

YHTEISKUNNAN MOOTTORI VAI KIVIREKI

*Jani Erola ja
Terhi-Anna Wilska
(toim.)*

Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus

[SoPhi]

Yhteiskunnan moottori
vai kivireki?

Jani Erola ja Terhi-Anna Wilska (toim.)

Yhteiskunnan moottori vai kivireki?

Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus

SoPhi 92

SoPhi 92

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Kuokkalan kartano
Hämeenpohjantie 50, 40520 Jyväskylä
Puh. (014) 3386 845, 3342 800, fax (014) 3386 812
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittaja

Kansi ja taitto: Kalevi Nurmela
Kannen kuvitus: Mika Purjesalo

ISBN 952-5478-88-2

Paino:
Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2004

Sisällys

Tabula gratulatoria • sivu 7

Esipuhe • sivu 11

Jani Erola, Terhi-Anna Wilska ja Hannu Ruonavaara: Johdanto • sivu 13

Osa 1

1960-luvun yhteiskunta ja instituutiot

sivu 29

Kosonen, Pekka: Hyvinvointivaltion 1960-lukulaisuus. Suomen ja Tanskan vertailua • sivu 31

Laitinen, Ahti: Huomioita 1960-luvun rikollisuudesta • sivu 49

Hakkarainen, Pekka: Suuret ikäluokat ja päihdekulttuurin muutos • sivu 69

Ruonavaara, Hannu: Valtiovalta ja suurten ikäluokkien asumisurat • sivu 85

Osa 2

Suuret ikäluokat ja yhteiskunnalliset rakenteet

sivu 107

Blom, Raimo & Melin, Harri: ”Muuten hän oli niin kuin yksi meistä vain”
– suuret ikäluokat luokkarakenteessa • sivu 109

Kaskinen, Juha: Suuret ikäluokat kuntien asiakkaina ja työntekijöinä • sivu
123

Ervasti, Heikki: Työttömyys elämäntilanteena – ikäryhmittäistä vertailua •
sivu 139

Osa 3

1960-lukulaiset arvot ja asenteet

sivu 161

- Ilmonen, Kaj: Sosiaalinen pääoma ja suuret ikäluokat • sivu 163
- Erola, Jani: Suuret ikäluokat ja solidaarisuus • sivu 181
- Räsänen, Pekka: Ikä- ja sukupolvityypillisten arvojen tarkastelua • sivu 199
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J-P & Rotkirch, Anna: Olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita? Sukupolven, periodin ja iän erittelyä seksin, politiikan ja vapaa-ajan suhteen • sivu 215

Osa 4

Suuret ikäluokat, kulutus ja markkinat

sivu 239

- Wilska, Terhi-Anna: Suuret ikäluokat ja kulutusyhteiskunnan nuortuminen • sivu 241
- Virtanen, Taru: Klassisesta kirjastoon – 60-lukulaisten kulttuuriharrastuneisuus • sivu 259
- Ahtola, Janne & Honkanen, Antti & Mustonen, Pekka: Suuret ikäluokat muuttuvan matkailun keskiössä • sivu 279
- Marjanen, Heli & Saviranta, Jaakko: Syntymävuosi kulutusasenteiden sekä ostopaikan valinnan selittäjinä • sivu 295
- Panula, Juha: Markkinoiden häviämisen ja hallitsevuuden yhteys onnen merkkeihin. Tulkintoja suurten ikäluokkien vuotta 2020 koskevista kuvitelmista • sivu 317

Kirjoittajat • sivu 337

Timo Toivonen

60 vuotta

13.7.2004

TABULA GRATULATORIA

Aaltonen, Tuula
Ahtola, Janne
Alapuro, Risto
Alasuutari, Pertti
Alestalo, Matti ja Häyrinen-Alestalo,
Marja
Andersson, Jan Otto
Andersson, Marja
Blom, Raimo
Borg, Sami
Dahlström, Harri
Erola, Jani ja Hanna
Ervasti, Heikki
Eskola, Katarina
Forssén, Katja
Gerkman, Marjut
Gronow, Antti
Gronow, Jukka

Haanpää, Leena
Haataja, Anita
Haavio, Ari ja Tellervo
Haavio-Mannila, Elina
Hakkarainen, Pekka
Hansén, Sten-Olof
Happonen, Riitta
Haverinen, Riitta
Helkama, Klaus
Hjelt, Raili
Honkanen, Antti
Härkönen, Juho
Ilmonen, Kaj
Ingalsuo, Ulla
Isomäki, Veli-Pekka
Jaakkola, Magdalena ja Risto
Jallinoja, Riitta
Jokinen, Marjatta

Jokipii, Iiris
Joukamaa, Matti
Joukamaa, Mauno
Jyrkämä, Jyrki
Kajander, Heljä
Kalela, Jorma
Kankaanpää, Arto
Kantola, Ismo ja Satu-Päivi
Kaskinen, Juha
Kaukonen, Erkki
Kaukonen, Olavi
Kauranen, Ralf
Kemppainen, Heikki
Kerkelä, Heikki
Kilpiö, Eila
Kinnunen, Merja
Kivirauma, Joel
Konttinen, Annamari
Korvajärvi, Päivi
Koskelainen, Osmo
Koskinen, Tarmo
Kosonen, Pekka
Kouvo, Antti
Kovalainen, Anne
Kuhlman, Timo
Kuosmanen, Johanna
Kuusi, Hilikka-Sisko
Kuusinen, Ilse
Kyntäjä, Timo
Lahelma, Elina ja Eero
Lahti, Jukka S.
Laitinen, Ahti
Lehtonen, Jarmo
Leimu, Heikki
Lemmetyinen, Arja
Lilja, Kari
Luimula, Ismo
Lukka, Kari
Luoma, Pentti
Marin, Marjatta
Marjanen, Heli

Melin, Harri
Melkas, Jussi ja Tuula
Moisio, Pasi
Mustonen, Pekka
Mäkelä, Jukka
Mäki, Asko
Mäki, Katja
Nevala, Arto
Niemi, Iiris
Nikula, Jouko
Nordberg, Leif
Nordenstreng, Kaarle
Nurmi, Hannu
Nurmi, Raimo
Nurminen, Eija
Nygrén, Ulla
Nylander, Mika
Nätti, Jouko
Okko, Paavo
Oksa, Jukka
Olkkonen, Rami
Paalumäki, Anni
Panula, Juha
Peltonen, Arvo
Piha, Kalevi ja Katarina
Pihlanto, Pekka
Pirttilahti, Raine
Pohjalainen, Pertti
Pottonen, Martti
Purhonen, Semi
Pyyhtinen, Olli
Pääkkönen, Hannu
Pöntinen, Seppo
Rahkonen, Keijo
Rannikko, Pertti
Rantalaiho, Liisa
Rautio, Pertti
Reponen, Tapio
Ritakallio, Veli-Matti
Ritola-Pesonen, Ulla
Roos, J-P

Rotkirch, Anna
Ruonavaara, Hannu
Räsänen, Pekka
Saastamoinen, Kaisa
Saastamoinen, Olli
Sallinen, Anu
Salminen, E. Olavi
Salo, Mikko A.
Salo, Riku
Satri, Martti
Sauri, Tuomo
Saviranta, Jaakko
Silius, Harriet
Sillanpää, Matti J.
Sinisalo-Ojala, Laura/Innomarket
Suikkanen, Asko

Sulkunen, Pekka
Sumu, Ilkka
Suomi, Reima
Suominen, Olavi
Timonen, Tarja
Tulkki, Pasi
Tyrkkö, Arja
Uusitalo, Liisa
Warpenius, Katariina
Vihanto, Martti
Wilenius, Markku
Vilja, Tuula
Wilska, Terhi-Anna
Vincze, Zsuzsanna
Virtanen, Taru
Ylöstalo, Pekka

FSD yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto
Kuluttajatutkimuskeskus
Markkinoinnin laitos, Turun kauppakorkeakoulu
Poliittisen historian laitos, Turun yliopisto
Professoriliitto, TuKKK:n osasto
Sociologiska institutionen, Åbo Akademi
Sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto
Sosiologia-lehti
Sosiologian laitos, Turun yliopisto
Turun kauppakorkeakoulu

ESIPUHE

Käsillä olevassa Timo Toivosen 60-vuotisjuhlakirjassa tarkastellaan suuria ikäluokkia ja heille erityisen tärkeänä pidettyä 60-lukua. Kirja koostuu poikkitieteellisistä artikkeleista liittyen aihepiiriin, joka niin tutkimuksellisesti kuin elämäntavankin suhteen on ollut Timolle läheinen: hänen jo vuosia tutkimuksissaan esillä pitämä teema on ollut sukupolvien ja/tai ikäkohorttien väliset erot, periodivaikutuksia unohtamatta. Monien muiden ikäluokkansa edustajien tapaan hänen erityisenä lempilapsenaan tässä on ollut sotien jälkeen syntynyt nk. 60-lukulaisten sukupolvi, jota myös suuriksi ikäluokiksi kutsutaan. Kirjan artikkeleista melko suuri osa lähestyy suuria ikäluokkia elämäntyylien ja kuluksen sekä niihin liittyvien arvojen ja asenteiden näkökulmasta, sillä kyseiset teemat ovat viidentoista viime vuoden ajan olleet Timon tuotannon keskiössä. Kun tiedämme, että vielä 60- ja 70- luvulla Timo keskittyi marxilaisuuteen, voimme todeta hänen tutkimusteemojensa seuranneen yhteiskunnan modernisaatiota ja elämäntavan muutosta.

Kirjoittajat ovat Toivosen kollegoita ja hänen kanssaan yhteistyötä tehneitä tutkijoita. Lähes kaikki artikkelit perustuvat kirjoittajien omiin empiirisiin tutkimuksiin heidän erityisaloiltaan. Tämän ansiosta kirjassa avautuu uusia näkökulmia suomalaisessa sukupolvitutkimuksessa harvemmin käsiteltäviin teemoihin. Lopputulos on mielestämme hyvinkin ”timomainen”, mikä näkyy kirjan empiirisessä painotuksessa. Kiitämme kaikkia kirjaan kirjoittaneita. Suuri kiitos kuuluu myös kirjan julkaisevalle SoPhi-kustantamolle.

Kirjan alussa on onnittelijoiden lista Tabula Gratulatoria.

Onnea, Timo!

Turussa,
kesäkuussa 2004

Toimittajat Jani Erola & Terhi-Anna Wilska

Jani Erola, Terhi-Anna Wilska ja Hannu Ruonavaara

JOHDANTO

Suuret ikäluokat ovat nykyisin laajan yhteiskuntatieteellisen ja poliittisen Skiinnostuksen kohteena. Ikäluokan poistumisen työmarkkinoilta seuraavan vuosikymmenen kuluessa odotetaan aiheuttavan suuria muutoksia niin yhteiskuntarakenteellisessa kuin kulttuurisessakin mielessä. Monen mielestä käänteentekevä rooli on kyseiselle ikäluokalle lankeamassa toista kertaa; sattuihan suurten ikäluokkien aikuistuminen samaan aikaan suomalaisen yhteiskunnan lopullisen modernisoitumisen ja nykyisen kaltaisen hyvinvointivaltion rakentamisen kanssa.

Olivatko suuret ikäluokat ja heitä yhdistävä 60-lukulaisuus yhteiskunnallista muutosta synnyttäviä voimia vai oliko kyse pikemminkin siitä, että yhteiskunta muuttui joka tapauksessa rakenteellisten reunaehtojen puitteissa? Mikä on suurten ikäluokkien ja 60-lukulaisuuden rooli tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa? Tämän kirjan artikkeleissa tarkastellaan 60-lukulaisten elinoloja ja elämäntapoja ja niihin vaikuttaneita/vaikuttavia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia. Lisäksi artikkeleissa vertaillaan suuria ikäluokkia muihin ikäluokkiin, tarkastellaan sukupolvi-problematiikkaa yleisellä yhteiskuntatieteellisellä tasolla ja yritetään peilata suurten ikäluokkien vaikutusta 2000-luvun suomalaiseen yhteiskuntaan.

Keitä ovat suuret ikäluokat?

Arkipuheessa suuriin ikäluokkiin viitataan ilman mitään sen tarkempia termin määrittelyjä. ”*Likipitäen jokainen suomalainen tietää, että suuret ikäluokat syntyivät heti sodan jälkeen*”, väittää esimerkiksi Semi Purhonen (2002, 38).

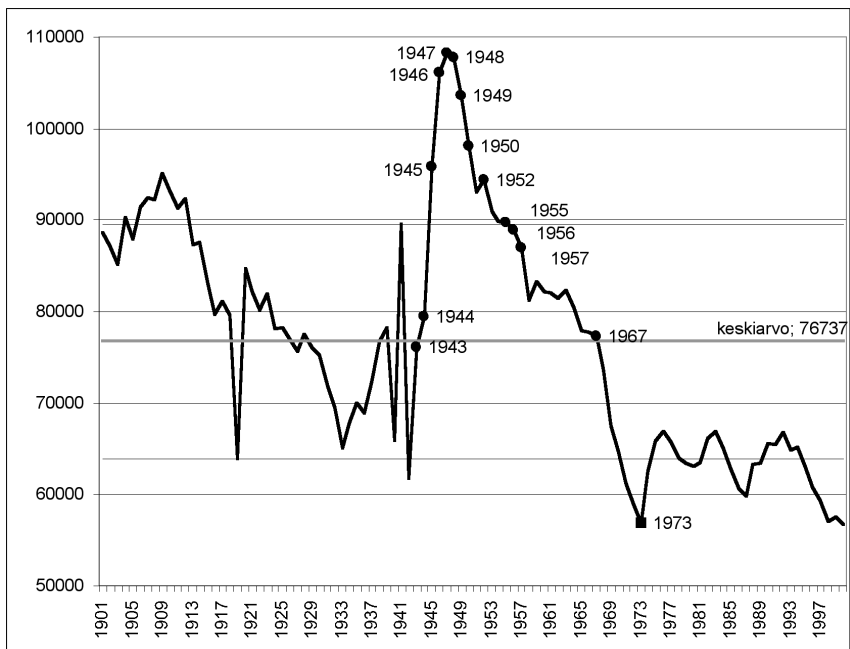
Empiirisissä tutkimuksissa tätä tarkempi määrittely olisi kuitenkin välttämätöntä: mitä on ”heti sodan jälkeen”. Useimmat vastaavat: 1940-luvun lopulla. Tutkimuksissa suurilla ikäluokilla on useimmiten tarkoitettu joko kohortteja 1945-1950 (Hoikkala 1999; Savioja, Karisto, Rahkonen & Hellsten 2000; Purhonen 2002), 1946-1950 (Juntto 2002a ja b; Myrskylä 2002), 1945-1949 (Virtanen 2001 ja 2002) tai 1946-1949 (Pöntinen 1982; Valkonen 1984).

Käytetyissä ”suurten ikäluokkien” rajauksissa ratkaiseva tekijä on kyseisten vuosien korkea syntyvyys. Kuviossa 1 esitetään syntyvyys Suomessa viime vuosisadalla. Syntyvyys oli laskenut 1910-luvulta 1930-luvulle, jolloin syntyvyys alkoi hiljakseen nousta sotavuosiin saakka. Sotavuoden 1943 ennätysalhaisen tason jälkeen syntyvyys alkoi kohota nopeasti. Loppukesästä 1945 alkaen pitkään kuukausittain syntyi yli 8.000 lasta. Elävänä syntyneiden vuosittainen määrä jopa ylitti 100.000 lasta vuosina 1946-1949, luku johon ei sen jälkeen eikä sitä ennen ole päästy. Tätä ”maagista” sadantuhannen rajaa on usein käytetty kriteerinä suurten ikäluokkien määrittelemisessä (ks. Valkonen et al 1980; Toivonen 1999). Korkeimmillaan syntyvyys oli vuonna 1947, jolloin syntyi elävänä 108.000 lasta.

Suurten ikäluokkien demograafinen määrittelemisen 100.000 rajaan on kuitenkin jokseenkin sattumanvarainen valinta. Viime vuosisadan syntyvyyden keskiarvo oli 76.737 syntynyttä vuodessa, ja sen keskihajonta oli 12.814. Keskiarvon keskihajonnan vuosittainen syntyvyys ylitti vielä 1955, eikä vuonna 1956 syntyneiden määrä, 88.896 syntynyttä lasta, vielä merkittävästi poikennut edellisvuodesta. Loppuvuosisadan näkökulmasta tämäkin oli paljon; seitsemänkymmenluvun alun jälkeenhän syntyvyys vakiintui pikemminkin keskihajonnan alarajan tuntumaan, 55-66.000 syntyneen paikkeille.

Tästä syystä suuret ikäluokat on joissain tutkimuksissa määritelty laajemmin (esim. Tiisanoja 2002; Säylä 2002). Useassa tapauksessa tarkemmat empiiriset rajaukset ovat viime kädessä operationaalisia, ja niihin ovat vaikuttaneet aineistoon liittyvät tekijät. Esimerkiksi Pöntinen sanoo oman empiirisen rajauksensa (1946-1949) olevan toki sisällöllisesti perusteltu mutta samalla korostaa, että ”[s]uurista ikäluokista on otettu mukaan vain alkuosa” (Pöntinen 1982, 155). Järkevä kompromissi voisi olla, että demografisessa mielessä suurista ikäluokista eroteltaisiin ”laaja” ja ”suppea” tulkinta. Laajaksi tulkinnaiksi kävisi tällöin esimerkiksi noin vuosina 1945-1956 syntyneet, suppeaksi noin vuosina 1945-1950 syntyneet, analyttiset ja operationaaliset rajoitukset ja tarpeet mielessä pitäen.

Suurille ikäluokille voidaan hakea myös teoreettisempaa, usein ”sosiologisempaa” pidettyä määrittelyä. Esimerkiksi Savioja, Karisto, Rahkonen ja Hellsten käyttivät termiä *suurten ikäluokkien ydin*, johon kuuluvat juuri 1940-luvun lopulla syntyneet, ja ratkaisivat rajausongelman keskittymällä tämän

Kuvio 1. Syntyvyys Suomessa 1900-luvulla.

ytimen tarkasteluun (Savioja ym. 2000, 60). Näin ollen ydin määrityksi suuriksi ikäluokiksi kapeassa demografisessa merkityksessä.

Ytimestä puhumiseen sisältyy kuitenkin myös ajatus, että ytimen ympärillä ja liepeillä on ikäluokkia, jotka ainakin jossain määrin kuuluvat suuriin ikäluokkiin olematta aivan sen ydintä. Suuret ikäluokat olisi siis eräänlainen *sumeja joukko*, johon kuulumisen ei noudata kaksiarvoista kyllä/ei-logiikkaa. Suurissa ikäluokissa voi siis olla enemmän tai vähemmän sisällä tai ulkona. Tässä ja ylipäätään suurista ikäluokista puhuttaessa on tausta-ajatuksena se, että käsite on enemmän kuin pelkkä harkinnanvarainen aikarajaus. Sen ajatellaan kuvaavan tiettyä sosiaalis-kulttuurista *konstruktiota* ja myös realiteettia: ”suuret ikäluokat” on toisaalta tiettyjä ihmisiä koskeva identiteettimäärittely, toisaalta se viittaa tiettyihin heitä yhdistäviin *laadullisiin* ominaisuuksiin. Siitä, missä määrin ja millä tavoin suuret ikäluokat todella ovat *sosiokulttuurinen realiteetti*, on Suomessa viime vuosina keskusteltu kiinnostavasti. Sitä, voidaanko tällaista sosiokulttuurista realiteettia ylipäätänsä löytää, on myös yksi tämän kirjan kantavista teemoista.

Mikä tekee suurista ikäluokista sukupolvena erityisen?

Matti Virtanen on vahvasti sitä mieltä, että suuret ikäluokat (kapeasti määriteltynä) muodostavat sukupolven käsitteen sosiologisessa merkityksessä. Analysoitaessa sukupolven sosiologista merkitystä painotetaan sukupolven henkistä ilmapiiriä sekä sukupolveen liittyviä kulttuurisia ja historiallisia ilmiöitä enemmän kuin biologisia seikkoja. Tämänkaltaisen analyysin tunnetuimpana teoreetikkona pidetään Karl Mannheimia, joka jo viime vuosikymmenen alkupuolella analysoi sukupolvea sosiologisena käsitteenä (1928/1952). Mannheimin mukaan sukupolven perustana on biologinen samanikäisyys, mutta sen lisäksi tarvitaan yhteisiä kokemuksia ja kollektiivista sosiaalista toimintaa, jotka ”aktualisoivat” sukupolven. Aktualisoituneen sukupolven sisällä taas syntyy sukupolviyksiköitä, jotka voivat ajatuksiltaan ja toiminnaltaan olla varsin erilaisia. Sukupolviyksiköitä yhdistää kuitenkin yhteinen ”avainkokemus” (Mannheim 1928/1952, 290-310). Näitä avainkokemuksia ”luovat sodan, nopean kaupungistumisen tai laman kaltaiset syvät murrokset” (Virtanen 2002, 43). Yleensä katsotaan, että avainkokemukset ovat seurauksellisimpia silloin kun ne koetaan nuoruudessa siinä vaiheessa, kun aikuinen persoonallisuus alkaa muovautua (ks. esim. Hoikkala 1999, 401; Toivonen 1999, 270-271).

Sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäkohorttien lapsuuden ja nuoruuden kokemuksia voimakkaassa muutoksessa olleessa sosiaalisessa ja taloudellisessa ympäristössä on tulkittu monin tavoin sekä Suomessa että muualla sotaa käyneissä länsimaissa. Suomalaiset analyysit ovat painottaneet ennen kaikkea sukupolven koherenssia, yhteiskunnan rakennemuutosta sekä suurten ikäluokkien poliittista muutosvoimaa (mm. Virtanen 2001; Ahonen 1998, Relander 2000; Hoikkala – Purhonen- Roos 2002). Virtasen mukaan suurilla ikäluokilla on runsaasti lapsuutta ja nuoruutta yhdistäviä, hyvin tunnettuja asioita: ”paljous (ensin täyttyivät 1950-luvulla kansakoulut ja sitten massoitui-
tuivat muut koulutusväylät); uudenlaisen nuorisokulttuurin vakiintuminen; seksuaalinen vapautuminen” (2002, 43). Erityisen painon hän kuitenkin panee sille tunnetulle tekijälle, että suuret ikäluokat ovat ”sotilaiden lapsia” (Virtanen 2001, 269-271; 2002, 43-44; ks. myös Hoikkala 1999, 422). Virtanen tarkentaa tätä korostamalla, että kysymys on nimenomaan hengissä selvinneiden sotilaiden lapsista, ja tämän hän katsoo hyvin olennaisella tavalla erottavan suuret ikäluokat sodan aikana ja ennen sitä syntyneistä ikäluokista. Näiden kokemusmaailmaa leimasi sotaorpous ja -pakolaisuus: ”elämä kolhiintui sodassa pahasti eikä palannut ennalleen sodan loputtua” (2001, 271). Sen sijaan suuret ikäluokat varttuivat elämänuskon leimaamassa ilmapiirissä: ”jos me selvisimme sodan kurimuksesta, me selviämme mistä tahansa” (2001, 271). Virtasen määrittelyn perusteella on tietysti täysin mahdotonta erotella,

missä määrin kyse on ikä-, sukupolvi- ja periodivaikutuksista, jos ylipäättänsä mainittuja ominaisuuksia voidaan pitää johonkin näihin jaotteluihin pääosin yleistettävänä olevana ominaisuutena.

Semi Purhonen sen sijaan näkee suurten ikäluokkien aseman (sosiologisena) sukupolvena hieman problemaattisempana. Purhonen katsoo, että suurista ikäluokista tai mistä tahansa muusta joukosta ihmisiä voidaan puhua sukupolvena vain, jos tuolla ihmisryhmällä on sukupolvitietoisuutta. Tällä tarkoitetaan sitä, että joukkoon kuuluvat tiedostavat kuuluvansa tiettyyn sukupolveen ja tuntevat yhteenkuuluvuutta sukupolven jäsenten kanssa (ks. esim. Purhonen 2002, 39). Kysymystä suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuudesta Purhonen lähestyy analysoimalla Suomalaisen elämäntieteen¹ -aineistoa vuodelta 1998. Kyselyssä vastaajilta kysyttiin, katsoivatko he kuuluvansa johonkin tiettyyn sukupolveen. Vuosina 1945-1950 syntyneistä 80 prosenttia vastasi kysymykseen myönteisesti, kun ennen vuotta 1944 syntyneistä näin teki 71 prosenttia ja vuoden 1951 jälkeen syntyneistä 50 prosenttia (Purhonen 2002, taulukko 1). Tulos saa tukea myös muista aineistoista; Suomi 1999-kyselyaineistossa² vuosina 1944-1948-syntyneet katsoivat mielsivät kuuluvansa johonkin sukupolveen useammin kuin muut.

Näyttäisi siis siltä, että suurten ikäluokkien edustajilla on heitä vanhempia ja nuorempia ikäluokkia voimakkaampi tunne kuulumisesta johonkin sukupolveen. Tätä on tutkimuksissa selitetty sillä, että nämä ikäpolvet on paljolti julkisuudessa alusta lähtien määritelty tietyksi sukupolveksi. Suuruutensa vuoksi niiden kohtaloita on seurattu julkisuudessa ”herkeämättä” (Virtanen 2002, 46; ks. myös Laine-Jyräkoski 2002, 41-46). Lisäksi 1960-luvun kulttuurimurrokset, jotka tämä sukupolvi koki – ja osaltaan myös teki – aktiivisessa nuoruusiässä, toivat vanhempien ja nuorempien väliset arvostuserot hyvin näkyviksi (Savioja ym. 2000, 59). Nämä oli helppo mieltää ”sukupolvien väliseksi kuiluksi”, ja uusia ajatuksia, arvostuksia ja käyttäytymismuotoja omaksuneiden nuorten oli luontevaa nähdä itsensä suhteellisen yhtenäisenä uutena sukupolvena.

Purhonen jatkaa analyysiään tarkastelemalla sitä, millä tavoin 1945-1950 syntyneet vastaajat vastasivat valintavaihtoehtoiseen kysymykseen siitä, *mihin* sukupolveen he tuntevat kuuluvansa. Ylipäättänsä johonkin sukupolveen samastuvista 1945-1950 syntyneistä vastaajista kolme neljäsosaa mielsi itsensä suurten ikäluokkien sukupolven jäseneksi. Purhonen kiinnittää kuitenkin huomiota sukupolveen samastuvien suurimpaan vähemmistöön, 60-lukulaisiksi samastuviin. Hän havaitsee, että nämä poikkeavat koulutustasonsa ja asenteitensa osalta suuriin ikäluokkiin samastuvista, ja pohdiskelee, että 1945-1950 syntyneet eivät ehkä kovin ongelmattomasti muodostakaan yhtä yhtenäistä sukupolvea (mt., 40-41). Lopullista vastausta tähän ongelmaan Purhonen ei kuitenkaan katso voivansa käytössään olevilla aineistoilla antaa.

Edellisessäkään analyysissä ei voida paeta sitä ongelmaa, että myös sukupolvikokemus lienee luonteeltaan jossain määrin elinkaari- ja -vaiheriippuvainen. Omien lasten aikuistuttua jokapäiväisen arjen keskiö siirtyy pois perhe-elämästä, ja lastenlapset korostavat omat ikäkokemuksen vahvuutta. Toisaalta nuoremmille sukupolville ”sukupolvikokemus” ei ole vielä ehtinyt nostalgisoitua yhtä vahvasti kuin vanhemmille.

Miksi nimenomaan 1960-luku oli tärkeä suurten ikäluokkien sukupolvi-tietoisuudelle?

Nuoruus 1960-luvulla eli ”60-lukulaisuus” liittyy voimakkaasti suurten ikäluokkien sukupolvikokemukseen, ainakin tämän päivän näkökulmasta tarkasteltuna. Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa ”60-lukulaisuus” tarkoitti ennen kaikkea massakulutuksen vallankumousta, joka muutti perusteellisesti populaarin maun ja elämäntyylin. Yleisesti puhutaankin 60-luvun ”kulttuurivallankumouksesta” (Turner 2002, 24). Suomessa 1960-lukulaisten kulttuurivallankumous jätti suurimmat jälkensä politiikkaan, vaikka myös lähes kaikki taiteen ja populaarikulttuurin lajit muuttuivat ja kehittyivät merkittävästi 60- ja 70-luvuilla. Suomessa vasemmistolaiset poliittiset aatteet ja kapina edellisten sukupolvien keskiluokkaisia arvoja ja auktoriteetteja vastaan sekoittuivat vapautuneeseen alkoholi- ja sukupuolimoraaliin.

Suurten ikäluokkien elämää leimasi myös yhteiskunnallinen rakennemuutos ja perheet perustettiin uusiin kaupunkilähiöihin. Ensimmäinen kaupunkilaissukupolvi ei kuitenkaan pystynyt vielä luomaan varsinaista kaupunkikulttuuria tai kaupunkilaista kulutus-kulttuuria, vaan sen aika oli vasta 1980-luvulla. Joidenkin tulkintojen mukaan suuret ikäluokat olivat vähällä tuhota kaupungistumista edeltävän vanhankin kaupunkikulttuuriin. Kaupunki ei ollut suurille ikäluokille kulttuuri- tai sosiaalinen ympäristö, vaan työpaikka 11 kuukautta vuodessa. Kahdententoista lähdettiin ”kotiin” maalle. (Penttilä – Tapaninen – Jutila 1994, 49).

60-lukulaisuuteen liittyi voimakkaasti myös poliittisuus. Poliitiikka imi nuoria radikaalivaikuttajia, jotka laajenevassa hyvinvointivaltiossa omaksuivat vahvan valtion ideologian. Ilmiö oli tavallaan ristiriitainen, sillä yksilön vapautuminen holhouksesta sekä individualismi kuuluivat nimenomaan 60-lukulaisiin periaatteisiin. Laajeneva hyvinvointivaltio kuitenkin kirjaimellisesti vei mennessään 60-lukulaiset nuoret, joista tuli valtion tai kunnan virkamiehiä, valtionyhtiöiden työntekijöitä tai poliitikkoja. Suurista ikäluokista syntyi myös ammattipoliitikkojen luokka, sillä julkisen sektorin laajetessa virkamiesten ja

poliittisten päätösten tarve lisääntyi. Suuri osa 1970-luvun nuorista ammatti-poliitikoista on vallassa vieläkin (Penttilä – Tapaninen – Jutila 1994, 27-28). Ehkä 60-luvun ihanteiden ja 70-luvun valtiokontrollin ristiriita selittyykin sillä, että työssään suuret ikäluokat pystyivät muokkaamaan valtion haluamansa kaltaiseksi. Jukka Relanderin mukaan valtio oli vielä 60-luvulla autoritaarinen ja maskuliiniseksi mielletty instituutio, joka sääтели sukupolvien välisiä suhteita, mutta muuttui 60-lukulaisten päätöksentekijöiden myötä 1970-luvulla ”hoivatantaksi, joka kieltää syömästä rasvaa, tarkastaa hampaat ja pyyhkii pyllyt”. (Relander 2000, 293).

Voidaan siis täydellä syyllä argumentoida, että 1960-lukuun liittyy voimakkaita yhteiskunnallisen, mentaalisen ja asenteellisen muutoksen aineksia. Ikäluokkaa ei yhdistänyt maailmansodan kaltainen yhteinen voimainponnistus ja ulkoinen pakko, vaan samanikäisyys ja yhteinen mielikuva hyvästä elämästä ja tavoiteltavasta yhteiskunnasta.

Tämän kirjan artikkelit

Tässä kirjassa analysoidaan monitieteisesti paitsi suurten ikäluokkien ominaisuuksia, myös 60-luvun suomalaisten yhteiskuntaa sekä 60-lukulaisuuden ja suurten ikäluokkien vaikutusta nykyiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Kirjan ensimmäisessä osassa käsitellään *1960-luvun yhteiskuntaa ja instituutioita*. Toisessa osassa analysoidaan suuria *ikäluokkia yhteiskunnallisia rakenteita* vasten. Kolmannessa osassa käsitellään *1960-lukulaisia arvoja ja asenteita*, ja neljännessä osassa analysoidaan suuria ikäluokkia *kuluttajina ja markkinoilla*.

Ensimmäisessä artikkelissa **Pekka Kosonen** käsittelee suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä 60-luvulla ja vertaa kehitystä tanskalaiseen hyvinvointivaltioon ja etsii myös selitysmalleja kummankin hyvinvointivaltion kehitykselle. Suomalaisen hyvinvointivaltion periaatteisiin 60- ja 70-luvulle asti Kosonen näkee kuuluneen erityisesti maatalousyrittäjien intressien turvaamisen ja niihin liittyen universaalien ja tasasuuruisten sosiaalietuuksien suosimisen. Tämä merkitsi sitä, että urbaanit palkkatyöläiset kartuttivat verovaroin rahoitettuja etuuksia maatalousyrittäjiä enemmän. 60-luvun ansiosidonnaiset sosiaaliturvan uudistukset taas muodostuivat työntekijöiden ja työnantajapuolen vastaiskuksi maalaisliittolaisille. Työeläkeuudistus sen sijaan toteutettiin työnantajien ja suuryritysten ehdoin, mikä heijasteli ”Suomen mallin” hegemonistista toimintatapaa. Lisäksi Suomessa vasemmisto ei tehnyt uudistusaloitteita, vaan oli pikemminkin altavastaajan asemassa, toisin kuin muissa Skandinavian maissa. Ero Tanskaan näkyi erityisesti hyvinvointivaltion

kehityksen vauhdissa sekä laajuudessa Tanskan eduksi. Tämä johtui Kososen mukaan siitä, että toisin kuin Suomessa, millään luokka- tai puolueyhymällä ei Tanskassa ollut hallitsevaa asemaa, vaan jokainen ajoi ryhmä ajoi tasavahvana omaa etuaan, jolloin hyvinvoinnin laajeneminen oli tasaisempaa kuin Suomessa.

Toisessa artikkelissa **Ahti Laitinen** esittää huomioita 1960-luvun rikollisuudesta. Laitisen mukaan kulttuurisia ja yhteiskunnallisia muutoksia vasten tarkasteltuna olosuhteet 1960-luvulla eivät olleet otollisia korkealle nuorisorikollisuudelle: työttömyys oli alhainen ja talouskasvu nopeaa ja ihmiset vaurastuivat. Myös koulutus veti yhä enemmän nuoria ja kovia kokeneet sotasukupolvet olivat vanhenemassa eli ohittaneet parhaan rikoksentekeiän. Suomalainen kriminaalipolitiikka oli myös 1960-luvun lopulle asti melko ankaraa. Lukuun ottamatta liikenne- ja omaisuusrikoksia, jotka heijastavat hyvinvoinnin ja elämäntavan muutosta, rikollisuus laskikin 1960-luvulla selvästi. Erityisen selvä lasku näkyi henkirikosten määrässä. Laitinen muistuttaa kuitenkin, että tilastot eivät kerro koko totuutta rikoksista ja niiden taustoista. Esimerkiksi henkirikosten vähenemiseen vaikuttaa lääketieteellisen hoidon kehittyminen, ja 1960-luvun tilastoista ei näy esimerkiksi rikollisuuden polarisoituminen tai rikoksen kohteeksi joutumisen subjektiivinen kokeminen. Laitinen muistuttaa myös, että alkoholikulttuurin vapautuminen lisäsi väkivaltarikoksia selvästi heti 1970-luvun alusta lähtien. Väkivaltarikosten lisääntyminen on jatkunut 2000-luvulle asti.

Pekka Hakkarainen kuvaa kolmannessa artikkelissa päihdekulttuurin muutoksia suurten ikäluokkien nuoruudessa. Hän toteaa 60-lukulaisista muodostuneen ”märän sukupolven” muuttaneen pysyvästi suomalaisten suhtautumista alkoholiin ja avanneen tietä alkoholin kulutuksen kasvulle ja arkipäiväistymiselle. Kehitystä vauhditti alkoholipolitiikan liberalisoituminen 1960-luvun lopulla. Suurista ikäluokista muodostui myös 60- ja 70-luvun ”ensimmäisen huumeaallon” ydin, mutta huumeet eivät vielä tuolloin levinneet yhteiskuntaan, vaan ne torjuttiin voimakkaasti suomalaiseen kulttuuriin kuulumattomana ja vieraana piirteenä. Huumeita kokeilleet 60-lukulaiset ovat integroituneet yhteiskuntaan yhtä hyvin kuin huumeita kokeilemattomat ja suurimmalle osalle heistä huumeiden käyttäminen 60- ja 70-luvulla jäi nuoruuden kokeiluksi. Ongelmaksi huumausaineet ovat nousseet suomalaisessa yhteiskunnassa vasta ”toisen huumeaallon” myötä 1990-luvulta alkaen, jossa huumeita kokeilleiden osuus nuorista on moninkertainen 60- ja 70-lukulaisiin verrattuna. Hakkarainen huomauttaa, että vaikka alkoholin ja huumeiden käytön suhteen on selvää sukupolvivaihtelua, vaihtelua selittävät sukupolven ominaisuuksien lisäksi monet kansalliset ja kansainväliset kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja kasvatukseen liittyvät tekijät.

Hannu Ruonavaara tarkastelee ensimmäisen osan viimeisessä artikkelissa suurten ikäluokkien asumisuria julkaistun kirjallisuuden ja tilastojen pohjalta, etenkin heidän asumisuriensa alkua 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla. Ruonavaaran mukaan asumisurien kannalta tärkeää on se, millainen asuntomarkkinatilanne ja koko asuntohuollon luonne on silloin, kun henkilöt tulevat asuntomarkkinoille eli silloin, kun he ovat nuoria aikuisia. Suurten ikäluokkien asumisurien alkuun vaikuttavia tärkeitä muutoksia olivat mm. lähiöiden syntyminen, omistusasumisihanteen kehittyminen sekä asumistason paraneminen yleisesti. Tärkeimmät muutokset sai aikaan se lyhyt periodi, jonka aikana katsottiin, että asuntotuotannon rahoituksesta huolehtiminen ja asunto-olojen ohjelmallinen kehittäminen ovat valtion suoranaisia velvollisuuksia. Suurten ikäluokkien asumisuria ei ole paljонkaan tutkittu empiirisesti. Ruonavaaran mukaan aihetta kannattaisi lähestyä sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti, sillä juuri suurten ikäluokkien asumisurien kautta erät tärkeät suomalaisen asumisen järjestelmän muutokset toteutuivat.

Kirjan toisen osan ensimmäisessä artikkelissa **Raimo Blom ja Harri Melin** tutkivat suuria ikäluokkia yhteiskunnan luokkarakenteessa vuosien 1981 ja 2000 välisenä aikana. Artikkelin perustuu vuosina 1981, 1988, 1994 ja 2000 koottuihin tutkimusaineistoihin. Artikkelin mukaan julkisuudessa esitetyt väitteet siitä, että suuret ikäluokat ovat kahmineet kaikki ja ovat yhteiskunnassa johtavassa asemassa ovat liioiteltuja. Suuret ikäluokat edustavat Blomin ja Melinin tutkimustulosten mukaan keskiverto suomalaisia, ja sijoittuvat samalla tavalla keskiluokkaan ja työväenluokkaan kuin muutkin aktiiviset ikäpolvet. Lamasta suuret ikäluokat kärsivät muita ikäluokkia vähemmän, mutta kärsivät vuoden 2004 toteutetuista irtisanomisista muita enemmän. Suuret ikäluokat ansaitsevat muita ikäryhmiä paremmin, mutta erot ovat pienentyneet huomattavasti vuodesta 1981 vuoteen 2000. Yhteiskunnallisen asennoitumisen suhteen suuret ikäluokat ovat hieman kriittisempiä kuin muut ikäryhmät, mutta asenteiltaan he eivät ole suinkaan yhtenäinen ryhmä, joten vertailu muihin ikäryhmiin on tältä osin vaikeaa.

Heikki Ervasti vertailee toisessa artikkelissa eri ikäryhmien asenteita työttömyyttä kohtaan vuonna 2000 kerätyn ”Työ, talous, toimeentulo” –aineiston perusteella. Artikkelin mukaan erityisesti keski-ikäiset palkansaajat kokevat työttömyyden vaikeaksi. Nuorimmat ja vanhimmat ikäryhmät sen sijaan kokevat työttömyyden helpompana erityisesti taloudellisista syistä johtuen. Nuoret siksi, etteivät taloudelliset odotukset ole vielä kovin suuret ja vanhat siksi, että kaikki tarpeellinen on jo elämässä hankittu. Nuorilla on suurin työmotivaatio päinvastoin kuin usein oletetaan. Heikoin työmotivaatio on sen sijaan on suurten ikäluokkien edustajilla. Vanhimmat työttömät myös kokevat elämäntilanteensa vähiten kuormittavaksi. Suurten ikäluokkien työmotivaation puutetta ei Ervastin mukaan kuitenkaan pidä tarkastella erityisesti moraalisena

ongelmana, sillä työttömyyspäivärahan lisäpäivärahan ja lähellä häämöttävän työttömyyseläkkeen vuoksi vanhin ikäluokka on yleensä henkisesti jo valmistautunut poistumaan työelämästä.

Toisen osan kolmannessa artikkelissa **Juha Kaskinen** tarkastelee suuria ikäluokkia kuntien asiakkaina ja työntekijöinä. Kaskisen mukaan suurten ikäluokkien vähittäinen poistuminen työmarkkinoilta lähimmän kymmenen vuoden aikana aiheuttaa todellisia ongelmia kuntien kyvyssä tarjota sosiaali- ja terveyspalveluja vanhenevalle eläkeläisväestölle, sillä samaan aikaan sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijämäärä jatkuvasti vähenee. Artikkelissa visioidaan erilaisia tulevaisuusvaihtoehtoja, jollaisia ovat optimistiset ”muutostarpeen torjuntavoitto” ja ”uudenlainen hyvinvointivaltio”, jossa julkista ja yksityistä palvelutarjontaa kyetään onnistuneesti yhdistämään. Hyvinvointipessimismi johtaa myös uudenlaiseen hyvinvointivaltioon, sekä ”äärimmäiseen rakennemuutokseen”, jossa lähes kaikki julkiset palvelut on jouduttu karsimaan, ja syrjäytyminen ja turvattomuus lisääntyy. Yksityistä palvelutarjontaa on siellä, missä on maksavia asiakkaita. Lopuksi Kaskinen toteaa, että suuria ikäluokkia ei pitäisi tarkastella vain kuntien rasitteena, vaan tämä vauras väestönosa voisi olla myös uudella tavalla räätälöidyn palvelutarjonnan asiakaskuntaa sekä vapaaehtoista työvoimareserviä.

Kolmannen osan ensimmäisessä artikkelissa **Kaj Ilmonen** analysoi suurten ikäluokkien sosiaalista pääomaa. Artikkelissa todetaan sosiaalisella pääomalla olevan poliittisesti epäilyttävä maine hyvinvointivaltion vaihtoehtona. Ilmonen mukaan näin ei tarvitse olla, sillä sosiaalisen pääoman taustalla olevat tekijät kuten luottamus ja sosiaalinen verkottuminen eivät pidä sisällään uusliberalistista politiikkaa, jossa hyvinvointipalvelut sysätään yksilön vastuulle. Ilmonen toteaa, että yhdistystoimintaan osallistumisella mitattuna (sosiaalisen pääoman teorian mukaan) suurilla ikäluokilla on runsaasti sosiaalista pääomaa. He esimerkiksi osallistuvat aktiivisesti yhdistystoimintaan, joskin osallistumisen paino on vanhakantaisissa poliittis-ideologisissa yhdistyksissä jotka eivät sinällään vahvista yhteiskunnan luottamuskulttuuria. Suuret ikäluokat ovat sen sijaan aliedustettuja yhdistyksissä, jotka ovat sidoksissa aktiviteettiensa mukaisten tavaroiden kautta talouteen ja markkinoihin. Suuret ikäluokat ovat yliedustettuja ay-liikkeessä ja muita kollektiivisemmin orientoituneita. Siksi suurten ikäluokkien poistuminen työelämästä aiheuttanee kollektiivisen orientaation vähenemistä. Avoimeksi jää kysymys siitä, heikkeneekö väestön sosiaalinen pääoma vertikaalinen integraatio vai tuleeko se lisääntymään se Ruotsin mallin mukaisen ”individualistisen altruismin” myötä.

Toisessa artikkelissa **Jani Erola** tarkastelee suurten ikäluokkien solidaarisuutta ja sen muutosta suhteessa muihin ikäluokkiin. Solidaarisuudella viitataan sosiaalitieteissä yhteiskunnan yhtenäisyyden asteeseen. Sen katsotaan usein liittyvän tasa-arvon, tasapuolisuuden ja oikeudenmukaisuuden arvoihin, joita

puolestaan on totuttu pitämään erityisen 60-lukulaisina arvoina. Ovatko suuret ikäluokat siis muita ikäluokkia voimakkaammin solidaarisia ja ylläpitävätkö he tällä tavoin yhteiskunnallista yhtenäisyyttä? Suomalaisten solidaarisuuden astetta arvioidaan artikkelissa *World Values Survey*-aineiston vuosien 1990 ja 2000 tietojen avulla. Asenne- ja arvomuuttujien avulla suoritettu analyysi tukee olettamusta, että solidaarisuuden keskeisiä ulottuvuuksia ovat vastavuoroinen ja altruistinen solidaarisuus. Tulokset osoittavat, että altruistisen solidaarisuuden heikentyminen vertailuajankohtien välillä on kompensoitunut vastavuoroisen solidaarisuuden voimistumisella. Kun altruistisen solidaarisuuden heikentymistä voidaan selittää väestön ikääntymisellä, näyttää vastavuoroisen solidaarisuuden voimistuminen olevan pikemminkin periodivaikutus, vaikka eri sukupolvien välillä onkin eroja. Suuret ikäluokat – sen paremmin laajasti kuin suppeasti ymmärrettynä – eivät kuitenkaan muodosta kummankaan solidaarisuuden tyyppin tai niiden muutoksen kannalta erityistä ryhmää.

Kolmannen osan kolmannessa artikkelissa **Pekka Räsänen** tarkastelee ikä- ja sukupolvityypillisiä arvoja suurten ikäluokkien näkökulmasta European Social Survey -kyselyaineiston perusteella. Fyysistä turvallisuutta, luonnonsuojelua sekä perinteitä ja tottumuksia koskevia arvoja tutkittiin iän näkökulmasta. Taloudellista vaurautta, henkilökohtaista menestystä ja hyvinvointivaltiota koskevia arvoja lähestyttiin sukupolven näkökulmasta. Empiirisessä tarkastelussa ei löydetty juurikaan viitteitä siitä, että suurten ikäluokkien arvot olisivat mitenkään poikkeuksellisia muihin ikäpolviin nähden. Useimmat ikä- että sukupolvityypilliset arvot olivat palautettavissa nuorten ja vanhempien ikäryhmien välisiin eroihin, mikä pitää sisällään oletuksen siitä, että ihmisten tärkeiksi kokemat asiat vaihtelevat aina jonkin verran iän mukaan riippumatta siitä milloin he ovat syntyneet. Ainoastaan henkilökohtaista menestystä suuret ikäluokat pitivät jossain määrin vähemmän tärkeänä kuin muut ikäryhmät. Räsänen mukaan tätä voi selittää hyvinvointivaltion ideologian ja siihen liittyvän tasa-arvon valossa, sillä suuret ikäluokat ovat saaneet yhteiskunnalta valmiina enemmän kuin muut ikäluokat.

Kolmannen osan viimeisessä artikkelissa **Elina Haavio-Mannila, J.P. Roos ja Anna Rotkirch** kysyvät, olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita. He tarkastelevat sukupolven ja periodin vaikutuksia asenteisiin seksin, politiikan ja vapaa-ajan vieton suhteen. Tutkimusaineistoina ovat valtakunnalliset seksitutkimukset 1971-99, elämäntyyli tutkimus 1995 sekä Helsingin yliopiston opiskelijatutkimukset 1968 ja 1974. Aineistoista käy ilmi, että suurin osa tutkituista sosiaalisista ilmiöistä vaihtelee syntymävuoden mukaan. Murroksen moottoreina ovat useissa tapauksissa olleet nimenomaan suuret ikäluokat. Seksin suhteen suuret ikäluokat olivat tienraivaajia erityisesti ehkäisyyn, yhdyntäasentojen, seksuaalisen pääoman ja homoseksuaalisuuden hyväksymisen suhteen. Myös poliittiset kannat vaihtelevat sukupolven mukaan. Poliittinen

aktiivisuus sekä esimerkiksi vasemmiston kannatus vähenevät dramaattisesti siirryttäessä 1940-luvulla syntyneistä ikäryhmistä nuorempiin. Vapaa-ajan harrasteista suurille ikäluokille tyypillisiä ovat korkeakulttuuri, luonnossa liikkuminen ja käsityöt. Periodivaikutusta oli kuitenkin myös havaittavissa lähes kaikissa yllä mainituissa asenteissa ja sosiaalisessa toiminnassa. Mielienkiintoisin periodivaikutus on nähtävissä siinä, että nykyiset uskomukset ja ilmapiiri vaikuttivat omien vanhojen asenteiden väärin muistamiseen.

Kirjan neljännen osan ensimmäisessä artikkelissa **Terhi-Anna Wilska** kirjoittaa suurten ikäluokkien asemasta kulutusyhteiskunnan kulttuurisessa nuortumisessa. Artikkelissa pohditaan syitä siihen, miksi 1960-luvun ensimmäinen kuluttajasukupolvi on markkinoinnin kohderyhmänä jäänyt nuorten ikäluokkien jalkoihin. Suuret ikäluokat ovat markkinoilla ja mediassa unohtettu sukupolvi, vaikka he aikoinaan tekivät populaarikulttuurin vallankumouksen, ovat pitäneet vankkaa taloudellista valtaa 70-luvulta lähtien ja ovat myös Suomen kaikkien aikojen suurin ja vaurain ikäkohortti. Wilskan mukaan suuret ikäluokat ovat itse aiheuttaneet tilanteen takertumalla ”ikinuoruuteen” ja kieltäytymällä aikuistumasta. 1980-luvulla he loivat markkinoille nuoruus- ja nuorekkuusihanteen, joka on jatkunut tähän päivään asti. Laman myötä suurten ikäluokkien taloudellinen epäsolidaarisuus alkoi myös katkeroitaa nuorempia ikäluokkia ja kulutustilastojen mukaan suuret ikäluokat eivät myöskään kuluttajina ole yhtä merkittäviä kuin 60-luvun lähtökohdat antaisivat olettaa. 1990-luvun uusi talous ja globaali IT-kulttuuri nostivat uuden nuoren sukupolven kaupallisuuden parrasvaloihin. Näin ollen suurten ikäluokkien asema markkinoiden tavoiteryhmänä ei näytä kovin hyvältä tulevaisuudessakaan.

Taru Virtanen tutkii neljännen osan toisessa artikkelissa 60-lukulaisten kulttuuriharrastuksia Eurobarometri-aineiston perusteella. Aineiston pohjalta piirtyy kuva kirjastossa käyvistä ja klassista musiikkia kuuntelevista naisista sekä valokuvaavista ja iskelmämusiikkia kuuntelevista miehistä. Suhtautuminen pop- ja rock-musiikkiin ei sen sijaan ole yhtä kiihkeää kuin mitä se oli neljäkymmentä vuotta sitten, mikä Virtasen mukaan johtuu todennäköisesti pop-musiikin luonteen muuttumisesta. Musiikkipreferenssit ovat kuitenkin varsin homogeenisia 60-lukulaisten kesken, joskin etenkin klassinen musiikki sekä blues ja jazz jakautuvat sukupuolen mukaan. Sukupuoli onkin sukupolvea merkittävämpi selittäjä useimpien harrastusten suhteen. Erityisesti klassisen musiikin kuunteluun vaikuttaa merkittävästi myös koulutus. Muita distinktion välineitä harrasteissa ovat valokuvaus ja kirjoittaminen. Suurten ikäluokkien keskuudessa miesten ja naisten väliset erot kulttuuriharrastuksissa ovat suuremmat kuin nuoremmilla ikäpolvilla. Virtasen mukaan tämä kuvastaa sitä, että vanhemmat sukupolvet harrastavat mieluiten miesten/naisten kesken, kun taas nuoremmille on tyypillisempää pariskunnittain harrastaminen.

Neljännän osan kolmannessa artikkelissa **Janne Ahtola, Antti Honkanen ja Pekka Mustonen** tutkivat suurten ikäluokkien matkailua Tilastokeskuksen suomalaistan matkailua käsittelevän vuositutkimuksen perusteella. Artikkelissa kysytään, vaikuttaako ikäluokka ulkomaille matkustamisen todennäköisyytreen ja poikkeavatko suuret ikäluokat muista ikäluokista. Ikäluokan vaikutusta peilataan artikkelissa suhteessa postmoderniin matkailu- ja kulutusteoriaan. Artikkelin tulosten mukaan ikäluokka vaikuttaa jonkin verran ulkomaille matkustamiseen, mutta vielä tärkeämpi merkitys on tuloilla, asuinalueella ja sosioekonomisella asemalla. Suurten ikäluokkien suhteen kävi ilmi, että tulot vaikuttavat heidän matkustuskäyttäytymiseensä vähemmän kuin heitä vanhempien ikäluokkien. Tästä kirjoittajat päätelevät matkailun elämäntapana levinneen suurten ikäluokkien keskuuteen aikaisemmista sukupolvista poikkeavalla tavalla, sillä tulevaisuuden eläkeläisten aktiivinen ”kolmas ikä” merkitsee matkailupalvelujen tuottajille merkittävää kulutuspotentiaalia. Matkailuelinkeino uskoo suurten ikäluokkien vähintäänkin säilyttävän nykyiset matkailutottumuksensa eläkkelle jäätyään jolloin heillä on lisäksi enemmän aikaa matkailuun.

Heli Marjanen ja Jaakko Saviranta tutkivat neljännessä artikkelissa syntymävuotta kulutusasenteiden sekä ostopaikan valinnan selittäjinä Turun seudulla vuosina 1990 ja 2001 kerättyjen Länsikeskus- ja Mylly –aineistojen perusteella. Aineiston perusteella suuret ikäluokat ovat kulutusmyönteisempiä, mutta kriittisempiä kuluttajia kuin aikaisemmat sukupolvet. Suuret ikäluokat ovat myös nuoria kriittisempiä. Esimerkiksi tuotteiden ympäristöystävällisyys ja alkuperämaa kiinnostavat suuria ikäluokkia enemmän kuin nuorempia. Ostopaikkojen lisääntymisen myötä suuret ikäluokat ovat kuitenkin entistä haluttomampia siirtymään hyvän ostopaikan perässä kauas. Sen sijaan kaupan läheinen sijainti on tärkeämpää kuin valikoima ja hintataso. Suuret ikäluokat ja heitä vanhemmat myös omaksuvat uuden, aiemmasta poikkeavan ostospaikkavaihtoehdon hitaammin kuin nuoremmat. Kirjoittajat korostavat kuitenkin, että erityisesti kulutuksen suhteen periodivaikutus on usein sukupolvi- ja ikäpolvi-vaikutusta merkittävämpi tekijä. Tämä näkyi erityisesti 1960- ja 1970 –luvulla, jolloin erilaisten tavaroiden saatavuus lisääntyi ja myymäläverkosto muutti muuttui pikkukaupoista automarketteihin. Autoistumisen lisäksi automarkettien suosioon vaikutti suurten ikäluokkien innokas uuden kaupassakäyntikulttuurin omaksuminen.

Kirjan viimeisessä artikkelissa **Juha Panula** tarkastelee suurten ikäluokkien kuvitelmia markkinoinnin häviämisen ja hallitsevuuden yhteydestä onnen merkkihin vuonna 2020. Artikkelin perustuu eläytymismenetelmällä kerättyihin kehyskertomuksiin, joissa vastaajat annetun kehyksen puiteissa kirjoittavat, mitkä tekijät ovat johtaneet kehyksessä kuvattuun tilaan. Kehyskertomuksissa markkinointi joko hallitsi maailmaa tai oli hävinnyt maailmasta. Analyysin

tulosten mukaan suurten ikäluokkien käsitykset markkinoinnin ja onnen yhteydestä ovat hyvin samalaiset kuin esimerkiksi nuorilla ikäluokilla. Markkinointia pidetään aktiivisena ja vahvana, mutta epäluotettavana vaikuttajana yhteiskunnassa, ja markkinoinnin häviäminen toisi mukanaan materiaalisia, sosiaalisia ja elämänhallintaan liittyviä onnen merkkejä. Tosin samanlaisia onnen merkkejä loisi myös kuvitteellinen markkinoinnin hallitsevuus. Markkinoinnin ja etiikan arvellaan olevan kuitenkin ristiriidassa keskenään kaikissa ikäluokissa, markkinointi ja mainonta ovat epäeettisiä elämänalueita ja markkinointi palvelee vain yrityksiä, ei kuluttajia. Panulan mukaan tässä on kyse on lähinnä aikakauteen liittyvästä kulttuurisesta eetoksesta, joka on sukupolvi- ja ikävaikutusta vahvempi.

Artikkeleiden perusteella voidaan tehdä varovainen yleistys, että suuret ikäluokat eivät ainakaan tänä päivänä tunnu muodostavan varsinaista erityisryhmää suomalaisessa yhteiskunnassa. Johtopäätös on tehtävä varauksin, sillä artikkeleissa on tämän suhteen myös jonkin verran ristiriitaisia tuloksia. Joka tapauksessa suurten ikäluokkien tulkitsemiselle vahvasti identifioituneena ja eroteltavissa olevana *sosiokulttuurisena realiteettina* ei ainakaan enää tunnu löytyvän perusteita. Suuret ikäluokat eivät näyttäneet aiheuttavan myöskään minkäänlaista vallankumousta suomalaisessa yhteiskunnassa 1960- ja 1970-luvuilla, vaan muuttuivat itse yhteiskunnan mukana. Kumouksellista muutosta on tuskin odotettavissa tälläkään vuosituohannella ainakaan kyseisen sukupolven toimesta. Näin ollen suuriin ikäluokkiin viittaaminen sen paremmin yhteiskunnan moottorina kuin sen kivirekenä ei vaikuta kovinkaan perustellulta. Tässä mielessä voidaan ehkä toistaa artikkeleissakin ilmi tuleva epäily, josko etenkin suurten ikäluokkien edustajien itse korostama suurten ikäluokkien erityisyys olisi itsessään se ilmiö, jossa kyseiseen ryhmään liittyvä sukupolvi-vaikutus näkyy tänä päivänä parhaimmillaan.

Viitteet

- 1 Tilastokeskuksen vuonna 1998 keräämä postikysely, N 2628, joista 1429 oli syntynyt 1945-50 (Savioja et al 2000, 60).
- 2 Vuonna 1999 Suomen Akatemian tutkimusprojektissa ”Welfare State – A Resource or A Constraint” kerätty postikysely, N = 2417 (ks. Erola & Räsänen 2000).

Lähteet

- Ahonen, S. (1998) Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Suomen historiallinen seura: Helsinki
- Hoikkala, T. 1999: Suuret ikäluokat ja työ. Sivut 395-425 teoksessa Raimo Parikka (toim.): Suomalaisen työn historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Hoikkala, T. – Purhonen, S.- Roos, J.-P. (2002) The Baby Boomers, Life's Turning Points, and Generational Consciousness. Teoksessa: J. Edmunds - B.S. Turner (eds.) Generational Consciousness, Narrative and Politics. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: Oxford., 145-164.
- Juntto, A. 2002a: Suhdannevaihteluista hyötynyt sukupolvi? Hyvinvointikatsaus 1/2002, 20-23.
- Juntto, A. 2002b: Suurten ikäluokkien asumisura. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 15-19.
- Laine-Jyräkoski, V. 2002: Suurten ikäluokkien monet kasvot — Tapaustutkimus sodanjälkeisestä sukupolvesta. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, sosiologian laitos.
- Mannheim, K. (1952), The Problem of Generations. Teoksessa: Essays of the Sociology of Knowledge. Routledge & Kegan, Paul: London.
- Myrskylä, P. 2002: Suuret ikäluokat liikkeessä. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 2-7.
- Penttilä, R. – Tapaninen, J.– Jutila, J. (1994) Ultimatum isänmaalle. Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista. Otava: Helsinki.
- Purhonen, S. 2002: Suurten ikäluokkien itsetietoisuus sukupolvena. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 37-41.
- Relander, J. (2000) Kultainen nuoruus –vuosituhannen vaihteen väkinäisen viriili joukkofantasia. Teoksessa: T. Hoikkala – J.P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Gaudeamus: Helsinki.
- Pöntinen, S. 1982: Sotasukupolvi, sotanuoret, sotalapset ja suuret ikäluokat: koulutus ja sosiaalinen nousu. Sosiologia 19:3, 153-162.
- Savioja, H., A. Karisto, O. Rahkonen & K. Hellsten 2000: Suurten ikäluokkien elämäntulkku. Sivut 58-73 teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.): Suomalainen elämäntulkku. Tammi: Helsinki.
- Säylä, M. 2002: Sukupolvien vauraus — perittyä vai itse ansaittua? Hyvinvointikatsaus 1/2002, 28-30.
- Tiisanoja, M. 2002: Työn sukupolvi parhaassa työiässä. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 24-27.
- Tilastokeskus 2003: Tilastokatsaus 2003:IV. Tilastokeskus: Helsinki.
- Toivonen, T. 1999: Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. WSOY: Porvoo — Helsinki — Juva.
- Turner, B. S. (2002) Strategic Generations: Historical Change, Literary Expression, and Generational Politics. Teoksessa: J. Edmunds - B.S. Turner (eds.) Generational

Consciousness, Narrative and Politics. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: Oxford.,13-30.

- Valkonen, T. 1984: Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund: Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY: Porvoo — Helsinki — Juva.
- Virtanen, M. 2001: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. SKS & Stakes: Helsinki.
- Virtanen, M. 2002: Ovatko suuret ikäluokat sukupolvi? Hyvinvointikatsaus 1/2002, 42-46.

Osa 1

1960-luvun yhteiskunta ja instituutiot

Pekka Kosonen

Hyvinvointivaltion 60-lukulaisuus. Suomen ja Tanskan vertailua

Paradoksaalinen 60-lukulaisuus

”Jokainenhan tietää” millaista 60-lukulaisuus oli. Kiihkeää kulttuuriradikalismia, valtion ja kaikkien auktoriteettien vastaista suoraa toimintaa. Lisäksi se oli tietenkin ja ennen kaikkea rock-musiikkia, punkkia nurmikolla ja seksuaalista vapautumista. Rauhaa ja rakkautta. Kun toiset tavoittelivat kuuta taivaalta, Turussa menttiin maan alle (under ground). Helsingissä ylioppilaat tempaisivat ja valtasivat oman talonsa, Kööpenhaminassa tyhjilleen jätetyn kasarmialueen. Mitä ylioppilaat tänään, sitä koko kansa huomenna, kuului sanonta.

Tämä tarina on tosi. Kuitenkin, paradoksaalisesti, 60-luku todisti myös palkkatyön sekä lakisääteisten tulonsiirto- ja palvelujärjestelmien voimakkaan laajentumisen. Valtion ote voimistui, ja julkinen sektori kasvoi nopeasti yksityiseen sektoriin verrattuna. Työmarkkinoilla kehiteltiin keskitettyjä tupo-sopimuksia, joissa valtiolla ja järjestäytyneillä työmarkkinaosapuolilla tuli olemaan keskeinen rooli. Kaikki piti sopia, säännellä ja suunnitella. Tämäkin tarina on tosi. Kyse on siitä, että ristiriitaisesta 60-luvusta on monta totuutta, minkä seikan jopa ”tieteellisen sosiologian puolesta”-puhujat voinevat hyväksyä.

Mitä sitten edellä mainittu ”jokainen” tietää hyvinvointivaltion kasvusta 60-luvulla? Suomen osalta vastaus on yksinkertainen, ja moni on sen lukenut eri oppikirjoista ja opinnäytteistä. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen piirissä syntyi 50-luvun lopulla ajatus, että Suomeen tarvitaan punnittuun tutkimustietoon perustuva sosiaalipoliittinen kokonaissuunnitelma. Tehtävään valittiin aiemmin alkoholipolitiikan parissa kunnostautunut valtiotieteen tohtori Pekka Kuusi. Kuusi otti tehtäväksiannon vakavasti, sillä hänen mukaansa ”sosiaalipoliittikan kokonaissuunnitelma johtaa ... laatijansa perimmäisten arvo-ongelmien

porteille saakka” (Kuusi 1963 [1961], 14). Pohdiskeltuaan laajalti yhteiskuntapolitiikan tavoitteita sekä sen asemaa ja tehtävää taloudelliseen kasvuun pyrkivässä yhteiskunnassa, hän eteni kokonais suunnitelman laatimiseen. Suunnitelmaan kuului sosiaalipolitiikkamme saavutusten ja puutteiden yksityiskohtainen inventointi (s. 80). Samalla Kuusi esitti lohko lohkolta ne toimet, jotka 60-luvulla on toteutettava.

Hyvinvointivaltion kasvun 60-luvulla voi siis selittää seuraavasti. Kuusen laajalti luettu ja siteerattu bestseller muodosti sen kokonaisvaltaisen suunnitelman, jota sitten ryhdyttiin toteuttamaan. Juutas Käkriäisen ja Jooseppi Kenkusen vaellukseen tuli suuri muutos, köyhyyden ja saamattomuuden tilalle tuli tulojen tasoitus ja inhimillisten voimavarojen mobilisointi (s. 54-59). Kuusen suunnitelman ansiosta Suomestakin tuli moderni hyvinvointivaltio.

Kaiken täydellisesti vasemmiston vaalivoitto vuoden 1966 eduskuntavaaleissa. Voittoa juhlittiin samaan aikaan kun Ylioppilasteatterissa oli Arvo Salon kirjoittaman, Kaj Chydeniuksen säveltämän ja Kalle Holmbergin ohjaaman Lapualaisopperan kantaesitys. ”Mitä emme tahdo emme tee!”. Vasemmistopuolueiden ehdokkaat saivat 103 kansanedustajan paikkaa, ja yksi paikka tuli Salolle itselleen. (Tuominen 1991, 181-183.) Tämä symboloi koko 60-lukua ja hyvinvointivaltion rakentamista.

Tanskan hyvinvointivaltiota voidaan tietenkin paaluttaa ja usein paalutetaankin sosiaalidemokraattien sodan jälkeiseen ohjelmaan ”Fremtidens Danmark” (1945). Se oli kuitenkin yhtä paljon sosialisointi- kuin hyvinvointiohjelma, eikä istunut mukavasti laajenevan markkinatalouden oloihin. Tarvittiin nuorten maisterien (*cand politi'erne*) uusi, demokraattiseen sosialismiin tähtäävä ohjelma 1950-luvulla ja 60-luvun alussa. Syntyi ”hyvinvointivaltiollinen utopia”, joka perustui kaikenkäsittävään (kokonaisvaltaiseen?) hyvinvointikäsitteeseen. (Ks. Fonsmark 1990, 147-200.)

Vaikka Tanskassa ei ollut yhtä Kuusta kuuleminen, yhteistä Suomen kanssa oli luja luottamus teknokraattiseen asiantuntemukseen hyvinvointivaltiota rakennettaessa. Yhteistä oli myös vasemmiston vaalivoitto vuoden 1966 *Folketing*-vaaleissa. Jens Otto Krag muodosti sosiaalidemokraattien ja vasemmistososialistien ”punaisen kabinetin”. Tie uudistuksille oli auki.

Mikäli edellä esitetyt tulkinnat ovat aukottomia, voinkin panna pisteen artikkeliini perään. Voin siirtyä vaikka lukemaan norjalaisvitsejä Pekan ja Toivosen toilailuista. Ennen tuota lukunautintoa on kuitenkin nostettava esiin eräitä kriittisiä kysymyksiä.

Vasemmiston vaalivoitto ja sitä seurannut ”kansanrintamahallitus” (oik. punamulta) Suomessa oli sinänsä merkittävä ja aikalaisia sykähdyttänyt tapahtuma. Pieni pulma tämän siirtymän yhdistämisessä hyvinvointivaltion läpimurtoon juontuu siitä, että suuri osa keskeisestä sosiaalilainsäädännön muutoksesta oli itse asiassa jo tehty ennen vuotta 1966. Kansaneläke uudistettiin jo 50-luvun

lopulla perusturvan takaajaksi ja työeläkekin 60-luvun alussa kulutustason säilyttäjäksi; lopulta vuonna 1963 säädettiin myös sairausvakuuksesta. (Ks. Urponen 1994.) Mutta: Kuusen kirjahan ilmestyi jo 60-luvun alussa. Tässä siis oiva selityserusta. Tosin työeläkeuudistus oli tuolloin jo hyväksytty. Kuusen merkitystä ei toki sovi vähätellä: ajattelutapojen muuttajana hänen kirjansa vaikutti laajalti. Itse kokonaissuunnitelman toteutumista arvioidessaan Juhon Saari päätyy kuitenkin tulemaan, että ”terveydenhuoltopolitiikkaa lukuunottamatta Kuusen empiirinen ohjelma ei ole toteutunut, vaan ennusteiden ja todellisuuden välille on jäänyt huomattava kuilu” (Saari 1994, 128). Kaikesta päätellen suomalaisen hyvinvointivaltion 60-luvun kehityksen selittämiseen tarvitaan vähintäänkin lisänäkökulmia.

Myös Tanskassa monet sosiaaliuudistukset ajoittuvat vuotta 1966 ja ”punaista kabinettia” edeltäneeseen tai sitä seuranneeseen vaiheeseen. Kabinetti tosin otti ajaakseen ruotsalaistyyppisen (ja paljolti suomalaisenkin) työeläkemallin. Uudistus kuitenkin kaatui, osin porvarillisten puolueiden vastahankaan ja osin omien rivien rakoiluun. Ajanjakso 1966-68 ei olekaan jäänyt historiaan suurena hyvinvointivaltion muuttamisen aikana.

Demokraattisessa sosialismissa voi olla enemmän selityksen aineksia. Ajoitusta täytyy kuitenkin rukata. Tanskan uudistukset alkoivat 1890-luvulla, ja seuraava suuri reformi oli 1930-luvun sosiaalilainsäädäntö. Tämän jälkeen ratkaiseva lakinippu syntyi 1970-luvun alkupuolella. Suunnittelupuuha kylläkin käynnistettiin 60-luvulla. (Ks. Christiansen & Petersen 2001.) Tanskalainen paradoksi sisältyy kuitenkin seuraavaan. Tanskalla on maine kenties maailman liberaaleimpana ja individualistisimpana maana. ”Älä tallaa nurmikkoa” ei menestyisi tanskalaisten keskuudessa. Maassa käyneet tietävätkin, etteivät kiellot ja käskyt juuri kansalaisyli tehoa. Jos Suomessa kaikki mikä ei ole sallittua on kiellettyä, Tanskassa kaikki mikä ei ole kiellettyä on sallittua. Ja suurin osa kielletystäkin. Kuinka siis tällaisessa ympäristössä on luotu eräs maailman laaja-alaisimmista, julkiseen verotukseen perustuvista hyvinvointivaltiollisista järjestelmistä? Individualismia ja kollektivismia rinta rinnan?

Hyvinvointivaltion synty ja kasvu: Tanska ja Suomi

Se, mitä olemme tottuneet kutsumaan hyvinvointivaltioksi, alkoi kehkeytyä Tanskassa 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä (Møller 1990). Keskeiset uudistukset koskivat eläkkeitä ja sairauspäivärahoja. Tanska oli eräs edelläkävijöitä Bismarckin Saksan ohella. Stein Kuhnle (1978) osoittaa, että uudet ajatukset levisivät juuri Saksasta, ja Pohjoismaista ensinnä Tanskaan. Samaan aikaan maassa laajeni myös ammatillinen ja poliittinen järjestäytyminen, ja

moderni työehtosopimusjärjestelmä sai alkunsa. Hyvinvointivaltion rakentaminen ei kuitenkaan ollut (pelkästään) työväenliikkeen hanke, vaan työläisten ja talonpoikien yhteisprojekti, joka ajoittain sai tukea myös konservatiiviselta puolelta.

Tanskalainen vuoden 1933 sosiaalireformi liitetään yleensä Karl Kristian Steincken (sos.dem.) nimeen. Hänen ajatuksenaan jo teoksessa ”Fremtidens forsørgelsesvæsen” (1920) oli sosiaalisen kansalaisuuden periaatteen toteuttaminen. Luokka- tai sukupuolieroista riippumatta kaikilla kansalaisilla tuli olla samat sosiaaliset oikeudet. Ehkä hänen ohjelmassaan voi nähdä individualismin ja kollektivismien yhdistymisen. Yksilö oli nyky-yhteiskunnan perusyksikkö, ja julkisen vallan tuli taata perustason toimeentulo kaikille kansalaisille. Samalla sosiaalipolitiikan tehtävänä oli turvata mieselättäjän ylläpitämän ydinperheen olemassaolo. (Ks. Christiansen & Petersen 2001, 182.) Yksilö, perhe ja valtio kietoutuivat yhteen.

Eräs tausta 30-luvun uudistuksille oli 30-luvun talouskriisi – pula-aika kuten tuolloin sanottiin – joka muodostui varsin syväksi Tanskan maataloustuotteiden viennin vähennyttyä (erityisesti Isoon-Britanniaan). Sosiaalidemokraatit esittivät talouspoliittisen kriisiohjelman, johon kuului tiukkaa vienti- ja tuontisäännöstelyä. Ohjelmaa oli kuitenkin ”pehmitettävä” sosiaalireformilla. Pientalonpoikiin tukeutuva *radikale venstre* tuli olemaan sosiaalidemokraattien yhteistyökumppani näissä ratkaisuisa. (Niemelä & Salminen 2002, 50-52.)

Oli miten oli, 30-luvun sosiaalireformi kuului Euroopan kunnianhimoisimpiin ja laajimpiin uudistuksiin. Työttömyysturvan kohentaminen oli keskiössä, kuten myös sosiaalilainsäädännön yhtenäistäminen. Ruotsalaisilla oli ”folkhemmet”, tanskalaisilla ”folkefællesskab”.

Walter Korpi on kollegoidensa kanssa Tukholman yliopistossa (SOFI, sosiaalitutkimuksen instituutti) koonnut ja analysoinut sosiaaliturvaetuuksia käsittelevää kansainvälisesti vertailtavaa aineistoa. Etuuksien taso suhteutetaan yleiseen palkkatasoon, nk. keskimääräiseen teollisuustyöläisen palkkaan. Tältä pohjalta voi tarkastella tanskalaisen sosiaaliturvan tasoa. Vuosina 1930-50 eläkkeiden taso kohosi Tanskassa (liki 40 prosentin osuuteen), ja se oli korkeampi kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa tai Ruotsissa. Erityisen hyvin Tanska pärjasi minimieläkkeiden vertailussa. Myös työttömyysetuuksissa Tanskan luvut olivat näihin aikoihin vähintäänkin länsieurooppalaista keskitasoa. Toisin sairausvakuutuksen kohdalla: ennen hyvinvointivaltion 60-lukulaistumista Tanskan taso oli näissä selvästi vertailumaita alempi. (Korpi 2002, 35-71.)

Uusi kansaneläkejärjestelmä hyväksyttiin 50-luvun lopulla. Tämän jälkeen seurasi joukko uudistuksia 70-luvun alkupuolelle asti. Keskeinen oli 70-luvun alun ”kolmas sosiaalireformi”, jota olennoi terveydenhuollon remontti sekä sairaus- ja työttömyysturvan uudistaminen. Ennaltaehkäisy, kuntoutus, kokonaisvaltaisuus olivat johtavat periaatteet. Kiintoisaa on, että sosiaalireformin

pohjaksi julkaistiin koko joukko tutkimuksia ja selvityksiä. Remontista tuli perusteellinen: sosiaalihalvinto, sairausvakuutus, erityishoito ja ennen kaikkea palvelujärjestelmän ja toimeentulotuen uudistaminen olivat sen osia. Sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta nousi ripeästi 70-luvun mittaan. (Ks. Plouing 1994, 53-58, 94.)

Yleinen lisäeläke (ATP) oli hyväksytty Ruotsissa 1959, ankaran kädenväänön jälkeen. Sen lähtökohtana oli palkansaajien eläketurvan kohentaminen, käytännössä ansiosidonnaisten eläkkeiden pohjalta. Lisäksi mallia olennoi julkisen ATP-rahastojen muodostaminen, ja mikä työnantajia tässä korpesi, oli että he tulivat maksumiehiksi. Rahastot tulivat toimimaan esimerkiksi asunorakentamisen vauhdittajina. Suomessahan tällainen valtiokeskeisyys ei sopinut porvarillisille puolueille tai työnantajille (jotka olivat kuunnelleet ruotsalaisten kollegoiden varoituksen sanoja), mutta kotikutoinen työeläkejärjestelmä kyllä syntyi 60-luvun alussa. Suomessa erikoista oli se, että vastoin kuin Ruotsissa ja myöhemmin Norjassa mitään eläkekattoa ei säädetty. Vallalla on siis suora yhteys ansioiden ja eläkkeiden välillä.

Tanskassakin ammattiyhdistysliike ajoi työeläkeratkaisua. Sellainen saatiinkin aikaan 1964, mutta oleellisesti Ruotsin järjestelmästä poikkeavana. Rahoitus painottui työnantajien sijasta työntekijöille, eivätkä eläkkeet ole ansiosidonnaisia, vaan niitä maksetaan vakuutusajan (eli työssäoloajan) perusteella. Laajoja julkisia rahastoja ei kerry. Käytännössä nämä eläkkeet muistuttavat (suhteellisen matalatasoisia) tasa-eläkkeitä. Mutta ei hätää: yksityiset eläkevakuutukset ovat olleet varakkaiden ja paljolti keskituloistenkin valitsema järjestely. Sosiaalidemokraatit katsoivat vuoden 1964 ratkaisun kuitenkin vain välivaiheeksi. Tarkoitus oli seurata ruotsalaisten toverien esimerkkiä, ansiosidonnaista työeläketurvaa. Laajaa vastustusta herättivät kuitenkin työeläkerahastot, joita ammattiyhdistysliike olisi voinut kontrolloida. Porvarilliset puolueet ja lopulta sosiaalidemokraateista vasemmalla olleetkin vastustivat, eikä hanke toteutunut. Kun ajatus nostettiin uudelleen esiin 70-luvulla, kannatusta ei löytynyt sitä vähääkään. (Christensen & Petersen 2001, 192.)

Suomi on pohjoismaisessa vertailussa perässähihtäjä. On kuitenkin syytä muistaa maareformi, jolla katkeran veljessodan jälkeen pyrittiin tasapainottamaan – ja jakamaan - maata. Sitäkin voi pitää eräänlaisena sosiaalireformina. Kansaneläkeuudistus 1937 oli merkittävä poliittinen päätös ja heijasti työläisten ja talonpoikien liittoa täälläkin, joskin sen käytännöllinen merkitys jäi pitkäksi aikaa vähäiseksi. Vielä 60-luvulle tultaessa Suomi oli suhteellisen kehittymätön hyvinvointivaltio, ainakin länsieurooppalaisessa vertailussa.

Kaksi suurta uudistusta muutti paljon 60-luvun alkupuolella. Syntyi nykymuotoinen työeläkejärjestelmä vuosikymmenen alussa, paljolti työmarkkinajärjestöjen yhteistyön pohjalta. Hallituksehan olivat noihin aikoihin heikkoja ja lyhytaikaisia. Erikoista tässä suomalaisessa mallissa oli, että työeläkkeitä

alkoivat hoitaa yksityiset vakuutuslaitokset ja että suuri osa työnantajien maksamista eläkemaksuista palautui yritysten investointeihin (nk. takaisinlainausjärjestely). Sairausvakuutusjärjestelmä hyväksyttiin 1963. Näiltä osin voi puhua hyvinvointivaltion 60-lukulaisuudesta Suomessa. Kuvaa on kuitenkin täydennettävä 70-lukulaisilla päivähoito- ja terveyskeskusuudistuksilla. Eläketurvaa täydennettiin varhaiseläkkeillä ja työttömyyseläkkeillä, ja työttömyysturvaa kohennettiin tuntuvammin vasta 80-luvulla, hieman ennen kuin alkoikin päivastainen kehityskulku...

Entä sosiaalietuuksien tason kehitys 60-/70-luvuilla? Tanskan eläkeuudistuksien (ainakin osittainen) epäonnistuminen merkitsi jäämistä Ruotsin tason jälkeen, minimitasoja lukuunottamatta. Muissa järjestelmissä, kuten sairausvakuutuksessa ja työttömyysvakuutuksessa, tanskalaisten etuustasojen koheneminen oli sen sijaan selkeää. Etenkin työttömyysturvassa Tanska ja Hollanti kilpailivat kärkisijoista. (Korpi 2002, 35-71.) Ja Suomessakin yleiseksi uskomukseksi tuli, että näihin maihin kannattaa lähteä ja jäädä niissä työttömiksi. Suomalaisen työttömyysturvan kattavuus jäikin vielä ennen 70-luvun puoliväliä pohjoismaisen tason alapuolelle, kun taas työttömyyspäivärahojen korvaustaso kohosi niihin oikeutetuille selkeästi 60-luvun mittaan, romahtaakseen tosin 70-luvun aikana. (Ks. Carroll 1999, 131-154.) Julkisten eläkejärjestelmien kattavuus nousi Suomessa jo 50-luvun lopun kansaneläkeuudistuksen myötä kaikki kansalaiset käsittäväksi – kuten Tanskassakin -, ja tämä onkin Pohjoismaita muista OECD-maista erottava piirre. Myös eläkkeiden taso kohosi, etenkin työeläkkeiden, mutta on muistettava että kesti kauan ennen kuin työntekijät alkoivat saada täyttä työeläkettä. (Ks. Palme 1990, 42-54.)

Hyvinvointivaltion kasvun selitysmallit

Yhtä autuaaksi tekevää selitystä hyvinvointivaltion laajentumiselle ei ole löydetty. On siis joukko kilpailevia selitysmalleja. Näistä osa korostaa taloutta, osa politiikkaa ja osa kumpaakin. Kun lisään joukkoon oman aiemman ehdotukseni, neljä keskeistä selitysmallia piirtyy esiin.

(1) Aika lailla yleisesti hyvinvointivaltion kasvu nähdään teollistumisen ja työnjaon aiheuttamista paineista johtuvana (funktionaalisenä) välttämättömyytenä. Tässä ajattelussa hyvinvointivaltion tarkoitus on ollut yhteiskunnallisen kiinteyden ja konsensuksen yllä pitäminen. Kun perinteisessä yhteiskunnassa perhe, suku ja pienyhteisö olivat keskeisiä itse kunkin elämälle ja toimeentulolle, teollistumisen ja työnjaon sekä perinteisten yhteisöjen hajoamisen myötä kehkeytyy tarve laaja-alaisiin, kollektiivisiin järjestelmiin. Vahvimmillaan tämä näkökulma merkitsee sitä, että kaikki tietyissä teollistu-

misen ja modernisoitumisen vaiheessa olevat valtiot kehittävät osapuilleen samanlaisia tulonsiirto- ja palvelujärjestelmiä. Harold Wilenskyyn viitataan usein tämänkaltaisen selitysmallin edustajana (vars. Wilensky 1975). Jokin aika sitten Suomessa vieraillessaan Wilensky tosin ihmetteli mainettaan funktionalistisen selitysmallin edustajana. Totta kyllä, talouskasvu ja väestön ikääntyminen kuuluivat Wilenskyyn selitysmalliin. Myös keskiluokan kasvu oli keskiössä. Mutta oli mukana politiikkaakin, R. Reagania myöten (Kalifornian ‘verokapina’).

Tässä yhteydessä on ollut muodikasta viitata myös ”marxilaiseen funktionalismiin”. Hyvinvointivaltion osalta sen pääedustajaksi nostetaan James O’Connorin ”The Fiscal Crisis of the State” (1973). Siinä hyvinvointivaltiolle nimetään tiettyjä tehtäviä kapitalismin legitimoinnissa ja kasaantumisen edistämiseksi. Teoksen ”marxilaisuudesta” ja ”funktionalismista” voi kuitenkin olla niin sanotusti montaa mieltä.

Tämän ensimmäisen selitystavan pulmana on pidetty sitä, ettei se juurikaan selitä pitkälle teollistuneiden maiden välisiä eroja hyvinvointivaltion kehityksessä. Miksi rikkaassa Yhdysvalloissa on päädytty tyystin erilaiseen malliin kuin vaikkapa Ruotsissa? Miksi kapitalismi ”tarvitsi” hyvinvointivaltiota kaikkialla 60-luvulla, mutta on sittemmin suuntautunut sen kaventamiseen?

(2) Voisiko myös maiden talouksien kansainvälinen avautuminen ja maiden kansainvälinen asema olla hyvinvointivaltion perustana? Kun David Cameron 70-luvun lopulla selvitti talouksien avoimuuden ja maan julkisen talouden kasvun välistä suhdetta, hän havaitsi näiden kahden välillä varsin selvän korrelaation. Samalla ilmeni, että pienet maat olivat usein suhteellisen avoimia talouksia eli ne osallistuivat paljon kansainväliseen vaihtoon. Selitykseksi nouseekin pienten avotalouksien pyrkimys kehittää laajaa julkista sektoria. (Cameron 1978.)

Mikäli tulos edelleen pätee, millä yhteys selittyy? Peter Katzenstein (1985) päätyi tähdentämään eräänlaista sosiaalista kompensaatiota, jota varsinkin maan korporatiiviset rakenteet lisäävät. Talouden avautuminen kun synnyttää sosiaalisia ja työmarkkinariskejä, ja julkisen sektorin toiminnan voi tulkita yritykseksi vastata näihin riskeihin. Katzensteinin selitystavassa yhdistyvät talous (avoimuus) ja politiikka (demokraattinen korporatismi).

Melko samanlaisesta näkökulmasta mutta laajemmalla aineistolla näitä yhteyksiä on analysoinut Dani Rodrik (1998), joka tarkastelee maiden avoimuutta kansainväliselle kilpailulle sekä julkisia menoja, julkisia kulutusmenoja ja sosiaaliturva- ja hyvinvointimenoja. Myös hän korostaa julkisia menoja vakuutuksena ulkoisia riskejä vastaan. Riskit liittyvät vienti- ja tuontihintojen erisuuntaiseen muutokseen ja (monille pienille maille tyypilliseen) viennin tuotekeskittyneisyyteen. Empiiristen tulosten pohjalta voi päätellä, että etenkin

OECD-maissa laaja sosiaaliturva on toiminut vakuutuksena ulkoisia riskejä vastaan.

(3) Politiikkakeskeisistä teorioista esimerkkeinä käyvät ”suuret miehet vaikuttajina” –selitykset. Siis Bismarck, Steincke, Kuusi tai Palme hyvinvointivaltion rakentajina. Ehkä modernimpi versio on ajatus poliittisesta kilpailusta, puolueista saalistamassa laajentuvan keskiluokan kannatusta. Erityisesti näin arvioidaan tapahtuvan vaaleja edeltävänä vuotena.

Varsin erilainen rakenteellis-poliittinen selitys perustuu luokkien ja niiden valtaresurssien analyysiin. Kun pääomalla on kapitalismissa luontainen etulyöntiasema, työväenluokka voi lisätä omia valtaresurssejaan vain järjestäytymällä, organisoitumalla ja hankkimalla hallitusasemia. Siten hyvinvointivaltio laajeni niissä maissa, joissa työväenliikkeen ja vasemmiston asemat ovat vankat. Erityisesti sosiaalidemokraattien asemat. Tämä ”sosiaalidemokratiahypoteesi” tai ”valtaresurssihypoteesi” liitetään usein Walter Korven nimeen. Korpi itse katsoo sen kehittyneen 60-luvun lopulta lähtien erityisesti teollistumiseen ja talouskasvuun liittyvien funktionalististen selitysten (selitysmalli 1 edellä) kritiikkinä. Hänen lähtökohtanaan oli tutkia luokkien valtaresurssien eroavuuksia. Valta ei ilmene vain näkyvissä konflikteissa, jotka ovat vain ”jäävuooren huippu”, vaan paljolti epäsuorana ja voinee sanoa rakenteellisena vallankäyttönä. Kun valtaerot ovat suuret, heikompi osapuoli ei välttämättä ryhdy taistelutoimiin. Tällainen heikompi osapuoli on usein palkkatyöläisten joukko. Kokoamalla voimansa se voi kuitenkin lisätä valtaresurssejaan. Näin järjestäytynyt työväenluokka, usein yhteistyössä talonpoikien ja keskiluokkien kanssa, on päässyt vaikuttamaan kansantulon jakautumiseen ja hyvinvointipolitiikan kehittämiseen. Hyvinvointivaltiolliset instituutiot ovat puolestaan vaikuttaneet kansalaisten identiteettien ja yhteistyön muotoutumiseen. (Ks. Korpi 1998.) Juuri pohjoismaisen ja aivan eritoten ruotsalaisen hyvinvointivaltion voikin katsoa selittyvän tämän valtaresurssiselityksen perustalta.

Kees van Kersbergen (1995) ei tyydy sosiaalidemokraattien ja Pohjoismaiden ylistykseen, vaan pyrkii osoittamaan, että löytyy niitä resursseja muillakin. Läntisessä Euroopassa on monia maita, joissa ratkaisevassa roolissa hyvinvointivaltion rakentamisessa ovat olleet kristillisdemokraattiset puolueet. Myös niillä on ollut halua luoda sosiaalisia turvaverkkoja, joskin eri tavoin kuin sosiaalidemokraattisemmin hallituissa maissa. Mukana ovat olleet kirkkoa lähellä olevat järjestöt, ja perheen roolia on tähdennetty. Yhtä kaikki esimerkiksi Hollannista kehkeytyi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä laaja-alainen hyvinvointivaltio. Näiden pyrintöjen takana on oppi, jota van Kersbergen kutsuu sosiaaliseksi kapitalismiksi eli sekä sosiaaliseksi että kapitalistiseksi. Ainakin Huberin ym. (1993) kansainvälisessä vertailussa tällainen analyysi saa sikäli tukea, että sekä sosiaalidemokratia

että kristillisdemokratia toimivat hyvinvointivaltion laajenemisen selittäjinä, joskin eri painotuksin.

Kuitenkin voi huomauttaa, että eri maiden työväenliikkeet tahi sosiaalidemokraatit ovat sittenkin toimineet melko eri tavoin ja ottaneet ajakseen vähän eri tavoitteita. Sama pätee kristillisdemokraattisiin puolueisiin. Löytyisikö syy näihin eroavuuksiin erilaisista toimintaympäristöistä ja –perinteistä?

(4) Eräs mahdollisuus ottaa huomioon talouden, luokkien ja valtion välinen uusintamisyhteys liittyy maittaisiin taloudellis-poliittisiin malleihin (ks. Mjøset ym. 1986; Kosonen 1987, 140-145). Ulkoisina ehtoina tällaisissa malleissa ovat maailmantalous ja kansainvälinen politiikka. Kunkin maan kasaantumisperustaa luonnehtii vientirakenne ja elinkeinorakenne. Paljolti tältä pohjalta muotoutuu tuotannollisia ryhmiä, kuten työntekijät, toimihenkilöt ja yrittäjät. Nämä puolestaan ovat perustana luokkamobilisaatiolle, millä tarkoitan jatkuvaa luokkaryhmien muotoutumista järjestäytymisen ja hegemonisten projektien tai hegemonisten toimintatapojen kautta. Kaikkien näiden tehtävänä on selittää talous- ja sosiaalipolitiikan luonnetta ja painopisteitä. Poliittiset toimet viimein vaikuttavat taustaehtoihinsa, vaikkapa elinkeinorakenteeseen ja luokkajakoihin. Täten taloudellis-poliittinen malli saattaa voimistaa tai heikentää omaa perustaansa.

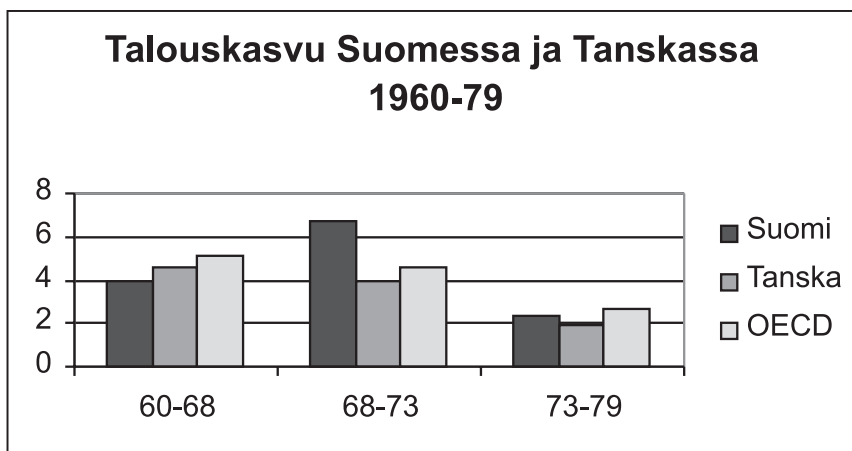
Taloudellis-poliittinen malli vaihtelee sekä ajassa että paikassa, ja aina mallia ei tahdo löytyäkään. Ajatuksena on kuitenkin tarkastella talousperustan, luokkaryhmien ja poliittisen toiminnan keskinäisyyhteitä. Vaikuttaa siltä, että luokkaperustainen politiikka on ollut erityisen vahvaa Pohjoismaissa.

Selitysmallien toimivuus: Suomen ja Tanskan 1960-/70-luvut

”Joka tapauksessa voidaan sanoa, että kausaaliongelmät (ja -hypoteesit) ovat sitä jännittävämpiä, mitä vaikeammin selitettävä syy ja seuraus-suhde on.”
(Toivonen 1999, 27.)

Palataan 60-luvulle, erityisesti Suomeen ja Tanskaan. Löytyisikö neljän selitysmallin joukosta näiden maiden hyvinvointivaltion laajenemisen perustaa. Pari tapausta on sinänsä pieni määrä, mutta niidenkin tarkastelu voi vähintään horjuttaa jotain selitysmallia.

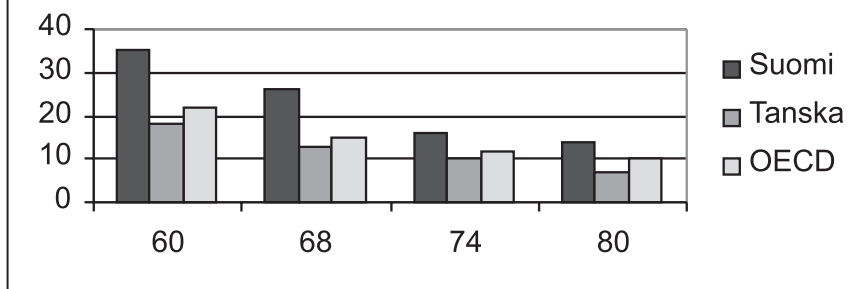
Kuvio 1. Taloukasvu: Suomi, Tanska, OECD.
Lähde: OECD, Historical Statistics.

Ensimmäinen selitysmalli perustui *teollistumisen, työnjaon kasvun ja hyvinvointivaltion laajenemisen yhteyteen*. Nyt on paikallaana pohtia tämän selityserustan toimivuutta Suomen ja Tanskan 60- ja 70-lukujen tapauksessa. ”Kultaisella 60-luvulla” OECD-maiden taloukasvu oli ripeää. Vuosina 1960-68 Tanska oli lähellä viiden prosentin vuosikeskiarvoa, mutta Suomessa kasvu jäi alemmaksi, noin neljään prosenttiin. Järjestys vaihtui vuosina 1968-73, jolloin kasvu kiihtyi Suomessa. Taustalla oli paljolti vientiteollisuutta tukenut devalvaatio. Öljykriisiksi (hieman kaventavasti) kutsuttu talousvaikeuksien ketju kavensi 70-luvun loppupuolen taloukasvua yleisesti, ja kriisi koettiin myös Suomessa ja Tanskassa (Mjøset ym. 1986, 184-197). Kansainvälisessä kirjallisuudessa tiuhaan esiintyvä ”hyvinvointivaltion alasajo” jäi täällä vähäiseksi, mutta sosiaalisissa uudistuksissa otettiin joka tapauksessa tuumaustauko.

Teollistuminen (ja paljolti palveluvaltaistuminen) eteni 60-luvulla ja 70-luvun alkupuoliskolla vauhdikkaasti, ainakin maatalouden työllisyysosuuden alenemisen valossa. Vielä 60-luvun alussa Suomi oli OECD-vertailussakin varsin maatalousvaltainen maa, mutta vastaavasti osuus alkoi alentua vauhdikkaasti (”maaltapako”). Tanska on ollut paljolti maataloustuotteiden viennistä riippuva talous, mutta kun maatalous on ollut varsin ”teollistunutta”, elinkeinorakenteessa tämä ei niinkään heijastu. Maatalouden työllisyysosuus toki aleni sielläkin, 70-luvulla jo alle kymmeneen prosenttiin.

Taloukasvun ja hyvinvointivaltion kasvun suhteessa selvin tulema on, että talouden kriisiytyminen jarruttaa sosiaalisia uudistuksia. Tosin sosiaalimenot ja etenkin niiden suhde bruttokansantuotteeseen voivat tällöinkin kasvaa työt-

Maatalouden työllisyysosuus Suomessa ja Tanskassa 1960-80

Kuvio 2. Maatalouden työllisyys osuutena siviilityövoimasta.

Lähde: OECD, Historical Statistics.

tömyyden ja toimeentulotuen tarpeen vuoksi, kuten Suomen 90-luvun lama osoittaa. Ripeän talouskasvun ja hyvinvointivaltion yhteys jää lähinnä siihen, että ilman taloudellisten resurssien kasvua ei jaettavaakaan kerry.

Entä teollistuminen? Ainakin Suomen ja Tanskan tapauksissa on syytä välttää kovin suorasukaisia päätelmiä. Teollistumisen voi ajatella liittyvän työväenseikkaan ja tätä kautta sosiaalipolitiikkaan. Aiemmin teollistuneessa Tanskassa on kuitenkin tähdennetty koko kansan universaaleja oikeuksia vahvemmin kuin ansiosidonnaisia etuuksia. Suomen osalta 60-luvun työeläke reformin voi kyllä liittää palkkatyöläisten etuuksien kohentamiseen, ja itse asiassa reformin perustana oli juuri ammattiyhdistysliikkeen puolelta kummunnut vaatimus turvata yksityisen sektorin työntekijöiden tulevien eläkkeiden taso (ks. Salminen 1993, 232-237). Kaiken kattavaksi selitysmalliksi tätä ei voi nostaa, jatkuihan myös muunlainen reformityö.

Toinen selitysmalli näki *hyvinvointivaltion osana talouden kansainvälistä avautumista*. Suomen ja Tanskan osalta kytkentä ei ole täysin tuulesta temmattu. Kummassakin ulkomaankauppaa avattiin 50-luvun puolivälin jälkeen, ja maat liittyivät vapaakauppajärjestö Eftaan, joskaan eivät Rooman sopimukseen. Mutta jos talouden avoimuutta mitataan tuonnin ja viennin suhteella bruttokansantuotteeseen, maat eivät vielä 60-luvulla kuuluneet OECD-maiden avoimimpiin. Osuus jäi erityisen alhaiseksi Suomessa – tosin osuus alkoi jonkin verran kasvaa. (Ks. Kosonen 1998, 31.) Valuutanvaihto ja rahamarkkinat pysyivät kauan tiukasti säännösteltyinä, eikä yritysten kansainvälisiin operaatioihin liittyvästä ”Kiina-ilmiöstä” ollut kukaan kuullutkaan.

Toisaalta ei voi tyystin tehlata ajatusta sosiaalisista uudistuksista vastauksena kansainvälistymisen riskeihin. Jo Efta-pohdintoissa mutta erityisesti 70-luvun alun EEC-ratkaisuissa (Tanskan liittyttyä kansanäänestyksen jälkeen jäseneksi, Suomen solmittua laajojen mielenosoitusten varjossa vapaakauppasopimuksen) esitettiin runsaasti argumentteja työttömyysriskien ja (muiden) sosiaalisten riskien uhasta. ("Juna hiljaista miestä kuljettaa"...) Argumenteilla lienee ollut vaikutusta ainakin Suomen kehitysaluepolitiikkaan, ja arvioitavaksi jää, millainen kytkös EEC-sopimuksella oli Tanskan 70-luvun sosiaalireformiin.

Kolmannessa, *rakenteellis-poliittisessa selitysmallissa* mukana ovat paitsi talouden rakenteet, myös luokkarakenteet ja erilaiset valtaresurssit. Korven hypoteesin mukaan ratkaisevia olisivat työväenluokan valtaresurssit.

Tuotannollisia ryhmiä (luokkarakennetta) voi eritellä seuraavasti (ks. Kosonen 1987, 162). Maanviljelijöiden osuus oli Suomessa vielä 60-luvun alussa korkea, mutta tämän jälkeen työläiset kohosivat määrällisesti suurimmaksi ryhmäksi, noin puoleen kaikista ammatissa toimivista. Samoin oli Tanskassa, mutta siellä myös toimihenkilöistyminen laajeni suhteellisen varhain. Nämä kaksi maata erosivat kuitenkin selvästi yrittäjien osuuksissa (ks. Toivonen 1985, 195-199). Suomessa yrittäjät ovat olleet painotetusti maatalousyrittäjiä. Sen sijaan Tanskassa korostui vuosina 1950-70 muiden kuin maatalousyrittäjien osuus, runsaat kymmenen prosenttia työllisistä. Tämän perustana on maan pienyritysvaltainen kotimarkkinasektori, esimerkiksi rakentamisessa ja kaupassa.

Valtaresursseja kuvaavaa luokkamobilisaatiota voi puolestaan tiivistää seuraavasti (Salminen 1993, 47-112). Kaikki keskeiset tuotannolliset ryhmät ovat varsin laajalti järjestäytyneitä. Tanskassa työntekijöiden ammatillinen järjestäytymisaste oli jo 60-luvun alussa kohonnut korkeaaksi ja nousi tästä edelleen. Suomessa sen sijaan vallitsi ammattiyhdistysliikkeen hajaannus, ja järjestäytymisastekin jäi 60-luvun loppuun saakka matalaksi; sen jälkeen se on ollut OECD-maiden kärkiluokkaa. Toimihenkilötkin ovat järjestäytyneet, Suomessa tyypillisesti omiin liittoihinsa. Samassa tahdissa on kohonnut työnantajien järjestäytyminen sekä työnantajaliittoihin että elinkeinopoliittisiin järjestöihin. Kaiken lisäksi myös maanviljelijät ovat ryhmittyneet tehokkaasti monella tasolla, kuten tuottajajärjestöihin ja osuustoimintaliikkeeseen.

Kuinka työväenluokan valtaresurssit sitten 60-/70-luvuilla näkyivät poliittisten asemien osalta. Suomalaista politiikkaahan luonnehti pitkään vasemiston jakautuminen sosiaalidemokraatteihin ja laajaa kannatusta saaneisiin kommunisteihin/kansandemokraatteihin. Tämä luonnollisesti söi sosiaalidemokraattien ääniosuutta, joka jäi reilusti tanskalaisen ja eritoten ruotsalaisen tason alapuolelle. Juuri 60-luvun alussa sosiaalidemokraatteja vaivasi vielä sisäinen hajaannus, eikä puolue ollutkaan hallituksessa ennen vuotta 1966. Tanskassa sosiaalidemokraatit sen sijaan muodostivat keskeisen hallituspuo-

luen vuoteen 1968 asti. Kokoavasti voi kuitenkin sanoa, että työväenluokan valtaresurssit jäivät Tanskassa pienemmiksi kuin Ruotsissa ja Norjassa, ja Suomessa ne olivat vieläkin heikompia. Työväenluokan ohella piiryykin esiin maatalous- ja muiden yrittäjien vaikutus Tanskassa, maatalousintressien ja suuryritysten asema Suomessa.

Kuinka sitten valtaressurssihypoteesia voi tulkita suomalaisen ja tanskalaisen hyvinvointivaltion kehityksen kannalta? Suomen osalta hypoteesia voisi soveltaa lähinnä siten, että hyvinvointivaltion myöhäinen kehitys liittyy työväenluokan valtaresurssien suhteelliseen heikkouteen ja liikkeen hajanaisuuteen. Avoimeksi kysymykseksi kuitenkin jää, miksi suuret työeläke- ja sairausvakuutusudistukset syntyivät 60-luvun alussa, ja vieläpä porvarillisten hallitusten aikana, jolloin sosiaalidemokraatit olivat erityisen hajanaisia ja heikkoja. Edellisessä työläisillä oli tosin roolinsa sikäli, että reformin perustana oli työntekijä- ja työnantajajärjestöjen yhteistyö, mutta tämä ei oikein istu Korven hypoteesin tueksi. Tanskan kehitys voisi tukea selitystä paremmin, mutta sielläkin sosiaalidemokraattien ajama eläkereformi epäonnistui 60-luvulla. Molempien maiden osalta voisi pikemminkin päätyä jonkinlaiseen ”yhteistyöhypoteesiin”, joka sinänsä kyllä sopii rakenteellis-poliittiseen selitysmalliin.

Olisiko *taloudellis-poliittisista malleista* , joissa myös talouspoliittiset ohjelmat ja hegemoniaan pyrkivät strategiat otetaan huomioon, lopulta selityserustaa hyvinvointivaltioiden kehityskulkuihin? Tämä vaatii Suomen mallin ja Tanskan mallin tiivistä kartoitusta.

On sinänsä suhteellisen helppoa hahmotella perinteinen Suomen malli, siis ajalta jolloin Nokiakin tuotti lähinnä paperia, kumisaappaita ja kaapeleita. Maa oli kauan maatalousvaltainen, ja teollisuutta hallitsi metsäteollisuus, osin myös kasvava metalliteollisuus. Köyhäksi mielletyssä maassa asetettiin ensisijaisiksi tavoitteiksi tuotannon kasvu ja vientiteollisuuden kilpailukyky. Kun kilpailukyvyyn ja investointien välillä on läheinen yhteys, yritysten toimintaehtojen turvaaminen kilpailukykyä tukemalla katsottiin luonnolliseksi ja välttämättömäksi. Jos syntyy ristiriitaa kilpailukyvyyn ja työllisyyden välille, etusija on siten annettava kilpailukyvyille. Ja ristiriitaa syntyykin, sillä yksipuolisen vientisektorin tahdissa suhdanteet heilahtelivat voimakkaasti. Talouspoliittisena reaktiona oli tällöin kiristää raha- ja finanssipolitiikkaa, mikä taas tuotti työllisyysongelmia. Kuvattua Suomen mallia on kuitenkin vaikea nimetä tietyn puolueen tai ryhmän hegemoniseksi projektiksi, vaan pikemminkin hegemoniseksi toimintatavaksi, koska painotuksiin suhtauduttiin – ja paljolti vieläkin suhtaudutaan – lähes itsestäänselvyyksinä. (Ks. Kosonen 1987, 183-186; Pekkarinen & Vartiainen 1993)

Tanskan mallissa on ollut samankaltaista Suomen mallin kanssa talouskasvun asettaminen työllisyyden ja suhdanteiden sääntelyn edelle. Talouden

ulkoisten rajoitteiden on tulkittu vaikuttavan vahvasti talouspoliittisen aktiiviteetin mahdollisuuksiin. Toisaalta on kyllä painotettu eri yhteiskuntaryhmien tulojen turvaamista. Kaikista Pohjoismaista Tanska on turvautunut varovimmin suoraan valtiolliseen taloussääntelyyn – tässä suhteessa liberalismi on vaikuttanut. Esimerkiksi luottojärjestelmää liberalisoitiin jo suhteellisen varhain. Liberalismiin on vaikuttanut yrittäjien ja pikkuporvariston melko keskeinen rooli yhteiskunnassa. Siten voinee puhua hegemonisesta liberalistisesta toimintatavasta Tanskan tapauksessa. Siihen tosin sisältyy eri ryhmien etujen ja tulojen turvaaminen. (Ks. Kosonen 1987, 186-190.)

Hyvinvointivaltiollisissa ratkaisuisa yllä kuvattu *Suomen malli* merkitsi ensinnäkin sitä, että maatalousyrittäjien intressit ja maalaisliitto/keskustapuolueen vaikutusvalta näkyi universaalisten ja tasasuuruisten etuuksien (lapsilisät, kansaneläkkeet ym.) suosimisena. Tämä linja merkitsi eräänlaista tulonsiirtoa kaupungeista maaseudulle, sillä etuudet rahoitettiin paljolti verovaroin, joita urbaanit palkkatyöläiset kartuttivat maatalousyrittäjiä enemmän. Kuitenkin 60-luvun uudistukset muotoutuivat ansiosidonnaisiksi, mikä olikin työntekijä- ja työnantajapuolen yhteisrintaman vastaisku maalaisliittolaista linjaa vastaan. Mutta toiseksi, Suomen malliin liitettyä hegemonistista toimintatapaa heijasti se, miten työeläkeuudistus toteutettiin. Se tapahtui paljolti työnantajien ja suuryritysten asettamalla ehdoilla: yritykset saivat lainata suuren osan maksamistaan eläketurvamaksuista takaisin investointeihinsa (edullisin ehdoin), ja eläkerahastojen hoito ohjattiin yksityisiin vakuutusyhtiöihin. Työntekijäpuoli hyväksyi tämän eräänlaisena kompensaatina siitä, että palkkatyöläisten eläkkeet joka tapauksessa tulivat määrätymään ansioiden (ja tietysti työuran) perusteella. Tässä ilmenee samalla myös kolmas Suomen mallia olennoinen piirre: vasemmiston ohjelmallisen aloitteellisuuden heikkous. Kun Ruotsissa sosiaalidemokraatit aloitteillaan ja ohjelmillaan määräisivät tahdin, Suomessa hajanainen vasemmisto oli altavastajaan. Myöskään Kuusen ohjelman valmistelu ei käynnistynyt sosiaalidemokraattien toimesta. Itse asiassa pontimena oli se, että Sosiaalipoliittinen yhdistys kokoontui vuonna 1957 pohtimaan kysymystä, ”voidaanko sosiaalimenojamme supistaa” (Kuusi 1963, 13). Näin oli totuttu ajattelemaan, etenkin talousvaikeuksien aikana.

Kun *Tanskan malli* oli ottanut erityisen tarkasti huomioon talouden ulkoiset rajoitteet, niiden väljeneminen 50-luvun lopulta alkaen mahdollisti uudelleen suhtautumisen julkisten menojen lisäämiseen. Kasvavien resurssien turvin saatettiin vauhdittaa sosiaalisia reformeja. Toisaalta erona Suomeen oli sosiaalidemokraattien huomattava ohjelmallinen aloitteellisuus, kuten myös tukeutuminen sosiaalitutkimuksen tuottamiin tuloksiin. Porvarillinen leiri oli enemmänkin altavastajaan asemassa, vaikkakin sen keskustalainen osa oli valmis kompromisseihin sosiaalidemokraattien kanssa – enemmistöähän ei sosiaalidemokraateilla ollut. Alussa mainitsemani tanskalainen paradoksi, libe-

ralismin ja kollektivismien yhdistelmä, on kausaaliselitysten ystäville visainen kysymys. Ainakin voidaan sanoa, että ansiosidonnaisten eläkkeiden ja julkisten eläkerahastojen torjuminen 60-luvun lopulla (ja myöhemminkin) heijasti liberalistista ajattelua ja yrittäjien vaikutusvaltaa. Tilallehan syntyi yksityisiä eläkevakuutuksia hyvätuloisille ja osin keskituloisillekin. Samalla työnantajat välttyivät lähes tyystin eläkevakuutusmaksuista, ja Tanska on pitkään ollut poikkeuksellisen vahvasti verorahoituksesta riippuva hyvinvointivaltio. Mutta: hyvinvointivaltio laajeni 60-/70-luvulla rivakkaasti, aivan ennätysvauhtia. Tämä näyttää perustuneen eräänlaiseen pluralismiin: kun millään luokka-, etu- tai puolueryhmällä ei ollut hallitsevaa asemaa, jokainen ajoi omia etujaan, ja tulemana oli laaja-alainen hyvinvointijärjestelmä.

Tulkintaa

Suomen ja Tanskan hyvinvointivaltioiden lyhykäinen vertailu voi kertoa jotain siitä, millaisen selitysmallin puoleen tutkimuksessa olisi hyödyllistä kääntyä. Ainakin voidaan nähdä, mikä selityksistä ei saa vahvistusta.

Neljän selitysmallin ruotiminen Suomen ja Tanskan 60-/70-lukujen tapauksessa osoitti, että kaikki niistä tuottavat joitakin totuuden jyväsia. Kun ankaraan kvantitatiiviseen testaukseen ei ole menty, niiden suhteellista painoarvoa ei voi tarkasti määritellä. Ensimmäinen selitysmalli perustui teollistumisen, työnjaon kasvun ja hyvinvointivaltion laajenemisen yhteyteen. Tämän yhteyden voi hyvin yleisellä tasolla nähdä kummankin hyvinvointivaltion taustalla, mutta kovin suurta selitysvoimaa ei todettu. Tämän kaltaisen funktionaalisen selityksen kritiikki saa siten vahvistusta. Toiseksi, hyvinvointivaltio osana talouden kansainvälistä avautumista on ajallisesti ilmeinen ja asiallisestikin suuntaantava, mutta tämäkin hypoteesi on vain osa laajempaa ymmärrystä. Tällaiseen selitykseen panostavan tutkijan tulisi kyetä täsmentämään se mekanismi tai prosessi, joka kytkee yhteen avoimuuden ja hyvinvointivaltion.

Kolmas, rakenteellis-poliittinen selitysmalli on Suomen ja Tanskan tapauksissa sekä hyödyllinen että myös pulmallinen. Ainakaan Korven oma hypoteesi ei oikein toimi, mutta laajempi rakenteellis-poliittinen selitys on jo antoisampi. Tässä laajennetussa muodossaan hypoteesia voi pitää selitysvoimaisempana kuin kahta edellistä. Kun taloudellis-poliittisten mallien selitys osin integroi edellisiä ja lisää siihen oman vuorovaikutusta ja subjektiivista panosta tähdentävän näkökulmansa, sen pohjalta voi nähdä monia suomalaisen ja tanskalaisen kehityksen erityispiirteitä. Synteettisen lähestymistavan kritiikko kiiruhtaa tietenkin perään kuuluttamaan täsmällistä hypoteesia, joten selitysmallin käsite lienee osuvampi.

60-lukulaisuudesta on monta tarinaa, tosia ja vähemmän tosia. Tämä on yksi niistä.

Lähteet

- Cameron, David R. (1978) *The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis*. *The American Political Science Review* 72:4.
- Carroll, Eero (1999) *Emergence and Structuring of Social Insurance Institutions. Comparative Studies on Social Policy and Unemployment Insurance*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Christiansen, Niels Finn & Klaus Petersen (2001) *The Dynamics of Social Solidarity: The Danish Welfare State, 1900-2000*. *Scandinavian Journal of History* 26: 3, 177-196.
- Fonsmark, Henning (1990) *Historien om den danske utopi. Et idépolitisk essay om danskernes velfærdsdemokrati*. København: Gyldendal.
- Huber, Evelyne & Charles Ragin, John D. Stephens (1993) *Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State*. *American Journal of Sociology* 99:3, 711-749.
- Katzenstein, Peter (1985) *Small States in World Markets*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- van Kersbergen, Kees (1995) *Social Capitalism. A study of Christian democracy and the welfare state*. London: Routledge.
- Korpi, Walter (1998) *The Iceberg of Power below the Surface: A Preface to Power Resources Theory*. S. vii-xiv teoksessa Julia O'Connor & Gregg M. Olsen (Eds.): *Power Resources Theory and the Welfare State. A Critical Approach*. Toronto: University of Toronto Press.
- Korpi, Walter (2002) *Velfærdsstat og socialt medborgerskab. Danmark i et komparativt perspektiv, 1930-1995*. Århus: Magtutredningen.
- Kosonen, Pekka (1987) *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, Pekka (1998) *Globalization, Europeanization and Small Welfare States*. S. 19-51 teoksessa Per Kongshøj Madsen (Ed.): *Work and Welfare. Proceedings of the workshop of the COST A7 final conference, London, 12 and 13 December 1997*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Kuusi, Pekka (1963) *60-luvun sosiaalipolitiikka*. 4.p. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kuhnle, Stein (1978) *The Beginnings of the Nordic Welfare States: Similarities and Differences*. *Acta Sociologica* 21, Suppl.
- Mjøset, Lars ym. (1986) *Norden dagen derpå. De nordiske økonomisk-politiske modellene og deres problemer på 70- og 80-tallet*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Niemelä, Heikki & Kari Salminen (2002) *Politiikka, kieli ja sosiaaliturva. Vertaileva tutkimus poliittisista prosesseista sosiaaliturvajärjestelmien muotoilijoina, ylläpitäjinä ja muuttajina eräissä Euroopan maissa*. Helsinki: KELA, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia.
- O'Connor, James (1973) *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press.
- OECD (1991) *Historical Statistics 1960-1989*. Paris: OECD.
- Palme, Joakim (1990) *Pension Rights in Welfare Capitalism. The Development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930 to 1985*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Pekkarinen, Jukka & Juhana Vartiainen (1993) *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. Juva: WSOY.
- Plovsing, Jan (1994) *Socialpolitik*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Rodrik, Dani (1998) *Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?* *Journal of Political Economy* 106:5, 997-1032.
- Saari, Juho (1994) *Kokonaisvaltainen, kiinteyttävä ja ihmiskeskeinen. Toteutuiko Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikka?* S. 115-147 teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Salminen, Kari (1993) *Pension Schemes in the Making. A Comparative Study of the Scandinavian Countries*. Helsinki: The Central Pension Security Institute.
- Toivonen, Timo (1985) *The Entrepreneurs in Denmark, Finland and Sweden 1930-1970*. *Acta Sociologica* 28:3, 193-205.
- Toivonen, Timo (1999) *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. Porvoo: Werner Söderström Oyj - WSOY.
- Tuominen, Marja (1991) *"Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia"*. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Helsinki: Otava.
- Urponen, Kyösti (1994) *Hyvinvointivaltio muotoutuu*. S. 228-260 teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapua, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Wilensky, Harold L. (1975) *The Welfare State and Equality. Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Ahti Laitinen

Huomioita 1960-luvun rikollisuudesta

Mitä meille on jäänyt 1960-luvusta mieleen? Miten hahmotamme tämän ajanjakson ja erityisesti silloin esiintyneen rikollisuuden? Suuriin ikäluokkiin kuuluvat elivät tuolloin kukkeinta nuoruuttaan ja olivat aktiivisimmassa rikoksentekeiässä. Epäilen kuitenkin, että harvalla on omakohtaisia muistoja rikoksiin – ainakin vakavampiin – syyllistymisestä. Mieleen on saattanut jäädä vain joitakin erityisen merkittäviä tapahtumia, mutta kokonaiskuva lienee painunut jo menneisyyden hämärään.

Rikosten osalta kenties kaikkein mieleenpainunein muisto on helluntaina 1960 sattunut Bodom-järven kolmoismurha, jota ei huhtikuun 2004 loppuun mennessä oltu pystytty selvittämään. Tapahtuma oli lyhyesti kerrottuna seuraava. Ensimmäisen helluntaipäivän aamuna Bodom-järven rannalle leiriytyneiden neljän 15-18-vuotiaan retkeilijän teltan narut katkottiin ja nukkumassa olleita nuoria hakattiin veitsellä. Kaksi 15-vuotiasta tyttöä ja toinen 18-vuotiaista pojista sai surmansa. Toinen pojista haavoittui pahoin. Teolla ei ollut silminnäkijöitä. Tapaus nousi taas hiljakkoin esille, kun neurologian emeritusprofessori Jorma Palo kirjoitti asiasta kirjan ja vaati tapauksen uudelleen tutkimista (Palo 2003). Yllättäen huhtikuun 2004 alkupäivinä poliisi ilmoitti pidättäneensä neljännen, murhista hengissä säilyneen henkilön ”todennäköisin syin” epäiltynä teosta. Bodom-järven tapaus on ollut 4.4.2004 lähtien jälleen näkyvästi esillä eri viestimissä.”

Tällaiset rikokset ovat kuitenkin yksittäistapauksia, skandaaleja, joiden perusteella ei saa minkäänlaista kokonaisnäkemystä rikollisuuden tilasta ja tasosta. Yritän tässä kirjoituksessa valaista 1960-luvun rikollisuustilannetta. Käytän rikollisuuden tason kuvaamiseen tilastotietoja. Pääsiallinen lähde ovat poliisin tietoon tulleet rikokset. Vertailen 1960-luvun tietoja vuosiin 1930 ja 2002. Näin 1960-luvusta saadaan samanmittainen periodi ajassa taaksepäin ja eteenpäin. Kuvaan lisäksi näiden ajankohtien vankimääriä, koska nämä hei-

jastavat kunkin ajankohdan tapaa suhtautua rikollisuuteen. Sanon muutaman sanan kriminaalipolitiikasta yleisemminkin.

Tilastojen ja varsinkin rikostilastojen käytössä on puutteensa. Niiden avulla pystytään sanomaan jotakin vain viranomaisten tietoon tulleesta rikollisuudesta. Piilorikollisuus jää luonnollisesti näiden tietojen ulkopuolelle. Ongelmana on vielä se, että piilorikollisuuden määrä vaihtelee rikostyypeittäin. Lisäksi on mahdollista, että vuosien varrella laissa mainitut rikosten tunnusmerkistöt saattavat muuttua, jolloin saman rikoksen tilastoitu sisältö voi siitä syystä vaihdella. Tässä käytetyn vertailun aikajänne on noin 70 vuotta. Tänä aikana yhteiskunta on muuttunut perusteellisesti. Perinteisestä maaseutuyhteiskunnasta ei ole kuin rippeet jäljellä. Tuollainen yhteiskunta hoiti rikollisensa usein sosiaalisen kontrollin muilla keinoilla virallisen valvonnan sijasta. Tämäkin saattaa vaikuttaa siihen, että piilorikollisuuden määrä on erilainen eri aikoina. Näistä epävarmuustekijöistä huolimatta tilastot ovat kuitenkin mielestäni luotettava tapa kuvata rikollisuuden tasoa.

Ensin koetan kuitenkin hahmotella 1960-luvun ajankuvaa muutamasta yhteiskuntatieteilijää kiinnostavasta näkökulmasta. Mielenkiintoni kohdistuu erityisesti sellaisiin tekijöihin, joiden on kriminologiassa perinteisesti katsottu olevan yhteydessä rikollisuuden tasoon.

Vaikutelmia 1960-luvusta

Sosiaalisia kehitystrendejä

1960-luku oli voimakasta taloudellisen nousun aikaa, jossa kansalaisten asemaa pyrittiin kohentamaan luomalla elämisen ja tulevaisuuden turvaksi erilaisia lakisääteisiä järjestelmiä kuten sairausvakuutus (laki vuonna 1964) ja TEL- ja LEL-eläkkeet (lait vuonna 1961). Moderni sosiaalipolitiikka tuloeroja tasaavine järjestelmineen teki tuloaan. Pekka Kuusi, jonka tunnettu teos *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961) loi pohjaa uudelle ajattelulle, kirjoitti kirjansa ensimmäisellä rivillä, että ”[V]altiollinen kansanvalta on muuttumassa sosiaalisiksi kansanvallaksi”. Tästä syntyi vähitellen järjestelmä, jossa kansalaisten parhaaseen pyrittiin muun ohessa käyttämällä tulonsiirtoja varallisuuserojen tasaamiseksi ja erilaisten palvelujen takaamiseksi kaikille.

Vaurauden kasvaessa 1960-luvulla, myös arvojen muuttuminen oli selvää. Perinteinen suomalainen ajattelu oli korostanut säästämistä ja omillaan toimeen tulemistä. Nyt alettiin siis puhua ”sosiaalisista tulonsiirroista” ja ”kulutusmahdollisuuksien” lisäämisestä. Myös työaika alkoi lyhetä. Vuoden 1965

työaikalaki valmisteli siirtymistä 40-tuntiseen ja viisipäiväiseen työviikkoon, joka toteutui asteittain seuraavina vuosina. (Laakso 2003, 255-256).

Suomen alkoholipolitiikkaa uudistettiin paljon säätämällä vuonna 1968 uusi alkoholilaki (459/1968). Samaan aikaan säädetty laki keskioluesta (462/1968) muutti alkoholiolojamme tuntuvasti: keskiolut ”vapautui” myytäväksi vähittäiskaupassa. Olut oli kuitenkin mietoa, sillä ylin alkoholiprosentti oli 3,7.

Alkoholipolitiikan liberalisoinnista huolimatta vielä 1960-luvulla alkoholin kulutus oli vain noin 2 litraa henkilöä kohti. Huumeongelmaa ei nykyisessä muodossa edes tunnettu. Huumeiden käyttö kriminalisoitiin Suomessa vuonna 1966 (514/1966), ja tästä eteenpäin se on pysynyt kriminalisoituna. Pohjoismaissa alettiin tosioissa kiinnittää huumeaineongelmaan huomiota vasta 1970-luvulla, vaikka Yhdysvalloista alkunsa saanut ja huumeidenkin ympärillä liikkunut hippiliike rantautui Suomeen 1960-luvun lopulla. (Christie & Bruun 1986; Nuutila 1999, 1053-1056). Tuolloin ainakin tietyissä opiskelija- ja nuorisopiireissä kannabis-tuotteiden käyttö sai jalansijaa, joskaan mistään mittavasta ongelmasta ei voi puhua.

Näillä seikoilla on rikollisuuden tason kannalta merkitystä, sillä varsinkin alkoholi kytkeytyy kiinteästi suomalaiseen rikollisuuteen. Erityisen selvänä pidetään alkoholin ja väkivallan yhteyttä. Myös muussa perinteisessä rikollisuudessa, kuten varkausrikollisuudessa alkoholi on merkittävä taustekijä. Lisäksi on rikostyyppisiä, kuten liikennejuopumus, jotka määritelmällisesti liittyvät alkoholinkäyttöön. (Sirén 2003, 184-189). Karkeasti siis voidaan päätellä, että mitä korkeampi alkoholinkulutus, sitä enemmän rikollisuutta.

1960-luvun aikana entistä useammat nuoret kävivät oppikoulun ja aloittivat opinnot yliopistoissa. Valtaosalla nuorista oli mahdollisuus sosiaaliseen kohoamiseen vanhempiensa verrattuna, työnsaantimahdollisuudet olivat lähes taatut ja usko parempaan tulevaisuuteen oli luja.

Maailma kuitenkin muuttui ja radikalisoitui 1960-luvun lopulla. Esimerkiksi opiskelijamaailmassa vuosi 1968 oli käännekohta, jolloin auktoriteettien kunnioitus rapautui. Tuohon aikaan syntyivät erilaiset radikaalit liikkeet, esimerkiksi vankien aseman huomiota kiinnittänyt Krim, vähäosaisiin keskittynyt Marraskuun liike, feministinen Yhdistys 9, kolmannen maailman asioita esille tuonut Trikont, jne. Myös kriminaalipolitiikassa tapahtui muutoksia, joita selostan lähemmin tuonnempana.

Vuosikymmenen loppupuolen muutoksista huolimatta vaurastuminen jatkui ja suurimmalla osalla nuorista oli varmat mahdollisuudet kohota vanhempiaan korkeammalle sosiaalisessa hierarkiassa. Tämä oli omiaan luomaan valoisia tulevaisuudentoiveita ja uskoa omiin mahdollisuuksiin elämässä.

Edellä mainittua tulevaisuudenuskoa vahvisti vielä se, että 1960-luvulla työttömyys oli vuosikymmen kolme viimeistä vuotta lukuun ottamatta hyvin alhainen, keskimäärin 1,5 prosenttia. Vuonna 1968 työttömyysaste oli 4

prosenttia, ja vuosina 1967 ja 1969 noin 3 prosenttia. Työttömyysprosentti oli 9,1 vuonna 2002. Vuonna 1930 virallisen tilaston mukaan työvoimatoimissa oli työttömiä työnhakijoita noin 10.000. Työttömien todellinen määrä lienee ollut useita kymmeniä tuhansia. Tämäkin luku on kuitenkin paljon alhaisempi kuin työttömien määrä 2002. Näin ollen joidenkin kriminologien yhtenä rikkollisuuden vaikuttavana tekijänä pitämää työttömyyttä ei käytännössä ollut 1960-luvulla lainkaan.

Nykyisin ihmisten tulevaisuudenuskoa heikentää ja turvattomuudentunnetta lisää kansallisten rajojen ulkopuolelta tuleva globalisaation aiheuttama epävarmuus. Vaikka globalisaatio koetaan talouden näkökulmasta voittopuolisesti positiivisena kehityssuuntana, se lisää kuitenkin ”tavallisen kansalaisen” työpaikkojen säilymiseen kohdistuvia pelkoja, se kasvattaa vieraista kulttuureista tuleviin ihmisiin kohdistuvia epäluuloja sekä tuottaa rikollisuuteen kohdistuvia pelkoja. Näitä uhkiksi koettuja tekijöitä oli hyvin vähän jos lainkaan 1960-luvulla.

Kaiken kaikkiaan: sekä kulttuuriset että sosiaaliset edellytykset korkeille rikosluvuille olivat 1960-luvulla mahdollisimman huonot. Rikosherkimmässä iässä olleilla nuorilla oli unelmia ja todellisia toiveita paremmasta tulevaisuudesta, työtä löytyi käytännössä jokaiselle halukkaalle, tämän päivän globaaleista uhkista ei tiedetty mitään. Toisaalta kovia kokenut sodan käynyt sukupolvi oli rauhoittunut ja tietysti vanhentunutkin 1940-luvun ja 1950-luvun alun epävakaiden aikojen jälkeen. Tämä väestönosa ei enää ollut nostamassa rikosmääriä.

Kontrollijärjestelmien muutokset

Maaailma on muuttunut muutoinkin ja muutokset koskevat myös käsityksiä siitä, miten ihmisten toimintoja, myös rikollisuutta tulisi kontrolloida. On tapahtunut siirtymistä epävirallisista kontrollin muodoista lakien avulla toteutettavaan ns. oikeusmuotoiseen kontrolliin. Oikeusmuotoisen kontrollin vahvistuminen näkyy yhteiskuntapolitiikassa uusien alueiden ottamisena oikeusmuotoisen sääntelyn piiriin. Kriminaalipolitiikassa on kysymys esim. uusista kriminalisoinneista.

Rankaisemiseen perustuvan kontrollin sosiaalinen perusta on modernin yhteiskunnan kriisissä. Kasvava etäisyys ja yhteisten siteiden puute norminrikkojan ja kohteen välisissä suhteissa johtaa pakkokeinoja käyttävän kontrollin tarpeeseen. Kun individualismista on tullut ryhmäelämän johtava periaate, perheen, yhteisön, koulun, kirkon tai työpaikan antamat sanktiot eivät enää toimi. Individualismi murentaa moraalisesti velvoittavien tunteiden pohjaa.

Vahvojen epävirallisten sääntelyjärjestelmien puuttuessa byrokraattiset, oikeusmuotoiset rangaistukset ovat usein ainoita käytettävissä olevia kontrollin keinoja. Pitkä ajallinen etäisyys rikkomuksen ja rangaistuksen välillä ei tue moraalisia vaatimuksia. (Horwitz 1990, 45-46).

Yhteiskunnan urbanisoituessa ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt paljon verrattuna aikaisempiin aikoihin. Tällaisessa yhteiskunnassa tunnemme meitä ympäröivät ihmiset vain tietyiltä osin, jos lainkaan. Tässä tilanteessa henkilökohtaisten siteiden painoarvo on vähäisempi kuin ennen, vaikka niitä sinänsä saatetaan tarvita enemmän. Harvat tuntevat meidät seuraavissa elämäntilanteissa. Tämän takia ympäristömme myös menettää otettaan meistä ja tekee normien vastaiseen toimintaan ryhtymisen helpommaksi. (Christie 1993, 17). Lisäksi on huomattava, että useimmat ihmiset toimivat samanaikaisesti useammassa kuin yhdessä yhteisössä, joka voisi taata yhtenäisen normipohjan ja vastata normien mukaisen käyttäytymisen kontrollista. Näitä yhteisöjä ovat esimerkiksi työyhteisö ja erilaiset vapaa-aikaan liittyvät yhteisöt, naapurusto, jne.

Virallisen kontrollijärjestelmän merkitys on siis vahvistunut ja eräs sen yleinen ongelma on seuraava: Miten valvoa niitä kaikkia, jotka eivät enää ole työtoveriensa valvonnassa ja jotka pitävät epäoikeudenmukaisena sitä, että he ovat jääneet tärkeiden ja kunnialliseksi tekevien tuotantotehtävien ulkopuolelle? Miten valvoa niitä, jotka kaiken tämän lisäksi joutuvat vielä elämäänsä huomattavasti alhaisempien aineellisten edellytysten mukaan kuin ne, jotka ovat tavallisessa työssä? (Christie 1993, 61). Perimmiltään ei välttämättä olekaan kysymys vain häiriöitä, uhkia ja vahinkoja aiheuttavien lainrikkojien valvonnasta, vaan valtaväestön turvallisuudelle ja asemalle potentiaalisen uhan aiheuttavien ihmisryhmien valvonnasta.

Yhteenveto

Lukuisat kriminologiset tutkimukset (esim. Wilson & Petersilia 1995) osoittavat, että 1960-luvulla oli hyvän vähän sellaisia piirteitä, jotka ovat ominaisia korkean rikollisuuden kausille. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi sosiaalinen disintegraatio, yhteiskunnan sisäiset ja ulkopuoliset uhat, taloudellinen ahdinko, koulutusjärjestelmien vajavainen toiminta, huonot työnsaantimahdollisuudet, perheiden vähäiset vaikutusmahdollisuudet nuorisoon ja yleensä kehnot tulevaisuudennäkymät. Nämä ovat kriminologisessa kirjallisuudessa yleisesti kuvattuja rikollisuuden tasoon tavalla tai toisella vaikuttavia tekijöitä. Luonnollisesti myös rikoksenteekijöiden fyysiset ja henkiset ominaisuudet voivat

olla yhteydessä rikollisuuden tasoon. Nuo piirteet eivät ole irrallisia kuvatuista sosiaalisista ilmiöistä, mutta niitä ei tässä esityksessä käsitellä.

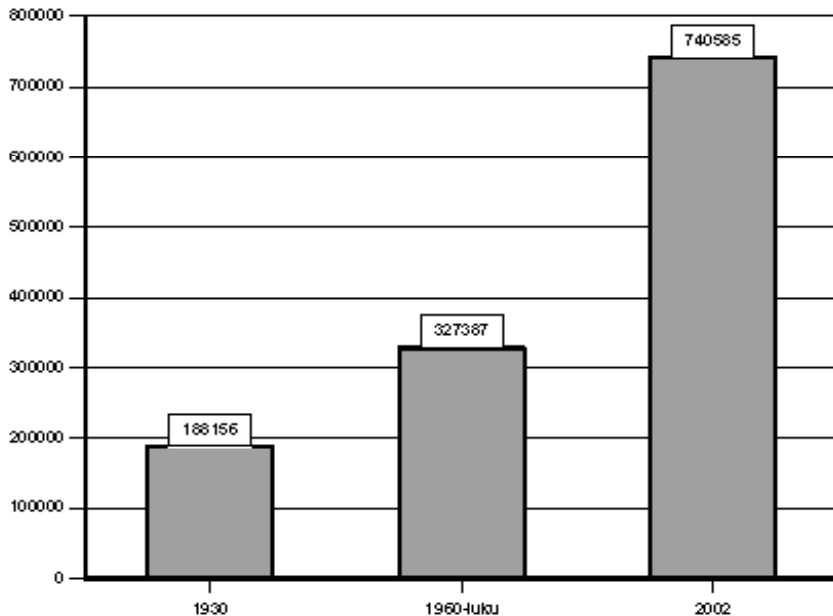
Vaikuttaa siis siltä, että ainakin kriminologian teoriat ennustavat 1960-luvulle alhaista rikollisuuden tasoa. Katsokaamme, kuin tilanne todellisuudessa on.

Rikollisuuden taso 1960-luvulla

Yleishuomioita rikollisuuden tasosta

Olen laskenut 1960-luvun keskimääräisen vuotuisen rikosmäärän yksiker-
taisesti koko vuosikymmenen keskiarvona. Kokonaisrikosmäärät vaihtelivat
1960-luvulla 289.000 (1960) ja 375.000 (1967) välillä keskiarvon ollessa noin
327.000. Tätä keskiarvoa olen verrannut vuosien 1930 ja 2002 rikosmääriin.

Otaksuisin yleisen käsityksen olevan, että 1960-luvulla oli suhteellisen
vähän rikollisuutta ainakin verrattuna nykyaikaan. Kokonaisrikollisuuden
osalta tämä pitääkin paikkansa, kuten oheinen kuvio osoittaa.

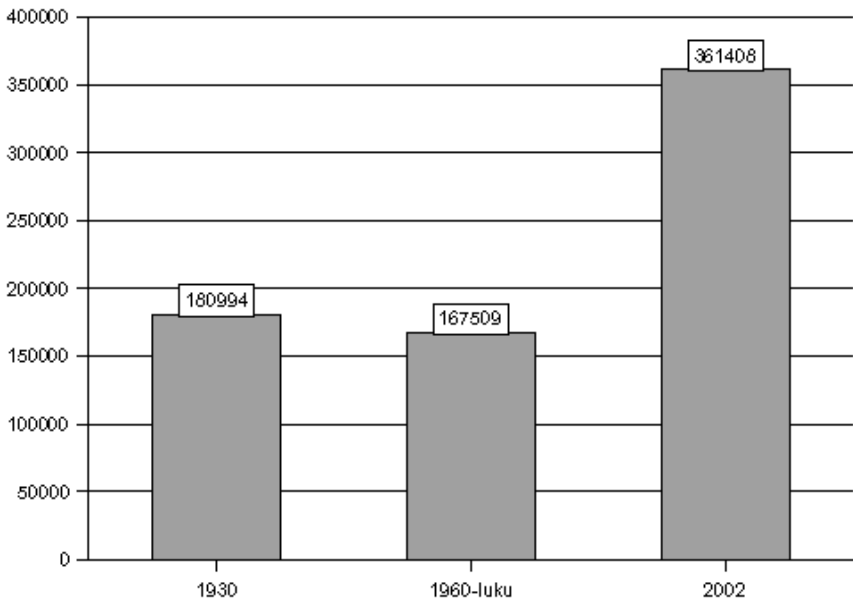

Kuvio 1. Rikokset 1960-luvulla ja vuosina 1930 sekä 2002

Tilastoidun, poliisin tietoon tulleen rikollisuuden määrä oli 1960-luvulla yli puolta alhaisempi kuin vuonna 2002, mutta paljon korkeampi kuin vuoden 1930 kokonaisrikollisuus. Erot tarkasteltujen ajankohtien välillä vaikuttavat suurilta, mutta pylväiden suora vertaileminen toisiinsa on kuitenkin eräissä suhteissa ongelmallista. Ennen kuin oikopäätä todetaan, että 1960-luku on ollut toisen maailmansodan jälkeisistä vuosikymmenistä se, jolloin Suomessa tehtiin vähiten rikoksia, on paikallaan tuoda esiin pari seikkaa, jotka aika usein sivuutetaan rikostilastoja silmäiltäessä.

Rikostilastot sisältävät myös muita tekoja kuin rikoslaissa mainitut rikokset. Suurin ja tilastojen välittämään kokonaiskuvaan vaikuttava rikostyyppi ovat liikenne-rikokset, jotka ovat pääosin rikoslain ulkopuolisia rikoksia. Liikenne-rikokset ovat eniten kasvanut rikosryhmä tarkasteluajavälillä. Tämä johtuu liikenteen ja ajoneuvojen kasvusta. Kun tilasto on ”puhdistettu” liikenne-rikoksista, 1960-luku osoittautuu kaikkein alhaisimman rikollisuuden jaksoksi, kuten kuviosta 2 nähdään.

Liikenne-rikoksia oli 7.162 vuonna 1930, 1960-luvulla määrä oli 159.878 ja 379.177 vuonna 2002. Samanaikaisesti rekisteröityjen ajoneuvojen määrä on moninkertaistunut. Niitä oli vuonna 1930 noin 42.000, 1960-luvulla kesimäärin vuodessa noin 502.000 ja vuonna 2002 noin 2,5 miljoonaa. Yhtä rekisteröityä ajoneuvoa kohti laskettujen liikenne-rikosten määrät olivat vastaavasti 1930

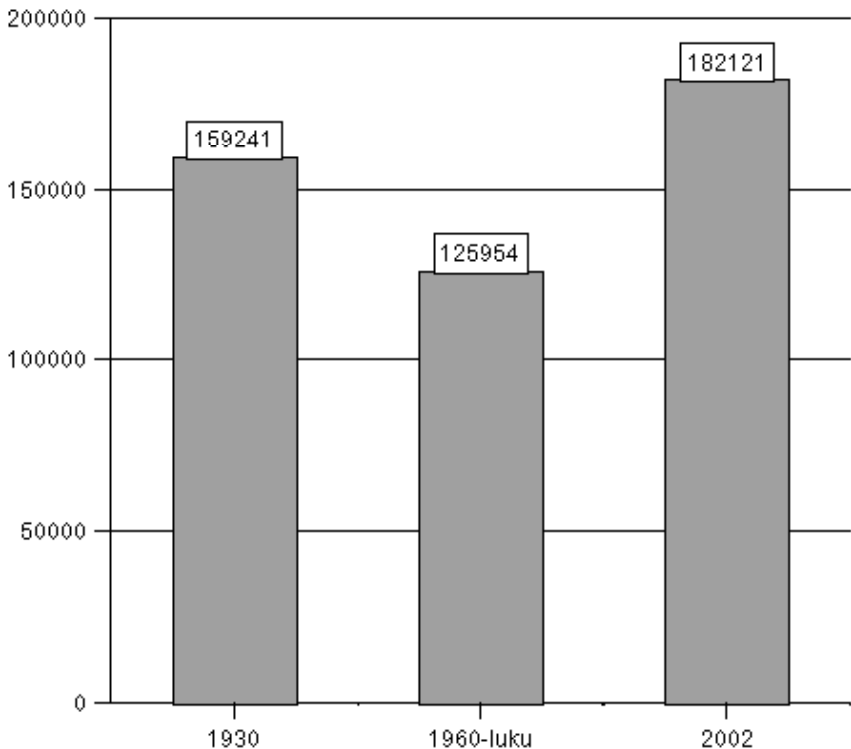

Kuvio 2. Muut kuin liikenne-rikokset 1960-luvulla ja vuosina 1930 sekä 2002

noin 0,17, 1960-luvulla noin 0,32 ja vuonna 2002 noin 0,15 rikosta. Tässä valossa liikennerikosten määrä suhteessa ajoneuvokantaan oli korkeampi 1960-luvulla kuin vertailuajankohtina. Vaikka liikennerikoksia on monenlaisia, niitä ei yleensä ole mielletty ”oikeiksi” rikoksiksi, joten tällä perusteella kuva 1960-luvusta säilyy muuttumattomana.

Liikennerikosten lisäksi toinen paljon kasvanut rikostyyppi ovat varkausrikokset. Näiden lisääntymistä voidaan selittää paljolti rikostilaisuuksien lisääntymisellä. Samaan asiaan ja epävirallisen kontrollin tehoon liittyvät asuinympäristössä tapahtuneet muutokset. Vuonna 1930 maaseudun haja-asutusalueilla eläneiden osuus väestöstä oli noin 80 prosenttia. Vielä 1960-luvullakin osuus oli 55 prosenttia, kun se vuonna 2002 oli vain 38 prosenttia. Asuinpaikan tyyppi vaikuttaa paljon varsinkin varkausrikosten tekomahdollisuuksiin: kaupunkimaisessa ympäristössä tilaisuuksien lukumäärä on monin verroin suurempi kuin harvaan asutulla maaseudulla, jossa esimerkiksi kaupapalvelujen määrä on alhainen. Toki on niin, että kaupallisten palveluiden

Kuvio 3 Muut kuin varkaus- ja liikennerikokset 1960-luvulla ja vuosina 1930 sekä 2003

tarjonta on nykypäivää kohti tultaessa lisääntynyt kaikkialla ja niiden luonne on muuttunut paljon. Esimerkiksi itsepalvelumyymälöiden määrä 1960-luvulla verrattuna nykyiseen oli hyvin alhainen. On otettava huomioon lisäksi se, että anonyymissä urbaanissa ympäristössä, missä epävirallisen sosiaalisen kontrollin teho on laskenut, rikoksiin ryhtyminen on helpompaa kuin epävirallista kontrollia harjoittavassa maaseutumaisessa miljöössä. Niinpä varkausrikoksia oli 21.753 vuonna 1930, 1960-luvulla niitä oli keskimäärin 41.555 vuosittain ja vuonna 2002 määrä oli jo 179.287. Kun rikosmääriä tarkastellaan ilman liikennesrikoksia ja varkausrikoksia, tulos näyttää kuvion 3 mukaiselta.

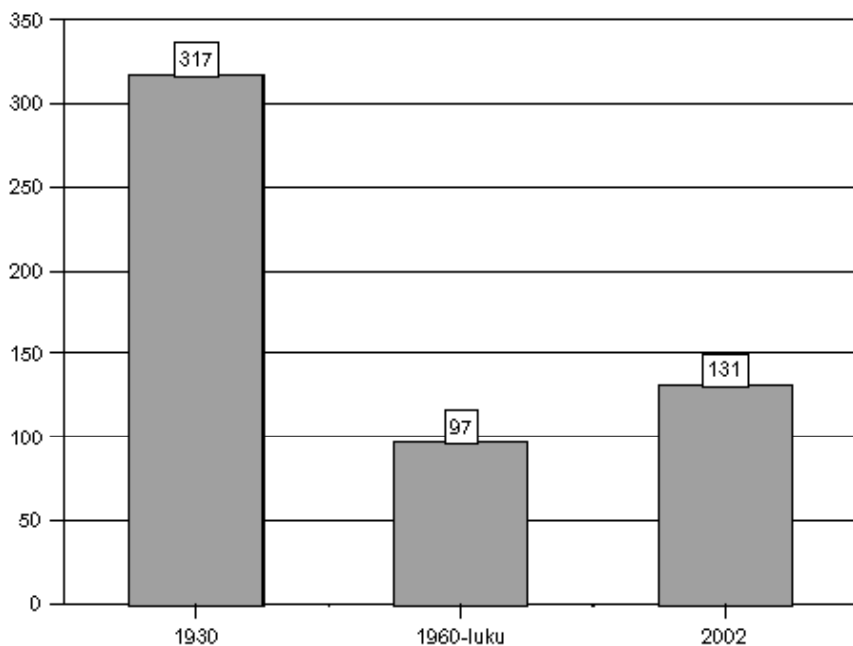
Vaikka rikollisuuden yleiskuva muuttuu hyvin vähän, tilanne tasaantuu varkausrikosten poistamisen jälkeen. Suuri osa rikollisuuden kasvusta selittyy nimenomaan liikennesrikosten ja varkausrikosten määrän kasvulla. Tämä ei tietenkään muuta miksikään sitä tosiasiaa, että 1960-luku on todella ollut alhaisen rikollisuuden kautta.

Lopputulokseksi jää, että 1960-luvun rikollisuustaso oli alhainen verrattuna vuoteen 2002 ja tietyin varauksin verrattuna myös vuoteen 1930. Jos halutaan saada mahdollisimman oikeasuuntainen kuva rikollisuuden kehityksestä, tilastoista ei tietenkään voi poistaa joitakin rikostyyppejä.

Väkivalta

Suomi on perinteisesti ollut korkean väkivaltarikollisuuden maa. Asiaa pohdiskeli jo seitsemänkymmentä vuotta sitten maineikas kriminologimme Veli Verkko (esim. 1931, 1933). Viime vuosinakin on puhuttu paljon yhteiskuntamme väkivaltaistumisesta, jonka yhtenä osoittimena on nytkin viitattu korkeaan väkivaltarikosten tasoon. Asia ei ole kuitenkaan aivan yksiselitteinen. Henkirikoksia eli murhia ja tappoja (vuoden 2002 osalta myös surmat, mikä rikosnimike tuli rikoslakiin 1995) oli vuonna 2002 enemmän kuin 1960-luvulla, mutta toisaalta noin 2½ kertaa vähemmän kuin vuonna 1930. Tässä valossa pitkällä aikavälillä yhteiskunta ei näytä tulleen väkivaltaisemmaksi. Lukumäärät on esitetty kuviossa 4.

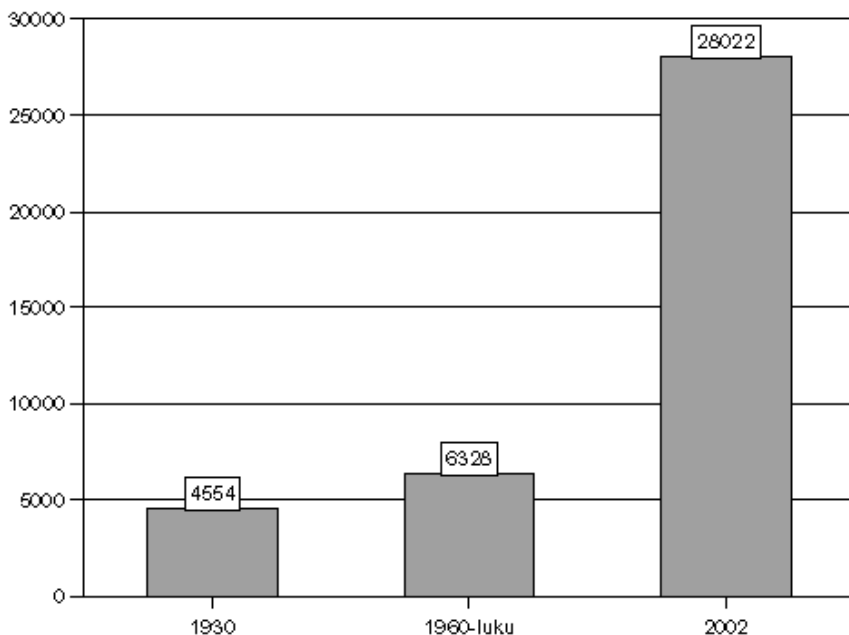
Tässäkin, kuten kokonaisrikollisuuden kohdalla, muutama selitys on paikallaan. Henkirikosten taso oli nykyiseen verrattuna alhainen 1960-luvulla, mutta vuonna 1930 – ja muutoinkin 1930- ja 1940-luvuilla – huomattavasti korkeampi kuin nykyisin. Kuitenkin terveydenhoito- ja pelastuspalvelut ovat tällä hetkellä huomattavasti kehittyneemmällä tasolla kuin 1930-luvulla. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, että monet henkirikosten uhreiksi joutuneet voidaan nopeilla ja tehokkailla toimenpiteillä pelastaa. Palvelujen paraneminen näkyy taas toteutuneiden henkirikosten määrän laskuna. Asian vahvistaa se,

Kuvio 4. Toteutuneet henkirikokset vuosina 1930 ja 2002 sekä 1960-luvulla

että samanaikaisesti pahoinpitelyjen määrä on noussut samoin kuin henkiriikosten yritysten määrä. Näitä oli 432 vuonna 1930, 1960-luvulla 176 ja 503 vuonna 2002. Kaikkien pahoinpitelyrikosten (RL 21: 5-7) määrä on muuttunut kuvion 5 osoittamalla tavalla.

Pahoinpitelyistä useimmiten vain törkeät pahoinpitelyt saattavat avun viivästyessä johtaa uhrin kuolemaan. Törkeiden pahoinpitelyjen osuus oli vuonna 2002 noin 8 prosenttia kaikista pahoinpitelyrikoksista. Koko 1950-luvun ajan aivan 1960-luvun lopulle väkivaltarikollisuuden määrä vaihteli hyvin vähän ja oli väkilukuun suhteutettuna alimmillaan 1964. Selvä muutos tapahtui vuonna 1969 – samaan aikaan uuden alkoholilain voimaantulon kanssa. Rikosten määrä kasvoi äkisti 38 prosenttia, ja kasvu jatkui vuoteen 1974 asti. (Sirén 2000, 3-5). Myöhempää 1980- ja 1990-lukujen tilastoidun väkivaltarikollisuuden määrän kasvua on selitetty esimerkiksi rikosten ilmoittamiskynnyksen alentumisella. Vuoden 1995 jälkeen tilastoidun väkivaltarikollisuuden määrää on kasvattanut se, että eräitä rikoksia – esimerkiksi perheväkivalta – siirrettiin asianomistajarikoksista virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi; eli kun rikos tulee poliisin tietoon, se on myös ilmoitettava syyttäjälle. Sen sijaan jos asianomistaja ei tee rikosilmoitusta, teko ei kirjaudu poliisin tilastoihin eikä

Kuvio 5. Pahoinpitelyrikokset vuosina 1930 ja 2002 sekä 1960-luvulla

tietenkään mene syyttäjälle. Nämä muutostrendit heijastuvat kuitenkin vasta 1980- ja 1990-lukujen tilastoihin. Ne selittävät aika huonosti 1970-luvun väkivaltarikollisuuden kasvua.

Reino Sirén (2000) on pohtinut erilaisten yhteiskunnallisten tekijöiden yhteyksiä vuosien 1950-1997 väkivaltarikollisuuden tasoon. Esitän tässä ko-koavasti Sirénin keskeisiä johtopäätöksiä. Ensinnäkin viime vuosikymmeninä väkivaltarikollisuuden rakenne on muuttunut. Kaupunkiympäristölle tyypillinen, julkisilla paikoilla tuntemattomien kesken sattuneiden väkivallantekojen suhteellinen määrä on lisääntynyt. On mahdollista, että väkivaltatilanteista enenevä osa tapahtuu olosuhteissa, kuten julkisissa ja puolijulkisissa paikoissa, joissa rikosten ilmituloa ja poliisin tietoon tulemista on vaikea välttää, mutta toisaalta väkivallantekijä jää useammin tuntemattomaksi. Toinen keskeinen seikka koskee alkoholin kulutuksen ja väkivaltarikosten samanaikaista nousua. Alkoholilla on selvä yhteys väkivaltarikollisuuteen. Paitsi että pahoinpitelyyn syyllistyneistä noin kolme neljästä on ollut päihtynyt, alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen lisää myös vaaraa joutua väkivallan uhriksi.

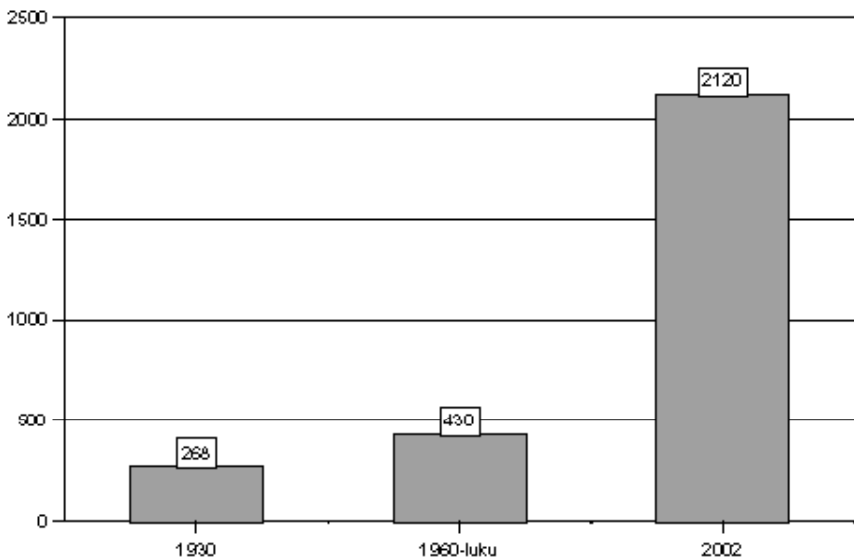
1950- ja 1960-luvuilla, jolloin pahoinpitelyrikollisuuden taso pysyi lähes parikymmentä vuotta ennallaan, naisten osuus pahoinpitelijöistä väheni.

Suunta muuttui kuitenkin 1970-luvun alussa samalla kun pahoinpitelyrikokset kääntyivät nousuun. Naisten osuuden kasvu merkitsee jo sellaisenaan pahoinpitelyrikollisuuden rakenteen muuttumista. Tähän voi liittyä syvempikin rakenteellinen muutos, jos naisten väkivaltarikollisuuden tyypillinen tapahtumaympäristö poikkeaa tyypillisen miehisen väkivallan olosuhteista.

Vaikka syvempi väkivaltarikollisuuden analysointi osoittaisikin, että todelliset erot eri ajankohtien välillä eivät ole niin suuria kuin rikostilastot osoittavat, tästäkin huolimatta tosiasiaksi jää, että 1960-luku oli 2000-luvun alkuun verrattuna alhaisen väkivaltarikollisuuden aikaa.

Yhteiskunnan väkivaltaisuutta kuvastaa osaltaan myös ryöstörikosten taso. Ryöstöjen määrään vaikuttaa luultavasti elinympäristön urbanisoitumisen aste enemmän kuin henkirikoksiin ja pahoinpitelyrikoksiin. Ryöstöjen määrä on kasvanut jatkuvasti tarkasteluajavälillä. Verrattuna vuoden 1930 tasoon ryöstöjä oli enemmän 1960-luvulla. Sen sijaan vuoden 2002 luvut ovat lähes viisi kertaa korkeammat kuin 1960-luvun keskimäärää kuvaava luku.

Varsinkin rahalaitoksiin, kauppaliikkeisiin ja muihin julkisiin paikkoihin kohdistuvien ryöstöjen määrään vaikuttaa paljon potentiaalisten kohteiden lukumäärä ja niiden suojaaminen. Mahdollisten kohteiden määrä oli nykyiseen verrattuna 1960-luvulla ja varsinkin 1930 huomattavasti alhaisempi. Kuitenkin kohteiden suojaaminen alentaa ryöstöjen määriä. Tästä hyvänä esimerkkinä on rahalaitosten suojaamisen parantuminen 1990-luvun aikana. Vielä 1980-luvun

Kuvio 6. Ryöstörikokset vuosina 1930 ja 2002 sekä 1960-luvulla

lopulla yleiset rahalaitoksiin kohdistuneet ryöstöt loppuivat lähes kokonaan 1990-luvulla. Toisaalta ryöstöjä siirtyi huonommin suojattuihin kohteisiin, kuten kioskit ja huoltoasemat.

Naisten rikollisuus 1960-luvulla

Perinteisesti naisten osa on ollut synnyttää lapsia ja hoitaa kotia. Naisen rooliin on kuulunut alistuminen ja tottelevaisuus. Ehkä tästäkään syystä naisilla ei ole ollut samanlaisia mahdollisuuksia rikoksiin kuin miehillä. Tämä oli tilanne yleisesti vielä vuonna 1930, mutta 1960-luvulla ja varsinkin sen lopulla naiset tulivat aktiivisemmin mukaan kodin ulkopuolelle, alkoivat hankkia lisää koulutusta ja luoda omaa uraa. 1960-luvusta sanottiin, että se oli seksuaalisen ja muunkin vapautumisen aikaa. Rintaliivejä poltettiin ja osallistuttiin yhteisiin rientoihin tunnuksella ”Make Love, not War!”.

Vaikka 1960-luvun on sanottu olleen naisten vapautumisen alkuaikaa, tämä ei näy rikoksista syytettyjen naisten osuuksissa. Tuomioistuintilastoista selviää, että vuonna 1930 naisia oli 5,3 prosenttia kaikista syytetyistä. Rikoksista syytettyjen naisten osuus nousi 1930-luvulla niin, että se oli 6,1 prosenttia vuonna 1938. Liki samanlainen oli tilanne vielä 1960-luvulla, jolloin naisten osuus rikoksista syytetyistä oli 5,1 prosenttia. Tämän jälkeen naisten osuus on noussut ja se oli vuonna 2001 tuomioistuimissa syytetyistä 15,1 prosenttia. Vuonna 2002 poliisin selvittämässä rikoksissa syylliseksi epäillyistä 15 prosenttia oli naisia (Honkatukia 2003, 158). Näyttää siis siltä, että 1960-luvun tytöt ja naiset ovat olleet hyvinkin kilttejä ja nuhteettomia. Todellinen naisten ”tasa-arvoistuminen” rikoksentekijöinä on alkanut vasta 1990-luvulla.

Kuriositeettina mainittakoon, että sotavuosina naisten osuus syytetyistä nousi todella korkeaksi: vuonna 1942 - 25,5 %, 1943 - 27,9 % ja 1944 - 31,6 %. Ilmiö johtuu luonnollisesti siitä, että aktiivisessa rikoksentekoiässä olevat miehet olivat rintamalla. Syytettyjen naisten *lukumäärä* ei sen sijaan juuri muuttunut sotavuosina.

Kriminaalipolitiikkaa 1960-luvulla

Yksi kriminaalipolitiikan ilmentymä ovat rikoksista annetut rangaistukset. Osittain riippumatta rikollisuuden tasosta rangaistukset saattavat olla ankarampia tai lievempiä, mikä näkyy sitten joko vankien lukumäärän nousuina tai

laskuina. Suomalainen kriminaalipolitiikka oli itse asiassa 1960-luvun lopulle asti suhteellisen ankaraa.

Kun 1970-luvun alussa lanseerattiin uutta, funktionalismiin nojautuvaa kriminologiaa ja kriminaalipolitiikkaa, sanottiin usein, että tämä oli vastaus sotia edeltäneeseen ja sotien jälkeiseen ankaraan kriminaalipolitiikkaan. Jotta asia tulisi ymmärrettäväksi, on paikallaan selostaa lyhyesti kriminaalipolitiikan linjauksia.

Yleisesti ottaen on niin, että kriminaalipolitiikan kohteet ja tavoitteet määrittävät myös sen perusteella, millaiset rikollisuutta koskevat käsitykset on omaksuttu. Jos esimerkiksi katsotaan, että yksilölliset ominaisuudet selittävät kausaalisesti rikollisuutta, kriminaalipolitiikassa päähuomio kohdistuu juuri tähän seikkaan. Jos tavoitteeksi asetetaan rikollisuuden vähentäminen, näistä lähtökohdista tulee puuttua tavalla tai toisella juuri yksilön rikollisuutta selittäviin ominaisuuksiin tai piirteisiin.

Äärimmäinen esimerkki edellä mainitusta ovat 1920- ja 1930-luvuilla esitetyt ja toteutetutkin ajatukset rikollisia taipumuksia omaavien ihmisten steriloinnista. Sama perusstrategia kuitenkin näkyy myös hoitosuuntautuneessa kriminaalipolitiikassa, jossa ajatellaan, että terapeutisesti on mahdollista sopeuttaa lainrikkooja ”normaaliin” yhteiskuntaan.

Vastaavasti jos lähdetään siitä, että rikollisuus liittyy yhteiskunnan rakenteellisiin seikkoihin, kriminaalipoliittisia toimenpiteitä on järkevää kohdistaa juuri noihin tekijöihin.

Käytännön kriminaalipolitiikassa erilaiset rikollisuutta koskevat teoreettiset ajattelutavat usein sekoittuvat toisiinsa. Jatkuvaa sananvaihtoa on kuitenkin käyty kriminaalipolitiikan *yleisestävien* ja *erityisestävien* keinojen paremmuudesta. Yleisestävä vaikutus perustuu siihen olettamukseen, että tieto laissa olevista säännöksistä, niihin sisältyvistä rangaistuksista ja lain soveltamisesta käytäntöön vaikuttaa kansalaisten käyttäytymiseen. Vaikutuksen ajatellaan tapahtuvan kolmea tietä: pelottavana, normeja sisäistävänä ja epävirallisia normeja vahvistavana vaikutuksena.

Rikoksenteikijään kohdistuvan erityisestävän vaikutuksen oletetaan myös tapahtuvan kolmella tavalla: varoituksena, sopeuttamisena/hoitona tai vaaratomaksi tekemisenä esimerkiksi vankilaan tai muuhun laitokseen sulkemisen kautta. (Anttila & Törnudd 1983, 146-161).

Viime vuosikymmeninä on yleisesti ottaen katsottu, että varsinkin vankilan osalta erityisestävän vaikutuksen merkitys on vähäinen. Tosin 2000-luvulla on korostettu myös erilaisten erityisestävien toimenpiteiden merkitystä rikosten tekijöiden sopeuttamisessa. Riippumatta siitä kumpaa vaikutusta korostetaan, seuraavat seikat on katsottu tarpeelliseksi ottaa huomioon kriminaalipoliittisia toimenpiteitä suunniteltaessa: yhdenvertaisuusperiaate, (järjestelmän toiminnan) ennustettavuus, suhteellisuusperiaate ja lakisidonnaisuus.

Yhdenvertaisuus edellyttää, että sen jälkeen kun kaikki oikeusjärjestelmän edellyttämät tai sallimat luokitukset on suoritettu, on kussakin luokassa kaikkia yksilöitä kohdeltava täysin samalla tavalla. Ennustettavuudella voidaan ymmärtää joko asiantuntijoiden kykyä ennakolta määritellä teon rangaistavuus ja rangaistuksen ankaruus tai kansalaisten kykyä ennalta tietää teon seuraamukset. Jälkimmäinen on kriminaalipoliittisesti tärkeämpää, koska yleisön kyky edes joissakin rajoissa tuntea rangaistustaso on eräs rangaistuksen yleisestävän vaikutuksen edellytys. Suhteellisuusperiaate puolestaan edellyttää, että rikos ja siitä seuraava rangaistus ovat mielekkäissä ja perusteltavissa olevassa suhteessa toisiinsa. Lakisidonnaisuusperiaate taas vaatii, että tuomittavan teon tulee olla laissa määritelty rikokseksi eikä siitä voida tuomita muuta rangaistusta kuin mikä laissa on juuri tästä teosta määrätty. Jos oikeustajunta vaatii uudentyyppisen teon rankaisemista, tämä on toteutettava lisäämällä lainsäädäntöön vastaava uusikriminalisointi eikä laajentamalla jonkin jo olemassa olevan säännöksen tulkintaa yli normaalisti käytettyjen rajojen. (Anttila & Törnudd 1983, 133-136; Törnudd 1971).

Osittain funktionalismin vaikutuksesta suomalainen kriminaalipolitiikka on saanut 1960-luvun lopulta ja 1970-luvun alusta lähtien uusia painotuksia. Kategorisista pyrkimyksistä rikollisuuden vähentämiseen on osittain luovuttu ja kiinnitetty huomiota myös rikollisuuden kontrollin aiheuttamiin seurauksiin. Raimo Lahti (1974, 29-49) on eritellyt näitä yksityiskohtaisesti. Hänen esityksensä pohjalta teon asiasta lyhyen yhteenvedon.

Uusiksi kriminaalipolitiikan tavoitteiksi määriteltiin¹ (1) *rikollisuudesta ja kontrolloimisesta aiheutuvien kärsimysten ja muiden kustannusten minimoiminen* ja (2) *näiden kustannusten oikeudenmukainen jakautuminen*.

Minimoimistavoitteen määrittely osoittaa ennen kaikkea sen, ettei kriminaalipolitiikan keinojen tärkeimpänä arviointiperusteena enää pidetä rikollisuuden vähentämistä – yleisestävyyttä – sellaisenaan. Tällaisena perusteena on rikollisuudesta aiheutuvien *kustannusten* (haittavaikutusten) *vähentäminen* tai vähintäänkin kustannusten säätöminen ja niiden kasvun hillitseminen.

Jakautumistavoite eli rikollisuudesta johtuvien kustannusten oikeudenmukainen jakautuminen on kriminaalipolitiikan tavoitteiden asettelussa uudempaa perua kuin minimoimistavoite. Tämän toteuttaminen yhteiskunnassa yksimielisesti hyväksyttävällä tavalla saattaa olla vaikeampaa kuin sopiminen minimoimistavoitteen keinoista.

Rikollisuudesta ja sen kontrolloimisesta aiheutuu kustannuksia eri osapuolille. Näitä ovat yhteiskunta (veronmaksajat), todellinen ja mahdollinen rikoksen uhri eli asianomistaja (jos rikoksella sellainen on) sekä todellinen ja mahdollinen rikoksentekijä. Kustannuksia aiheutuu myös muille osapuolille, kuten rikoksentekijän omaisille. Jakautumistavoitteen keskeinen ongelma on, miten kustannuksia on jaettava eri osapuolten kesken mahdollisimman

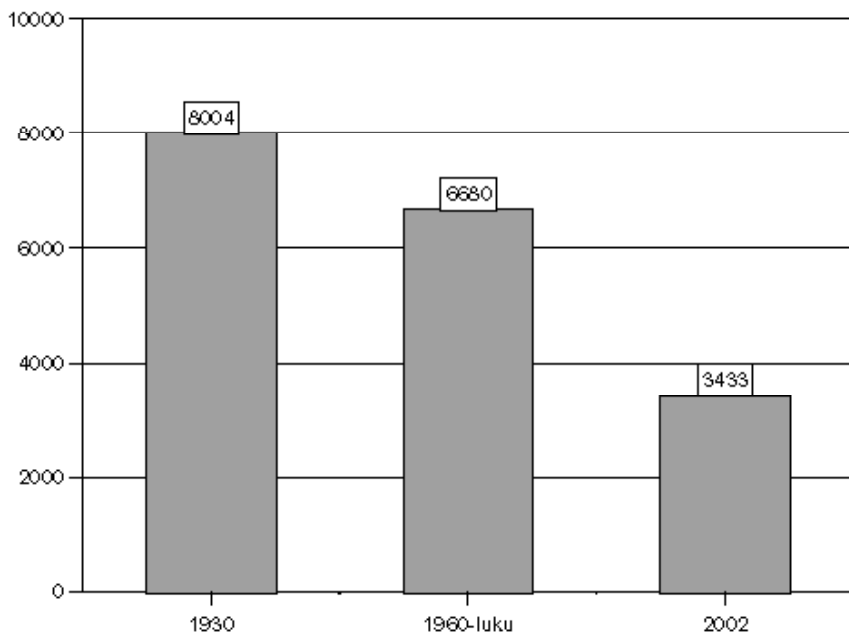

oikeudenmukaisen lopputuloksen saavuttamiseksi. Kysymystä on tarkasteltu kahdesta näkökulmasta. Toisaalta on kiinnitetty huomiota siihen, miten kustannukset jakautuvat intressien ja intressiryhmien tasolla ja toisaalta siihen, miten kustannukset jakautuvat yksilöiden tasolla. Ehkä eniten erimielisyyttä on synnyttänyt kysymys, miten paljon kustannuksia voidaan sälyttää mahdollisten rikoksen uhrien kannettaviksi.

Kriminaalipolitiikka todella heijastui rangaistuskäytäntöön. Tämä nähdään esimerkiksi vertailuajankohtien keskimääräisistä vuotuisista vankimääristä (vankeja keskimäärin yhtenä päivänä vuodessa) kuviosta 7.

Vielä havainnollisempi kuva saadaan, kun esitetään vankiluvut väestön 100.000 asukasta kohti kunakin ajankohtana. Tämä on mm. kansainvälisissä vertailuissa yleisesti käytetty tapa.

1930	232 vankia/100.000 asukasta
1960-luku	151 vankia/100.000 asukasta
2002	66 vankia/100.000 asukasta

Kuvio 7. Vankimäärät 1960-luvulla sekä vuosina 1930 ja 2002

Tällä hetkellä Suomi edustaa vankiluvullaan länsieurooppalaista keskitasoa, tosin vankiluvut ovat viimeisten 30-vuoden aikana laskeneet useimmissa maissa. Sen sijaan esimerkiksi Yhdysvalloissa oli vuonna 2002 yli 600 vankia 100.000 asukasta kohti.

Rangaistuskäytännöllä ja rikollisuudella ei siis ole suoraviivaista yhteyttä toisiinsa. Suomen rangaistustaso kohosi muihin Pohjoismaihin verrattuna jo ensimmäisen maailmansodan lopulla, jolloin yhteiskunnalliset suhteet maassa voimakkaasti kärjistyivät, sekä erityisesti heti sisällissodan jälkeen. Vaikka on ilmeistä, että myös törkeänasteinen laittomuus oli Suomessa itsenäisyyden alkuaikoina suurta, Kekkonen ja Ylikangas (1980) pitävät silti kiistattomana, että ainakin huomattava osa Suomen vankiluvun korkeudesta selittyy tuomioiden ankaruudesta. Tilannehan jäi suhteellisen pysyväksi eikä rajoittunut vain itsenäisyyden alkuun. Miksi suomalaiset tuomarit ovat käyttäneet muiden Pohjoismaiden tuomareita herkemmin ankaria rangaistuksia? Kekkonen ja Ylikankaan selitys on se, että suomalainen ylä- ja keskiluokka pelkäsi kapinan jälkeen vasemmistoa ja toisekseen vasemmisto ei pystynyt torjumaan repressaalista politiikkaa siinä mitassa kuin sen saattoi tehdä vasemmisto muissa Pohjoismaissa, joissa sitä ei koskaan väkivalloin nujerrettu. Vielä Kekkonen ja Ylikangas painottavat — niin Suomen kuin Itävallankin osalta — suurvallan läheisyyden merkitystä; nimenomaan sellaisen suurvallan, jonka valtarakenne on ollut toinen kuin ko. maissa.

Vankien lukumäärä alkoi tietoisten kriminaalipoliittisten ratkaisujen vuoksi muuttua 1970-luvulla, mutta vielä 1985 Suomessa oli lähes 4.500 vankia. Vasta 1990-luvulla vankimäärä laski ajoittain reilusti alle 3.000:n, josta se on sitten 2000-aikana kääntynyt nousuun.

Suomen 1960-luvun korkeat vankimäärät eivät muuta miksikään sitä tosiaasia, että vuosikymmen oli sodan jälkeisen ajan alhaisimman rikollisuuden kautta. Asiaa korostaa vertailussa vuoteen 2002 se, että aktiivisimmassa rikoksentekeiässä olevien suhteellinen osuus oli korkeampi: ikäryhmiin 15-44 vuotta kuului 1960-luvulla 46 prosenttia väestöstä, kun vuonna 2002 tuo osuus oli 39 prosenttia. Vuonna 1930 mainittujen ikäryhmien osuus oli 47,9 prosenttia. Siis vaikka aktiivisimmassa rikoksentekeiässä olleita henkilöitä oli 1960-luvulla enemmän kuin myöhemmin, silti rikosten lukumäärä oli alhaisempi.

Keskustelua

Kun olen tässä kirjoituksessa esittänyt 1960-luvun Suomen rikostilanteen osalta suhteellisen auvoisena aikana, tämä ei merkitse sitä, että vuosikymmen olisi kaikissa suhteissa ollut poikkeuksellisen rauhallinen ja ristiriidaton. Tämän

kirjan toisissa kirjoituksissa tuodaan esille 1960-luvusta runsaasti muita puolia, joten niiden käsittelemisen rikollisuutta kuvaavassa artikkelissa voi sivuuttaa. Sen sijaan saattaa olla paikallaan esittää joitakin käytettyihin lähteisiin ja rikollisuuden tason mittaamiseen liittyviä arvioita, joilla voi olla merkitystä tulkittaessa rikollisuuden kehitystrendejä.

Olen käyttänyt lähteenä ensisijaisesti poliisin tietoon tullutta tilastoitua rikollisuutta. Rikostilastoihin liittyy kuitenkin ongelmia, koska tilastot eivät ainakaan pitkällä aikavälillä kuvaa rikollisuuden tasoa täysin vertailukelpoisesti eri ajankohtina. Esimerkiksi 1980-luvulta eteenpäin vakuutusyhtiöt ovat yhä useammin edellyttäneet rikosilmoituksen tekoa korvauksen saamiseksi. Nykyisin tämä on vakiintunut käytäntö. Vaatimus heijastuu erityisesti omaisuusrikoksia koskeviin tilastolukuihin niitä korottavasti, koska korvauksen saaminen vahingosta tai menetyksestä edellyttää poliisille tehtyä rikosilmoitusta. Väkivaltarikosten tilastoitua määrää on vuoden 1995 rikoslain uudistuksen jälkeen nostanut se, että tuolloin eräitä asianomistajarikoksia – esimerkiksi perheväkivalta – muutettiin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi. Näin ollen erot 1960-luvun ja vuoden 2002 välillä eivät ehkä ole niin suuret kuin tilastot osoittavat. Todennäköisestä tasoittumisesta huolimatta erot toki säilyvät. On kuitenkin täysin mahdotonta sanoa, mikä oli piilorikollisuuden osuus 1960-luvulla ja vuonna 2002.

Rikollisuutta voidaan mitata myös ns. uhritutkimuksilla, joilla kartoitetaan väestön kokemuksia rikosten uhriksi joutumisesta. Tällaisia laajoja ja vertailukelpoisia haastattelututkimuksia on tehty 1980-luvulta alkaen. Niiden mukaan ainakaan väkivaltakokemukset eivät ole vuoden 1980 jälkeen juuri lisääntyneet (Heiskanen et al. 2000). Vaikka nämä tutkimukset eivät ulotukaan 1960-luvulle, niistä tehdyt johtopäätökset saattavat kuitenkin olla päteviä myös 1960-luvun suhteen.

Toisaalta tilastoidun väkivaltarikollisuuden määrä on noussut, mutta toisaalta taas kyselytutkimusten mukaan väkivaltakokemusten määrä on osin laskenut. Sirén (2000, 77) tulkitsee näitä erisuuntaisia kehitystrendejä osoitukseksi siitä, että väestön polarisoituminen väkivallan kokemisen suhteen on entisestään voimistunut. Toisaalta valtaväestön kokema väkivalta on haastattelututkimusten mukaan vähentynyt, mutta toisaalta yhteiskunnasta syrjäytyneiden, kuten alkoholisoituneiden ja huumeidenkäyttäjien keskuudessa elämä on tullut entistä väkivaltaisemmaksi. Jos 1960-luvulta olisi vastaavanlaisia uhritutkimuksia, olisi mahdollista, että myös rikollisuudesta saatava kuva muuttuisi jonkin verran.

Edellä sanottu osoittaa, millaisia riskejä liittyy rikollisuuden kuvaamiseen pelkästään tilastoilla. Eikä tässä kaikki. Vaikka saavutettaisiinkin jonkinlainen yksimielisyys rikollisuuden tasosta eri aikoina, jäljelle jää vielä muutosten selittäminen. Tässä artikkelissa on viitattu erilaisiin yhteiskunnallisiin teki-

jöihin mahdollisina muutosten aiheuttajina. Kuten kirjoituksen alussa sanoin, muitakin selitysmahdollisuuksia on.

Olisi houkuttelevaa esittää varma vastaus kysymykseen, miksi rikollisuuden taso oli 1960-luvulla alhaisempi kuin nykyisin ja eräiltä osin alhaisempi kuin ennen toista maailmansotaa. Käsitykseni kuitenkin on, että kriminologinen tutkimus ei voi antaa lopullista ja tyhjentävää selitystä rikollisuuden tasossa eri aikoina todettuihin eroihin.

Viitteet

- ¹ Tavoitteenmäärittely on alunperin Törnuddin esittämä (esim. 1969). Tämän jälkeen se omaksuttiin virallisellivetyksissä: Kriminaalihuoltokomitean mietintö 1972:A1 ja talousneuvoston asettaman jaoston mietintö Elämisen laatu, 1972.

Lähteet

- Christie, Nils (1993): Kohti vankileirien saaristoa. Hanki ja jää.
- Christie, Nils & Bruun, Kettil (1986): Hyvä vihollinen. W + G, Espoo.
- Heiskanen, Markku & Aromaa, Kauko & Niemi, Hannu & Sirén, Reino (2000): Tapaturmat, väkivalta, rikollisuuden pelko. Väestöhaastattelujen tuloksia vuosilta 1980-1997. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 171, Helsinki.
- Honkatukia, Päivi (2003): Naiset rikoksentehtäjinä ja uhreina. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valoissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 200, Helsinki.
- Horwitz, Allan V.(1990): The Logic of Social Control. Plenum Press - NY and London.
- Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki (1982): Vapausrangaistuksen valtakausi. Oikeuden yleistieteiden laitos, Helsingin yliopisto.
- Kuusi, Pekka (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY.
- Laakso, Mikko (2003): Kasvun kautta kulutusyhteiskuntaa. Teoksessa: Eilispäivän Suomi. Jälleenrakennuksesta kulutusyhteiskuntaan. Oy Valitut palat - Reader's Digest Ab, Helsinki.
- Lahti, Raimo (1974): Kriminaalipolitiikan rajaaminen. Teoksessa: Anttila, Inkeri ym.: Rikollisuus ongelmana. Tammi, Helsinki.
- Nuutila, Ari-Matti (1999): Huumausainerikokset. Teoksessa Heinonen, Olavi ym. (toim.): Rikosoikeus. Werner Söderström Lakitieto Oy, Juva.
- Palo, Jorma (2003): Bodomin arvoitus, WSOY.

- Sirén, Reino (2003): Alkoholi ja rikollisuus Suomessa. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valoissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 200, Helsinki.
- Sirén, Reino (2000): Pahoinpitelyrikollisuus 1950-1997. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 169, Helsinki.
- Törnuud, Patrik (1969): Syystutkimus – kriminologian umpikuja. Sosiologia 6: 119-129.
- Törnuud, Patrik (1971): The Futility of Searching for Causes of Crime. Scandinavian Studies in Criminology 3:23-33.
- Verkko, Veli (1931): Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määrittämisestä. Valtioneuvosto, Helsinki.
- Verkko, Veli (1933): Biologiluontoisten tekijän vaikutuksesta henki- ja pahoinpitelyrikollisuuteen. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Wilson, James Q. & Petersilia, Joan (eds., 1995): Crime. ICS Press, San Francisco.
- Tilastolähteet:
- Oikeustilastollinen vuosikirja 2002. Oikeus 2002:18, Helsinki.
- Suomen tilastollinen vuosikirja. (Useilta niteitä 1930-, 1960- ja 2000-luvulta)
- Suomen virallinen tilasto, XXIII A. Poliisin tietoon tullut rikollisuus. (Vuodet 1960-1969)
- Suomen virallinen tilasto, XXIII B. Tuomioistuimien tutkimat rikokset. (Vuodet 1960-1969)
- Suomen virallinen tilasto, XXIII. I Poliisin tietoon tullut rikollisuus. (Useita niteitä 1930-luvulta).
- Suomen virallinen tilasto, XXIII. II Syytetyt. (Useita niteitä 1930-luvulta).

Pekka Hakkarainen

Suuret ikäluokat ja päihdekulttuurin muutos

Suomalainen päihdekulttuuri muuttui suuresti 1960-luvulla. Alkoholin käyttö lisääntyi ja arkipäiväistyi. Pekka Sulkunen (1980) puhuu ”määrästä sukupolvesta”, joka mursi aikaisemman alkoholin käyttöä ohjanneen moraalivallin ja teki mahdolliseksi uusien alkoholiin liittyvien sosiaalisten merkitysten ja käyttöarvojen muodostumisen. Määrän sukupolven valtaosan muodostivat sodan jälkeen syntyneet suuret syntymävuosiluokat, jotka varttuivat parhaaseen juomaikänsä juuri 60-luvulla. Klaus Mäkelän (1977) mukaan 1960-luvun nuoriso oli uusi poliittinen sukupolvi, joka ensimmäisenä uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa irrottautui vallitsevista argumentaatiostruktuureista ja omaksui moraalisesti aikaisempaa väljemmän suhtautumisen alkoholiin.

Näiden muutosten rinnalla 1960-luvulla yleistyi huumeaineiden käyttö nuorison keskuudessa tavalla, joka on antanut aiheen puhua Suomen osalta ensimmäisestä huumeaallosta. Matti Peltosen, Vesa Kurkelan ja Visa Heinosen toimittamassa, arjen historiaa kartoittavassa teoksessa ”Arkinen kumous – Suomalaisen 60-luvun toinen kuva” (2003) sosiaalishistorian tutkija Mikko Salasuo (2003) piirtää kuvan kannabiksen käytön ja kannabiskulttuurin leviämisestä Helsingissä. Salasuo jakaa ensimmäisen huumeaallon kolmeen jaksoon. Alkuun kannabiskokeilut rajoittuivat lähinnä jazzmusiikin ympärillä toimineen pienen piirin ja joidenkin opiskelijaryhmien keskuuteen (vuodet 1962 – 1966). Toisessa vaiheessa kannabiksen asema yhtenä populaarikulttuurin osana vahvistui, ja kokeilut levisivät myös laajemmalle nuorison keskuuteen (vuodet 1967 – 1969). Kannabiksen käytön yleistyminen saavutti huippunsa kolmannen vaiheen alussa, jonka jälkeen kasvutrendi taittui ja tilanne tasoittui (vuodet 1970 – 1975). Muutos oli näkyvin Helsingissä, mutta vastaava kehitystrendi oli todettavissa myös muualla maassa: tiiviit yhteydet

Tukholmaan vaikuttivat siihen, että esimerkiksi Turussa oltiin liikkeellä jo varhain (Hakkarainen 1992).

Tässä artikkelissa tarkastelen 1960-luvun ja 1970-luvun alun nuorisosukupolvien mukanaan tuomaa päihteiden käytön muutosta lähinnä kyselytutkimustietojen valossa. Aluksi kuvaan sitä, mikä nuorten juomatavoissa ja huumeiden käytössä 1960-luvulla muuttui. Seuraavaksi vertaan kehitystä 1990-luvun tilanteeseen. Lopuksi katson 1990-luvun kyselytutkimusaineistoista, miten ensimmäisen aallon huumeiden kokeilijat ovat myöhemmässä elämässään pärjänneet. Ovatko laittomien huumeiden kokeilut johtaneet heidät muista ikätovereistaan poikkeaville elämänurille?

Nuorten alkoholin käytön muutos 1960-luvulla

Nuorten alkoholin käyttöä tutkittiin ensimmäisen kerran vuonna 1960, jolloin pohjoismaista vertailua varten kerättiin tietoja 14-, 16- ja 18-vuotiaiden helsinkiläispoikien juomisesta (Bruun & Hauge 1963). Tutkimuksen mukaan nuorten miesten juomatavat olivat verraten hillityt. Tätä kuvastavat muun muassa juomistilanteisiin liittyvät tiedot, jotka kertovat, että suuri osa pojista oli nauttinut alkoholia tutkimusta edeltävän kerran vanhempiensa seurassa. Tyttöjen alkoholin käyttöä pidettiin tuohon aikaan niin vähäisenä, että sitä ei katsottu edes tutkimisen arvoiseksi (Ahlström 1983).

Alkoholitutkimussäätiön rahoittamassa nuorisotutkimuksessa vuonna 1973 pojat ja tytöt olivat ensimmäisen kerran tasavertaisesti edustettuna (Ahlström-Laakso 1975). Tietoja kerättiin koko maasta. Poikien juomista tarkasteltaessa muutos 1960-luvun alun tilanteeseen on merkittävä. Alkoholin käyttö aloitettiin 1970-luvun alussa huomattavasti varhaisemmalla iällä kuin vuonna 1960. Niiden 14-vuotiaiden pääkaupunkilaispoikien osuus, jotka eivät olleet koskaan maistaneet alkoholia, tippui runsaassa kymmenessä vuodessa 41 prosentista 17 prosenttiin. Kaksi vuotta vanhempien poikien kohdalla pudotus oli vieläkin dramaattisempi, 23 prosentista 4 prosenttiin. Täysraittiuuden vähenemisen ohella alkoholin juomistiheys lisääntyi selvästi. Vuoden 1973 tutkimuksessa 12 prosenttia 14-vuotiaista helsinkiläispojista kertoi juoneensa vähintään viisi kertaa viimeisen kuukauden aikana. Muutoksen rajuutta kuvastaa hyvin se, että tämä osuus oli huomattavasti suurempi kuin 18-vuotiailla vuonna 1960 (3 %).

Erittäin merkityksellistä oli se, että juomisen konteksti muuttui. 1960-luvun alussa tyypillinen juomiskerta pojilla oli se, että he saattoivat maistaa pieniä määriä alkoholia vanhempiensa seurassa. Vuosikymmen myöhemmin juominen tapahtui aikaisempaa useammin toveriryhmissä. Juomistilanteet ir-

tautuivat vanhempien valvovan katseen alta ja juominen siirtyi nuorten omien kulttuuristen koodistojen ja normistojen piiriin. Samalla kerralla juodut määrät kaksin- tai kolminkertaistuivat.

Nuorten alkoholin käytössä tapahtunut muutos ei rajoittunut helsinkiläispiikkiin. 1970-luvun alussa asuinpaikan mukaiset erot nuorten miesten juomisessa olivat verraten pienet. Viikoittainen alkoholin käyttö 18-vuotiaiden nuorten miesten keskuudessa oli vuoden 1973 tutkimuksen mukaan tavallista niin isoissa (59 %), keskisuurissa (49 %) ja pienissä kaupungeissa (46 %) kuin maaseudullakin (45 %) (Ahlström 1979; 1985). Tutkimukset, joissa kartoitettiin asevelvollisten nuorten miesten päihteiden käyttöä, viittaavat siihen, että alueelliset erot tasoittuivat nimenomaan 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Vuonna 1968 raittiiden osuus Etelä-Suomen joukko-osastoissa palvelevien keskuudessa (12 %) oli selvästi pienempi kuin Pohjois-Suomen joukko-osastoissa (30 %), mutta 1971 etelän ja pohjoisen varuskunnissa oltiin jo jotakuinkin samalla tasolla kymmenen prosentin tietämällä (Hernesniemi 1972).

Tyttöjen alkoholin käyttö lisääntyi jonkin verran poikia myöhemmin. Juomatapatutkimusten mukaan vielä vuonna 1969 tytöistä raittiita oli 33 prosenttia, kun pojilla vastaava luku oli 13 prosenttia. Vuonna 1976 tytöt olivat kirineet eron melkein umpeen: raittiiden osuus oli tippunut tytöillä 13 prosenttiin ja pojilla 9 prosenttiin. (Simpura 1978). Vuoden 1973 nuorisotutkimuksessa sukupuolieroja ilmeni sekä ikäryhmittäin että alueellisesti. Olutta vähintään kerran tiedon keruuta edeltävän neljän viikon aikana käyttäneitä oli 14-vuotiaissa tytöissä ja pojissa saman verran (18 %). Vanhemmissa ikäryhmissä poikien osuudet olivat selvästi korkeammat kuin tytöillä (16-vuotiaissa tytöt 23 % ja pojat 37 %, 18-vuotiaissa tytöt 46 % ja pojat 55 %). Sukupuolten väliset erot olivat pienimmillään kaupungeissa. Maaseudulla ja pienemmällä paikkakunnilla ympäristön suhtautuminen ja sosiaalinen kontrolli tyttöjen alkoholin käyttöön oli tiukempaa kuin keskisuurissa tai isoissa kaupungeissa. (Ahlström 1979; 1983.)

1960-luvun ja 1970-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa luonnehti kulttuurista modernisoitumista myötäilevä alkoholiasenteiden ja alkoholipoliittisen mielipideilmaston liberalisoituminen (Mäkelä 1977). Vuoden 1969 alkoholilainuudistuksessa poistettiin tai lievennettiin monia rajoituksia. Esimerkiksi päihtymys julkisella paikalla ei uuden lain mukaan ollut enää rangaistavaa. Uudistukset merkitsivät alkoholijuomien saatavuuden huomattavaa helpotumista. Muun muassa keskiolet tuli elintarvikekauppojen hyllyille. Nuorille oli erityistä merkitystä sillä, että alkoholin ostoikärajoja laskettiin, väkevien juomien osalta 21 vuodesta 20 vuoteen ja mietojuomien osalta 21 vuodesta 18 vuoteen. Asenteiden vapaamielistyminen ja rajoitusten lieventäminen näkyivät selvästi kulutusluvuissa. Asukasta kohti laskettuna alkoholin kulutus kasvoi yli kolminkertaiseksi vuodesta 1960 vuoteen 1974. Nuorten kohdalla

muutos oli suhteellisesti vielä aikuisväestöäkin voimakkaampi. (Simpura 1978; Ahlström 1979; 1983.)

1960-luvulla ja 1970-luvun alussa nuoruuttaan eläneille suurille ikäluokille alkoholin käyttö symboloi uudenlaista elämisen vapautta (Sulkunen 1980). Määrän sukupolven erityisluonnetta korostaa se, että 1970-luvun alun jälkeiset nuorisoikäluokat suhtautuivat alkoholiin taas pidättyvämmiin. Alkoholin käytön aloitusikä kohosi, raittiiden määrä kasvoi ja juomistiheys väheni. Aikasarjat kertovat, että 1970-luvun jälkipuoliskolla nuorten juominen oli huomattavasti vähäisempää kuin vuonna 1973. (Ahlström 1979 ja 1983.)

Ensimmäinen huumeaalto

1960-luvulla myös kansainvälisten mallien mukainen huumeiden käyttö levisi suomalaisnuorison keskuuteen. Liikkeelle lähdettiin pienistä taide- ja opiskelijaboheemien piireistä, mutta pian viinipullo sai seurakseen hasispiipun myös laajemmissa nuorisoryhmissä. Syksyllä 1968 noin 12–13 prosenttia helsinkiläisistä asevelvollisista nuorista miehistä ilmoitti kokeilleensa huumeita ainakin kerran elämässään (Hernesniemi 1970). Kolme vuotta myöhemmin luvut olivat kasvaneet huomattavasti: kutsuntaan tulleista helsinkiläismiehistä 25 % ja joukko-osastoissa palvelevista 34 % oli huumeiden kokeilijoita. Muualla maassa luvut olivat hillitympiä, mutta osoittivat kyllä kokeilujen levinneen pääkaupungin ulkopuolellekin. Vuoden 1971 varusmiestutkimuksessa huumeita kokeilleiden osuus oli 18 % Etelä-Suomen joukko-osastoissa ja 11 % Pohjois-Suomen joukko-osastoissa. (Hernesniemi 1972.)

Huumeokeilut levisivät myös koululaisten pariin. Joulukuussa 1970 Helsingissä tutkituista 14 – 17-vuotiaista koululaisista 23 % raportoi huumekokemuksistaan (Hemminki ym. 1971). Muualla maassa seurattiin perässä: Turku 13 %, Oulu 17 %, Kotka 11 %, Jyväskylä 19 %, Lappeenranta 16 %, Vaasa 10 %, Kemi 11 % (ks. Hakkarainen 1992, 63). Tyypillistä 1960- ja 1970-luvun taitteen tilanteelle oli paitsi kokeilijoiden nuoruus, myös se, että nämä kokeilut eivät rajoittuneet mihinkään tiettyyn yhteiskuntaluokkaan tai poikkeavaan ryhmään vaan levisivät verraten tasaisesti halki nuorison, laidasta laitaan. Uusi käyttö jakaantui käyttäjien sosiaalisen taustan suhteen ”huomattavan demokraattisesti”, todettiin Huumausainekomitean mietinnössä (1969). Tämä piti paikkansa myös sukupuolen suhteen. Koululaistutkimusten mukaan huumausaineiden käyttö oli pojilla vain hiukan tyttöjä yleisempää (Hakkarainen 1992).

Nuorten huumeokeilut kohdistuivat pääosin kannabikseen, jonka päihdekäytöstä ennen 1960-lukua oli Suomessa havaintoja tuskin nimeksikään.

Kannabiksen lisäksi ajan hengen mukaisesti kokeiltiin jonkin verran LSD:tä, meskaliinia ja muita vastaavia hallusinogeeniä. Amfetamiinin käytölle, joka jo tunnettiin, syntyi uusi kasvualusta.

Aikaisemmin Suomessa vähäisessä määrin esiintynyt huumausaineiden käyttö oli kohdistunut lähinnä opiaatteihin (heroiini, morfiini ja metadoni). Ne hankittiin reseptejä huijaamalla ja väärentämällä normaalin apteekkijakelun piiristä. Käyttö seuraili laillisen jakelun rajoituksia: kun heroiinin saantia 1940-luvun lopulla tiukennettiin, käyttäjät siirtyivät morfiiniin ja siitä edelleen metadoniin. Cannabis ja uusien huumekeuvioiden muut uudet aineet vaativat toisenlaiset tarjontareitit. 1960-luvun muutoksen myötä Suomeen syntyivät salakuljetukseen perustuvat laittomat huumausainemarkkinat. (emt.)

Alkuvaiheessa huumausaineiden saanti oli heikkoa ja satunnaista. Ulkomaalaisten laivojen ja matkailijoiden mukana tuli pieniä määriä, ja lisäksi käytöstä kiinnostuneet toivat itse ulkomaanmatkoiltaan muutaman gramman eriä mukanaan. Saatavuus parani vuosikymmen loppua kohti, mutta edelleenkin huumausaineiden kauppa oli lähinnä organisoimatonta pienmyyntiä. (Salasuo 2003.)

Laittomien huumeiden luonteesta johtuen huumausaineiden saatavuus vaihteli suuresti. Siellä, missä kannabista ja muita laittomia aineita oli vaikeampi hankkia, käytettiin niiden sijaan lääkeaineita tai teknisiä liuottimia. 1970-luvun alussa tehtyjen tutkimusten mukaan Helsingissä, Tampereella, Lappeenrannassa ja Jyväskylässä cannabis oli koululaisten keskuudessa selvästi käytetyin aine. Turussa, Kotkassa, Lahdessa ja Vaasassa kannabiksen rinnalla esiintyi vastaavassa määrin lääkeaineiden ja/tai teknisten liuottimien käyttöä. Pohjois-Suomessa, kuten Oulussa ja Kemissä hallitsevassa asemassa oli lääkeaineiden ja liuottimien käyttö. Tämä kielii siitä, että nuorison huumausaineiden käytön yleistyminen ei johtunut ainoastaan kannabiksen ja muiden uusien aineiden tulosta saataville, vaan nimenomaan perustavammanlaatuudesta murroksesta asennoitumisessa yleensäkin päihdeaineiden käyttöön. Jos kannabista ei ollut saatavilla, niin kokeiltiin muita aineita. (Hakkarainen 1992.) Kokeilunhalun voimakkuutta ja mielikuvituksen voimaa osoittaa esimerkiksi se, että 1960-luvun lopulla tehdyssä kyselyssä Helsingin kansalaiskoululaiset nimesivät huumausaineiksi kaikkiaan 159 eri ainetta. Huumekokemuksia oli haettu banaaninkuorista hammastahnaan. (Helve ym. 1969.)

Yleistymiskehityksen alkuvaiheessa, jolloin yhteiskunnan suhtautuminen ja kontrolli oli vielä verraten epäselvää, uudet päihdemallit tuotiin avoimesti ja jopa provokatiivisesti esille. Kannabista saatettiin polttaa suurissa ryhmissä julkisilla paikoilla kaupunkikeskustoissa, sekä ulkosalla että ravintoloissa. Ylioppilaslehden abi-numerossa (28.2.1969) opastettiin tulevia opiskelijoita paikoista, joista 'pilvet' omalla opiskelupaikkakunnalla kannattaisi hankkia. (Hakkarainen 1992; Salasuo 2003.)

Kiinnostus huumekokeiluihin oli osa nuorten ihmisten poliittista ja kulttuurista protestiliikettä (Partanen 2002). Ensimmäisen huumeaallon avoimuus ja uho ilmensivät samoja asioita kuin Vietnamsodan vastaiset mielenosoitukset, pyrkimykset valtarakenteiden muuttamiseen, teknokratian ja kaupallisen kultuskulttuurin vastustaminen sekä kiinnostuminen itämaisista uskonnoista ja tietoisuus maailmassa vallitsevasta eriarvoisuudesta ja ympäristöongelmista. Hippikulttuuri tunnuksenaan ”rock, ruoho, rakkaus” oli yksi ilmiön näkyvimmistä ilmauksista. Suomalainen underground-liikkeen veteraani muistelee:

Tällainen pilvikulttuuri oli sellainen yhdistävä tekijä. Siitä ihmiset oli hirveen innostuneita ja yleensä kaikki poltti pikkusen. Se oli jonkinlainen uudenlainen kanssakäyttämisen muoto, että ihmiset istui ja poltti pilveä yhdessä. Se oli jonkinlainen rituaali. Se ei välttämättä ehkä se pilvi sinänsä ollut se kaikkein tärkein, se oli vaan hyvä veruke, että ihmiset pysty ylittämään rajat ja olemaan kosketuksessa toistensa kanssa. (Lindfors & Salo 1998, 37.)

1970-luvun alun huippuvuosien jälkeen kiinnostus huumeiden käyttöön laantui. Kun vuoden 1971 varusmiestutkimuksissa reilut 15 prosenttia vastaajista ilmoitti kokeilleensa laittomia huumeita, niin kaksi vuotta myöhemmin vastaava osuus oli enää vähän yli kymmenen prosenttia ja vuonna 1980 jo alle kymmenen prosenttia. Kokeilijoiden määrät laskivat selvästi myös koululais- tutkimuksissa. Huumeiden käyttö rajoittui 1970-luvun lopun ja 1980-luvun nuorisokulttuurissa selvästi marginaalisemmaksi ilmiöksi kuin ensimmäisen aallon aikaan. Tiukentuneen kontrollin paineissa uho ja avoimuus katosivat. Huumeiden käyttö piiloutui julkisuudelta. Myös huumekokeilujen aloitusikä kohosi. (Hakkarainen 1992.)

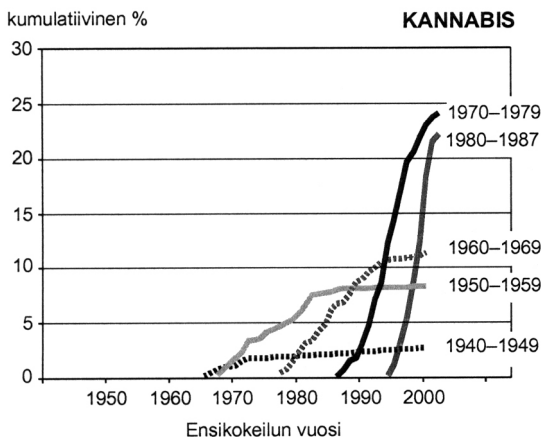
60-luvun nuoret verrattuna myöhempiin sukupolviin

Kansainvälistyminen eteni ripeästi, uudet vaikutteet levisivät nopeasti maasta toiseen. 1960-luvun ja 1970-luvun alun nuorisosukupolvi mursi vanhoja tapoja ja elämänmalleja. Se haki aktiivisesti päihdekokemuksia ja etsi niitä useista eri aineista: alkoholista, tinneristä, lääkkeistä, kannabiksesta ja muista huumausaineista. 1970-luvun alun jälkeen edellisellä vuosikymmenellä alkanut nuorison päihteiden käytön voimakas kasvu näytti taittuvan ja kääntyvän laskuun. 1970-luvun jälki- ja 1980-luvun alkupuoliskolla varttuneet nuoret suhtautuivat päihteisiin selvästi edeltäviä ikäluokkia pidättyvämmiin. 1980-luvun lopulta lähtien suhdanteet alkoivat kuitenkin taas muuttua. Mielenkiintoista on, että tämä tapahtui samaan aikaan kun 1960-luvun murrossukupolven

lapset varttuivat juomiselle ja huumekekeiluille otolliseen ikään. (Ks. myös Hakkarainen 2002.)

Edustavaan väestötantaan perustuvassa vuoden 2002 päihdetutkimuksessa vastaajia pyydettiin kertomaan olivatko he koskaan käyttäneet kannabista ja jos olivat, niin milloin he olivat ensikokeilunsa suorittaneet (ks. tarkemmin Hakkarainen & Metso 2003). Kannabis, joka 1960-luvulta lähtien on ollut yleisimmin käytetty laiton huumausaine ja jota yleensä kaikki laittomia aineita kokeilleet ovat käyttäneet, on paras mittari huumeiden käytön levinneisyydelle. Kuviossa 1 esitetään tulokset siitä, milloin eri vuosikymmenillä syntyneet suomalaiset ilmoittivat kokeilleensa kannabista ensimmäisen kerran. Kumulatiiviset prosentit ilmaisevat kuinka suuri osuus ikäluokasta oli kokeillut kannabista tiettyyn ajankohtaan mennessä. On huomattava, että erityisesti 1980-luvulla syntyneiden lukema saattaa vielä kohota, koska nuorimmat heistä olivat tutkimusaineiston keruun aikaan vasta lähestymässä keskimääräistä 18-vuoden kokeiluikää.

Kuviosta nähdään ensiksikin se, kuinka huumekekeilut alkoivat yleistyä 1960-luvun puolivälistä lähtien. 1940-luvulla syntyneiden keskuudessa kiinnostus huumekekeiluihin tyrehtyi 1970-luvun alussa, jonka jälkeen uusia käyttäjiä ei tästä ikäluokasta enää ilmaantunut. Myös 1950-luvulla syntyneistä alkoi tulla uusia kokeilijoita jo 1960-luvun lopulla ja jyrkin kasvu uusien kokeilijoiden määrässä ajoittui vuosikymmenen taitteeseen. Kaiken kaikkiaan kannabista kokeilleiden osuus ensimmäisen huumeaallon sukupolven keskuudessa jäi näiden tietojen mukaan selkeäsi alle kymmenen prosentin. Jos tätä

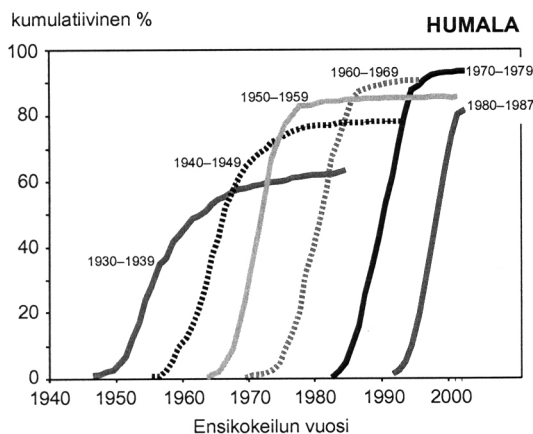
Kuvio 1. Kannabiksen ensimmäisen kokeilun ajoittuminen syntymäkohorteittain.
Lähde: Hakkarainen & Metso 2003.

vertaa 1970-luvun alussa tehtyjen kyselytutkimusten tuloksiin, määrä tuntuu vähäiseltä. Tähän vaikuttanee yhtäältä tiedon puutteet eli se, että meillä ei ole 1960- ja 1970-luvuilta käytettävissä edustavaan aineistoon perustuvaa väestötason tietoa kokeilujen yleisyydestä, toisaalta se, että osa tuolloin kokeilleista ei ehkä vuonna 2002 enää nuoruuden aikaisia kokeilujaan muistanut.

Toinen seikka, joka kuviossa kiinnittää huomiota, on huumeekokeilujen yleisyydessä tapahtunut selkeä muutos kahden nuorimman syntymäkohortin kohdalla. Kannabiskokeilujen suosio on noussut 1970- ja 1980-luvuilla syntyneiden keskuudessa oleellisesti aikaisempia syntymäkohortteja korkeammalle tasolle. Suomessa 1990-luvulla tapahtunut huumeiden käytön huomattava lisääntyminen on nimetty ”toiseksi huumeaaloksi” (Partanen & Metso 1999). Kuvio kertoo, että 1990-luvulla ja vuosituhaten taitteessa nuoruuttaan elänyt 1970- ja 1980-luvuilla syntyneiden sukupolvi on ollut tämän toisen aallon takana. Sen sijaan toinen huumeaalto, joka - kuten ensimmäinenkin - on ollut kansainvälisesti välittynyt ilmiö, ei houkutellut uusia kokeilijoita enää 60-luvun murrossukupolven keskuudesta. Toinen huumeaalto on liittynyt ennen kaikkea 90-luvun nuorten ja nuorten aikuisten huvittelukulttuuriin muutoksiin. 1990-luvun kulutuskeskeisissä ajattelutavoissa, joissa erilaisten elämysten ja extreme-kokemusten hankkiminen on ollut arvostettua, huumeet ovat saaneet uusia sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä. (Hakkarainen & Metso 2003.)

Nuorten alkoholin käyttö lähti uuteen kasvuun 1980-luvun puolivälissä, mutta tämä kehitys näytti taittuneen vuosituhaten vaihteeseen tultaessa (Rimpelä ym. 2002; Hakkarainen 2002). 1960-luvun murrokseen tätä ei voi verrata. Vuosituhaten lopulla nuoret ehkä enemmänkin seurasivat yleistä kehitystä kuin toimivat uuden edelläkävijöinä. Viime vuosikymmenten aikana alkoholin kulutus on kasvanut koko väestössä ja alkoholista on tullut aikaisempaa tavanomaisempi asia suomalaisessa yhteiskunnassa, mitä kuvastavat muun muassa alkoholiolojen huomattava vapautuminen (tuontirajoitusten lieventäminen, ravintoloiden aukioloaikojen pidentäminen, mainontakieltojen osittainen purkaminen, mietojen alkoholijuomien saatavuuden parantaminen, julkisten paikkojen alkoholikieltojen muutokset) ja raittiiden osuuden merkittävä vähentyminen väestössä (Alavaikko & Österberg 1999; Mustonen ym. 2001; Päihdetilastollinen vuosikirja 2003). Raittiiden osuuden vähentyminen on ollut voimakkainta naisten keskuudessa; vuosien 1992 ja 2000 välillä laskua tapahtui 17 prosentista 9 prosenttiin. Tämän on katsottu lopullisesti murentaneen sen alkoholin käyttöä ympäröineen moraalivallin, jonka murtamisen märkä sukupolvi aloitti (Mustonen ym. 2001). Tätä havainnollistaa myös kuvio 2, jossa esitetään ensimmäisen humalakokemuksen hankkiminen syntymäkohorteittain.

Ensimmäistä humalakertaa kuvaavat käyrät kasvavat sitä jyrkemmin, mitä hyväksyttävämmäksi alkoholin käyttö on suomalaisessa yhteiskunnassa tullut.

Kuvio 2. Ensimmäisen humalakokemuksen ajoittuminen syntymäkohorteittain
Lähde: Hakkarainen & Metso 2003.

1960-luvun murrosvuosista lähtien eri syntymäkohorttien nuoret ovat hankkineet ensimmäisen humalakokemuksensa hyvin samanaikaisesti – ikään kuin yhtenä miehenä ja naisena. Tämä kertoo yhteisistä kulttuurisista malleista ja laajasta hyväksynnästä.

1960-luvulta alkaneet muutokset ovat johtaneet vähitellen siihen, että alkoholin käyttö on arkistunut ja siitä on tullut integroitunut osa suomalaisten sosiaalista elämää. Alkoholin käytön voidaan tänä päivänä sanoa läpäisseen koko suomalaisen yhteiskunnan: raittiudesta on tullut juomista erottelevampi tekijä, jota nykyisin joutuu jo puolustelemaan ja perustelemaan (Mustonen ym. 2001). Toisin on huumeaineiden kohdalla. Ne kuuluvat edelleenkin laittoman toiminnan piiriin ja niiden käyttö on vahvasti erilaisuutta, tuomitsemista ja leimaamista tuottavaa. Riski joutua elämässään valtavirrasta poikkeavalle tielle on huumeiden kohdalla läsnä jo vähäisessäkin käytössä. Kannabiksen käytön haittoina mainitaan usein myös passivoituminen ja syrjään vetäytyminen (Idänpään-Heikkilä 1972). 1990-luvulla ja sen jälkeen kerätyt kyselyaineistot tarjoavat mahdollisuuden tarkastella huumeita ensimmäisen huumeaallon aikana kokeilleita siitä perspektiivistä, miten heidän elämänsä on myöhemmin järjestynyt ja poikkeako se jotenkin heidän huumeita kokeilemattomista ikätovereistaan.

Ensimmäisen aallon huumeiden kokeilijat vuosikymmeniä myöhemmin

Suomessa on tehty hiljattain (1992, 1996, 1998, 2002) neljä aineistonkeruultaan vertailukelpoista väestöpohjaista huumeikyselyä (Kontula & Koskela 1992; Kontula 1996; Partanen & Metso 1999; Hakkarainen & Metso 2003). Yhdistämällä näiden tutkimusten aineistot saadaan riittävästi tapauksia huumeita käyttäneiden vertaamiseksi muuhun väestöön (N = 10 760, joista kannabista kokeilleita 931). Seuraavassa tarkastelussa ensimmäisen huumeaallon sukupolveksi määritellään vuosien 1940 – 1954 välillä syntyneet vuosi-ikäluokat. 1940-luvun alussa syntyneet olivat huumeiden käytön leviämisen alkuvaiheissa sitä opiskelijaikäistä kohorttia, jonka piirissä kokeiluja tuolloin tyypillisesti tehtiin. Ensimmäisen huumeaallon levitessä vuosikymmen vaihteessa koulu- ja laisten keskuuteen myös 1950-luvun alussa syntyneet ehtivät mukaan.

Vuosien 1940 – 1954 välillä syntyneitä vastaajia yhdistetyssä aineistossa on kaikkiaan 3 114, joista 113 ilmoittaa joskus elämässään käyttäneensä tai kokeilleensa kannabista. Koska laittomien huumeiden käyttö on Suomessa verrattain harvinainen ilmiö, vastaava tarkastelu ei olisi mahdollinen pelkästään yhden tutkimuksen aineiston perusteella. Yksittäisissä kyselyissä vastaajat on poimittu satunnaisotannalla väestörekisteristä. Tilastokeskus, joka aineistot on kerännyt, pyrkii välttämään samojen ihmisten vaivaamista tietyllä aikamarginaalilla, mutta muutoinkin on erittäin epätodennäköistä, että aineistossa olisi samoja henkilöitä. Käsiteltävää aineistoa voidaan pitää edustavana otoksena ensimmäisen aallon sukupolvesta.

Kuten aiemmin on todettu, vanhemmilta vastaajilta nuoruudessa tapahtuneet kannabiskokeilut ovat saattaneet jo unohtua, mikä voi alentaa kannabista käyttäneiden todellista lukumäärää aineistossa. Toisaalta kiinnostuksen kohteena tässä ei ole kokeilujen todellinen määrä, vaan huumeita kokeilleiden myöhemmän tilanteen vertaaminen kokeiluista pidättyneisiin ikätovereihinsa. Tässä suhteessa muistivirheet, jotka todennäköisesti jakaantuvat satunnaisesti, eivät ole kovinkaan merkittäviä. Seuraavassa taulukossa esitetään vertailuja koulutuksen, työtilanteen, siviilisäädyn, ravintoloissa käynnin ja huumeita koskevien mielipiteiden suhteen.

Taulukon mukaan ensimmäisen huumeaallon kannabiskokeilijat näyttäisivät pärjänneen verraten hyvin myöhemmässä elämässään. Heidän koulutustaustansa on selvästi ikätovereitaan korkeampi. Ylioppilaiden ja akateemisen loppututkinnon suorittaneiden osuudet ovat huomattavasti suuremmat kannabista kokeilleiden keskuudessa kuin nämä kokeilut väliin jättäneiden joukossa. Yhtäältä tämä kuvastanee lähtötilannetta: aikakaudelle ominainen protesti ja kritiikki vanhaa valtaa vastaan, jota huumeikokeilutkin

Taulukko 1. Ensimmäisen huumeaallon sukupolven (1940 – 1954 syntyneet) kannabista kokeilleet verrattuna ikätovereihinsa, %-osuus ryhmästä

	Kokeilleet (N = 113)	Ei-kokeilleet (N = 3001)
Peruskoulutus		
Kansakoulu tai kansanopisto	27	54
Peruskoulu tai keskikoulu	27	24
Ylioppilastutkinto	44	21
Ammattikoulutus		
Ammatillinen koulu	24	30
Opistotaso	22	21
Akateeminen loppututkinto	27	11
Muu	26	35
Toimi		
Palkansaaja, kokopäivätyö	62	57
Palkansaaja, osapäivätyö	3	5
Maatalousyrittäjä	1	4
Muu yrittäjä	12	9
Työtön tai lomautettu	11	9
Eläkkeellä	4	10
Muu	8	5
Siviilisääty		
Naimaton	14	10
Avoliitossa	21	13
Naimisissa	42	63
Eronnut/asumuserossa	22	11
Leski	1	2
Ravintolassa käynti (muu kuin arkilounas)		
Vähintään kerran viikossa	16	4
1-2 kertaa kuukaudessa	27	11
Harvemmin	47	62
Ei koskaan	6	22
Ei tulisi rangaista		
Hasiksen poltto	77	24
Kannabiskasvien kasvattaminen	34	8

ainakin osin ilmensivät, saavutti eniten vastakaikua älyllisesti suuntautuneen nuorison keskuudessa. Vaikka käyttäjiä tuli kaikista yhteiskuntaryhmistä, kuten Huuhausainekomitean mietinnössä (1969) aikanaan todettiin, kokeiluilla näyttäisi tältä osin olleen selvästikin elitistinen leima.

Toisaalta tulokset viittaavat siihen, etteivät tuon ajan kannabiskokeilut ja käyttö muodostuneet esteeksi koulutusuralla etenemiselle. Kuvaa pärjäämisestä vahvistavat toimeja ja työllisyyttä koskevat tiedot. Niiden mukaan 1960-luvun ja 1970-luvun alun protestikauden huumeiden kokeilijat ovat integroituneet yhteiskuntaan huumeita kokeilemattomia ikätovereitaan vastaavalla tavalla.

Eronneita, avoliitossa asuvia ja naimattomia on huumeita kokeilleiden keskuudessa jonkin verran verrokiryhmää enemmän. Eroa on myös siinä, että kannabista käyttäneet ilmoittivat liikkuvansa ravintoloissa verrokkejaan tiheämmin. Tämä havainto on tehtävissä myös muissa ikäryhmissä ja se tulee esiin myös muissa Pohjoismaissa, mikä viittaa siihen, että kannabiksen käyttö yhdistyy kaupunkikulttuuriin seikkailuhaluisiin elämäntyyliin, joissa kaupunkielämän erilaisiin aktiviteetteihin osallistutaan aktiivisesti (Hakkarainen ym. 1996; ks. myös Partanen 1994). Mielenkiintoista on, että 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa kannabista kokeilleet viihtyivät edelleenkin ravintoloissa selvästi huumeita kokeilemattomia ikätovereitaan enemmän. Tällä seikalla saattaa olla yhteys siviilisäätä koskeviin eroihin ryhmien välillä.

Huumepoliittisissa mielipiteissä, joita mitattiin suhtautumisella hasiksen polttamisen ja kannabiskasvin kasvattamisen rankaisemiseen, ero kannabista kokeilleiden ja vertailuryhmän välillä on radikaali. Kaksi kolmasosaa niistä, joilla on omakohtaista kokemusta kannabiksen käytöstä, jättäisi hasiksen polttamisen rankaisematta ja yksi kolmasosa heistä olisi valmis sallimaan myös kannabiksen kasvattamisen. Radikaalisuus on kuitenkin suurempi mielipiteissä kuin teoissa. Vain 6 prosenttia kannabista joskus elämässään käyttäneistä ilmoitti käyttäneensä sitä viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Tämä sopii hyvin yhteen niiden arvioiden kanssa, joiden mukaan noin viisi prosenttia huumeita joskus kokeilleista käyttää niitä satunnaista kokeilua tai joitakin nuoruusvuosia pitempään (Partanen 2002).

Tarkastelun perusteella kannabista ensimmäisen huumeaallon aikana käyttäneet näyttävät pärjänneen hyvin myöhemmässä elämässään ja integroituneen yhteiskuntaan huumeita kokeilemattomia ikätovereitaan vastaavalla tavalla. Tulos kuvastanee ennen kaikkea suhteellisen hyvin henkisin ja sosiaalisin resurssein varustettujen nuorten tiettyyn elämänvaiheeseen sisällyntä huumeiden kokeilua ja käyttöä. Kaikilla ei ole mennyt yhtä hyvin. Vuoden 1999 rekisteritietojen perusteella arvioitiin, että Suomessa oli noin 11 000 – 14 000 kovie huumeiden (amfetamiinin ja/tai opiaattien) käyttäjää, joista osa kuului iältään ensimmäisen aallon 'veteraaneihin' (Partanen ym. 2001). Poliisin kanssa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa tekemisiin joutuneiden huumeiden

käyttäjien seuranta antaa myös tässä esitettyä tarkastelua negatiivisemmän kuvan heidän myöhemmistä elämänvaiheistaan (Turpeinen 2001).

On huomattava, että väestökyselyt aliraportoivat varsinaista ongelmakäyttöä (Reuband 1990). Tähän vaikuttaa sekä otanta että vastaushalukkuus. Väestökyselyjen otannassa ulkopuolelle on suljettu laitoksissa asuvat ja vailla vaki-
tuista asuntoa olevat, mikä merkitsee sitä, että monet huonossa sosiaalisessa asemassa olevat ongelmakäyttäjät ovat jääneet pois tutkimuksista jo tässä vaiheessa. Lisäksi vaikeasti huumeriippuvaiset henkilöt ovat todennäköisesti muita haluttomampia osallistumaan tutkimukseen, vaikka heidät kyselyyn tavoitettaisiinkin.

Vaikka osa huumekekeiluihin 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa ryhtyneistä on epäilemättä ajautunut niiden kanssa vaikeisiin tai ylipääsemättömiin ongelmiin, on huomattava, että huumeiden ongelmakäyttäjien väestöosuus on kuitenkin kaikkinsa hyvin pieni – alle 0,5 % vuoden 1999 arvion mukaan (Partanen ym. 2001). Väestökyselyjen perusteella enemmistölle ensimmäisen aallon sukupolvesta huumeet eivät ole muodostuneet elämänsyrjäytymiseen johtaneeksi tekijäksi. Tähän ei tietenkään vaikuta ainoastaan huume tai muut niiden käyttöön välittömästi liittyvät tekijät, vaan myös ympäröivä yhteiskunta. On hyvin mahdollista, että 2000-luvun Suomessa sosiaalisen ulos-sulkemisen mekanismit vaikuttavat vahvemmin kuin integraatiota korostavassa hyvinvointivaltion rakennusvaiheessa 1970-luvulla.

Lopuksi

Suuret ikäluokat, jotka muodostivat Pekka Sulkusen nimeämän määrän sukupolven ja tässä tarkastellun ensimmäisen huumeaallon sukupolven ytimen muuttivat suomalaista päihdekuilutturia oleellisesti. 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa nuoruuttaan elänyt sukupolvi mursi alkoholin käyttöä ympäröineen moraali-vallin ja avasi tien uusien käyttöarvojen muodostumiselle, alkoholipoliitiikan liberalisoinnille, kulutuksen kasvulle sekä alkoholin arkipäiväistymiselle. Sen myötä Suomeen levisi myös kansainvälisten mallien mukainen nuorten huumeainesten käyttö. Kehityksen kuluessa alkoholi on integroitunut oleelliseksi osaksi suomalaista elämäntapaa. Huumeainesten käyttö sen sijaan on päättäväisesti torjuttu suomalaiseen kulttuuriin kuulumattomana ja vieraana piirteenä. Myös kannabista ensimmäisen huumeaallon aikana käyttäneet ovat jättäneet sen myöhemmässä elämässään, vaikka mielipiteissään suhtautuvatkin siihen ikätovereitaan vähemmän tuomitsevasti. Suurimmalle osalle 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa tapahtunut huumeiden käyttö jäi nuoruusvaiheen

kokeiluksi ja valtaosaltaan huumeiden käytön ensimmäinen sukupolvi näyttäisi integroituneen yhteiskuntaan ikätovereitaan vastaavalla tavalla.

Kuten tarkastelussa on todettu, suhtautumisessa alkoholiin ja huumausaineisiin on selvää sukupolvittaista vaihtelua. Tämä herättää monia mielenkiintoisia kysymyksiä. Missä määrin vaihtelua selittävät sukupolvitekijät, missä määrin aikakauden yhteiskunnalliset olot tai kulttuuriset pohjavirrat? Mikä on se dynamiikka, jolla seuraavat sukupolvet reagoivat edellisiin? Mikä vaikutus tähän on yhteiskunnan toimenpiteillä, mikä perheissä ja kasvatuksessa omak-sutuilla painotuksilla? Miten lomittuvat toisiinsa kansalliset ja kansainväliset vaikutteet? Sukupolven käsitettä koskevassa tieteellisessä keskustelussa tämänkaltaisia kysymyksiä on pohdittu runsaasti, usein myös perusteista ja painotuksista kiivaasti väitellen (esim. Toivonen 1999a ja b; Virtanen 1999a ja b, 2001, 2002; Purhonen 2002a ja b). 1960-luvulla käynnistynyt murros oli niin laaja, vahva ja merkittävä, että siinä todennäköisesti tiivistyi yhteen useita monentasoisia tekijöitä. Kokoava käsite voisi olla modernisaatio, joka suurten ikäluokkien voimasta vyöryi eteenpäin ja johon sisältyivät myös alkoholia ja huumausaineita koskevien näkemysten ja tapojen muutos.

Lähteet

- Ahlström-Laakso, Salme: Nuorison juomatapojen muuttuminen. *Alkoholikysymys* (1975): 3, 67-83.
- Ahlström, Salme: Nuorten juomatapojen kehityspiirteitä. *Alkoholipolitiikka* 44 (1979): 3, 111-122.
- Ahlström, Salme: Nuorten juomatavat. Teoksessa Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.): *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava, Helsinki 1983, 93-103.
- Ahlström, Salme: Nuorten alkoholin käyttö. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): *Suomalalaisten juomatavat. Alkoholitutkimussäätiö*. Helsinki 1985, 132-146.
- Alavaikko, Mika & Österberg, Esa (1999): Alkoholiin kytkeytyvät elinkeinointressit Suomessa 1990-luvulla. *Yhteiskuntapolitiikka* 64 (1999): 4, 301-316.
- Bruun, Kettil & Hauge, Ragnar: *Drinking habits among Northern youth*. Finnish Foundation for Alcohol Studies, Helsinki 1963.
- Hakkarainen, Pekka: *Suomalainen huumeekysymys. Alkoholitutkimussäätiön julkaisu* 42, Helsinki 1992.
- Hakkarainen, Pekka: Nuorten päihdekulttuurin vaihtelut 1960-luvulta vuosituhannen vaihteeseen. Teoksessa Silvennoinen, H. (toim.): *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Nuorisotutkimusverkosto, nuorisoasiain neuvottelukunta ja opetusministeriö. Helsinki 2002, 165-181.

- Hakkarainen, Pekka & Hubner, Lena & Laursen, Lau & Odegård, Einar: Drug use and public attitudes in the Nordic countries. In Hakkarainen, P. & Laursen, L. & Tigerstedt, C. (eds.): *Discussing drugs and control policy*. NAD Publications 31. Helsinki, 1996, 125–164.
- Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena: Huumeiden käytön uusi sukupolvi. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 3, 244–256.
- Helve, A. & Kilpiö, O. & Koli, T.: Mitä Helsingin kansalaiskoulujen oppilaat tiesivät huumausaineista marraskuussa 1968. *Suomen lääkirilehti* 24 (1969): 10, 887–894.
- Hemminki, Elina & Rissanen, Aila & Mattila, Antti: Huumausaineiden käytöstä Helsingin koulunuorison keskuudessa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauskirja* 65 (1971): 152–156.
- Hernesniemi, Marja: Huumausaineiden käyttö asevelvollisten nuorten miesten keskuudessa syksyllä 1969 verrattuna syksyn 1968 tutkimustuloksiin. *Sosiaalinen aikakauskirja* 64 (1970): 1, 14–20.
- Hernesniemi, Marja: Huumausaineiden käyttö asevelvollisten nuorten keskuudessa syksyllä 1971 verrattuna aikaisempiin tutkimustuloksiin. *Sosiaalinen aikakauskirja* 66 (1972): 1, 10–19.
- Huumausainekomiteanmietintö. Komiteanmietintö 1969: B 53, Helsinki.
- Idänpään-Heikkilä, Pirkko & Juhana: *Huumeet*. WSOY. Porvoo 1972.
- Kontula, Osmo: *Huumeet Suomessa 1990-luvulla*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä, Helsinki 1997.
- Kontula, Osmo & Koskela, Kaj: *Huumeiden käyttö ja mielipiteet huumeista*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8, Helsinki 1992.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Metso, Leena & Simpura, Jussi: Muutokset suomalaisen juomatavoissa: toiveet ja todellisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (2001): 3, 265–276.
- Mäkelä, Klaus: Alkoholioliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. *Sosiaalipolitiikka* 1977. Sosiaalipoliittinen yhdistys, Vammala 1977.
- Partanen, Juha: Märkä pilvi. *Alkoholipolitiikka* 59 (1994): 6, 397–411.
- Partanen, Juha: *Huumeet maailmalla ja Suomessa*. Teoksessa Kaukonen, O. & Hakkarainen, P. (toim.): *Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa*. Gaudeamus, Helsinki, 2002, 13 – 37.
- Partanen, Juha & Metso, Leena: Suomen toinen huumeaalto. *Yhteiskuntapolitiikka* 64 (1999): 2, 143–149.
- Partanen, Päivi & Hakkarainen, Pekka & Holmström, Pekka & Kinnunen, Aarne & Lammi, Risto & Leinikki, Pauli & Partanen, Airi & Seppälä, Timo & Simpura, Jussi & Virtanen, Ari: *Amfetamiinien ja opiaattien käytön yleisyys Suomessa 1999*. *Suomen lääkirilehti* 56 (2001): 43, 4417–4420.
- Peltonen, Matti & Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa (toim.): *Arkinen kumous – Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. SKS, Helsinki 2003.

- Purhonen, Semi: Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta - Diskurssiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa. *Sociologia* 39 (2002): 1, 4–17.
- Purhonen, Semi: Vastaus Matti Virtaselle. *Sociologia* 39 (2002): 2, 141–143.
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2003. Alkoholi ja huumeet. SVT, Sosiaaliturva 2003: 3. Stakes. Helsinki 2003.
- Reuband, Karl-Heinz: Research on drug use: a review of problems, needs and future perspectives. *Drug and Alcohol Dependence* 25 (1990), 149 – 152.
- Rimpelä, Arja & Lintonen, Tomi & Pere, Lasse & Raunio, Susanna & Rimpelä, Matti: Nuorten terveystapatutkimus 2001. Tupakoinnin ja päihteiden käytön muutokset 1977-2001. Stakes, Aiheita 10. Helsinki, 2002.
- Salasuo, Mikko: Tajunnan kumous? – Ensimmäinen aalto. Teoksessa Peltonen, M. & Kurkela, V. & Heinonen, V. (toim.): Arkinen kumous – Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. SKS, Helsinki 2003, 84 – 109.
- Simpura, Jussi: Suomalaisien juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 114, Helsinki 1978.
- Sulkunen, Pekka: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. *Sosiaalipoliittikka* 1980. Sosiaalipoliittinen yhdistys, Vammala 1980.
- Toivonen, Timo: Empiirinen sosiaalitutkimus. *Filosofia ja metodologia*. WSOY. Porvoo 1999. (1999a)
- Toivonen, Timo: Kommentteja Matti Virtasen ”Sukupolvi”-artikkeliin. *Sociologia* 36 (1999): 3, 234–235. (1999b)
- Turpeinen, Pirkko: Outcome of drug abuse in a 20-year follow-up study of drug-experimenting schoolchildren in Finland. *Nordic Journal of Psychiatry* 55 (2001): 4, 263–270.
- Virtanen, Matti: Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänskaari. *Sociologia* 36 (1999): 2, 81–94. (1999a)
- Virtanen, Matti: Toivoselle: metaforan ihanuus ja kurjuus. *Sociologia* 36 (1999): 3, 235–236. (1999b)
- Virtanen, Matti: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 831. Helsinki, 2001.
- Virtanen, Matti: ”Diskurssiivisen ulottuvuuden” lupaus. *Sociologia* 39 (2002): 2, 140–141.

Hannu Ruonavaara

Valtiovalta ja suurten ikäluokkien asumisurat

Tässä artikkelissa tarkastellaan, millaisia puitteita valtion asuntopoliittiset toimet loivat suuriin ikäluokkiin kuuluvien kotitalouksien asumisurille. Suuret ikäluokat ovat syntymäkohortti, jonka elämään juuri ikäluokkien poikkeuksellinen koko on vaikuttanut olennaisesti. Valkonen kirjoittaa: ”monen ihmisen myöhempiin elämänvaiheisiin — maastamuuttoon, koulutukseen, ammatin saamiseen ja perheen perustamiseen — on ratkaisevasti vaikuttanut se, kuuluuko hän esim. 1940-luvun lopun suuriin vai saman vuosikymmenen alun pieniin ikäluokkiin” (Valkonen 1984, 29). Näihin kohortin suuren koon vaikutuksille alttiisiin asioihin voi hyvin lukea myös asumisen. Kohortin suuruus merkitsee sitä, että samaan aikaan asuntomarkkinoille tulee suuri joukko asuntojen kysyjä. Kun tämäntyyppinen tuleva kysyntä on melko hyvin ennakoitavissa, on todennäköistä, että asuntuotannon² toimijat varautuivat edessä oleviin ongelmiin. Näin näyttää käyneenkin. Asuntojen uustuotanto kääntyi nousuun 1960-luvun lopussa, ja vuonna 1974 saavutettiin toinen 1900-luvun tuotantohuipusta: 73.000 asuntoa (ks. esim. Parkkinen 1990, liitetaulukko 3.1).

Valtiovallan osuus tuotantohuipun saavuttamisessa oli olennainen. Suurten ikäluokkien tulo asuntomarkkinoille sattui juuri asuntopoliittikkamme historian vaiheeseen, jossa valtiovalta alkoi entistä enemmän suoraan ja positiivisesti puuttua asuntuotannon prosessiin. Maassamme, erityisesti sen kaupungeissa, rakennettiin kuumeisesti, ja omistusasuminen yleistyi. Valtiovalta osallistui omalta osaltaan rakentamistalkoisiin tarjoamalla yhä enemmän halpakorkoisia aravalainoja. Asumisen kulutusta alettiin yhä enemmän tukea. Asuntotuotannon valtiollinen ohjailu ja suunnittelu nähtiin välttämättömäksi asunto-ongelman ratkaisemiseksi. Hetken unelmoitiin jopa asuntuotannon järjestelmästä, jossa valtiovalta vastaisi suurelta osin koko järjestelmän toiminnasta. Suunnitteluoptimismin aika väistyi kuitenkin pian.

Käsitettä *suuret ikäluokat* on käytetty tutkimuksissa eri tavoin. Useimmiten suuriin ikäluokkiin kuuluviksi katsotaan 1940-luvun lopulla syntyneet, tiukimman rajauksen mukaan vain 1946-1949 syntyneet. Joskus katsotaan suurten ikäluokkien ulottuvan 1950-luvun puoliväliin asti syntyneisiin. Tässä lähdetään siitä, että suuret ikäluokat on sosiologinen sukupolvikäsite. Se viittaa sukupolven jäsenten yhteisiin historiallisiin kokemuksiin, joista sukupolven koosta seuraavat asiat ovat vain osa, joskin hyvin merkittävä. Kun käsitteen fokuksena eivät ole demografiset ominaisuudet vaan yhteiset kokemukset, on järkevää ajatella, että niiden vaikutukset eivät ole tiukasti aikarajattuja. Suuret ikäluokat ovat ikään kuin sumea joukko, johon voi kuulua enemmän tai vähemmän. Niinpä erilaiset aikarajaukset voivat empiirisissä tutkimuksissa ollakin perusteltuja. Suurten ikäluokkien ytimen voidaan ajatella muodostavan kuitenkin 1940-luvun jälkipuoliskolla syntyneet (Savioja, Karisto, Rahkonen & Hellsten 2000, 60). Tässä(kin) artikkelissa keskitytään tähän ytimeen (vrt. Hoikkala 1999; Savioja ym. 2000; Purhonen 2002).

Artikkeli painottuu suurten ikäluokkien asumisuran alkuun. Asumisurien kannalta tärkeää on, millainen asuntomarkkinoiden ja koko asuntopolun luonne on silloin, kun henkilöt tulevat asuntomarkkinoille. On aivan eri asia tulla asuntomarkkinoille tilanteessa, jossa vuokra-asuntoja on hyvin tarjolla, asuntojen hinnat ovat alhaalla ja asumisturva on hyvä, kuin tilanteessa, jossa vallitsee asuntopula, vuokra- ja hintataso on korkealla ja asumisen epävarmuus on suurta. Kun asumisura on jossain määrin *polkuriippuva prosessi*, jossa edelliset valinnat vaikuttavat suuresti tuleviin valintoihin (ks. esim. Mahoney 2000), on asumisuran kontekstitekijöiden selvittäminen sitäkin tärkeämpää. Yksi osa tätä kontekstia on se, millä tavoin asuntopolitiikka tarjoaa edellytyksiä ihmisten asumisurille.

Suurten ikäluokkien asumisurat

Alussa se asuminen kuhan oli katto pään päällä ja oli sisävessa ja lämpöstä vettä .. Se riitti.. Aina pieni häivähdys on ollut semmosesta omakotitalosta tai sitten isompi asunto.. Ei sitä nuorempana niin ajattele eläkkeitä tai omia asuntoja eikä semmosia, koska sitä kuvittelee, että onhan tässä aikaa. Ja mitä enempi ikää tulee ... alkaa tulla semmosta, että omaan on päästävä. Ainakin se oli vanha tapa, että oma talo pitää olla... ”Juhani”, s. 1946 (Mankonen 2001, 60.)

Asumisura. Asumisuran käsite on intuitiivisesti selkeä: kysymys on ihmisten liikkumisesta asuntomarkkinoilla, useimmiten huonommasta asumisen tasosta

parempaan. Silti tutkimustekstissä on syytä pyrkiä tavallista tarkempaan käsitteen määrittelyyn. Määrittelen asumisuran käsitteen seuraavalla tavalla:

ASUMISURA = niiden asuntojen ja asumismuotojen sekvenssi³, joissa henkilö itsenäisen elämänsä aikana asuu.

Vaikka yllä puhutaan vain henkilöistä, ei asumisura ole aina puhtaasti yksilöllinen ilmiö. Perhekotitalouksien kohdalla asumista koskeviin ratkaisuihin vaikuttavat eri perheenjäsenten tarpeet, ja lopulliset päätökset tehdään useimmiten sovittelemalla tarpeita yhteen. Asumisuran ajallinen kesto määritellään yllä yksilön itsenäiseksi elämäksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ura alkaa muutosta pois vanhempien kotoa ja loppuu viimeiseen itsenäiseen asuntoon, josta poistutaan joko kuoleman kautta tai siirtymällä laitokseen. Lapsuudenkodin ei siis katsota kuuluvan omaan asumisuraan vaan vanhempien uraan, ja se toimii taustana ihmisen omalle uralle.

Milloin suurten ikäluokkien itsenäinen asumisura alkoi? Suomalaisten elämäntapa-aineiston mukaan suuriin ikäluokkiin kuuluvat aloittivat ansiotyön verrattain varhain. Tyypillisesti ”säännöllinen työnteko aloitettiin 17–18 vuoden iässä, ja jo kolmasosan työelämä oli alkanut 16-vuotiaana.” (Savioja ym. 2000, 62). Asumisuran kannalta työnteon aloittaminen on tärkeää siksi, että ansiotyö antaa *mahdollisuuden* aloittaa itsenäinen asumisura – vaikkakaan siitä ei automaattisesti seuraa, että muutetaan pois lapsuuden kodista. Siitä, milloin kyselyn vastaajat muuttivat pois kotoa, ei ole julkaistu tietoja, eikä tietoja nuorten kotoa poismuuttamisista suurissa ikäluokissa liene muutenkaan saatavissa. Voidaan kuitenkin arvioida, että itsenäisen asumisuran alku sijoittuisi tyypillisimmin jonnekin 20–25 vuoden välille. Tämän suuntaisia päätelmiä voi tehdä Junton julkaisemista väestölaskennan pitkittäistietojen omistusasumisen ikäryhmittäistä yleisyyttä 1970–2000 koskevista tiedoista (2002b, taulukko 2b). Tässä henkilö pohjaisessa tilastossa ikäryhmässä 20–24 omistusasunnossa asuvien henkilöiden osuus putoaa hyvin paljon verrattuna ikäryhmien 0–15 ja 16–19 vastaaviin osuuksiin. Nuorempien ikäryhmien korkeat omistusasumisen osuudet viittaavat siihen, että niissä vielä hyvin suuri osa asuu vanhempiensa omistusasunnossa. Lindberg päätyy myöskin väestölaskentojen pitkittäistiedoston avulla tekemässään kolmen kohortin asumisuratutkimuksessa samantapaisin perustein ikävuosiin 21–25. Kiintoisaa on, että asumisuran aloittamisikä näytti samalta sekä 1945–1949, 1950–54 että 1958–1962 syntyneillä (Lindberg 2001, 78). Suurten ikäluokkien asumisuran alku näyttää siis ajoittuvan vuosiin 1966–1975.

Ahtaat asuinsijat. Suurten ikäluokkien varhaislapsuudessa asumisolot olivat Suomessa huonot. Kuten muissakin sodan kokeneissa maissa, myös Suomessa

asuntohuolto oli pahassa kriisissä (ks. esim. Ruonavaara 1997, 115–119 tai Juntto 2002b, 15-16). Asuntojen tarve oli erittäin suuri: miehet palasivat sodasta, siirtoväki oli asutettava, tuhannet uudet lapsiperheet tarvitsivat asuntoja. Vanhasta asutuskannasta osa oli tuhoutunut sodassa, eikä sodanaikainen asuntorakentaminen kyennyt korvaamaan tätä poistumaa. Asuntorakentaminen oli lamassa, pulaa oli niin pääomasta, rakennustarvikkeista kuin osaavasta työvoimastakin. Niinpä 1940-luvun lopulla asunnottomuus oli yleistä, ja tilapäisissä asumuksissa majaili perheitäkin.

Suomalaisten elämäntapa -aineistossa suuria ikäluokkia edustavista vastaajista vain runsas neljännes oli lähtöisin perheestä, jossa oli korkeintaan kaksi lasta; viisi- ja kuusilapsiset perheet olivat vastaajien keskuudessa yhtä yleinen perhetausta kuin yksilapsinenkin perhe (Savioja ym. 2000, 61). Kun asunnot olivat yleisesti ottaen varsin pieniä ja perheet suuria, oli ahtaasti asuminen yleistä 1950-luvulla. Asunnot olivat muutenkin varsin puutteellisia (ks. taulukko 1).

Taulukosta näkyy, että 1950- ja 1960-luvullakin asunnoista puuttui hyvin yleisesti vesijohdon ja WC:n tapaisia välttämättömiä perusmukavuuksia. Hyvin suuri osa asunnoista oli yhden tai kahden huoneen huoneistoja, käytännössä siis hellahuoneita tai yksiöitä (kun keittiö on laskettu mukaan huoneisiin). Taulukossa käytössä oleva ahtaasti asumisen normi on nykyään jo poistettu käytöstä, sillä näin ahtaasti asuttuja huoneistoja ei juurikaan nykyään ole.

	1950	1960	1970	1980
1–2 huoneen asuntoja ¹	57	49	37	30
Ahtaasti asuttuja huoneistoja ²	23	14	5	1
Asuntoja, joista puuttuu vesijohto	75	53	28	11
Asuntoja, joista puuttuu WC	83	65	39	16

¹ Keittiö huoneeksi luettuna.

² Normin 1 mukaisesti määriteltynä: enemmän kuin kaksi henkeä huonetta kohti keittiö huoneeksi luettuna.

Taulukko 1. Eräitä asumistason indikaattoreita 1950–1980 (prosentteja kaikista asuinhuoneistoista). Lähde: Tilastokeskus 1982, vertailutaulukot A, C ja E.

	Kaupungin keskus	Esikaupunki, lähiö	Taajama, asutuskeskus	Haja-asutusalue	Yhteensä
Asuinalue lapsena	13	17	12	59	100
Asuinalue aikuisena	17	43	19	20	100

Taulukko 2. Suuriin ikäluokkiin kuuluvien lapsuuden ja aikuisuuden asuinalue (prosentteja). Lähde: Savioja ym. 2000, taulukko 3.

Maalaismaisesta kaupunkimaiseen asumiseen. Suuret ikäluokat kokivat omassa elämässään kouriintuntuvasti sodanjälkeisen Suomen merkittävimmän yhteiskunnallisen rakennemuutoksen, suuren muuton. Savioja ym. viittaavat Valkosen ja Nikanderin tietoihin, joiden mukaan yli $\frac{3}{4}$ suuriin ikäluokkiin kuuluvista syntyi maaseudulla, ja näistä suurin osa on sittemmin siirtynyt muualle. Suomalaisten elämänkulku -aineistossa tausta maaseudulla näyttäytyy yhtä voimakkaana: yli 70 prosentille vastaajista lapsuuden vakituaisin asuinympäristö oli joko haja-asutusalue tai maaseudun asutuskeskus (Taulukko 2).

Aikuisena suurten ikäluokkien jäsenistä on tullut erityisesti lähiöitten asukkaita; kaikista muista asuinyhdyskuntatyypeistä lähtöisin olevat ovat merkittävässä määrin päätyneet lähiöasukkaiksi. Sen sijaan lähiöistä lähtöisin olevista $\frac{3}{4}$ asuu aikuisenakin samantyyppisessä ”asuinmaisemassa”. (Savioja ym. 2000, 64-65.) Asumisuran kannalta ajateltuna tämä merkitsee sitä, että valtaosalla suurten ikäluokkien jäsenistä asumisuran taustana on lapsuus maaseudun pientaloissa.

Siirtymä kaupunkiin ja lähiöihin tuntuisi viittaavan siihen, että tyypillisesti suurten ikäluokkien edustajat nyt asuisivat kerros- tai rivitaloissa. Näin ei näytä kuitenkaan tapahtuneen. Juntto on tarkastellut suurten ikäluokkien (hänen aineistossaan 1946–1950 syntyneet) asumisuraa väestölaskentojen pitkittäistiedoston avulla. Vuosien 1970 ja 2000 välillä suurten ikäluokkien jäsenet siirtyivät vahvasti omakotitaloihin. Vuonna 1975 yli puolet heistä asui kerrostalossa ja vain kolmannes omakotitalossa. Kerrostaloasunnossa asuvien osuus lähti kuitenkin laskuun ja vakiintui 1990-luvulle tultaessa 30 prosenttiin. Vastaavasti omakotitalossa asuvien suurten ikäluokkien jäsenten osuus nousi 55:stä 56 prosenttiin. Myös rivitalossa asuvien osuus kasvoi 5:stä 12 prosenttiin, suhteellisesti siis paljon enemmän kuin omakotitalossa asuvien osuuden kasvu. (Juntto 2002b, taulukko 3.) Trendinä on ollut siirtyminen tai pyrkiminen pois kerrostaloista rivi- ja erityisesti omakotitaloihin.

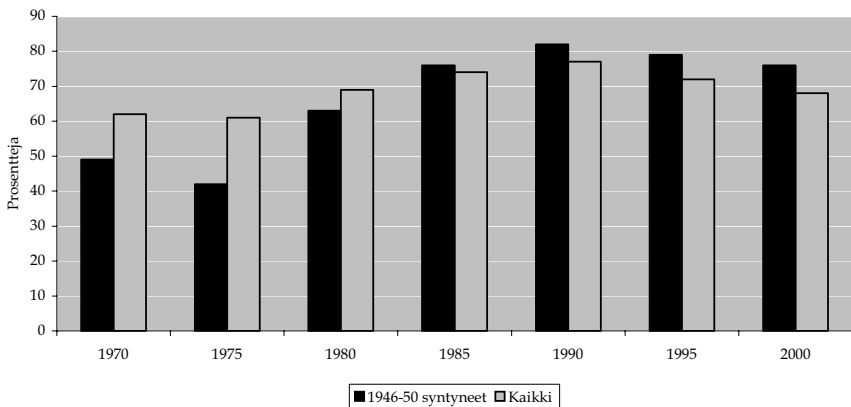
Suurten ikäluokkien edustajat ovat siis pyrkineet tai päätyneet hyvin yleisesti omakoti- ja rivitaloihin, jotka muistuttavat paljossa kohortin tyypillistä lapsuuden asumismuotoa, maaseudun omakotitaloa. Tietysti yhtä lailla tärkeä havainto on, että vakaat 30 prosenttia 1990–2000 oli kerrostaloasukkaita. Jakautumien vakaus onkin tärkeä merkille pantava havainto. Se viittaa vahvasti siihen, että 1990-luvulle tultaessa kohortin asumisura on saavuttanut vakaan suvantovaiheen. Ei ole enää halua ja tarvetta vaihtaa asumismuotoa. Periaatteessa jakaumiin voi sisältyä laskentojen välistä villiä liikkumista talotyyppistä toiseen, mutta tuon liikkumisen suhteellisen nettovaikutuksen täytyisi olla olematonta. Eli jos tietty määrä ihmisiä on siirtynyt talotyyppistä A tyyppiin B, pitäisi yhtä suuren määrän olla siirtynyt B:stä A:han. Todennäköisempää on, että nelissäkymmenissä ihmiset ovat

löytäneet asumismuotonsa ja -paikkansa, eikä tarvetta ja halua vaihtamiseen enää ole.

Oma koti omistusasunnossa. Suurten ikäluokkien asumisuran aktiivisimpaan vaiheeseen sijoittuu merkittävä omistusasuntovaltaistumisen kausi. Omistusasuminen lisäsi voimakkaasti osuuttaan sekä 1970- että 1980-luvulla, ja tärkeä rakennemuutos asumisen järjestelmässä oli se, että myös kaupungeista tuli omistusasuntovaltaisia. 1990-luku sen sijaan merkitsi omistusasumisen kasvun pysähtymistä ja jopa selvää laskua. Tämä kehitys heijastuu myös suuriin ikäluokkiin (ks. kuvio 1).

Suurissa ikäluokissa omistusasuminen oli selvästi vähemmän yleistä kuin koko väestössä aina 1980-luvun puoliväliin asti, jonka jälkeen se on ollut niissä selvästi koko väestöä yleisempää. Erityisesti 1970-luvun jälkipuoli, jolloin suurten ikäluokkien edustajat olivat juuri saavuttaneet 30 vuoden iän, näyttää olleen omistusasumiseen siirtymisen aikaa. Kasvu ei ole ollut kuitenkaan jatkuvaa. 1990-luku toi mukanaan käänteen: myös suurissa ikäluokissa omistusasumisen osuus laski. Tämä heijastanee lamaan liittynyttä suomalaisen asuntohuollon kriisiä (ks. esim. Ruonavaara 2003).

Lindbergin tutkimuksessa, jossa seurattiin väestönlaskentojen pitkittäistiedoston avulla eri kohorttien asumisuraa, 1945–1949 syntyneiden siirtyminen omistusasukkaiksi tapahtuu melko samalla tavalla kuin tutkimuksessa mukana olleiden nuorempienkin kohorttien (1950–1954 ja 1955–1959 syntyneet). Tärkeä ero on, että 1945–1949 syntyneet ovat muita kohortteja hieman jäljessä aina 40 ikävuoteen asti. Nuoremmissa kohorteissa saavutetaan hieman korkeampia omistusasumisen osuuksia aikaisemmin, joskin niissä

Kuvio 1. Omistusasunnossa asuvien henkilöiden osuus suurissa ikäluokissa ja koko väestössä 1970-2000. Lähde: Juntto 2002b, taulukko 2a.

myös laman aiheuttama pudotus on suurempi. (Lindberg 2001, 78–81.) Suuret ikäluokat näyttäisivät siis omistusasuntovaltaistuneen hieman *hitaammin* kuin nuoremmat kohortit, mutta kehitys oli silti melko samanlaista kuin näillä.

Oliko omistusasuminen suurten ikäluokkien tietoinen vai pakon sanelema valinta? Tätä voidaan – rajoitetusti – tarkastella erään kyselytutkimuksen avulla. Suviranta ja Mynttinen tutkivat nuorten perheiden asumistasoa kyselyaineistolla, jonka perusjoukkona olivat vuonna 1971 ja 1977 kummankin puolison ensimmäiseen avioliittoon vihityt (Suviranta & Mynttinen 1980). Molemmat ”avioliittokohortit” sisältävät suurten ikäluokkien edustajia, ikäluokkien ytimeen kuuluvia on kuitenkin enemmän edellisessä ryhmässä. Tutkimuksessa kysyttiin vastaajilta tavoiteasunnon hallintaperustetta (joskin monet asumistasoonsa tyytyväiset jättivät vastaamatta kysymyksen). Vuonna 1971 vihityistä vastaajista 95 prosenttia tavoitteli omistusasuntoa, kun vastaava osuus vuonna 1977 vihityillä oli alhaisempi, 80 prosenttia (mt., 132). Kuitenkin hyvin suuri enemmistö kummassakin ryhmässä asetti omistusasunnon tavoitteekseen. Lisäksi suurin osa vastaajista piti omakotitaloa tavoiteltavana asumismuotona (mt., 133). Tavallinen käsityksemme suomalaisten asumisarvostuksista saa tutkimuksesta tukea.

Asuntopolitiikan muodonmuutokset

Asuntopolitiikka. Tässä artikkelissa pääasiallisena kiinnostuksen kohteena ovat valtiovallan suorat interventiot asumiseen — toimet, joita yleensä kutsutaan asuntopolitiikaksi. Se määritellään tässä seuraavasti (Ruonavaara 1993, 38):

ASUNTOPOLITIikka = ne julkisen vallan organisaatioiden toimenpiteet, joilla pyritään suoraan vaikuttamaan asumisoloihin.

Asuntopolitiikkaa harjoittavat valtion ohella myös kunnat, mutta niiden asuntopolitiikan tarkastelu rajataan artikkelin ulkopuolelle. Määrittely ei noudata ”nimellisiä” politiikkalohkojen rajoja. Joillakin politiikoilla, jotka kuuluvat muuhun kuin varsinaiseen asuntopolitiikkaan, on siinä määrin merkittäviä asuntopoliittisia aspektejä, että ne pitää lukea asuntopolitiikkaan. Asuntolainojen korkojen verovähennysoikeus on paras esimerkki tästä. Sitä pidetään yleisesti – ja aiheellisesti – asuntopoliittisena tukimuotona vaikka se kuuluukin veropolitiikkaan. Verovähennysoikeudesta käyty keskustelukin on liittynyt lähes yksinomaan sen asumista ohjaavaan vaikutukseen.

Asuntopolitiikan käsitteen piiriin sisällytetään tässä siis myös asuntopoliittisesti motivoituneet muiden politiikkalohkojen politiikat.

On lisättävä, että asuntopolitiikka ei ole ainoa asumiseen vaikuttava politiikka. Esimerkiksi korkopolitiikka saattaa vaikuttaa asunto-oloihin hyvin olennaisella tavalla olematta asuntopoliittisesti perusteltua. Rahamarkkinoiden vapauttaminen 1980-luvun puolivälissä mullisti asuntomarkkinat ja johti osaltaan omistusasumiskriisiin 1990-luvun alussa. Liberalisoimista ei kuitenkaan perusteltu asuntopoliittisesti. Joskus onkin puhuttu *kansakunnan reaaliasuntopolitiikasta*, jolla tarkoitetaan niitten politiikkojen kokonaisuutta, joilla asumisoloihin vaikutetaan (Bourne 1990, xxiv). Analyytinen ero asuntopolitiikan (edellä määritellyssä mielessä) ja muiden asumiseen vaikuttavien politiikkojen välillä on kuitenkin hyvä pitää selkeänä: on kiinnostavaa pohtia, miten vaikuttavaa on tietoinen asuntopolitiikka verrattuna muuhun asunto-oloihin epäsuorasti tai sivutuotteena vaikuttavaan politiikkaan.

Asuntopolitiikka ennen 1960-luvun murrosta. Suurten ikäluokkien kannalta tärkeitten asuntopoliittisten linjausten tarkastelu kannattaa aloittaa 1960-luvun puolivälillä. Tuo ajanjakso onkin yksi suomalaisen asuntopolitiikan taitekohdista. Ennen toista maailmansotaa valtiovalta ei juurikaan aktiivisesti puuttunut asunto-oloihin (ks. Junto 1990 tai Ruonavaara 1993). Ajateltiin, että asuntohuolto kuului yksityisen yritystoiminnan ja asunnontarvitsijoiden omatoimisuuden piiriin, ei valtiovallalle. Valtio puuttui asuntohuoltoon vain poikkeustilanteissa, silloin kun markkinat eivät toimineet tai ilmeni erityisiä ongelmia ja epäkohtia. Kun häiriöt oli korjattu, valtion tuli vetäytyä. Näin toimittiin muun muassa 1920-luvun alussa, jolloin Suomessa, kuten monissa muissakin Euroopan maissa, otettiin käyttöön vuokrasäännöstely. Heti kun välittömin hätä oli ohi, säännöstelystä luovuttiin.

Toisen maailmansodan aikana jouduttiin turvautumaan sekä vuokrien että jopa asuntojen säännöstelyyn. Sodan jälkeen edessä oli akuutti asumiskriisi, jonka lievittämiseksi oli jatkettava vuokrasäännöstelyä. Asuntojen uustuotannon aikaansaamiseksi alettiin myöntää asuntotuotannolle veronhuojennuksia. Sotienjälkeisen asuntopolitiikan ensimmäinen käännekohta oli Arava-järjestelmän perustaminen vuonna 1949 (ks. Ruonavaara 1997). Aravan avulla valtiovalta ensimmäistä kertaa ryhtyi rahoittamaan laajemmin asutuskeskusten asuntotuotantoa, ja vieläpä niin, että lainoitus toiminnan oli tarkoitus tukea yleishyödyllistä asuntorakentamista. Aravaa kuitenkin pidettiin sodanjälkeisen säännöstelyn jatkeena, ja se ajateltiin lakkautettavaksi samalla kun säännöstelyaika muutenkin loppuisi.

1950-luvulla Aravan toimintaa kuitenkin jatkettiin, mutta aravalainoitus pysyi kiisteltyinä, eikä sitä haluttu kasvattaa sen jälkeen kun vapaarahoitteinen

asuntorakentaminen oli elpynyt. Tämä näkyy valtion osalainoittaman tuotannon osuuden laskussa 1950-luvun alun lähes 80 prosentista vuosikymmenen lopun noin 60 prosenttiin. Suurelta osin lasku johtui Maatilahallituksen lainoitus toiminnan vähenemisestä, aravatuotanto oli vakiintunut vajaan 10.000 asunnon vuositasolle. 1960-luvun alussa valtion lainoittaman uustuotannon, joka nyt oli suurimmalta osin aravatuotantoa, absoluuttinenkin määrä alkoi kuitenkin laskea. Sen osuus koko asuntotuotannosta painui vuosina 1962–63 neljännekseen. Noina vuosina tosin vapaarahoitteinen rakentaminen oli erityisen vilkasta. (Juntto 1990, 213–215, 233–235; Niva 1989, liitetaulukko 14; Ruonavaara 1988, 47–48.)

Valtion vetäytyminen asuntotuotannon rahoituksesta heijasti muitakin samansuuntaisia toimenpiteitä. Vuokrien säännöstelyä lievennettiin 1950-luvun myötä niin että vuosikymmenen lopulla se koski enää suurimpia kaupunkeja. Vuonna 1961 vuokramarkkinat vapautettiin kokonaan, lukuun ottamatta Helsinkiä, jossa säännöstely säilyi joissain muodoissa vuoteen 1964. Asuntotuotannon verohuojennuksistaikin luovuttiin vuoden 1962 lainmuutoksella, joskin luopuminen tapahtui asteittain. (Juntto 1990, 213–215, 233–235; Niva 1989, 239–241, 265–266, liitetaulukko 14, Ruonavaara 1988, 47–48.) Veronhuojennuksista ja vuokrasäännöstelystä luopuminen sekä valtion asuntolainoituksen supistuminen merkitsivät sitä, että 1960-luvun alussa valtiovalta vetäytyi aiemmasta aktiivisesta roolistaan asuntopoliittisessa. Juntto luonnehtiikin tätä vaihetta ”ei-politiikan” kaudeksi tarkoittaen sitä, että valtiovalta ei enää halunnut puuttua asuntomarkkinoiden toimintaan (Juntto 1990, 257). Palattiin sille perinteiselle kannalle, että asuntopoliittinen ei ole julkisen vallan tehtäviä.

Asuntopoliittisen ajattelutavan muutos. Uusi entistä aktiivisempi kausi valtiollisessa asuntopoliitikassa alkoi 1960-luvun jälkipuoliskolla. Mäenpää kirjoitti asuntopoliittikan käsikirjassaan vuodelta 1968: ”Kolme-neljä viime vuotta asuntopoliittikkamme on ollut suoranaudessa murrosvaiheessa, koska sitä koskevat uudistukset ovat olleet useiden eri komiteoiden ja toimikuntien valmisteltavana” (Mäenpää 1968, 201). Hän viittaa tässä Aravan uudistamiskomitean (1963–1965), asuntotonttikomitean (1963–1965) ja asuntopoliittisen komitean (1965) mietintöihin.

Summa korostaa aravan uudistamiskomitean ja asuntopoliittisen komitean mietintöjen merkitystä asuntopoliittisen ajattelun murroksen ilmaisijoina. Ne ”näkevät valtion roolin varsin eri tavoin kuin esimerkiksi ensimmäisten aravalakien säätäjä” (Summa 1989, 134). Valtiovalta ei ole enää toimija, joka tulee hätiin vain kun vallitsee sellainen häiriötila, että yksityinen aloitteellisuus enää kykene ylläpitämään asuntopoliittista tyydyttävällä tavalla, ja joka väistyy sitten, kun tämä häiriö on korjattu. Nyt valtiiovallan

katsotaan olevan jonkinlaisessa kokonaisvastuussa asuntohuollon järjestelmän toiminnasta. Valtiovallan tehtävänä on turvata, että se on yhteisesti sovittujen yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden mukaista. Asuntopoliittisen komitean mietinnössä tämä tavoite muotoillaan seuraavasti: ”Jokaisella yksilöllä tulee olla mahdollisuus asua yleisesti hyväksytyt sosiaaliset vähimmäisvaatimukset täyttävässä asunnossa” (KM 1965:A6, 10). Paitsi ajatus valtiovallan kokonaisvastuusta, sisältyy tähän ajattelutapaan myös ajatus siitä, että ”tästä vastuusta syntyvä toiminta perustuu yksikäsitteisesti määriteltävissä oleviin *normeihin ja tavoitteisiin* siitä, kuinka ihmisten tulisi asua” (Summa 1989, 134; kursivointi alkuperäisessä).

Asuntopoliittisten mietintöjen ajattelutapa heijasti 1960- ja 1970-lukujen hallintokulttuurille tyypillistä ajattelua. Suunnittelua korostava ohjausideologia levisi tuolloin Suomessa valtioonhallintoon – samoin kuin monessa muussakin markkinatalousmaassa. Suunnitteluideologian taustalla oli toisaalta sosiaalidemokraattinen hyvinvointivaltion rakennusprojekti, toisaalta liikkeenjohtotieteen ja laskentatoimen teorian uudet virtaukset. Arvotaustaltaan nämä ajatusrakennelmat olivat erilaisia. Ensimmäistä elähdytti sosiaalisen tasa-arvon ajatus, jälkimmäistä pyrkimys hallinnon liiketaloudelliseen tehokkuuteen. Yhdistävä tekijä oli, että kummassakin ilmiötä jäsennettiin asetettujen tavoitteiden ja niiden saavuttamisen kannalta mahdollisimman tehokkaiden keinojen näkökulmasta. Suunnitteluajattelun rantautumista suomalaiseseen asuntopoliitiikkaan edistivät ulkomaiset esikuvat, joihin oli perehdytty kansainvälisten järjestöjen toimintaan osallistuttaessa. (Summa 1989, 22–23, 133.)

Sekä Aravan uudistamiskomitean että asuntopoliittisen komitean mietinnön yksi kantava ajatus oli, että asuntopoliittikan tulisi olla entistä enemmän sosiaalipoliittisesti tarkoituksenmukaista. Sen tulisi tasoittaa asumistasoeroja eri väestöryhmien välillä. Aiempi asuntopoliittikka ei tähän ollut sanottavammin pyrkinyt. Esimerkiksi Aravan alkuaikoina ei sovellettu asukasvalinnassa tarveharkintaisia kriteerejä. Niinpä aravalainoitus, joka 1950-luvulla oli valtaosaltaan omistusasumiseen suunnattua, hyödytti etupäässä suhteellisen hyvätuloisia kotitalouksia. 1960-luvun komiteamietinnössä ajatus asuntopoliittisen tuen sosiaalipoliittisesti mielekkäästä kohdistamisesta on keskeinen. Aravan uudistamiskomitea päätyi ehdottamaan, että valtion tulisi sekä jakaa laajemmin tukea, joka yleisesti lisää asuntotuotantoa, että lisätä tarveharkintaisesti jaettavaa perhekohtaista erityistukea. Tämä molemminpuolinen lisäys mahdollistuisi niin, että yksittäisen tuensaajan yleistukena saamaa etuutta leikattaisiin. Tarveharkintainen tuki korvaisi yleistuen leikkauksen pienituloisille. Ylipäätään komitea katsoi, että valtion lainoittamaa asuntorakentamista tuli voimakkaasti lisätä ja että sen tuli olla valtiovallan tiukassa valvonnassa. Rakentajia hyödyttävillä halpakorkoisilla

asuntolainoilla ajateltiin voitavan ostaa heidän suostumuksensa valvontaan. (Junto 1976, 49–51.)

Asuntopoliittinen komitea oli pitkälle samoilla linjoilla Aravan uudistamiskomitean kanssa. Se esitti, että valtion omistusasuntolainoituksessa olisi siirryttävä henkilökohtaisiin lainoihin, jotka olisivat tuen tarpeen mukaan porrastettuja ja joita voitaisiin täydentää tarveharkintaisiin lisälainoin. Se ajoi myös valtion lainoittaman tuotannon valvonnan tiukentamista. Esitettiin, että lainojensa takaisinmaksulla valvonnasta vapautunut aravaosakehuoneiston omistaja ei voisi asuntoa myydessään saada itselleen hinnannoususta koitunutta etua. Aravatoimintaa koordinoimaan ja valvomaan perustettava viranomaisen, asuntohallitus, määräisi kaikkien uusien lainoitettujen asuntojen myyntihinnan ja valitsisi ostajat. Aravavuokratoloihin ehdotettiin enimmäistulorajoja, jotka takaisivat asuntojen päätyminen niitä eniten tarvitsevilla asukkaille. (Junto 1976, 51–53.)

Uudistuksen rakenteelliset taustat. Asuntopoliittisen ajattelutavan muutoksilla oli vissi rakenteellinen taustansa. Tärkein tekijä oli varmastikin suuri muutto eli elinkeinorakenteen murroksen aiheuttama muuttoliike maaseudulta kaupunkikeskuksiin. Sitä oli koettu jo 1950-luvulla, ja asiantuntijat tiesivät odottaa kaupungistumisen jatkuvan (ks. esim. Salonen 1961, 24.) Otollisimpia muuttajia olivat luonnollisesti suuret ikäluokat. Ne saavuttivat iän, jossa tarvittiin joko työpaikka tai kansa- tai oppikoulun jälkeinen opiskelupaikka, ja näitä oli lähinnä kaupungeissa. Haja-asutusalueilta ja maaseudun taajamista oli pakko lähteä keskuksiin.

Toinen asuntopoliittisiin uudistuksiin vaikuttava rakenteellinen tekijä oli asumistason suhteellinen huonous. Asuntokanta oli pienasuntovaltaista ja huonosti varusteltua, asumisahtaus oli yleistä ja edelleen asuttiin alivuokralaisina ”toisten nurkissa”. Sotienjälkeinen aika 1950-luvun alusta 1960-luvulle oli elintason tasaisen ja nopean kasvun kautta (ks. esim. Karisto, Takala & Haapola 1998, 69–71). Kun samanaikaisesti koettiin asuminen puutteelliseksi ja tulotaso yleisesti parani, oli odotettavissa asuntokysynnän kasvua. Alivuokralaisten odotettiin haluavan huoneistonhaltijoiksi, lapsiperheiden ei enää katsottu tyytyvän yksiöihin ja kaksioihin jne. Asuntojen absoluuttiseen puutteeseen vastaamisen ohella asuntohuollon järjestelmän haasteena oli asumistason parantamisen tarpeeseen vastaaminen.

Hoikkala puhuu siitä, miten suurissa ikäluokissa ”kuhunkin instituutioon on siirrytty aina joukolla” (Hoikkala 1999, 400) tarkoittaen erilaisia sosiaalisia laitoksia neuvoloista armeijaan. Tämä ”massoituminen” (Virtanen 2002, 43) liittyy myös asumiseen. Väestöllisistä tekijöistä, sekä suuresta muutosta että suurista ikäluokista, johtuva asunnontarpeen lisäys kaupunkialueilla vaati ”massamittaista” asuntotuotantoa. Itse asiassa 1960-luvulle tultaessa olikin

kehittynyt teknologiaa ja tuotantokapasiteettia, joka teki mahdolliseksi teollisen asuntorakentamisen. Hankosen tulkinta asuntopolitiikan muutoksesta 1960-luvun jälkipuoliskolla korostaa asuntojen tuotantotavan ja rakennemuutoksen hallinnan kytkeytymistä yhteen (ks. Hankonen 1994, luku 6). 1950-luvulla asuntopolitiikka ja -tuotanto oli paikallista ja monimuotoista. 1960-luvulla asuntotuotantoa alettiin käyttää rakennemuutoksen välikappaleena. Tämä oli mahdollista siksi, että oli kehitetty teollinen asuntojen massatuotanto, johon osa yrittäjistä ja arkkitehteistä oli hyvin innostunut ja joka oli liiketaloudellisesti edullista. Jotta rakennemuutos olisi voitu toteuttaa hallitusti, oli uutta teknologiaa pystyttävä käyttämään asuntotuotannossa. Asuntojen massatuotannon mahdollistamiseksi tarvittiin paikallisella tasolla aluerakentamisen kaltainen tuotantomuoto, joka kytki kunnan, maanomistajan ja rakentajan yhteen. Uusi tuotantotapa vaati, että oli kehitettävä myös valtakunnallinen asuntopolitiikka ja suunnittelujärjestelmä. Vaikka Hankosen funktionalistiselta vaikuttavaa asuntopolitiikan tulkintaa epäilisin, tuo se esiin yhden tärkeän puolen asuntopolitiikan muutoksen taustasta: myöskin tuottajille mittava valtion tukema asuntorakentaminen oli edullista, ja ne olivat myös valmiita lobbaamaan valtion tuotantotuen lisäämisen puolesta.

Uusi asuntopolitiikka. Komiteoiden työskentely johti asuntopoliittisen lainsäädännön uudistamiseen. Syksyllä 1965 Johannes Virolaisen porvarillinen hallitus antoi neljä asuntopolitiikkaa koskevaa lakiesitystä: esitykset laiksi asuntohallituksesta, asuntotuotannosta, asuntosäästöpalkkioista ja nuorison talletustoiminnan edistämisestä (Mäenpää 1968, 207). Tässä tarkastellaan lähemmin vain kahta ensimmäistä. Lakiesitys asuntohallituksesta tähtäsi suunnitteluideologian hengessä uuden asuntoasioiden keskusviraston perustamiseen. Suunnitelmallisuuden vaatimushan koostui kolmesta elementistä: valtion vastuun, siihen perustuvan toiminnan järjestelmällisen kehittämisen ja tarvittavan hallintokoneiston vaatimisesta (Summa 1989, 135–136). Hallituksen esitys meni pitemmälle kuin asuntopoliittisen komitean vastaava. Hallitus esitti, että asuntohallitus ei pelkästään huolehtisi valtion asuntolainamäärärahojen hallinnosta ja lainoitustoiminnan valvomisesta, vaan osallistuisi laajemmin kaavoitukseen ja aluesuunnitteluun tavoitteena edistää maan eri osien tasapainoista kehittämistä. Kansanedustajien enemmistö ei kuitenkaan kannattanut aluepoliittisten suunnitteluvaltuuksien antamista asuntohallitukselle, ja ne jäivätkin pois laista. (Mäenpää 1968, 207–208.)

Hallituksen esitys vuoden 1966 asuntotuotantolaiksi perustui lähinnä asuntopoliittisen komitean mietintöön, joskin se oli jossain määrin varovaisempi siinä, missä määrin valtiovallan katsottiin olevan tarpeellista puuttua asunthooltoon. Valtion asuntolainoituksen vakinaistamista ja lainoitusosuuden lisäämistä kannatettiin, mutta silti korostettiin, että tarkoituksenmukaisen

asunnon hankinnasta huolehtiminen oli pääsääntöisesti asunnontarvitsijoiden oma asia. Lakiesityksessä esitettiin siirtymistä aravaomistus-asuntopuolella henkilökohtaisiin asuntolainoihin, jotta tuen tarvetta voitaisiin paremmin valvoa. Keskeinen ja tärkeä onkin lakiesityksen pyrkimys suunnata sekä aravalainoihin sisältyvä subventio että asumistuki vähä- ja keskituloisille asunnontarvitsijoille. Asuntojen tuotantotavoitteeksi asetettiin 500.000 asunnon rakentaminen aikavälillä 1966–1975. Suhteessa valtion keskeiseksi kaavailtuun panokseen tavoitteen saavuttamiseksi jäi lakiesityksessä esitetty vuosittainen lisäys asuntolainamäärärahoihin riittämättömäksi. (Junto 1976, 54–55; Niva 1989, 168.)

Lakiesityksen eduskuntakäsittelyssä lakiin tuli eräitä muutoksia. Esimerkiksi lakitekstissä todettiin, että esitetty asuntomääräraha oli alaraja, josta oli mahdollista poiketa ylöspäin. Ehdotusta asuntorahaston perustamisesta ei hyväksytty, eikä myöskään vasemmiston ajamia säännöksiä siitä, että puolet tuotantotavoitteesta tulisi toteuttaa valtion osalainoituksella ja että puolet valtion lainoittamista asunnoista olisi vuokra-asuntoja. Hallituksen esitys käsiteltiin ennen maaliskuussa pidettyjä eduskuntavaaleja. Maalisvaaleissa 1966 vasemmisto sai enemmistön eduskunnassa. Uusi eduskunta lykkäsi lain voimaan tuloa vuoteen 1968 ja teki siihen eräitä muutoksia, jotka pääasiallisesti koskivat valtion asuntolainoitukseen sisältyvän tuen tarveharkintaa. Aravamäärärahoja korotettiin jo vuonna 1967. (Junto 1976, 55, 58–59.)

Valtion lainoittama tuotanto lähti voimakkaaseen nousuun 1960-luvun lopulla. Asuntotuotannon huippuvuosina, 1970-luvun puolivälissä, valtio lainoitti 50–60 prosenttia uusista asunnoista. Tuolloin vapaarahoitteinenkin tuotanto oli erittäin runsasta. Runsaana asuntotuotanto pysyi kuitenkin vain 1970-luvun jälkipuoliskolle, jonka jälkeen sekä vapaarahoitteisten että valtion lainoittamien uusien asuntojen määrä alkoi laskea. Kun vapaarahoitteisen tuotannon lasku oli nopeampaa kuin valtion rahoittaman, nousi valtion lainoittaman tuotannon osuus 1970-luvun jälkipuoliskolla jopa 70 prosenttiin koko asuntotuotannosta.

Kun 1950-luvulla aravan lainoittamasta asuntotuotannosta 80 prosenttia oli omistus-asuntoja, ja 1960-luvullakin selvästi yli 60 prosenttia, oli vastaava osuus 1971–75 vain 51 ja 1976–80 61 prosenttia (Ruonavaara 1988, Table 12). Asuntopolitiikan uusi ”sosiaalinen” linja merkitsi siis sitä, että valtion lainoituksessa suosittiin entistä enemmän vuokra-asuntotuotantoa. 1970-luvulla lainoitettiinkin vuosittain yhtä paljon vuokra-asuntoja kuin Aravan ensimmäisen kymmenen toimintavuoden aikana yhteensä (Junto 1990, 270). Tästä huolimatta aravatuotannosta ei 1970-luvullakaan tullut mitenkään vuokra-asuntovaltaista. Lisääntynyt aravalainoitus edisti todennäköisesti suuresti kaupunkien omistus-asuntovaltaistumista.

1960-luvun lopulla käyttöön otettiin uudelleen myös jo hylätty rajoittavan asuntopolitiikan keino: vuokrien suuruuden rajoittaminen. Koko maata koskeva vuokrasäännöstely, joka sisälsi määräaikaisen vuokrasulun, vuokrien määrän valvonnan ja irtisanomissuojan parannuksia, astui voimaan vuonna 1968 osana tulopoliittista vakautussopimusta. Vuokrasäännöstelyä jatkettiin vuosittain tehdyin hallituksen päätöksin vuoteen 1974. Sen jälkeen siirryttiin vuokrien sääntelyjärjestelmään, jossa valtioneuvosto yleisohjein määräsi korkeimman sallitun vuokrien vuosittaisen korotuksen ja käyvän vuokratason. Samalla perustettiin asunto-oikeudet, joissa vuokralaiset saivat hakea vuokriensa kohtuullistamista, mikäli sopimukseen ei vuokranantajan kanssa muuten päästy. Tällä tavoin saatiin hillittyä vuokrankorotuksia niin, että neliövuokrat kohosivat elinkustannuksia ja palkkoja hitaammin. (Junto 1990, 267; Niva 1989, 267–268.)

Myöskin asumistuen merkitys alkoi kasvaa 1960-luvun lopulta lähtien. Asumistuki oli tuolloin suhteellisen vähämerkityksellinen tukimuoto: tuensaajien määrä oli pieni. Asumistuki oli vahvasti asunto-oloja ohjaavaa: liian ahtaasti asuttuihin ja liian kovavuokraisiin asuntoihin ei saanut tukea. Sosiaalisen asuntopolitiikan hengessä asumistuen sosiaaliavustuksen piirteitä alettiin korostaa ja ohjailusta tingittiin. Tärkeimmäksi katsottiin, että tuella voitiin taata lapsiperheille edes kohtuullinen asumistaso. Tuensaajien määrä kasvoi nopeasti 1960-luvun puolivälin alle 10.000:sta vuoden 1974 35.000:een. Tuensaajien määrän todellinen ”räjähdys” tapahtui kuitenkin vasta vuonna 1975 voimaan astuneen asumistukilain myötä. Silloin aikaisempaa lapsiperheiden asumistukea lähinnä vastaavan yleisen asumistuen saajien määrä harppasi yli 55.000:n kasvaen 1980-luvun alkuun mennessä yli 100.000:n. Lisäksi asumistuki tuli koskemaan myös eläkeläisiä ja pari vuotta myöhemmin lapsettomia nuoria pareja sekä opiskelijoita. Vuodesta 1975 lähtien tukeen olivat oikeutettuja vuokralaisten ohella myös omistusasunnossa asuvat kotitaloudet, joiden määrä tuensaajissa kasvoikin nopeasti vuoden 1975 1.500:stä noin 30.000:een 1980-luvun alussa. (Lauronen 1987, 6-8, liite 1; Asuntohallitus 1993, 180-181.)

Suuret ikäluokat, omistusasuminen ja asuntopolitiikka

Siihen aikaan korot oli aika ankaria esimerkiksi pankissa .. Oli niin kalliita kaikki, ettei ollu mitään mahdollisuutta. Tään aravan myötä .. se rahoitussuunnitelma loi meille tään mahdollisuuden. ”Juhani”, s. 1946 (Mankonen 2001, 52.)

Suurten ikäluokkien asumisura muistuttaa useassa tapauksessa sitä, mitä tutkimuksissa on kutsuttu suomalaiseksi asumismalliksi: ”alivuokra-asunnoista ja pientaloissa olevista vuokra-asunnoista muutetaan vuokrahuoneistoihin, niistä omaan osakkeeseen ja sellaisesta edelleen pientalossa olevaan omistusasuntoon” (Summa 1982, 102). Suunta on siis yleensä vuokra-asumisesta omistusasumiseen ja omistusasumisessa osakehuoneistosta omakotitaloon – ja jokaisen muuton myötä asumistaso paranee. Suurten ikäluokkien edustajista noin 75 prosenttia omistaa asuntonsa ja lähes 70 prosenttia asuu pien- tai rivitalossa. On kuitenkin muistettava, suomalainen asumismalli ei silti kuvaa heidän asumisuriaan *täysin* yleispätevästi, asuuhän heistä yli viidesosa vuokralla, ja peräti 30 prosenttia kerrostalossa.

Suurten ikäluokkien siirtymisessä omistusasumiseen ei välttämättä ole mitään tuolle sukupolvelle erityistä. Omistusasuminen on yleistynyt yhtä lailla niitä nuoremmissa kuin vanhemmissakin ikäluokissa, ja omistusasumisen osuuden nousut ja laskut ovat koskeneet kaikkia ikäluokkia. (Juntto 2002b, 17–18.) Lindbergin havaintojen mukaan suuret ikäluokat ovat siirtyneet omistusasuntoihin hieman myöhemmällä iällä kuin niitä välittömästi seuranneet pari nuorempaa ikäluokkaa. On syytä olettaa, että suurten ikäluokkien omistusasumisen yleistymisen kohdalla kysymys olisi sekä ikä- että periodivaikutuksista pikemminkin kuin aidosta sukupolvivaikutuksesta (ks. Toivonen 1999, 273). Ikävaikutusta olisi tässä se, että vanhemmiten ihmisillä on taipumus ostaa oma asunto, ja mistä johtuu iän ja omistusasumisen voimakas korrelaatio. Periodivaikutusta on se, että omistusasumisen yleistymistä edistävät historialliset olosuhteet vaikuttavat samoin asuntojen kuluttajiin sukupolvesta riippumatta. Sukupolvivaikutukseksi jäisi kaikki se selitysvoima, joka ei palaudu ikä- tai periodivaikutukseen. Sitä ei näyttäisi tässä esitellyn aineiston pohjalta juurikaan olevan, vaikka lopullista kantaa asiaan ei olekaan mahdollista ottaa ilman tarkempaa tilastollista tutkimusta.

Aravalainat ja asutopoliittinen tuki. Suurten ikäluokkien ”omistusasuntovaltaistumisen” kohdalla on kiinnostavaa katsoa, missä määrin ne pääsivät hyötymään aravalainoista. Tästä löytyy suuntaa-antavia tietoja asuntohallituksen tilastoista. Alla olevassa taulukossa on esitetty valtion omakotitalolainoja saaneiden ruokakuntien prosenttijakautumat neljänä ajanjaksona viitehenkilön iän mukaan. (Trendi on samanlainen henkilökohtaisten osakelainojen saajien kohdalla, joten niitä koskevia tietoja ei taulukossa esitetä.) Ikä on luokiteltu kymmenen vuoden välein, joten suurten ikäluokkien ytimen tarkastelu on luokituksen avulla vaikeaa. Taulukkoon on merkitty lihavoiduin numeroin ne solut, joihin suurten ikäluokkien ydin kulloinkin sisältyy.

Viimeistä mittausvuotta lukuun ottamatta suuret ikäluokat ovat kuuluneet niihin ikäluokituksen ryhmiin, jotka ovat saaneet huomattavan paljon valtion

Omakotitalolainan saajat

Päämiehen ikä	1975	1980	1985	1990
-29	39 ¹	32	34	34
30-39	45	53 ²	58 ³	56
40-49	13	13	7	9 ⁴
50-	3	2	1	1

¹ Vuoden 1945 jälkeen syntyneet. ² Vuosina 1941-1950 syntyneet. ³ Vuosina 1946-1955 syntyneet. ⁴ Vuosina 1941-1950 syntyneet.

*Taulukko 3. Omakotilainaa saaneiden ruokakuntien päämiehen ikä 1975-1990 (%).
Lähde: Asuntohallitus 1992, taulukko 7.1.*

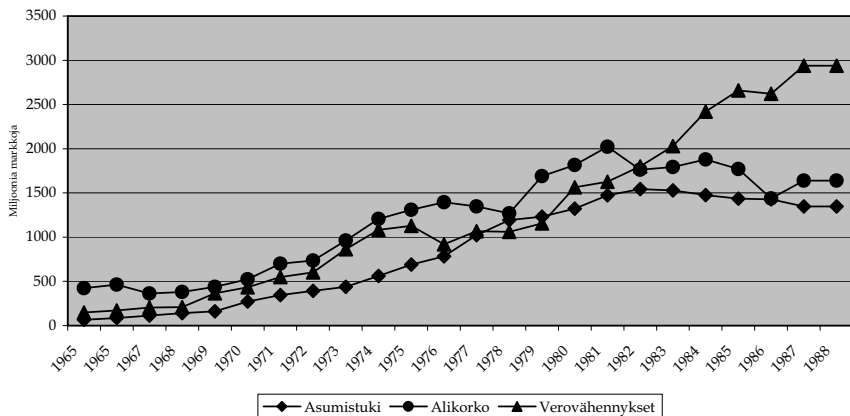
lainoja. Vaikka vertailu onkin hyvin karkeaa, on mitä todennäköisintä, että tämä muutos heijastaa suurten ikäluokkien asumisuran eri vaiheita. Se, että vuonna 1990 suuret ikäluokat kuuluvat ryhmään, jolle lainoja on myönnetty suhteellisesti vähän, on varsin johdonmukaista: edellä pääteltiin, että suurten ikäluokkien alttius hankkia uusi asunto olisi jo 1990-luvulle tultaessa hiipunut. Kun näitä tietoja vertaa vastaaviin vuosittaisiin tietoihin koko valtion asuntolainoituksesta, vahvistuu kuva, että erityisesti 1970-luvulla suuret ikäluokat kuuluivat merkittävässä määrin aravalainojen saajiin (Asuntohallitus 1983, taulukko 9.1).

Suurten ikäluokkien asumisuran aktiivivaiheeseen liittyy sekä asuntopoliittisen tuen lisääntyminen että tärkeitä muutoksia tuen rakenteessa. Kuviossa 2 on esitetty kolmen tukimuodon reaalin kehitys vuodesta 1965 vuoteen 1988. Tukimuotoina on tässä otettu huomioon suoraan kotitalouksille maksettava asumistuki, valtion lainojen alikorkoon liittyvä laskennallinen korkotuki ja asuntolainan korkojen verovähennysoikeudesta valtionaloudelle koitua verotulojen menetys.⁴

Kuvion tarkasteluajanjaksolla asuntopoliittisen tuen kokonaismäärä kasvaa erittäin paljon, yli kuusinkertaiseksi. Tuen rakenteessa tapahtuu myös selviä muutoksia (vrt. Ruonavaara 1988, 63-64). Valtion asuntolainojen alikorosta johtuva laskennallinen tuki kasvaa aina 1980-luvun alkuun asti, jonka jälkeen se alkaa menettää merkitystään. Hieman samalla tavalla käy asumistuen, joskin sen kohdalla on kysymys lähinnä kasvun pysähtymistä. Merkittävä muutos on se, että 1980-luvulla omistusasunnossa asuvia hyödyttävästä verovähennysoikeudesta tulee tärkein asumisen tukimuoto. Muutokset heijastavat asuntopoliittikan ja asuntojen hallintaperusterakenteen muutoksia. Alikoron merkityksen kasvu ja sen myöhempi hiipuminen johtuu

valtion lainoituspolitiikan muutoksista. Verohyötyjen merkityksen kasvu taas johtuu omistusasuntovaltaistumisen voimistumisesta.

Asuntopoliittisen tuen jakautumista hallintaperusteittain on aina silloin tällöin pyritty arvioimaan. Eräiden selvitysten (Kosonen & Pauku 1978 ja Pauku 1983) pohjalta näyttäisi siltä, että asumisen tuki olisi 1960- ja 1970-luvuilla painottunut omistusasumiseen. Omistusasumisen saaman tuen osuus oli hyvin selvästi korkeampaa kuin sen osuus asuntokannasta vuonna 1960, lähes samoissa vuonna 1970 ja jälleen hieman korkeampaa vuonna 1980. Tätä suhteellisen tasapainoista tulosta mutkistaa se, että suuri osa vuokralaisten saamasta tuesta on laskelmassa tuotantotukea, jolla tarkoitetaan uustuotantoon tarkoitettujen asuntolainojen nettomaksatusta, jonka luonne tukimuotona on hyvin kyseenalainen. Omistusasukkaiden tuki taas oli pääasiassa kulutustukea, verovähennysoikeutta, valtion lainojen alikorkoa ja jossain määrin asumistukea. Eli tässä omaksutun käsityksen mukaan asuntopoliittinen tuki olisi ollut 1960- ja 1970-luvuilla *vielä painottuneempaa* omistusasumisen suuntaan kuin mitä se selvitysten mukaan näytti olevan. (Ruonavaara 1988, 59–62.) Missä määrin asuntopoliittisen tuen omistusasumista suosiva ja edistävä painotus hyödytti nimenomaan suuria ikäluokkia, on vaikea arvioida. Tuen rakennemuutosten seurauksena omistusasumiseen kohdistuva tuki lisääntyi — luonnollisestikin. Kun velkaisten omistusasujien määrä kasvoi, lisääntyi myös verovähennysoikeudesta johtuva valtion verotulojen menetys. Myöhemmin verohyötyä kasvatti myös 1980-luvun lopun korkea korkotas.

Kuvio 2. Asuntopoliittinen tuki 1965-1988 (vuoden 1988 hinnoin). Lähde: Juntto 1990, liitetaulukko 20.

Inflaatio ja asuntolainat. Aravalainoitusta ja asumistukia ehkä jopa merkittävämpi omistusasumista lisäävä tekijä oli 1970-luvun inflaatiotalous. Ensinnäkin inflaatio söi lainojen reaaliarvoa tehokkaasti. Junton laskelmien mukaan esimerkiksi vuonna 1970 otetun lainan reaaliarvo laski viidessä vuodessa 43 prosenttia, vastaava lasku vuonna 1975 otetun lainan kohdalla oli 40 prosenttia, 1980 otetusta lainasta 34 prosenttia jne. ”Inflaatiovoitto” laskee ajan myötä niin, että vuonna 1995 otetusta lainasta se on enää seitsemän prosenttia. Toiseksi voimakkaan inflaation vuoksi myös asuntolainojen reaalikorko oli negatiivinen käytännöllisesti katsoen koko 1970-luvun. Junton laskelmassa, jossa inflaation lisäksi on otettu huomioon asuntoluoton korkojen verovähennysoikeus, asuntoluoton reaalin keskiporko oli alimmillaan vuonna 1975 peräti –13 prosenttia. Laskelmassa reaalikorko kiipeää positiiviseksi vasta 1980-luvun puolivälissä. (Junto 2002a, 20–21.) Kotitalouksien inflaatiosta saama hyöty näyttää siis varsin huomattavalta.

Junto pohdiskelleekin, ovatko suuret ikäluokat *erityisesti* hyötäneet suhdannevaihteluista ja päättyy seuraavaan lopputulokseen: ”Inflaatio ja verohelpotukset auttoivat asuntovelkaisia suurin ikäluokkiin kuuluvia asunnonomistajia heidän aktiivisimman asuntohankintavaiheensa aikana, mutta ne ovat auttaneet muitakin asuntovelkaisia” (2002a, 21). Näin varmasti onkin, mutta voimakkaasta inflaatiosta ovat voineet hyötyä vain ne ikäluokat, jotka 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa ovat yleisimmin olleet asunnonostajina, eli etupäässä suuret ikäluokat ja osa heitä vanhemmista. Junto kuitenkin muistuttaa, että 1970- ja 1980-luvun asuntolainoitus oli hyvin erilaista kuin myöhemmin: vaadittiin verrattain korkeita omarahoitusosuuksia, käytännössä asuntosäästämistä, ja laina-ajat olivat lyhyitä. Inflaatio ei ainoastaan auttanut asunnonhankkijaa vaan myös vaikeutti hänen pyrkimyksiään, se söi asuntosäästäjien säästöjen reaaliarvoa.

Saattaa olla, että suurten ikäluokkien kohdalla merkittävimmin omistusasumista edisti talouspolitiikka, joka salli korkean inflaation, söi palkankorotukset ja säästöt mutta helpotti myös asunnonhankintaa. Tämä on uusi vahvistus havainnolle, että usein asunto-oloihin vaikuttavat mitä olennaisimmin muut politiikat kuin asuntopolitiikka. Näin oli asian laita myös 1990-luvun alun omistusasumisen kriisissä (ks. Ruonavaara 1994, 296). Lisäksi voi sanoa, että kummassakaan tapauksessa ei valtiovalta ole voinut täysin kontrolloida kysymyksessä olevaa ilmiötä. Asuntojen hintojen vuoristorataa 1990-luvun alussa olivat luomassa kaikki asuntohuollon toimijat pankeista asuntojen kuluttajiin. Samoin 1970-luvun inflaatiotaloutta olivat tuottamassa valtiovallan ohella työnantajien, palkansaajien ja maanviljelijöiden luokkaintressejä ajaneet etujärjestöt. Valtiovaltaa ei siis voi asettaa vastuuseen kaikesta.

Lopuksi

Suurten ikäluokkien asumisuria on tässä tarkasteltu julkaistun kirjallisuuden ja tilastojen pohjalta. Kirjallisuutta ei ole kovin paljon, sillä asumista ei ole juurikaan suurten ikäluokkien tutkimuksessa käsitelty. Pääasiassa tässä on käytetty tietolähteitä, jotka sisältävät poikkileikkaustietoja eri ajoilta. Junto on artikkeleissaan käyttänyt väestölaskentojen pitkittäistiedostoa, mutta lähinnä poikkileikkauksen tapaan. Aito pitkittäistarkastelu vaatisi samojen henkilöiden asumisurien tarkastelun laskennasta toiseen. Väestölaskentojen pitkittäistiedoston ongelmana on kuitenkin se, että mittausten väli on pienimmillään viisi vuotta, mikä on aivan liian pitkä aika muuttojen tarkastelussa. Kyseistä paneeliaineistoa ei voi pitää tapahtumahistoria-aineistona, johon voitaisiin asianmukaisimpia kvantitatiivisia menetelmiä soveltaa (Lindberg 2001, 37–41).

Asumisura on sekvenssi-ilmiö, jossa aikaan sijoittuvat tapahtumat ovat olennaisia. On esitetty, että käytössä olevat tilastolliset standardimenetelmät hyvin huonosti kykenevät käsittelemään tämänkaltaisia ilmiöitä (ks. Abbott 2001). Ilmiön luonteen paremmin tavoittaviksi vaihtoehdoiksi niille jäävät erilaiset enemmän tai vähemmän formalisoidut ”sekvenssimenetelmät”, joita viime vuosina on pyritty kehittämään (mt., 199–205), tai elämänker tahaastatteluille perustuva laadullinen tutkimus. Jälkimmäisen avulla onkin ulkomailla saatu kiintoisia tuloksia (ks. esim. Forrest & Murie 1987), joskin niiden yleistettävyyden arviointi on vaikeaa. Tämän tyyppistä tutkimusta ei ole Suomessa juuri tehty.

Suurten ikäluokkien asumisurat on tutkimuskohde, jota kannattaisi lähestyä niin kvantitatiivisin kuin kvalitatiivisinkin keinoin. Juuri suurten ikäluokkien asumisurien kautta eräät tärkeät suomalaisen asumisen järjestelmän (rakenne)muutokset toteutuivat. Itseäni kiinnostaa omistusasumisen yleistymisen, mutta yhtä lailla tärkeitä muutoksia ovat lähiöityminen sekä urbaanin omakotiasumisen yleistymisen. Suurten ikäluokkien asumisuriin liittyvät olennaisesti myös tärkeät asuntopolitiikan muutokset, erityisesti suunnittelevan ”sosiaalisen” asuntopolitiikan voimakas nousu. Tätä seurasi eräänlainen asuntopolitiikan yksityistämisen kausi, jolloin edellisen kauden sääntelyjärjestelmiä purettiin. Näistä vaiheista on olemassa makrotasoisia tilastotietoa, tiedetään mitä ja miten paljon lainoitettiin, mihin rakennettiin ja millä hinnalla, kenelle lainoja myönnettiin, kuka sai asumistukia ja miten asuntopoliittinen tuki kasvoi ja jakaantui jne. Vähemmän tiedetään siitä, miten asuntopoliittiset toimet vaikuttivat ja mitä ne merkitsivät asunnontarvitsijoiden elämänkaarella. Sen selvittämisessä on tehtävää analyyttisesti valistuneelle empiriselle sosiaalitutkimukselle.

Viitteet

- ¹ Tämä kirjoitus liittyy NOS—HS:n rahoittamaan pohjoismaiseen tutkimusprojektiin ”Varför så olika? Nordisk bostadspolitik i jämförande historiskt ljus”. Projektissa on tutkitaan Pohjoismaiden asuntopoliitikkojen kriittisiä käännekohtia sen selvittämiseksi, mistä näiden maiden asuntopoliitikkojen merkittävät erot johtuvat.
- ² Asuntohuolto-termiä käytetään tässä ruotsin bostadsförsörjning- ja englannin housing provision –termien suomenkielisenä vastineena. Asuntohuolto on systeemikäsite, jolla tarkoitetaan kokonaisuutta, johon kuuluvat rakennuttaminen, asuntorahoitus, rakentaminen, asuntojen jakelu ja valmiiden asuntojen hallinnointi (ks. Ruonavaara 1993, 34–37).
- ³ Sanakirja antaa sanalle ’sekvenssi’ seuraavat merkitykset: ”säännönmukainen sarja tai jono; tapahtumasarja” (Nykysuomen — — 1993, 408).
- ⁴ Tässä lähteenä on käytetty Juntton kirjassa (1990) olevaa liitetaulukkoa. Juntolla on mukana kaksi muutakin tukimuotoa: aravalainojen brutto- ja nettomaksatus. Tässä en ole kuitenkaan hyväksynyt niitä asuntopoliittisen tuen muodoiksi, samoin on muuten toiminut Niva esitellessään vastaavia tietoja (ks. Niva 1989, Tabell 38). Nähdäkseni se, että valtiovalta allokoii budjettivaroja asuntolainoitukseen ei sinänsä ole mikään tukimuoto. Asuntolainojen brutto- ja nettomaksatus (= vuosittain myönnetyt uudet lainat—vanhojen lainojen takaisinmaksut) ovat sinänsä kiinnostavia valtiovaltan asuntopoliittisen osallistumisen indikaattoreita, mutta eivät varsinaisia tukimuotoja.

Lähteet

- Abbott, Andrew 2001: *Time Matters. On Theory and Method*. University of Chicago Press: Chicago & London.
- Asuntohallitus 1983: *Asuntohallituksen tilastoja 1949–1981*. Asuntohallitus, Tutkimus- ja suunnitteluosasto. Asuntohallitus: Helsinki.
- Asuntohallitus 1992: *Asuntohallituksen tilastoja 1949–1990*. Asuntohallitus, Tutkimus- ja suunnitteluosasto. Asuntohallitus: Helsinki.
- Asuntohallitus 1993: *Asuntotoimi Suomessa*. Asuntohallitus & Painatuskeskus: Helsinki.
- Bourne, Larry S. 1990: Introduction. Teoksessa Willem van Vliet (toim.): *International Handbook of Housing Policies and Practices*. Greenwood Press: New York, Westport & London.
- Forrest, Ray & Alan Murie 1987: The affluent homeowner: labour market position and the shaping of housing histories. Teoksessa Nigel Trift & Peter Williams (toim.):

- Class and Space. The making of urban society. Routledge & Kegan Paul: London and New York.
- Hankonen, Johanna 1994: Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Otatieto Oy & Gaudeamus: [Espoo & Helsinki].
- Hoikkala, Tommi 1999: Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa Raimo Parikka (toim.): Suomalaisen työn historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Juntto, Anneli 1976: Arava-asukkaiden tulot ja tuen tarve vuonna 1972. Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto, Sarja A:9. Asuntohallitus: Helsinki
- Juntto, Anneli 1990: Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Valtion Painatuskeskus & Asuntohallitus: Helsinki.
- Juntto, Anneli 2002a: Suhdannevaihteluista hyötynyt sukupolvi? Hyvinvointikatsaus 1/2002, 20-23.
- Juntto, Anneli 2002b: Suurten ikäluokkien asumisura. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 15-19.
- Karisto, Antti, Pentti Takala & Ilkka Haapola 1998: Finland i förvandling. Levnadsstandardens, livsföringens och socialpolitikens utveckling i Finland. WSOY: Porvoo — Helsinki — Juva.
- KM 1965:A 6. Asuntopoliittisen komitean mietintö. [Valtioneuvosto]: Helsinki.
- Kosonen, Mirja & Ossi Pauku 1978: Asumisolot ja asumisen tuki Suomessa. Asuntoreformiyhdistyksen julkaisuja N:o 21. Asuntoreformiyhdistys: Helsinki.
- Lauronen, Erja 1987: Asumistukijärjestelmän vaikutuksista. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Tutkimuksia 12. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Lindberg, Matti 2001: Elämäntapa ja asumisura — Tutkimus suomalaisten asumismuodon valinnassa vuosien 1970-1985 välillä tapahtuneista muutoksista. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, sosiologian laitos.
- Mankonen, Lottaliisa 2001: Elämäntapa asumisuran muotoutumisen lähtökohtana. Tutkielma omakotiasujien asumisuran muotoutumiseen vaikuttavista tekijöistä. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, sosiologian laitos.
- Mahoney, James 2000: Path dependence in historical sociology. *Theory and Society* 29:4, 507-548.
- Mäenpää, Jorma 1968: Asuntopoliittikkamme ja sen tavoitteet. Tammi: Helsinki.
- Niva, Matti 1989: Bostad, politik och marknad. En jämförande studie av bostadspolitikens i efterkrigstidens Sverige och Finland. *NORDPLAN*: Stockholm.
- Nykysuomen – – 1993: Nykysuomen tietosanakirja 4. Yleistieto N-Ö. WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.
- Parkkinen, Pekka 1990: Asuntovarallisuus vuosina 1900-2030. Valtion painatuskeskus: Helsinki.
- Pauku, Ossi 1983: Asumisen tuki 1970-1981. Asuntoreformiyhdistyksen julkaisuja N:o 22. Asuntoreformiyhdistys: Helsinki.
- Purhonen, Semi 2002: Suurten ikäluokkien itsetietoisuus sukupolvena. Hyvinvointikatsaus 1/2002, 37-41.

- Ruonavaara, Hannu 1988: The Growth of Urban Home-ownership in Finland 1950-1980. University of Turku, Department of Sociology and Political Research, Sociological Studies, Ser. A n:o 10: Turku.
- Ruonavaara, Hannu 1993: Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnohallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920-1950. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C 97: Turku.
- Ruonavaara, Hannu 1994: Home-owners in Distress - Financial Deregulation and the Crisis of the Finnish Housing Model. Teoksessa Timo Tanninen, Ivor Ambrose & Ola Siksiö (toim.): Transitional Housing Systems. East-West Dialogue on the New Roles of Actors in Changing Housing Policies. CIB Publication 169. Bauhaus Dessau & CIB: Rotterdam.
- Ruonavaara, Hannu 1997: The Game for ARAVA: Tracing a Critical Juncture in Finnish Housing Policy. Julkaisussa Marja Suoninen & Timo Toivonen (toim.): Perspectives in Sociological Research. Turun yliopisto, Sosiologian tutkimuksia, sarja A 22.
- Ruonavaara, Hannu 2003: Finland. Teoksessa John Doling & Janet Ford (toim.): Globalisation and home ownership. Experiences in eight member states of the European Union. Delft University Press: Delft.
- Salonen, Ahti M. 1961: Asunto ja kansantalous. Asuntokysymys Pohjoismaiden ja erityisesti Suomen kansantaloudessa. Kansan markkinatutkimuslaitos: Helsinki.
- Savioja, Hannele, Antti Karisto, Ossi Rahkonen & Katri Hellsten 2000: Suurten ikäluokkien elämäntilanne. Teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.): Suomalainen elämäntilanne. Tammi: Helsinki.
- Summa, Hilikka 1982: Kaupunkien sisäinen muuttoliike muuttotyyppittäin. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus B 40. Tekninen korkeakoulu: Otaniemi.
- Summa, Hilikka 1989: Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus A 17. Tekninen korkeakoulu: Otaniemi.
- Suviranta, Annikki & Arto Mynttinen 1980: Nuorten perheiden asumistaso vuonna 1978. SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:66. Tilastokeskus: Helsinki.
- Tilastokeskus 1982: Asuntokanta. SVT Väestö- ja asuntolaskenta 1980, osa IX. Tilastokeskus: Helsinki.
- Toivonen, Timo 1999: Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. WSOY: Porvoo — Helsinki — Juva.
- Valkonen, Tapani 1984: Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund: Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY: Porvoo — Helsinki — Juva.
- Virtanen, Matti 2002: Ovatko suuret ikäluokat sukupolvi? Hyvinvointikatsaus 1/2002, 42–46.

Osa 2

Suuret ikäluokat ja yhteiskunnalliset rakenteet

Raimo Blom ja Harri Melin

”Muuten hän oli niin kuin yksi meistä vain” – suuret ikäluokat luokkarakenteessa

Suuret ikäluokat ovat kahmineet kaikki. Suuret ikäluokat ovat tiukasti kiinni vallan kahvassa. Suuret ikäluokat ovat keskiluokan ytimessä. Vuosina 1945-1950 syntyneet ikäluokat muodostavat erityisen ryhmän Suomen väestössä. Tunnetussa suomalaisia sukupolvia koskevassa typologiassaan J.P. Roos kuvaa 1940-luvun lopussa syntyneitä käsitteellä suuren murroksen sukupolvi (Roos 1985). Suuren murroksen sukupolvi oli ensimmäinen suomalainen sukupolvi, jonka elämää ovat hallinneet myönteiset ei-kokemukset: ei sotaa, ei nälkää, ei vakavia kulkutauteja. Myös luokkarakenteen näkökulmasta suuren murroksen sukupolvi edustaa uutta Suomea. Sen piirissä on aikaisempia sukupolvia enemmän hyvin koulutettuja keskiluokkaan kuuluvia kaupunkilaisia. Pekka Sulkunen (1985) on puolestaan analysoinut sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien alkoholin käyttöä ja luonnehtinut heitä käsitteellä märkä sukupolvi.

Emme puutu seuraavassa lähemmin sukupolvista käytyyn sosiologiseen keskusteluun (ks. esim. Toivonen 2003, Virtanen 2003). Haluamme kuitenkin korostaa, että sukupolvi on ollut jatkuvan ja joskus kiivaankin teoreettisen väittelyn kohteena. Analyyseissämme pyrimme huomioimaan ajankohdan ja elämänvaiheen merkityksen, kun tulkitsemme suurten ikäluokkien yhteiskunnallista asemaa ja heidän paikkaansa luokkasuhteissa.

Analysoimme suurten ikäluokkien asemaa luokkarakenteessa, työn luonnetta ja eräitä yhteiskunnallisia asenteita vuosien 1981 ja 2000 välisenä aikana. Artikkelimme perustuu vuosina 1981, 1988, 1994 ja 2000 koottuihin edustaviin 18-65-vuotiasta väestöä koskeviin tutkimusaineistoihin (ks. Luokkaprojekti 1984, Blom (toim.) 1999, Blom, Melin, Pyöriä 2001).

Suurten ikäluokkien luokka-asema

Historiallisesti tarkasteltuna kapitalismin kehitys Suomessa tapahtui myöhään. Teollistumisen ja palkkatyöläistymisen alku sijoittuu 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Tuolloin Englannissa jo yli puolet ammatissa toimivista oli teollisuustyöläisiä, kun Suomessa teollisuustyöläisten osuus oli samaan aikaan vajaa kymmenen prosenttia. Sata vuotta sitten keskeisimmät yhteiskunnalliset jaot ja niistä johtuneet ristiriidat eivät suinkaan perustuneet palkkatyön ja pääoman väliseen jännitteeseen vaan maanomistusoloihin.

Sitten 1900-luvun alun suomalaisen yhteiskunnan rakenne, ja sen myötä myös luokkarakenne, on muuttunut merkittävästi. Teollisuus kasvoi nopeasti 1930-luvun aikana ja palvelut seuraavana vuosikymmenenä. Luokka- ja kerrostumarakenteen muutoksia vuosina 1930-1985 käsittelevässä tutkimuksessaan Timo Toivonen huomauttaa, että etenkin jakso 1965-1975 oli poikkeuksellisen syvällisten muutosten aikaa. Myös 1940-luvun muutos oli ripeää. Sen sijaan vuoden 1975 jälkeen elinkeino- ja kerrostumarakenteen muutokset näyttävät hitaammilta edellisiin jaksoihin verrattuna (Toivonen 1988, 117).

Oma analyysimme kohdistuu suuriin ikäluokkiin ensin 1980-luvun alussa. Tutkittavamme olivat tuolloin 30–35-vuoden iässä. Rungas 20 vuotta sitten nopea yhteiskunnallinen murros oli rauhoittunut, palkkatyöläistyminen ja hyvinvointivaltion rakentamisen kausi oli jäänyt taakse. Taloudessa oli koettu taantuma 1970-luvun lopussa. Poliittiset asetelmat olivat muuttumassa. Murroskausi 1970-luvun lopulla johti Pekka Kososen mukaan työväenliikkeen aseman horjumiseen ja reformistiseen neuvottomuuteen (Kosonen 1989, 102). Tästä huolimatta työmarkkinoilla jatkettiin sosiaalisen korporatismin käytäntöjä. Uudeksi toimijaksi politiikan areenalle olivat rynnistämässä vihreät.

Tutkimuksessamme Suomalaiset luokkakuvassa (1984, 516) todetaan, että 1980-luvun alussa Suomi on jo palkkatyöläisyhteiskunta. Ammatissa toimivista 80 % oli tuolloin palkkatyöläisiä ja loput yrittäjiä. Koko 18–65-vuotiaasta väestöstä palkkatyöläisiä oli 55 %, yrittäjiä noin 15 % ja ammatissa toimimattomia oli jokseenkin 30 % verran.

		Maan- viljelijä	Yrittäjä	Palkan- saaja	Työtön	Amma- tissa toi- mimaton	Eläke- läinen	% (N)
1981	Suuret ikäluokat	6	7	71	3	12	1	100 % (263)
	Koko väestö	9	6	56	3	14	12	100 % (1423)
1994	Suuret ikäluokat	6	13	65	9	4	4	100 % (218)
	Koko väestö	4	7	46	11	18	15	100 % (1764)

Taulukko 1. Suurten ikäluokkien ja koko 18–65-vuotiaan väestön ammattiasema vuosina 1981 ja 1994 (%)

Tarkastelumme koskee vuosien 1981 ja 2000 välistä jaksoa. Vuoden 2000 tutkimusaineisto kattaa vain palkansaajat, joten yrittäjien ja ammatissa toimimattoman väestön analyysi kohdistuu vuosiin 1981 ja 1994.

Tarkastelujakson alussa suuret ikäluokat olivat iältään noin 30-vuotiaita. He olivat päättäneet opintonsa jo jonkin aikaa sitten ja olivat kiinnittyneet työelämään. Ammatissa toimi enemmän kuin neljä viidestä. 1980-luvun alussa suuret ikäluokat olivat leimallisesti palkansaajia. Yrittäjänä heistä toimi melkein yhtä moni kuin väestössä keskimäärin. Työttömien ja eläkeläisten osuudet olivat tuolloin hyvin pieniä. Muutoin ammatissa toimimattomuus tarkoitti yleensä opiskelua.

Verrattuna koko 18–65-vuotiaaseen aikuisväestöön suuret ikäluokat muodostivat aktiiviväestön ytimen. Työttömyys oli suurten ikäluokkien keskuudessa varsin maltillista. Kotona olevia (pääosin) äitejä ja opiskelijoita oli runsas 10 prosenttia. Suurista ikäluokista ei tuolloin ollut eläkkeellä käytännössä juuri kukaan. Keskiväestössä nimenomaan eläkeläisten osuus oli tuntuvasti suurempi, mutta myös muita ammatissa toimimattomia oli enemmän, etenkin työttömyys oli yleisempää kuin suurissa ikäluokissa.

Vuonna 1994 Suomi oli syvässä lamassa. Bruttokansantuote oli romahtanut edellisen vuosikymmenen loppuun verrattuna, ja työttömyys oli enemmän kuin viisinkertaistunut. Poliittikaa hallitsi ”pakotettu konsensus”, joka merkitsi verotuksen kiristymistä, hyvinvointietuuksien supistumista ja valtion suuria tukia erityisesti kriisiin ajautuneelle pankkisektorille. Talouspolitiikkaa hallitsivat uusliberalistiset ajatukset (ks. esim. Ilmonen (toim.) 1993). Lama muutti yhteiskunnan rakennetta. Kokonaisuudessaan ammatissa toimimattomien määrä kasvoi paljon. Tämän seurauksena marginalisoituminen tai alaluokkaistuminen nousi näkyvästi esiin. Televisiossa näytettiin pitkiä leipäjonoja ja köyhät nousivat lehtien otsikoihin.

Näkyvin muutos oli työttömyyden kasvu. Työttömien ohella kuitenkin kasvoivat kaikki muutkin ammatissa toimimattomat ryhmät. Helena Laaksonen kuvaa muutoksen dramaattisuutta:

”18-65-vuotiaasta väestöstä oli oman ilmoituksensa mukaan työttömänä 19 prosenttia vuonna 1994. Opiskelijoiden ja kotirouvien osuus oli kivunnut 17 prosenttiin. Heistä pääosa oli opiskelijoita, sillä aineistossa oli vain 48 kotirouvaa. Eläkeläisten osuus oli kasvanut vaatimattomammin. 18–65-vuotiaasta väestöstä 15 prosenttia oli eläkkeellä. Kaikkiaan ammatissa toimimattoman väestön osuus oli noin puolet 18–65-vuotiaasta väestöstä, kun se 1980-luvun lopussa oli noin neljänneksen ja vuonna 1981 noin 30 prosenttia (Laaksonen 1999, 53).”

Näyttää siltä, että lama iski suuriin ikäluokkiin selvästi lievemmin kuin väestöön keskimäärin. Suuret ikäluokat muodostivat edelleen työssä käyvän väestön ytimen. Palkansaajien osuus laski hieman 1980-luvun alkuun verrattuna, mutta samaan aikaan yrittäjien määrä lisääntyi. Itse asiassa maatalouden ulkopuolisten yrittäjien osuus melkein kaksinkertaistui kuudesta prosentista 13 prosenttiin. Viljelijöiden osuus pysyi muuttumattomana kuudessa prosentissa.

Työttömien osuus kasvoi selvästi 1980-luvun alkuun verrattuna, mutta oli pienempi kuin työttömyys keskimäärin. Kotirouvien ja opiskelijoiden määrät lisääntyivät kokonaisuudessaan paljon, mutta suurten ikäluokkien kohdalla näin ei käynyt. Eläkeläisväestön osuus suurissa ikäluokissa kasvoi suhteellisesti kaikkein eniten, mutta oli silti vain neljä prosenttia, kun koko väestössä eläkeläisenä oli joka kuudes.

		Johtajat	Asian- tuntijat	Työn- johto	Ammatti- taitoiset työläiset	Työläiset	% (N)
1981	Suuret ikäluokat	22	2	4	23	50	100 % (185)
	Kaikki palkansaajat	16	2	6	26	50	100 % (781)
1994	Suuret ikäluokat	14	11	18	23	36	100 % (366)
	Kaikki palkansaajat	13	10	16	26	34	100 % (1761)

Taulukko 2. Suurten ikäluokkien ja keskiväestön luokka-asema vuosina 1981 ja 2000 (% palkansaajista)

Seuraava tarkastelu koskee palkkatyössä toimivan väestön luokka-asemia. Vuonna 1981 toimi yrittäjänä noin joka kuudes suuriin ikäluokkiin kuuluneista ja joka viides väestöstä keskimäärin. Vuonna 2000 yrittäjäväestön osuus kaikista ammatissa toimivista oli jokseenkin yhtä suuri, noin 15 prosenttia. (Ks. www.stat.fi/tk/tp/tasku/taskus_tyolama). Käytetty luokkatypologia perustuu Erik O. Wrightin viimeisimpään luokkarakenneteoriaan (Wright 1997). Teoria ja sen operationalisointi on esitetty teoksessa *Mikä Suomessa muuttui* (Blom toim. 1999). Typologiassa johtajilla on koko työpaikkaa koskevaa päätöksentekovaltaa, asiantuntijat ovat korkeakoulututkinnon suorittaneita professionaaleja. Työnjohdolla ei ole päätösvaltaa, mutta he valvovat työprosessia.

Julkisuus on kuvannut suuria ikäluokkia ensimmäisenä suomalaisena kaupunkilaisena palkkatyöläiskeskiluokkana. Näin etenkin 1980-luvun alun tilanteessa. Tämän näkemyksen mukaan suuret ikäluokat ovat korkeasti koulutettuja. He työskentelevät pääosin opettajina, lääkäreinä, insinööreinä ja sairaanhoitajina. Luokka-analyysin kuva on kuitenkin toisenlainen. 20 vuotta sitten kolme neljästä sijoittuu työväenluokkaan ja loput keskiluokkaan. Suurten ikäluokkien asema ei juuri poikennut koko väestön tilanteesta. Johtajia oli runsas viidennes. Oikeastaan juuri johtajien osuus on ainut, jonka perusteella

voidaan ajatella suurten ikäluokkien olevan jotenkin keskiluokkaisempia kuin väestö kokonaisuudessaan. Kuitenkin ero keskiväestöön oli vain kuusi prosenttiyksikköä, ja toisaalta työnjohdon osuus oli keskiväestössä jonkin verran suurempi kuin suurissa ikäluokissa.

Tämän vuosituhannen alussa luokkarakenne on selvästi toisenlainen kuin 1980-luvun alussa. Viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana Suomi on selvästi keskiluokkaistunut (vrt. Melin 1999). Tässä keskiluokkaistuminen merkitsee sitä, että huomioidaan yhtä aikaa luokkarakenteen, luokkasamastumisen ja luokkatietoisuuden muutokset. Samaan aikaan ammatissa toimimattomien osuus on kasvanut tuntuvasti. Uutena yhteiskunnallisena ilmiönä on Suomessa koettu taloudellisesti marginalisoituneen väestön määrän kasvu.

Vuonna 2000 palkkatyötä tekevästä suurten ikäluokkien edustajista kolme neljästä kuului edelleen työväenluokkaan ja runsas neljännes keskiluokkaan. Olennaisin muutos suurten ikäluokkien luokka-asemassa vuosien 1981 ja 2000 välillä on ammattitaidottomien työläisten osuus vähentyminen 50 prosentista noin kolmannekseen. Samaan aikaan myös johtajien osuus on laskenut jonkin verran. Ammattitaitoisten työläisten osuus pysyi ennallaan. Muutoksen toinen puoli on asiantuntijoiden ja työnjohdon määrän hyvin suuri kasvu. Asiantuntijatehtävissä toimivien osuus viisinkertaistui ja työnjohtotehtävissä toimivienkin osuus kasvoi yli nelikertaiseksi.

Millä tätä muutosta voidaan selittää? Onko suurten ikäluokkien koulutustaso muuttunut, ovat he hankkineet uusia kvalifikaatioita, jotka mahdollistavat siirtymät uusiin asemiin? Tästä ei ole kysymys. Muutos selittyy pikemminkin työelämän rakenteellisilla muutoksilla, ikääntymisellä ja elämänvaiheen muutoksilla. Työelämässä ovat kaiken kaikkiaan lisääntyneet erilaiset asiantuntijatehtävät ja esimiestehtävät. Johdossa työskentelee enemmän ihmisiä kuin aikaisemmin. Vuonna 2000 suuriin ikäluokkiin kuuluvat olivat 50–55-vuotiaita. Tilastollisesti he olivat urakehityksen huipulla. He olivat siinä iässä, jossa yleensä ollaan johtajia, asiantuntijoita ja työnjohtajia.

Suhteessa koko väestöön suuret ikäluokat eivät muodosta mitään erityisesti keskiluokkaistunutta ryhmää. Suomalaisen yhteiskunnan keskiluokkaistuminen koskee kaikkia ikäryhmiä. Asiantuntijoiden ja työnjohdon määrä on kasvanut lähes yhtä paljon kaikissa ikäryhmissä, tosin suurissa ikäluokissa jonkin verran muita enemmän. Tärkeämpi muutos on ollut se, että marginalisoituminen on koskettanut rajummin nuoria ja ikääntyneitä kuin suuria ikäluokkia.

Laman varjo ei ole ollut niin synkkä suurten ikäluokkien kohdalla kuin muiden väestöryhmien kohdalla. Tämä näkyy esimerkiksi tuloissa. Suuriin ikäluokkiin kuuluvien keskimääräiset kuukausitulot ovat olleet jonkin verran korkeammat kaikkina tutkimusajankohtina kuin koko väestön keskitulot. (Ks. Taulukko 3.)

Vuosi	Keskiarvo	Mediaani
1981	109	110
1994	110	111
2000	103	100

Taulukko 3. Tuloindeksi: Suurten ikäluokkien tulot suhteessa koko väestöön (koko väestö on 100).

Tutkimusvuosina 1981 ja 1994 suuret ikäluokat ansaitsivat kuukausitulojen keskiarvosta laskettuna noin 10 prosenttia enemmän kuin 18–65-vuotias väestö keskimäärin. Tämän vuosituhannen alussa tuloerot olivat tasoittuneet, ja ero oli vain kolme prosenttia. Mediaanituloista laskettuna ero oli hävinnyt vuoteen 2000 tultaessa kokonaan. Pelkkien kuukausitulojen tasolla tarkasteltuna suuret ikäluokat ovat hienokseltaan parempituloisia kuin muut ikäryhmät, ja tässä mielessä heidät voidaan katsoa lukeutuvan muita useammin keskiluokkaan.

Kansainvälisessä luokkatutkimuksessa on puhuttu varsin paljon viime vuosikymmeninä luokan kuolemasta. Luokan kuolemaa on perusteltu muun muassa sillä, että ihmiset eivät enää kiinnity yhteiskuntaluokkiin samalla tavalla kuin aikaisemmin. Sekä luokkasamastumisen että luokka-aseman ja äänestyskäyttäytymisen välisen yhteyden väitetään katkenneen (Pakulski 1993). Entä mikä on tilanne luokkasamastumisen suhteen Suomessa, mihin yhteiskuntaluokkaan suuret ikäluokat samastuvat, vai samastuvatko he enää mihinkään yhteiskuntaluokkaan?

	Suuret ikäluokat		Kaikki palkansaajat	
	1981	2000	1981	2000
Työväenluokkaan	35	34	40	26
Keskiluokkaan	29	33	24	35
Yläluokkaan	1	2	0	2
Ei mihinkään / EOS	35	31	35	37
	100 %	100 %	100 %	100 %

Taulukko 4. Luokkasamastuminen vuosina 1981 ja 2000 (% palkansaajista).

Näyttää siltä, että oletamus luokkasamastumisen vähentymisestä ei pidä Suomessa paikkansa. Vain kolmannes vastaajista sekä vuonna 1981 että 2000 sanoi, että he eivät kuulu mihinkään yhteiskuntaluokkaan tai että he eivät osaa sanoa mihin luokkaa kuuluisivat. Vuonna 1981 suuret ikäluokat samastuivat keskiväestöä useammin keskiluokkaan, mutta muita harvemmin työväenluokkaan. Erot olivat viisi prosenttiyksikköä. Vuoteen 2000 tultaessa keskiluokkaan samastuminen yleistyi molemmissa ikäryhmissä. Vastaavasti työväenluokkaan samastuminen laski. Muutokset ovat selvästi pienempiä suurten ikäluokkien ryhmässä kuin väestössä keskimäärin.

Puoluekannan ja puoluesamastumisen katsotaan olevan lähellä luokkasamastumista. Suuret ikäluokat muodostavat tässä suhteessa varsin erikoisen sukupolven. SDP:n kannatus on suurissa ikäluokissa poikkeuksellisen vahva. Vuonna 1981 neljännes (24 %) poliittisen kantansa ilmoittaneista kertoi äänestävänsä sosialidemokraatteja. Todennäköisesti sosialidemokraattien kannatuksen kasvu perustuu entisten SKDL:n äänestäjien siirtymiseen sosialidemokraattien riveihin. Kokoomus oli toiseksi suosituin, viidennes äänesti Kokoomusta. Vuonna 2000 kantansa ilmaiseista jo kolmannes sanoi äänestävänsä sosialidemokraatteja. Kokoomusta äänesti tuolloin joka kuudes (14 %). Vuonna 1981 kantansa ilmoittaneita oli koko aineistossa 70 % ja vuonna 2000 enää 63 prosenttia.

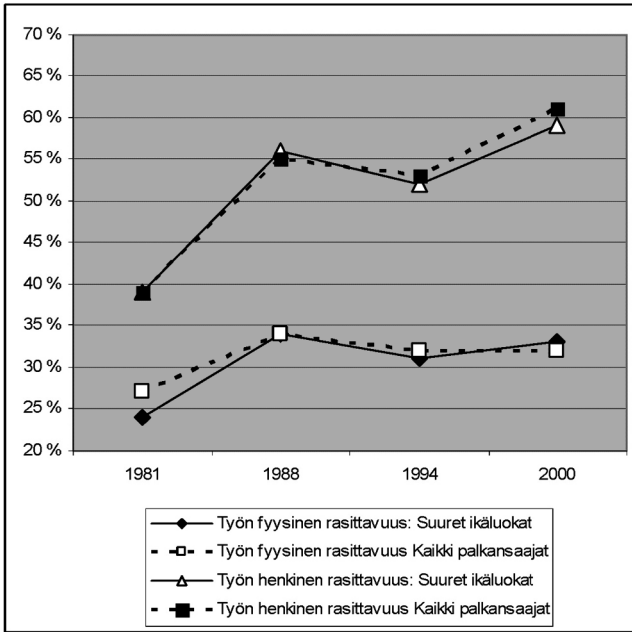
Suurten ikäluokkien työ ja asenteet

Minkälaista on suurien ikäluokkien työ? Ovatko suuret ikäluokat olleet työelämässä erikoisasemassa vai ilmentävätkö heidän työnsä muutokset yleistä kehityskulkua? Kuten kaikkien palkansaajien kohdalla on suurten ikäluokkienkin työn fyysinen rasittavuus kasvanut hieman vuodesta 1981 vuoteen 2000 tultaessa, kuten seuraavalla sivulla oleva kuvio osoittaa.

Työn henkinen rasittavuus on kohonnut suurten ikäluokkien kohdalla vuoden 1981 noin 39 prosentista (melkein aina tai usein henkisesti rasittavaa) 59 prosenttiin vuoteen 2000 tultaessa. Siis selvä enemmistö kokee työnsä henkisesti raskaasti. Vuonna 2000 suurten ikäluokkien arvio työn henkisestä rasittavuudesta on täsmälleen sama kuin tietotekniikan käyttäjien kategoriassa. Varsinaisilla tietotyöläisillä työn koettu henkinen raskaus on korkeampaa. Vertailuluku on 74 prosenttia (Blom et al 2001, 134). Tietotyöläisillä tarkoitetaan tässä palkansaajia, joilla on vähintään opistotason tutkinto, korkea työn autonomia ja jotka käyttävät tietotekniikkaa työssään (ks. Blom et al 2001).

Voi olettaa, että kireän työtahdin muutkin osoittimet antaisivat samankaltaisen tuloksen. Suurin muutos työn henkisen raskauden suuntaan tapahtui vuosien 1981 ja 1988 välillä. Myöskään kuva työn henkisen raskauden kasvusta ei juuri eroa kaikista palkansaajista. Koska suuret ikäluokat ovat sijoittuneet kaiken aikaa suhteellisen hyvin yhteiskuntaan, heidät voidaan tietysti nähdä osasyllisinä työelämän stressaavuutta ja henkistä raskautta tuottavaan kehityskulkuun.

Entäpä asenteet? Löytyisikö asenteiden radikaalisuudessa suurten ikäluokkien ja kaikkien palkansaajien välisiä eroja? Näkyisikö suurten ikäluokkien sukupolvinen erikoisasema pikemminkin joidenkin liberaalien ja

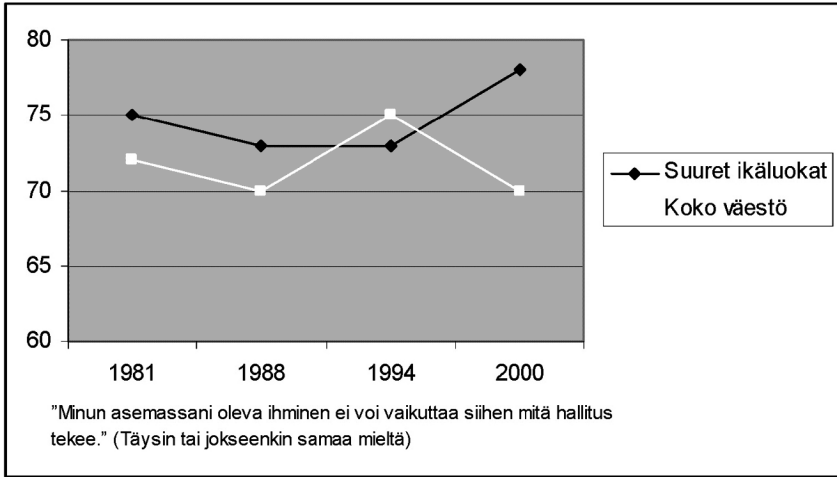

Kuvio 1. Työn fyysinen ja henkinen rasittavuus vuosina 1981, 1988, 1994 ja 2000 (%).

radikaalien kulttuuripiirteiden omaksumisessa ja säilymisessä kuin esimerkiksi työssä ja työelämässä? Tarkastelemme seuraavassa kolme asiaa: 1) poliittista apaattisuutta, 2) kokevatko vastaajat tuloerot oikeutetuksi ja 3) näkevätkö he ammattiyhdistysjäsenyyden velvollisuudeksi.

Poliittista apatiaa on tutkittu vakiintunein mittarein (Luokkaprojekti 1984). Käytetty mitta-asteikko on viisiluokkainen molemmissa kysymyksissä, ja apaattiseksi on yhdistetty kaksi vaikutusmahdollisuuksien puutetta osoittavaa luokkaa. Apaattisuutta mitattiin kahdella eri kysymyksellä: ”Minun asemassani oleva ihminen ei voi vaikuttaa siihen mitä hallitus tekee” ja ”Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita”. Ensimmäinen kysymys on perinteinen poliittisen apaattisuuden mittari. Jälkimmäinen taas on erityisempi mitta ja voi olla yhteydessä poliittiseen aktiivisuuteen.

Yleinen poliittinen aktiivisuus on Suomessa tunnetusti vähäistä. Näin on asianlaita myös suurten ikäluokkien kohdalla. Apaattisuus on ollut eri mittausajankohtina varsin korkeaa vaihdellen 73 prosentista 78 prosenttiin. Kaikkien palkansaajien kohdalla apaattisuus on jonkin verran vähäisempää kuin suurissa ikäluokissa. Vuoden 2000 kohdilla ero on 8 prosenttia.

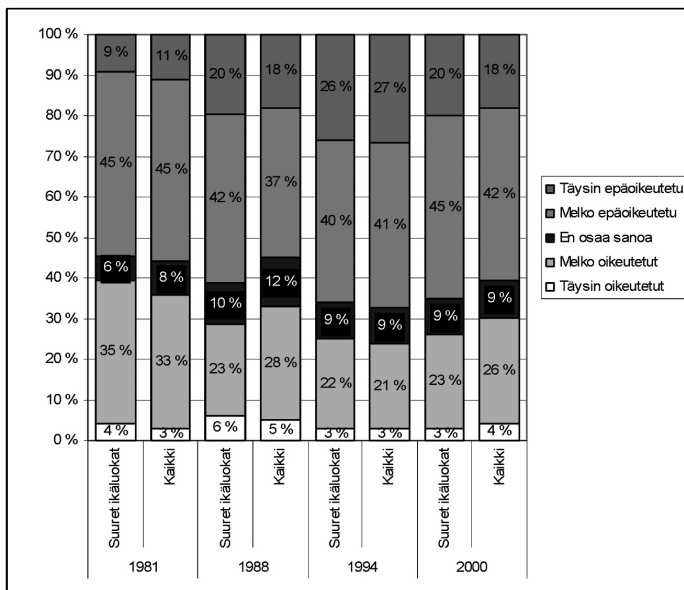
Kuvio 2. Poliittinen apaattisuus vuosina 1981 ja 2000 (%).

Omia asioita hoitavan puolueen löytäminen ei ole myöskään helppoa. Väittämän ”Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita” kanssa eri mieltä on vain kolmisenkymmentä prosenttia vastaajista eri ajankohtina. Puolue näyttää löytäneen hieman paremmin vuonna 2000 kuin aikaisemmin. Suuret ikäluokat ovat löytäneet omia asioitaan ajavan puolueen hiukan useammin kuin palkansaajat kaikkiaan vuonna 2000 (luvut 37 ja 33 %).

Aikaisemmassa tietotyöläisten yhteiskunnallista samastumista ja asennoitumista laajasti tarkastelleessa erittelyssä tulokset viittasivat siihen, että tietotyöläiset edustavat konservatiivista individualismia ja keskiluokkaisuutta. Tähän syndroomaan kuului usko markkinayhteiskuntaan ja yksilölliseen yrittämiseen menestymisen tukipilareina. Kääntöpuolena on valtiointerventionismien vastustaminen: valtiota ei tarvita työllisyydestä huolehtimisessa tai yritys-elämän sääntelyssä. Myös sosiaaliturvan heikkeneminen ja köyhyys huolestuttivat tietotyöläisiä tietotekniikan käyttäjien ryhmää ja perinteisten työläisten ryhmää vähemmän. (Blom et al 2001, 205-208). Suuret ikäluokat jakaantuvat varmasti näillä asenneulottuvuuksilla. Kokonaisuudessaan he eivät kuitenkaan muistuta niinkään uutta uljasta tietotyöläisryhmää, vaan pikemminkin perinteisempää ja kriittisempää yhteiskunnallisen asennoitumisen omaavien joukkoa.

Tuloerojen oikeutetuksi kokemisen suhteen suurten ikäluokkien ja kaikkien palkansaajien tilanne on muuttunut parin viime vuosikymmenen aikana. Jos vähennämme epäoikeutetuksi kokevien prosenttimäärästä oikeutetuksi kokevien määrän, saamme karkea yhteiskuntakriittisyysindikaattorin. Molemmat kategoriat ovat radikaalistuneet. Tuloerot koetaan vähemmän oikeutetuiksi

kuin vuonna 1981. Ero suurten ikäluokkien ja kaikkien palkansaajien välillä on vaihdellut tarkasteluajankohdittain. Vuonna 1981 kaikki palkansaajat olivat 5 prosenttiyksikköä suuria ikäluokkia kriittisempiä. Vuonna 1988 olivat suuret ikäluokat 11 prosenttia kaikkia kriittisempiä. Vuonna 1994 kaikki palkansaajat olivat 3 prosenttiyksikköä radikaalimpia, mutta vuonna 2000 eli laman jälkeisen nousukauden lopulla tilanne on selvästi muuttunut. Nyt suuret ikäluokat olivat 9 prosenttiyksikköä kriittisempiä kuin kaikki palkansaajat. Muutos oli siis tapahtunut suhteellisen myöhäisessä työiässä eli siirryttäessä 44–49-vuotiaiden ryhmästä 50–55 -vuotiaiden ikäluokkaan.

Kuvio 3. Arvio tuloerojen oikeutuksesta vuosina 1981, 1988, 1994 ja 2000 (%).

Enemmistö niin suurista ikäluokista kuin kaikista palkansaajistakin on kokenut ammattiyhdistysjäsenyyden kaikkina ajankohtina velvollisuudeksi. Molempien ryhmien kohdalla velvollisuudeksi kokeminen on vähentynyt, suurten ikäluokkien kohdalla kuitenkin selvästi kaikkia palkansaajia vähemmän. Näiden ryhmien välinen ero tulee selvimmän näkyviin siirryttäessä vuodesta 1994 vuoteen 2000. Velvollisuudeksi kokevia on nyt 12 prosenttia enemmän suurissa ikäluokissa kuin kaikissa palkansaajissa.

Tulosten voi tulkita osoittavan suurten ikäluokkien suhteellisen suurta aktiivisuutta ja yhteiskunnallista kriittisyyttä. Kyse on monissa asioissa näkyvistä, mutta lievistä eroista kaikkiin palkansaajiin verrattuna. Valituista asennemitta-

		1981	1988	1994	2000
AY-jäsenyys on jokaisen palkkatyöläisen velvollisuus.	Suuret ikäluokat	81 %	70 %	67 %	75 %
	Kaikki palkansaajat	81 %	67 %	70 %	63 %
AY-jäsenenä kannattaa olla vain palkankorotusten takia.	Suuret ikäluokat	13 %	18 %	12 %	15 %
	Kaikki palkansaajat	16 %	21 %	16 %	21 %
AY-jäsenyys ei nykyisin kannata.	Suuret ikäluokat	6 %	12 %	21 %	10 %
	Kaikki palkansaajat	3 %	13 %	14 %	15 %

Taulukko 5. Ammatillisen järjestäytymisen perustelut vuosina 1981 ja 2000 (%).

reista kaikki viittaavat tähän suuntaan. Selvimmin ero näkyy apaattisuudessa ja asennoitumisessa tuloerojen oikeutukseen.

Seuraavassa tarkastellaan vielä lyhyesti suurten ikäluokkien sisällä esiintyviä eroja. Aluksi katsotaan tuloeroja ja sen jälkeen tulojakautuman viidennesten välisiä eroja yhteiskunnallisen asennoitumisen radikaalisuudessa. Osoittimena on asenne vallitsevien tuloerojen oikeutukseen.

Tuloviidenneksiä verrattaessa huomataan, että suurten ikäluokkien ja kaikkien palkansaajien kohdalla tilanne on samanlainen. Tuloerot kasvavat viidennes viidennekseltä, kunnes toiseksi ylimmästä ylempään viidennekseen on tuloeroissa suurempi hyppy. Ero alimman ja ylimmän viidenneksen välillä on bruttotuloissa yli kolminkertainen.

Kun katsotaan tuloviidennesten välisiä eroja asennoitumisessa vallitsevien tuloerojen oikeutukseen, huomataan että asema vaikuttaa yhteiskunnallisiin asenteisiin. Asennoituminen tuloeroihin muuttuu siirryttäessä kahteen ylimpään tulo viidennekseen, erityisesti siirryttäessä kaikkein ylimpään viidennekseen. Pääsääntö on: korkeat tulot vähentävät tuloeroihin kohdistuvaa kritiikkiä. Asema vaikuttaa yhteiskunnalliseen asennoitumiseen. Vielä yleisempi jatkopäätelmä on, että suuret ikäluokat eivät ole yhtenäinen kategoria maailmankuvaltaan ja asenteiltaan.

”Muuten hän oli niin kuin yksi meistä vain”

Julkisuudessa esitetyt väitteet suurten ikäluokkien johtavasta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa näyttävät selvästi liioitelluilta. Suuret ikäluokat edustavat keskivertosuomalaisia. Luokkarakenteessa he toki edustavat ensimmäistä suomalaista kaupunkilaista palkkatyöläisluokkaa,

mutta keskiluokan osuus ei ole yhtään suurempi suurissa kuin muissakaan ikäluokissa. Suuret ikäluokat sijoittuvat samalla tavalla keskiluokkaan ja työväenluokkaan kuin muutkin aktiiviset ikäpolvet.

Viime vuosikymmenen alun lama kosketti suuria ikäluokkia hieman lempeämmin kuin heitä vanhempia tai nuorempia. Työttömyys ja marginalisoituminen ei ole ollut yhtä laajaa kuin etenkin nuorissa ikäpolvissa. Sen sijaan talvella 2004 toteutetut irtisanomiset koskettivat suuria ikäluokkia kovemmin kuin muita ikäryhmiä.

Tulojen tasolla katsottuna suuret ikäluokat ansaitsevat vähän enemmän kuin 18-65-vuotias väestö keskimäärin. Merkille pantavaa kuitenkin on, että tuloerot ovat kuitenkin kaventuneet tuntuvasti vuodesta 1981 vuoteen 2000 tultaessa.

Monissa asioissa suuret ikäluokat eivät ole sen yhtenäisempi ryhmä kuin muutkaan palkansaaajat. Vaikka heidän yhteiskunnallinen asennoitumisensa on kokonaisuudessa jonkin verran kriittisempää kuin kaikkien palkansaaajien kohdalla, sisäiset erot ovat myös varsin selvät. Erityisesti ylin tuloviidennes on selvästi muita konservatiivisempi. Kysymys sukupolvesta ja kulttuurisista eroista suurten ikäluokkien ja muiden palkansaaajaikäpolvien välillä on melko avoin.

Spekulatiivisena tulkintanamme esitämme, lähinnä tietotyöläisten asenneprofiiliin peilailun kautta, että suuret ikäluokat edustaisivat jotain vanhempaa asennekulttuuria kuin konservatiivis-individualistisen tietotyöläiset vuonna 2000. On tietysti mahdollista, että asiat ovat jonkin verran muuttuneet myös tietotyöläisten osalta vuoteen 2004 tultaessa.

Kokonaisuudessaan suhteelliset asennemuutokset ovat käyräviivaisia. Suurten ikäluokkien suhteellinen radikaalistuminen tapahtui 1990-luvun laman jälkeen. Ehkä tulossa on sittenkin suuri joukko harmaita panttereita?

Lähteet

- Blom, R. ja Melin, H., 2002, Luokat ja työmarkkinat 2000-luvun alussa. Teoksessa Piirainen ja Saari (toim.), Yhteiskunnalliset jaot.
- Blom, R., Melin, H. ja Pyöriä P., 2001, Tietotyö ja työelämän muutos. Gaudeamus. Helsinki.
- Blom, R. (toim.), 1999, Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Gaudeamus, Helsinki.
- Ilmonen, K. (toim.), 1993, Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta. Vastapaino, Tampere.
- Koskinen, S. (ym.) (toim.), 1994, Suomen väestö. Gaudeamus, Helsinki.

- Kosonen, P., 1987, Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Vastapaino, Tampere.
- Laaksonen, H., 1999, Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. Teoksessa Blom (toim.), Mikä Suomessa muuttui?
- Luokkaprojekti, 1984, Suomalaiset luokkakuvassa. Vastapaino, Tampere.
- Melin, H., 1999, Katosivatko luokat? Teoksessa Blom (toim.), Mikä Suomessa muuttui?
- Melin, H. ja Nikula, J. (toim.), 2003, Yhteiskunnallinen muutos. Vastapaino, Tampere.
- Pakulski, J., 1993, The dying of class or of Marxist class theory? *International Sociology*, vol. 8, no. 3.
- Piirainen, T. ja Saari, J. (toim.), 2002, Yhteiskunnalliset jaot – 1990-luvun perintö? Gaudeamus, Helsinki.
- Roos, J.P., 1985, Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Simpura, J., (toim.), 1985, Suomalisten juomatavat. Haastattelututkimuksen tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Alkoholitutkimussäätiö, Helsinki.
- Sulkunen, P., 1985, Raittiit. Teoksessa Simpura J. (toim.), Suomalaisen juomatavat.
- Toivonen, T., 2003, Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. Teoksessa Melin-Nikula (toim.) Yhteiskunnallinen muutos.
- Toivonen, T., 1988, Rakennemuutos 1930-1985. Aineistoa toimiala-, luokka- ja kerrostumarakenteiden tutkimukseen. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja 1: 1988, Turku.
- Virtanen, M., 2003, Sukupolvet Bourdieun kentillä. Teoksessa Melin-Nikula (toim.), Yhteiskunnallinen muutos. Vastapaino, Tampere.
- Wright, E.O., 1997, *Class Counts*. Cambridge University Press. Cambridge.

Juha Kaskinen

Suuret ikäluokat kuntien asiakkaina ja työntekijöinä

Suuret ikäluokat ryhtyvät suuressa mittakaavassa jäämään eläkkeelle seuraavan kymmenen vuoden aikana. Keskimääräisesti eläkkeelle jäädään Suomessa on 59-vuotiana. Vuonna 1946 syntyneet poistuvat työelämästä mittavassa määrin vuodesta 2005 alkaen. Seuraavina vuosina eläkkeelle jäävien määrät kasvavat. Vaikka eläkkeelle siirtymistä saataisiinkin erilaisin toimenpitein viivytettyä, Suomi on yhdessä Italian ja muidenkin EU-maiden kanssa todellisten ongelmien edessä seuraavien kymmenen vuoden aikana. Miten kasvavan vanhusväestön palvelut järjestetään ja mitä työmarkkinoilla tehdään suuren poistuman aikana ja sen jälkeen? Vuodesta 2004 lähtien työmarkkinoilta poistuu enemmän väkeä kuin sinne tulee. Ongelmat nivoutuvat yhteen erityisesti sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämisessä. Tosiasia on, että ihmisten ikääntyessä terveystalvelujen käyttö kasvaa. Vanhustalvelujen asiakaskunta kasvaa samaan aikaan kun kyseisen sektorin työntekijämäärä uhkaa vähetä huomattavasti. Toisaalta eläkkeelle jäävät ovat aiempia sukupolvia terveempiä ja heidän elinajanodotteensa on pidempi. Lisäksi he ovat aiempia sukupolvia varakkaampia. Nämä tekijät tekevät heistä vapaa-ajan ja viihtyvyydestalvelujen potentiaalisia suurkuluttajia.

Suomessa kunnat tuottavat edelleen suuren osan hyvinvointitalveluista. Kymmenen vuoden perspektiivillä on odotettavissa muutoksia talvelujen tuottamistalveluihin, mutta vastuu talvelujen järjestämisestä säilynee julkisella sektorilla. Kuntien työpaikoista huomattava osa on talveluissa. On ennakoitu, että kuntasektorilta poistuu tulevan 10 vuoden aikana 150 000 työntekijää, suuri osa talvelusektorilta. Vaikka tietoteknisin ratkaisuin, tehokkuutta lisäämällä ja yksityistämällä saataisiinkin kuntasektorin työpaikkojen määrä vähenemään, on selvää, että mainitut ratkaisut eivät riitä, uutta työvoimaa talveluihin tarvitaan.

Tarkastelen tässä artikkelissa kuntien aseman ja tehtävien kehittymistä, muuttunutta toimintaympäristöä ja suurten ikäluokkien eläköitymiseen liittyviä kysymyksiä. Näkökulma on tulevaisuuteen. Keskityn palvelujen järjestämiseen ja työmarkkinakysymyksiin, joista esittelen erilaisia tulevaisuusnäköymiä ja – vaihtoehtoja.

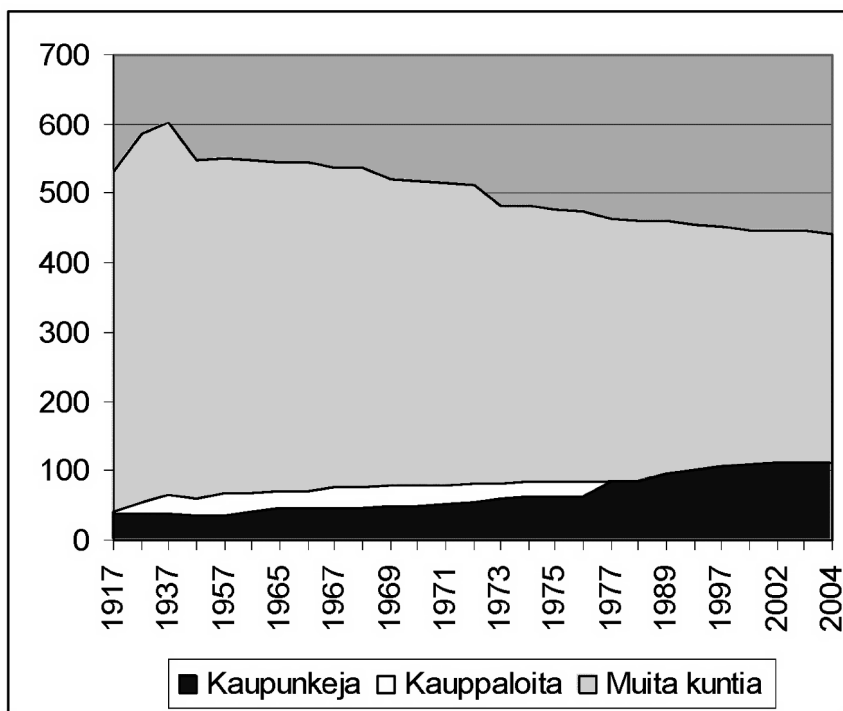
Kuntien toimintaympäristön muutos

Maalaiskunnista ja kaupungeista kunniksi

Kuntien hoitavat noin kaksi kolmasosaa julkisen sektorin tehtävistä. Miten tähän tilanteeseen on tultu? Kuntajärjestelmän synty lähtee liikkeelle keskiajan kirkkopitäjistä, kihlakunnista ja hallintopitäjistä. Kirkolla oli vahva asema paikallis- ja aluehallinnossa. Nykyisenkaltaisen kuntajärjestelmän pohja luotiin vuosien 1865 ja 1873 asetuksilla kunnallishallituksesta maalla ja kunnallishallituksesta kaupungeissa. Tällöin virkamiesvaltainen paikallishallinto korvattiin itsehallintoon perustuvalla järjestelmällä ja kirkolliset tehtävät erotettiin maalista myös maaseudulla. (Pihlajaniemi 2003.)

Teollistamisen myötä kaupunkien ja maaseutukuntien 'väliin' perustettiin myös kauppaloita. Enimmillään niitä oli 29, kunnes vuoden 1976 kunnallislaisissa kauppalat lakkautettiin. Vuoden 1976 kuntalaki ei myöskään tunne 'taajaväkisiä yhdyskuntia', joita oli voitu perustaa maalaiskuntien sisällä oleville tiheästi asutuille alueille. Niitä oli parhaimmillaan 40, ja viimeiset lakkautettiin vuonna 1956. (Mt., 414.)

Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 kuntajaosta tuli hallinnon alueellinen perusjako ja kunnista paikallisen itsehallinnon toimintayksiköitä. Tämä vahvistettiin vuoden 1919 perustuslaissa. (Mt.) Kuntia oli ennen II maailmasotaa 602, vuoden 1944 alueluovutusten yhteydessä hävisi 45 kuntaa. Kuntien määrä on vähentynyt nykyiseen 444:än (ks. kuvio 1). Suomessa kuntia ei ole pakotettu yhteen valtiovallan mahtipäätöksillä kuten esimerkiksi Ruotsissa, jossa kuntien määrä on vähennytty kahteen otteeseen valtiovallan toimesta. Ruotsissa onkin vain noin 250 kuntaa. Viime vuosina kyllä Suomen kuntia on kannustettu liitoksiin ns. porkkanarahoituksella.

Kuvio 1. Kaupunkien, kauppaloitten ja kuntien määrä vuosina 1917-2004. (Vuoden 1960 jälkeen mukaan otettu vuodet, jolloin kuntamäärä on muuttunut.) Lähde: Suomen Kuntaliitto.

Vuoden 1976 kuntalaista lähtien tunnetaan vain yksi kuntamuoto. Kaupungit saivat säilyttää kaupunkistatuksensa. Vuoden 1995 kuntalaissa kunnille annettiin oikeus itse päättää, haluavatko ne käyttää kaupunki-nimitystä. Vuoden 1976 laki asetti kaikki kunnat samalle viivalle, lakisääteiset tehtävät ja velvollisuudet sekä itsehallintoon perustuvat vapaaehtoisten tehtävien hoito-oikeudet ovat kaikille kunnille samat. Aiemmin kaupunkien ja kauppaloitten tehtäväkenttä oli maalaiskuntia laajempi johtuen tiheämmästä asutuksesta, joka aiheutti paineita maankäytön suunnittelulle. (Pihlajaniemi 2003.)

Kuntien tehtävien organisointi

Perinteisin kuntien sosiaalipoliittinen tehtävä on ollut köyhäinhoito. Kunnallisia vaivaistaloja ja muuta köyhäinhoitoa on kuvattu monessa romaanissa ja elokuvassa. Yhteiskunnallinen ilmapiiri oli pitkään avustamiselle vastakkaista.

Kuvaava esimerkki 1920-luvun lopulta on Kalle Päätalon teoksessa 'Kunnan jauhot', josta käy ilmi kunnan apuun liittyvä sosiaalinen häpeä ja leima. Joka tapauksessa julkisen sektorin tehtävät laajenivat 1800-luvulta lähtien sosiaalisten ongelmien hoitoon ja kansalaisten peruskoulutukseen. Hyvinvointivaltion kehittäminen laajensi kuntien sosiaalipoliittista roolia entisestään. Samaan aikaan toimintamuotoja uudistettiin.

Kuntien välinen yhteistyö ei ole 2000-luvun keksintö. Jo edellä mainituissa 1800-luvun asetuksissa oli annettu suppeita mahdollisuuksia kuntien yhteistyölle. Yhteistoiminnan edellytyksiä laajennettiin ratkaisevasti vuonna 1932, jolloin tuli mahdolliseksi erillisen oikeushenkilön eli kuntainliiton perustaminen. Kuntainliittojärjestelmä laajeni varsin ripeästi. Perustettiin lakisääteisiä ns. laajoja kuntainliittoja, vuonna 1948 tuberkuloosihoitoon, vuonna 1952 mielisairaanhoidon, vuonna 1956 maa jaettiin keskussairaalaapiireihin ja kunnat veloitettiin perustamaan sairaaloita ylläpitävät kuntainliitot. Yleisten ammattikoulujen perustaminen vuodesta 1958 tehtiin pääosin kuntainliittojen avulla ja vuonna 1959 pakolliseksi säädetty seutusuunnittelu organisoitiin seutukaavaliittojen kautta. Vielä vuoden 1972 kansanterveyslain voimaantulojen jälkeen perustettiin lukuisia ns. suppeita kuntainliittoja hoitamaan kansanterveyttä. Enimmillään kuntainliittoja oli noin 400. (Mt.)

Kuntainliitot hoitivat kunnallishallinnon tehtäviä, jotka kuitenkin toteutettiin ylikunnallisella yhteistyöllä usein maakunnan maantieteellisen alueen rajoissa. Myös muita tapoja on ollut käytössä. Kunnat ovat tehneet sopimus pohjaista yhteistyötä. Sovellusaloja ovat olleet opetus- ja sivistystoimi (peruskoulujen yläasteet), yleinen oikeusaputoimi, kuluttajatoiminta ja palo- ja pelastustoiminta. (Mt.)

1990-luvulla kuntien toimintavapautta lisättiin niin kunnan omassa toiminnassa kuin kuntien välisessä yhteistyössä. Vuoden 1993 kunnallislain osittaisuudistuksessa kasvatettiin kuntien päätösvaltaa tehtäviensä hoitamiseksi yksin ja yhteistyössä muiden kuntien kanssa. Kuntainliittojärjestelmästä siirryttiin väljästi säänneltyihin kuntayhtymiin. Uudistuksella voitiin vähentää kuntayhtymien määrä ja selvittää niiden toimintaa. (Mt.)

Vuoden 1995 kuntalaki ja vuoden 1998 kuntajakolaki määrittävät kuntien toiminnan peruseriaatteen. Kunnilla on mahdollisuus hoitaa lakisääteiset velvoitteet itse tai yhteistyössä muiden kuntien kanssa sekä hankkia tehtävien hoitamiseksi palveluja muilta niitä tuottavilta organisaatioilta. Yhteistoimintaa ohjataan sopimuksin. Edelleen on noin 200 vapaaehtoista ja pakollista kuntayhtymää. Lakisääteisiä ovat maakuntien liitot, erikoissairaanhoidon ja erityshuollon kuntayhtymät, ammattikoulukuntayhtymät sekä ammattikorkeakoulukuntayhtymät. Yksityisoikeudellisia sopimuksia tehdään kuntien, yhdistysten, säätiöiden, osuuskuntien ja osakeyhtiöiden kanssa. (Mt.)

Kunnat ovat rahoittaneet tehtävänsä pääosin veroilla ja maksuilla. Kun valtio alkoi säätää kunnille tehtäviä, se ohjasi varoja tehtävien hoitamiseen. Kuntien eroavaisuudet johtivat valtionapujärjestelmien kehittymiseen. Valti-onapujärjestelmä oli alunperin tehtäväkohtainen; jos valtio osoitti kunnalle uusia tehtäviä, se sääti samalla avustuksesta. Valti-onapujärjestelmää muutettiin vuonna 1984 ja 1993, ja kunnat saivat vapaat kädet rahojen kohdistamiseen, vaikka varoja jaetaan usean lain ja säädöksen perusteella. (Mt.)

Valtion rahoitusosuus ei koskaan ole kattanut kaikkia kustannuksia. Osuudet kasvoivat kuitenkin suhteellisesti ja absoluuttisesti aina 1990-luvun lamaan saakka, jolloin ne kääntyivät jyrkkään laskuun. Aivan viime vuosina on tapahtunut pientä nousua. Valtionosuusjärjestelmällä kasvatettiin hyvinvointivaltion palveluita. Perustuslaissa on turvattu kansalaisen perusoikeudet, joilla on tiukka kytkentä hyvinvointivaltio-ideologiaan. (Mt.)

Mainittu kytkentä on ongelmallinen alueellisen eriarvoistumiskehityksen edetessä. Osa muuttotappioalueiden kunnista joutuu purkamaan palveluitaan. Muuttovoittoiset kunnat eivät pysty vastaamaan kasvaneeseen palvelukysyntään. Joudutaan sen kysymyksen eteen, onko kuntien itsehallintoon ja lakisää-teisiin tehtäviin perustuva hyvinvointivaltio tullut tiensä päähän tilanteessa, jossa suurten ikäluokkien palvelukysyntä lisääntyy merkittävästi samalla, kun he poistuvat työmarkkinoilta.

Kunnat ja suuret muutosvoimat

Kuntien toimintaympäristön muutokseen liittyy megatrendejä, jotka on hyväksyttävä toiminnan reunaehdoiksi. Megatrendi on ilmiö tai ilmiökokonaisuus, jolla on selvästi tunnistettava linja ja suunta, jonka uskotaan jatkuvan saman-suuntaisesti tulevaisuudessa. Megatrendejä voidaan luokitella monin tavoin, mutta tässä yhteydessä tyydyn karkeaan jakoon.

Väestön kaksoisikäntyminen on ensimmäinen. Väestö elää pitempään ja vanhusikäluokat kasvavat suhteessa syntyviin ja nuorempiin ikäluokkiin. Kaksoisikäntyminen on varsinkin kehittyneiden EU-maiden ongelma, mutta esimerkiksi Japanissa tapahtuu samoin.

Toinen on globalisaatio. Globalisaatio on esimerkki megatrendistä, joka koostuu erilaisista ja jopa toisilleen vastakkaisista ilmiöistä. Suomen kuntien kannalta globalisaatio näkyy esimerkiksi yritysten kansainvälistymisenä, talouden vaatimusten muutoksena, monikulttuurisuuden lisääntymisenä tai paikallisuuden ja traditioiden vaalimisena vastapainona kulttuuriselle yksi-puolistumiselle.

Globalisoituminen kulkee samaa polkua tietoyhteiskuntakehityksen kanssa. Tietoyhteiskuntakehityksen määrittelyssä esiintyy vaihtelua ja painotuseroja. Tietoyhteiskunnasta toivotaan uuden tuotannon yhteiskuntaa, jossa tieto on keskeinen tuotantotekijä, teknologiset innovaatiot helpottavat palvelujen tuottamista ja jakelua ja jossa ympäristöongelmat saadaan ratkaistua ja demokraattisuusvaje täytettyä. Tietoyhteiskuntakehityksessä nähdään potentiaalia taloudellisen toiminnan ylläpidolle ja elvyttämiselle syrjäseuduilla, mutta myös muutenkin kansantalouden uutena tuotannon moottorina.

Ympäristökysymys megatrendinä tarkoittaa voimistuvia ympäristöpaineita ja niiden ratkaisemiskeinoja, joilla on vaikutusta ekologiseen ja sosiaaliskulttuuriseen ympäristöön. Kestävän kehityksen retoriikassa korostuu taloudellisen toiminnan, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön sekä ekologisen ympäristön vuorovaikutus ja sellaiset ratkaisumallit, jotka tuottavat kaikkien ulottuvuuksien kannalta tyydyttävän lopputuloksen. Ratkaisujen hakeminen ei ole helppoa, sillä taloudellinen toiminta, tavaroiden tuotanto, raaka-aineiden hankinta ihmisten liikkuminen ja asuminen ovat tuottaneet negatiivisia ympäristövaikutuksia. Toisaalta on mahdollista kehittää ympäristöteknologista tuotantoa, joka voi muodostua Suomen kaltaisen maan kilpailueduksi.

EU:n kehittyminen on merkittävä kysymys Suomen kuntien kannalta. Vuonna 2004 tapahtuva EU:n laajeneminen tuo Unioniin sellaisia jäsenmaita, joiden elintaso on huomattavasti alempi kuin nykyisissä jäsenmaissa keskimäärin. Tämä saattaa lisätä työvoiman liikkuvuutta Unionin sisällä merkittävästi. Toinen tekijä on Unionin päätöksenteko. Miten alueellinen päätöksenteko toteutetaan uudessa uljaassa Unionissa? Mikä on ylipäätään EU:n päätöksenteon muoto tulevaisuudessa? Edetäänpä kohti liittovaltiota? Näillä kysymyksillä on merkitystä varsinkin aluetasolla, sillä Pohjoismaiden paikallista itsehallintoa ja päätöksentekoa korostava malli saattaa ajautua ristiriitaan EU:n uusien ehdotusten kanssa.

Kunnat joutuvat toimimaan kompleksisessa toimintaympäristössä, jossa on tekijöitä, joihin vaikuttaminen yksittäisen kunnan tasolla ei onnistu. Niihin kunnan on sopeuduttava ja muokattava omaa strategiaansa reunaehtoihin sopiviksi. Kunnilla on edelleen hallinnollisen asemansa kautta huomattavasti valtaa monien asioiden toteuttamisessa. Jos kysymystä tarkastellaan suurten ikäluokkien palvelu- ja työvoimanäkökulmasta, huomataan, miten megatrenditasoiset kehityskulut asettavat kehykset toiminnan suuntaamiselle. Kuitenkin kunnilla on edelleen mahdollisuuksia päättää 'maalauksen' väri- ja hahmomaailmasta. Kuntien välisen yhteistyön kehittäminen on edelleen hyvä keino pärjätä muuttuvassa maailmassa. Tietotekniikan mahdollistama uudenlainen verkostoituminen esimerkiksi peruskoulutuksen, terveydenhuollon tai kulttuurimarkkinoinnin toteuttamisessa on alkanut. Suuret ikäluokat voidaan ymmärtää positiivisesta asiakasnäkökulmasta; kun tuotetaan laadukkaita ja

tehokkaita palveluja, sen toimii viestinä kunnan panostuksesta asukkaisiinsa. Se taas on imagomarkkinointia yrityksille laadukkaasta elinympäristöstä. Yritysten sijoituspäätöksissä kunnan imagolla ja palvelutasolla on merkitystä, vaikka osaavan työvoiman saatavuus onkin yritysten ensisijainen alkuehto.

Suuret ikäluokat palvelujen käyttäjinä 2010-luvulla

Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan väestörakenne muuttuu seuraavalla tavalla:

	Yksikkö	2010	2020	2030
Väkiluku	1 000	5 268	5 317	5 291
0–14 v.	%	16	16	15
15–64 v.	%	67	61	59
65– v.	%	17	23	26

Taulukko 1. Väestöennuste 2010-2030 (lähde: Tilastokeskus)

Vaikka väestöennusteisiin liittyy ymmärrettävästi epävarmuuksia, voidaan joka tapauksessa odottaa vanhusväestön osuuden ja erityisesti yli 75-vuotiaiden määrän kasvavan huomattavasti. Keskimääräinen elinikä on pidentynyt ja ihmiset ovat eläkkeelle jäädessään aiempia ikäluokkia terveempiä. Vuonna 2030 suuret ikäluokat ovat yli 80-vuotiaita. Iän karttuessa terveyspalvelujen käyttö lisääntyy vääjäämättä. Kysymys kuuluukin, miten suurten ikäluokkien terveys- ja muut palvelut jatkossa hoidetaan.

Sosiaali- ja terveydenhuolto muodostavat kuntien suurimman palvelusektorin ja ne kuluttavat yli 50 % kuntien menoista. Ne työllistävät yli puolet kuntien palveluksessa olevasta työvoimasta. Työllistävä vaikutus ulottuu myös peruskunnan ulkopuolelle, sosiaalisektori ostaa palveluja järjestöiltä ja yrityksiltä ja lisäksi tavaroita toimintaansa varten. Vaikka kunnat tuottavatkin suuren osan sosiaalipalveluista itse, yksityisiltä yrityksiltä tai yleishyödyllisiltä yhdistyksiltä hankittavat ostopalvelut ovat selkeä vaihtoehto esimerkiksi vanhusten asumispalvelujen tuottamisessa, 69 % kunnista käyttää ostopalveluja. Vuoteen 2010 mennessä kunnat arvelevat täyttävänsä vanhusten kotipalveluiden, vanhusten ja vammaisten asumispalveluiden sekä laitoshoidon lisätarpeen yksityisiltä palvelujen tuottajilta tehtävillä ostoilla. (Linnakko 2003, 64-65.)

Viime vuosien keskustelussa on esitetty vaatimuksia erilaisten vaihtoehtoisten palvelutuotantomallien käyttämiseksi. Niillä tarkoitetaan palvelujen yksityistämistä, tilaaja – tuottaja –mallin implementointia, palvelusetelijärjestelmän entistä laajempaa käyttöä, ostopalveluja ja palvelujen ulkoistamista muutamia esimerkkejä mainitakseni. Taustalla on ajatus kunnallisen palvelutoiminnan tehostamisesta ja kustannusten karsimisesta. Asiaan liittyvä alueellinen erilaistuminen. Ruraalit muuttotappioalueet ovat samoja, joissa vanhusväestön suhteellinen osuus kasvaa nopeimmin. Muuttotappioalueet kärsivät verotulojen ja työpaikkojen vähenemisestä, jotka taas aiheuttaa paineita palvelujen rahoitukselle. Noidankehä on valmis. Muuttovoittoalueilla palvelujen lisääntyvä kysyntä taas edellyttää toiminnan tehostamisen lisäksi lisää investointeja (Valanta 2003, 5).

Seutuyhteistyölle on asetettu suuria toiveita palvelujen järjestämiseksi kaikin tavoin tehokkaammin. Käynnissä olevissa seutuyhteistyökokeiluissa ja ns. Kainuun mallin kehittämisessä pyritään ylikunnalliseen yhteistyöhön myös sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiseksi. On esitetty, että esimerkiksi terveyskeskuksien ja erikoissairaanhoidon vähimmäisväestöpohjan olisi oltava noin 30 000 henkeä. Suuruuden ekonomiaan asetetut odotukset saattavat olla ylivoimaisia (Hirvonen 2002, 64). Trendiksi saattavat muodostua räätälöidyt yksilölliset palvelut, jotka tuotetaan verkosto-organisaatioiden kautta, joissa toimijoiden koko ei ratkaise vaan niiden osaaminen ja laatu.

Asiakasnäkökulmasta tarkasteltuna on oikeastaan aivan sama, miten palvelut on hallinnollisesti organisoitu, kunhan asiakas saa palvelut kohtuullisessa ajassa kohtuullisin kustannuksin ja mieluusti yhdeltä luukulta. Kunnallisten palvelujen kannatus ja panostushalukkuus on kyllä ollut kansalaisten keskuudessa suurta, vaikka palvelutytyväisyys onkin ollut alemmalla tasolla. Kuntalaiset ovat sitä tyytyväisempiä 1) mitä vähemmän kunnassa on asukkaita, 2) mitä harvaanasutumpi kunta on, 3) mitä maatalousvaltaisempi se on, 4) mitä vähäisempiä ovat asukaskohtaiset veroäyrit, 5) mitä enemmän kunnassa on yli 65-vuotiaita ja vähemmän alle kouluikäisiä ja 6) mitä alempi on koulutustaso (Pekola-Sjöblom 2002, 42-48; 65-66). Sama asia toisinpäin ilmaistuna: väkirikkaissa tiheästi asutuissa monipuolisen elinkeinorakenteen kaupungeissa, joissa ihmiset ovat perheellisiä ja työelämässä olevia suhteellisen korkeasti koulutettuja, palvelutytyväisyys on keskimääräistä vähäisempää.

Kunnallisan alan kehittämissäätiön teettämän kyselyn (2004) mukaan 72 % kuntalaisista haluaisi, että kunnat pikemmin lisääisivät kuin vähentäisivät palveluitaan tulevaisuudessa. Kunnanjohtajista palvelujen lisäämistä pitää realistisena vastaavasti 10 %. Jos kunnat joutuvat karsimaan menojaan, kansalaiset toivovat etenkin vanhustenhuollon säästyvän supistuksilta. Haluttomasti suhtaudutaan myös terveyskeskuspalveluiden, koulutoimen ja lasten päivähoidon leikkauksiin. Kunnanjohtajat nostavat ei-vähennettävien listalle

edellisten lisäksi joukkoliikenteen sekä henkilöstön palkat. Vähiten haittaavia karsintakohteita ovat kulttuuripalvelut ja yrityselämän tukeminen, joskin yli kolmannes ei haluaisi karsia näistäkään palveluista.

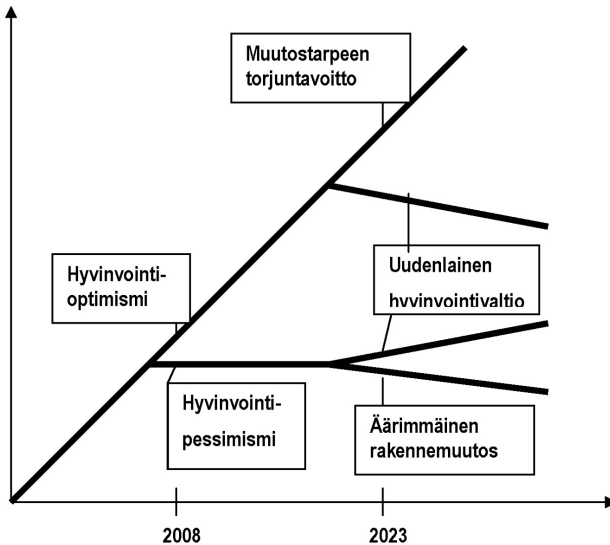
Palveluiden säilyttämiseen löytyy kansalaisilta kannatusta. Enemmistö kansalaisista ei pidä kunnallisverotuksen tasoa kohtuuttomana kunnan tarjoamiin palveluihin nähden. Heistä 84 % korottaisi kunnallisveroa, jos vaihtoehtona olisi palveluiden karsiminen. Alle 35-vuotiaat suhtautuvat hieman penseämmin verokorotuksiin. Palvelutason parantamisen arvioidaan edellyttävän lisähenkilöstöä. (Mt.)

Mit yll mainittu voi tarkoittaa tulevaisuuden kannalta? Suuret ikäluokat ovat niit, jotka ovat eläneet hyvinvointivaltion rakentamisen aikaa. Voidaan olettaa, ett he vaativat palvelujen toimivuutta aiempia ikäpolvia voimallisemmin. Toisaalta heill on käytöss enemmän rahaa, joten he pystyvät mys maksamaan palveluista. Hyvinvointivaltion muuntuminen hyvinvointiyhteiskunnaksi voi tarkoittaa sit, ett kansalaiset ottavat aiempaa enemmän vastuuta omasta hyvinvoinnistaan, julkinen valta ylläpitää ja kontrolloi turvaverkkoja, jotka tuotetaan yksityisin ja julkisin varoin mahdollisimman tehokkaasti ja tietotekniikka hyväksi käyttäen (Vartia & Yl-Anttila 2003). Kuten edell todettiin, kunnat odottavat erilaisten ostopalveluiden olevan vastaus vanhuspalvelujen lisääntyvään kysyntään. Kuntien rooli muuttunee säätelijst mahdollistajaksi sek toteuttajasta koordinaattoriksi.

Suuret ikäluokat ovat olleet luomassa ja rahoittamassa suomalaista hyvinvointivaltiota, jossa kunnilla on ollut suuri rooli palvelujen järjestämisessä. Mentaalisessa mieless he toivonevat, ett elkkeelle siirtyessään he voivat nauttia sen palveluista. Eivätk vain hoitopalveluista vaan opetus-, viihtyvyys-, kulttuuri- ja virkistyspalveluista. Poliittisesti heill on valtaa vaaleissa, koska he muodostavat suurimman äänestäjäjoukon. Hyvinvointivaltion purkaminen voi osoittautua vaikeaksi.

Tulevaisuuden vaihtoehtoja on useita. Yksi karkea jaottelu hyvinvointivaltion tulevaisuusvaihtoehdoista on esitetty Suomen kuntien ja seutujen elinkeinopolitiikkaa luotaavassa tutkimuksessa (Kaskinen 2003). Kunnan luottamus- ja virkahenkilöt, yrittäjät ja asiantuntijaorganisaatioiden edustajat (N=67) ennakoivat hyvinvointivaltion tulevaisuutta. Heidän lausumistaan rakennettiin kuvion 2 mukainen mahdollinen tulevaisuuspolusto.

Hyvinvointioptimismi. Julkisivallan rooli palveluiden ja etuuksien pääasiallisena takaajana halutaan säilyttää, jolloin universaalisuuden ja tasa-arvon toteutuminen voidaan turvata. Sen lisäksi, että julkisvalta yhä toimii merkittävän peruspalveluiden tuottajana, subventoidaan veroin ja muiden sosiaalisten mekanismien (tulonsiirrot, sosiaalinen vakuuttaminen, palveluvelvoitteet) avulla kaikkien yhteiskuntaluokkien palvelutarpeita. Yksityisen palvelusektorin kehittyminen tukee ja täydentää julkisia palveluita, joskin

Kuvio 2. Hyvinvointivaltion tulevaisuusnäkemys lyhyellä (2008) ja pitkällä (2023) aikavälillä.

myös julkinen sektori onnistuu valtion- ja kuntataloudellisten paineiden alla löytämään taloudellisempia toimintamalleja (palvelusetelit, alueellinen yhteistyö sekä tiettyjen erikoispalveluiden ulkoistaminen). Kokonaisuudessaan julkisten ja yksityisten palveluntuottajien kehittyvä sekajärjestelmä onnistuu ylläpitämään hyvinvointivaltiolle tyypillisiä palveluita sekä aidosti lisää kansalaisten vaihtoehtojen määrää.

Hyvinvointipessimismi. Julkisen vallan mahdollisuudet taata laajoja hyvinvointipalveluita kapenevat ja etuuksista joudutaan tinkimään merkittävästi. Julkinen palvelutuotanto ajautuu resurssikriisiin, joka johtaa hyvinvoinnin uudelleenarvioinnin seurauksena monien palveluiden laadulliseen ja määrälliseen alasajoon. Kehityksen seurauksena yhteiskunnallinen syrjäytyminen sekä turvattomuus lisääntyvät, ja yhä harvenevalla joukolla kansalaisia on mahdollisuuksia nauttia välttämättömmistäkään palveluista. Yksityistä palvelutarjontaa syntyy siellä, missä niiden maksukykykin sijaitsee.

Muutostarpeen torjuntavoitto. Globaalin talouden asettama paine hyvinvointivaltion uudelleen järjestelylle osoittautuu hetkelliseksi ilmiöksi. Sosiaalinen hyvinvointivaltio kestää ja julkisvalta onnistuu säilyttämään asemansa universaalien etuuskien tarjoajana.

Äärimmäinen rakennemuutos. Julkinen valta on joutunut karsimaan äärimmilleen hyvinvointivaltiolle tyypilliset palvelut ja etuudet eikä takaa palveluiden tasa-arvoista saatavuutta kuin nimellisesti. Yksilö vastaa omien

tarpeidensa tyydyttämisestä ostovoimansa mukaisesti hankkimalla palvelut yksityiseläät sektorilta. Markkinaperusteinen palvelutuotanto keskittyy kysynnän mukaan kasvukeskuksiin ja muualla niiden tarjonta hiipuu. Kolmas sektori ei onnistu keräämään tarvittavaa nostovoimaa ja sen tarjoama apu yhteiskunnan heikoimmalle osalle on tarpeeseen nähden riittämätöntä. Sosiaaliluokkien välisen kuilun kasvun johdosta yhteiskuntarauha ei ole enää julkishyödykkeen itsestäänselvyys.

Uudenlainen hyvinvointivaltio. Palvelutuotannon taloudelliset ja sosiaaliset reunaehdot on onnistuttu tasapainottamaan tavalla, joka turvaa sekä kustannustehokkaan että kattavan palveluvalikoiman kansalaisille. Julkinen sektori niveltää oman (vähentyneen) palvelutehtävänsä lisäksi yksityistä kysyntää ja tarjontaa joustavasti toisiinsa (tilaaja–tuottaja -malli, ulkoistaminen). Monikulttuurisuus ja tasa-arvo on juurtunut kiinteäksi osaksi hyvinvointiyhteiskunnan luonnetta sekä työvoimapulan sanelemana että pehmeämpien arvojen kannatuksen kasvun johdosta.

Tietotekniikkaa on käytetty kotipalveluluissa järjestelyissä jo suhteellisen pitkään. Vanhusasukkaiden etävalvota saa uusia muotoja. Terveystieteissä etäpalveluja on käytetty sairauksien diagnosoinnissa. Tulevaisuudessa on mahdollista, että kirurgisia toimenpiteitä tehdään robottien avulla, jota huipukirurgit ohjaavat tuhansien kilometrien päästä (Pelkonen 1999). Tietotekniikan käytön laajentamiselta odotetaan tietenkin kustannussäästöjä, vaikka perusteluna voi käyttää myös käyttömukavuutta (esim. yhteydet suoraan kotoa). Tietotekniikan kustannussäästöjen oletetaan syntyvän työvoiman tarpeen vähenemisen kautta. Hoivatyön koneellistaminen ainakaan keskipitkällä aikavälillä ei näytä todennäköiseltä, koska ihmistyön korvaaminen on vaikea toteuttaa paitsi teknisesti myös arvosyistä.

Työmarkkinat suurten ikäluokkien poistuman jälkeen?

Noin 430 000 suomalaista eli joka viiden palkansaaaja on kunnan palveluksessa. Kuten johdannossa todettiin kuntasektorin poistuma on seuraavien vuosien aikana noin 150 000 työntekijää. Vuoteen 2010 mennessä eläkkeelle jää noin 130 000 nykyisten eläkesäädösten perusteella. Heistä puolet toimii sosiaali- ja terveydenhuollossa. Vuonna 2000 sosiaali- ja terveyshuollon hoitotyössä toimi kaikkiaan (yksityisellä ja julkisella sektorilla) 281 300 henkeä. Työministeri on arvioinut väestön ikääntymisen aiheuttavan noin 58 000 hengen lisätarpeen vuosina 2000–2015. Samaan aikaan poistuma on noin 125 000 henkeä. Tarvitaan siis yli 180 000 uutta työntekijää pelkästään hoivatyöhön. (Kauppinen 2004, 17.) Vaikka tehostamisella, uudelleen järjestelyillä, tietotekniikalla ja

ulkoistamisella poistumaa korvataankin, kuntien on palkattava uusia ihmisiä. Vaihtoehtoisten palvelumallien (kuntayhteistyö, alueellinen yhteistyö, kolmannen sektorin ja yksityisen sektorin palvelujen lisääminen) eivät todennäköisesti riitä. Ellei sitten nykyisiä hyvinvointivaltion velvoitteita pureta.

Kunnat joutuvat kilpailemaan työvoimasta yksityisen sektorin kanssa, koska työmarkkinoilta poistuvien määrä on suurempi kuin sinne tuleva. Työssä olevien sitouttaminen on entistä ajankohtaisempaa. Suuria ikäluokkia olisi pidettävä työssä pidempään. Keskustellaankin eläkelain muutoksista, joiden mukaan työntekijä voisi niin halutessaan olla työssään 68-vuotiaaksi saakka. Nykyinen eläkepolitiikka toimii päinvastaiseen suuntaan; eläkkeelle pääsyä on itse asiassa helpotettu ja näin voitu käyttää eläkejärjestelyjä porkkanana työvoiman vähentämisessä.

Eläkkeelle pääsy saattaa houkuttaa tuloloukkujen ja korkean marginaalivoimaroasteen takia. Jos eläketurva on hyvä ja veroaste korkea, käteen jäävä rahasumma eroaa suhteellisen vähän eläkkeellä tai työssä ollessa. Eläkkeellä on aikaa harrastuksille ja kotitöille. Koettu hyvinvointi saattaa nousta huomattavasti. Suomessa jäädäänkin eläkkeelle noin 59-vuotiaana. Kuitenkin kohtuullisten eläkkeiden maksaminen vaatii suuren väestöosan työssäkäyntiä. (Vartia & Ylä-Anttila 2003, 258.) Tietysti joku voi todeta, että pitkään työelämässä olleet ovat osallistuneet eläkepotin kasvattamiseen, joten heillä on oikeus sitä myös hyödyntää. Selvää kuitenkin on, että työllisyys tuo verotuloja, lisää kotitalouksien kysyntää ja pienentää työttömyysmenoja.

Kunnat joutuvat toimimaan tilanteessa, jossa samaan aikaan kireästä taloudesta johtuen joudutaan monessa kunnassa karsimaan menoja ja pitäisi varautua mahdolliseen työvoimapulaan. Työntekijöiden jaksamisestakin olisi huolehdittava. Rakenteellisista tekijöistä johtuen kunnan pitkäjänteinen strategista suunnittelua on ollut hankala toteuttaa, vaikka kunnat ovat kiitettävästi erilaisia strategioita tehneetkin. Suunnittelu on edennyt vuosibudjetin raameissa, on jouduttu elämään vuosi kerrallaan.

Kunnan palkat eivät ole kilpailukykyisiä yksityiseen sektoriin verrattuna. Näin on varsinkin korkeasti koulutettujen kohdalla. Myös terveydenhoitohenkilökunnan hakeutuminen esimerkiksi Norjaan ja Isoon-Britanniaan on osin johtunut siellä saavasta paremmasta palkasta. Ylipäätään ammattien arvostus ja työn sisältö ovat muuttuneet voimakkaasti, työpaineet ovat kasvaneet. Viimeksi mainittu koskee kaikkia ammattiryhmiä ja niin julkista kuin yksityistä sektoria. Suurten ikäluokkien työssä jaksamiseen työolosuhteilla on oma merkityksensä.

Maahanmuutto on väestökehityksen muuttuja, jota on vaikea ennakoida. Tilastokeskuksen on todennut väestöennusteidensa osuvuustarkasteluissa, että viimeisten 30 vuoden aikana tehdyt ennusteet ovat olleet liian varovaisia, erityisesti maahanmuuttoa on aliarvioitu (Vartia & Ylä-Anttila 2003, 189).

Luonnollinen väestönkasvu korreloi positiivisesti muuttovoiton kanssa. Maahanmuutolla olisi mahdollista vastata todennäköiseen työvoimapulaan myös palvelualoilla.

Suomen maahanmuuttopolitiikkaa voidaan mielestäni kuvata kontrolloitavaksi ja rajoittavaksi. Olisiko aika muuttaa maahanmuuttopolitiikkaa? Ongelmaksi voi muodostua se, että työmarkkinoille tarvittaisiin osaavaa koulutettua työvoimaa ja samaan aikaan sinne pyrkii vähän koulutettua siirtolaisväestöä, jonka kouluttamiseen ei ole resursseja ja/tai halua. Työmarkkinat polarisoituisivat entisestään. Suomi muistuttaisi yhä enemmän muita rikkaita länsimaita, joissa halpatyövoima hoitaisi palvelusektorin huonosti palkatut työt ehkä vielä nykyistä vähäisimmin kustannuksin.

EU:n laajeneminen ei avaa heti työmarkkinoita täysin avoimiksi. Vanhat jäsenmaat suojaavat työmarkkinoitaan siirtymäjoilla. Suomi on kaavaillut kahden vuoden siirtymäaikaa. Työlupakäytäntö on jäämässä aluksi voimaan. (Kauppalehti 5.2. 2004.) Työvoimapula ei ole aktualisoitunut vielä, valtiot suojaavat työmarkkinoitaan työttömyyden oloissa, joka on kaikkien EU-maiden ongelma.

Työmarkkinoiden tulevaisuusnäkymät ovat alakohtaisesti vaihtelevia. Potentiaalia ennakoidaan olevan hoivapalveluissa ja liike-elämän palveluissa. Niissä tuotannon kasvu merkinnee myös työllisyyden kasvua, koska niissä työtä ei voida automatisoida kuten muilla aloilla. (Hernesniemi ym. 2001). ICT-alan työllistävyyden kasvu on katkennut, teollisuus, energiantuotanto ja alkutuotanto työllistävät tulevaisuudessa myös entistä vähemmän. Tuotanto todennäköisesti kasvaa, mutta tehokkuus ja automaatio etenee niin, että työllistävää vaikutusta sektoreilla ei ole.

Lopuksi

Suuria ikäluokkia on helppo pitää tulevaisuudessa kuntien toiminnan kannalta rasitteena. Jos kunnat ovat vastuussa samassa mitassa erilaisten palvelujen tuottamisesta, lisääntyvä vanhusväestö tuo väistämättä lisää asiakkaita kunnan eri palvelusektoreille. Sosiaali- ja terveystyöpalvelut erityisesti joutuvat varautumaan kasvavaan asiakaskuntaan. Suuret ikäluokat poistuvat nopeasti työvoimasta, jollei radikaaleja muutoksia esimerkiksi eläkeikään tehdä.

Mutta voisiko asiaa ajatella toisesta näkökulmasta? Jos suuria ikäluokkia tarkasteltaisiin resurssina? Todennäköisesti heidän käytettävissä olevat tulonsa ovat suuremmat kuin aiemmin eläköityneillä sukupolvilla. Näin ollen he muodostavan maksavan asiakaskunnan eriytyneille palveluille. Tämä ei välttämättä tarkoita julkisten palvelujen jyrkkää jakamista parempaa palvelua saaviin mak-

saviin asiakkaisiin ja peruspalveluja saaviin köyhiin vaan yksittäisen asiakkaan tarpeiden mukaan räätälöityä palvelupakettia, jonka kustannuksiin hän osaksi osallistuisi. Palvelupaketti tilattaisiin yhdest front office -palvelimesta, jota kautta asiakas saisi kaikki haluamansa palvelut.

Työmarkkinoiden kannalta seniorikansalaiset ovat työvoimaresurssi, jota voitaisiin hyödyntää heidän oman halunsa mukaan. He voivat olla osaamis- tai tietotaitoresurssi joillain aloilla, koska heillä on hiljaiseen tietoon perustuvaa osaamista, joita nuoremmat eivät ole ehtineet tai pystyneet hankkimaan. Eri-tyisesti kolmannen sektorin tietyillä aloilla he pystyvät muodostamaan peruspalveluja täydentäviä hoivarinkejä. Toimintaa voisi synnyttää lastenhoitoon, omaishoitoon sekä virkistys- ja harrastustoimintaan. Tämä ei tarkoita sitä, että pistetään seniorikansalaiset hoivaamaan toisiaan vaan, että heidät integroitaisiin aidosti osaksi uutta hyvinvointiyhteiskuntaa eikä karsinoitaisi jonkinlaisiin Suomen Floridoihin, jossa suurin osa väestöstä olisi pelkkiä vanhuksia.

Lähteet

- Hernesniemi, Hannu & Kymäläinen, Pasi & Mäkel, Pekka & Rantala, Olavi & Rautkyl-Willey, Ritva & Valtakari, Mikko (2001): Suomen avainklusterit ja niiden tulevaisuus. Tuotanto, tyllisyys ja osaaminen. ESR-julkaisut 88/01. Työministeri. Edita Oyj, Helsinki.
- Hirvonen, Timo (2002): Kuntien yhteistyön sisältöj. Teoksessa Timo Hirvonen (toim.): Seutujen hyväksi – kuntien parhaaksi? ACTA nro 146. Suomen Kuntaliitto, Helsinki, 14-68.
- Kaskinen, Juha (2003): Onko elinkeinopolitiikalla tulevaisuutta? Kuntien ja seutujen elinkeinopolitiikan tulevaisuusbarometri. ACTA 159. Suomen Kuntaliitto, kauppa- ja teollisuusministeri, Helsinki.
- Kauppinen, Markku (2004): Väestömuutos tulee – onko kuntasi valmis? Kunnallistieteen aikakauskirja (32): 1, 16-35.
- Kauppalehti 5.2. 2004.
- Kunnallisan alan kehittämässäti (2004): <http://www.kaks.fi/pages/julkaisu/pdf/Polemia53.pdf>
- Linnakko (2003). Teoksessa Ilona Lundström (toim): Parasta palvelua. Tutkimus kuntapalvelujen järjestämisen vaihtoehtoista. Praxis. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Pelkonen, Risto (1999): Lääketieteen edistysaskeleet ja tulevaisuus. Teoksessa Osmo Kuusi & Ilkka Niiniluoto (toim). Edistyvien ja rikastuvien tieteiden vaikutukset tulevaisuuteen. Top Ten Futures III. Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry., Helsinki

- Pekola-Sjöblom, Marianne (2002): Kuntalainen palvelujen rahoittajana ja käyttäjän. Teoksessa Marianne Pekola-Sjöblom & Voitto Helander & Stefan Sjöblom: Kuntalaisen monet roolit. KuntaSuomi tutkimuksia nro 37. ACTA nro 147. Suomen Kuntaliitto, Helsinki, 39-76.
- Pihlajaniemi, Toivo (2002): Suomalainen kunta vuonna 2020. Kunnallistieteellinen aikakauskirja (30): 4, 413-424.
- Suomen Kuntaliitto (2004): Kuntien syyt panostaa henkilöstöpolitiikkaan. Kuntaliiton tiedote 29.1.2004. <http://www.kunnat.net>
- Tilastokeskus (2004): Tilastokeskuksen väestöennuste. <http://www.tilastokeskus.fi>
- Valanta, Jöse (2003): Teoksessa Ilona Lundström (toim): Parasta palvelua. Tutkimus kuntapalvelujen järjestämisen vaihtoehtoista. Praxis. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Vartia, Pentti & Yl-Anttila, Pekka (2003): Kansantalous 2023. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ETLA (B204). Taloustieto Oy, Helsinki.

Heikki Ervasti

Työttömyys elämäntilanteena – ikäryhmittäistä vertailua

Eri ikäiset palkansaaajat ovat tunnetusti työmarkkinoilla erilaisissa asemissa. Työttömyys vaivaa useimmin yhtäältä nuoria ja toisaalta iäkkäitä työntekijöitä. Nuorten ongelmana on usein työkokemuksen puute, kun taas ikään-tyneimmät palkansaaajat ovat jo työuransa loppupuolella, eivätkä siitä syystä ole aina houkuttelevimpia työntekijöitä työnantajan näkökulmasta. Lisäksi eri ikäryhmien edustajat poikkeavat toisistaan perhe-elämän vakiintuneisuuden, taloudellisten olosuhteidensa, sosiaalisten verkostojensa ja kenties myös työtä koskevien arvojen suhteen. Voidaan siis olettaa, että työttömyys merkitsee eri ikäisille palkansaaajille jossain määrin erilaista kokemusta. Tämän artikkelin tarkastelukohteena ovatkin eri ikäisten työttömien kokemukset tilanteestaan.

Aikaisempien tutkimusten pohjalta tiedetään, että työttömyys on hankala elämäntilanne kaiken ikäisille ihmisille. Työttömyys heikentää toimeentuloa ja aiheuttaa psyykkistä räsitusta (yhteenvetona ks. esim. Ervasti 2004; Halvorsen 1999). Tarkastelen tässä artikkelissa, kuinka työttömyyden negatiiviset seuraukset jakautuvat ikäryhmittäin. Tehtävänäni on siis selvittää, kuinka kuormittavaksi tai hankalaksi eri ikäiset työttömät kokevat tilanteensa.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on etsitty työttömyystilanteeseen liittyviä tekijöitä, jotka varsinaisesti tekevät työttömyydestä hankalan kokemuksen. Klassinen ja kenties vaikutusvaltaisin teoria työttömyyden vaikutuksista on Marie Jahodan (1982) jo 1930-luvulla kehittämä nk. *deprivaatioteoria*. Deprivaatioteorian mukaan palkkatyöllä on erilaisia nk. latentteja funktioita, kuten ajankäytön järjestäminen, perheen ulkopuoliset kontaktit, yhteiskunnallinen asema ja identiteetti. Kun latentit funktiot häviävät työttömyyden myötä, yksilö kokee psyykkistä kuormitusta ja hyvinvoinnin laskua.

Viime aikoina deprivatioteoriaan pohjautuvaa näkemystä on arvioitu erityisesti nk. *selviytymisteorian* valossa (ks. Goul Andersen et al. 2004; Ervasti 2004). Selviytymisteorian perusajatus on, että työttömyys ei aiheuta vakavia ongelmia deterministisesti ja välttämättömästi, vaan useimmilla työttömillä on voimavaroja selviytyä tilanteestaan. Työttömyyden kokemiseen voidaan vaikuttaa yhteiskuntapolitiikan keinoin ja työttömät voivat itsekin toiminnallaan vaikuttaa hyvinvointiinsa. Selviytymisteorian näkökulmasta korostuu erityisesti työttömyyden aiheuttama toimeentulon heikkeneminen. Taloudellisen toimeentulon vaikeutuminen on tärkein tekijä, joka aiheuttaa työttömille psyykkistä kuormitusta. Tämä on vahvistettu useissa tutkimuksissa (ks. Ervasti 2004; Brenner & Starrin 1988; Kuokkanen et al. 2000; Starrin et al. 1996; Rantakeisu et al. 1997).

Ikäryhmittäisen tarkastelun kannalta on kuitenkin kiintoisaa, että sekä työn latentit funktiot, joita deprivatioteoria korostaa että taloudellinen toimeentulo, joka on keskeisessä asemassa selviytymisteoriassa, vaihtelevat ikäryhmittäin. Voidaan arvella, että nuoret työttömät pystyvät korvaamaan työn latentteja funktioita ystäväpiirissä ja harrastusten parissa paremmin kuin ikääntyneemmät työttömät. Nuoret siis kykenevät löytämään palkkatyölle eräänlaisia funktionaalisia vaihtoehtoja, jolloin työttömyyden negatiiviset vaikeudet eivät ole yhtä suuria kuin keski-ikäisille tai ikääntyville työntekijöille. Lisäksi on arveltu, että nuorimmat ikäluokat eivät arvosta työelämän kautta saavutettavaa yhteiskunnallista asemaa ja identiteettiä yhtä paljon kuin vanhemmat ikäluokat (Warr 1987).

Deprivatioteorian hengessä voidaan laajemminkin ajatella, että se, kuinka keskeinen merkitys palkkatyöllä yksilölle on, vaikuttaa suoraan siihen, kuinka vaikeana hän kokee tilanteensa työttömänä. Onkin saatu näyttöä siitä, että työttömyyden hyvinvointia alentavat vaikutukset ovat erityisen voimakkaita henkilöillä, joilla on korkea työmotivaatio (Nordenmark 1999; Halvorsen 1999). Koska nuorten työmotivaatiota epäillään usein (ks. Tuohinen & Vuorinen 1987), voidaan esittää myös oletus siitä, että työttömyyden aiheuttama psyykinen kuormitus on nuorilla vähäisempää kuin vanhemmilla ikäryhmillä.

Myös selviytymisteorian piirissä korostettu toimeentulon heikentyminen vaihtelee ikäryhmittäin. Tästä näkökulmasta voidaan tosin esittää päinvastaisia oletuksia kuin deprivatioteorian pohjalta. Tiedetään, että nuorilla työttömillä tulot ovat pienemmät ja taloudellinen tilanne heikompi kuin keski-ikäisillä ja sitä vanhemmilla. Nuorimpien työttömien heikko taloudellinen tilanne aiheutuu jo työttömyysturvajärjestelmän tietyistä rajoituksista. Esimerkiksi työmarkkinatuessa on rajoituksia, jotka koskevat alle 25-vuotiaita ammattikouluttamattomia työnhakijoita¹. Nuorimpaan ikäluokkaan kuuluvilla työttömillä on myös lyhyin työhistoria, jolloin myös heidän ansiosidonnainen työttömyysturvansa on alempi. Lisäksi työttömillä kuten muullakin väestöllä varallisuus

karttuu keskimäärin iän myötä. Varsinkin suurten ikäluokkien edustajat ovat jo ehtineet kerätä tarpeellisimpia kestokulutustavaroita ja muita elämän välttämättömyksiä sekä maksaa välttämättömimmät asunto- ja autolainansa pois (Kangas & Ritakallio 1996, 48). Nuorten taloudellisen tilanteen pohjalta voisi siis arvella, että erityisesti juuri heidän kokemuksensa työttömyydestä on raskaampi kuin iäkkäämmillä työttömillä. Vastaavasti tilanteen voisi olettaa olevan helpoin vanhimmilla, suuria ikäluokkia edustavilla työttömillä.

Työttömien taloudellista toimeentuloa korostavaa selviytymisteoriaa voidaan laajentaa koskemaan myös tulevaisuuden odotuksia työmarkkinoilla. Työttömyyden kokeminen voi vaihdella eri ikäryhmissä myös sen vuoksi, että ikäryhmien asemat työmarkkinoilla vaihtelevat. Kuten edellä todettiin, on työllisyystilanne heikoin nuorimmilla ja vanhimmilla työntekijöillä. Tältä pohjalta voidaan arvella, että huonot työllistymismahdollisuudet voimistavat negatiivisia kokemuksia työttömyydestä nuorimpien työttömien keskuudessa. Vanhimpien työttömien osalta voidaan todeta, että varhaiseläkejärjestelyt pehmentävät huomattavasti huonojen työllistymismahdollisuuksien vaikutusta. Sodan jälkeen syntyneitä suuria ikäpolvia edustavat työttömät ovat mahdollisesti jo orientoituneet jäämään pikemmin eläkkeelle kuin palaamaan työelämään.

Tiivistäen siis deprivatioteorian ja selviytymisteorian pohjalta voidaan muotoilla seuraavat hypoteesit työttömyyskokemusten ikäryhmittäisestä vaihtelusta:

- H_1 : työttömyys on nuorimmalle ikäluokalle helpompi elämäntilanne kuin vanhemmille ikäryhmille, koska
  - $H_{1,1}$: nuorimmat työttömät löytävät palkkatyölle funktionaalisia vaihtoehtoja sosiaalisista suhteistaan, siis ystäväpiiristään sekä harrastuksistaan ja koska
  - $H_{1,2}$: heidän työorientaationsa, työmotivaationsa ja kiinnittymisensä työmarkkinoille on heikompi kuin keski-ikäisillä ja sitä vanhemmilla työttömillä.

Toisaalta voidaan kuitenkin väittää, että

- H_2 : Työttömyyden aiheuttama toimeentulon heikkeneminen koettelee erityisesti nuorimpia työttömiä, joten heidän kokemuksensa työttömyydestä on kuormittavampi kuin keski-ikäisten ja vanhimpien työttömien kokemukset. Vastaavasti suuria ikäluokkia edustavien vanhimpien työttömien taloudellinen tilanne on kaikkein paras, jolloin myös työttömyyden psyykinen kuormitus on heidän keskuudessaan vähäisintä.

Lisäksi

- H₃: Huonot työmarkkinanäkymät kuormittavat erityisesti nuorimpia työttömiä, kun taas vanhimpien työttömien keskuudessa mahdollisuus siirtyä eläkkeelle vaimentaa tätä vaikutusta.

Testaan esitettyjä hypoteeseja vaiheittain. Aloitan tarkastelemalla työttömien toimeentulovaikeuksien jakautumista ikäryhmittäin. Tutkin, erottuvatko eri ikäiset työttömät toisistaan toimeentulovaikeuksien suhteen. Seuraavaksi selvitän eroja sosiaalisissa suhteissa ja harrastuksissa. Tämän jälkeen tarkastelen eri ikäisten työttömien näkemyksiä mahdollisuuksistaan työllistyä uudelleen sekä eri ikäisten työttömien työmotivaatiota. Lopuksi selvitän, miten toimeentulo, sosiaaliset suhteet ja harrastukset, työmarkkinanäkymät ja työorientaatio vaikuttavat siihen, kuinka kuormittavana eri ikäiset työttömät pitävät tilannettaan.

Tarkasteluni perustuu Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella vuonna 2000 kerättyyn ”*Työ, talous, toimeentulo*” -aineistoon (ks. Saurama 2001). Aineisto koostuu kahdesta osasta. Ensinnäkin tutkimuksessa kerättiin Suomen koko 18-75-vuotiaista väestöä edustava satunnaisotos, josta rajasin työvoimaan kuulumattomat yli 65-vuotiaat tarkastelun ulkopuolelle. Toisena aineistona käytän samassa tutkimushankkeessa kerättyä vastaavaa aineistoa, joka suunnattiin sekä erityisesti työttömille. Työttömille suunnattu kysely perustuu vuoden 1999 viimeisellä vuosineljänneksellä yli 92 päivää työttömänä olleista otettuun satunnaisotokseen. Koko väestöä edustavassa aineistossa on 1602 ja työttömiä edustavassa otoksessa 789 alle 65-vuotiaita henkilöä². Tarkasteluni varten jaoin molemmat otokset kolmeen ikäryhmään: nuoret (alle 30-vuotiaat), keski-ikäiset (30-49-vuotiaat) ja ikääntyvät (50-65-vuotiaat).

Toimeentulovaikeudet

Toimeentulon hankkiminen on yksi palkkatyön tärkeimmistä merkityksistä. Jo varhaisimmista työttömyystutkimuksista (Lazarsfeld et al. 1933; Bakke 1940) lähtien on havaittu, että työttömyys vaikeuttaa huomattavasti taloudellista toimeentuloa. Tämä oli luonnollista silloin, kun sosiaaliturvajärjestelmä ei ollut vielä kovin kehittynyt, mutta huolimatta työttömyys- ja muun toimeentuloturvan kehityksestä uudemmissakin tutkimuksissa (Vähätalo 1984, 87-96; Warr 1987; Halvorsen 1997; Goul Andersen 2001) on havaittu sama ilmiö: taloudelliset ongelmat ovat työttömillä yleisin ja keskeisin ongelma. Itse asiassa kulutusorientoituneen kulttuurin leimaamassa nyky-yhteiskunnassa (Bauman

1992; Cross 1993) työttömyyden aiheuttamien taloudellisten ongelmien merkitys voi olla jopa korostuneempi kuin aikaisemmin.

Toimeentuloa voidaan mitata monella tavalla. Monipuolisen kuvan saamiseksi käytän tässä tutkimuksessa ensinnäkin objektiivisia mittareita työttömyysturvan laadusta ja määrästä, kaikista nettotuloista sekä toimeentulotuki-asiakkuudesta. Lisäksi käytän subjektiivisempia mittareita, joissa vastaajilta on tiedusteltu onko heillä mielestään ollut vaikeuksia maksaa päivittäisiä menoja, ovatko he joutuneet tinkimään tarpeistaan, katsovatko he että heidän toimeentulonsa on vaikeaa, kokevatko he elävänsä köyhydessä sekä arvioivatko he pystyvänsä maksamaan yllättävän vajaan 1200 euron suuruisen laskun. Näiden mittareiden jakaumat ikäryhmittäin ilmenevät taulukosta 1.

	Kaikki	Nuoret	Keski-ikäiset	Vanhat
1. Saa ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa	35.3	18.2	32.8	44.3
2. Ei saa lainkaan työttömyysturvaa	7.1	11.8	7.6	5.0
3. On saanut viimeisen vuoden aikana taloudellista tukea vanhemmiltaan, sukulaisiltaan tai ystäviltään	35.2 (7.3)	68.4 (0.9)	43.6 (21.0)	12.3 (7.1)
4. Työttömyysturvan keskimääräinen taso (EUR, keskiarvo)	509.80	374.80	473.65	592.76
5. Käytettävissä olevat tulot keskimäärin (EUR, keskiarvo)	574.60	515.50	586.35	591.05
6. Ollut viimeisen vuoden aikana vaikeuksia maksaa juoksevia menoja, kuten ruokaa, vuokraa tms. ("Usein" tai "joskus" vastanneiden osuus)	48.4 (24.2)	58.4 (22.8)	60.3 (35.4)	32.7 (18.3)
7. Joutunut tinkimään välttämättömistä tarpeista / kaikesta	36.6 (26.3)	24.4 (12.8)	45.9 (36.2)	33.0 (22.7)
8. Toimeentulo vaikeaa	54.9 (32.7)	51.5 (23.8)	64.5 (43.2)	47.3 (27.9)
9. Kokee elävänsä köyhydessä ("Kyllä, ehdottomasti" tai "kyllä, jossain määrin" vastanneiden osuus.)	54.6 (36.5)	53.7 (30.6)	63.8 (48.0)	46.2 (28.9)
10. Ei pystyisi maksamaan odottamatonta 1 177 Euron (7 000 mk:n) laskua	71.3 (26.2)	79.1 (14.9)	81.0 (37.2)	58.4 (26.3)
11. Saanut toimeentulotukea ("Usein ja melko säännöllisesti" tai "joskus, satunnaisesti" vastanneiden osuus.)	48.4 (33.0)	58.0 (25.9)	53.5 (38.6)	22.9 (16.4)

Taulukko 1. Työttömien toimeentulo ikäryhmittäin (sulkeissa erotus samanikäisiin työllisiin ja työvoiman ulkopuolisiin verrattuna).

Taulukon 1 jakaumia voidaan lukea siten, että objektiivilla mittareilla mitattuna nuorimman ikäryhmän työttömien olosuhteet ovat hankalimmat ja vanhimpien työttömien olosuhteet puolestaan helpoimmat. On silti huomattava, että työttömien olosuhteet ovat kaikissa ikäryhmissä huomattavasti vaikeammat kuin vastaavan ikäisen muun väestön olosuhteet.

Nuorimmassa ikäryhmässä on vähiten ansiosidonnaista työttömyysturvaa nauttavia työttömiä, kun taas vanhimmassa ryhmässä heitä on eniten. Samaten nuorimmassa ryhmässä on eniten työttömyysturvan ulkopuolelle jääviä sekä toimeentulotukea käyttäneitä henkilöitä. Vanhimmassa ryhmässä sen sijaan on vähiten työttömyysturvan ulkopuolelle jääviä tai toimeentulotukiasiakkaita.

Sekä työttömyysturvan keskimääräinen taso että käytettävissä olevat tulot ovat suurimmat vanhimmissa ja pienimmät nuorimmissa ryhmässä.

Kuva eri ikäisten työttömien taloudellisista vaikeuksista kuitenkin hieman muuttuu tarkasteltaessa subjektiivisempia mittareita. Nyt nimittäin eniten vaikeuksissa olevaksi ryhmäksi paljastuukin keski-ikäisten työttömien ryhmä. Vanhin ikäryhmä näyttäytyy edelleen taloudellisesti parhaiten menestyvänä ryhmänä. Siis vaikka nuorten työttömien olosuhteet objektiivisesti tarkastellen ovatkin heikoimmat, he eivät koe taloudellista tilannettaan yhtä hankalana kuin keski-ikäiset työttömät. Vastaava ilmiö on havaittu myös tutkittaessa koko väestön toimeentulovaikeuksia (Kangas & Ritakallio 1996, 47-48) ja erityisesti nuorten toimeentuloa (Wilska & Eresmaa 2003). Ilmiölle voidaan hakea selitystä yhtäältä nuorten ja keski-ikäisten ihmisten elämäntilanteiden eroista sekä toisaalta eroista kulutusorientaatioissa. On mahdollista, että nuorimman ikäryhmän odotukset kulutustasostaan ovat alhaisimmat, joten he tyytyvät vähimpään. Wilska ja Eresmaa (2003, 113) toteavatkin, että ”nuoret ovat joustava ja huonoista taloudellisista olosuhteista melko helposti toipuva kuluttajaryhmä”. Myöskin on mahdollista, että nuoret eivät suhtaudu kovin vakavasti taloudellisiin ongelmiinsa siksi, että useimmat heistä ovat tottuneet siihen ajatukseen, että iän myötä materiaallinen hyvinvointi nousee. Lisäksi on huomioitava se, että nuorimmissa ikäryhmässä myös taloudellisen tuen saaminen vanhemmilta, muilta sukulaisilta ja ystäviltä saattaa helpottaa merkittävästikin taloudellista tilannetta. Kuten taulukosta 1 ilmenee, on tällaisen tuen saaminen yleisintä nuorimman ikäryhmän keskuudessa. Edellä hypoteesiin H₂ sisältyvä ajatus siitä, että nuorten taloudellinen tilanne on erityisen heikko, saa siis jonkin verran tukea, mutta samalla mainittu ajatus myös kyseenalaistuu, sillä toimeentulon heikkeneminen ei ole kokemuksena nuorimmille työttömille yhtä rasittava kuin keski-ikäisille ja vanhimille työttömille.

On kuitenkin mahdollista, että toimeentulovaikeuksien vaihteluun vaikuttavat myös muut tekijät kuin ikä. Aikaisempien tutkimusten (esim. Ervasti 2004) pohjalta tiedetään, että työttömien toimeentulovaikeudet vaihtelevat iän ja työmarkkina-aseman lisäksi myös perheaseman, koulutuksen, ammattiaseman, työttömyyden keston sekä mahdollisesti myös sukupuolen mukaan. Esimerkiksi tiedetään, että koulutustausta vaihtelee ikäryhmittäin melko voimakkaasti. Nämä erot voidaan selvittää ja vakioida pois ikäryhmän vaikutuksista käyttämällä monimuuttujamenetelmiä. Tällä kertaa valitsin monimuuttujamenetelmäksi kovarianssianalyysin, koska osa selittävistä muuttujista on luonteeltaan jatkuvia ja osa puolestaan kategorisia (ks. esim. Tabachnick & Fidell 2001, luku 8). Selitettävänä muuttujana ensimmäisessä kovarianssianalyysissä käytän taulukossa 1 esitetyistä subjektiivisista muuttujista (muuttajat 6-11 taulukosta 1) muodostettua summamuuttujaa, jonka reliabiliteetti muodostui varsin korkeaksi ($\alpha = .88$). Summamuuttuja on pisteytetty siten,

että korkeammat (positiiviset) arvot tarkoittavat suurempaa määrää koettuja taloudellisia vaikeuksia ja pienemmät (negatiiviset) arvot puolestaan sitä, että taloudellisia vaikeuksia on vähemmän. Suoritin kovarianssianalyysin ensin koko aineistolle ja sitten jokaiselle ikäryhmälle erikseen, koska edellä esitetyissä hypoteeseissa esitettiin oletuksia taustamuuttujien vaihtelusta eri ikäryhmissä³. Kovarianssianalyysin tulokset ilmenevät taulukosta 2.

	Kaikki	Ikä -29	Ikä 30-49	Ikä 50-65
Vakio	36.67***	47.31***	44.428***	39.828***
Ikä -29	6.87**	-	-	-
Ikä 30-49	12.42***	-	-	-
Ikä 50-65 ¹	0	-	-	-
Yksinhuoltaja	10.50**	2.68	9.89*	42.19***
Yksinasuva	8.18***	2.73	3.48	15.36***
Perheellinen ¹	0	0	0	0
Vähintään opistotasoinen	-9.39**	.89	-14.01*	-9.23
Ammatillinen koulutus	.66	-.86	-1.87	4.13
Ei ammatillista koulutusta ¹	0	0	0	0
Ylempi toimihenkilö	-2.97	-9.02	3.60	-5.40
Alempi toimihenkilö	-3.92	-.05	-.31	-7.44*
Muu ammatti	2.23	3.08	2.88	5.66
Yrittäjä	-.47	-2.58	-3.22	6.31
Työntekijä ¹	0	0	0	0
Mies	.60	4.59	4.75	-4.79
Nainen ¹	0	0	0	0
Työttömyyskuukausien määrä	.36***	.30*	.50***	.27***
R ²	.18	.09	.19	.20

1) Referenssikategoria

Taulukko 2. Subjektiiivisesti koettujen taloudellisten ongelmien vaihtelu taustamuuttujien suhteen. Kovarianssianalyysi.

Taulukosta 2 voidaan havaita, että ikäryhmien väliset erot säilyvät vakioinnista huolimatta. Iän lisäksi taloudellinen tilanne riippuu eniten perheasemasta ja työttömyyden kestoista. Perheettömyyteen kytkeytyy toimeentulovaikeuksia erityisesti vanhimpien työttömien ryhmissä. Perheaseman suhteen voidaan havaita myös, että eniten toimeentulovaikeuksia on yksinhuoltajilla kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä. Mahdollisesti nuorimmassa ikäryhmässä yksinhuoltajien lapset ovat vielä niin pieniä, että menot lapsista ovat myös suhteellisen pieniä. Työttömyyskuukausien määrä puolestaan vaikuttaa siten, että työttömyyden pidentyessä toimeentulovaikeudet lisääntyvät. Lisäksi taulukosta 2 voidaan havaita, että pitkä koulutus vähentää toimeentulovaikeuksia keski-ikäisten työttömien ryhmässä ja että iäkkäimmässä ryhmässä alemmilla toimihenkilöllä on suhteellisen vähän toimeentulovaikeuksia. Havainnot vastaavat pääpiirteittäin aikaisempia työttömien toimeentuloa tarkasteleita

tutkimuksia (esim. Halvorsen 1997, 263; Gallie ym. 2000) sekä koko väestölle suoritettujen köyhyystutkimusten tuloksia (esim. Ritakallio 1994; Kangas & Ritakallio 2003).

Ystäväpiiri ja harrastukset

Työttömyyden välitön seuraus on, että vapaa-aika lisääntyy. On esitetty erilaisia tulkintoja siitä, mitä tämä merkitsee työttömille. Toisinaan julkisuudessa on tarjottu kuvaa huolettomista, usein nuorista työttömistä, jotka elävät ehkä niukasti, mutta ovat tyytyväisiä olosuhteisiinsa, eivätkä kaipaakaan palkkatyötä. Näissä kuvauksissa työttömät keskittyvät harrastuksiinsa sekä hoitamaan sosiaalisia suhteitaan. Voimakkaimmissa tulkinnoissa (esim. Murray 1990) on jopa pelätty eräänlaisen riippuvuuskulttuurin kehittymistä. Deprivaatioteoreettisesti ajatellen funktionaalinen vaihtoehto työnteolle on liiankin hyvä. Toisaalta työttömien eristäytyminen voidaan nähdä myös rakenteellisiin syihin kytkeytyvän sosiaalisten resurssien heikkenemisen seurauksena (Wilson 1987; Field 1989). Tulkinnasta huolimatta eräät empiiriset havainnot tukevatkin käsitystä siitä, että työttömyys vähentää sosiaalista kanssakäymistä perheen ulkopuolella (Paugam 1995). Työttömien elämä keskittyy perhepiiriin.

Ikä	Kaikki	- 29	30-49	50 -
1. On ystävä, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti	75.1 (-8.1)	88.7 (-2.2)	76.9 (-6.1)	67.6 (-9.8)
2. Tapaa ystäviään vähintään kerran viikossa	56.2 (-3.7)	73.8 (-5.1)	60.2 (4.0)	45.8 (-4.6)
3. Puhuu puhelimesta ystäviensä kanssa vähintään kerran viikossa	56.3 (-5.8)	77.8 (-6.3)	59.2 (-.8)	45.3 (-5.6)
4. Vähintään viisi viikoittaista harrastusta	32.9 (-2.8)	39.4 (-4.7)	32.7 (.1)	29.2 (-3.9)

Taulukko 3. Työttömien sosiaaliset suhteet ja harrastukset ikäryhmittäin. (Sulkeissa erotus samanikäisiin työllisiin ja työvoiman ulkopuolisiin verrattuna.)

Aivan tuoreimmissa tutkimuksissa (Paugam & Russell 2000; Goul Andersen 1998) ei kuitenkaan ole löydetty merkittävää eroa työttömien ja työllisten sosiaalisissa suhteissa. Myös taulukossa 3 esitettävät tulokset viittaavat siihen, että työttömillä on vain hieman vähemmän perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja kuin työssä käyvillä. Mittasin sosiaalisia kontakteja kysymällä, onko vastaajalla perheen ulkopuolinen ystävä, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti, kuinka usein hän tapaa ystäviään ja kuinka usein hän puhuu ystäviensä kanssa puhelimesta. Harrastusten määrää mittasin kysymällä, kuinka usein vastaaja osallistuu erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin, joina mainittiin

12 erilaista harrastusta⁴. Keski-ikäisillä työttömillä sosiaalisia kontakteja on kahden mittarin perusteella jopa enemmän kuin vastaavan ikäisillä työllisillä ja työvoiman ulkopuolisilla henkilöillä.

Vaikka työttömien ja muun väestön väliset erot eivät ole suuria, ikäryhmien väliset erot työttömien keskuudessa ovat selvät. Nuorimmassa ikäryhmässä perheen ulkopuolisia sosiaalisia suhteita on eniten ja vanhimmassa ryhmässä vähiten. Niin ikään voidaan havaita, että myös aktiivisuus erilaisten harrastusten parissa vähenee iän myötä.

Jatkotarkastelua varten sosiaalista kanssakäymistä ja harrastuksia koskevista muuttujista muodostettiin summamuuttuja. Pääkomponenttianalyysissä muuttujat muodostivat selvästi yhden ulottuvuuden⁵, vaikka summamuuttujan reliabiliteetti ei olekaan kovin korkea ($\alpha = .63$). Summamuuttuja on pisteytetty siten, että korkeat (positiiviset) arvot merkitsevät suurempaa sosiaalisten kontaktien ja harrastusten määrää.

Vakiointi muilla taustamuuttujilla ei poista eroja ikäryhmien väliltä. Tämä ilmenee taulukosta 4. Iän lisäksi sosiaaliseen kanssakäymiseen ja harrastusten määrään vaikuttavat perheasema, sukupuoli, työttömyyskuukausien määrä ja taloudellinen asema.

	Kaikki	Ikä -29	Ikä 30-49	Ikä 50-65
Vakio	30.74***	25.24**	27.392***	29.174***
Ikä -29	9.22***	-	-	-
Ikä 30-49	3.87*	-	-	-
Ikä 50-65 ¹	0	-	-	-
Yksinhuoltaja	6.65**	4.62	6.42	12.06
Yksinasuva	5.88***	-6.2	8.90***	6.03*
Perheellinen ¹	0	0	0	0
Vähintään opistotasoinen	-1.66	.43	1.61	-5.70
Ammatillinen koulutus	.09	4.16	-.58	.90
Ei ammatillista koulutusta ¹	0	0	0	0
Ylempi toimihenkilö	.67	1.76	-1.49	2.41
Alempi toimihenkilö	-.18	-.99	-2.63	2.42
Muu ammatti	-4.00	-1.10	-8.26	-.24
Yrittäjä	1.70	11.45	1.98	-2.20
Työntekijä ¹	0	0	0	0
Mies	-4.51**	-1.19	-5.00*	-5.70*
Nainen ¹	0	0	0	0
Työttömyyskuukausien määrä	-.19***	-.31**	-.14*	-.21**
Toimeentuloaikaudet	-.07**	-.01	-.08*	-.10*
R ²	.13	.12	.08	.09

1) Referenssikategoria

Taulukko 4. Sosiaalisen kanssakäymisen ja harrastusten määrän vaihtelu taustamuuttujan suhteen. Kovarianssianalyysi.

Edellä esitetyn hypoteesin H_1 mukaan nuorilla on eniten sosiaalisia kontakteja ja harrastuksia. Tämä pitää selvästi paikkaansa myös taustamuuttujilla vakioituna. Perheasema vaikuttaa siten, että yksinasuvilla on eniten harrastuksia ja sosiaalista kanssakäymistä perheen ulkopuolella. Nuorimmassa ikäryhmässä perheellisten ja perheettömien välillä ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää eroa. Myös sukupuolen ja taloudellisen toimeentulon vaikutukset koskevat vain kahta vanhinta ikäryhmää. Näissä ikäryhmissä miehillä on tilastollisesti merkitsevästi vähemmän harrastuksia ja sosiaalista kanssakäymistä perheen ulkopuolella kuin naisilla. Taloudelliset vaikeudet vähentävät harrastuksia ja sosiaalista kanssakäymistä. Aikaisemmissakin tutkimuksissa (yhteenvetona ks. Vähätalo 1998, 148) on havaittu, että työttömät karsivat yleensä kalleimpia harrastuksiaan. Vanhimmissa ikäryhmissä taloudelliset vaikeudet lisäksi vähentävät harrastuksia ja sosiaalista kanssakäymistä. Sen sijaan nuorimmassa ikäryhmässä taloudellisella tilanteella ei ole vaikutusta harrastusten määrään. Työttömyyskuukausien määrän vaikutus viittaa siihen, että työttömyyden pitkittyessä työttömillä on jossain määrin taipumusta eristäytyä.

Näkymät työmarkkinoilla

Aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole kiinnitetty huomiota siihen, kuinka työttömien näkemykset omista työllistymismahdollisuuksista jakautuvat työttömien kesken ja mitä seurausvaikutuksia työllistymismahdollisuuksilla on. Mittasin työttömien näkemyksiä mahdollisuuksistaan työmarkkinoilla taulukossa 5 esitetyillä kysymyksillä. On tietysti huomattava, että kysymys on työttömien omista arvioista, jotka eivät välttämättä vastaa työttömien reaalaisia työllistymismahdollisuuksia.

Kuten taulukosta 5 ilmenee, työttömien omat arviot työllistymismahdollisuuksistaan eivät noudata edellä kuvattua kaavaa, jonka mukaan työmark-

	Kaikki	- 29	30-49	50 -
1. Uskotko, että sinun on helppoa löytää itsellesi sopiva työpaikka? ("melko vaikeaa" ja "hyvin vaikeaa" vastanneiden osuudet)	68.2	37.8	61.0	89.1
2. Kuinka monen kuukauden aikana arvioit löytävänsä työpaikan (keskiarvo)	10	9	12	7
3. Oletko huolissasi siitä, että et mahdollisesti saakaan töitä? ("Kyllä, usein" ja "kyllä, joskus" vastanneiden osuudet)	58.2	63.8	73.2	41.7
4. Luuletko, että saisit työtä, jos hyväksyisit minkä työn tahansa? ("En" vastanneiden osuus)	46.7	18.4	38.7	67.7

Taulukko 5. Työttömien näkemykset omista työllistymismahdollisuuksistaan ikäryhmittäin.

kinoilla huonoimmassa asemassa ovat nuorimmat ja vanhimmat työntekijät. Nuorimmat työttömät pitävät työllistymismahdollisuuksiaan parempina kuin keski-ikäiset ja iäkkäimmät työttömät. Heikoimpina mahdollisuuksiaan pitävät tosin oletusten mukaisesti vanhimmat työttömät.

Ikäryhmien järjestys on kuitenkin hieman toinen, jos tarkastellaan sitä, kuinka huolestuttavana työttömyyden mahdollista jatkumista pidetään. Työttömyyden jatkuminen huolestuttaa keski-ikäisiä työttömiä eniten. Oletusten mukaisesti suuria ikäluokkia edustava vanhin ikäryhmä on jo orientoitunut jäämään työmarkkinoiden ulkopuolelle, eikä edes elänte ajatuksia työelämään palaamisesta, eikä siis ole nuorempien lailla huolissaan työttömyyden jatkumisesta. Nuorimman ikäpolven edustajista osa kaiketi uskoo mahdollisuuksiensa vielä koittavan ja näkee työttömyytensä tilapäisenä ja kenties jopa luonnollisena välivaiheena. On kuitenkin huomattava, että nuorten ja keski-ikäisten ryhmien ero on vain kymmenisen prosenttiyksikköä.

Kovarianssianalyysiä varten valitsin selitettäväksi muuttujaksi pääkomponentti- ja reliabiliteettianalyysien perusteella summamuuttujan, joka on muodostettu taulukon 5 muuttujista 1 ja 4. Nämä muuttujat mittaavat vastaajan käsitystä siitä, kuinka helppoa hänen on löytää uusi työpaikka sekä sitä, uskooko vastaaja ettei saisi töitä, vaikka hyväksyisi minkä tahansa työpaikan.

	Kaikki	Ikä -29	Ikä 30-49	Ikä 50-65
Vakio	6.89***	3.81***	4.84***	7.91***
Ikä -29	2.53***	-	-	-
Ikä 30-49	1.47***	-	-	-
Ikä 50-65 ¹	0	-	-	-
Yksinhuoltaja	-.01	-.90	.75	-.67
Yksinasuva	-.08	-.37	.11	.02
Perheellinen ¹	0	0	0	0
Vähintään opistotasoinen	.81*	1.45	1.07*	.07
Ammatillinen koulutus	.25	.13	.28	.36
Ei ammatillista koulutusta ¹	0	0	0	0
Ylempi toimihenkilö	-.12	-.15	-.52	.13
Alempi toimihenkilö	.06	.55	-.57	.37
Muu ammatti	-.30	-.02	-.65	-.28
Yrittäjä	-.39	.71	-.92	-.31
Työntekijä ¹	0	0	0	0
Mies	.43*	.60	.41	.54*
Nainen ¹	0	0	0	0
Työttömyyskuukausien määrä	-.03***	-.05***	-.05***	-.01
Sosiaalinen kanssakäyminen ja harrastukset	-.01*	-.01	-.01	-.01
R ²	.27	.17	.15	.04

1) Referenssikategoria

Taulukko 6. Taustamuuttujien vaikutukset näkemyksiin omista mahdollisuuksista työmarkkinoilla. Kovarianssianalyysi.

Vaikka summamuuttujan reliabiliteetti ei ollut kovin korkea (.609), voidaan käytettyjen muuttujien katsoa parhaiten mittaavan vastaajan näkemyksiä löytää töitä⁶. Summamuuttuja on pisteytetty siten, että korkeammat (positiiviset) arvot tarkoittavat sitä, että vastaaja pitää työllistymismahdollisuuksiaan parempina ja pienemmät (negatiiviset) arvot sitä, että vastaa pitää työllistymismahdollisuuksiaan heikkoina. Kovarianssianalyysin tulokset ilmenevät taulukosta 6.

Jälleen ikäryhmien väliset erot säilyvät tilastollisesti merkitsevinä myös muilla muuttujilla vakioituina. Hypoteesiin H_3 sisältyvä ajatus siitä, että keski-ikäisten odotukset työllistymisestä olisivat toiveikkaimmat siis ei saa tukea. Iän lisäksi toiveikkuuteen vaikuttavat myös koulutus, sukupuoli ja työttömyyden kesto sekä sosiaalisen kanssakäymisen määrä. Koulutuksen vaikutus näkyy keski-ikäisten työttömien ryhmässä. Pisimmälle koulutetut pitävät työllistymismahdollisuuksiaan parempina kuin vähemmän koulutetut. Sukupuolen vaikutus puolestaan näkyy vain vanhimmassa ikäryhmässä. Tässä ikäryhmässä miehet pitävät työllistymismahdollisuuksiaan parempina kuin naiset. Työttömyyden pitkittyminen puolestaan vähentää toiveita työllistymisestä. Vanhimmassa ikäryhmässä tätä vaikutusta ei kuitenkaan voida havaita.

Työmotivaatio

Työttömien työmotivaatio nousee julkisessa keskustelussa ajoittain esiin. Voimakkaimmissa kannanotoissa työttömien alhaista työmotivaatiota pidetään jopa synnä korkeille työttömyysluvuille. Erityisesti nk. työnetsintäteoriassa (Layard et al. 1994) työttömien aktiivisuutta pidetään avaimena työttömyyden alentamiseen. Julkisessa keskustelussa erityisesti nuorten työmotivaatio kyseenalaistetaan usein. Tutkimuksellinen näyttö nuorten työmotivaatiosta viittaa tosin päinvastaiseen: nuorten työmotivaatio on korkea (Aro 2000; Saarela 2002), vaikka esimerkkejä alhaisestakin työmotivaatiosta löytyy (Mustola 1990).

	Kaikki	- 29	30-49	50 -
1. Vaikka voitaisiin paljon rahaa, haluaisin silti käydä töissä	61.4	69.9	62.6	56.2
2. Minulle on hyvin tärkeää, että minulla on työpaikka	82.2	84.7	81.3	81.8
3. On epämiellyttävää elää työttömyyskorvauksen varassa	73.9	81.7	75.6	68.3
4. Ikävystyn pian, jos minulla ei ole työtä	59.3	68.8	61.8	52.1
5. Vaikka työttömyyskorvaus olisi hyvin korkea, kävisin silti mieluummin töissä	68.5	75.6	68.6	64.9

Taulukko 7. Työttömien työmotivaatio ikäryhmittäin. Täysin tai jokseenkin samaa mieltä olevien osuudet.

Työmotivaatiota mittasin taulukossa 7 esitetyillä mittareilla. Muuttujien jakaumat viittaavat selvästi siihen, että nuorimmassa työttömien ryhmässä työmotivaatio on korkeampi kuin kahdessa vanhemmassa ryhmässä. Epäilyt nuorten ikäpolvien heikosta työmotivaatiosta eivät siis saa tulosteni valossa tukea. Päinvastoin käyttämäni mittarit osoittavat, että työmotivaatio on kaikkein alhaisin vanhimpien työttömien keskuudessa. Tämä havainto heijastanee sitä, että suuria ikäluokkia edustavista työttömistä monet ajattelevat jo ansainneensa eläkkeensä. Varsinkin työttömyystilanteessa suurten ikäluokkien edustajat suuntautuvat pikemmin eläkkeelle kuin takaisin työelämään.

Kovarianssianalyysin avulla voidaan jälleen tarkistaa, kuinka suuria ikäryhmien väliset erot ovat muilla tekijöillä vakioituna. Selitettävänä muuttujana on taulukon 7 kaikista muuttujista muodostettu summamuuttuja. Summamuuttujan reliabiliteetti muodostui korkeaksi ($\alpha=.817$)⁷. Summamuuttuja on pisteytetty siten, että työmotivaation kasvaessa muuttujan arvo kasvaa. Kovarianssianalyysin tulokset ilmenevät taulukosta 8. Vakiointi muilla tekijöillä poistaa tilastollisesti merkitsevän eron kahden vanhimman ikäryhmän väliltä. Nuorimman ikäryhmän työmotivaatio on kuitenkin korkein myös taustatekijöillä vakioituna. Kovarianssianalyyseistä voidaan nähdä, että taustamuuttujien vaikutukset vaihtelevat ikäryhmittäin. Nuorimmassa ikäryhmässä vain kou-

	Kaikki	Ikä -29	Ikä 30-49	Ikä 50-65
Vakio	5.49***	5.52***	6.08***	3.99***
Ikä -29	.55*	-	-	-
Ikä 30-49	.01	-	-	-
Ikä 50-65 ¹	0	-	-	-
Yksinhuoltaja	-.07	.68	-.50	-.80
Yksinasuva	.12	.28	-.05	.12
Perheellinen ¹	0	0	0	0
Vähintään opistotasoinen	.25	.09	.10	.61
Ammatillinen koulutus	.00	1.30*	-.01	-.16
Ei ammatillista koulutusta ¹	0	0	0	0
Ylempi toimihenkilö	.25	1.55*	.32	-.25
Alempi toimihenkilö	.10	-.27	.05	.33
Muu ammatti	-.69*	-.11	-.93	-.82
Yrittäjä	-.55	-.05	-1.12	.08
Työntekijä ¹	0	0	0	0
Mies	.02	-.30	.01	.37
Nainen ¹	0	0	0	0
Työttömyyskautien määrä	-.02***	-.02	-.04***	-.01
Taloudelliset vaikeudet	.02***	.01	.02***	.03***
Näkemykset työllistymismahdollisuuksista	.07	-.01	.08	.12
R ²	.06	.12	.10	.08

1) Referenssikategoria

Taulukko 8. Työmotivaation vaihtelu taustamuuttujien suhteen. Kovarianssianalyysi.

lutuksella ja ammattiasemalla on vaikutusta työmotivaatioon. Vanhemmissa ikäryhmissä työmotivaatio sen sijaan riippuu vahvemmin taloudellisesta tilanteesta. Taloudelliset ongelmat lisäävät työmotivaatiota. Työttömyyden pitkittyminen puolestaan vähentää työmotivaatiota varsinkin keski-ikäisten työttömien ryhmässä. Kaiken kaikkiaan hypoteesin H_1 mukainen ajatus siitä, että nuorilla on heikko työmotivaatio, ei saa tukea.

Työttömyystilanteen kokeminen

Alussa esittämieni hypoteesien lopullinen testaaminen edellyttää vielä, että tarkastelen analyysini viimeisenä vaiheena, kuinka työttömyyden kokeminen vaihtelee ikäryhmittäin ja kuinka taloudelliset ongelmat, sosiaaliset suhteet ja harrastukset, näkemykset omista työllistymismahdollisuuksista sekä työmotivaatio lopulta vaikuttavat siihen, miten eri ikäiset työttömät kokevat tilanteensa. Työttömyystilanteen kokemista mittasin kysymällä, kuinka rasittavana työttömät kokevat erilaisia työttömyyteen liittyviä negatiivisia piirteitä, kuten heidän kokemaansa fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin sekä tunteeseen oman elämän hallitsemattomuudesta, kontrolloituna olemisesta, arvostuksen menettämisestä, ammattitaidon heikkenemisestä, syrjäytymisestä ja siitä, että menettää päivittäisen yhteyden työtovereihin. Näiden mittareiden jakaumat ikäryhmittäin ilmenevät taulukosta 9.

	Kaikki	- 29	30-49	50 -
Miten työttömyys on vaikuttanut...				
1. ... yleiseen hyvinvointiisi	38.9	32.1	44.4	36.8
2. ... fyysiseen hyvinvointiisi	31.9	29.0	35.5	29.6
3. ... henkiseen hyvinvointiisi	42.3	42.1	47.7	37.0
4. Et ole enää päivittäin yhteydessä työtovereihin	25.5	22.4	28.5	24.2
5. Tunne siitä, että et hallitse omaa elämääsi	28.8	26.6	36.1	22.8
6. Tunne siitä, että sinua kontrolloidaan	26.9	21.3	37.1	32.4
7. Tunne siitä, että sinua ei arvosteta	38.0	34.7	44.6	33.6
8. Tunne siitä, että ammattitaitosi heikkenee	45.6	40.6	51.6	42.0
9. Pelko siitä, että syrjäytyy yhteiskunnasta	40.3	29.4	47.2	38.6

Taulukko 9. Työttömyyden kokeminen ikäryhmittäin. ”Heikentynyt vähän” tai ”heikentynyt paljon” vastanneiden osuudet.

Työttömyyden kokemisen suhteen ikäryhmät eroavat selvästi toisistaan. Vas-toin edellä esitettyjä hypoteeseja kaikkien käytettyjen mittareiden mukaan vaikeimpana kokemuksena työttömyys nähdään ikäryhmässä 30-49 vuotta. Nuorin ja vanhin ikäryhmä eivät koe tilannettaan yhtä ongelmallisena.

Jatkotarkastelua varten taulukossa 9 esitetyistä muuttujista muodostettiin summamuuttuja summaamalla muuttujat suoraan yhteen. Summamuuttujan reliabiliteetti muodostui korkeaksi ($\alpha = .89$)⁸. Summamuuttuja on pisteytetty siten, että mitä korkeamman (positiivisen) arvon muuttuja saa sitä voimakkaammin negatiivisena vastaaja kokee työttömyytensä.

Taulukossa 10 esitettävä kovarianssianalyysi osoittaa, että työttömyyden kokemiseen vaikuttavat iän lisäksi jossain määrin koulutus, ammattiasema ja työttömyyden kesto, mutta ennen kaikkea taloudellinen tilanne, sosiaalinen kanssakäyminen ja harrastukset, työmotivaatio sekä näkemykset työllistymismahdollisuuksista. Taloudelliset vaikeudet lisäävät työttömyyden kuormitusta, kuten selviytymisteorian pohjalta voidaankin odottaa. Taloudellinen tilanne ei kuitenkaan vaikuta kuormittavuuteen nuorimman ikäryhmän keskuudessa. Nuoret kestävät myös työttömyystilanteessa paremmin taloudellisia vaikeuksia kuin vanhemmat ikäryhmät. Sen sijaan taloudellisten ongelmien merkitys korostuu keski-ikäisten ja vanhimpien työttömien ryhmissä.

	Kaikki	Nuoret	Keski-ikäiset	Vanhat
Vakio	-2.41***	-.91***	-1.92**	-2.56***
Ikä <29	.34			
Ikä 30-49	.61***			
Ikä 50-65 ¹	0(a)			
Yksinhuoltaja	.03	.04	.15	-.39
Yksinasuva	.12	.28	.12	.02
Perheellinen ¹	0(a)	0	0	0
Vähintään opistotasoinen	1.05***	1.38	1.01*	.93*
Ammatillinen koulutus	.44**	.14	.60	.29
Ei ammatillista koulutusta ¹	0(a)	0	0	0
Ylempi toimihenkilö	.04	-.78	.24	.14
Alempi toimihenkilö	.58**	.50	.36	.89**
Muu ammatti	-.22	-.78	.27	.04
Yrittäjä	.26	.64	.17	.09
Työntekijä ¹	0(a)	0	0	0
Mies	.19	.36	.08	.35
Nainen ¹	0(a)	0	0	0
Työttömyyskausien määrä	.01**	.01	.02*	.01
Taloudelliset vaikeudet	.03***	.01	.03***	.03***
Sosiaalinen kanssakäyminen ja harrastukset	.02***	.01	.02**	.02***
Työmotivaatio	.04***	.04***	.04***	.04***
Näkemykset työllistymismahdollisuuksista	.15***	.22**	.14**	.12*
R ²	.39	.30	.37	.43

1) Referenssikategoria

Taulukko 10. Työttömyyden negatiivisena kokemisen vaihtelu taustamuuttujien suhteen. Kovarianssianalyysi.

Myös työmotivaation vaikutukset ovat oletusten mukaisia. Ne, joilla työmotivaatio on korkein, kokevat työttömyytensä raskaimmin. Nuorilla työmotivaatio onkin lähes ainoa työttömyyden kokemiseen tilastollisesti merkitsevästi vaikuttava tekijä. Voidaan arvailla, että työmotivaatio liittyy siihen, kuinka keskeinen merkitys palkkatyöllä on yksilön arvostuksissa elämänsisältönä. Tältä pohjalta voidaan ajatella, että työmotivaation ja työttömyyden kuormittavuuden välinen yhteys tukee jossain määrin deprivatioteoriaa.

Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa (Brown & Harris 1978; Kessler et al. 1988; Winefield et al. 1992) havaittu sosiaalisten kontaktien vaikutus työttömyyden kokemiseen saa tukea tuloksistani. Sosiaalisten verkostojen tuki auttaa työttömyystilanteessa sikäli, että työmarkkinoilta syrjäytymistä voi paikata vahvemalla integroitumisella sosiaaliseen ympäristöön. On kuitenkin huomattava, että tämä yhteys ei päde nuorimpaan ikäryhmään. Harrastukset ja sosiaaliset kontaktit eivät erottele nuoria työttömyystilanteen kokemisen suhteen.

Näkemykset omista työllistymismahdollisuuksista vaikuttavat niin ikään selvästi työttömyystilanteen kokemiseen. Mitä heikommiksi työtön kokee mahdollisuutensa palata työmarkkinoille sitä raskaammalta työttömyystilanne tuntuu. Tämä ymmärrettävä vaikutus koskee kaikkia ikäryhmiä.

Johtopäätökset

Eri ikäisten työttömien kokemukset työttömyydestään vaihtelevat selvästi. Aikaisempien tutkimusten pohjalta on esitetty ristiriitaisia oletuksia. Deprivatioteorian pohjalta voidaan ajatella, että nuorten työttömien kokemus ei olisi yhtä raskas kuin keski-ikäisten ja sitä vanhempien työttömien kokemus. Lisäksi on arveltu, että nuorimpaan ikäluokkaan kuuluvien työttömien työmotivaatio ja kiinnittyminen työmarkkinoille on heikko, minkä vuoksi työttömyys ei ole heille yhtä raskas kokemus kuin vanhemmille ikäluokille. Nuoret löytävät parhaiten funktionaalisia vaihtoehtoja palkkatyölle harrastuksistaan ja ystäväpiiristään. Toisaalta tätä ajatusta on voitu kyseenalaistaa työttömien toimeentuloa korostavan selviytymisteorian näkökulmasta. Nuorilla on eniten toimeentulovaikeuksia, joten heidän kokemuksensa työttömyydestä pitäisi olla kaikkein raskain. Ylipäätään nuorimpien sekä toisaalta vanhimpien ikäryhmien asema työmarkkinoilla on kaikkein heikoin, joskin vanhimmat suomalaiset työttömät eivät enää välttämättä ole palaamassakaan työmarkkinoille. Parhaimmat näköalat työllistymisestä pitäisi olla *prime age* -ikäryhmään kuuluvilla 30-50-vuotiailla työttömillä.

Analyysini osoittaa useimmat edellä esitetyt näkemykset vääriksi. Ensinnäkin toimeentulovaikeudet koskettavat kaikkein voimakkaimmin keski-ikäisten ryhmää. Objektiivisilla mittareilla mitattuna ongelmallisin ryhmä on tosin nuorin ryhmä, mutta subjektiivista kokemusta mitattaessa osoittautuu, että vaikeimpana tilanteensa kokevat keski-ikäiset työttömät. Nuoret kestävät enemmän taloudellisia vaikeuksia kuin vanhemmat ikäryhmät. Nuoret poikkeavat kuluttajaryhmänä vanhemmista ikäryhmistä. Kenties vanhimmalla työttömien ryhmällä tarpeellisimmat hankinnat, kuten ennen kaikkea asunto tarpeellisine varusteineen on jo maksettu, joten kulutustarpeita on selvästi vähemmän kuin keski-ikäisten ja nuorten työttömien ryhmissä. Nuorimman ikäryhmän edustajat eivät mahdollisesti ole vielä tällaisiin hankintoihin ryhtyneetkään, joten tavallaan heillä on vähemmän taloudellista vastuuta ja pelkoa taloudellisen aseman menettämisestä.

Nuorimman ikäryhmän kyky kestää taloudellisia vaikeuksia näkyy myös siinä, että taloudelliset vaikutukset eivät heidän keskuudessaan lisää työttömyystilanteen psyykkistä kuormittavuutta. Voidaan siis todeta, että selviytymisteorian keskeinen oletus siitä, että nimenomaan taloudelliset vaikeudet tekevät työttömyydestä raskaan kokemuksen, ei päde nuorimpien työttömien osalta.

Sosiaaliset suhteet ja harrastusten määrä vähenevät tulosteni valossa työttömyyden vuoksi vain vähän. Näin ollen kokonaisuutena deprivatioteoriaan pohjautuva oletamus, jonka mukaan nuoret löytävät palkkatyölle vaihtoehtoja sosiaalisista suhteistaan ja harrastuksistaan, ei saa tukea. Nuorimmilla työttömillä on kuitenkin eniten sosiaalista kanssakäymistä ystäviensä kanssa ja heillä on myös enemmän harrastuksia kuin vanhemmilla ikäryhmillä.

Usein esitetty oletamus nuorten heikosta työmotivaatiosta ei saa analyysistäni tukea. Päinvastoin nuorimpien työttömien työmotivaatio on kaikkein korkein. Heikko työmotivaatio on pikemmin suurten ikäluokkien edustajien ongelma. On kuitenkin otettava huomioon erityisesti vanhimpien työttömien elämäntilanteen erityispiirteet. Vanhimmista työttömistä osa kuuluu jo nk. työttömyysturvan lisäpäivärahan piiriin, joka tarkoittaa sitä, että he voivat siirtyä työttömyysturvan piiristä suoraan työttömyyseläkkeelle. Tämä työttömien ryhmä on luonnollisesti orientoitunut jo poistumaan työelämästä, eikä palaamaan palkkatyöhön. Lisäksi on syytä muistaa, että suurten ikäluokkien edustajien terveys on selvästi heikompi kuin nuorempien ikäluokkien edustajien. Myös heidän koulutustasonsa on selvästi alhaisempi kuin nuorempien työttömien (ks. tarkemmin Ervasti 2003). Kokonaisuutena siis ei liene perusteltua pitää suuria ikäluokkia edustavien työttömien alhaista työmotivaatiota moraalisenä ongelmana.

Verrattaessa eri ikäisten työttömien kokemuksia elämäntilanteestaan voidaan todeta, että vähiten kuormittavuutta kokevat iäkkäimmät työttömät

sekä ehkä yllättäenkin nuorimmat työttömät. Vaikeimmaksi tilanne muodostuu keski-ikäisille työttömille. Erityisesti toimeentulon vaikeutuminen tekee keski-ikäisten työttömien elämäntilanteesta vaikean. Keski-ikäisten keskuudessa siis työttömyyden aiheuttamaa kuormitusta voidaan selvästi selittää selviytymisteorian perusteella.

Työvoimapolitiikan keinoin eri ikäisten työttömien tilanteeseen on vaikuttettu selvästi eri tavoin. Nuorten työttömyys on huolestuttanut päättäjiä eniten. Nuorten työttömien työllistämiseksi on toteutettu erityisiä toimenpiteitä. Varsinkin 1990-luvulta lähtien näissä toimenpiteissä ovat korostuneet erilaiset aktivoimistoimenpiteet. Vanhimman ikäluokan edustajia on puolestaan erilaisin varhaiseläkejärjestelyin siirretty pois työelämästä. Tätä linjaa voidaankin perustella sillä, että näin uudet työpaikat täytetään nuoremmilla työnhakijoilla. Lökkäimpien työttömien työllistäminen on sitä paitsi osoittautunut varsin vaikeaksi. Pitkäaikaistyöttömien keskuudessa vanhin ikäryhmä on selvästi yliedustettuna. Saattaa kuitenkin olla, että kun erityistoimenpiteitä kohdistetaan nuorimpiin ja vanhimpiin työttömiin, keski-ikäiset jäävät tavaltaan väliinputoajaryhmäksi. Keski-ikäiset ovat se ryhmä, jolle työttömyys on kaikkein raskain kokemus.

Viitteet

- ¹ Suomalaisista nuorista työttömistä vain 25 prosenttia nauttii työttömyyskorvausta, kun vastaavat luvut muissa Pohjoismaissa vaihtelevat 60-75 prosentin välillä (Hammer 2003, 9).
- ² Vastausprosentit postikyselyissä olivat 62 koko väestön ja 40 työttömien keskuudessa. On siis huomattava, että varsinkin työttömien osalta suurehko kato saattaa vääristää esitettäviä tuloksia.
- ³ Selittävien muuttujien välillä ei ollut havaittavissa multikollineaarisuutta. Useimmat selittävien muuttujien väliset korrelaatiot olivat alle .15. Korkein selittävien muuttujien välinen korrelaatio havaittiin korkeakoulutuksen ja ylempään toimihenkilön ammattiaseman välillä. Mainittu korrelaatio oli .59, siis selvästi alle .70 tason, jota esimerkiksi Hanushek ja Jackson (1977, 90) pitävät multikollineaarisuuden rajana.
- ⁴ Harrastuksina mainittiin opiskelu (esim. kansalais- tai työväenopistossa), kyläily, liikunta, metsästys ja kalastus, järjestötoiminta, kulttuuri- ja viihdetilaisuudet (teatteri, konsertit, elokuvat, urheilutapahtumat), ravintoloissa, pubeissa tai tansseissa käyminen, taidenäyttelyt, kirjasto, lukeminen, kirjoittaminen, laulaminen, soittaminen, maalaaminen sekä vapaaehtoistyö.

- ⁵ Muuttujien pääkomponenttilataukset olivat seuraavat: on luottamuksellinen ystävä .67, ystävien kanssa puhelimessa puhuminen .85, harrastusten lukumäärä .44 ja ystävien tapaaminen .82.
- ⁶ Vastaaajien arviot siitä, kuinka monen kuukauden aikana he todennäköisesti löytävät työpaikan vaihtelivat voimakkaasti ammattialan mukaan, joten muuttuja latautui heikosti samalla komponentilla summamuuttujaan valittujen muuttujien kanssa. Lisäksi pääkomponenttianalyysi osoitti, että huolestuneisuus työttömyyden jatkumisesta muodostaa eri ulottuvuuden kuin näkemykset omista mahdollisuuksista työmarkkinoilla. Molempien summamuuttujaan valittujen muuttujien lataukset olivat .858.
- ⁷ Muuttujien pääkomponenttilataukset olivat seuraavat: ”Vaikka voitaisiin paljon rahaa...” .725, ”Minulle on hyvin tärkeää...” .809, ”On epämiellyttävää...” .652, ”Ikävystyn pian...” .797 ja ”Vaikka työttömyyskorvaus olisi...” .829.
- ⁸ Muuttujien pääkomponenttilataukset olivat seuraavat: yleinen hyvinvointi .68, fyysinen hyvinvointi .61, henkinen hyvinvointi .74, ei yhteyttä työtovereihin .63, ei hallitse omaa elämää .82, tunne kontrolloinnista .70, tunne arvostuksen puutteesta .84, ammattitaito heikkenee .74 ja pelko syrjäytymisestä .83.

Lähteet

- Aro, M. 2000. Maistuuko työ nuorille? tutkimus 14-18-vuotiaiden turkulaisten nuorten työasenteista. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Bakke, E. 1940. The unemployed worker: A study of the task of making a living without a job. New Haven: Yale University Press.
- Bauman, Z. 1992. Intimations of postmodernity. London: Routledge.
- Brenner, S.-O. & Starrin, B. 1988. Unemployment and health in Sweden: Public issues and private troubles. *Journal of social Issues* 44 (4), 125-140.
- Brown, G. W. & Harris, T. 1978. Social origins of depression: A study of psychiatric disorder in women, London: Tavistock.
- Cross, G. 1993. Time and money. The making of consumer culture. London: Routledge.
- Ervasti, H. 2002. Unemployment and unemployment policy in Finland. Teoksessa J. Goul Andersen, J. Clasen, W. van Oorschot & K. Halvorsen (toim.): Europe's new state of welfare. Unemployment, employment policies and citizenship. Bristol: Policy Press, 181-194.
- Ervasti, H. 2003. Kuka haluaa töihin? Aktiivisten ja passiivisten työttömien profiilit. Teoksessa V.-M. Ritakallio (toim.): Riskit, istituutiot ja tuotokset. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys ja TCWR, 115-131.
- Ervasti, H. 2004. Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivaatioteoria, insentiiviteoria ja selviytymisnäkökulma. Janus (painossa).

- Field, F. 1989. *Losing out. The emergence of British underclass*. Oxford: Blackwell.
- Gallie, D., Jacobs, S. & Paugam, S. 2000. Poverty and financial hardship among the unemployed. Teoksessa D. Gallie, S. Paugam (toim.): *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 47-68.
- Goul Andersen, J., Halvorsen, K. & Ervasti, H. 2004. Unemployment, citizenship and marginalisation in the Nordic countries. (painossa)
- Halvorsen, K. 1999. *Arbeidsløshet som sosialt problem* Oslo: Høgskolen i Oslo, HiO-rapport 199 nr 13.
- Hanushek, E.A. & Jackson, J.E. 1977. *Statistical Methods for Social Scientists*. London: Academic Press.
- Jahoda, M. 1982. *Employment and unemployment: a social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 2003. Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa O. Kangas (toim.): *Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72*. Helsinki: KELA, 49-91.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 1996. Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa O. Kangas & V-M. Ritakallio (toim.): *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Stakes, *Tutkimuksia 65*. Helsinki, Stakes, 11-67.
- Kessler, R., Turner, J. & House, J. 1988. Effects of unemployment in a community sample: Main, modifying and mediating effects' *Journal of Social Issues*, 44, 4,69-85.
- Layard, R., Nickell, S. & Jackman, R. 1994. *The unemployment crisis*. Oxford: Oxford University Press.
- Lazarsfeld, P., Jahoda, M. & Zeisel, H. 1933. *Marienthal: the sociology of an unemployment community*. London: Tavistock.
- Murray, C. A. 1990. *The emerging British underclass*, London: Institute of Economic Affairs, Health and Welfare Unit.
- Mustola, K. 1990. *Vaihtoehtona vapaus. Tutkimus ilman työtä elävistä helsinkiläisnuorista*. Helsingin kaupunki, nuorisoasiainkeskus, julkaisu 1990:3.
- Nordenmark, M. 1999. Non-financial employment motivation and well-being in different labour market situations: a longitudinal study. *Work, Employment & Society* 13, 601-620.
- Paugam, S. 1995. The spiral of precariousness: A multidimensional approach to the process of social disqualification in France. Teoksessa Room, G. (toim.): *Beyond the threshold . The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press, 49-79.
- Paugam, S. & Russell, H. 2000. The effects of employment precarity and unemployment on social isolation. Teoksessa D. Gallie & S. Paugam (toim.): *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 243-264.

- Rantakeisu, U., Starrin, B. & Hagquist, C. 1997. Unemployment, shame and ill health – an exploratory study. *Scandinavian Journal of Social Welfare* 6, 13-23.
- Ritakallio, V-M. 1994. Köyhyys Suomessa 1981-1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. Helsinki: Stakesin tutkimuksia 39.
- Saarela, P. 2002. Nuorisobarometri 2002. Nuorisoasiainneuvottelukunnan julkaisuja 24. Jyväskylä: Gummerus.
- Saurama, L. 2001. Description of Finnish data collection for research program unemployment, early retirement and citizenship: Marginalisation and integration in the Nordic countries.
- Starrin, B., Rantakeisu, U. & Hagquist, C. 1996. Om arbetslöshetens ekonomi och skam. *Socialvetenskaplig tidskrift* 1 (2), 91-115.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. 2001. *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Warr, P. 1987. *Work, unemployment and mental health*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilska, T-A. & Eresmaa, I. 2003. Nuorten subjektiiviset kokemukset taloudellisesta asemastaan – tulevaisuuden heijastustako? Teoksessa O. Kangas (toim.): *Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72*. Helsinki: KELA, 93-117.
- Wilson, W. 1987. *Against unemployment*. London: Policy Studies Institute.
- Winefield, A. H., Tiggemann, M. & Winefield, H. R. 1992. Spare time use and psychological well-being in employed and unemployed young people. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65, 307–313.
- Vähätalo, K. 1984. *Työtön ja yhteiskunta. Tutkimus työttömyyden vaikutuksesta työttömiin ja yhteiskuntaan*. University of Helsinki. Department of Social Policy.
- Vähätalo, K. 1998. *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Tampere: Gaudeamus.

Osa 3

1960-lukulaiset arvot ja asenteet

Kaj Ilmonen

Sosiaalinen pääoma ja suuret ikäluokat

Sosiaalinen pääoma on varsin uusi tulokas yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa. Sen juuret ovat syvällä yhteiskuntafilosofisessa keskustelussa, jossa on tarkasteltu yksilön ja yhteiskunnan suhdetta. Sosiaalisen pääoman käsite pulpahti pintaan jälleen 1970-luvun lopulla, kun ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu muotoili kulttuurisen pääoman teoriansa ja kun saksalainen taloustieteilijä Ekkehart Schlicht painotti sosiaaliin verkostoihin kätkeytyviä sosiaalisia ja taloudellisia resursseja. Varsinaisen läpimurtonsa käsite teki kuitenkin vasta 1990-luvulla, kun inhimillisen pääoman lanseeraajana tunnetun Gary Beckerin työtoveri, sosiologi James Coleman otti Beckerin ajatusten täydennykseksi käsitteen käyttöönsä. Politologina tunnettu Robert Putnam omaksui vuorostaan käsitteen Colemanilta, vaikkei jakanutkaan tämän ajattelun peruslähtökohtia. Coleman selitti lasten koulumenestystä sosiaalisella pääomalla. Putnam taas tulkitsi sen avulla Pohjois-Italian talouden ja poliittisen hallinnon toimivuutta verrattuna Etelä-Italiaan.

Muiden vastaavanlaisten hybridi- eli moniaineksisten käsitteiden tavoin sosiaalinen pääoma lupaa paljon ja houkuttelee monenlaiseen yleiseen teoretisointiin yhteiskunnallisesta integraatiosta tai sen puutteesta ja yhteisöllisyydestä tai sen murenemisestä. Mutta heti kun sosiaalisen pääoman käsitettä yritetään siirtää empiiriseen tutkimukseen, ollaan vaikeuksissa. On toki järkevää ajatella Putnamin tavoin, että käsitteen eri osat muodostavat sosiaalisessa toiminnassa voimistuvan piirin, johon kuuluvat vastavuoroisuuden normit, luottamus ja sosiaaliset verkostot (Putnam 1993, 173-174). Edelleen jää kuitenkin avoimeksi, mikä niiden keskinäinen suhde on. Kuten niin usein yhteiskuntatieteissä, ei tiedetä, mikä käsitteen osista on syy, mikä seuraus. Esimerkiksi luottamusta on pidetty sekä sosiaalisten verkostojen muotoutumisen syynä että niiden ja vastavuoroisuuden normien seurauksena (ks. esim. Putnam 1993).

Jos pulmaan halutaan etsiä vastausta, on tarpeen täsmentää kaikkia sosiaalisen pääoman elementtejä. Näin ei yleensä ole tehty, vaan käsite on otettu

annettuna ja luotettu sen uutuusvoimaan. Koska olen tehnyt näitä käsitteellisiä täsmennyksiä muissa yhteyksissä (ks. Ilmonen 2000; Ilmonen 2004a), sivuutan tämän teeman tässä esityksessä. Sen sijaan käsittelen jatkossa ensiksi käsitteen yhteyttä 1990-luvulla hahmottuneisiin sitä lähellä oleviin poliittisiin virtauksiin. Sen jälkeen pyrin katsomaan käsitettä siinä yhteiskuntatieteellisessä kehityksessä, joka kulkee väljästi postmodernismin käsitteen nimellä, ja luomaan käsitteelle uuden kehityksen, joka tekee siitä kiinnostavan tutkimushypoteesin. Lopuksi katson, miten eri sukupolvet ovat panostaneet sosiaalisen pääoman kasaantumiseen. Erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat suuret ikäluokat, jotka ovat tuottaneet osaltaan viimeisimmän kollektivistisen ajatus- ja toimintatavan länsimaisissa yhteiskunnissa.

Sosiaalinen pääoma, siihen kytkeytyvät poliittiset pyrkimykset ja ”postmoderni ajattelu” yhteiskuntatieteissä

Jos sosiaalisen pääoman käsite jo sinänsä on virittänyt paljon kritiikkiä, myös sen yhteiskunnalliseen keskusteluun lanseeraamisen perusteita on epäilty (mm. Fine 2001). Tähän on ollut vankat syynsä. Onhan Putnam itse ollut uusliberalismi vs. kommunitarismi –keskustelussa kommunitarismiin kallellaan. Jälkimmäinen on sellainen uusliberalismin muoto, joka tuntuu hajoavan vähintään kahteen osaan. Toinen, vahvasti Amitai Etzioni –johtoinen kommunitaristinen liike haikailee takaisin vanhaa yhteisöllisyyttä, 1950-luvun amerikkalaista pikkukaupunki-idylliä vahvoine naapurustoverkostoineen ja niihin sisältyvine normatiivisine säätelyineen. Koska naapurustoista ei kuitenkaan ole enää tähän ohjailuun, etzionilainen koulukunta haluaa palauttaa kunniaan häpeään perustuvan lainsäädännön (ks. Etzioni, 1996, 1-11; Etzioni, 1999).

”Etzionilaisuus” heijastaa kuitenkin etupäässä amerikkalaisen Raamattuvyöhykkeen ajatusmaailmaa. Se ei ole saanut Euroopassa jalansijaa. Siellä on sen sijaan epäilty sosiaalisen pääoman 1990-luvun taitteessa kasvaneen suosion liittyneen tuolloin vahvistuneeseen liberalistiseen talouspolitiikkaan, jota mm. Maailmanpankki on innokkaasti ajanut. Tämä ei ole sattuma, sillä juuri Maailmanpankki on myös hanakimmin levittänyt tietoa sosiaalisen pääoman suotuisista vaikutuksista. Syntynyt asetelma on pannut aavistelemaan, että sosiaalista pääomaa käytetään tekosyynä hyvinvointivaltion rapauttamiseen.

Epäily saa tukea mm. Anthony Giddensin lanseeraamasta ja Tony Blairin ajamasta ”kolmannesta tiestä”. Vapaaehtoistyön tutkijat Andrew Passey ja Fran Tonkiss ovatkin todenneet, että Englannin pääministerin, Blairin, poliittinen ”kolmas tie” ei ole tarkoittanut muuta kuin ”yhdistysten kytkemistä valtion-

hallintoon” (2000, 50). Englannin valtio on kasvavassa määrin panostanut erityisesti paikallisiin sosiaalialan yhdistyksiin ja terveysjärjestöihin (Maloney W, Smith G & Stoker G 2000, 220). Sen seurauksena niiden eettinen koodisto on muuttunut. Ne eivät enää ole kollektiivisia ”hyväntekijöitä”, vaan ”hyvintekijöitä”. Ne pyrkivät antamaan itsestään kuvan ammattitaitoisina ja tehokkaina työnsä osaajina saadakseen rahoitusta valtiolta. Samankaltainen kehityssuunta on nähtävissä myös Saksassa (ks. Matthies 10/2003).

Erilaiset poliittiset doktriinit ja hankkeet, jotka vetoavat toiminnassaan sosiaalisen pääoman käsitteeseen, eivät luonnollisestikaan vielä tee käsitteestä käyttökelpotonta. Ne vain kehottavat erityiseen varovaisuuteen, kun käsitteen varassa tehdään tutkimusprojekteja ja kun niiden tuloksia tulkitaan. Haluan siis tähdentää, ettei sosiaalisen pääoman käsitettä kannata hylätä, vaikka sen varjolla saatetaankin edistää jos jonkinlaisia poliittisia projekteja, jotka viime kädessä ovat jopa omiaan heikentämään jonkin yhteiskunnan sosiaalista pääomaa, kuten mm. Putnam on nähnyt tapahtuneen USA:ssa (2000).

On varsin oireellista, että Putnam ei omissa analyyseissään ole missään vaiheessa kiinnittänyt huomiota talouteen ja sen toimintaan sosiaalisen pääoman tuhoajana. Sen sijaan hän on jankuttanut, miten juuri TV:n katselu on syyppää amerikkalaisten vähentyneeseen kiinnostukseen erilaisia sosiaalisen pääoman muotoja kuten yhdistystoimintaa kohtaan. USA on kuitenkin poikkeustapaus. Missään muualla ei ole nähtävissä samanlaisia merkkejä sosiaalisen pääoman rapautumisesta, kuten Putnam esittää yleisesti, vaikka TV:n katselu on lisääntynyt kaikkialla länsimaissa (ks. Putnam 2002). Jos siis epäilee sosiaalisen pääoman olevan murenemassa läntisessä maailmankolkassa, ei kannata tuijottaa joukkotiedostusvälineisiin. Niiden sijaan tulisi huomio kiinnittää uusliberalistiseen talouspolitiikkaan ja talouden toimintatapojen muutokseen. Jos otamme sen taustaksi, voi olla, että sosiaalisesta pääomasta käyty keskustelu saa toisen sävyn kuin niissä skenaarioissa, joissa se asetetaan hyvinvointivaltion rapautumisen yhteyteen.

Kun kehystän sosiaalisen pääoman yhteiskunnalliseen keskusteluun uudella tavalla, aloitan yhteiskuntatieteissä tapahtuneella muutoksella. Sen lähtökohdana oli ranskalaisen strukturalismin ja jälkistrukturalismin sekä austinilais-wittgensteinilaisen ajattelun vankistama tapa lähestyä maailmaa kielen kautta. Tämä johti siihen havaintoon, että kieli ja sen myötä kulttuuri yleensä eivät ainoastaan heijastele sosiaalista todellisuutta, vaan ne ovat myös omiaan luomaan omaa erityistä todellisuuttaan. Tämän todellisuuden ei ole ajateltu kuuluvan pelkästään ideoiden maailmaan, vaan kietoutuvan osaksi kielen ja kulttuurin ulkopuolista todellisuutta (ks. esim. Juhila ym. 2000). Tätä alettiin kutsua ”postmodernismiksi”. Sitä ei kuitenkaan ole koskaan täsmennetty historialliseksi vaiheeksi. Sille ei myöskään ole annettu mitään tarkkarajaista sisältöä, ellei sellaiseksi käy hokema, että maailma on todellakin muuttunut.

Tämä on tietenkin yleisesti hyväksyttävissä. Ehkä ”postmodernismi”-diskurssi ei juuri siksi ole kohdannut kovaa arvostelua, vaikka kriittisiäkin puheenvuoroja on kuultu (esim. Callinicos 1990; Lopez & Potter 2001).

1980-luvulta eteenpäin ”postmoderni ajattelu” eteni sketsinomaisesti kuvaten seuraavaan tapaan:

- 1) Maailma on muuttunut. Elämme postmodernia aikaa. Muutos on tapahtunut kuin itsestään. Eikä sille ole oikeastaan mitään tehtävissä. Meidän tulee vain sopeutua uusiin olosuhteisiin,
- 2) Kun olemme siirtyneet postmoderniin tilanteeseen, ”kaikki kiinteä on haihtunut ilmaan” (Marx) tai vähintäänkin fragmentoitunut. Fragmentteihin takereminen tuottaa yhtäältä vain harmittomia, mutta tarpeettomia illuusioita siitä, että voimme yhä hallita kehitystä. Toisaalta vanhan jakopolitiikan kollektiivinen puolustelu on konservatiivista joutsenlaulua vanhalle maailmalle.
- 3) Kuitenkaan ei ole syytä vaipua epätoivoon. Legitiimi poliittinen toiminta voi aina toteutua henkilökohtaisella tasolla, ihminen voi harjoittaa identiteettipolitiikkaa tai ainakin muotoilla omaa identiteettiään joustavaksi ja taipuvaksi uuden talouden ristiriitaisille vaatimuksille.

Kuvaus on epäilemättä karikatyyrimäinen. Se ei tee oikeutta kaikelle sille monimutkaiselle teoreettiselle kehittelylle, jota postmodernista tilanteesta on tehty. Kuitenkin se sisältänee jotakuinkin ne perusteemat, jotka kulkevat postmodernismin nimissä. Sen vuoksi on houkuttelevaa verrata sitä erityisesti mediassa globalisaatiosta annettuun kuvaan. Sen mukaan

- 1) maailma on täydellisesti muuttunut. Nyt elämme globaaleilla markkinoilla. Kukaan ei ole vastuussa tästä. Näin on vain sattunut käymään, eikä asiantilalle ole juuri mitään tehtävissä;
- 2) tämän vuoksi tapahtunutta kehitystä ei voi muuttaa kollektiivisella toiminnalla. Jopa yrityksestä muuttaa politiikan suuntaa vaaleilla on tuomittavaa, koska sellainen heikentää kilpailukykyä;
- 3) vaikka demokratialle näyttäisi jäävän vähän jalansijaa tässä ajattelussa, ei kannata vaipua epätoivoon. Markkinat pitävät huolen yhteiskunnallisesta järjestyksestä. Ne ovat suunnilleen kaikki, mitä demokratiat kaipaavat globaalissa maailmassa (vrt. Graeber 2001, x-xi).

Nämä kaksi ajatuskulkua muistuttavat hämmästyttävällä tavalla toisiaan. Mutta kuten David Graeber toteaa, näiden kahden ajatuskulun välillä on huima ero. Postmodernistit ovat riemuinneet siitä, että Valtituksen projekti on päättynyt samaan aikaan, kun kaikki totalisoivat järjestelmät ovat järkkäneet ja maailma pirstoutunut siinä määrin, että puheet yhteiskunnasta ja jopa kansallisvaltiosta kannattaa lopettaa. Taloudellinen uusliberalismi on sen sijaan ylistänyt sitä, että

olemme siirtyneet globaaliin aikaan, tuntemistamme historiallisista tilanteista ”kaikkein monoliittisimpaan” kauteen, jossa maailmanmarkkinat totalisoivat ja alistavat suurin piirtein kaiken inhimillisen toiminnan (Graeber 2001, xi).

Postmodernistit ovat itse asiassa tulleet kuvanneeksi juuri tätä ”suurta kertomusta” (Deleuze). He eivät ole kuitenkaan sisäistäneet sen sisältämää uutta totalisoivaa kertomusta, koska he ovat katsoneet taaksepäin. Heidän huomionsa on kohdistunut lähinnä vanhojen poliittisten järjestelmien murentumiseen. Kenties juuri tästä syystä he eivät ole tulleet ajatelleeksi oman ja uusliberalistisen ajattelun yhtäläisyyksiä ja pyrkineet kritisoidaan jälkimmäistä. Sen sijaan he ovat kyllä – käsittääkseni myös oikeutetusti – arvostelleet kommunitarismien etzionilaisia ilmentymismuotoja (ks. esim. Haatanen 2000). Myös siinä kritiikissä, joka näkee sosiaalisen pääoman lanseeraamisen pyrkimykseksi siirtää valtion toimintoja ns. kolmannen sektorin harteille, on epäilemättä puolensa (esim. Fine 2001; Passey & Tonkiss, 2000, 31-52).

Vaikka sosiaaliseen pääomaan ankkuroituvaa poliittista liikettä voikin arvostella perustellusti, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että sosiaalinen pääoma sinänsä kannattaisi hylätä tutkimuskohteena. Sitä päinvastoin kannattaa tutkia, sillä se on ilmentymää niistä harvoista sosiaalisista muodoista, ystävytydestä, keskinäisestä avunannosta, altruismista jne., jotka eivät ole haipuneet savuna ilmaan ja jotka vielä vastustavat maailmanmarkkinoiden totalisoivia vaikutuksia. Tämä on entistäkin ajankohtaisempaa Suomessa nyt, kun olemme saaneet konkreettisesti tuta, mitä ”omistajat ensin” –ajattelu tarkoittaa. Olemmehan sen seurauksena menettäneet lyhyessä ajassa 21 000 teollista työpaikkaa ulkomaille (ks. HS 21.1.2004), jossa työskentelee arvioiden mukaan jo yli puolet suomalaisten teollisten yritysten työllistämästä työvoimasta. Moni uusi työtön kaipaa toden teolla erilaisia sosiaalisia verkostoja, jotka kohentaisivat heidän ja samalla koko suomalaisen yhteiskunnan sosiaalista pääomaa.

Sosiaalista pääomaa on kuitenkin tyypiltään kahtalaista. Toinen niistä edustaa kahlitsevaa (bonding social capital), toinen silloittavaa (bridging social capital) sosiaalista pääomaa. Edellinen ohjautuu vain sosiaalisen verkoston jäseniin ja heidän kollektiivisten intressiensä ajamiseen. Se johtaa makrotasolla pikemminkin nollasummapeleihin ja siten sosiaalisen pääoman heikkenemiseen kokonaistasolla. Jälkimmäinen ilmentää sosiaalisten raja-aitojen (ikä, sukupuoli, rotu, uskonto, luokka jne.) ylittämiseen. Sillä ajatellaan olevan ulkoisvaikutuksia (externalities), jotka koituvat niin yhteiskunnan talouden kuin poliittisen hallinnon sujuvuuden hyväksi. Keskityn tässä työssä erityisesti jälkimmäisen tyyppiseen sosiaaliseen pääomaan ja kytken sen erilaiset ilmenemismuodot ikään. Erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat suuret ikäluokat, ”märkä sukupolvi” (Sulkunen), joita tämänkin kirjan juhlinnan kohde edustaa. Valinta johtuu myös siitä, että nimenomaan ko. ikäluokan nuoruus sattuu yksiin vahvan kollektiivisen liikehdinnän kanssa (Siisäinen 2002, 15-16).

Suuret ikäluokat USA:ssa ja yhdistystoiminta

Yhdistystoiminta on keskeisessä asemassa, jos ajatellaan sosiaalisen pääoman standarditeoriaa. Sehän lähtee liikkeelle de Tocquevillestä, joka on aikanaan nähnyt juuri vilkkaan yhdistystoiminnan amerikkalaisen demokratian ja talouden sieluna. Jo ennen häntä John Locke ja Adam Smith kiinnittivät huomiota yhdistystoimintaan. Kun edellinen näki yhdistystoiminnan jäsentensä kollektiivisena äänitorvena valtion suuntaan, jälkimmäinen korosti yhdistystoiminnan sivilisoivia vaikutuksia. Hän kuvitteli, kuten de Tocqueville myöhemmin, että yhdistystoiminta opettaa ihmiset ylittämään kapeat yksityiset etunsa ja sosiaalistaa heidät toimimaan yhdessä niistä huolimatta (ks. Kangas 2001).

Robert Putnam, jonka tiliin voinee laskea de Tocquevillen ideoiden uudelleen lämmittelyn, hyväksyy aika pitkälle tämän lähtökohdat (ks. Ilmonen 2004). Sen mukaan juuri yhdistysaktiivisuus on keskeistä, kun ajatellaan sosiaalisen pääoman ulkoisvaikutuksia (Putnam 2000, 58). Aktiiviset jäsenet oppivat toimimaan yhdessä, neuvottelemaan yhteisistä tavoitteista, sovitteluun erilaisia näkökantoja jne. Sanalla sanoen yhdistyksen ovat ”demokratian kouluja”, joiden vaikutukset heijastuvat yhteiskunnan kokonaistasolle siten, että luottamus vieraisiin ihmisiin ja yhteiskunnan keskeisiin instituutioihin kasvaa. Sen seurauksena niin talous kuin poliittinen hallintokin toimivat yhteiskunnassa sujuvasti (Putnam 1993; 2000, 338). Kutsun tätä *sosiaalisen pääoman normaaliteoriaksi*.

Kun Putnam itse soveltaa sosiaalisen pääoman normaaliteoriaa, hän havaitsee laajassa, monia empiirisiä indikaattoreita käsittelevässä analyysissään, ”*Bowling alone*” (2000), että amerikkalaisten osallistuminen niin poliittiseen toimintaan kuin puoluesamaistumiseenkin ovat romahtaneet merkittävästi. Sama koskee muutakin yhdistysaktiivisuutta, erityisesti ay-toimintaa ja toimintaa professionaalisissa yhdistyksissä. Merkittelevää kuitenkin on se, että ”kuusikymmentälukulaiset” amerikkalaiset muodostavat poikkeuksen. He ovat muita luottavampia vieraisiin ihmisiin, osallistuvat muita enemmän kunnalliseen vapaaehtoistoimintaan, ovat yhdistysväkeä ja muutenkin yhteiskunnallisesti aktiivisia, jos toki heidänkin aktiivisuutensa on laantumaan päin. Putnam kutsuu heitä ”pitkäsi sivilisoituneeksi sukupolveksi”, joskin hän lukee tähän joukkoon myös jo ennen 1940-lukua syntyneet. 1960- ja 1970-luvuilla syntyneet ”kahdeksänkymmentä- ja yhdeksänkymmentälukulaiset” amerikkalaiset eivät sen sijaan enää näytä innostuvan yhteiskunnallisista asioista ja yhdistystoiminnasta juuri lainkaan. Mainittujen ikäluokkien välillä tuntuu vallitsevan selkeä juopa (mt. 33-34, 36, 59, 82-84, 129, 132, 141).

On kuitenkin alleviivattava sitä, että Putnamin kuvaamassa tilanteessa kysymys *ei suinkaan ole pelkästään amerikkalaisten muuttuneista käyttäytymismalleista*. Myös *yhdistysten luonne on muuttunut*. Ne eivät enää pyri-

kään rohkaiseman jäseniään aktiivisuuteen. Heidän halutaan pikemminkin rahoittavan yhdistyksiä, jotta niiden johto voisi siirtyä Washingtoniin ajamaan yhdistyksen tavoitteita senaatin käytävillä ja markkinoimaan yhdistyksiä julkisuudessa (Putnam 2000, 51-52). Putnamin tyly johtopäätös tästä on se, että finanssipääoma on korvaamassa sosiaalisen pääoman amerikkalaisessa yhteiskunnassa (mt. 40). Hän ei kuitenkaan tarkoita tällä sitä, että pörssissä keinottelu, osakesijoittaminen ylimalkaan ja jättiyhtiöiden valta olisivat kasvanee, vaan sitä, että amerikkalaiset eivät enää vaivaudu toimimaan yhteiskunnassa aktiivisesti. He pyrkivät pikemminkin selviämään helpolla antamalla rahaa erilaisten yhdistysten toiminnan tukemiseksi.

Kun arvioidaan Putnamin panosta keskusteluun sosiaalisesta pääomasta, on tähdennettävä, että USA näyttää muodostavan poikkeuksen läntisessä maailmankolkassa. Hänen teesinsä siitä, että sosiaalinen pääoma on rapautumassa ei juurikaan saa tukea niistä selvityksistä, joita on tehty Ranskassa, Saksassa, Espanjassa, Ruotsissa ja Englannissa (ks. Putnam 2002). Maakohtaiset vertailut osoittavatkin, että sosiaalisen pääoman normaaliteorian mukaisesti mitaten sosiaalinen pääoma on kyseisissä maissa vähintäänkin pysytellyt entisenkaltaisella tasollaan. Itse asiassa myös Yhdysvalloissa on alueita, erityisesti Minnesotan osavaltio, jossa sosiaalinen pääoma ei ole sanottavammin heikentynyt. Yhtenä selityksenä tälle on se, että Minnesota on paljolti pohjoismaista perua. Tämä antaa osaltaan vihjeen siitä, mistä amerikkalaisen sosiaalisen pääoman rapautumisesta on myös kysymys.

Putnam itse esittelee ”*Bowling alone*”in lopussa lukusarjoja, joissa hän tekee kansainvälisiä vertailuja sosiaalisesta pääomasta suhteuttamalla sitä taloudelliseen ja kansalaisten kokemaan (civic) tasa-arvoisuuteen. Tulokset ovat siinä jokseenkin samat kuin Roland Inglehartin saamat löydökset, kun mitataan subjektiivista hyvinvointia. Niiden mukaan sosiaalinen pääoma, taloudellinen tasa-arvo ja subjektiivinen hyvinvointi korreloivat vahvasti (ks. Putnam 2000, 360-361; Inglehart 1999, 106). Sosiaalista pääomaa on näissä vertailussa tosin mitattu luottamuksen, eikä sosiaalisen pääoman standarditeorian mukaan. Silti ei liene sattumaa, että Putnamin havaitsema amerikkalaisen sosiaalisen pääoman rapautumisen alku jossakin 1970-luvulla osuu yksin sen ajankohdan kanssa, kun tuloerot alkoivat nopeasti kasvaa USA:ssa (Putnam mt. 359). Sosiaalinen pääoma näyttää sen sijaan olevan vahvaa erityisesti Pohjoismaissa, joissa myös taloudellinen tasa-arvo on ollut näihin saakka keskeinen politiikanteon mittapuu. Bo Rothstein esittääkin, että sosiaalinen pääoma, ainakin Ruotsissa, juontuu pikemminkin poliittisista instituutioista (valtiosta, KI) kuin mistään erityisistä sosiaalisista tekijöistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö niissäkin olisi tapahtunut viime vuosikymmenenä selkeitä muutoksia, jos mittatikkuna pidetään edelleenkin sosiaalisen pääoman standarditeoriaa.

Sosiaalinen pääoma Pohjoismaissa ja suuret ikäluokat

Putnamin toimittamassa kansainvälisessä vertailussa Rothstein tekee saman johtopäätöksen kuin useimmat muutkin kirjan osanottajat. Hänen mukaansa sosiaalinen pääoma ei ole Ruotsissa heikentynyt, kun käytetään Putnamin mittareita. Niiden mukaan yhdistystoiminnassa on kuitenkin tapahtunut merkittävä käänne länsimaissa. Ihmiset saattavat toki edelleenkin olla kiinnostuneita politiikasta jopa aikaisempaa enemmän, mutta he eivät äänestä yhtä innokkaasti kuin aikaisemmin, eivätkä he enää osallistu poliittisiin puolueisiin ja vastaaviin intressiorganisaatioihin. Sen sijaan heidän mielenkiintonsa kohdistuu nykyään yhden asian liikkeisiin ja ajallisesti lyhytkestoiisiin projekteihin (Rothstein 2002, 294). Uudenlaiset yhdistykset ovat samanaikaisesti vetäneet kasvavassa määrin ihmisiä puoleensa. Niihin kuuluvat hyväntekeväisyisyhdistykset, urheiluseurat ja ympäristöorganisaatiot, samoin vapaa-ajan ja kulttuuriyhdistykset (mt. 304, 309, 319).

Yhdistysrakenteen muutoksen ohella myös jäsenten aktiivisuus ruotsalaisissa yhdistyksissä on laskenut. Tämä johtunee ainakin osaksi siitä, että ruotsalaisessa yhteiskunnassa lähestytään tilannetta, josta Robert Bellah työryhmineen on raportoinut Yhdysvalloissa. Sen mukaan ihmiset ovat halukkaita olemaan mukana erilaisissa yhteisöissä, mutta samalla he haluavat välttää tiukkaa sitoutumista, varjella omaa autonomiaansa (1996). Tämä trendi on näkyvissä Rothsteinin mukaan myös Ruotsissa. Yksilön autonomia on saanut siellä kasvavaa ”kannatusta”. Se ei kuitenkaan tarkoittaa neoliberaalin, eikä egoistisen ajattelun yleistymistä, vaan ruotsalaisten yksilöhakuisuus on solidaarista. Rothstein kuvaa tätä siirtymäksi kollektiivisista joukkoliikkeistä ”organisoituu individualismiin” (2002, 307-309).

Rothsteinin tulkinta pätee erityisesti Ruotsin nuorimpiin, yli 16 vuotta vanhoihin ikäkohortteihin. Heidän suhteensa ei kuitenkaan voi sanoa sosiaalisen pääoman pysyneen ennallaan, kun sosiaalisen pääoman standarditeoriaa käytetään mittatikkuna. He kuuluvat nimenomaan niihin ikäryhmiin, joissa on eniten yhdistysjäsenyyksistä luopujia tai passiivisia jäseniä. Heitä vanhemmat ryhmät, erityisesti ”kuusikymmenlukulaiset” poikkeavat tästä trendistä. He ovat ainakin sikäli edelleen kollektiivisesti suuntautuneita, että he osallistuvat muita ryhmiä useammin yhdistystoimintaan (Vogel mm. 2003a, 35, 39-43; ks. myös Vogel 2003b, 19-24). Yhdistysjäsenyyksien määrällä mitaten he sen sijaan eivät ole yhtä aktiivisia kuin heitä edeltävä sukupolvi. Toisaalta kun trendinä näyttää 1990-luvulla Ruotsissa olevan luopuminen monijäsenyyksisyydestä, juuri suuret ikäluokat ja heitä edeltävä sukupolvi on luopunut suhteessa vähemmän usean yhdistyksen jäsenyydestä kuin heitä edeltävät sukupolvet. Sama pätee jäsenaktiivisuuteen ja luottamustehtäviin. ”Kuusikymmentälukulaisten” ja heitä vanhemman ikäkohortin edustajat eivät ole nimeksikään luopuneet

saamistaan tehtävistä. Heitä on niissä tosin selvästi vähemmän kuin ”seitsemänkymmentä- ja kahdeksänkymmentälukulaisia” (mt. 39-43).

Ikäluokka on niin ikään ratkaiseva vedenjakaja, kun katsotaan, minkä tyyppiin yhdistykseen ruotsalaiset yli 16-vuotiaat osallistuvat. Nuoret alle 35-vuotiaat ovat selvästi yliedustettuina sellaisissa yhdistyksissä, jotka liittyvät itsensä toteuttamiseen, harrastuksiin ja vastaaviin toimintoihin. Näitä ovat urheiluseurat, moottoriurheilu, luonnonsuojeluyhdistykset jne. Vanhoissa ideologis-aatteellisissa yhdistyksissä he ovat sen sijaan aliedustettuina. Suuret ikäluokat ja nyt jo eläköityneet väestöryhmät ovat puolestaan aliedustettuina edellisentyyppisissä yhdistyksissä ja yliedustettuina jälkimmäisenkaltaisissa yhdistyksissä (Vogel et.al., 2003b, 27-28).

Norjalaisessa yhdistyselämässä on havaittavissa samanlaisia trendejä kuin Ruotsissa. Virta kulkee pois vanhoista poliittis-aatteellisista yhdistyksistä kulttuuri- ja vapaa-ajan yhdistykseen sekä urheiluseuroihin (Wollebaek & Selle 2002, 68, 84). Niihin kuuluvat kuitenkin pääsääntöisesti ”kuusikymmentälukulaisia” nuoremmat ikäluokat. Edelliset ovat sen sijaan enemmistönä nimenomaan poliittis-aatteellisissa yhdistyksissä.

Suomessa ei ole valitettavasti tehty vastaavanlaisia laajoja kartoituksia kuin Ruotsissa ja Norjassa. Jotakin niistä toki tiedetään meilläkin, kiitos Martti Siisiäisen tutkimusten ja vv. 2000-2001 taitteessa kerätyn ”*Lama ja luottamus*” -projektin surveyaineiston. Näiden tutkimusten perusteella tiedetään, että Suomessa on laaja yhdistyskenttä (n. 120 000 yhdistystä, joista ehkä puolet on toimivia), mutta siinäkin on tapahtunut samanlainen käänne kuin muualla Euroopassa. Poliittis-ideologiset yhdistykset ovat menettäneet jäseniään ay-liikettä lukuunottamatta, kun taas erilaiset elämäntapaan ja itsensä toteuttamiseen liittyvät yhdistykset ovat kasvattaneet suosiotaan viime vuosikymmeninä (Siisiäinen 2002, 18-19). Vailla jäsenyyttä olevien määrä on samalla pudonnut merkittävästi viimeisimmän kymmenen vuoden aikana (v:n 1988 25%:sta v:n 2000 17%:iin), kun taas monijäsenisyys (jäsenyys kahdessa tai useammassa yhdistyksessä) on lisääntynyt (v:n 1988 40 %:sta v:n 2000 57%:iin (Lama ja luottamusprojektin aineisto 2001 ja Siisiäinen 2002, 19).

Yhdistyselämän ulkopuolella ovat Suomessa lähinnä alle 25-vuotiaat ja eläkkeelle siirtyneet yli 65-vuotiaat. Toisin kuin Ruotsissa eläkeläiset näyttävät siis meillä irtaantuvan yhdistyselämästä ja menettävän näin osan sosiaalista pääomaansa. Eläköitymistä lähentelevät suuret ikäluokat tuntuvat sen sijaan olevan edelleenkin tiiviisti kiinni yhdistyselämässä siinä kuin muutamat heitä nuoremmat ikäkohortit. Tätä tukevat myös tiedot monijäsenyyksisyydestä. Jos ”*Lama ja luottamus*” -aineistosta poistetaan luterilaisen kirkon jäsenyys, nähdään, että kaikissa ikäkohorteissa on suunnilleen saman verran (n. 24%) sellaisia, jotka kuuluvat kahteen yhdistykseen. Mutta kun tarkastellaan niitä, joilla on yhdistysjäsenyyksiä kolme tai enemmän, suuret ikäluokat ovat selke-

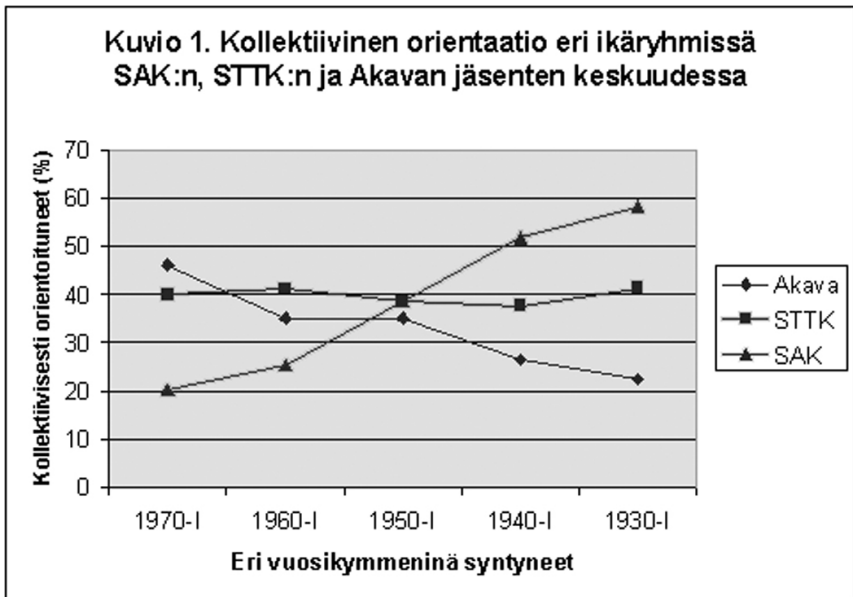
ästi yliedustettuina (41% verrattuna seuraavaksi aktiivisempaan, heitä lähinnä olevaan ikäkohorttiin 36%). Sosiaalisen pääoman standarditeorian mukaan heillä on erityisen paljon sosiaalista pääomaa.

Pieni välikatsaus: Ay-liike ja suuret ikäluokat

Suuret ikäluokat ovat Suomessa niin ikään muita kollektiivisemmin suuntautuneita, kuten jo yllä olevakin tieto implikoi. Heillä on toisin sanoen muita väestöryhmiä enemmän tapana pyrkiä hoitamaan niin omia kuin maammekin asioita kollektiivisesti. Tämä käy erityisen hyvin ilmi muutama vuosi sitten Pertti Jokivuoren kanssa tekemästani ay-tutkimuksesta (2000, 137-157). Siinä on verrattu kolmen eri suomalaisen keskusjärjestöjen liittojen jäseniä keskenään sen suhteen, haluavatko he hoitaa omia asioitaan työelämässä mieluummin yksilöllisesti kuin kollektiivisesti.

Kuvion mukaan Akavalaisten jäsenten kohdalla kollektiivinen orientaatio vahvistuu, kun siirrytään nuorempaan ikäryhmään. SAK-laisten jäsenten kohdalla trendi on juuri päinvastainen: Mitä vanhempaan ikäryhmään mennään, sitä kollektiivisemmin orientoituneita jäsenet ovat. STTK-laisten jäsenten suhteen ei ole havaittavissa sanottavaa eroa kollektiivisessä orientaatiossa nuorten ja vanhojen jäsenten välillä.

Siinä missä SAK:n kuusikymmenlukulaisten ”kollektivistien” enemmistö näkee ay-liikkeen sosiaalisena liikkeenä, yksilöllisesti suuntautuneille nuorille se on etupäässä palveluorganisaatio, jonka tehtävänä ja keskeisenä jäsenyyssperustana on ansiosidonnaisen työttömyysturvan takaaminen. Jäsenyyden perusteissa tämä ero tulee näkyviin siten, että ”kollektivistit” haluavat jäsenyytensä kautta olla tukemassa ay-liikkeen tavoitteita koko yhteiskunnassa, kun taas individualistien keskuudessa tällainen jäsenyyssperuste on huomattavasti harvinaisempaa. SAK:n ”kollektivistit” muodostavat todennäköisesti myös kaikkein selvimmin keskenään vuorovaikutuksessa olevan ryhmän ay-liikkeissä. Ensiksikin ryhmän jäsenet muodostavat verkoston, jossa he ovat keskenään vuorovaikutuksessa sitä useammin, mitä voimakkaampi on solidaarisuuden tunne. Toiseksi mitä voimakkaampi solidaarisuuden tunne on, sitä runsaammin ryhmä pyrkii järjestämään yhteisiä tilaisuuksia. Prosessi on itseään vahvistava. Se on kuitenkin epäselvää, mihin mittaan vahvistus toimii. On oletettavaa, että jossakin on tapaamisten optimifrekvenssi, jonka jälkeen ne saattavat alkaa toimia jäseniä painostavasti, kuten tapahtuu sosiaalisen pääoman negatiivisessa, sitovassa muodossa. Olipa niin tai näin, ryhmän kiinteys on yhteydessä siihen, että paljon keskenään vuorovaikutuksessa oleva ryhmä tarjoaa yksilöille yhteisen viitekehyksen, ”sosiaalisen todellisuuden”, joka

Kuvio 1. Palkansaajien keskusjärjestöjen liittojen jäsenet, kollektiivinen orientaatio ja ikä.

kietoo heidät vaippaansa, vaikka heidän keskuudessaan olisikin maailman-katsomuksellisia eroja.

Sosiaalisen pääoman ulkoistuminen yhdistystoiminnasta ja suuret ikäluokat

Sosiaalisen pääoman standarditeorian mukaan yhdistyslaitos toimii ”demokratian kouluna”, jossa opitut asennoitumiset heijastuvat yhteiskuntaan laajemminkin. Yleensä sen on kuten sanottu nähty ilmenevän yleistyneenä luottamuksena tuntemattomiin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin. Niin luottamuksen kuin instituutionkin käsitteistä olisi tässä paljonkin sanottavaa, mutta tilan puutteen vuoksi tyydyn luottamuksen käsitteen osalta viittaamaan muutamaan julkaisuuni (Ilmonen 2000; Ilmonen 2001; Ilmonen & Jokinen 2002; Ilmonen 2000a). Koska nykyään on tunnustettu, että niin sosiaalinen pääoma kuin sen keskeinen elementti, luottamuskin, voi olla makrotason vaikutuksiltaan negatiivista, klaanityyppiseen järjestelmään johtavaa, jolle ovat tyypillisiä kollektiiviset nollasummapelit (amoraalinen familismi), tai

positiivista, yhteiskunnan integraatiota ja toimivuutta lisäävää, käytän esittelyssäni tätä jaottelua. Olen edellä kutsunut edellistä sitovaksi ja jälkimmäistä silloittavaksi luottamukseksi. Instituutioilla tarkoitan tässä mm. demokraattisia elimiämme, eduskuntaa ja hallitusta, työmarkkinajärjestöjä, mediaa jne.

Kun analysoin yhdistysten ulkoisvaikutuksia ”*Lama ja luottamus*”-aineiston varassa, voin havaita, että luottamus ja yhdistysaktiivisuus ovat tosiaankin sosiaalisen pääoman teorian mukaisesti yhteydessä toisiinsa (Ilmonen 2004b). Kaikkien luottamuksen muotojen yhteys yhdistysaktiivisuuteen ei kuitenkaan ole yhtä selvä. Näyttäisi nimittäin siltä, että ne, jotka luottavat tuntemattomiin suomalaisiin, ovat myös vireitä lukuisissa yhdistyksissä.

Yhdistystoiminta tuntuu myös jäsenyvän luottamuksen kohteen mukaan (Ilmonen 2004b). Sen vuoksi kannattaa vielä kiinnittää huomiota siihen, että on olemassa muutama yhdistystoiminnan muoto, jotka vahvistavat kaiken tyyppistä luottamusta muihin ihmisiin. Etukäteen olisi voinut veikata, että niihin kuuluvat kirkko, työnantajajärjestöt ja ay-liike laajan jäsenpohjansa perusteella. Näin ei kuitenkaan näytä olevan. Sitä vastoin luottamus (kehen tahansa) on yhteydessä aktiivisuuteen hyväntekeväisyysyhdistyksissä, urheiluseuroissa, kotiseutuyhdistyksissä, opiskelijayhdistyksissä ja jossakin taloudellisessa yhdistyksessä. Toisin sanoen mitä enemmän luottaa mihin tahansa tutkimuksessa esitettyyn kohderyhmään, sitä todennäköisemmin osallistuu urheiluseuratoimintaan, hyväntekeväisyyteen jne.

Luottamus ei luonnollisestikaan ole ainoa lähtökohta osallistua jonkin liikkeen tai yhdistyksen toimintaan. Kyse on myös siitä positiivisesta mielikuvasta, jonka yhdistys on onnistunut hankkimaan ajaessaan erityisesti yleishumaaneja tavoitteita. Sikäli kuin yhdistys on onnistunut viestimään ja vastaamaan tällaiseen mielikuvaan toiminnallaan, se saa paljon myötätuntoa osakseen. Tästä kielivät EVA:nkin asennetutkimuksen tulokset vuodelta 2000. Niiden mukaan ihmisoikeuksia ajavat liikkeet (esim. Amnesty International) (80% vastaajista), kehitysmalliike (56% vastaajista) ja luonnonsuojeluliikkeet (55% vastaajista) saavat kaikkein eniten myötätuntoa suomalaisilta (2001, 44). Tulkintaani tukee lisäksi se, että peräti 90% vastaajista suhtautuu yleishumaaneja tavoitteita ja niiden mukaisia käytännön toimia edistävään Suomen Punaiseen Ristiin myönteisesti. On sitten kokonaan toinen asia, johtaako myönteinen suhtautuminen käytännön toimiin, esimerkiksi taloudellisen tuen antamiseen.

Muuten luottamuksen ja yhdistysohallistumisen voi esittää myös päinvastaisessa järjestyksessä kuin olen edellä tehnyt: Kun vastaaja on aktiivinen urheiluseurassa, hyväntekeväisyysyhdistyksessä jne., sitä todennäköisempää on, että hän luottaa mihin tahansa tutkimuksessa esitettyyn ihmisryhmään. Tulos ei ole erityinen, vain suomalaisille yhdistyksille ominainen sosiaalinen mekanismi. Esimerkiksi norjalaiset Dag Wollebaek ja Per Selle allekirjoittavat omaan empiiriseen aineistoonsa tukeutumalla sen ajatuksen, että yhdistyksiin

osallistuminen vahvistaa sosiaalista pääomaa (2002). He eivät kuitenkaan erottele yhdistystyyppejä toisistaan.

Oman tutkimukseni mukaan vain yllä lueteltuihin yhdistyksiin osallistuminen näyttäisi edistävän luottamuksen yleistymistä. Kun sitä vastoin ollaan aktiivisia ay-liikkeessä tai työnantajajärjestössä, ei ole havaittavissa luottamuksen yleistymistä. Mikä tahansa yhdistystoiminta ei siis edistä yleistä, ”silloittavaa luottamusta”. Tämän vahvistaa myös regressioanalyysi (Ilmonen 2004b). Sen mukaan hyväntekeväisyisyhdistykset, urheiluseurat ja kansainväliset ystävyysseurat eli juuri eniten yleistyneet yhdistystyyppit Suomessa kuuluvat siihen joukkoon yhdistyksiä, jotka ovat omiaan yleistämään luottamusta. Tästä voisi vetää sen johtopäätöksen, että sosiaalinen pääoma on Suomessa suorastaan vahvistumaan päin. Yhden survey-tutkimuksen perusteella tämä saattaa kuitenkin olla ennen aikaista. Tarvitsemme alueella lisätutkimusta, sillä yhteiskunnan polarisaatio, suuri työttömyys ja heikosti toimeentulevien määrän suhteellinen kasvu näyttäisi viittaavan päinvastaiseen suuntaan (vrt. Ilmonen 2002a).

Sosiaalisen pääoman teorian mukaan yhdistykset ovat taipuvaisia lisäämään myös kansalaisten luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin. *Lama ja luottamus* –aineisto ei anna kovin yhtenäistä kuvaa yhdistysjäsenyyksien yhteydestä kansallisiin instituutioihin kohdistuvaan luottavaisuuteen, eikä tue sitä ajatusta, että yhdistyslaitos sinänsä olisi tässä suhteessa omiaan vahvistamaan makrotasolla luottavaisuutena ilmenevää sosiaalista pääomaa. Suurimpaan osaan yhdistyksiä kuuluvat jäsenet eivät poikkea suhtautumisessaan kansallisiin instituutioihin niistä, jotka eivät ole niissä jäseniä. (Ilmonen 2004b).

Vastaava erittely yhdistysten ja paikallisten instituutioiden suhteista ei myöskään anna kovin yhtenäistä kuvaa. Tästä on kuitenkin se poikkeus, että puolueiden, kylätoimikuntien/asukas yhdistysten ja osuuskuntien jäsenet luottavat muita enemmän kunnallispoliitikkoihin ja kunnanjohtoon. Tulos vaikuttaa luontevalta ensinnäkin sikäli, että kunnallispoliitikot ja kunnanjohtajat ovat puolueiden valitsemia. Toiseksi osuuskuntien jäsenyys tarkoittaa käytännössä S-ryhmän jäsenyyttä, joka korreloi vanhastaan Keskustapuolueen kannatuksen kanssa, ja kylätoimikunnatkin ovat valtaosin keskustavoittoisia. Kun enemmistö maamme pienkunnista on keskustavetoisia, keskustan jäsenet antavat tässä ehkä luottamuslauseen itselleen. Muiden yhdistysten, erityisesti ay-liikkeen, yrittäjä- ja työnantajajärjestön, jäsenet sen sijaan suhtautuvat juuri näihin elimiin muita varautuneemmin. Tämä tulos on yhteydessä valtakunnallisia instituutioita koskeviin tietoihin. Kummassakin ilmenee selvä politiikanvastaisuus: alhainen luottamus eduskuntaan ja hallitukseen korreloi kunnallispoliitikkoja ja kunnanjohtajia kohtaan tunnetun alhaisen luottamuksen kanssa (ks. Ilmonen 2002b, 146). Muita tilastollisesti merkitseviä eroja on vähän. Ne vähätkin vaihtelevat hyvin satunnaisesti ja vaikeaselkoisesti.

Edellä piirrettyyn valitettavan sumeaan kuvaan on mahdollista saada hie-
man selvyttä keskittymällä yhdistysaktiivisuuden sijasta *yhdistysjäsenyyksien
määrään*, kuten sosiaalisen pääoman teoria kehottaa tekemään. Mikäli tuore
norjalainen tutkimus on yleistettävissä Suomeenkin, tämä puoltaa tulkintaani.
Wollebaekin ja Sellen saama tutkimustulos osoittaa, että juuri monijäsenyys
sekä auttaa kasvattamaan sosiaalisia verkostoja että yleistämään luottamusta
enemmän kuin yhdistysaktiivisuus sinänsä (2002, 43, 47).

Lama ja luottamus-projektin aineisto ei kuitenkaan anna meiltä samaa kuvaa
kuin Wollebaekin ja Sellen tutkimus Norjasta. Yhdistysjäsenyyksien määrällä
näyttää olevan meillä kaksijakoinen vaikutus (Ilmonen 2004b). Mitä useam-
massa yhdistyksessä on jäsenenä, sitä todennäköisemmin luottaa johonkin
poliittisideologiseen instituutioon. Vain työnantajajärjestö muodostaa tästä
poikkeuksen. Jäsenyyksien määrän kasvaessa luottamus siihen heikkenee.
Sama pätee instituutioihin, jotka eivät ole ensisijaisesti poliittis-ideologiaa,
vaikka niissä taatusti on myös sellaisia painotuksia ja vaikka niiden avulla
pyritään tekemään politiikkaa sanan laajassa mielessä.

Kun ylläesitettyjä tuloksia vedetään yhteen, päädytään siihen, että yhdistys-
laitos Suomessa ei sinänsä vaikuttaisi yleistävän luottamusta tuntemattomiin
ihmisiin sen paremmin kuin kansallisiin instituutioihinkaan. Aktiivisuus jois-
sakin uudentyypisissä yhdistyksissä tuntuisi kuitenkin lisäävän luottamusta
tuntemattomiin ihmisiin, ja suuret ikäluokathan tuntuvat edelleen olevan
varsin aktiivisia Pohjoismaissa. Samoin jotkut yhdistykset näyttäisivät yleis-
tävän luottavaisuutta joihinkin instituutioihin, mutta mitään systemaattista,
yhdistysten vahvistamaa luottavaisuusvaikutusta ei ole havaittavissa. Kaiken
kukkuraksi näyttää siltä, että eräät yhdistystyyppit ovat omiaan heikentämään
luottamusta joihinkin kansallisista instituutioista. Tähänkään ei ole nähtävissä
selkeää, yhtenäistä syytä.

Pohdittavaksi

Tässä artikkelissa olen pyrkinyt puhdistamaan sosiaalisen pääoman mainetta
siihen kohdistettujen poliittisten epäluulojen vuoksi. En silti kiellä, etteikö niil-
lä voisi olla oikeutuksensa edelleenkin. Ei ole mahdottomuus, että sosiaalinen
pääoma aletaan nähdä kasvavassa määrin vaihtoehdoksi hyvinvointivaltiolle.
Näin ei kuitenkaan tarvitse olla. Ei käsite itsessään, eivätkä sen taustalla ole-
vat tekijät, luottamus, vastavuoroisuus ja sosiaalinen verkottuminen sinänsä
implikoi politiikkaa, jolla hyvinvointipalvelut sysätään yksilöiden vastuulle.
Ne eivät ole korvattavissa sosiaalisen pääoman ulottuvuuksilla. Toisaalta ei
kai esimerkiksi luottamuksen ilmapiirin lisääntyminen yhteiskunnassa ole este

minkäänlaiselle politiikanteolle, eikä ystävyuden painoarvon lisääntymisen, luottamussuhteen mallin, voimistumista (ks. Melkas 2003), voine pitää muuna kuin yhtenä ruohonjuuritason valtaistumisen ilmentymänä? Päinvastoin, jos sosiaalisen pääoman vahvistaminen mm. valtion toimin tarkoittaa juuri tätä, eikä sen tutkiminen ja sellaisen politiikan kannattaminen ole kannatettavaa?

Luulisi, että juuri suuret ikäluokat vastaisivat kysymyksiini myönteisesti. Heillähän on (sosiaalisen pääoman standarditeorian) mukaan viljalti sosiaalista pääomaa. Heissä on suhteellisen paljon sellaisia, jotka osallistuvat monen yhdistyksen toimintaan. Osallistumisen paino on kuitenkin ”vanhakantaisissa” poliittis-ideologisissa yhdistyksissä ja taloudellisissa etujärjestöissä. ne eivät näytä sinällään vahvistavan yhteiskunnan luottamuskulttuuria. Erilaiset harrastus- ja elämäntapayhdistykset jne. ovat puolestaan paljolti erilaisista lähtökohdista peräisin olevia ihmisiä yhdistäviä ja samalla yhteiskunnallista luottamusta tukevia yhdistyksiä. Tässä suhteessa yhdistyskentän muutos on ollut suotuisa ajatellen suomalaisen yhteiskunnan toimivuutta. Tämä *koskee kuitenkin lähinnä taloutta*. Harrastus- jne. piirit ovat sidoksissa aktiviteettiensa mukaisten tavaroiden kautta ennen kaikkea markkinoihin (golf golfvälineisiin, golfkenttiin jne.). *Näissä yhdistyksissä suuret ikäluokat ovat kuitenkin aliedustettuina*.

Sen sijaan uusien yhdistysten yhteys ”hyvään hallintoon” ei ole niinkään selvää. Päinvastoin, pako poliittis-ideologisista yhdistyksistä ja kiinnittyminen harrastuspiireihin tuntuisi joidenkin tutkimuksen mukaan kaventavan tätä yhteyttä (ks. Offe & Fuchs 2002; Putnam 2002). Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että sitoutuminen yhdistyselämään on keveätä ja toteutuu jonkun henkilön välittämänä. Toisin sanoen harrastuksiin osallistutaan, koska kaveritkin ovat niissä mukana. Osallistuminen tyrehtyy, kun kaverit vaihtavat johonkin uuteen harrastuspiiriin (Offe & Fuchs mt. 242). Harrastus- ym. piirien merkitystä ”hyvän hallinnon” tukijana heikentää lisäksi se, että niiden ominaispaino meillä on ainakin toistaiseksi heikko verrattuna niihin yhdistyksiin, jotka edustavat suomalaisen yhteiskunnan perinteisiä poliittisia jakoja ja joiden onnistumisen mittapuuna on etupäässä jäsentensä aineellisten intressien kohentaminen. Nämä yhdistykset ovat etupäässä suurten ikäluokkien hallitsemia, mutta ne eivät taas yleistä luottamusta sen paremmin tuntemattomiin ihmisiin kuin vallitseviin poliittisiin, julkisoikeudellisiin ja vastaaviin instituutioihinkaan. Kun näköpiirissä ei ole niiden kuihtuminen, vaan pikemminkin voimistuminen jäsenmääriltään, on otaksuttavaa, että suomalaisen yhdistyselämän vaikutus sosiaalisen pääoman yleistymiseen tai hupenemiseen pysyy ristiriitaisena (ks. Ilmonen 2004b).

Toisaalta on toki myös muistettava, että mm. ay-liikkeet ja työnantajajärjestöt ovat pysyvästi vuorovaikutuksessa keskenään. Ne ovat onnistuneet 1960-luvun lopulta hoitamaan kiistansa pääasiassa neuvotteluteitse. Tätä

on yleensä pidetty suomalaisen yhteiskunnan vahvuutena. Vaikka esim. ko. järjestöt eivät olekaan omiaan yleistämään luottamusta muihin ihmisiin ja suomalaisiin instituutioihin, ne ovat onnistuneet sovitteluun ristiriitansa ja välttämään ”amoraaliseen familismiin” peruuttamattomasti sisältyvän nollasummapelin ainakin niin kauan aikaa kuin suomalainen talous on ollut kasvussa. Niinpä voisikin ajatella, että ne ovat olleet ja ovat varmaan edelleenkin tärkeitä suomalaisen yhteiskunnan vertikaalista sosiaalista integraatiota vahvistavia instituutioita¹. Ne ovat myös samalla edesauttaneet niin Suomen talouden sujuvuutta kuin hyvän hallinnon toimivuutta konsanaan enemmän kuin mitkään muut yhdistystoiminnan muodot. Kun suuret ikäluokat ovat olleet niissä yliedustettuina, miten mahtaa käydä, kun nekin siirtyvät eläkkeelle ja globaali talous imee Suomesta loputkin teolliset työpaikat?

Yksi vastaus on saatavissa 1990-luvulla tehdystä ay-tutkimuksesta. Kun elinkeinorakenne muuttuu täysin palveluvaltaiseksi ja väestö aina vain koulutummaksi, individualistinen orientaatio yleistyy. Se ei liene este osallistumiselle uusiin elämäntapayhdistyksiin ja harrastuspiireihin, mutta johtaako se myös Ruotsin tavoin ”individualistiseen altruismiin” ja sitä myötä ay-liikkeen kaltaisiin vanhoihin järjestöihin osallistumiseen ja pyrkimykseen vertikaalisen integraation vahvistamiseen vai sen heikentämiseen esimerkiksi tuloerojen kasvua vaatimalla. Siinäpä kysymys! Sen ratkeaminen puoleen tai toiseen ei ilmennä kuitenkaan minkäänkään postmodernismia, vaan joko neoliberaalismin voittokulkua tai esteiden kasaamista sen tielle.

Viitteet

¹ Kiina-ilmionä tunnettu globalisaation piirre tulee tosin muuttamaan kyseistä tilannetta.

Lähteet

- Bellah, R et al. (1996): Habits of the Heart. Individualism and Commitment in America. Berkeley & Los Angeles: University of California Press
- Callinicos, A (1990): Against Postmodernism. A Marxist Critique. Padstow: Polity Press
- Fine, B (2001): Social Capital versus Social Theory. Political Economy and social science at the turn of the millennium. London & New York: Routledge
- Etzioni, A (1996): The Responsive Community. A Communitarian Perspective. American Sociological Review (61), pp. 1-11;

- Etzioni, A (1999): *The Limits of Privacy*. New York: Basic Books
- EVA, (2000): *Tärkeintä on liike?* Helsinki: EVA
- EVA, (2001): *Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001*. Helsinki: EVA
- Graeber, D (2001): *Toward Anthropological Theory of Value. The False Coin of Our Dreams*. New York: Palgrave
- Haatanen, K (2000): *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4
- HS (21.1.2004): *Teollisuudesta hävisi yli 21 000 työpaikkaa*
- Ilmonen K (2000): *Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus*, teoksessa K. Ilmonen (toim.), *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi
- Ilmonen, K (2002a): *Luottamus Suomessa vuosituhannen vaihteessa*, teoksessa K. Ilmonen ym. (toim.) *Lama ja luottamus*. Helsinki: Ruotsalaisen Kauppakorkeakoulujen julkaisuja 55, ss. 20-41
- Ilmonen, K (2002b): *Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin*, teoksessa P. Ruuskanen, *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PK-kustannus, ss. 139-160
- Ilmonen, K (2004a): *Sosiaalinen pääoma – uusi ihmeikäsite vai käyttökelpoinen hypoteesi*, teoksessa K. Rahkonen (toim.), *Sosiologian nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus (tulossa)
- Ilmonen, K (2004b): *Kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnalliset muutostrendit 1990-luvun lopulla*. YUK-projekti. Helsinki: Sitra (tulossa)
- Ilmonen K & Jokinen K (2002): *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: SoPhi
- Ilmonen, K & Jokivuori, P (2000): *”A Social Movement of the Mature Stage of Post-Industrial Society? The Internal Division of the Finnish trade union movement in the 1990s*. *Work, Employment & Society*. Vol. 14, No 1, pp 137-157
- Ilmonen K & Kevätsalo K (1995): *Ay-liikkeen vaikeat valinnat*. Sosiologinen näkökulma ammatilliseen järjestäytymiseen Suomessa. Tutkimuksia 59. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos
- Inglehart, R (1977): *The Silent Revolution. Changing values and political styles among western publics*. N.J., Princeton: University of Princeton Press
- Jokivuori, P (1997): *Millaisia ovat ay-aktiivit*. Tutkimus SAK:n, STTK:n ja Akavan ay-osallistujista ja rivijäsenistä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 62
- Kangas, R (2001): *Yhteiskunta*. Helsinki: Tutkijaliitto
- Kehälinna, H & Melin, H (1987): *raportti ammattiyhdistysaktiivisuudesta*. Helsinki: SAK:n järjestöprojekti
- Lopez, J & Potter, G (2001): *After Postmodernism. An Introduction to Critical Realism*. Cornwall: The Athlone Press
- Maloney W, Smith G & Stoker G, (2000): *Social Capital and Associational Life*. Manchester: Manchester University Press

- Matthies A-L (2003): Eettiset ja ekonomistiset mittapuut: globaali kiista ja järjestöjen arki. Terveyden edistämiskeskuksen julkaisuja 10
- Melkas, T (2003): Sosiaalisesta muodosta toiseen. Suomalaisten yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994. Tutkimuksia 237. Helsinki: Tilastokeskus
- Offe, C & Fuchs, S (2002): A Decline of Social Capital? The German Case, in R. Putnam (ed.), *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press, pp. 189-243
- Passy A & Tonkiss F, (2000): Trust, Voluntary Association and Civil Society, in In F. Tonkis, A. Passy & N. Fenton, *Trust and Civil Society*. Hampshire & London: MacMillan Press, pp. 31-50
- Passy & Tonkiss, Trust, Voluntary Association and Civil Society, in F. Tonkiss et. al., *Trust and Civil Society*. Wiltshire: MacMillan Press 2000, pp. 31-52
- Putnam, R (1993) How to make democracy work. *Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R (2000): *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster
- Putnam, R (2002): Conclusion, in R. Putnam (ed.), *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press, pp. 393-416
- Rothstein, B (2002): Social Capital in the Social Democratic State, in R. Putnam (ed.), *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press, pp. 289-331
- Siisiäinen, M (2002): Yhdistysten nykytila ja kehityksen suunnat, teoksessa V. Riikonen & M. Siisiäinen (toim.), *Yhdistystoiminnan uusjako*. Helsinki: Opintotoiminnan keskusliito ry
- Vogel, J mm. (2003a): *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Stockholm: Statistiska centralbyrån. Rapport 98, , 35, 39-43;
- Vogel, J et al. (2003b): *Associational life in Sweden. General Welfare, Social Capital, Training in Democracy*. Stockholm: Statistics Sweden
- Wollebaek, D & Selle, P (2002): *Det nye organisasjonsamfunnet*. Larvik: Fagforlaget

Jani Erola

Suuret ikäluokat ja solidaarisuus

Sosiologiassa solidaarisuudella viitataan yhteiskunnan yhtenäisyyteen ja siihen liittyviin arvoihin ja käytäntöihin (esim. Boudon - Buorricaud [1982]1989, Hechter 1998). Toisin sanoen solidaarisuus voidaan yksinkertaisimmillaan määritellä ihmisten välisenä yhteenkuuluvuuden tunteena. Suomalaisessa yhteiskunnassa solidaarisuuden on oletettu viime vuosina heikentyneen. Yhteiskunnan on todettu polarisoituneen esimerkiksi tulonjaon suhteen (esim. Uusitalo 2000; Kajanoja 2003). Eriarvoisuuden kasvun on oletettu vaimentaneen myös yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta.

Miten yhteiskunnan solidaarisuuteen on vaikuttanut *suurten ikäluokkien* vanheneminen ja niiden mukana *väestön keskimääräinen* vanheneminen? Iällä on useissa tutkimuksissa havaittu olevan voimakas yhteys asenteisiin ja arvoihin. Vanheneminen liitetään usein arvojen konservatiivisemmiksi muuttumiseen (esim. Danigelis - Cutler 1991; Freese et al 1999). Ainakin intuitiivisesti konservatiivisuuden voisi kuvitella viittaavan solidaarisuuden vastakohtaan. Konservatiivisuuteen liittyy pikemminkin erottautuminen kuin yhteenkuuluvuus erilaisten yhteiskunnan vähemmistöjen (esimerkiksi seksuaalisten tai uskonnollisten) kanssa.

Suuret ikäluokat on Suomessa totuttu rajaamaan vain 1940-luvun lopulla syntyneisiin suuriin vuosikohortteihin (ks. Johdanto). He aikuistuvat 1960-luvulla, minkä vuoksi tämän ryhmän voidaan tulkita muodostavan merkittävän osan ns. 1960-lukulaisista sukupolvista. Niin kuin edeltäneissä artikkeleissa on todettu, länsimaissa 1960-lukulaisuus on totuttu yhdistämään niin hippiliikkeeseen, emansipoitumiseen, rock-musiikin popularisoitumiseen kuin tietynlaiseen arvomaailmaankin. Tähän arvomaailmaan on liitetty valistuksen hyveiden, vapauden, veljeyden ja tasa-arvon, lisäksi myös solidaarisuutta edesauttavat arvot. Usein varhaisessa aikuisuudessa omaksuttujen arvojen on oletettu säilyvän hyvin (ks. Johdanto). Voisiko itse asiassa ollakin niin, että solidaarisuuden heikentymien on koskenut muita kuin suuria ikäluokkia, ja

että suuret ikäluokat ovat pikemminkin yhteiskunnallista solidaarisuutta ylläpitävä ryhmä?

1950-luvun aikana syntyneet aikuistuivat 1970-luvulla, jota ei nykyäänäkoulmasta ole yhdistetty yhtä selkeästi edellisen vuosikymmenen arvoihanteisiin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa 1970-lukulaisuus on pikemminkin tulkittu edellisen vuosikymmen jonkinlaiseksi vastareaktioksi – liberaali sosiaalinen edistysusko korvaantui skeptisyydellä (Etzioni 1977). Suomessa kontrasti ei välttämättä ollut yhtä suuri. Ikäluokat säilyivät suurina vielä 1950-luvulla, minkä vuoksi tällöin syntyneitä yhdisti ikäluokan koon mukanaan tuoman edustuksellisen ja yhteiskunnallisen painoarvon edut siinä missä edellisen vuosikymmenen lopulla syntyneitäkin (ks. Johdanto; vrt. Ruostetsaari 2003, 147-153).

Tässä artikkelissa tarkastellaan solidaarisuuden muutosta vuosien 1990-2000 välillä nimenomaan suurten ikäluokkien ja 1960-lukulaisuuden suhteen. Empiirisenä aineistona tutkimuksessa käytetään World Values Surveyn vuosien 1990 ja 2000 Suomen osa-aineistoja.

Solidaarisuus ja suuret ikäluokat

Solidaarisuus on ollut sosiologialle keskeinen käsite ainakin jo Durkheimin ([1893]1990) *Sosiaalisesta työnjaosta* -teoksesta lähtien. Durkheimin tulkinnan mukaan solidaarisuuden selitys on moderneissa, orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa keskeinen ja ratkaiseva peruste sille, miksi pitkälle eriytyneen työnjaon yhteiskunta ylipäättensä pysyy koossa. Durkheimin mukaan solidaarisuus perustuu siitä yksilöille koituvaan hyötyyn. Tämän tyyppistä solidaarisuutta on kutsuttu muun muassa rationaaliseksi solidaarisuudeksi (ks. Hagen 2000) tai yhteisöllisten hyötyjen solidaarisuudeksi (ks. Arts - Gelissen 2001). Sen yhdistävänä piirteenä on *vastavuoroisuus* – solidaarisuus perustuu odotuksille yksilölle tai ryhmälle kohdistuvista positiivisista seurauksista. Tällainen ennako-oletus sosiaalisesta rationaalisuudesta on ollut keskeinen politiikan tutkimuksessa, esimerkiksi tutkittaessa valtakoalitioiden muodostumista (ks. Green - Shapiro 1994).

Durkheimin tapa tulkita solidaarisuutta on kuitenkin vain osittain riittävä. Ainahan solidaarisuuden ei tarvitse edellyttää vastavuoroisuutta. Vaikkapa perheenjäsenten välistä yhteenkuuluvaisuutta ei tarvitse perustella siitä osapuolille koituvilla suorilla hyödyillä, vaan se voi olla esimerkiksi tunteiden motivoimaa (ks. Andersen 1999, Hagen 2000; Szydlic 2004). Niinpä solidaarisuutta ei esimerkiksi Boudonin ja Bourricaudin ([1982]1989) mukaan ole mahdollista määritellä sosiaalisena faktana, vaan sitä on pidettävä usein

ei-loogisena ilmiönä, joka on mahdollista määritellä vain uskomusten ja käytäntöjen synteessinä (Ibid. 348).

Myös suurten ikäluokkien kohdalla yhteenkuuluvaisuuden tunnetta on vaikea perustella ilmiselvin utilitaristisin motiivein. Ikäluokan ei suuren kokonsa vuoksi tarvinnut varmistaa vastavuoroisen solidaarisuuden kautta saavia neuvotteluetuja demokraattisissa elimissä, koska demokraattinen järjestelmä takasi ne suurelle ryhmällä luonnostaan. Tämän vuoksi suurten ikäluokkien solidaarisuutta voidaan pitää luonteeltaan altruistisena tai sen voidaan nähdä viittaavan jonkinlaisiin ylempiin, abstraktimman tason immanentteihin arvoihin.

Arvoja, joihin solidaarisuus on usein liitetty, ovat etenkin tasa-arvo, tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus (ks. Arts - Gelissen 2001, Hechter 1987). Kuten artikkelin johdannossa jo esitettiin, ainakin liberaalissa muodossaan kyseisiä arvoja on usein liitetty myös 1960-lukulaisuuteen. Tällaisille arvoille perustuva solidaarisuuden ideaalityyppi ei sisällä itsestään selvää oletusta koetun tai sovelletun solidaarisuuden seurauksista – olivat ne sitten positiivisia tai negatiivisia. Tämän vuoksi kyseiset arvat eivät liitykään solidaarisuuden vastavuoroisuuteen. Sen sijaan kyseiset arvat viittaavat *altruistisuuteen*. Paitsi tunteita, altruistisen solidaarisuuden lähteenä voidaan pitää enemmän sosiologian kiinnostuksen kohteena olleita instituutiota eli käytäntöjä, velvollisuuksia ja tapoja (ks. Durkheim [1893]1990; Hechter 1987; Lockwood 1992).

Sitä, että vastavuoroisuutta pidetään solidaarisuuden ehtona, voidaan itessään pitää merkinä konservatiivisuudesta, ”vanhoihin kunnon” arvoihin tukeutumisesta. Tämä tuntuisi asettavan vastavuoroisen ja altruistisen solidaarisuuden toistensa vastakohdaksi; ovathan solidaarisuuteen liitetyt arvat tasa-arvo, tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus varsin liberaalia käyttäytymistä edesauttava yhdistelmä. Kuitenkin myös arvoja, joihin altruistinen solidaarisuus viittaa, voidaan pitää joissain tapauksissa konservatiivisina sisällöltään. Esimerkiksi uskonnolliset arvat voivat sisältää vaatimuksen altruistisesta solidaarisuudesta vaikkapa kaikkien samaan uskontokuntaan kuuluvien kesken, mutta samalla vaatia, että jotkin vähemmistöt tai muut uskonnot kategorisesti rajataan solidaarisuuden ulkopuolelle. Näin ollen solidaarisuuden heikkenemisellä ja väestön vanhenemisellä ei välttämättä ole niin itsestään selvä yhteys kuin artikkelin johdannossa oletettiin – väestön vanheneminen ja sen seurauksena syntyvä konservatisoituminen ei välttämättä johda solidaarisuuden vähenemiseen sen kummassakaan muodossa.

On vaikea ennakoida, kumpi solidaarisuuden muodoista oikeastaan on herkempi muuttamaan. Vastavuoroinen solidaarisuus menettää tarkoituksenmukaisuutensa silloin, kun sen seurauksiin ei enää liity positiivisia odotuksia. Voidaan olettaa, että siinä on mahdollista tapahtua nopeampia muutoksia kuin altruistisen solidaarisuuden kohdalla. Esimerkiksi vastavuoroinen solidaarisuus

vähäosaisia väestöryhmiä kohtaan saattaa radikaalisti vähentyä sosiaalisen perusturvan tason noustessa. Toisaalta altruistisella solidaarisuudella on vähemmän sitä ylläpitäviä yksilön ulkopuolisia tekijöitä, varsinkin jos se viittaa liberaalien arvojen mukaiseen altruismiin, eikä esimerkiksi konservatiivisiin uskonnollisiin arvoihin. Tämän vuoksi sen voisi olettaa olevan herkempi iän mukanaan tuomille vaikutuksille. Ikäryhmissä, joissa liberaali altruistinen solidaarisuus on ollut erityisen voimakasta, konservatiivisemmaksi muuttuminen voi olla erityisen voimakasta.

Tässä artikkelissa ei tarkastella niinkään sitä, mille solidaarisuus suurten ikäluokkien kohdalla on perustunut, vaan sitä, miten solidaarisuuden ideaalityyppiset muodot, *vastavuoroinen* ja *altruistinen*, poikkeavat suurten ikäluokkien kohdalla muiden ikäluokkien solidaarisuuden muodoista. Missä määrin kyse on ikään liittyvästä ilmiöstä ja missä määrin aidosta tietylle sukupolvelle tyypillisestä ilmiöstä, joka säilyy ikäluokan ikään karttumisesta ja elämäntilanteiden muuttumisesta huolimatta?

Artikkelissa tarkastellaan seuraavia hypoteeseja:

- 1) *Nykyaikahypoteesi*: Suomalainen yhteiskunta on muuttunut molempien solidaarisuuden ideaalityyppien suhteen heikommin solidaariseksi.
- 2) *Hippihypoteesi*: 1960-luvulla aikuistuneita yhdistää sekä vanhempia että nuorempia voimakkaampi altruistisen solidaarisuuden aste.
- 3) *Demografiahypoteesi*: Suuria ikäluokkia yleensäkin yhdistää muita ikäluokkia matalampi vastavuoroisen solidaarisuuden aste.
- 4) *Ikääntymishypoteesi*: Altruistisen solidaarisuuden aste on ikääntymisen vuoksi laskenut enemmän 1960-lukulaisilla kuin muilla.

Nykyaikahypoteesin voidaan katsoa liittyvät esimerkiksi yhteiskunnalliseen polarisaation voimistumiseen viittaaviin tutkimustuloksiin (esim. Uusitalo 2000; Kajanoja 2003), hippihypoteesin taas tutkimuksiin, joissa suurten ikäluokkien erityisasemaa on perusteltu sen erityisellä yhteiskunnallisella roolilla (esim. Roos 1988, 63-65; Virtanen 2001). Demografiahypoteesi voidaan perustella politiikan tutkimuksen ja hyvinvointivaltion oikeutuksen sosiaalista rationaalisuutta tukevilla tutkimuksilla (ks. Green - Shapiro 1994; Arts - Gelissen 2001). Ikääntymishypoteesi taas perustuu vanhenemiseen liittyvän konservatisoitumisen (Danigelis - Cutler 1991; Freese et al 1999) ja hippihypoteesin yhteisvaikutukselle.

Solidaarisuus empirisesti mitattuna

Artsin ja Gelissenin (2001) esimerkin mukaan solidaarisuutta mitataan tässä artikkelissa oikeudenmukaisuuteen liittyvien arvo- ja asennemuuttujien avulla (ks. myös Goul Andersen 1999). Solidaarisuuden asteen mittaamiseen käytetään World Values Surveyn Suomen osa-aineistoja vuosilta 1990 ja 2000 (ks. Inglehart et al 2000, 2004). Vastaajille esitettiin kysymys: ”Voisitteko sanoa jokaisesta seuraavaksi luettelemastani asiasta, ovatko ne mielestänne aina hyväksyttäviä, ei koskaan hyväksyttäviä vai jotain silt väliltä.” Esitetyistä asioista, joiden hyväksyttävyyttä vastaajien pyydettiin arvioivan, on tähän analyysiin valittu seuraavat kysymykset:

- Abortti
- Avioero
- Eutanasia eli parantumattomasti sairaiden elämän lopettaminen
- Vaatia sairausvakuutuskorvaus tai sosiaaliturvaetu, johon ei ole oikeutta
- Tehdä verovilppiä, jos tilaisuus sallii
- Lahjusten vastaanottaminen virkatehtävien hoidossa
- Jättää maksamatta julkisessa kulkuneuvossa
(”pummilla” kulkeminen)

Vastaajat arvioivat asioiden hyväksyttävyyttä skaalalla 1 – 10 (1 = *Ei koskaan hyväksyttävää*, 10 = *Aina hyväksyttävää*). Molemmat poikkileikkausaineistot painotetaan suurin piirtein samankokoisiksi ja ikäjakaumaltaan edustaviksi ja yhdistetään samaksi aineistoksi. Uuteen aineistoon tulee tällöin ensimmäisestä poikkileikkausaineistosta 1046 tapausta, toisesta 1018¹.

Teorian perusteella voidaan odottaa, että ensimmäiset kolme muuttujaa muodostaisivat oman, altruistiseen solidaarisuuteen viittaavan pääkomponentin. Muuttujat painottuvat selkeästi solidaarisuuden liberaalille puolelle pikemminkin kuin konservatiiviselle. Avioeroa, aborttia tai eutanasiaa ei koeta uhaksi, joiden vuoksi joitakin yhteiskunnan jäseniä haluttaisiin sulkea ns. ”normaaliyhteiskunnan” ulkopuolelle. Etenkin avioeron ja abortin tuomitsemista modernissa yhteiskunnassa voidaan pitää merkinä siitä, että vastaaja ei koe yhteenkuuluvuutta suuren väestönosan kanssa, tai ainakin tuomitsee monien toiminnan. Muuttujien voidaan tulkita viittaavan eräänlaiseen *altruistiseen solidaarisuuteen*, joka ei välttämättä edellytä solidaarisuudesta ainakaan suoria etuja, hyötyjä tai kompensatiota tämän tyyppisen solidaarisuuden kokijalle itselleen – jollei hyödyksi lasketa yhteiskunnan toimintaan liittyvien normien ja yksilön omien arvojen välisen ristiriidan lieventämistä. Loppujen neljän muuttujan voidaan olettaa viittaavan vastavuoroisen solidaarisuuden negaa-

tioon. Muuttujien mukaisesti toimivat yksilöt eivät tavoittele solidaarisuuden kautta itselle koituvia etuja, vaan päinvastoin ovat valmiita tavoittelemaan omaa etuansa muiden kustannuksella. Toisin sanoen tällaisen toiminnan hyväksyttävyyttä viittaa yksilöllisen edun tavoittelun hyväksymiseen yhteisten etujen kustannuksella. Kyse on *vastavuoroisen* solidaarisuuden vastakohdasta.

Solidaarisuuden mittariksi oletettujen asennemuuttujien suhdetta toisiinsa tarkastellaan varimax-rotatoiduista pääkomponenttianalyysia käyttäen. Analyysi erottelee odetetusti kaksi pääkomponenttia taulukon 1 osoittamalla tavalla. Muuttujat, jotka mittavat *avioeron*, *abortin* ja *eutanasian* hyväksyttävyyttä, saavat korkeat lataukset ensimmäisessä komponentissa. Muuttujat, jotka mittaavat *verovilpin*, *lahjusten oton*, *pummilla matkustamisen* ja *väärin perustein hankitun sosiaalietuuden* hyväksyttävyyttä, latautuvat voimakkaasti toisessa komponentissa.

Pääkomponenttien pohjalta muodostetaan kaksi niihin viittaavaa muuttujaa regressiopistemäärämenetelmää käyttäen. Jotta myös toisella komponentilla olisi selkeästi solidaarisuuteen viittaava tulkinta, sen suunta muutetaan niin, että yksilön edun tavoittelu viittaa matalampaan muuttujan arvoon. Muodotetut muuttujat nimetään *altruistiseksi* ja *vastavuoroiseksi solidaarisuudeksi*. Regressiomenetelmän seurauksena niiden keskiarvo on 0 ja keskihajonta 1 – toisin sanoen jo pienetkin, itseisarvoltaan alle yhden suuruiset muuttujien keskiarvojen erot voivat olla merkitseviä. Nyt solidaarisuuden muutoksia eri poikkileikkausaineistojen välillä voidaan tarkastella haluttujen selittävien muuttujien suhteen näitä muuttujia käyttämällä.

	Rotatoidut solidaarisuuskomponentit		Kommunaliteetit
	1. Altruistinen	2. Vastavuoroisen negaatio	
Avioero	0,871	0,026	0,760
Abortti	0,845	0,130	0,731
Eutanasia	0,744	0,125	0,569
Verovilppi	0,181	0,743	0,585
Lahjus	-0,069	0,718	0,521
”Pummilla” matkustaminen	0,146	0,692	0,500
Sosiaaliedut väärin perustein	0,076	0,547	0,305
Selitysasteet (%)	35,02	21,70	
KMO	0,712		

Taulukko 1. Solidaarisuuden mittaamiseen käytettyjen asennemuuttujien pääkomponenttiratkaisu. Varimax-rotatoidut lataukset, kommunaliteetit, KMO sekä selitysasteet.

Muuttujien voidaan nähdä kuvaavan kahta altruismin keskeistä ulottuvuutta. Koska muuttujat ovat käytännössä korreloimattomia, niiden on mahdollista vaihdella toisistaan riippumatta. Toisin sanoen on periaatteessa mahdollista, että vastaajissa on henkilöitä, jotka ovat esimerkiksi voimakkaasti altruistisesti solidaarisia, mutta vain heikosti vastavuoroisesti solidaarisia. Yhtä kaikki, tällöinkin kyse on tietyn kaltaisesta solidaarisuudesta.

Solidaarisuus ja suuret ikäluokat

Analyysi rajataan vuosien 1911-1970 välillä syntyneisiin. Vaikka aineistot sisältävät myös nuorempia, vuosina 1971-1980 syntyneitä, jätetään heidät tarkastelun ulkopuolelle, sillä vuoden 1990 osa-aineisto käsittää näistä ainoastaan 1971 ja 1972 syntyneet. Ajanjakso jaetaan kymmenen syntymävuotta kattaviin kohortteihin. Vuosina 1941-1950 ja 1951-1960 syntyneet kohortit jaetaan edelleen kahteen osaan. Tämä siksi, että analyysissa voidaan vertailla sekä ikäluokan suureen kokoon että 1960-lukulaisuuteen liittyviä sukupolvi-vaikutuksia.

Analyysissa käytetään neljää selittävää muuttujaa – vastaajan syntymäkohorttia, ikää vastaushetkellä, vastausvuotta sekä jokaisena vuonna syntyneen ikäluokan suhteellista kokoa. Taulukko 2 esittää solidaarisuusmuuttujien keskiarvot ja keskivirheet selittävien muuttujien suhteen. Syntymäkohortin suhteen altruistinen solidaarisuus näyttää lisääntyvän nuorimmista 1951-1955 syntyneisiin saakka, jonka jälkeen syntyneillä tämä solidaarisuuden tyyppin keskiarvo laskee. Vastavuoroisen solidaarisuuden kohdalla yhteys on käytännössä lineaarinen – mitä myöhemmin syntyneistä on kyse, sitä vähemmän vastavuoroisesti solidaarisilta he vaikuttavat. Iällä on lineaarinen yhteys altruistiseen solidaarisuuteen – mitä vanhempi vastaaja, sitä epätodennäköisemmin hän on altruistisesti solidaarinen. Vastavuoroisen solidaarisuuden suhteen ilmiö on päinvastainen – iän karttumisen viittaa suurempaan vastavuoroisen solidaarisuuden keskiarvoon. Poikkeuksena tässä ovat 51-60-vuotiaat, joiden kohdalla keskiarvo näyttää poikkeavan lineaarisesta yhteydestä. Kyselyajankohdan perusteella tulokset näyttävät menevän ristiin. Kun altruistinen solidaarisuus on vähentynyt vuosien 1990 ja 2000 välillä, on vastavuoroinen solidaarisuus lisääntynyt. Tämän perusteella *nykyaikahypoteesi* pitäisikin muotoilla niin, että altruistisen solidaarisuuden heikentyminen on kompensoitunut vastavuoroisen solidaarisuuden voimistumisella, tosin sillä varauksella, että mitattu altruistinen solidaarisuus edustaa sen liberaalia muotoa. Syntymäikäluokan koko suhteessa vuosisadan keski-ikäluokkakokoon näyttää kyllä yhdistyvän altruistiseen solidaarisuuteen, mutta ei niinkään vastavuoroiseen solidaari-

suuteen. Mitä pienempi ikäluokka näyttää olevan, sitä heikompaa altruistinen solidaarisuus vaikuttaa olevan.

		N	Altruistinen		Vastavuoroinen	
			k.a.	(k.v.)	k.a.	(k.v.)
Kohortti	1911-1920	56	-1,207	(0,128)	0,344	(0,126)
	1921-1930	191	-0,447	(0,069)	0,430	(0,068)
	1931-1940	237	-0,386	(0,062)	0,103	(0,061)
	1941-1945	159	-0,050	(0,076)	0,304	(0,075)
	1946-1950	267	0,120	(0,059)	0,115	(0,058)
	1951-1955	301	0,305	(0,055)	-0,020	(0,054)
	1956-1960	244	0,261	(0,061)	-0,080	(0,060)
	1961-1970	349	0,217	(0,051)	-0,303	(0,050)
Ikä	-30	203	0,372	(0,067)	-0,593	(0,065)
	31-40	540	0,248	(0,041)	-0,100	(0,040)
	41-50	454	0,154	(0,045)	0,170	(0,043)
	51-60	226	-0,221	(0,064)	0,064	(0,061)
	61-70	247	-0,521	(0,061)	0,348	(0,059)
	71-80	123	-0,642	(0,087)	0,513	(0,083)
	81-90	11	-0,980	(0,289)	0,683	(0,278)
Vuosi	1990	986	0,121	(0,032)	-0,158	(0,030)
	2000	818	-0,132	(0,035)	0,280	(0,033)
Ikäluokan suhteellinen koko	alle 90%	155	-0,113	(0,081)	0,024	(0,077)
	90-99%	232	-0,305	(0,066)	0,223	(0,063)
	100-110%	652	-0,036	(0,039)	-0,039	(0,038)
	111-120%	349	0,184	(0,054)	-0,027	(0,052)
	121-130%	212	0,141	(0,069)	0,128	(0,066)
	yli 130%	204	0,141	(0,070)	0,123	(0,067)

Taulukko 2. Altruistisen ja vastavuoroinen solidaarisuuden keskiarvot (k.a.) ja keski-
virheet (k.v.) syntymävuosikymmenen, vastausiän, vastausajankohdan ja ikäluokan
suhteellisen koon mukaan.

Hypoteesien paikkansapitävyyttä ei voida tarkastella pelkästään muuttuja-kohtaisia keskiarvoja tarkastelemalla. Voidaan olettaa, että vaikka ikääntymisen mukanaan tuoma arvojen konservatiivisemmaksi muuttuminen kontrolloidaan, niin 1960-lukulaisten (1941-1950 syntyneet) tai/ja laajassa mielessä määriteltyjen suurten ikäluokkien (1946-1960 syntyneet) syntymäkohorttien pitäisi poiketa muista jommankumman solidaarisuuden tyyppin osalta, mikäli otaksuttuja sukupolvivaikutuksia todella on olemassa. Kyselyn tekoajankohtaan liittyvät periodivaikutukset voidaan kontrolloida ottamalla huomioon kyselyajankohdan vaikutus. Muuttujan avulla voidaan myös arvioida yhteiskunnan muutosta solidaarisuuden osalta.

Iän vaikutuksen huomioon ottaminen vaatii kuitenkin enemmän analyttistä tarkkuutta. Lineaarisia ikävaikutuksia voidaan kyllä helposti tarkastella ja kontrolloida ikä-muuttujan avulla. Välttämättä iän vaikutus ei kuitenkaan ole lineaarinen, vaan se voi olla esimerkiksi elinkaareen tai elämänvaiheeseen liittyvä. Silloin iän vaikutusta ei ole mahdollista tarkastella ainoastaan jatkuvan ikämuuttujan avulla ilman muuttujan lisämanipulaatiota ja tietoa efektin luonteesta. Sen sijaan kohortti-muuttuja sisältää informaatiota, joka voidaan yksinään tulkita niin ikä- kuin sukupolvivaikutukseen viittaavana. Jos iällä on jokin muu kuin lineaarinen yhteys solidaarisuuteen, sukupolvi- ja ikävaikutukset on mahdollista erotella vain muuttujien interaktiovaikutuksia tarkastelemalla nykyistä tutkimusasetelmaa käytettäessä.

Varsinaisena analyysimenetelmänä käytetään varianssianalyysia. Koska solidaarisuusmuuttujat eivät korreloi keskenään, voidaan niiden yhteyttä selittäviin muuttujiin analysoida erikseen yksisuuntaista menetelmää käyttäen. Tarkastelu aloitetaan altruistisesta solidaarisuudesta. Malleissa käsitellään ainoastaan *Kohortti*-muuttujaa kategorisena, jolloin esimerkiksi lineaarisen iän ja kohortin yhteisvaihtelun estimointi ei edellytä monitasomallien käyttämistä, koska iällä on vain yksi parametri. Tulkinnessa on silti pidettävä mielessä, että muuttujat ovat voimakkaasti multikollineaarisia. Tämän vuoksi voidaan olettaa, että vaikka kaikilla muuttujista olisikin yhteys tarkasteltuun solidaarisuuteen, parhaassa mallissa ovat jäljellä vain ne muuttujat, joiden efektit ovat voimakkaimmat.

Taulukon 3 malleissa 1 ja 2 esitetään päävaikutusmallien *Kohortti + Ikä* ja *Kohortti + Ikä + Vuosi* muuttujien F-arvot sekä niiden tilastollinen todennäköisyys. Vaikka kullakin muuttujista on vakioimaton yhteys altruistiseen solidaarisuuteen, kuten vakioiomattomien päävaikutusten F-arvot osoittavat, viittaa malli 2 siihen, että kyselyvuoden vaikutus ei ole merkitsevä, kun sama malli sisältää myös ikä-muuttujan jatkuvana. Toisin sanoen aiemmin havaittu yhteiskunnallisen altruismin heikkeneminen ei näyttäisi olevan niinkään periodivaikutuksen seurausta. Mallissa 3 (*Kohortti + Ikä + Koko*) testataan vielä ikäluokan koon vaikutusta altruistisen solidaarisuuden kokemiseen yhdessä

	Vakioimattomat päävaikutukset	Malli 1: Ikä + Kohortti	Malli 2: Ikä + Kohortti + Vuosi	Malli 3: Ikä + Kohortti + Koko
	F-arvo p	F-arvo p	F-arvo p	F-arvo p
Ikä	223,85 0,000	26,090 0,000	1,938 0,164	25,550 0,000
Kohortti	34,338 0,000	5,951 0,000	6,014 0,000	4,784 0,000
Vuosi	27,981 0,000	- -	0,682 0,409	- -
Koko	25,64 0,000	- -	- -	0,054 0,817
R ² x100		13,1	13,1	13,1

Taulukko 3. Altruistisen solidaarisuuden varianssianalyysi. Muuttujien F-arvot ja niiden tilastolliset todennäköisyydet sekä mallien selitysteasteet.

iän ja kohortin kanssa. Ikäluokan koolla ei selvästikään ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta. Altruistisen solidaarisuuden osalta *demografiahypoteesi* vaikuttaa siis virheelliseltä. Muuttujien välillä ei ole minkäänlaisia tavanomaisilla tilastollisilla merkitsevyystasoilla havaittavissa olevia interaktiovaikutuksia millään interaktioiden tasolla, joten niitä ei myöskään raportoida. Mallia 1 voidaan siis pitää käytettyjen selittävien muuttujien suhteen parhaana mahdollisena.

Mallin 1 mukaiset parametriestimaatit keskivirheineen raportoidaan taulukossa 4. Parametriestimaatit esitetään erotuksena suhteessa referenssiluokan keskiarvoon, jonka estimaatin oletetaan saavan arvon 0. Vaikka iällä on lineaarinen vaikutus altruistista solidaarisuutta heikentäen, on tämän vakioimisen lisäksi havaittavissa myös kohorttien välisiä eroja. Koska kyselyvuodella ei ole vaikutusta näiden erojen havaitsemiseen, on nämä kohorttien väliset erot tulkittava sukupolvieroina. Parametreista voidaan havaita, että oikeastaan altruistinen solidaarisuus on ollut voimakkainta vuosina 1951-1955 syntyneiden ikäkohortissa. Varsin usein tämä ikäkohortti suljetaan suurten ikäluokkien ulkopuolella. Erot muihin 1941-1960 syntyneiden kohortteihin eivät kuitenkaan ole kovin suuria. Itse asiassa jo ennen sotia 1921-1930 syntynyt sukupolvi näyttää keskivirheiden puitteissa yhtä voimakkaasti altruistisesti solidaariselta. Altruistisessa solidaarisuudessa ei siis ole kyse pelkästään suuriin ikäluokkiin rajautuvasta ilmiöstä (katsottiin tämän sitten kattavan vain 1940-luvun lopulla syntyneet tai yhtä hyvin kaikki vuosien 1945-1960 välillä syntyneetkin), koska se on havaittavissa myös muissa kohorteissa. Samasta syystä kyse ei ole myöskään erityisesti 1960-lukulaisuuteen liittyvästä ilmiöstä. Toisin sanoen analyysi ei tue sen paremmin *hippihypoteesia* kuin erityisesti 1960-lukulaisia koskevaa *ikäntymishypoteesiakaan*.

Altruistiseen solidaarisuuteen liittyvät sukupolviefektit näyttävät liittyvän ensisijaisesti sen mahdolliseen mataluuteen tietyissä syntymäkohorteissa. Altruistisesti vähiten solidaariselta näyttävät sotaan osallistuneiden sukupolvi 1911-1920, 1931-1940 syntynyt, lapsuutensa aikana sodan kokeneiden sukupolvi, sekä vertailussa kaikkein nuorin, 1961-1970-syntynyt sukupolvi. Kahden vanhimman ryhmän kohdalla kyseessä voisi olla sodan ja puutteen kokeneet sukupolvet, mutta tämä ei taas selitä, miksi nuorin vertailluista kohorteista on myös vähemmän altruistisesti solidaarinen.

	β	(k.v.)
Ikä	-0,022	(0,004)
Kohortti 1911-1920	-0,407	(0,242)
Kohortti 1921-1930	0,208	(0,191)
Kohortti 1931-1940	0,073	(0,155)
Kohortti 1941-1945	0,206	(0,130)
Kohortti 1946-1950	0,244	(0,102)
Kohortti 1951-1955	0,309	(0,086)
Kohortti 1956-1960	0,190	(0,084)
Kohortti 1961-1970	0,000	(0,000)

Taulukko 4. Altruistisen solidaarisuuden selittäminen. Mallin 1 mukaiset parametriestimaatit (β) ja keskivirheet (k.v.).

Tarkastellaan seuraavaksi vastavuoroisen solidaarisuuden yhteyttä ikään, sukupolveen, periodiin ja ikäluokan kokoon. Taulukosta 5 voidaan havaita, että niin jatkuvalla ikämuuttujalla, kohortilla kuin kyselyvuodellakin on yksinään, erillään muista selittäivistä muuttujista mallinnettaessa havaittavissa oleva yhteys vastavuoroiseen solidaarisuuteen. Sen sijaan ikäluokan koolla ei näytä olevan edes yksinään testattaessa havaittavissa olevaa yhteyttä vastavuoroiseen solidaarisuuteen. Toisin sanoen *demografiahypoteesi* ei saa tukea analyysistä kummankaan solidaarisuusulottuvuuden suhteen. Malli 1 testaa ensin *ikä* ja *kyselyvuoden* vaikutukset sisältämää mallia (*Ikä + Vuosi*). Tässä mallissa molemmat muuttujat ovat tilastollisesti merkitseviä selittäjiä. Mallissa 2 lisätään myös *kohortin* efekti (*Ikä + Vuosi + Kohortti*). Se riittää kompensoimaan iässä jatkuvana muuttujana havaittavan lineaarisen vaikutuksen. *Vuodella* ja *kohortilla* on myös interaktioyhteys, jota muiden muuttujaparien suhteen ei voida löytää². Malli 3 sisältääkin *vuoden* ja *kohortin* päävaikutukset sekä niiden välisen interaktiotermin (*Vuosi + Kohortti + Vuosi*Kohortti*). Kaikki kolme ovat tilastollisesti merkitseviä.

	Vakioimattomat päävaikutukset		Malli 1: Ikä + Vuosi		Malli 2: Ikä + Vuosi + Kohortti	
	F-arvo	p	F-arvo	p	F-arvo	p
Ikä	149,873	0,000	90,247	0,000	1,118	0,291
Vuosi	96,564	0,000	38,594	0,000	12,277	0,000
Kohortti	15,045	0,000	-	-	4,579	0,000
Koko	0,240	0,624	-	-	-	-
$R^2 \times 100$			9,6		11,1	
	Malli 3: Vuosi + Kohortti + Vuosi*Kohortti		Malli 4: Kohortti + Vuosi*Kohortti		Malli 5: Vuosi + Vuosi*Kohortti	
	F-arvo	p	F-arvo	p	F-arvo	p
Vuosi	66,303	0,000	-	-	121,776	0,000
Kohortti	8,459	0,000	8,459	0,000	-	-
Vuosi*Kohortti	4,328	0,000	18,132	0,000	13,203	0,000
$R^2 \times 100$	12,6		12,6		9,7	

Taulukko 5. Vastavuoroisen solidaarisuuden varianssianalyysi. Muuttujien F-arvot ja niiden tilastolliset todennäköisyydet sekä mallien selitysasteet.

Mallin 3 parametriestimaatit keskiarvoineen esitetään taulukossa 6. Mallin 4 mukaiset parametrit on kuitenkin helpompi tulkita – siinä *vuoden* vaikutus sisältyy interaktiotermiin (*Kohortti + Vuosi*Kohortti*). Mallista voidaan havaita, että kyselyiden välillä yhteiskunnassa voidaan väittää tapahtuneen muutos vahvemman vastavuoroisen solidaarisuuden suuntaan. Tämä muutos ei siis ole palautettavissa ihmisten vanhenemiseen ajanjaksona, vaan sitä voidaan pitää periodivaikutuksena, joka liittyy vuosien 1990 ja 2000 eroon. 1911-1930 ja 1941-1950-syntyneitä ikäkohortteja voidaan pitää muita vahvemmin vastavuoroisesti solidaarisina, kun taas 1931-1940 ja 1960-1970-syntyneet ovat muita ikäkohortteja heikommin vastavuoroisesti solidaarisia. Vastavuoroisen solidaarisuuden muutos kymmenen vuoden aikana näkyikin pääasiassa siinä, että vastavuoroisen solidaarisuus on voimistunut niissä ikäryhmissä eniten, joissa sen on lähtökohtaisesti ollut heikompaa.

On syytä olettaa, että 1931-1940-syntyneiden kohdalla havaittu heikompi vastavuoroisen solidaarisuuden aste liittyy elinvaiheen ja tarkasteluperiodin yhteisvaikutukseen. Kyseissä ikäluokassahan vastavuoroisen solidaarisuuden aste on noussut eniten kymmenen vuoden aikana (k.s malli 4, *Vuosi*1931-1940*-interaktioestimaatti). Vuonna 1990 tämä oli ikäkohorteista se, joka odotti seuraavaksi eläkkeelle pääsyä. Kymmenen vuotta myöhemmin vastaavien ikäkohorttien (1941-1950 syntyneet) kohdalla vastavuoroisen solidaarisuuden voimistuminen on selkeimmin poikennut muista – olemalla heikompaa.

	Malli 3		Malli 4		Malli 5	
	β	k.v.	β	k.v.	β	k.v.
Vuosi	0,630	0,097	-	-	0,253	0,051
1911-1920	1,116	0,410	1,116	0,410	-	-
1921-1930	1,117	0,262	1,117	0,262	-	-
1931-1940	-0,119	0,260	-0,119	0,260	-	-
1941-1945	1,379	0,271	1,379	0,271	-	-
1946-1950	1,186	0,229	1,186	0,229	-	-
1951-1955	0,558	0,221	0,558	0,221	-	-
1956-1960	0,565	0,238	0,565	0,238	-	-
1961-1970	0,000	0,000	0,000	0,000	-	-
Vuosi*1911-1920	-0,225	0,311	0,406	0,296	0,507	0,101
Vuosi*1921-1930	-0,250	0,164	0,380	0,131	0,412	0,052
Vuosi*1931-1940	0,282	0,156	0,912	0,122	0,233	0,047
Vuosi*1941-1945	-0,500	0,174	0,131	0,145	0,337	0,057
Vuosi*1946-1950	-0,489	0,151	0,142	0,116	0,247	0,050
Vuosi*1951-1955	-0,109	0,149	0,521	0,113	0,215	0,049
Vuosi*1956-1960	-0,206	0,152	0,424	0,117	0,127	0,049
Vuosi*1961-1970	0,000	0,000	0,630	0,097	0,000	0,000

Taulukko 6. Vastavuoroisen solidaarisuuden selittäminen. Mallien 3 ja 4 mukaiset parametristimaatit (β) ja keskivirheet (k.v.).

Edellä otaksuttiin, että mallin 3 esittämässä tilanteessa on mahdollista, että sukupolvivaikutusta ei ole havaittavissa lainkaan, vaikka kohorttien solidaarisuuden aste poikkeaisikin toisistaan. Voidaanko vastavuoroisen solidaarisuuden kohdalla puhua sukupolvivaikutuksesta, niin että ilmiö poikkeaisi eri syntymäkohorteissa ajasta ja ikääntymisestä riippumatta? Vaikuttaa siltä, että tällaisesta ilmiöstä ei voida havaita merkkejä kuin korkeintaan 1931-1941-syntyneiden kohdalla. Mallissa 5 kohortin päävaikutus on jätetty pois (*Vuosi + Vuosi*Kohortti*). Nyt interaktiotermin kertoo, missä määrin kohorttien solidaarisuuden aste vaihtelee kyselyvuoden vaikutuksesta huolimatta. Parametrien perusteella vaikuttaa siltä, että vastavuoroisen solidaarisuuden aste nousee vanhenemisen myötä yleisestikin. Ainoa poikkeus tästä vaikuttaisi olevan juuri 1931-1940-syntyneiden kohortti. Ryhmän kohdalla vastavuoroisen solidaarisuus on voimistunut kuitenkin niin voimakkaasti, että kyseessä voi olla yhtä hyvin kyseiseen ikäryhmään osuva ohimenevä periodivaikutus kuin sukupolvivaikutuskin.

Yhteenveto

Artikkelissa tehty analyysi ei sellaisenaan tukenut yhtäkään testatuista hypoteeseista. Altruistinen solidaarisuus ei liittynyt erityisesti sen paremmin 1960-lukulaisuuteen kuin suuriin ikäluokkiinkaan. Tämän solidaarisuuden ulottuvuuden voitiin havaita olevan pääosin negatiivisessa lineaarisessa yhteydessä iän kasvamiseen. Sen sijaan altruistisen solidaarisuuden voi havaita olevan keskimääräistä heikompaa kolmessa kohortissa; 1911-1920-syntyneiden, 1931-1940-syntyneiden sekä 1961-1970-syntyneiden joukossa. On vaikea keksiä näitä sukupolvia erityisesti yhdistäviä tekijöitä. Voikin olla, että näihin kohortteihin on vaikuttanut erilaiset sukupolvi-, periodi- tai ikävaikutukset, vaikka niiden esiintyminen altruismimuuttujien perusteella on samankaltaista.

Vastavuoroisellakaan solidaarisuudella ei ollut ennakoitua yhteyttä ikäluokkien kokoon. Sen sijaan havaittiin merkkejä niin periodi- kuin ikään liittyvän elinvaiheen vaikutuksesta. Ikäryhmät, jotka ovat siirtymässä lähitulevaisuudessa eläkkeelle, vaikuttavat olevan heikommin vastavuoroisesti solidaarisia kuin muut ikäryhmät. Ainoana ikäkohorttina, jonka kohdalla vastavuoroisessa solidaarisuudessa saattaa olla kyse sukupolvivaikutuksesta, oli 1931-1940-syntyneiden kohortti. Ikäryhmä näytti olevan pelkän ikääntymisen perusteella ennakoitua heikommin vastavuoroisesti solidaarinen. Voi kuitenkin olla, että kyseessä on tiettyyn kohorttiin liittyvä erityisen voimakas periodivaikutus pikemminkin kuin puhdasoppinen sukupolviefekti. Tähän viittaisi ainakin se, että vastavuoroinen solidaarisuus on ikäryhmän kohdalla kymmenessä vuodessa kasvanut voimakkaammin kuin muissa ikäryhmissä. Joka tapauksessa vastavuoroinen solidaarisuus – tai oikeastaan sen puuttuminen – ei siis ole erityisesti sen paremmin suurten ikäluokkien kuin 1960-lukulaistenkaan ominaisuus.

Suomalainen yhteiskunta näyttää muuttuneen vähemmän altruistisesti solidaariseksi, mutta tämä muutos on kompensoitunut vastavuoroisen solidaarisuuden voimistumisella. Kun edellinen näyttää selittyvän väestön ikääntymisellä, näyttää jälkimmäinen muutos selittyvän periodin ja elinvaiheiden yhteisvaikutuksella. Vaikka hypoteeseissa ei tätä ennakoitukaan, on se oikeastaan yhteensopiva jo Durkheimin, mutta myös varhaisempien Tönniesin kirjoitusten kanssa. Toisaalta tulos tarjoaa tulkinnan myös Tönniesin ja Durkheimin yhteisöjen koossa pysymistä ylläpitävän voiman toistensa kanssa ristiriitaiseen tulkintaan. Tönnies oletti ”kovan”, modernin solidaarisuuden esimoderniksi vastinpariksi romanttista, esimodernia yhteisöllisyyttä, joka perustuu tunteille ja sosiaalisille siteille (ks. Töttö 1996). Durkheim piti Tönniesin oletusta vääränä, ja oletti pikemminkin modernin yhteiskunnan vastavuoroisen solidaarisuuden olevan pehmeää, ”organista”. Voisiko olla,

että vanhempi Tönnies itse asiassa muisteli nuoruutensa altruistista solidaarisuutta, jonka hän koki modernisaation varhaisessa vaiheessa, kun taas Durkheim koki oman altruistisen solidaarisuuden nuoruutensa modernisaation jo päästyä täyteen vauhtiinsa. Näin ollen klassikkojen ristiriitaiset havainnot muutoksesta solidaarisuudessa eivät liittyisi millään tavalla itse modernisaatioprosessiin, vaan yksinkertaisesti eri aikana koettuun nuoruuteen. Samaa tapaan 1960-lukulaisuuteen usein liitetyt arvot voivatkin oikeastaan olla vain tiettyyn ikävaiheeseen yleisesti liittyviä arvoja, jotka sodan vaikutuksen vuoksi heitä vanhemmassa ikäkohortissa jäivät toteutumatta.

Voidaan myös spekuloida sillä, mikä osuus ikävaikutuksella on esimerkiksi Inglehartin (esim. Inglehart 1997) havaitsemaan modernisaation ja arvomuutoksen yhteyteen. Iän vaikutusta ei tämänkaltaisissa arvioissa yleensä oteta huomioon arvomuutoksen syynä, vaan arvomuutos esitetään mieluummin esimerkiksi aineellisen hyvinvoinnin lisääntymisen likimain suorana seurauksena. Esimerkiksi Abramson ja Inglehart (1987) ovat käyttäneet kohorttien asenne-eroja yhteiskunnallisen asennemuutoksen ennakoimiseen ilman, että vanhenemisen vaikutusta asenteisiin otettaisiin huomioon. Tämä siitä huolimatta että elinkaaren, -vaiheen ja iän vaikutuksista asenteisiin löytyy (ja löytyi jo 1987) melko runsaasti tutkimusta (esim. Elder 1974; Kalleberg - Loscocco 1983; myöhemmin esim. Easterlin - Crimmins 1991; Elder 1994; Hagan 1997). Tällaiseen tutkimusstrategiaan, jossa iän vaikutusta ei pyritä erottelamaan periodivaikutuksista, vaan ne päinvastoin käsitellään viittaamassa toistensa synonyymeina, liittyy ilmeinen virhepäätelmän riski (ks. Toivonen 1999, 273).

Näyttää siltä, että ainakin solidaarisuuden kohdalla voidaan hyvin yhtyä Toivosen (2003) kommenttiin, että otaksutut sukupolvi-vaikutukset osoittautuvat loppujen lopuksi harvoin aidoiksi. Artikkelin tulosten perusteella voidaan tähän lisätä, että ehkäpä vielä useammin todelliset sukupolvi-vaikutukset löytyvät aivan muista ikäluokista kuin aikalaiskeskustelun perusteella on ennakoitu. Tai mieluummin; ehkäpä suurten ikäluokkien esittämät oletukset suurten ikäluokkien tietynlaisista arvoista ovat sukupolvi-vaikutuksia parhaimmillaan. Virhepäätelmän syntymistä suurten ikäluokkien asenteiden erityisyydestä on voinut edesauttaa niitä edeltäneen sukupolven erityisen voimakas konservatiivisuus ja toisaalta se, että suuret ikäluokat olivat ensimmäinen kokonaisuudessaan modernina, taloudellisen kasvun aikana varttunut ikäluokka. Tämän rakenteellisen erityisaseman on oletettu viittaavan myös – nyt tehdyn analyysin perusteella melko kepein perustein – asenteelliseen erityisyyteen.

Vitteet

- ¹ World Values Survey alkuperäispaino nostaa maakohtaisen otosmäärän 1500 tapaukseen iän ja asuinpaikan mukaan edustavasti. Nyt käytetään painotusta alhaisempaa noin tuhanteen tapaukseen, koska vuoden 1990 poikkileikkausaineistossa on alkujaan vain 588 tapausta.
- ² Myöskään muita merkitseviä ylempien asteiden interaktioita ei löytynyt.

Lähteet

- Abramson, Paul R. - Inglehart, Ronald (1987) Generational Replacement and the Future of Post-Materialist Values. *Journal of Politics* 49: 1, 231-241.
- Andersen, John (1999) Post-Industrial Solidarity or Meritocracy? *Acta Sociologica* 42: 4, 375-385.
- Arts, Wil - Gelissen, John (2001) Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter? *Acta Sociologica* 44: 4, 283-299.
- Boudon, Raymond - Bourricaud, Francois ([1982]1989) *A Critical Dictionary of Sociology*. Routledge: London.
- Danigelis, Nicholas L. - Cutler, Stephen J. (1991) Cohort Trends in Attitudes about Law and Order: Who's Leading The Conservative Wave? *Public Opinion Quarterly* 55: 1, 24-59.
- Durkheim, Emile ([1893]1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Gaudeamus: Helsinki.
- Easterlin, Richard A. - Crimmins, Eileen M. (1991) Private Materialism, Personal Self-fulfillment, Family Life, and Public Interest: The Nature, Effects, and Causes of Recent Change in the Values of American Youth. *Public Opinion Quarterly* 55: 4, 499-533.
- Elder, Glen H. Jr. (1994) Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly* 57: 1, 4-15.
- Elder, Glen H. Jr. (1974) *Children of the Great Depression*. Social Change in Life Experience. University of Chicago Press: Chigago.
- Etzioni, Amitai (1977) Societal Overload: Sources, Components, and Corrections. *Political science Quarterly* 92: 4, 607-631.
- Freese, Jeremy - Powell, Brian - Carr Steelman, Lala (1999) Rebel Without A Cause Or Effect: Birth Order And Social Attitudes *American Sociological Review* 64: 2, 207-231.
- Goul Andersen, Jorgen (1999) Changing labour markets, new social divisions and welfare state support: Denmark in the 1990s. Kirjassa *The End of the Welfare State? Responses to state retrenchment, toim.* Stefan Svallfors - Peter Taylor-Gooby, 13-33. : London.

- Green, Donald P. - Shapiro, Ian (1994) *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science* Yale University Press: New Haven.
- Hagan, John (1997) *Defiance and Despair: Subcultural and Structural Linkages between Delinquency and Despair in the Life Course*. *Social Forces* 76: 1, 119-134.
- Hagen, Roar (2000) *Rational Solidarity and Functional Differentiation* *Acta Sociologica* 43: 1, 27-42.
- Hechter, Michael (1987) *Principles of Group Solidarity*. University of California Press: Berkeley.
- Hechter, Michael (1998) *The Future of Rational Choice Theory and its Relationships to Quantitative Macro-sociological Research*. Kirjassa *Rational Choice Theory and Large-Scale Data Analysis*, toim. Hans-Peter Blossfeld - Gerald Prein, 281-290. WestviewPress: Oxford.
- Inglehart, Ronald (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, And Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press: Princeton.
- Inglehart, Ronald, et al. (2000) *World values surveys and European values surveys, 1981-1984, 1990-1993 and 1995-1997 [Elektroninen aineisto]*. ICPSR version. Ann Arbor, MI : Institute for Social Research [tuottaja], 2000. Ann Arbor, MI : Inter-university Consortium for Political and Social Research ; Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakajat].
- Inglehart, Ronald, et al. (2004) *World values surveys and European values surveys, 1999-2001 [Elektroninen aineisto]*. ICPSR version. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research [tuottaja], 2002. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research; Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakajat].
- Kajanoja, Jouko (2003) *Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointi*. Kirjassa *Sosiaalinen politiikka*, toim. Tuula Helne - Raija Julkunen - Jouko Kajanoja - Sini Laitinen-Kuikka - Tiina Silvasti - Jussi Simpura, 215-239. : Helsinki.
- Kalleberg, Arne L. - Loscocco, Karyn A. (1983) *Aging, Values, and Rewards: Explaining Age Differences in Job Satisfaction*. *American Sociological Review* 48: 1, 78-90.
- Lockwood, David (1992) *ity and Schism. 'The Problem of Disorder' in Durkheimian and Marxist Sociology*. Clarendon Press: Oxford.
- Roos, J.P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan - Elämäntapa etsimässä 2*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Ruostetsaari, Ilkka (2003) *Valta murroksessa*. WSOY: Porvoo.
- Szydlic, Marc (2004) *Inheritance and Inequality: Theoretical Reasoning and Empirical Evidence*. *European Sociological Review* 20: 1, 31-45.
- Toivonen, Timo (1999) *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. WSOY: Helsinki.
- Töttö, Pertti (1996) *Ferdinand Tönnies - Gemeinschaft ja Gesellschaft*. Kirjassa *Sosiologian klassikot*, toim. Jukka Gronow - Arto Noro - Pertti Töttö, 154-172. Gaudeamus: Helsinki.

- Uusitalo, Hannu (2000) Köyhyys ja tulonjako. Kirjassa Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros, toim. Matti Heikkilä - Jouko Karjalainen, 43-57. Gaudeamus: Helsinki.
- Virtanen, Matti (2001) Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka. SKS: Helsinki.

Pekka Räsänen

Ikä- ja sukupolvityyppillisten arvojen tarkastelua

Suuria ikäluokkia on käsitelty monin tavoin poikkeuksellisena väestöryhmänä. Onkin totta, että he ovat tärkeässä asemassa arvioitaessa maamme viimeaikaista kehitystä. Suurten ikäluokkien merkitys korostuu esimerkiksi koulutus-, alue- tai elinkeinoelämän kehitystä tarkasteltaessa. Yhteiskunnallisesti eräs kiintoisimmista huomioista liittyy kuitenkin siihen, että nämä ikäluokat ovat eläneet koko nuoruutensa ja miltei koko työikänsä lisääntyvän hyvinvoinnin Suomessa.

Voidaan ajatella, että hyvinvoinnin lisääntymisen aikana varttunut ikäpolvi on muihin ikäpolviin nähden poikkeuksellinen omaksumiensa arvojen osalta. Tässä artikkelissa tarkastellaan tätä problematiikkaa ikäpolvien näkökulmasta. Onko suomalaisten arvoissa havaittavissa ikäsidonnoisia eroja? Erottavatko suuret ikäluokat omaksi ryhmäkseen suhteessa muihin ikäryhmiin? Voidaanko arvoja jäsentää pikemminkin sukupolvi- kuin ikävaikutuksen avulla? Mitkä arvot ovat tulkittavissa sukupolvityyppillisiksi arvoiksi? Onko sukupuolella ja koulutustasolla vaikutusta eri ikäpolvissa?

Huomio kiinnitetään aluksi niihin prosesseihin, joiden aikana maatalousvaltaisesta Suomesta muotoutui yhä selvemmin kulutusta korostava hyvinvointiyhteiskunta. Tämän kehitysprosessin kuvauksesta siirrytään tarkastelemaan arvoja teoreettisina konstruktiona ja empiirisesti mitattuina ilmiöinä. Seuraavaksi artikkelissa kartoitetaan eri ikäryhmien arvoihin liittyviä tunnuspiirteitä empiirisen aineiston avulla. Empiirinen analyysi perustuu vuosina 2002-2003 kerätyn European Social Survey (ESS) -kyselyaineiston Suomen osiolla (ESS 2004). Analyysi toteutetaan siten, että suurten ikäluokkien arvoja verrataan muiden ikäryhmien arvoihin. Tältä pohjalta pyritään löytämään vastauksia esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Artikkelin on silti luonteeltaan enemmän kuvaileva kuin selittävä. Sukupolviefektien ajalliseen analysoimiseen

ei keskitytä, vaan artikkelissa arvioidaan nyky-yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ikä- ja sukupolvityypillisiä tulkintaperusteita. Lopuksi esitetään lyhyt yhteenveto ja muutamia johtopäätöksiä.

Suomi lisääntyvän hyvinvoinnin ja kulutuksen yhteiskuntana

Aineellisen elämänlaadun näkökulmasta suomalaisen yhteiskunnan teollistuminen mahdollisti kansalaisten elintason kohoamisen. Jääkaappi, henkilöauto, televisio ja monet muut kestokulutustavarat yleistyivät. Lisääntynyt aineellinen hyvinvointi heijastui myös arkirutiinien ja asenteiden tasolle. Sota-ajan poikkeusolojen säästäväisyys ja omavaraisuus raaka-aine- ja kulutustavaran kannoissa väistyivät pikku hiljaa (Heinonen 1998, 181-182; Toivonen 1986). Elintarvikkeet eivät olleet enää ”kortilla”, vaan myös harvinaisimpia herkkuja ja luksustuotteita oli periaatteessa aina saatavilla. Yhtäällä ulkomaanmatkailu yleistyi ja vapaa-ajanviettomahdollisuudet ja harrastukset monipuolistuivat (Toivonen 1996, 35-36). Hieman kärjistäen nämä modernille yhteiskunnalle tyypilliset muutostekijät ennakoivat siirtymistä yhä kulutuskeskeisempään arkeen.

Viime vuosikymmenten kehitys on tarkoittanut ennen kaikkea siirtymistä kulutusyhteiskuntaan ja sen mukaiseen elämäntapaan (esim. Heinonen 2000; Räsänen 2003). Ajatus kulutusyhteiskunnasta viittaa laajassa merkityksessään siihen, että erilaisten kulutushyödykkeiden ostamisesta ja käytöstä on tullut tärkeä osa ihmisten arkielämää. Toisin sanoen kulutuskäyttäytyminen ja kulutuksemme syyt vaikuttavat yhä enemmän siihen, miten hahmotamme elämää. Kyse on yksilöiden ensisijaisesta roolista, jossa he toimivat yhteiskuntaelämässä (Bauman 1998, 24). Keskeistä on se, että tavaroiden teollisesta massatuotannosta, niiden helposta saatavuudesta ja yleensä ostamisesta on tullut tärkeä osa arkikokemusta.

Edellisen ajatuksen ulottaminen suomalaisesta yhteiskunnasta esitettyihin tulkintoihin vaikuttaa mielekkäältä. Teollistuminen ja moderni yhteiskunta-kehitys ovat mahdollistaneet elintason nousun ja synnyttäneet 1900-luvun loppupuolella uuden elämänmuodon, jossa kulutuksen rooli on keskeisessä asemassa. Kulutusyhteiskunnan kehitys on vaikuttanut suuriin ikäluokkiin luultavasti aikaisempia ikäluokkia enemmän jo pelkästään siksi, että nämä ikäluokat eivät ole eläneet muunlaisissa olosuhteissa. Lisäksi kohonneen elintason vaikutuksia ovat tukeneet osaltaan valtiollisen korkeakoulusektorin laajentaminen sekä terveys- että hyvinvointihallinnon kasvattaminen.

Kohonneen elintason myötä suuret ikäluokat ensimmäisenä ikäpolvena ovat monipuolisen kulutuksen ohella kyenneet kouluttamaan itsensä suhteellisen helposti sekä onnistuneet saamaan lukuisia etuisuuksia muun muassa palkka-, eläke- ja muuhun sosiaaliturvaan liittyen.

Kuten tiedämme, suomalainen yhteiskunta jatkoi vaurastumista toisen maailman sodan päätyttyä aina 1990-luvun kynnykselle asti. Etenkin bruttokansantuotteen kasvulla mitattuna suomalaisen talouskasvun ”kultaiset vuodet” (Heikkinen & Kuusiterä 2001, 27) eivät päättyneet 1970-luvun öljykriisiin kuten monessa muussa Euroopan maassa. Ensimmäinen varsinainen lamakausi koettiin vasta 1990-luvun alussa, jolloin suuret ikäluokat olivat saavuttaneet jo keski-ikä. Tässäkin mielessä suuret ikäluokat edustavat kasvavan elintason ja hyvinvoinnin sukupolvea. Heitä edeltävät sukupolvet joutuivat kokemaan sodan kauhut sekä uhraamaan elämänsä parhaat vuodet yhteiskunnan jälleenrakennukselle. Suurten ikäluokkien jälkeiset sukupolvet ovat puolestaan kokeneet yhteiskuntaa voimakkaasti koetelleen taloudellisen laman jo varhaisessa iässään.

Poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa varttuneet ihmiset ovat todennäköisesti myös omaksuneet erilaisia arvoja kuin muunlaisissa olosuhteissa varttuneet. Verrattuna muihin ikäpolviin, suuria ikäluokkia on tässä mielessä mahdollista pitää erityisesti kasvavan hyvinvoinnin ja kulutuksen arvoja korostavana ikäpolvena. Tämän oletuksen hyväksyminen tai hylkääminen on yksi empiirisistä kysymyksistä, johon tässä artikkelissa etsitään vastausta. Mutta ennen tätä on syytä tarkastella sitä, mihin arvot oikeastaan viittaavat ja millä tavalla arvojen voidaan ajatella vaihtelevan yhteiskunnallisten olosuhteiden mukaan.

Mitä arvot ovat ja miten ne kiinnittyvät vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin?

Arvotutkijoiden mukaan arvoista puhuttaessa pitäisi erottaa useita psykologisesti eritasoisia ilmiöitä. On esitetty, että arvokeskustelussa tulisi erottaa ajankuvan, asenteiden ja varsinaisten arvojen muutoksen ulottuvuudet. Ajankuva viittaa yksinkertaisesti siihen, miltä maailma näyttää, ja miten sitä voidaan tulkita erilaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden välityksellä. Maailma välittyy ihmisille muun muassa arkielämän kokemusten, median ja mainonnan kautta. Asenteet ovat puolestaan tapoja, joilla ihmiset suhtautuvat ympäröivään maailmaan ja ajankuvaan. Periaatteessa asenteet edustavat siis erilaisia myönteisiä tai kielteisiä toimintavalmiuksia, jotka helpottavat päätöksentekoa eri tilanteissa.

Ajankuvan ja asenteiden välinen ero on siinä, että ajankuvasta voidaan puhua enemmänkin objektiivisena ilmiönä, asenteista ei. Ajan ilmiöt voi ainakin periaatteessa tunnistaa kuka tahansa. Ne edustavat ihmisen kognitiivisen eli tiedollisen järjestelmän kannalta hyvin pinnallisia asioita. Sen sijaan asenteet ovat enemmän yksittäisen ihmisen subjektiivisia käsityksiä siitä, mitä mieltä asioista ollaan. (esim. Puohiniemi 1996, 30-31; Allardt 1976, 28-29.)

Arvot ovat vielä asenteitakin huomattavasti perusteellisempia ja hitaammin, oman ajattelun kautta muodostuneita asioita. Yksinkertaistaen niillä voidaan ymmärtää ihmisen toimintaa ohjaavien valintojen ja arviointien taustalla vaikuttavia periaatteita, syvälle persoonallisuuksiin juurtuneita henkilökohtaisia uskomuksia (Puohiniemi 1996, 32; Inglehart 1997, 15-16; Allardt 1976). Arvot määritellään usein erilaisiin arvopäämääriin, kuten tasa-arvoon, oikeudenmukaisuuteen, perusturvallisuuteen, perinteiden arvostukseen tai itsemääräämiseen suhtautumisen kautta. Arvorteorioissa erotetaan tavallisesti erilaisia väline- ja itseisarvoja, joista edelliset viittaavat niihin keinoihin tai periaatteisiin, joilla tärkeinä pidettyihin asioihin pyritään ja jälkimmäiset enemmän tai vähemmän universaaleihin uskomuksiin asioiden välisistä suhteista (esim. Rockeach 1979).

Poiketen ajankuvasta, asenteista tai mielipiteistä arvot nähdään hyvin vaikeiksi ja verrattain muuttumattomiksi asioiksi. Arvojen muutoksen tarkastelun tekee lisäksi vaikeaksi se, että niitä on yksinkertaisesti hankala tutkia. Arvot heijastuvat ulospäin välillisesti ja vain osittain – juuri esimerkiksi asenteiden välityksellä tai eri asioiden arvostuksen kautta. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että kokonaisvaltainen maailmankatsomus – tai niin sanottu maailmankuva – jäsentää arvoja ja asenteita (esim. Helve 1998, 196-197; Niiniluoto 1984). Tämä sosiaalistetaan pääasiassa lapsuuden ja nuoruuden kulttuuriympäristöissä.

Yksilön psykososiaalisesta kehityksestä esitettyjen teorioiden (esim. Erikson 1980; Levinson 1979) mukaan arvoja on helpompi omaksua tietyyssä iässä. Kaikki nämä teoriat korostavat varhaisessa sosialisatiossa saatujen virikkeiden ja omaksuttujen asioiden tärkeyttä persoonallisuusrakenteiden kannalta. Kehitys- ja kasvatuspsykologiassa sekä sukupolvitutkimuksissa tähän ilmiöön on totuttu viittaamaan ”herkkyyskausina” (esim. Piaget 1928; Mannheim 1952). Herkkyyskaudet eivät tietenkään tarkoita sitä, ettei vanhemmiten voisi enää oppia uutta. Yksilön kehitys jatkuu läpi elämän, mutta juuri esimerkiksi uusien käsitysten tai mielipiteiden omaksuminen voi osoittautua aikaisempaa hitaammaksi.

Herkkyyskausien perusteella on mahdollista esittää arvauksia siitä, millä tavalla suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset heijastuvat arvojen ja asenteiden tasolla. Kyse on eräänlaisesta ”sosiaalisiin mekanismeihin” (Hedström & Swedberg 1996) perustuvasta tulkintojen esittämisestä, joissa

yksilötason ilmiöitä hahmotetaan yksilötasoa laajemmasta viitekehystä. Tämä ei toki edellytä determinististen kausaalisuhteiden olemassa oloa yhteiskunnallisten olosuhteiden ja yksilötason tekijöiden välillä: yhteiskuntaelämän muutokset eivät aina heijastu suoraan tavallisten ihmisten arvoihin. Samalla on kuitenkin tärkeää olettaa, että ihmisten arvot, asenteet ja mielipiteet ovat aina kiinteässä yhteydessä yhteiskunnalliseen ilmapiiriin (esim. Inglehart 1997, 15-16; 67; Hofstede 1980).

Nykyisen sosiologisen tietämyksen mukaan yksilön arvot perustuvat asioiden tärkeäksi kokemiselle, ja monien asioiden tärkeys vaihtelee ihmisillä tilanteesta toiseen siirryttäessä (Räsänen 2001, 77-78). Esimerkiksi henkilöhistoria ja elämänvalinnat vaikuttavat tähän. Silti kerran juurtuneet arvot ovat ajallisesti verrattain pysyviä. Tämä näkemys arvoista mahdollistaa arvojen tarkastelun erilaisten kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden valossa. Yhteiskunnalliset tapahtumat tiettyjen herkkyyksien aikana sekä eri ikäluokkien yhteiset kokemukset ovat tällaisia tekijöitä. Näin ollen myös arvoteorioiden valossa voidaan otaksua, että Suomessa esiintyy erilaisia ikä- ja sukupolvityypillisiä arvoja. Mutta millaisia arvoja nämä ovat?

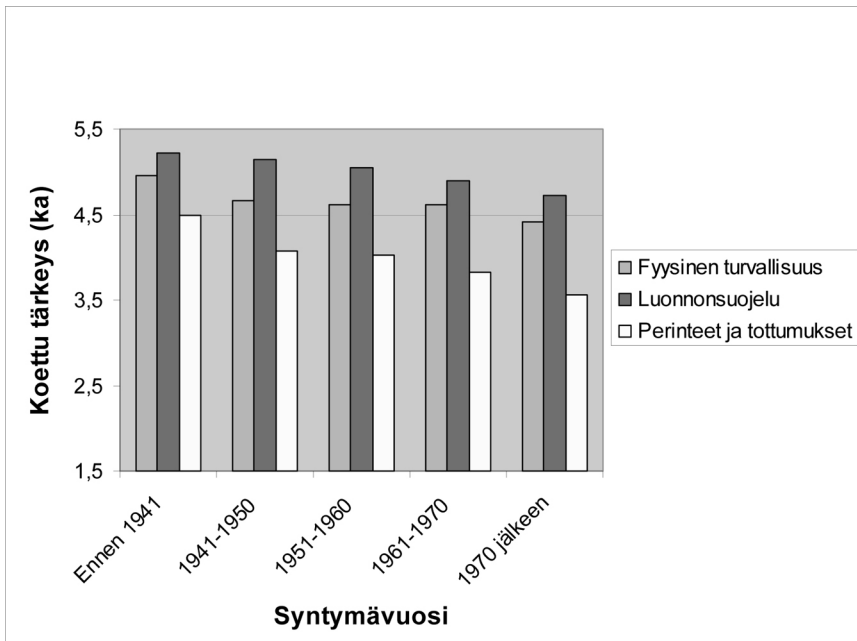
Onko Suomessa ikä- ja sukupolvityypillisiä arvoja?

Jo sosiologian varhaiset klassikot ovat osoittaneet, että tietyn tyyppiset ideologiset näkemykset syntyvät helpommin tietynlaisissa taloudellisissa oloissa (Marx) ja että erilaiset kulttuuriset käsitykset voivat toimia erilaisten taloudellisten järjestelmien edellytyksinä (Weber). Kuten aikaisemmin todettiin, suuret ikäluokat ovat varttuneet jatkuvan talouskasvun vallitessa ja tämän perustella heitä voidaan pitää poikkeuksellisena ikäpolvena suhteessa muihin sukupolviin. Seuraavassa tarkastellaan empiirisesti heijastuuko tämä ”poikkeuksellisuus” arvojen tasolla. Tarkastelu toteutetaan vertaamalla yhteensä kuuden yhteiskuntaelämään liittyvän arvon tärkeyttä eri ikäpolvissa.

Analyysi perustuu vuosina 2002-2003 käyntihaastatteluilta kerätylle ESS-kyselyaineistolle. Aineisto edustaa yli 15-vuotiasta suomalaisväestöä ja se sisältää vastaukset yhteensä kahdelta tuhannelta ihmiseltä (ks. tarkemmin ESS 2004). Analyyseissa käytetään viiden eri ikäpolven mukaista ikäryhmitelyä. Ennen vuotta 1941 syntyneet luokiteltiin ensimmäiseksi ikäpolveksi (N=442) ja vuosina 1941-1950 syntyneet toiseksi ikäpolveksi (N=329). Kolmas (N=372) ja neljäs (N=308) ikäpolvi on erotettu vuosia 1951-1960 sekä 1961-1970 käyttäen. Viidennen ikäpolven (N=549) muodostavat vuoden 1970 jälkeen syntyneet.

Edellisen luokituksen perustella muodostettu toinen ikäpolvi (eli vuosina 1941-1950 syntyneet) edustaa analyysissa suuria ikäluokkia. Kuten tunnettua, empiirisessä tutkimuksessa eri sukupolville annetut syntymäaika-rajat vaihtelevat tutkimuksesta toiseen (esim. Roos 1987; Toivonen 1994; Toivonen 1996; Ahponen & Järvelä 1983). 1940-luvulla syntyneitä voidaan silti pitää jokseenkin samanlaisena ikäryhmänä, koska syntyvyys oli verrattain korkealla tasolla sekä vuosikymmen ensimmäisinä vuosina että sodan päätyttyä. Käytettyjen luokitteluperiaatteiden valintaa voi perustella myös sillä, että erityisen mielenkiinnon kohteena oleviin suuriin ikäluokkiin saatiin riittävästi tapauksia suhteessa muihin ikäryhmiin. Lisäksi kolme keskimmäistä ikäpolvea ovat kymmenvuotisloukkia ja täten paremmin vertailtavissa keskenään.

Yhteiskuntaelämään liittyviä arvoja on mitattu ESS-aineistossa kysymällä erilaisten asioiden tärkeyttä. Kysymyksiä on yhteensä 22 ja ne sisältävät hyvin erilaisia arvoja luonnonsuojelusta ja hyvinvointivaltiosta henkilökohtaisen menestyksen ja elämysten korostamiseen. Analyysiin valittiin seuraavat muuttujat: 1) fyysinen turvallisuus, 2) luonnon suojelu, 3) perinteet ja tottumukset, 4) taloudellinen vauraus, 5) henkilökohtainen menestys sekä 6) hyvinvointivaltio. Näiden arvojen tärkeyttä arvioitiin kyselylomakkeessa kuusiportaisella Likert-asteikolla, jossa 1=täysin samaa mieltä, 6=täysin eri mieltä. Alkuperäinen

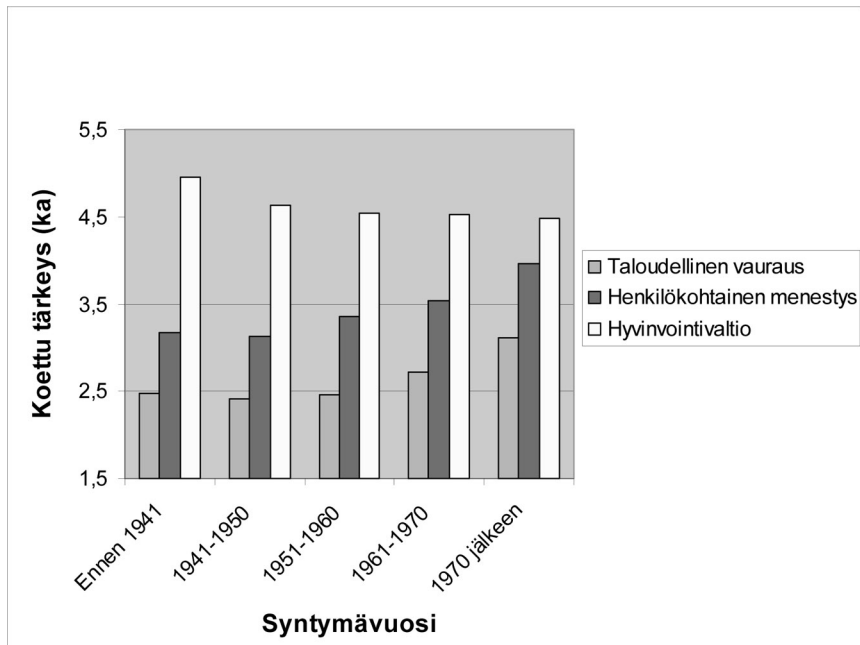
Kuvio 1. Ikätyypilliset arvot syntymävuoden mukaan. (Lähde: ESS 2004)

asteikko käännettiin tulkinnallisista syistä päinvastaiseksi; suuremmat arvot indikoivat siis suurempaa asioiden arvostusta.

Valitut kuusi arvoa on mahdollista luokitella sisällöllisin kriteerein kahdelle eri ulottuvuudelle. Ensimmäiselle ulottuvuudelle voidaan ottaa mukaan fyysinen turvallisuus, luonnon suojelu sekä perinteet ja tottumukset. Loput kolme muuttujaa – taloudellinen vauraus, henkilökohtainen menestys ja hyvinvointivaltio – voidaan nähdä edellisistä monin tavoin poikkeavina. Täten kahdelle eri ulottuvuudelle luokiteltuja muuttujia olisi tarkoituksenmukaista käsitellä sisällöllisesti yhdisteltyinä summamuuttujina. Tosin Cronbachin Alfa (α)-kertoimelle perustuva reliabiliteettitesti ei tuottanut hyväksyttäviä raja-arvoja ylittäviä tunnuslukuja näin rakennetuille summamuuttujille. Niinpä kaikkia muuttujia päädyttiin lopulta tarkastelemaan erikseen. Kuitenkin samalle ulottuvuudelle luokiteltuja muuttujia analysoidaan aina suhteessa toisiinsa.

Kysytyjen asioiden keskimääräisesti koettu tärkeys eri ikäpolvissa esitetään graafisesti kuvioissa 1 ja 2. Ensimmäiseen kuvioon sisällytetyt muuttujat on nimetty ”ikätyypillisiksi arvoiksi” ja toiseen kuvioon sisällytetyt muuttujat puolestaan ”sukupuolityypillisiksi arvoiksi”.

Ikä- ja sukupuolityypillisten arvojen erottaminen toisistaan on mielekästä ennen kaikkea ajatellen mittauksen kohteena olevien ilmiöiden luonnetta.

Kuvio 2. Sukupuolityypilliset arvot syntymävuoden mukaan. (Lähde: ESS 2004)

Lisäksi tämän erittelyn avulla kyetään ainakin periaatteessa välttämään niin sanottuun periodivaikutukseen liittyvät ongelmat, koska ikäpolvien välillä on eroja. Periodivaikutushan edellyttää sitä, että tietynä aikakautena eläneet ihmiset syntymäajasta riippumatta heijastavat samoja käyttäytymistaipumuksia (Toivonen 1999, 273-274; Toivonen 2004).

Analyysiin valitut ikätyypilliset arvot edustavat asioita, joiden arvostus on helposti ymmärrettävissä vastaajan kronologisesta iästä johtuvaksi. Esimerkiksi perinteiden ja vakiintuneiden tapojen vaalimista korostetaan tunnetusti vanhemmissa ikäryhmissä niin Suomessa kuin muuallakin. Vastaavasti fyysisen turvallisuuden kokeminen on todennäköisesti tärkeämpää pikemminkin vanhemmille kuin nuoremmille. Kuvion 1 silmämääräinen tarkastelu tukee hyvin näitä oletuksia. Perinteet ja tottumukset koetaan sitä tärkeämmäksi mitä vanhemmasta ikäpolvesta on kyse. Fyysistä turvallisuutta korostetaan etenkin kaikkein vanhimman ikäpolven keskuudessa. Sen sijaan luonnonsuojelua korostetaan miltei samalla tavalla kaikissa paitsi kaikkein nuorimmassa ikäpolvessa. Tältä osin se vaikuttaa siis melko poikkeukselliselta arvolta. Kuvion perusteella on kuitenkin selvää, että myös luonnonsuojelua pidetään tärkeimpänä kaikkein vanhimmassa ikäpolvessa ja vähiten tärkeimpänä kaikkein nuorimmassa.

Kuvion 2 sukupolvytyypilliset arvot ovat puolestaan helposti mielletävissä sellaisiksi, joiden omaksumiseen vaikuttavat ennen kaikkea yksilöä ympäröivät olosuhteet. Esimerkiksi taloudellisten resurssien merkitystä arvostetaan tavallisesti eri tavoin riippuen vastaajan omasta taloudellisesta tilanteesta. Raha on eri tavalla tärkeää köyhälle ja rikkaalle. Vastaavasti hyvinvointivaltion kannatus on yleensä voimakkainta niiden keskuudessa, jotka katsovat itse hyötyvänsä siitä. Periaatteessa myös henkilökohtainen menestys on arvo, jonka muotoutumiseen vaikuttavat vahvasti vallitsevat olosuhteet. Esimerkiksi ryhmän etua korostavissa itämaisissa kulttuureissa arvostetaan ihmisten henkilökohtaisia saavutuksia yleensä vähemmän kuin yksilökeskeisimmissä länsimaissa. Toki tässä yhteydessä täytyy myöntää, että henkilökohtaisen menestyksen arviointi on muuttujatasolla verrattain monimerkityksistä ja eri ihmiset kokevat sen todennäköisesti hyvinkin eri tavoin. Silti iän perusteella hahmotetut herkkyykskaudet ovat teoreettisesti keskeisiä ideoita näissä arvoissa havaitun vaihtelun tulkinnassa.

Kuvion 2 silmämääräinen arviointi näyttää tukevan esitettyä tulkintaa sukupolvytyypillisistä arvoista. Etenkin kuvioon 1 verrattuna siitä on vaikea löytää selvästi iän mukaan nousevaa tai laskevaa muuttujaa. Esimerkiksi taloudellista vaurautta pidetään suunnilleen yhtä tärkeänä kolmen vanhimman ikäpolven keskuudessa. Selkeästi havaittava ero löytyy oikeastaan vain kahden nuorimman ikäpolven väliltä. Sama koskee myös henkilökohtaista menestystä, joka on miltei samalla tasolla kaikkien muiden paitsi nuorimman

ikäpolven kohdalla. Vastaavasti hyvinvointivaltiota arvostetaan kaikenikäisen keskuudessa, mutta kohtalainen ero suhteessa muihin ikäpolviin löytyy vanhimman ikäpolven kohdalta. Tämän havainnon taustalle voidaan uumoilla erilaisia ikään ja taloudelliseen toimeentuloon liittyviä tekijöitä. Vanhin ikäpolvi arvostaa hyvinvointivaltiota enemmän kuin muut todennäköisesti juuri siksi, että he ovat suurimmilta osin jo työelämän ulkopuolella ja ovat kaikkein riippuvaisimpia esimerkiksi tulonsiirtojärjestelmästä eläkkeiden ja lääkekorvausten muodossa.

Syntymävuoden mukaan kaikkien muuttujien keskiarvotarkastelussa on löydettävissä tilastollisesti merkitseviä eroja ($p < 0.001$). Erot ovat voimakkaimpia perinteitä ja tottumuksia koskevan arvon [$F(4, 1769) = 29,34, p < 0.001$] sekä henkilökohtaista menestystä koskevan arvon [$F(4, 1757) = 31,05, p < 0.001$] osalta. Silti erot eivät ole useinkaan merkitseviä kaikkien ikäryhmien välillä.

Havaittuja eroja ei eritellä tässä sen yksityiskohtaisemmin. Artikkelin kannalta on keskeistä nostaa esiin tulkintoja siitä, millä tavalla esitetty arvotarkastelu heijastaa suurten ikäluokkien erityistä asemaa lisääntyvän hyvinvoinnin ja elämänlaadun sukupolvena. Ennen kuin tämä on mahdollista, täytyy ikä- ja sukupolvityypillisiä arvoja tarkastella myös muiden arvoja selittävien muuttujien valossa. On nimittäin todennäköistä, että monet muut tekijät vaikuttavat mitattuihin arvoihin yhtä paljon tai jopa enemmän kuin vastaajan ikä. Niinpä vielä tässä vaiheessa on mahdotonta sanoa, liittyykö tarkasteltuihin arvoihin todella ikä- ja sukupuolispesifejä tunnuspiirteitä.

Ovatko arvot kuitenkin ikä- tai sukupolvispesifejä?

Kuvioiden 1 ja 2 perustella vaikuttaa siltä, että eri ikäpolvien arvoissa on eroja. Tätä yhteyttä ei kuitenkaan voida tulkita vielä kausaaliseksi, koska arvoja voivat selittää monet muutkin tekijät. Eri väestöryhmien välille oletetut erot selittyvät toisinaan aivan muilla tekijöillä kuin miltä pelkästään kahden muuttujan välisen yhteisvaihtelun perusteella näyttää. Tosin sanoen tutkimuksessa kahden muuttujan välinen yhteisvaihtelu on metodologisesti välttämätön, mutta ei suinkaan riittävä ehto. Empiirisessä tutkimuksessa on koeteltava sitä, voiko muuttujien välinen yhteys johtua jostain kolmannesta tekijästä. Tällaista koetelua kutsutaan elaboroinniksi eli kolmansien tekijöiden vakioimiseksi (esim. Alkula ym. 1994, 200-201; Eskola 1967). Perinteisesti muuttujia on totuttu elaboroimaan kahden muuttujan välisissä ristiintaulukoinneissa siten, että muuttujien välisiä yhteyksiä analysoidaan kolmannen muuttujan eri luokissa. Sittemmin kolmansien tekijöiden vakioiminen on tullut mahdolliseksi myös

monia muita menetelmiä käyttäen esimerkiksi tavanomaisessa lineaarisessa mallinnuksessa (esim. Toivonen 1999; Tabachnick & Fidell 2001).

Arvoja ja asenteita käsittelevien sosiaalitieteellisten tutkimusten valossa etenkin perinteiset sosiodemografiset tekijät vaikuttavat yksilöiden arvoihin. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, luokka-asema, koulutus, asuinpaikka jne. Tässä artikkelissa vakioitaviksi muuttujiksi valittiin vastaajan sukupuoli ja koulutusaste. Osallistuminen yhteiskuntaelämään tapahtuu yksilön eri elämänvaiheissa usein näiden tekijöiden välityksellä. Omaksutut sukupuoli-identiteetit ja -roolit vaikuttavat esimerkiksi siihen, millaisia leikkejä opetellaan ja millaisia harrastuksia valitaan. Tällaiset sukupuoleen sidonnaiset seikat vaikuttavat myöhemmissäkin elämänvaiheissa yksilön käsityksiin itsestään ja ympäristöstään. Samalla tavalla koulutus edustaa erästä keskeistä sosiaalista luokitusta myöhemmällä iällä. Etenkin työelämään liittyvät valinnat sekä aikuisiän sosiaalisia suhteita koskevat ratkaisut ovat pitkälti sidoksissa koulutustasoon. Saman koulutustaustan omaavat ihmiset avioituvat todennäköisemmin keskenään kuin eri koulutustaustan omaavat. Sama koskee yleensäkin ystävyyssuhteita ja vuorovaikutusta muiden sosiaalisten viiteryhmiä kanssa.

Vastaajan sukupuolta ja koulutusta voidaan siis pitää iän ohella keskeisinä ”kulttuuristen vaikutusten lähteinä” (Räsänen 2003, 94-95), joiden välityksellä asenteita, arvoja ja mielipiteitä omaksutaan arkielämässä. Jäävätkö ikäpolvien väliset erot eri arvojen osalta merkitseviksi näiden muuttujien vakioimisen jälkeen? Taulukoissa 1 ja 2 tarkastellaan monisuuntaisen varianssianalyysin (MANOVA) avulla millä tavalla ikätyypilliset ja sukupolvityypilliset arvot ovat jäsennettävissä syntymävuoden perusteella muodostetun ikäpolven, sukupuolen ja koulutusasteen mukaan. Varianssianalyysin periaatteena on selvittää, kuinka paljon valittu riippumaton muuttuja (tai riippumattomien muuttujien ryhmä) selittää riippuvan muuttujan (tai riippuvien muuttujien ryhmän) keskiarvon mukaista vaihtelua verrattuna jälkimmäisen muuttujan sisäiseen vaihteluun (esim. Alkula ym. 1994; Toivonen 1999). MANOVA mahdollistaa usean riippuvan muuttujan tarkastelun samassa mallissa, joten se tarjoaa käyttökelpoisen työkalun eri muuttujien välillä havaitun hajonnan vertailuun. Tämän menetelmän valintaa suhteessa yksisuuntaiseen varianssianalyysiin (ANOVA) voidaan siis perustella sillä, että se tuo esille selittävien muuttujien väliset yhteydet myös selitettävien muuttujien väliltä.

Taulukot esittävät päävaikutustermin mukaiset varianssimallit arvomuu-
tujen osalta, joissa selittävien muuttujien väliset keskinäiset päävaikutukset on vakioitu. Molemmassa tapauksissa mallit ovat kolmen selitettävän muuttujan malleja, joissa muuttujakohtaisten sekä muuttujien eri luokkien välisen vaihtelun voimakkuus esitetään F -arvoin ja parametriestimaatein (β). Muuttujaluokittain esitettävien parametriestimaattien voimakkuus esitetään suhteessa

muuttujakohtaisiin vertailuluokkiin (reference) nähden. Eri muuttujaryhmien välisiä eroja tulkitaan käytännössä siten, että suuremmat parametriestimaatit suhteessa vertailuryhmään viittaavat arvojen vähäisempään tärkeyteen. Lisäksi suluisissa esitetään näitä koskevat keskivirheet (Std. Error), jotka ilmaisevat mallissa estimoitujen keskiarvojen keskihajonnat. Niiden avulla voidaan tarkastella selittävien muuttujien eri luokissa havaittujen vaihteluiden tilastollista merkitsevyyttä. Taulukoissa näkyy myös tarkastelussa mukana olevien

Varianssin lähde	N	Fyysinen turvallisuus	Luonnonsuojelu	Perinteet ja tottumukset
Syntymävuosi (F)		7,83***	17,79***	22,78***
Ennen 1941	354	0,47 (0,086)***	0,52 (0,060)***	0,91 (0,099)***
1941-1950	302	0,23 (0,083)**	0,44 (0,070)***	0,55 (0,096)***
1951-1960	341	0,21 (0,087)**	0,30 (0,068)***	0,44 (0,090)***
1961-1970	282	0,23 (0,083)**	(nfs)	0,22 (0,096)*
1970 jälkeen	473	(a)	(a)	(a)
Sukupuoli (F)		13,36***	35,01***	70,23***
Mies	823	-0,19 (0,053)***	-0,26 (0,043)***	-0,51 (0,061)***
Nainen	927	(a)	(a)	(a)
Koulutusaste (F)		1,50*	2,88*	2,52*
Korkeintaan alempi perusaste	319	0,18 (0,088)*	(nfs)	(nfs)
Ylempi perusaste	338	(nfs)	-0,07 (0,065)*	-0,09 (0,091)*
Keskiaaste	629	(nfs)	(nfs)	(nfs)
Vähintään opistotaso	464	(a)	(a)	(a)
Adj. R²		.03	.06	.10

Note: *** = $p < 0.001$; ** = $p < 0.01$; * = $p < 0.05$; (nfs) = $p > 0.05$; (a) = reference.

Taulukko 1. Ikätyypilliset arvot syntymävuoden, sukupuolen ja koulutusasteen mukaan. (Lähde: ESS 2004)

Varianssin lähde	N	Taloudellinen vauraus	Henkilökohtainen menestys	Hyvinvointivaltio
Syntymävuosi (F)		26,96***	28,12***	5,57***
Ennen 1941	359	-0,72 (0,092)***	-0,71 (0,096)***	0,41 (0,090)***
1941-1950	342	-0,68 (0,084)***	-0,87 (0,092)***	(nfs)
1951-1960	281	-0,66 (0,090)***	-0,66 (0,088)***	(nfs)
1961-1970	474	-0,41 (0,090)***	-0,47 (0,093)***	(nfs)
1970 jälkeen		(a)	(a)	(a)
Sukupuoli (F)		72,03***	42,97***	(nfs)
Mies	822	0,48 (0,057)***	0,39 (0,059)***	-
Nainen	935	(a)	(a)	(a)
Koulutusaste (F)		(nfs)	5,93***	2,09*
Korkeintaan alempi perusaste	323	-	-0,36 (0,099)***	0,23 (0,093)*
Ylempi perusaste	341	-	-0,19 (0,088)*	(nfs)
Keskiaaste	630	-	-0,26 (0,076)*	(nfs)
Vähintään opistotaso	463	(a)	(a)	(a)
Adj. R²		.09	.09	.02

Note: *** = $p < 0.001$; ** = $p < 0.01$; * = $p < 0.05$; (nfs) = $p > 0.05$; (a) = reference.

Taulukko 2. Sukupolityypilliset arvot syntymävuoden, sukupuolen ja koulutusasteen mukaan. (Lähde: ESS 2004)

tapausten lukumäärät muuttujaluokittain. Niin ikään taulukkojen alalaidassa esitetään lisäksi mallin selitysosuudet (Adj. R²) kaikille selitettäville muuttujille erikseen.

Taulukon 1 mukaan sekä ikäpolvella, sukupuolella että iällä on yhteys ikätyypillisiin arvoihin. Parametriestimaatit osoittavat, että syntymävuoden vaikutus on selvästi voimakkain. Vanhemmat vastaajat pitävät kaikkia ikätyypillisiä arvoja nuoria tärkeämpinä asioina. Tältä osin eri arvot näyttävät verrattain homogeenisiltä. Kun sukupuolen vaikutus otetaan mukaan, huomataan, että naiset pitävät kaikkia arvoja tärkeämpinä kuin miehet. Erot ovat myös kohtalaisen voimakkaita. Sen sijaan koulutusasteen yhteys tarkasteltuihin arvoihin jää heikoksi. Verrattuna korkeimpaan koulutusasteeseen (vähintään opistoaste) vain yksi muuttujaluokka poikkeaa tilastollisesti merkitsevällä tasolla vertailuryhmästä. Fyysisen turvattomuuden kohdalla tämä on alin koulutusaste (korkeintaan alempi perusaste). Luonnonsuojelun sekä perinteiden ja tottumusten osalta tämä muuttujaluokka on ylempi perusaste. Erot ovat kuitenkin niin heikkoja, ettei niiden pohjalta kannata esittää yleisempiä tulkintoja. Niinpä voimme todeta, että ikätyypillisiä arvoja näyttää jäsentävän syntymävuoden ohella vain vastaajan sukupuoli. Tältäkin osin lienee aiheellista huomioida mallin alhaiset selitysosuudet. Etenkin fyysinen turvallisuus ja luonnonsuojelu ovat molemmat sellaisia muuttujia, joiden vaihtelua voidaan jäsentää valittujen muuttujien avulla vain vähän.

Taulukon 2 osalta tulokset ovat pitkälti samanlaisia kuin edellä. Päävaikutustermin mukaisessa mallissa ikäpolvi näyttää olevan vahva selittäjä. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin hyvinvointivaltion tärkeyttä koskeva arvo. Hyvinvointivaltiota pidetään suunnilleen yhtä tärkeänä kaikissa ikäpolvissa, joskin kaikkein vanhimmat vastaajat korostavat sen tärkeyttä eniten. Muiden selitettävien muuttujien osalta nuorimmat ikäluokat korostavat arvoja vanhempia ikäluokkia enemmän. Samalla on mielenkiintoista huomata, että suhteessa nuorimpaan ikäpolveen (1970-jälkeen syntyneet) suuret ikäluokat (vuosina 1941-1950 syntyneet) pitävät henkilökohtaista menestystä vähemmän tärkeänä kuin kaikkein vanhin ikäpolvi (ennen vuotta 1941 syntyneet). Tämä ero on muuttujaluokittain esitettyjen keskivirheiden mukaan myös tilastollisesti merkitsevä, joskin parametriestimaattien valossa kohtalaisen heikko. Yleisesti ottaen ikäpolvien väliset erot ovat siis tulkittavissa siten, että nuoremmat arvostavat taloudellista vaurautta ja henkilökohtaista menestystä enemmän kuin vanhemmat.

Sukupuoli näyttää selittävän sukupolvityypillisiä arvoja ikätyypillisiä paremmin. Miehet pitävät sekä taloudellista vaurautta että henkilökohtaista menestystä tärkeämpänä kuin naiset. Tosin tältäkin osin hyvinvointivaltiota koskeva osio on poikkeus: sukupuoli ei ole tilastollisesti merkitsevä. Koulutustason yhteys on käytännössä mitätön sekä taloudellista vaurautta koskevan

että hyvinvointivaltiota koskevan arvon osalta. Ensimmäisen osalta merkitseviä eroja ei havaittu lainkaan. Sen sijaan henkilökohtaista menestystä koulutusaste kykenee selittämään hieman enemmän. Alemman koulutuksen omaavat pitävät menestymistä tärkeämpänä kuin ylin koulutusaste (vähintään opistotaso). Erot muuttujaluokkien välillä ovat merkitseviä, mutta kuitenkin vähäisiä verrattuna syntymävuoden ja sukupuolen mukaiseen vaihteluun. Myös mallien selitysosuudet jäivät melko alhaisiksi. Tästä huolimatta on selvää, että taloudellista vaurautta ja henkilökohtaista menestystä koskevat arvot ovat jäsennettävissä valittujen muuttujien avulla selvästi hyvinvointivaltiota paremmin.

Taulukoissa 1 ja 2 esitetyt tulokset ovat pitkälti samanlaiset kuin kuvioissa 1 ja 2, joissa esitettiin ikäpolvien väliset vakioimattomat erot. Toki on syytä huomata, että erot eri ikäpolvien välillä kaventuivat hieman sukupuolen ja koulutusasteen huomioimisen myötä. Erot ovat muuttujatasolla tilastollisesti merkitseviä kaikkien ikä- ja sukupolvityyppillisten arvojen osalta. Tässä mielessä tarkasteltuihin arvoihin todella liittyy ikäpolvien mukaista vaihtelua. Tulkinnallisia ongelmia aiheutuu tältä osin vain hyvinvointivaltion kohdalla, jossa syntymävuoden mukainen vaihtelu jää hyvin vähäiseksi. Mutta millaisia tulkintoja edellisten analyysien pohjalta on mielekästä esittää? Kertovatko tulokset jotain erityistä suurten ikäluokkien arvojen jäsentymisestä suomalaisessa kulutusyhteiskunnassa?

Tulkintaa ja johtopäätöksiä

Edellä toteutettu arvojen ikäpolvivertailu osoittaa, että ihmisten tärkeinä pitämiin asioihin liittyy selvää iän mukaista vaihtelua. Tämän perusteella voidaan todeta ilman ongelmia, että ikä todella on yksilöiden arvoja erotteleva tekijä tässäkin tutkimuksessa käsitellyn ilmiökokonaisuuden kannalta. Sen sijaan vastaajan iästä johtuvien erojen teoreettinen tulkinta on toteutetun vertailun valossa huomattavasti hankalampaa.

Kuten aikaisemmin todettiin, empiirinen analyysi rakentui poikittaisaineiston varaan. Tällä perusteella ikä- ja sukupolvivaikutuksesta ei voi sanoa aineistoon tukeutuen oikeastaan mitään. Lisäksi analyysi sisältää monia muitakin epävarmuustekijöitä, liittyen esimerkiksi standardoimattomien arvomittareiden käyttöön. Tästä huolimatta joidenkin arvojen teoreettinen tulkinta vaikuttaa järkevämmältä iän kuin sukupolven vaikutuksen valossa. Niinpä fyysisistä turvallisuutta, luonnonsuojelua sekä perinteitä ja tottumuksia koskevia arvoja tulkittiin iän näkökulmasta. Toisaalta taloudellista vaurautta, henkilökohtaista menestystä ja hyvinvointivaltiota koskevia arvoja lähestyttiin sukupolven näkökulmasta.

Empiirisessä tarkastelussa ei löydetty juurikaan viitteitä siitä, että suurten ikäluokkien arvot olisivat mitattujen osioiden valossa mitenkään poikkeuksellisia heitä läheisiin ikäpolviin nähden. Sekä ikä- että sukupolvytyypilliset arvot ovat käytännössä erotettavissa nuoremmille ja vanhemmille ikäryhmille tyypillisten arvojen avulla. Aineiston avulla osoitettavien tulosten kannalta tämä viittaa siihen, että taulukoissa 1 ja 2 hahmotetut ikä- ja sukupolvytyypilliset arvot ovat molemmat palautettavissa nuorten ja vanhempien ikäryhmien välisiin eroihin. Tulkinallisessa mielessä tämä tarjoaa mahdollisuuden esittää, että poikkeuksellisissa olosuhteissa varttuneiden suurten ikäluokkien ikäpolvi ei vaikuta mitenkään omalaatuiselta verrattuna aikaisempiin ja myöhempiin ikäpolviin.

Yleisesti ottaen ympäröivän yhteiskunnan olosuhteet tai vaikkapa kirjallisuudessa esitetyt kertomukset 1960-luvun poikkeuksellisista kulttuurisista liikehdinnöistä eivät ole jääneet leimaamaan suurten ikäluokkien elämää heidän omaksumiensa arvojen tasolla. Ainoastaan henkilökohtaista menestystä koskevan osion osalta tulokset eivät noudattaneet ikäpolvien myötä tasaisesti eroteltavissa olevaa rakennetta. Suuret ikäluokat pitävät siis henkilökohtaista menestystä jonkin verran vähemmän tärkeämpänä kuin muut ikäryhmät. Tätä tulosta on mahdollista jäsentää teoreettisesti tietyn ajankohdan ja ihmisten herkkyykskausien yhteisvaikutuksen valossa – siis sukupolvi vaikutuksena.

Eriyisesti suomalaisen hyvinvointi- ja kulutusyhteiskuntakehitykseen kiinnittyen tulkinta voisi liittyä julkisen sektorin mahdollistamiin etuisuuksiin ja yleensä hyvinvointivaltioideologian mukaisen tasa-arvon korostumiseen. Suuret ikäluokat arvostavat muita ikäpolvia vähemmän henkilökohtaista menestystä ehkä juuri siksi, koska he ovat saaneet yhteiskunnalta huomattavan paljon valmiina. Tosin havaitut erot ovat tämänkin arvon kohdalla jokseenkin pieniä, eikä niihin kannata liittää kovin voimakkaita päätelmiä. Laajimmassa mahdollisessa eli koko yhteiskuntaelämää koskevassa viitekehyksessä tässä tulkinassa voi silti olla sekä teoreettista että käytännöllistä mielekkyyttä.

Teoreettisten tulkintojen esittäminen koostuu ennen muuta siitä, kuinka hyvin tiedeyhteisössä vallitsevia käsityksiä todellisuudesta voidaan jäsentää uuden empiirisen informaation valossa. Tässä tutkimuksessa hyödynnettyyn aineistoon perustuva eri ikäluokkien arvojen teoreettinen jäsennys on siis palautettavissa pitkälti modernin elämän viitekehukseen. Karkeasti abstrahoitavissa olevan normaalin elämänkultuurnusteen valossa ihmisten tärkeäksi kokemat asiat vaihtelevat aina jonkin verran iän mukaan riippumatta siitä milloin he ovat syntyneet.

Lähteet

- Ahponen, Pirkko-Liisa & Järvelä, Marja (1983): Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. WSOY, Juva.
- Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka (1994): *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. WSOY, Juva.
- Allardt, Erik (1976): *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY, Porvoo.
- Bauman, Zygmunt (1998): *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press, Milton Keynes.
- Eskola, Antti (1967): *Sosiologian tutkimusmenetelmät II*. WSOY, Porvoo.
- Erikson, Erik H. (1980): *Identity and the Life Cycle*. Norton, New York.
- ESS (2004): *European Social Survey Data (Round 1)*. Norwegian Social Science Data Services, Norway.
- Hedström, Peter & Swedberg, Richard (1996): Social Mechanisms. *Acta Sociologica* 39:3, 281-308.
- Heinonen, V. (1998): Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 33. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Heinonen, Visa (2000): Näin alkoi ”kulutusjuhla”. Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakentuminen. Teoksessa Hyvönen, K. & Juntto, A. & Laaksonen, P. & Timonen, P. (toim.): *Hyvää elämää – 90-vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Tilastokeskus & Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki, 8-22.
- Heikkinen, S. & Kuusterä, A. (2001): Finnish Economic Crises in the 20th Century. In Kalela, J. & Kiander, J. & Kivikuru, U. & Loikkanen, H. A. & Simpura, J. (Eds): *Down From the Heavens, Up From the Ashes. The Finnish Economic Crisis of the 1990s in the Light of Economic and Social Research*. VATT Publications 27:6. Valtion Taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki, 25-51.
- Helve, Helena (1998): Arvomuutos ja maailmankuva. Teoksessa Saksala, Elina (toim.): *Muutoksen sosiologia*. Yleisradio, Helsinki, 196-206.
- Hofstede, Geert (1980): *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values*. Sage, London.
- Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton.
- Levinson, Daniel J. (1979): *The Seasons of a Man's Life*. Knopf, New York.
- Mannheim, Karl (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Niiniluoto, Ilkka (1984): *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta*. Otava, Keuruu.
- Piaget, Jean (1928): *Judgment and Reasoning in the Child*. Routledge & Kegan Paul, London.

- Pouhiniemi, Matti (1996): Suomalaiset arvot yhteiskunnallisessa muutostilanteessa. Teoksessa Almqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.): *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa?* Edita, Helsinki, 30-54.
- Rockeach, Milton (1979): *Understanding Human Values*. The Free Press, New York.
- Roos, J. P. (1987): Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. SKS, Hämeenlinna.
- Räsänen, Pekka (2001): Materiaalisten ja postmateriaalisten arvojen tulevaisuus. Sosiodemografisten tekijöiden arviointia. *Futura* 20:3, 75-89.
- Räsänen, Pekka (2003): In the Twilight of Social Structures. A Mechanism-Based Study of Contemporary Consumer Behaviour. *Annales Universitatis Turkuensis Ser. B* 263. University of Turku, Turku.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2001): *Using Multivariate Statistics*. Fourth Edition. Allyn & Bacon, London.
- Toivonen, T. (1986): Ainainen puute ja kurjuus? Kulutus ja yhteiskuntakerrostumat Suomessa 1928-1950. *Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja A 1:1986*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Toivonen, Timo (1994): Class, Cohort, Period and Housing – A Longitudinal Study Based on Finnish Data. In Toivonen, Timo (Ed.): *Times They Are A-Changing*. Publications of Turku School of Economics and Business Administration. *Series Discussion and Working Papers 11*. Turku School of Economics, Turku.
- Toivonen, Timo (1996): Luokat ja kulutus: Episodi massakulutuksen läpimurrosta 1955-1971. *Sosiologia* 34:1, 35-48.
- Toivonen, Timo (1999): *Empiirinen sosiaalitutkimus: Filosofia ja metodologia*. WSOY, Helsinki.
- Toivonen, Timo (2004): Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Vastapaino, Tampere, 109-120.

Elina Haavio-Mannila,
J.P. Roos ja Anna Rotkirch¹

Olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita?

*Sukupolven ja periodin vaikutusten erittelyä seksin,
politiikan ja vapaa-ajan suhteen*

*[Elina Haavio-Mannila on sosiologian emeritaprofessori, J.P. Roos sosiaalipolitiikan
professori ja Anna Rotkirch sosiaalipolitiikan dosentti Helsingin yliopistossa]*

Sukupolvi on ollut keskeinen sosiologinen käsite ainakin siitä lähtien kun Karl Mannheim (1928/1978) määritteli sukupolven sosiaalisiksi ryhmäksi, jota yhdistää sama ikä, yhteinen leimaava kokemus ja määrätyn tyyppinen mobilisoituminen, tietoisuus yhteydestä. Mannheimin kuuluisa artikkeli sisältää huomattavan määrän erilaisia elementtejä, joista vain osa on levinnyt vakiokäyttöön. Tätä käsitettä on hyödynnetty monissa tutkimuksissa ja siitä on tullut sosiaalinen tosiasia ja yksilöllisen itseymmärryksen väline. Aivan erityisesti ns. 60-lukulaisista on tullut tällainen ”mannheimilaisen” sukupolven perikuva. (Virtanen 2001; Purhonen 2004a; 2004b, Hoikkala & Roos, Roos 2002 ks. myös Roos, 1987, 48.)

Alkuperäinen sukupolven käsite on luonteeltaan biologinen. Sukupolvien ketju tässä mielessä on toisiaan seuraavien lasten ja vanhempien joukko. Edellisen sukupolven lapset kuuluvat uuteen sukupolveen. Vuosisadassa on yleensä noin neljä tai viisi sukupolvea, 2000 vuodessa n. 80-100 sukupolvea. Tämän sukupolven käsitteen rinnalle on noussut ajatus erityisistä sosiaalisista ja kulttuurisista sukupolvista. Toisin kuin biologiseen, sosiaaliseen sukupolveen voi joko kuulua tai olla kuulumatta. Tällöin vain murto-osa samasta ikäluokasta kuuluu johonkin sosiaaliseen sukupolveen ja kaikissa ikäluokissa ei välttämättä ole ollenkaan sukupolvia mannheimilaisessa mielessä. Sosiaalinen sukupolvi

ei kuitenkaan synny mielivaltaisesti eikä siihen kuuluminen ole pelkästään itse määrittelyn asia.²

Biologisen ja sosiaalisen sukupolvien kanssa lomittainen käsite on ikäkohortti. Samaan kohorttiin kuuluvat ne ihmiset, jotka ovat syntyneet tiettyinä aikajaksona eli periodina (Toivonen 1999, 269). Biologiset sukupolvet eivät välttämättä kuulu samaan kohorttiin, kun taas sosiaalinen sukupolvi muodostuu tietyn ikäkohortin osasta.

Arkikielen ymmärrys sukupolvesta on usein mannheimilaista sukupolvea laajempi. Jos puhumme sukupolvesta joukkoilmionä, joka ei edellytä yhteistä tietoisuutta, sukupolveen saattavatkin lukeutua lähes kaikki. Esimerkiksi talvi- ja jatkosotiin osallistuneet ihmiset muodostavat tällaisen sotasukupolven, johon sota vaikutti erittäin voimakkaasti ja leimasi heidän myöhempää elämänsä. Tällä saattoi sitten olla myös seuraavaan (biologiseen) sukupolven kohdistuvia vaikutuksia: sotilaiden lapsista muodostui oma sukupolvensa (Tuominen 1991).

Tässä artikkelissa kohortin ja laajasti ymmärretyn mannheimilaisen, sosiaalisen sukupolven käsitteitä käytetään rinnakkain. Tämä johtuu pitkälle siitä, että sukupolvia on melko vaikeaa tarkastella survey-aineiston avulla, ja suurin osa empiirisestä aineistostamme on kohorttiaineistoa. Tärkein ero kohortin ja mannheimilaisen sukupolven välillä on kuten mainittu siinä, että kohorttiin kuuluvat kaikki määrättyinä aikana syntyneet, mutta kulttuurisen sukupolven muodostumiselle riittää usein tietty avantgardistinen vähemmistö.

Timo Toivonen (2003) erottaa kolmenlaisia aikavaikutuksia; sukupolvi-, periodi- ja ikävaikutuksen. Periodivaikutuksen käsite viittaa siihen, että jonkun ajankohdan tietty konkreettinen tapahtuma periaatteessa vaikuttaa kaikkiin silloin eläneisiin ihmisiin. Ikävaikutus puolestaan viittaa lähinnä fyysisen iän ja elämäkokemuksen tuomiin muutoksiin. Sukupolvivaikutukseksi nähdään Toivosen (emt., 114) mukaan yleensä se, että henkilön nuoruudessa vakiintuneet asenteet ja käyttäytyminen jonkin asian suhteen säilyvät suhteellisen samankaltaisina läpi elämän. Toivonen kirjoittaa, ettei hän tiedä empiiristä tutkimusta, jossa todella olisi havaittu sukupolvivaikutus. Hän ei ilmeisesti ole huomannut, että seksitutkimuksissa on ilmennyt muutamia kiinnostavia sukupolvivaikutuksia, joista annamme alla muutaman esimerkin.

Toivonen katsoo, että sukupolvitutkimuksia pitäisi tehdä sellaisilla aineistoilla, joiden avulla todellakin voidaan erottaa sukupolvivaikutus. Parhaat mahdolliset aineistot olisivat sellaisia paneeliaineistoja, joissa samoilta henkilöiltä olisi samoin aikaväleihin kysytty samoin kysymyksiin ja vastausvaihtoehtoin suhtautumista tiettyyn asiaan tai tiettyä käyttäytymistä, samalla kun meillä olisi tietoa näiden ihmisten avainkokemuksista nuoruuden sensitiivisenä periodina, elämän käännekohdista jne. Sellaisia aineistoja ei kuitenkaan ole.” (Toivonen 2003, 115-116.)

Nähdäksemme Toivonen on tässäkin hiukan liian pessimistinen: seuraavassa käytämme aineistoja, jotka edes jossain määrin mahdollistavat puheen sukupolvista. Toisaalta Toivonen ehkä yksinkertaistaa tilannetta liikaa. Sukupolvi-, periodi- ja ikävaikutukset sekoittuvat toisiinsa useimmissa tapauksissa. Jonkin sukupolven ensimmäisenä toteuttama elämänmuutos voi levitä kaikkiin, siis muuttua periodivaikutukseksi. Sukupolvi ja periodi voivat vaikuttaa iän aiheuttamiin muutoksiin esimerkiksi lieventämällä niitä. Siten 60-lukulainen sukupolvi on omaksunut huomattavasti väljemmän ja nuorekkaamman pukeutumiskoodin, mutta se on myös jossain määrin omaksunut iän mukanaan tuoman pukeutumistavan. Näin puhtaita sukupolvi-, ikä- ja periodivaikutuksia voi olla vaikea erottaa, vaikka aineisto olisikin paneeliaineistoa ja tietomme keskeisistä elämäkokemuksista olisivat varmemmalla pohjalla. Syy- ja seuraussuhteet eivät silti olisi selviä. Tämä ilmenee myös seuraavassa tarkastelussa, jossa keskitytään sukupolven ja periodin vaikutusten erittelyyn.

Kysymme tässä artikkelissa millainen oli se sukupolvimurrosilmiö, johon on viitattu suurten ikäluokkien sekä 60- ja 70-luvun sukupolvien nimellä. Tarkastelumme painopiste on vuosina 1946-50 syntyneissä suurissa ikäluokissa, joihin kuuluvat elivät elämänsä herkkää vastaanottavaa jaksoa 1960-luvun lopulla, kulttuurisen, sosiaalisen ja poliittisen vapautumisen ja radikalisoitumisen periodina. Roos (1987, 55-56) kutsuu tätä ryhmää suuren murroksen sukupolveksi. Tällöin hän tarkoittaa käytännössä koko ikäluokkaa eikä sen suppeata osaa. Yhden (pienen) osan tätä massasukupolvea muodostavat ns. 60-lukulaiset eli poliittisesti aktiivit kulttuuriradikaalit. Annamme erilaisia esimerkkejä siitä, millaiset muutokset leimasivat kyseistä ikäryhmää ja sen sisältämää sosiaalista sukupolvea. Vertaamme suuria ikäluokkia muihin ikäryhmiin ja kysymme, kuinka merkittäviä erot oikein olivat. Sukupolvivaikutuksen lisäksi pyrimme hahmottamaan kahden muun aikamuuttujan eli iän ja periodin vaikutusta elämäntapoihin ja -tyyleihin 1900-luvun loppupuolella. Erityisesti kysymme, mikä merkitys ja ajoitus seksuaalisella vapautumisella oli näissä prosesseissa, koska se on usein nähty yhtenä 60-lukulaisuuden arvomurroksen keskeisenä aineksena. Tarkastelemme myös muutamia tuloksia poliittisesta suuntautumisesta ja vapaa-ajan harrastuksista. Juuri tästä poliittisen ja seksuaalisen murroksen yhteyttä on pohtinut mm. Kimmo Rentola (2003), joka kysyy: Vaikka en menisikään niin pitkälle kuin Eric Hobsbawm, joka vertasi poliittista joukkomielenosoitusta seksiin, jokin suhde seksuaalisen ja poliittisen kumouksen välillä vallitsi. Jääköön kuitenkin tarkempien hypoteesien testaaminen tuonemmaksi ja toisille.”

Tässä yhteydessä käsittelemme vain muutamassa kohdassa sukupolvien sukupuolitettuja ominaisuuksia, jotka varsinkin monissa seksuaaliksyyksissä ovat merkittäviä. Monia kiinnostavia sukupuolieroja, esimerkiksi suhteessa seksuaalivapauden käsitteeseen, olisi syytä tutkia tarkemmin toisessa

yhteydessä (ks. myös Haavio-Mannila & Kontula 2003; Haavio-Mannila & Rotkirch 1997).

Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Artikkelimme perustuu neljään määrälliseen tutkimusaineistoon: suomalaisten seksuaalisuutta, helsinkiläisten opiskelijoiden mielipiteitä, suomalaisten elämäntyyliä sekä suomalaisten elämänkulkua kartoittaviin kyselyihin. Vastaajien syntymävuosi, lukumäärä ja vastausprosentti on esitetty taulukossa 1.

Näistä aineistoista kolme kuuluu Toivosen (2003) mukaan toiseksi parhaaseen sukupolvitutkimuksen aineistotyyppiin eli trendiaineistoon (kolmas tosin varauksin). Tällaisessa aineistossa eri ajankohtina esitetään täsmälleen samat kysymykset edustavalle väestötökselle, joka kullakin tutkimuskerralla koostuu eri ihmisistä. Kun vastaajat luokitellaan syntymävuoden mukaan, voidaan seurata tiettyjen kohorttien elämänkulkua ja erottaa mahdollista sukupolvivaikutusta.

Trendiaineistolla voidaan myös ilmiöiden pysyvyyttä ja muutosta selittää periodi- ja ikävaikutusten avulla. Käsittelemme periodivaikutuksena sitä, miten suomalaisen yhteiskunnan murros 1960-luvulla on vaikuttanut eri vuosina – erityisesti 1946-50 sekä sitä ennen ja jälkeen – syntyneiden ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen. Kolmas aikamuuttuja on ikä, joka usein vaikuttaa ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen. Ikääntymisen vaikutusta on mahdollista tutkia sukupuolielämää koskevassa trendiaineistossa, jossa samoja kohortteja on seurattu kolmeen kertaan melkein kolmenkymmenen vuoden aikana. Fyysisen ikään liittyy monia sosiaalisia tekijöitä kuten perhevaihe, koulutus ja taloudellinen asema, jotka voivat selittää tutkituista ilmiöistä enemmän kuin itse ikä fyysisine resursseineen. Tässä näihin ikään liittyviin selittäjiin viitataan vain muutamassa kohdassa.

Aineisto	Syntymävuosi	Vastaajia	Vastausprosentti
Seksi 1971	1917-53	2 188	92,9
Seksi 1992	1917-73	2 250	75,9
Seksi 1999	1917-80	1 496	45,8
Opiskelijat 1968	1935-49	546	78,0
Opiskelijat 1974	1930-55	561	62,3
Elämäntyyli 1995	1920-76	2 622	52,4
Elämänkulku 1998	1935-70	2 628	59,3

Taulukko 1. Tutkimusaineistot.

Artikkelimme *pääaineistona* ovat vuosina 1971, 1992 ja 1999 tehdyt seksikyselyt (Koskelainen, Sievers & Leppo 1974; Haavio-Mannila & Kontula 2001). Kahdessa ensimmäisessä tutkimuksessa haastattelija teki kotikäynnin ja esitti noin puolet kysymyksistä suullisesti, minkä jälkeen vastaaja täytti itse intiimimmän lomakkeen osan haastattelijan odottaessa. Vuonna 1999 aineisto kerättiin postitse. Vuonna 1971 haastattelijat olivat terveystieteisiä ja vuonna 1992 Tilastokeskuksen ammattihaastattelijoina.

Seksitutkimukset ovat kahdella lailla trenditutkimuksia. Niissä voidaan samoin kysymyksin seurata ihmisten vastauksia iän karttuessa. Lisäksi niissä on myös retrospektiivisiä kysymyksiä esimerkiksi ehkäisyn käytöstä ensi yhdynnässä ja avioitumisesta ensimmäisen seksikumppanin kanssa. Niiden avulla voidaan tarkistaa mm. aineistojen luotettavuutta. Jos eri tutkimusajankohtina saadaan kultakin eri kohortilta samat vastaukset, voidaan päätellä, että ihmiset joko muistavat jotkin elämänsä käännekohtat samalla lailla eri-ikäisinä, tai muistavat samoin mutta haluavat kertoa siitä eri lailla. Vastauksista voidaan myös päätellä, ovatko aineistot edustavia jonkin asian, esimerkiksi yhdyntöjen aloitusiän suhteen Haavio-Mannila & Kontula 2001, 47-59).

Toinen trendiaineistomme koostuu Teuvo Mällisen vuosina 1968 ja 1974 Helsingin yliopiston opiskelijoille suuntaamista postikyselyistä. Niiden avulla voimme ikään kuin suurennuslasin avulla katsoa, mitä yhteiskunnallinen murros merkitsi opiskelijoiden asenteiden ja käyttäytymisen kannalta 1960- ja 70-lukujen taitteessa, jolloin opiskelijaradikalismi oli voimallisinta (Rentola 2004).

Aineistoon sisältyy muun muassa erilaisia Helsingin yliopiston opiskelijoiden arvoja ja asenteita luotaavia kysymyksiä sekä poliittisiin mielipiteisiin ja osallistumiseen liittyviä kysymyksiä. Aineistonkeruusta ei ole kaikilta osin säilynyt yksityiskohtaisen tarkkaa tietoa, ja seuraavat Tuula Teräväisen sosiologian pro gradu -tutkimustaan varten kokoamat tiedot perustuvat Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle luovutettujen kysymyslomakkeiden mukana olleisiin asiapapereihin, joita ovat muun muassa lomakkeiden saatekirjeet ja otokseen valittujen nimiluettelot kultakin vuodelta.

Otoksen perusjoukkona olivat Helsingin yliopiston kirjoilla olevat suomenkieliset opiskelijat. Vuonna 1968 otokseen valittiin tasavälisellä otannalla yhteensä 700 henkilöä poimimalla sata henkilöä jokaisesta tiedekunnasta. Vuonna 1974 otokseen valittiin 900 henkilöä siten, että tiedekunnan koko oli painotettu opiskelijamäärän mukaan. Otannat suoritettiin yliopiston laskentakeskuksen toimesta.

Otoksiin valituille postitettiin kyselylomakkeen lisäksi muistutuskirje haastatteluun vastaamisesta noin viikon kuluttua lomakkeen lähettämisestä. Kysymyslomakkeet palauttaneiden suhteelliset jakaumat tiedekunnittain eivät poikkeaa merkittävästi otokseen valittujen vastaavista jakaumista. Vastausaktii-

visuuden osalta oikeustieteellisen tiedekunnan opiskelijat näyttävät kuitenkin olevan hiukan muita tiedekuntia alempana molempina vuosina.

Tässä artikkelissa emme ole painottaneet Helsingin yliopiston opiskelija-aineistoja tiedekunnittain, joten vastaajat eivät ole edustava otos kaikista Helsingin yliopiston opiskelijoista. Pienten tiedekuntien opiskelijat ovat varsinkin vuoden 1968 aineistossa yliedustettuina.

Kolmas aineisto on Tilastokeskuksen vuonna 1998 toimeenpanema elämäntutkimus. Koska pääkiinnostus kohdistui suuriin ikäluokkiin, otos oli ositettu siten, että vuosina 1945-50 syntyneitä vastaajia oli yli puolet kaikista eli 55 %, 12 % oli syntynyt 1935-44 ja 33 % vuosina 1951-70. Aineisto muistuttaa trendiaineistoa siinä suhteessa, että lomakkeessa kysyttiin asenteita eräisiin seksuaalielämän kiistakysymyksiin nykyään ja vastaajan ollessa 20-vuotias.

Neljäntenä aineistona käytetään Tampereen yliopiston Yhteiskunnallisen tutkimuslaitoksen vuonna 1995 suorittamaa elämäntyyli tutkimusta (Alasuutari 1997). Se on puhdas poikkileikkaustutkimus. Siinä on kuitenkin seksitutkimuksiin vertailtavissa olevaa tietoa uskonnollisuudesta ja alkoholinkäytöstä. Elämäntyyli tutkimuksen tietoja poliittisesta kannasta voidaan verrata Helsingin yliopiston opiskelijatutkimuksiin. Meidän aiheemme kannalta elämäntyyli tutkimuksessa on myös olennaista tietoa ihmisten harrastuksista. Poikkileikkausaineiston perusteella on tosin erittäin hankalaa erottaa toisistaan sukupolven ja iän vaikutusta harrastuksiin.

Periodin ja syntymäkohortin yhteisvaikutuksia tutkitaan sekä kuvioiden että regressioanalyysin avulla. Kuvioissa käytetään viiden vuoden syntymäkohorttiryhmitystä. Niissä näkyvä vuosiluku on kohortin keskimäinen vuosi. Esimerkiksi 1948 tarkoittaa vuosina 1946-50 syntyneitä.

Epidemiologi Lawrence L. Kupper et al. (1985, 827) päätyvät tilastollista ikä-periodi-kohorttianalyysiä koskevassa 20 vuoden takaisessa huolellisessa katsauksessaan siihen, että regressio menetelmät eivät tarjoa tärkeitä tulkinnallisia etuja perinteisten graafisten lähestymistapojen lisäksi. Tässä artikkelissa käytetään logistista ja lineaarista regressioanalyysiä testaamaan kuvioista näkyvien periodi- ja kohorttivaikutusten tilastollista merkitsevyyttä. Regressioanalyysit selkiyttävät mielestämme tulosten esittämistä ja tulkintaa.

Elämäntyyli tutkimukseen sisältyviä vapaa-ajan harrastuksia tutkittaessa käytetään lineaarista regressioanalyysiä. Useaa ajankohtaa koskevien seksiaineistoja analysoidaan logistisen regressioanalyysin avulla, koska se mahdollistaa periodin ja sukupolven vuorovaikutuksen tarkastamisen. Haittapuolena on se, että selitettävän muuttujan tulee olla kaksiluokkainen. Se supistaa käytettävää informaatiota, jota monesti olisi olemassa pitkänä välimatka-asteikkona. Asenteita koskevissa kuvioissa on silti käytetty alkuperäisten muuttujien keskiarvoja, koska ne antavat enemmän tietoa ihmisten mielipiteistä kuin kaksiluokkaiset prosenttiluvut.

Tässä artikkelissa käsitellään periodivaikutuksia *historiallisen aikakauden* ja *tutkimusajankohdan* kannalta. Historiallisen periodin vaikutusta kuvaa se, milloin (minä vuonna) joku ainutkertainen avaintapahtuma (esimerkiksi ensimmäinen yhdyntä) sattui eri vuosina syntyneiden elämässä.

Tutkimusajankohdan vaikutuksesta kertoo puolestaan se, mitä samasta ainutkertaisesta tapahtumasta kerrotaan kun siitä kysytään eri aikoina tehdyissä tutkimuksissa. Ihmiset saattavat muistaa tai tulkita joitakin toimiaan sen mukaan, mikä on poliittisesti korrekta sinä ajankohtana, jolloin he vastaavat kysymyksiin. He saattavat liioitella tai vähätellä kokemuksiaan sen mukaan, mitä he arvelevat pidettävän oikeana tai hyvänä. Trenditutkimuksista näkyy kunkin syntymäkohortin mielikuva esimerkiksi luotettavan ehkäisyn käytöstä ensimmäisessä yhdynnässä.

Tutkimusajankohdasta kertovat myös jonkin käyttäytymisen viimeisimmän ominaisuuksia koskevat vastaukset eri tutkimusvuosilta. Ne kuvaavat käyttäytymistä kun ihmiset ovat eri-ikäisiä ja/tai elämänsä eri vaiheissa. Jotkut muutokset johtuvat biologisesta vanhenemisesta; esimerkiksi yhdyntäiheys harvenee ajan kuluessa. Toisissa tapauksissa ihmiset jatkavat samojen käyttäytymismallien (esimerkiksi sen, missä asennossa he ovat yhdynnässä tai kuinka usein he harjoittavat itsetyydytystä) toteuttamista vuodesta toiseen. Jotkut nuorena omaksutut tavat säilyvät kautta elämän.

Tietynä historiallisena periodina vallitseva yleinen mielipide tai ajan henki vaikuttavat ehkä enemmän asenteisiin kuin käyttäytymiseen. Myös yksilölliset tekijät muokkaavat asenteita. Mielipiteet saattavat ajan kuluessa muuttua kun elämäkokemus karttuu, elämäntilanne muuttuu ja elimistö rapistuu.

Periodivaikutuksen selvittämiseksi tutkimusvuosille annettiin arvot sen mukaan, kuinka monta vuotta oli kulunut ensimmäisestä seksitutkimuksesta vuonna 1971, joka sai arvon 1. Vuoden 1992 tietojen arvona on 21 ja vuoden 1999 arvona 28. Sukupolvivaikutuksen tutkimisessa käytetään yksittäisiä syntymävuosia. Terminologiasta mainittakoon, että sanoja syntymävuosi, syntymäkohortti ja sukupolvi käytetään synonyymeinä. Tutkimusvuosi merkitsee haastatteluhetken käytäntöjä mittaavissa muuttujissa samaa kuin periodivaikutus.

Mihin murros ajoittui?

Alla tarkastelemme kyselyjen tuloksiin liittyen ensin seksuaaliseen käyttäytymiseen ja asenteisiin ja sitten poliittisiin mielipiteisiin ja harrastuksiin. Seksiosiossa mittaamme seksuaalisuuden ideologista ja käytännöllistä irtaantumista avioliittoinstituutiosta. Tässä pohdimme muutamien hyviksi

yleisindikaattoreiksi osoittautuneiden muuttajien avulla suurten ikäluokkien asemaa tässä murroksessa sekä muutosten suhdetta aikakauteen (periodi) ja sukupolveen. Kuten yllä jo todettiin, selkeää eroa tai kausaalista suhdetta ei aina ole mahdollista tai edes mielekästä esittää. Näytämme kuitenkin, että nimenomaan sukupolvivaikutuksia on mahdollista jäljittää ja että ne usein ovat merkittävässä asemassa.

Seksuaalinen käyttäytyminen

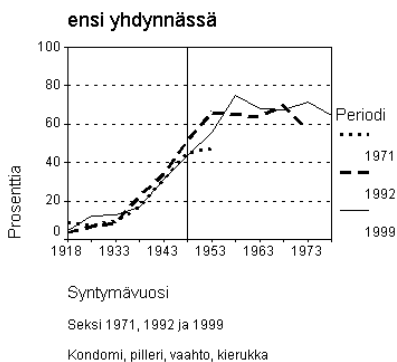
Seksuaalinen vallankumous 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa liittyi mm. ehkäisyvälineiden kehittymiseen sekä erityisesti naisten ja nuorten seksuaalisuuteen liittyvien asenteiden muuttumiseen (Haavio-Mannila & Rotkirch 1997; 2000). Artikkelin tässä luvussa käsittelemme aluksi ilmoitettua ehkäisyn käyttöä ensi yhdynnässä ja naimisiinmenoa ensimmäisen sukupuolikumppanin kanssa. Nämä muuttajat kertovat seksuaalisuuden muuttuneesta suhteesta raskauteen ja avioliittoon. Sitten tutkimme yhdyntäasentoja, alkoholin käyttöä viimeisimmässä yhdynnässä sekä seksuaalista itsetuntoa ilmentäviä muuttujia, joiden oletamme heijastavan seksuaalisuuteen liitettyä nautinnollisuutta.

Ehkäisy ensi yhdynnässä. Vuosien 1971 ja 1992-99 seksitutkimusten mukaan luotettavien ehkäisykeinojen käyttö ensimmäisessä yhdynnässä yleisty 1940-luvun alussa syntyneistä aina 1960-luvun puolivälissä syntyneisiin saakka (kuvio 1). Sen jälkeen syntyneistä noin 70 % kertoo luotettavasta ehkäisystä ensi yhdynnässään. Käyrät muistuttavat käännettä J-kirjainta. Kyseessä näyttäisi olevan *sukupolvivaikutus* (taulukko 2). Ensi yhdyntä

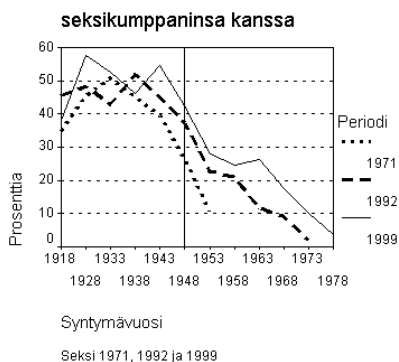
Selitettävä muuttuja	Tutkimuksen ajankohta (1999=1)			Sukupolven (syntymävuoden) vaikutus (korkea arvo=nuori)	Sukupolven vaikutus eri tutkimusvuosina			
	1971	1992	1995		1971	1995	1992	1999
Ehkäisy ensi yhdynnässä	-	-	..	1,077***	-	..	-	-
Ei nainut ensi kumppania	2,947*** [†]	1,206	..	1,049***	1,031	..	1,011	0,049
Vaihteleva asento viime yhdynnässä	-	-	..	1,057***	-	..	-	-
Homomyönteisyys	0,611	1,773*	..	1,031***	1,040	..	1,024	1,031
Alkoholia ennen viime yhdyntää	0,305*	0,941	..	1,009*	1,028	..	1,005	1,009

Taulukko 2. Tutkimuksen ajankohdan ja sukupolven vaikutuksia seksuaalisuuteen ja alkoholinkäyttöön 1971, 1992, 1995 ja 1999. Vedonlyöntisuhteet (odds ratios) logistisen regressioanalyysin mukaan.

Kuvio 1. Luotettava ehkäisy

Kuvio 2. Meni naimisiin ensi

tapahtuu yleensä juuri nuoruuden ja sukupolvitietoisuuden muodostumisen aikana. Suuret ikäluokat olivat ensimmäinen sukupolvi, jossa enemmistöllä oli alusta lähtien mahdollisuus käyttää moderneja ehkäisyvälineitä. Varsinaisen huipun saavuttivat kuitenkin sen jälkeen syntyneet kohortit, jotka olivat nuoruudessaan myös '60-lukulaisten' läpiin ajaman seksuaalivalistuksen kohteena 1970-luvulla. Näiden jälkeen käyttämisaste tasaantuu.

Tutkimusvuosi eli periodi ei vaikuta lainkaan siihen, miten ihmiset kertovat ehkäisyn käytöstä ensimmäisessä yhdynnässään. Tästä voidaan päätellä, että tiedot ovat erittäin luotettavia.

Ensi kumppanin kanssa naimisiinmeno. Ehkäisyn käyttöönotto helpotti yhdynnän kokeiluja ilman avioitumisaikomusta. Aina suuriin ikäluokkiin saakka noin puolet suomalaisista oli mennyt naimisiin ensimmäisen seksikumppaninsa kanssa (kuvi 2). 1920-luvun alussa syntyneiden kohdalla luvut ovat korkeampia, todennäköisesti toisen maailmansodan aiheuttaman liikkuvuuden ja epävarmuuden vuoksi.³ *Sukupolvimuutoksen* moottoreina olivat suuret ikäluokat, joista vain 40 % avioitui ensi kumppaninsa kanssa. Nuoremmissa kohorteissa ensimmäisen seksikumppanin naineiden osuus väheni nopeasti ja tasaisesti niin, että kaikkein nuorimmista vastaajista vain muutama prosentti kertoi menneensä naimisiin ensimmäisen partnerinsa kanssa. Taulukosta 2 näkyy, että nuoremmat syntymäkohortit viettivät ensi yhdyntänsä jälkeen sinkku-elämää tilastollisesti merkitsevästi yleisemmin kuin vanhemmat kohortit. Samalla ikä ensimmäisen yhdynnän ajankohtana myös laski (Haavio-Mannila & Kontula 2001, 76-77). Jos luotettavan ehkäisyn muuttujan kohdalla kyse on sekä sukupolvi- että lääketeknologian mahdollistamasta periodimuutoksesta, ensimmäisen seksikumppanin kohdalla näemme selvemmin merkkejä seksuaalimoraalin muutoksesta. Toki ehkäisyvälineiden leviäminen vaikutti myös seksuaalielämän aloittamisen ajankohtaan ja partnerivalintaan.

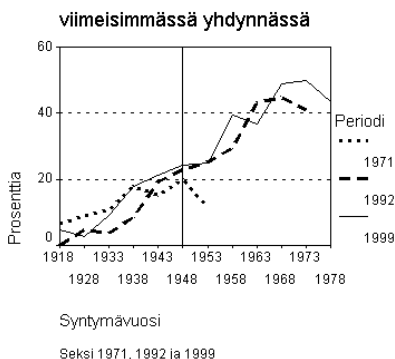
Mutta vastaava seksuaalimoraalin murros on havaittu myös maissa, joissa ei ollut modernia ehkäisyvälineitä, kuten Neuvosto-Venäjällä (Haavio-Mannila & Rotkirch 1997).

Myös tutkimuksen ajankohdan vaikutus on tilastollisesti merkitsevä. Samoihin syntymäkohortteihin kuuluvat ihmiset sanoivat vuonna 1971 harvemmin kuin 1992 ja varsinkin 1999, että he menivät naimisiin ensimmäisen sukupuolikumppaninsa kanssa. Ikä näyttäisi tässä vaikuttavan muistin tarkkuuteen tai vastaustyyliin. Ehkä seksuaalivallankumouksen aikana oli myös suorastaan velvoitteena sanoa, ettei mennyt naimisiin ensimmäisen kumppanin kanssa.

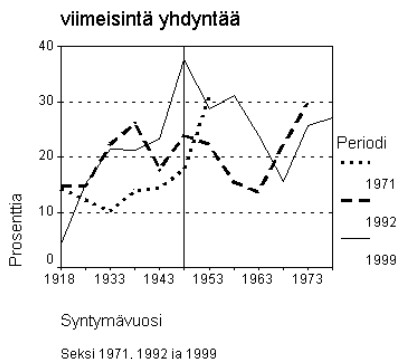
Vaihtelevia asentoja yhdynnässä on pidetty erityisesti naisten seksuaalisen tyydytyksen kannalta myönteisinä. Niiden omaksuminen oli osa 1940-luvun alussa syntyneiden seksuaalista vapautumista (kuvio 3). Yhdyntäasentojen moninaistuminen lisääntyi sitten tasaisesti aina 1970-luvulla syntyneisiin saakka. Sen jälkeen vaihtelevien asentojen käyttäjien osuus tasaantui vajaan 50 %:in. Kyseessä on harvinaisen selkeä esimerkki *sukupolvivaikutuksesta*. 1960-luvun seksuaalinen vallankumous vapautti nuoren sukupolven seksuaalista käyttäytymistä monipuolisempaan suuntaan. Kaikkein nuorimpia (vuonna 1971 tutkittuja) lukuun ottamatta ikävaikutusta ei ole lainkaan, mikä osoittaa sen, että tämä seksuaalisen käyttäytymisen muoto säilyy ihmisillä ennallaan iän karttuessa mikäli he ovat sen omaksuneet nuorina. Tutkimuksen ajankohdan vaikutus vastauksiin ei ole tilastollisesti merkitsevä, eli tutkittavien ikä ei ole vaikuttanut useiden yhdyntäasentojen käyttöön.

Vastaavasti eri syntymäkohortit ilmoittavat samassa määrässä harjoittaneen itsetydytystä vuosina 1971, 1992 ja 1999. Ajan kulumisen ja iän karttumisen ei siis ole vähentänyt tai lisännyt tiettyä käyttäytymistä (tai sen myöntämistä), vaan nuoruudessa opittu tapa näyttää säilyneen ennallaan (Haavio-Mannila & Kontula 2001, 247-248; Kontula & Haavio-Mannila 2002, 63-68).

Kuvio 3. Vaihtelevia asentoja

Kuvio 4. Alkoholia ennen

Alkoholin nauttiminen ennen yhdyntää. Noin joka viides vastaaja oli nauttinut alkoholia ennen viimeisintä yhdyntäänsä 'hiukan', 'kohtalaisesti' tai 'runsaasti' (kuvio 4). *Periodivaikutuksesta* kertoo se, että alkoholin käyttö ennen yhdyntää kasvoi vuodesta 1971 vuoteen 1999. Alkoholipolitiikan vapautumisen hurmassa ihmiset tottuivat liittämään alkoholin myös yhdyntään. Myös *sukupuolivaikutus* on merkitsevä ja suunnilleen samansuuruinen eri periodeina. Etenkin vuosina 1971 ja 1999 suuret ikäluokat käyttivät erityisen usein alkoholia ennen viimeisintä yhdyntäänsä. Vertailu tuo esiin, että vuonna 1971 nuorin syntymäkohortti (1951-55 syntyneet) harrasti 'pikapanoa': alkoholin vaikutuksen alaisena suoritettussa viimeisimmässä yhdynnässä oli käytetty vain yhtä asentoa.

Seksuaalinen pääoma. Samalla lailla kuin esimerkiksi Bourdieu (1994) puhuu kulttuurisesta, sosiaalisesta ja taloudellisesta pääomasta, voidaan puhua myös seksuaalisesta pääomasta. Itse arvioitua seksuaalista pääomaa on mitattu kysymyksillä: "Mitä mieltä olette seuraavista sukupuolielämäänne ja ominaisuuksianne koskevista väitteistä? Olen seksuaaliasioissa varsin taitava, olen seksuaalisesti aktiivinen ja olen sukupuolisesti puoleensavetävä?" (1992 ja 1999 seksitutkimukset). Vaihtoehtoja oli viisi. Ne ulottuivat vastauksesta 'täysin samaa mieltä vastaukseen 'täysin eri mieltä'. Vastaukset kolmeen osakysymykseen korreloivat voimakkaasti. Niistä muodostettiin summa-asteikko, jonka reliabiliteetti on 0,79. Asteikon vaihteluväli oli 3-15. Logistista regressioanalyysiä varten se jaettiin kahtia arvojen 9 ja 10 väliltä. Molempina tutkimusvuosina miehillä oli tilastollisesti merkitsevästi enemmän itse arvioitua seksuaalista pääomaa kuin naisilla (miehet 55 % 1992 ja 61 % 1999, naiset vastaavasti 34 % ja 41 %).

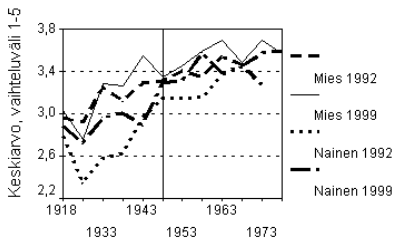
Tutkimusten välisenä aikana sekä miesten että naisten seksuaalisen pääoman lisääntyminen osoittaa tilastollisesti merkitsevää, tosin määrällisesti vähäistä *periodivaikutusta*. *Sukupuolivaikutus* on tässä paljon merkittävämpi kuin periodivaikutus. Nuori polvi arvioi itsensä huomattavasti useammin kuin vanhempi seksuaalisesti aktiiviseksi, taitavaksi ja puoleensavetäväksi sekä vuonna 1992 että 1999 (kuvio 5 ja taulukko 3). Nuori sukupolvi on herkkänä ja vastaanottavana kautenaan joutunut enemmän kuin vanhat alttiiksi kodin, koulun ja median valistukselle, jonka mukaan on hyvä – ei suinkaan synty – olla seksuaalisesti taitava, aktiivinen ja puoleensavetävä, mikä merkitsee hyvää seksuaalista itsetuntoa. Nuorten monipuolinen ja tyydytystä tuottava seksuaalinen käyttäytyminen, jota edellä on käsitelty, lienee myös syynä heidän seksuaaliseen pääomaansa.

Mielenkiintoisesti kyllä biologisen iän karttumisen vuodesta 1992 vuoteen 1999 lisäsi melkein kaikkien naisten ja erityisesti vanhempien, 1920- ja -30-luvulla syntyneiden naisten itse arvioitua seksuaalista pääomaa, vaikka ikääntymisen usein ajatellaan vähentävän ihmisen seksuaalista aktiivisuutta.

Selitettävä seikka	Tutkimuksen ajankohta (1999=1)	Sukupolven (syntymävuoden) vaikutus (korkea arvo=nuori)	Sukupolven vaikutus eri tutkimusvuosina	
			1992	1999
Seksuaalinen pääoma	0,000*	1,057***	0,046***	0,057***
Hyväksyy naisten seksiaktiivisuuden ja itsettydytyksen	-	1,049***	-	-

Taulukko 3. Tutkimuksen ajankohdan ja sukupolven vaikutuksia seksuaaliseen pääomaan ja asenteisiin 1992 ja 1999. Vedonlyöntisuhteet (odds ratios) logistisen regressioanalyysin mukaan.

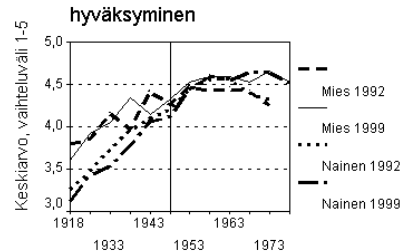
Kuvio 5. Seksuaalinen pääoma

Syntymävuosi

Seksi 1992 ja 1999. Pittää itseään seksuaalisesti aktiivisena, taitavana ja puoleensavetävänä

Kuvio 6. Naisten seksioikeuksier

Syntymävuosi

Seksi 1992 ja 1999.

Kyseessä on, kuten edellä mainittiin, todennäköisesti *periodivaikutus*, joka on tilastollisesti merkitsevä. Vanhempien naisten kovin alhainen seksuaalinen pääoma 1992 on voinut koheta mm. naisten seksuaalisuutta tukevan julkisen keskustelun ansiosta 1990-luvulla.

Seksuaaliasenteet

Seuraavaksi tarkastelemme asennoitumista eräisiin seksuaalisia oikeuksia tai vapauksia koskeviin kysymyksiin kuuden seksitutkimukseen 1990-luvulla sisältyneen väittämän avulla. Seksuaalisen moninaisuuden ja itsemääräämisen suvaitseminen oli yksi seksivapustaistelijoitten tärkeimmistä tavoitteista 1960-luvulla.

Naisten seksuaalioikeudet. Vuosia 1992 ja 1999 koskevassa kuuden muuttujan faktorianalyysissä käytettiin pääkomponenttianalyysia ja Varimax-rotatiota. Faktorianalyysissä ensimmäisellä faktorilla latautuivat seuraavat väittämät ⁴:

Faktori-
lataus

- 0,77 Kunnan nainen ei osoita avoimesti kiinnostustaan seksiin
- 0,69 Itsetyydytyksestä ei ole terveydellistä haittaa
- 0,67 Naisilla on täysi oikeus tehdä aloitteita halutessaan seksuaaliseen kanssakäymiseen miesten kanssa

Väittämistä laadittiin summa-asteikko laskemalla yhteen vastaukset asteikolla 1-5 ja jakamalla summa kolmella. Negatiivisen latauksen saanut väittäjä käännettiin toisensuuntaiseksi. Summamuuttujaa ei painotettu faktorilatauksilla. Summa-asteikon (vaihteluväli 3-15) keskiarvo on 12,7. Asteikko katkaistiin arvojen 12 ja 13 väliltä. Tämän luokittelun mukaan miehistä 61% oli vuonna 1992 suvaitsevaisia, vuonna 1999 67% ja naisista vastaavasti 55% ja 59%. Asennoituminen ei siis juuri riippunut periodista tai vastaajan iästä. Sukupuolten väliset erot ovat sen sijaan tilastollisesti erittäin merkitseviä.

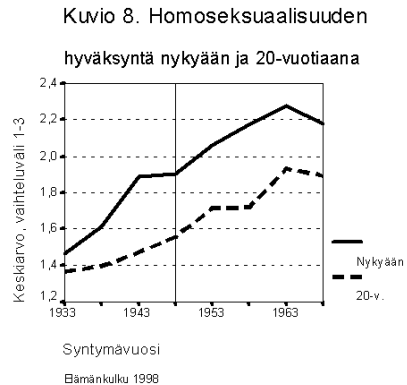
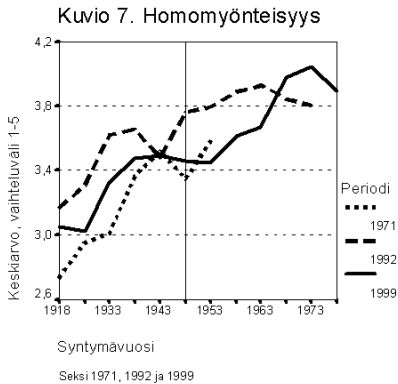
Kyseessä on selvä *sukupolvivaikutus*: Aina 1950-luvulla syntyneisiin saakka ihmiset suvaitsevat naisten seksuaalioikeudet ja itsetyydytyksen sitä useammin mitä nuorempaan polveen he kuuluvat (kuvio 6 ja taulukko 3). Sitä nuoremmissa syntymäkohorteissa asennoituminen pysyi samalla korkealla tasolla. Jälleen juuri suuret ikäluokat ovat ne, joiden kohdalla samansuuntainen trendi muuttuu enemmistön mielipiteeksi.

Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen. Siirrymme seuraavaksi käsittelemään asennoitumista homoseksuaalisuuteen. Siitä on tietoja seksitutkimuksista vuosilta 1971, 1992 ja 1999 ja elämäntyyli tutkimuksesta 1995.

Homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin poistamista lainsäädännöstä koskeva keskustelu alkoi Suomessa 1960-luvun lopulla ja uudistus toteutui vuonna 1971. Hyppäyksenomainen suvaitsevaisuuden lisääntyminen suhteessa homoseksuaalisuuteen yksityisasiana⁵ tapahtui nimenomaan 1940-luvulla syntyneiden parissa, joiden edustajat silloin olivat myös ajamassa lainsäädännön muutosta. Mitä nuorempi vastaaja, sitä yleisemmin hän suvaitsi homouden (kuvio 7). *Sukupolvivaikutusta* kuvaava vedonlyöntisuhde (odds ratio) on tilastollisesti merkitsevä.

Periodin vaikutus homoasenteisiin on merkitsevä. Asenteet myönteistyivät 1970-luvulta 1990-luvulle. Kehitys ei kuitenkaan ole suoraviivainen. Sallivuu lisääntyi vuodesta 1971 vuoteen 1992 mennessä, minkä jälkeen kielteisyys lisääntyi. Tämä näkyy myös logistisesta regressioanalyysistä. Eri periodeina sukupolvivaikutus vedonlyöntisuhdeena mitattuna on suunnilleen samansuuruinen.

Elämäntutkimuksessa 1998 kysyttiin: ”Miten suhtaudutte seuraavaksi lueteltuihin seikkoihin? Abortti, homoseksuaalisuus, ehkäisy, avioliiton ulkopuoliset seksisuhteet, esiaviolliset seksisuhteet ja armokuolema/eutanasia”.

Niille tutkituille, jotka antoivat vastauksen ‘hyväksyn homoseksuaalisuuden’ annettiin arvo 3, ‘hyväksyn jossain määrin homoseksuaalisuuden’ ja ‘en osaa sanoa’ vastanneet saivat arvon 2 ja ‘en hyväksy lainkaan’ arvon 1.

Elämäkulkututkimuksen homoseksuaalisuusasenteita kuvaavat tulokset ovat varsin samanlaiset kuin seksitutkimusten (kuvio 8) eli hyppäys suvaitsevaisuuteen päin tapahtui jo 1940-luvun alussa syntyneiden ryhmässä. Sen jälkeen hyväksyntä vielä lisääntyi, mutta loivemmin.

Elämäkulkututkimuksessa pyydettiin ihmisiä myös arvioimaan, mikä heidän asenteensa homoseksuaalisuuteen oli ollut 20-vuotiaana. Vastajaat katsoivat olleensa 20-vuotiaana suvaitsemattomampia kuin nykyään (tutkimuksen tekovuonna 1998). Vastaukset paljastavat kuitenkin mielenkiintoisen seikan: vuosina 1941-46 syntyneet asennoituivat 1971 ja 1990-luvulla samalla tavoin homoseksuaalisuuteen! Elämäkulkututkimuksen samoina vuosina syntyneet vastaajat väittävät kuitenkin olleensa 20-vuotiaana vähemmän suvaitsevaisia kuin nykyisin.

Tuloksemme perusteella voimme jakaa ihmiset seksuaalisuuden suhteen kolmeen sukupolviryhmään: vanhat suvaitsemattomat, suvaitsevaiset suuret ikäluokat, ja 1970-luvulla syntynyt ryhmä, joka on useissa asioissa hieman vähemmän vapaamielinen kuin 60-lukulaiset ja prostituution suhteen selvästi kielteisempi. Samalla nuorimman kohortin asenteet näyttävät 90-luvun aikana muuttuneen suvaitsevaisemmiksi, mm. suhteessa homoseksuaalisuuteen. Mittaamissamme seksimuuttujissa suuret ikäluokat olivat selviä muutoksen moottoreita.

Politiikka

Sukupolvi vaikuttaa selvästi myös ihmisten poliittiseen suuntautumiseen. Tässä tarkastelemme ensin koko väestön ja sitten Helsingin yliopiston opiskelijoiden poliittista kantaa. Koko väestöstä käytämme vain vuoden 1995 elämäntyyli tutkimuksen aineistoa. Opiskelijoista meillä on vertailukelpoista trendiaineistoa kahdelta tutkimusvuodelta. Niinpä voimme seurata opiskelijoiden poliittisen kannan muutosta opiskelijaradikalismikauden alusta 1968 sen loppuvaiheeseen 1974.

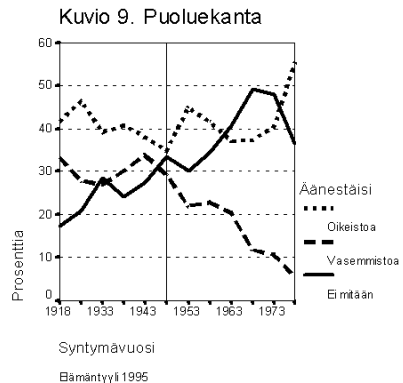
Puoluekanta. Elämäntyyli tutkimuksessa poliittista kantaa tutkittiin mm. kysymyksellä ”Jos eduskuntavaalit olisivat huomenna, niin minkä puolueen ehdokasta luultavasti äänestäisitte?” Lomakkeen 13 vastausvaihtoehtoa luokiteltiin kolmeen ryhmään:

- Vasemmisto: Suomen sosialidemokraattinen puolue ja Vasemmistoliitto
- Oikeisto: Kokoomus, Suomen keskusta, Ruotsalainen kansanpuolue, Suomen maaseudun puolue, Suomen kristillinen liitto, Vihreä liitto tai muut vihreät, Nuorsuomalaiset ja joku muu puolue tai ryhmittymä
- Ei mitään: En osaa sanoa, en äänestäisi lainkaan ja en halua sanoa

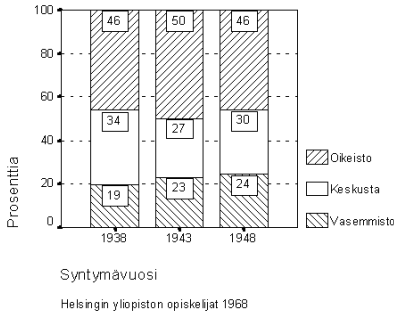
Vasemmistupuolueiden suosio oli 1995 koko väestössä yleisintä ennen suuria ikäluokkia syntyneillä (kuvio 9). Vuonna 1945 syntyneistä alkaen vasemmiston kannatus alkoi laskea ja sen väheneminen jatkui suoraviivaisesti aina 1978 syntyneisiin saakka. Oikeistupuolueiden kannatus on melko tasaista eri sukupolvissa. Kaikkein nuorin polvi on oikeistolaisin, mutta suurin osa 1960- ja -70-luvuilla syntyneistä ei osaa sanoa poliittista kantaansa tai jättäisi äänestämättä, jos eduskuntavaalit olisivat huomenna.

Voimme myös tarkastella poliittisia kantoja pienessä osaryhmässä, josta osa osallistui tutkimusaikana aktiivisesti opiskelijaradikalismiin ja toimi ehkä jonkinlaisena asenneilmapiirin luojana.

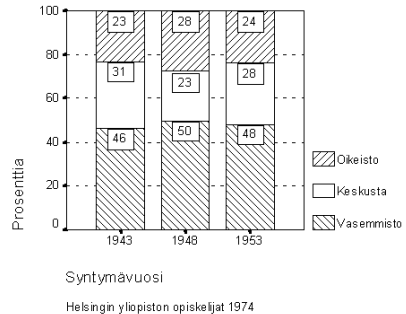
Tuuvo Mällisen Helsingin yliopiston opiskelijoille 1968 ja 1974 tekemä kyselytutkimus tarjoaa ainutlaatuista tietoa yliopistossa opiskeluaikajohdan yhteydestä poliittiseen kantaan. Vasemmistupuolueiden (Sosialidemokraattinen puolue, Suomen kansan demokraattinen liitto, Suomen kommunistinen puolue ja Työväen

Kuvio 10. Opiskelijoiden puoluekanta 1968

Kuvio 11. Opiskelijoiden puoluekanta 1974

ja pienviljelijöiden sosialidemokraattinen liitto, joka 1974 oli nimeltään Sosialistinen työväenpuolue) kannatus kasvoi opiskelijoiden keskuudessa voimakkaasti vuodesta 1968 vuoteen 1974 (kuviot 10 ja 11). Vuonna 1968 vajaa neljännes opiskelijoista piti jotakin vasemmistopuoluetta parhaimpana, vuonna 1974 jo lähes joka toinen.

Vasemmiston kannatuksen lisääntyminen opiskelijoiden keskuudessa 1960-luvun 1970-lukujen taitteessa on erinomainen esimerkki *periodivaikutuksesta*.

Asenteet tasa-arvoa ja demokratiaa kohtaan. Helsingin yliopiston opiskelijoita koskevissa kyselyissä esitettiin runsaasti poliittisia väittämiä. Faktorianalyysin avulla löytyi niiden joukosta kaksi faktoria, joita voidaan kutsua (I) tasa-arvon ja (II) demokratian vaatimuksiksi. Nämä ulottuvuudet kattavat 46 % yhdeksän asennemuuttujan vaihtelusta. Faktorianalyysissa käytetään pääkomponenttianalyysia ja rotaatio on Varimax. Tasa-arvofaktorilla latautuvat seuraavat muuttujat:

Faktori-
lataus

- 0,73 Eri ammattien väliset tuloerot pitäisi poistaa.
- 0,72 Luokaton yhteiskunta on mahdoton maailmassa, jossa ihmiset eroavat lahjoiltaan ja pyrkimyksiltään.
- 0,67 Yksityinen omistusoikeus on ihmisen kallisarvoisin oikeus.
- 0,66 Ihmisten on päästävä päättämään itseään koskevista asioista. Demokratia on toteutettava yrityksissä antamalla valta työntekijöille.
- 0,58 Sosiaaliturva rajoittaa ihmisten vapautta ja vähentää heidän yritteliäisyyttään.
- 0,55 Ihmisen perusluonne on muuttumaton.

Demokratiaulottuvuudella korkeimmat lataukset saivat seuraavat väittämät:

Faktori-
lataus

- 0,73 Useimmat poliitikot ovat rehellisiä.
- 0,66 Vaaleilla ei ole merkitystä, koska niissä ei mikään muutu oleellisesti.
- 0,55 Yhteiskunnassa pitäisi päätösvalta olla eri alojen asiantuntijoilla eikä poliitikoilla.

Vastausvaihtoehdot ovat 'täysin samaa mieltä', 'jokseenkin samaa mieltä', 'jokseenkin eri mieltä' ja 'täysin eri mieltä'. Tasa-arvon ja demokratian ulottuvuuksista laadittiin summa-asteikot, joissa vaihteluväli on 1-4 eli summat jaettuina muuttujien lukumäärällä. Faktorilla negatiivisesti latautuneiden muuttujien arvot käännettiin vastakkaisiksi.

Tasa-arvon vaatimus lisääntyi tilastollisesti merkitsevästi vuodesta 1968 (keskiarvo 2,3) vuoteen 1974 (2,4). Demokratian kannatus kasvoi viidessä vuodessa 2,1:sta 2,2:en, mutta ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. Tuloksia voidaan pitää lievinä *periodivaikutuksina*. Kuudessa vuodessa yhteiskunnallinen ilmapiiri oli muuttunut tasa-arvoa ja demokratiaa suosivampaan suuntaan.

Tasa-arvon vaatimus oli molempina tutkimusvuosina vahvinta vasemmistolaisien ja heikointa oikeistolaisien opiskelijoiden parissa. Se väheni oikeistolaisopiskelijoiden keskuudessa tutkimusten välisenä aikana hivenen verran eli vuoden 1968 2,4:stä vuoden 1974 2,3:en, mutta kohosi keskustalaisilla 2,4:stä 2,6:en ja vasemmistolaisilla 2,6:sta 3,3:en.

Sen sijaan demokratian vaatimus oli vuonna 1968 voimakkainta oikeistopuolue kokoomusta kannattavien opiskelijoiden keskuudessa (2,7). Oikeistolaisilla demokratiavaatimus kuitenkin väheni vuoden 1974 tutkimukseen mennessä 2,5:en. Keskustalaisilla poliittiseen kansanvaltaan uskovien osuus pysyi ennallaan (2,5). Vasemmistolaisilla demokratian kannatuksen kasvu oli voimakkainta: keskiarvo kohosi 2,4:stä 2,8:an.

Opiskelijoiden keskuudessa vasemmiston kannatuksen nousuun 1960- ja -70-lukujen taitteessa liittyy siis sekä tasa-arvo- että demokratiavaatimuksen vahvistuminen. Taistolaisen opiskelijaliikkeen aikana vasemmistolaisopiskelijat eivät menettäneet uskoaan tasa-arvoon ja demokratiaan kuten oikeistolaisopiskelijoille kävi. Kyse on valikoivasta *periodivaikutuksesta*.

Vapaa-ajan elämäntyyli

Viimeksi tarkastelemme vielä lyhyesti kolmatta elämänpiiriä eli ihmisten vapaa-ajan viettoa. Suurilla ikäluokilla ja niitä nuoremmilla jotkin vapaa-ajan harrastukset ovat selvästi erilaisia kuin vanhemmilla sukupolvilla, mutta voiko tässä erottaa yhteiskunnan muuttumista sukupolvien mieltymyksistä?

Harrastukset. Vuoden 1995 elämäntyyli tutkimuksessa kysyttiin: ”Kuinka tärkeitä seuraavat harrastukset ja elämänpiirit ovat teille?” Harrastukset olivat liikunta tai urheileminen, taide, matkustaminen, ostoksilla käyminen, kodin kunnostaminen, luonnossa oleminen, lukeminen, TV, video ja radio, tietokoneharrastus, ruuanlaitto ja käsityöt. Vastausvaihtoehdot ovat ’täysin yhdentekevää’, ’ei kovinkaan tärkeä’, ’jossain määrin tärkeä’, ’melko tärkeä’ ja ’erittäin tärkeä’.

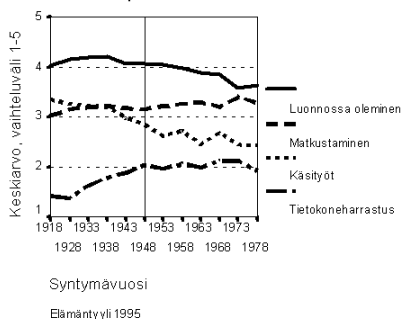
Monet harrastukset kuten ruuanlaitto, kodin kunnostaminen, TV, video ja radio, ostoksilla käyminen, taide, lukeminen ja liikunta *eivät* juuri liittyneet syntyvävuoteen (kuvio 12).

Varsinkin käsityöt mutta myös luonnossa oleminen ovat vanhemman polven harrastuksia, kun taas etenkin tietokoneharrastus ja matkustaminen kuuluvat nuoremmen polven elämänpiiriin. Tulosta voidaan pitää *periodi- ja sukupolvivaikutuksena*, koska tietokoneita ei vanhimman polven nuoruudessa ollut ja matkustaminen oli kalliimpaa ja vaikeampaa. Tietokoneharrastus on melko yleistä jo 1940-luvun alussa syntyneiden keskuudessa, vaikka he eivät sitä voineet nuoruudessaan harrastaa.⁶

Luonnossa oleminen ja käsityöt vähentyvät jo 1940-luvun alussa syntyneistä kohorteista alkaen. Harrastusten periodimainen muuttuminen on todettu myös muissa suomalaisissa tutkimuksissa (Niemi & Pääkkönen 1989; Melkas 2003). Erityisesti käsitöiden merkitys on vähentynyt valmisvaatetuotteiden yleistyessä. Nykynuoret eivät ole nuoruudessaan oppineet tekemään käsitöitä yhtä paljon kuin 1920- ja 1930-luvulla syntyneet sodan ja pulan sukupolven jäsenet, joille käsitöiden teko oli lähes välttämätöntä. Käden taitojen käyttäminen käsitöissä on muuttunut tietokoneen näpättelyksi ainakin tämän artikkelin ensiksi mainitun kirjoittajan kohdalla.

Harrastusten lisäksi elämäntyyli-aineisto tarjoaa mahdollisuuden tarkastella suomalaisten kulttuurista pääomaa (Alasuutari 1997). Marko Valo Tampereen yliopiston sosiolo-

Kuvio 12. Eräiden harrastusten tärkeänä pitäminen

Selitettävä harrastus	Nuori sukupolvi	Korkea koulutus
Käsityöt	-0,15***	-0,09***
Luonnossa oleminen	-0,14***	-0,04 ei merk
Kulttuurinen pääoma	-0,06**	0,46***
Matkustaminen	0,00 ei merk	0,13***
Tietokoneharrastus	0,10***	0,15***

Taulukko 4. Sukupolven ja koulutuksen vaikutus eräiden harrastusten tärkeyteen. Elämäntyyli tutkimus 1995. Beta-kertoimet lineaarisen regressioanalyysin mukaan.

gian ja sosiaalipsykologian laitoksella muodosti Alasuutarin pyynnöstä elämäntyyliaineistosta kulttuurista pääomaa kuvaavan summamuuttujan seuraavista neljästä alkuperäisen aineiston muuttujasta: klassinen konserttimusiikki vastaa omia mieltymyksiä ja kuuntelutottumuksia, kiinalainen ruoka vastaa omaa makua, itsensä kehittäminen ja opiskelu ovat tärkeitä elämässä ja taide on tärkeä harrastus ja elämämpiiri. Kulttuuripääoma on sidoksissa koulutukseen: mitä enemmän koulutusta, sitä enemmän kulttuurista pääomaa. Sukupolvi vaikuttaa siihen hyvin vähän.

Nuorella sukupolvella on enemmän koulutusta kuin vanhemmalla. Niinpä vakioimme koulutuksen vaikutuksen lineaarisessa regressioanalyysissä (taulukko 4). Siitä huolimatta käsityöt, luonnossa oleminen ja kulttuurinen pääoma ovat vanhemman polven ja tietokoneharrastus nuoren polven hobeja. Matkustaminen ei koulutuksen vakioinnin jälkeen enää liity sukupolveen.

Yhteenveto ja päätelmiä

Olemme edellä tarkastelleet vuosina 1917-80 syntyneiden suomalaisten seksuaalisuuteen, politiikkaan ja harrastuksiin liittyvien asenteiden ja käytäytymisen muutoksia 1970-luvulta 1990-luvun loppuun. Pyrkimyksenämme oli kartoittaa sukupolven ja periodin vaikutuksia elämäntyyliin eri syntymäkohorteissa. Erityistä huomiota olemme kiinnittäneet vuosina 1946-50 syntyneisiin suuriin ikäluokkiin. Olemme yrittäneet saada selville, ovatko juuri ne toimineet suomalaisen yhteiskunnan murroksen moottoreina, kuten tämän artikkelin otsikossa kysytään.

Tuloksemme osoittavat selvästi, että laajassa katsannossa suuret ikäluokat eivät varsinaisesti olleet muutoksen moottoreita siinä mielessä, että ne olisivat panneet muutokset käyntiin. Sen sijaan suurten ikäluokkien kohdalla muutos näyttäytyy kaikkein voimakkaimpana. Ne olivat siis pikemmin toteuttajia ja levittäjiä kuin moottoreita. Se taas, tuliko seksin muutos ennen poliittis-kulttuurista muutosta ei ole selkeästi osoitettavissa. Kuitenkin näyttäisi siltä, että

seksielämän murroksilla on ollut tietty etulyöntiasema muihin muutoksiin verrattuna.

Seksuaalisen, poliittisen ja elämäntyyli muutoksen käynnistäjinä ovat tulostemme mukaan monissa asioissa olleet suurten ikäluokkien lisäksi jo hieman vanhemmat eli 1940-luvun alussa syntyneet kohortit. Tämä tulee esille kaikista aineistoistamme: valtakunnallisista seksitutkimuksista 1971-99, elämäntyyli-tutkimuksesta 1995, elämäntyyli tutkimuksesta 1998 ja Helsingin yliopiston opiskelijatutkimuksista 1968 ja 1974. Useista aineistoista saatujen tulosten yhtäläisyyttä voidaan pitää osoituksena tulosten luotettavuudesta.

Kokoamme alla lyhyesti yhteen periodin ja sukupolven päävaikutukset ja niiden vuorovaikutusta osoittavat vaikutukset tässä tutkittuihin seksuaalisen, poliittisen ja vapaa-ajan elämäntyylin osoittimiin sekä jossain kohdin ilmenneen tutkimuksen ajankohdan vaikutuksen.

Sukupolven vaikutus

Sekä trendi- että poikkileikkausaineistoista näkyy, että suurin osa tässä tutkituista sosiaalisista ilmiöistä vaihtelee sukupolven (syntymävuoden) mukaan, vaikka vastaajien oma ikä vaihtelee. Murroksen moottoreina ovat useissa tapauksissa olleet suuret ikäluokat ja osittain jo heitä hieman vanhemmat 1940-luvun alussa syntyneet.

Nuorempaan sukupolveen kuuluminen vaikutti siten kaikkina tutkimusperiodeina seuraaviin seksuaalielämän ilmiöihin (lueteltu yhteyden vahvuusjärjestyksessä): luotettava ehkäisy ensi yhdynnässä, vaihtelevat yhdyntäasennot, seksuaalinen pääoma, naisten seksuaalioikeudet ja itsetyydytys, ei nainut ensi seksikumppania, pitää homoseksuaalisuutta yksityisasiana sekä alkoholin käyttö ennen viimeisintä yhdyntää. Näissä asioissa 1940-luvulla syntyneet, jotka olivat vastaanottavaisessa iässä 60-luvulla, opiskelijaradikalismien aikoihin, olivat tienraivaajia. Heidän kohdallaan asennoitumiset muuttuivat enemmistön käytännöiksi tai arvoiksi. Tätä nuoremmat joko eivät kovin paljon poikkea tästä sukupolvesta, tai vahvistavat edelleen samaa kehityssuuntaa.

Myös poliittiset kannat ja kiinnostukset vaihtelevat sukupolven mukaan. Elämäntyyli tutkimus toi esiin vasemmiston kannatuksen dramaattisen vähene- misen siirryttäessä vanhemmasta, 1940-luvun alussa syntyneestä sukupolvesta nuorempaan, joka oli poliittisesti erittäin passiivista.

Tutkittaviksi oli valittu tässä luvussa ne vapaa-ajan harrastukset, jotka liittyivät tilastollisesti merkittävästi sukupolven. Koska monet harrastukset ovat sidoksissa myös koulutukseen (jota nuorilla on enemmän kuin vanhemmilla), vakioitiin koulutustason vaikutus, jotta saataisiin esille syntymävuoden puhdas

vaikutus harrastuksiin. Kulttuurinen pääoma, luonnossa oleminen ja käsityöt ovat ominaisia ikääntyneille ja tietokoneharrastus nuorille myös silloin kun koulutus on otettu huomioon. Sukupolven vaikutus matkustamiseen kuitenkin häviää, kun koulutus vakioidaan. Koulutetut matkustavat enemmän kuin vähemmän koulutusta saaneet.

Sukupolvivaikutus ei välttämättä ole suoraviivainen vaan käyräviivainen. Niinpä eräät käyttäytymismuodot ovat yleisiä keski-ikäisissä mutta harvinaisia yhtäältä vanhoissa ja toisaalta nuorissa kohorteissa. Tällainen on alkoholin käyttö ennen viimeisintä yhdyntää.

Historiallisen periodin ja tutkimusajankohdan vaikutus

Jotkut tämän tutkimuksen kohteena olevat käyttäytymistavat ja asenteet eivät muuttuneet historiallisesta aikakaudesta eli periodista toiseen kun syntymäkohortti oli vakioitu. Tällaisia ajan kuluessa samoina pysyneitä seksuaalielämän ilmiöitä ovat luotettavan ehkäisyn käyttö ensimmäisessä yhdynnässä, vaihtelevat asennot viimeisimmässä yhdynnässä ja naisten seksuaalioikeuksien ja itsetyytytyksen hyväksyminen. Näissä suhteissa seksuaalivallankumous oli toteutunut jo 1970-luvun alussa.

Näiden ajan kuluessa samoina pysyneiden ilmiöiden ohella tutkimuksemme toi esiin myös muutoksia. Seksuaalinen pääoma ja myönteinen suhtautuminen pornoon ja prostituutioon yleistyivät 1990-luvulla, jolloin niitä tutkittiin. Myönteinen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen kasvoi vuodesta 1971 vuoteen 1992 mutta väheni sittemmin.

Ilmoitettu alkoholinkäyttö ennen viimeisintä yhdyntää yleistyi tutkimusperiodista toiseen erityisesti suurissa ikäluokissa 1990-luvulla. Tämä on johdonmukaista sen kanssa, että alkoholinkäyttö yleensäkin on yleistynyt 1970-luvulta -90-luvulle.

Tutkimuksen ajankohdan ilmapiirin vaikutus näkyy seksiaineistoissa siinä, että vuonna 1971 suuret ikäluokat väittivät yleisemmin kuin samat kohortit 1990-luvulla, etteivät he menneet naimisiin ensimmäisen seksikumppaninsa kanssa. He ehkä korostivat seksuaalista vapautuneisuuttaan. Myöhemmin samat kohortit saattoivat haluta unohtaa tilapäissuhteensa ennen avio/avoliittoaan.

Sukupolven ja periodin vuorovaikutus tuli esille seuraavissa asioissa: vastaaja meni naimisiin ensimmäisen sukupuolikumppaninsa kanssa, alkoholinkäyttö ennen viimeisintä yhdyntää, itse arvioitu seksuaalinen pääoma, homomyönteisyys sekä pornon ja prostituution hyväksyminen.

Vedonlyöntisuhteiden erot ovat melko vähäisiä ja sekavia, joten niitä ei tässä kommentoida.

Helsingin yliopiston opiskelijoiden poliittiset käsitykset muuttuivat 60-lukulaisuuden myötä. Kuusi vuotta lisää opiskeluaikaa vuodesta 1968 vuoteen 1974 vahvisti opiskelijoiden ilmoittamaa vasemmistolaisuutta ja myönteistä asennoitumista tasa-arvoon ja demokratiaan. Nämä myönteiset asenteet voimistuivat lähinnä vasemmistopuolueiden kannattajien parissa. Keskustalaisten asenteet eivät juuri muuttuneet, kun taas oikeistolaisten tasa-arvo- ja demokratia-asenteet heikkenivät tutkimusten välisenä aikana. Tämä kieli opiskelijaliikkeen luonteen muuttumisesta ja eri suuntausten etäntymisestä toisistaan.

Trendiaineistot – samojen syntymäkohorttien vastaukset eri vuosikymmenillä – osoittavat, että seksuaaliasenteet ja -käyttäytyminen vapautuivat 1970-luvulta -90-luvulle, mutta suvaitsevaisuus ei lisääntynyt enää 1990-luvulla.

On mielenkiintoista, että nykyuskomukset vaikuttavat erittäin voimakkaasti sen muistamiseen, kuinka itse on aikoinaan toiminut. Olisi kuitenkin väärin tämän perusteella väittää, että kyse on vain eri aikakausiin liittyvistä, kilpailuvista mutta totuuden kannalta samanarvoisista uskomuksista. Päinvastoin, voimme olla iloisia siitä, että meillä on aineistoja, joiden avulla voimme osoittaa omat harhaluulomme vääriksi.

Kaiken kaikkiaan voimme arvioida, että seksi on ollut erittäin merkittävä tekijä siinä sukupolvimurroksessa joka johti ilmiöön mitä nykyään kutsumme 60- ja 70-lukulaisuudeksi. Ilman seksuaalisten asenteiden melko räjähdysnomaista muutosta 60-lukua ei olisi ainakaan sellaisena kuin nyt sen tunnemme.

Viitteet

- ¹ Tekijät kiittävät lämpimästi Semi Purhosta, Timo Kauppista ja kirjan toimittajia asiantuntevista ja hyödyllisistä kommentteista.
- ² Esimerkiksi tällä hetkellä erilaisia määreitä ja ajoituksia 2000-luvun vaihteen nuorimmalle sukupolvelle on lähes loputtomasti. Hoikkala ja Paju (2002) ovat koonneet näistä listaan, johon olemme lisänneet joitakin muitakin nuoren sukupolven nimityksiä: nollasukupolvi, tuntematon sukupolvi, tv-sukupolvi, city(radio)sukupolvi, x-sukupolvi, ekosukupolvi, pullamössösukupolvi, nokia-sukupolvi, digitaalinen sukupolvi, kännykkäsukupolvi, pätkätyösukupolvi, jne. Nämä keskenään kilpailuvat määritteet ovat suurimmaksi osaksi päiväperhosia jotka tulevat katoamaan käytöstä, mutta joku niistä ehkä jää kuvaamaan tämän päivän nuorison sukupolvitietoisuutta (tematiikasta tarkemmin, ks. Purhonen 2004b).
- ³ Ensimmäinen yhdyntä näissä ikäluokissa miehillä 19 ja naisilla 21 vuoden iässä, Haavio-Mannila & Kontula 2001, 76-77.
- ⁴ Toisella faktorilla latautuvat seuraavat väittämät: Kannatan yhteiskunnan valvonnassa toimivien ilotalojen perustamista, Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että

- ihmiset ansaitsevat rahaa myymällä seksuaalisia palveluksia (eli harjoittamalla prostituutiota) ja Pornografian katselu voi olla mielestäni hyvin kiihottavaa. Näitä asenteita ei tarkastella tässä yhteydessä.
- 5 Lomakkeen väite kuului: ”Homoseksuaalinen käyttäytyminen aikuisten kesken on ihmisten yksityisasiasia, johon viranomaisten ja lainsäädännön ei tulisi mitenkään puuttua.”
- 6 Myös jo kauan olemassa ollut harrastuksen muoto voi elämänvaiheen myötä tulla ’uusiksi’, kuten Antti Eskola on lukemisesta todennut: ”Monille tämän päivän vanhoille ihmisille, jotka eläkeikään päästyään ovat ehkä saaneet aikaa – ja käyttävät sitä – lukemiseen, tämä on jossakin määrin *uusi* harrastus, koska heidän nuoruudessaan ei paljon luettu. (Eskola, 1979, 115.)-
- 7 Erojen merkitsevyyks: *** P<.0,001, ** P<.0,01, *P<.0.05.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti, Kulttuuripääoma summamuuttujan valossa. *Sosiologia* 34, 1, 1997, 3-14.
- Bourdieu, Pierre, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1984.
- Eskola, Antti, Ikä, koulunkäynti ja lukeminen – eli miten problematisoida itsestään selvyyskiä. *Sosiologia* 16, 2, 1979, 105-116.
- Haavio-Mannila, Elina & Osmo Kontula, *Seksin trendit meillä ja naapureissa*. Helsinki, WSOY 2001.
- Haavio-Mannila, Elina & Anna Rotkirch, *Gender Liberalisation and Polarisation: Comparing Sexuality in St. Petersburg and Finland*. *Idäntutkimus* 3-4, 2000, 4-25.
- Haavio-Mannila, Elina & Anna Rotkirch, *Generational and Gender Differences in Sexual Life in St. Petersburg and Urban Finland*. *Yearbook of Population Research in Finland* 34, 1997, 133-160.
- Haavio-Mannila, Elina & Osmo Kontula, *Single and Double Sexual Standards in Finland, Estonia, and St. Petersburg*, *The Journal of Sex Research* 40, 2, 2003, 36-49.
- Hoikkala, Tommi & Petri Paju, *Nuorisopolitiikka ja sukupolvien ehdot*. Teoksessa *Silvennoinen, Heikki (toim.), Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 29, 2002.
- Hoikkala, Tommi & J.P. Roos, *De la vie en commun à l’atomisation de la vie*. *Le Monde de l’éducation*, Juillet-août 2002, 104-106.
- Kontula, Osmo & Elina Haavio-Mannila, *Masturbation in a Generational Perspective*. *Journal of Psychology & Human Sexuality* 14, 2-3, 2002, 49-83.

- Kontula, Osmo & Elina Haavio-Mannila, Renaissance of Romanticism in the Era of Increasing Individualism. In Duncombe, Jean et al., *The State of Affairs*, Mahwah, New Jersey and London: Lawrence Erlbaum Associates. Publishers 2004, 79-102.
- Koskelainen, Osmo, Kai Sievers & Kimmo Leppo, *Suomalaisten sukupuolielämä*. Helsinki, WSOY 1974.
- Kupper, Lawrence L., Joseph M. Janis, Azza Karmous & Bernard G. Greenberg, Statistical Age-Period-Cohort Analysis: A Review and Critique. *Journal of Chronical Diseases* 38, 10, 1985, 811-830.
- Mannheim, Karl, *Das Problem der Generationen* (1928). Teoksessa Martin Kohli (hrsg), *Soziologie des Lebenslaufs*. Darmstadt, Luchterhand 1978, 38-53.
- Melkas, Tuula, *Sosiaalisesta muodosta toiseen: suomalaisten yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994*. Helsinki: Tilastokeskus, Tutkimuksia 237, 2003.
- Niemi, Iris & Hannu Pääkkönen, *Ajankäytön muutokset*. Helsinki, Tilastokeskus 1989.
- Purhonen, Semi, *Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa*. Käsikirjoitus 2004a.
- Purhonen, Semi, *Onko Attac sukupolviliike? (Ja mikä sukupolviliike oikein on?)*. Käsikirjoitus, 2004b.
- Rentola, Kimmo, *Kevään 1968 isänmaan toivot*. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Kari Teräs (toim.) *Työväen verkostot. Väki voimakas 16*. Vaasa: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2003, 96 – 132.
- Roos, J.P., *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1987.
- Roos, J.P., *Life's Turning Points and Generational Consciousness*. Teoksessa Gunter Burkart & Jurgen Wolf (eds), *Lebenszeiten. Erkundungen zur Soziologie der Generationen*. Leske und Budrich 2002, 119-134.
- Schmidt, Gunter, *Sexuality and Late Modernity*. Teoksessa Rosen, R.C. et al. (eds), *Annual Review of Sex Research*. Volume 9. Iowa, The Society for the Scientific Study of Sexuality 1998, 224-241.
- Teräväinen, Tuula, *Opiskelijat ja politiikka 1960- ja 1970-luvun taitteessa*. Aineisto. Käsikirjoitus 2004.
- Toivonen, Timo, *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. Helsinki, WSOY 1999.
- Toivonen, Timo, *Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä*. Teoksessa Melin, Harri & Jouko Nikula (toim.), *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere, Vastapaino 2003.
- Tuominen, Marja, *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia – Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki, Otava 1991.
- Virtanen, Matti, *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002.

Osa 4

Suuret ikäluokat, kulutus ja markkinat

Terhi-Anna Wilska

Ikinuoret? Suuret ikäluokat ja kulutusyhteiskunnan nuortuminen

”Miksi me emme kelpaa”?

Pari vuotta sitten MTV3-televisiokanava nuorensi virallista kohderyhmäänsä, mikä näkyi sekä ohjelmatarjonnassa että kanavan toimittajien ikärakenteessa. Kanavauudistuksen seurauksena MTV3:n ohjelmistosta poistui monia suosikkiohjelmiä. Tällainen oli esimerkiksi Napakymppi, joka viikoittain keräsi noin 800 000 katsojaa. Vähitellen YLE:n TV2 ja radiokanavat seurasivat perässä. Kaupallisista radiokanavista suurin osa oli jo perustettaessa ollut suunnattu alle 30-vuotiaille. Pääkaupunkiseudun nuorille katsojille perustettiin kokonaan uusi kanava Subtv pääkanava MTV3:a täydentämään. Syy valtamedioiden nuorennusleikkaukseen oli se, että Napakymppin 800 000 katsojaa olivat mainostajien mielestä väärä kohderyhmä. Suurin osa kyseisen ohjelman katsojista kuului yli 50-vuotiaisiin eli suuriin ikäluokkiin tai sitä vanhempiin. Mainostajien suosikkikohderyhmät taas ovat viime vuosikymmenen ajan koko ajan nuorentuneet. Muun muassa nuoret, varhaisnuoret ja lapset sekä lapsiperheet ovat tavoiteltavia kuluttajia.

Yli 50-vuotiaille kuluttajille kohdistetaan nykyisin lähinnä terveyteen ja ikääntymiseen liittyviä tuotteita, kuten nuorekkuutta ylläpitäviä lääke- ja luontaistuotteita, kiertomatkoja, loma-asuntoja, kylpylälomia sekä itsensä kehittämiseen liittyviä kursseja. Kuitenkin esimerkiksi viime vuosina huomattavasti kasvanut liikuntaväline- ja liikuntapalveluala kohdistaa lähes kaiken markkinointinsa alle 45-vuotiaisiin, vaikka ajankäyttötutkimusten mukaan yli 50-vuotiaat ja etenkin ikäryhmän naiset ovat lisänneet liikuntaan käyttämäänsä aikaa eniten (Niemi – Pääkkönen 2001). Sama koskee myös matkailua (ks. Ahtola ym. tässä kirjassa), useita muita vapaa-ajan palveluja sekä mm. kosmetiikan käyttöä. Valtaosa kauneudenhoidon tuotteista myydään

yli 45-vuotiaille. Siitä huolimatta mainokset yleensä kohdistetaan nuorille tai nuorille aikuisille.

Mainonnan ja markkinoinnin trendit ovat ristiriidassa eri-ikäisten kuluttajien kulutuskyvyn kanssa. Nuorten ikäluokat kärsivät 1990-luvun alun lamasta taloudellisesti kaikkein eniten. Lisäksi laman jälkeisenä nousukautena alle 30-vuotiaiden tulojen kasvu jäi selvästi jälkeen muista ikäluokista. (esim. Wilska – Eresmaa 2002). On havaittu myös, että erityisesti lapsiperheiden suhteellinen asema heikentyi laman jälkeen muihin väestöryhmiin verrattuna (Sauli – Bardy – Salmi 2002, 40-42). Mediassa ikäryhmien välinen tulonjako jäi kuitenkin etenkin 1990-luvun lopulla varsin vähälle huomiolle, ainakin markkinoijien keskuudessa. Sen sijaan huomiota kiinnitettiin varsin paljon niihin muutamaani nuoriin ja nuoriin aikuisiin, joiden tulot ja omaisuus olivat 1990-luvun lopun IT-nousukauden seurauksena suuremmat kuin koskaan ennen vastaavan ikäisillä. Yleisesti ottaen, kuten taulukosta 1 käy ilmi, matalampien tulon lisäksi nuorten kotitalouksien selvästi pienempi lukumäärä määrää tekee heistä kuitenkin absoluuttisesti laskettuna selvästi kehnomman markkinoinnin kohderyhmän kuin suurista ikäluokista ja sitä vanhemmista.

Ikäryhmä kotitalouden viitehenkilön mukaan	Kotitalouksien lukumäärä	Kotitalouksien keskikoko	Kotitalouksien keskim. käytettävissä oleva tulo/ kulutusyksikkö/vuosi
Alle 30-vuotiaat	384 111	1,85	14 425
31-40 -vuotiaat	411 148	2,92	19 095
41-50 -vuotiaat	452 552	2,77	20 626
51-60 -vuotiaat	473 351	2,04	22 914
yli 60-vuotiaat	660 337	1,48	16 552

Taulukko 1. Eri ikäluokkiin kuuluvien kotitalouksien lukumäärä, keskikoko ja tulot (EUR) vuonna 2001

Lähde: Kulutustutkimusaineisto 2001. Tilastokeskus.

Mainostajien ja median hyljeksimät suuret ikäluokat ovat kuitenkin yllättävän vähän protestoineet kaupalliselle sivuraiteelle joutumistaan. Jopa MTV3:n kanava uudistus otettiin vastaan melko vähin äänin. Tämä on melko erikoista sukupolvelta, joka nuoruudessaan tottui kapinoimaan ja kyseenalaistamaan instituutioita. Tämä on erikoista siinäkin mielessä, että suuret ikäluokat olivat nuoruudessaan Suomen ensimmäinen kaupallisesti itseään toteuttava nuorisosukupolvi. Myös tiedotusvälineet ovat olleet asiasta melko hiljaa. Ehkä siksi, että median parissa työskentelevät ovat itse yhä nuorempia. Tosin vuoden 2003 lopulla *Ekonomi-lehti* kysyi suurten ikäluokkien suulla: ”Miksi me emme kelpaa [mainostajille]?” (Manninen 2003). Naistenlehdissä näkyi myös joitain yksittäisiä artikkeleja keski-ikäisistä rahakkaista ja nuorekkaita naiskuluttajista, joita mainostajat lyhytnäköisesti vieroksuvat. Yksityisiltä

kuluttajilta ei sen sijaan kovin ponnekkaita protesteja ole tullut joitain harvoja yleisönostokirjoituksia lukuun ottamatta. Vaikka viihdemedia on muuttunut yhä infantiilimmaksi, keski-ikäiset kuluttajat eivät ole äänestäneet kaukosäätimillään eivätkä jaloillaan. Sen sijaan he katsovat nöyrästi televisiosta seikkailu-, kilpailu- ja deittiohjelmiä, kuuntelevat kaupallisten radiokanavien kikattavia kaksikymppisiä juontajia sekä ostavat nuorisomuotia imitoivia vaatteita.

Syynä edellä mainittuun voi toki olla yleinen välinpitämättömyys kulutusta, markkinointia ja mediaa kohtaan. Todennäköisemmin kyseessä on kuitenkin aito kollektiivinen näköharha omasta iästä, joka saa samaistumaan markkinoinnin kohderyhmään. Yksinomaan pienituloisille nuorille kohdistuva markkinointi tai viihde ei nimittäin voi olla kannattavaa. Sen sijaan vanhenevan väestön nuoruusilluusioiden ylläpitäminen kulutusyhteiskunnassa vaatii rahaa, joten mainonnan pitää kohdistua paitsi biologisesti nuoriin, myös ”kognitiivisesti” tai ”subjektiivisesti” nuoriin (ks. Schiffman – Sherman 1991, Aapola 1999, 425). Kognitiivisesti ja subjektiivisesti itsensä nuoreksi tuntevat kokevat iän samuutta ajan kulumisesta huolimatta ja toistavat mm. sloganeita: ”Ikä on asenne”, ”Ikä on vain numero” tai ”Olet juuri niin vanha kuin miksi tunnet itsesi” ja niin edelleen. Kuitenkin yli viisikymppiset julkkikset, varsinkin naiset, puhuvat julkisuudessa myös ikäkriiseistään ja masennuksistaan, nuorentavista ihmevoiteistaan ja -pillereistään sekä kauneusleikkauksistaan. Miehet taas nuortuvat tyypillisimmin uusperheidensä avulla, joille lopultakin löytyy ”perheikää” hektisimmän työuran käännyttyä lopuilleen (vrt. Jallioja 2000). Nuoruutta symbolisoivat kestohyödykkeet, kuten moottoripyörät ja nopeat autot, ovat myös yli viisikymppisten miesten pakkomielteiden joukossa. Jukka Relander kärjistää osuvasti:

”Nuoruudesta on tämän vuosikymmenen kuluessa tullut ihannetila, jonka ylläpito edellyttää toimitusjohtajan tuloja, akateemista koulutusta ja ammattiuheilijan fysiikkaa. Puhe nuoruudesta on joukkofantasiaa *par excellence*, todellisuuspohjaa sille on turha etsiä. Juuri tämä fantasiaoitu nuoruus näkyy naistenlehdissä, lööpeissä ja television pintajulkisuudessa. sen edustajat käyvät muutamaa jääkiekkoilijaa lukuun ottamatta viidettä, jotkut kuudettakymmentä. He käyttävät aurinkolaseja, soittavat bluesia, ajavat kavereiden kanssa moottoripyörällä ja vetävät trendikästä uusmediayritystä.”
(Relander 2000, 286)

Relander näkee myöhäisen keski-ikäisen elämäntyylin ”väkinäisen viriilinä joukkofantasiana”, josta aito ilo on hävinnyt tekopirteän nuorekkuuden myötä. 60- ja 70-luvun nuoret tekivät keski-ikäistyessään aikuisuuden epätoivottavaksi ominaisuudeksi, vaikka perinteisesti aikuisuus on tarkoittanut elämänsä tärkeintä vaihetta, joka kantaa mukanaan ”ideologista domi-

nanssia” ja määrittää muita elämänvaiheita omasta arvomaailmastaan käsin. Perinteinen aikuisuus merkitsee viisautta, kypsyyttä, kompetenssia, vastuuta ja vanhemmuutta (Hockey – James 1993). Suuret ikäluokat pyrkivät keski-ään saavutettuaan välttelemään perinteistä aikuisuutta ja keksivät ihanteeksi ”uuden keski-ään” jota määrittävät nuoruuteen liitetyt ominaisuudet. Uutta keski-ikää alettiin kuvata sellaisilla ominaisuuksilla kuin elinvoimaisuus, joustavuus, avoimuus, kauneus ja henkinen ja ruumiillinen kehitys (Pilcher 1995, 92). Perinteinen aikuisuus taas leimattiin jämähtäneeksi, kaavoihin kangistuneeksi ja varovaiseksi. Näin nuoruuden yläraja siirtyi kauemmas ja koko väestön piti uskotella kulttuurisesti nuortuvansa (Hoikkala 1993, 16-17). Kehitystä tuki nuoruusihanteen voimakas kaupallinen hyödyntäminen etenkin viihteen, kulttuurin ja liikunnan saralla.

Miksi suuret ikäluokat pyrkivät niin tiukasti pitämään kiinni nuoruudestaan? Syyt juontavat juurensa 1950-luvun lopulle ja etenkin 1960-luvulle, jota ajanjaksona on kuvattu ”nuoruuden juhlanan” (Coffield 1987). Tällöin syntyivät yhtenäiset nuorisokulttuurit, jotka useiden tulkintojen mukaan muodostavat sodan jälkeen syntyneille suurille ikäluokille uniikin sukupolvikokemuksen. Suurten ikäluokkien nuoruus osui useimmissa länsimaissa myös voimakkaan taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin laajenemisen aikaan. Nopeasti suurille ikäluokille alkoi kasautua myös poliittista valtaa.

Seuraavaksi luon katsauksen suurten ikäluokkien, tässä yhteydessä noin 1945-50 syntyneiden (vrt. johdanto, s. 14) asemaan suomalaisessa kulutusyhteiskunnassa 1960-luvulta 2000-luvulle. Ensin tarkastelen kuitenkin suurten ikäluokkien nuoruutta ja kansainvälisen massakulutuskulttuurin syntymistä 1950-luvulta aina 1970-luvulle. Seuraavaksi analysoin 1980- ja 1990-lukujen taloudellisten ja kulttuuristen muutosten vaikutuksia suurten ikäluokkien elämäntyyleihin. Lopuksi luon katsauksen suurten ikäluokkien tulevaisuuteen kuluttajina ja taloudellisina ja kulttuurisina vaikuttajina.

Nuoruuden juhlaa: 1960- ja 1970-luvun kulttuuri- ja taloushegemonia

Vaikka suuria ikäluokkia on tutkittu paljon, kulutusyhteiskunnan taustaa vasten heidän asemaansa on peilattu vähemmän (ks. kuitenkin Heinonen 2000; 2003; Toivonen 1994; 1996; 1997). Yhteiskunnan rakennemuutoksen ja talouskasvun myötä länsimainen kulutuskulttuuri alkoi Suomessa nosta päätään (Toivonen 1996). Massakulutuksen vallankumous ei kuitenkaan sodista ja vuosisataisesta köyhyydestä toipuvassa suomalaisessa agraariyhteiskunnassa ollut yhtä nopeaa

kuin angloamerikkalaisissa yhteiskunnissa. Arthur Maverickin (1998, 16-17) mukaan 1960-luvun angloamerikkalaista kulutus- ja kulttuurivallankumousta voi kuvata seuraavilla tunnuspiirteillä: uusien alakulttuurien synty valtakulttuureja vastustamaan, individualismin kasvu, kuluttamisen ja yrittäjyyden kasvu, nuorisokulttuurin syntyminen, uuden teknologian ja tieteen vaikutukset jokapäiväiseen elämään (esim. televisio, levysoitin, transistoriradio, jääkaappi, lentokoneet ja matkailu sekä ehkäisytabletti).

Myös kansainvälistyminen ennen kaikkea rock- ja pop-musiikin sekä muun populaarikulttuurin muodossa muutti elämäntapoja 1950- ja 60-luvulla. Ylipäätään lähes kaikki muutokset liittyivät tavalla tai toisella nuorisokulttuureihin ja niiden luomaan uudenlaiseen ekspressiivisyyteen traditionaalisen keskiluokkaisuuden vastapainoksi (Turner 2002, 25). Britanniassa 60-luvun nuorisosukupolvi saavutti todellisen kulttuurisen johtajuuden, ei vähiten brittiläisten pop-yhtyeiden kansainvälisen menestyksen myötä (mm. Beatles, Rolling Stones). Useimmissa länsimaissa suuret ikäluokat alkoivat jo varhain dominoida paitsi viihdeteollisuutta, myös muuta elinkeinoelämää ja politiikkaa. Turner (2002) kutsuukin heitä ”strategiseksi sukupolveksi”, joka pakotti seuraavat sukupolvet epämääräisiksi ”X-sukupolveksi” (mt. 25).

Yhdysvalloissa Vietnamin sota toi 60-lukulaisuuteen ja myös 70-lukulaisuuteen mukaan politiikan ja rauhanaatteen sekä niiden myötä postmaterialistisia arvoja (mm. Inglehart 1977). Suuria ikäluokkia ei kuitenkaan voi ainakaan jälkikäteen katsottuna kutsua postmaterialisteiksi tai maallista mammonaa halveksiviksi, ei edes Suomessa, jossa poliittinen nuorisokulttuuri alkoi 1960-luvun loppua kohti olla varsin vasemmistolaisesti väritynyttä. Olivathan 60-lukulaiset Suomessa ensimmäinen nuorisosukupolvi, jolla oli teini-ikäisenä omaa rahaa ja joka eli keskellä suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutosta ja vähittäistä vaurastumista. Suomessa ei toisin sanoen ollut vielä vallalla länsimaista materialismia, jota vastaan kapinoida. Materialismin kritiikki pääsi Suomessa vauhtiin oikeastaan vasta 1970-luvulla yleisen elintason nousun ja nuorisokulttuurien politisoitumisen myötä (ks. Heinonen 2003, 462-465).

Amerikassa ja Britanniassa nuorisokulutuksen läpimurto tapahtui jo aikaisemmin. Abrams'n artikkelissa ”The Teenage Consumer” (1959), joka oli ensimmäisiä teini-ikäisten kulutusta analysoivia tutkimuksia, laskettiin, että vuosien 1938 ja 1958 välillä englantilaisten teini-ikäisten reaalitytulot kasvoivat 50 prosenttia, mikä oli kaksi kertaa enemmän kuin heidän vanhemmillaan samana ajanjaksona. Nuorten todellinen ostovoima oli kyseisenä ajanjaksona kaksinkertaistunut. Uusia nuorison kulutuskohteita syntyi runsaasti, kuten esimerkiksi äänilevyt ja muut musiikkituotteet, mopot ja moottoripyörät, aikakauslehdet, kosmetiikka, hiustyyliin, kahvilat ja pikaruokapaikat sekä etenkin vaatteet ja asusteet, joilla ilmenettiin erilaisia nuorisokulttuureja (Pilcher 1995, 67; Lury 1996, 195).

Yhdysvalloissa nuoret oli ymmärretty tärkeäksi kohderyhmäksi jo ennen toista maailmansotaa ja heille suunnattiin mm. lehtimainontaa. Vuonna 1945 *Seventeen*-lehti kirjoitti ohjeistuksissaan mainostajilleen, että teinityöt ovat jäljittelijöitä, jotka imitoivat toisiaan niin pukeutumisen kuin syömisenkin suhteen. *Seventeen* lupasi mainostajilleen myös, että kun ”mielihalun siemenet” kulutuksessa kylvetään varhain, ne tuottavat runsaan sadon. ”Get ’em when they’re young” -on siitä lähtien ollut markkinoijien perusaksioma (Quart 2002, 7). 1940-luvulla amerikkalaisnuorille markkinoitiin vielä keskiluokkaisia aikuistuotteita, kuten liinavaatteita ja astiastoja kapiroiksi. Varsinainen nuorisotuotteiden markkinointi sai potkua 1950-luvun alussa paitsi populaarista nuorisokulttuurista, myös televisioiden yleistymisestä 1950-luvulla. Nuorisomarkkinointi laajeni myös yhä nuorempiin kohderyhmiin. Vuonna 1955 Yhdysvalloissa alkoi mm. lelujen televisiomainonta lastenohjelmien yhteydessä. (Heinonen 2003, 458). Vuonna 1962 julkaistiin esiteini-ikäisille (10-13 -vuotiaille) kuluttajille suunnatun markkinoinnin opas. (Quart 2002, 72). Nuoret alettiin tiedostaa siis erityiseksi ”nuorisoksi” suurelta osin juuri siksi, että heistä tuli tärkeä markkinoinnin kohde. Nuorison kulutuskyky mahdollisti myös nuorisokulttuurien ylläpitämisen ja leviämisen.

Suomalainen nuorisokulttuuri ja -kulutus ottivat 1950-luvulla mallia ennen kaikkea amerikkalaisesta populaarikulttuurista. Visa Heinosen mukaan (2003) yhdysvaltalaisesta mentaliteetistä nimenomaan sen rento raivaajahenkisyys vetosi suomalaisiin nuoriin. Sodanjälkeisen kulutustavarasäännöstelyn päätyttyä ja vuoden 1952 olympialaisten ja Miss Universum -voiton jälkeen pop- ja rock musiikki, Coca-Cola, Hollywood-elokuvat, nuorisomuoti ja siitä erityisesti farkut, tulivat suomalaisnuorten tietoisuuteen. Kuitenkin vasta 1960-luvulla, kun moderni kulutusyhteiskunta todella teki läpimurtonsa Suomeen, nuorison ostovoima tuli niin suureksi, että markkinoijat alkoivat pitää heitä itsenäisenä kohderyhmänä. Suomessakin tämä liittyy televisioiden ja TV-mainonnan yleistymiseen. Nuorison rahavarat olivat kuitenkin suhteellisesti vielä melko pienet, ja esimerkiksi nuorisomuodin paras kukoistus oli Suomessa vasta 1970-luvulla (Heinonen 2003, 458-459). Kaiken kaikkiaan suomalaiset nuorisokulttuurit olivat 60-luvulla omintakeinen sekoitus kansainvälisiä vaikutteita ja perinteistä suomalaisuutta, mikä näkyy esimerkiksi kansainvälisen rock’n roll’n ja suomalaisen agraarisen tanssiperinteen sopuisassa rinnakkainelossa, sillä 1960-luku oli myös tangon ja lavatanssikulttuurin kulta-aikaa (Hoikkala - Purhonen - Roos 2002, 146; Heinonen 2003, 458).

Suurten nuorisoikäluokkien merkitys kulttuurisina ja sosiaalisina vaikuttajina oli 60-luvun Suomessa kuitenkin suurempi kuin heidän taloudellinen painoarvonsa. Vuosikymmenen loppua kohti nuorisokulttuurit alkoivat radikalisoitua ja myös kulutuskritiikki alkoi levitä sieltä, mistä kaupallinen nuorisokulttuurikin oli levinnyt eli Yhdysvalloista. Kriittiset intellektuellit

kuten Vance Packard (1957) kiinnittivät huomiota mainonnan haitallisiin vaikutuksiin. Kansalaisyhteiskuntaistelu myötä vahvistui myös kuluttajaliike Ralph Nader keulakuvanaan (Heinonen 2003, 462).

Suuret ikäluokat aikuistuiivat, asettuivat aloilleen ja perustivat perheensä pääosin 1970-luvulla. Työelämässä 60-lukulaiset miehittivät nopeasti julkishallinnon, politiikan ja yritys-elämän avainpaikat. Suurten ikäluokkien poliittinen ja taloudellinen ylivalta 1970-luvulla mahdollisti 60-luvun nuorisokulttuurin hegemonian jatkumisen. 1960-luvun musiikista tuli nopeasti klassikoita, ja 50- ja 60-luvun muustakin populaarikulttuurista ”virallista” nostalgiaa. Vastaavan kaltainen kehitys tapahtui lähes kaikissa muissakin länsimaissa. Kun suuret ikäluokat aikuistuttuaan saivat myös taloudellisen kontrollin yhteiskunnassa, heidän oli mahdollista tuoda nuoruutensa ideologiat ja mieltymykset valtakulttuuria määrittäviksi. Agnes Lopezin mukaan esimerkiksi Francon jälkeisessä Espanjassa suurten ikäluokkien sosiaalinen eliitti miehitti taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset johtopaikat, joissa he ”kaikkialla heiluttivat nuoruuslippujansa, kostaakseen nuoruutensa menettäneille vanhemmilleen, pidentääkseen omaa nuoruuttaan ikuisesti” (Lopez 2002, 114-115).

Suurten ikäluokkien nuoruusnostalgian kaupallinen menestys näkyy populaarikulttuurissa edelleen. Nostalgia ilmenee esimerkiksi musiikissa ikinuorine rokkareineen (mm. Mick Jagger, Paul McCartney, Bob Dylan, Tina Turner, Tom Jones) tai kanonisoituine vainajineen (mm. Elvis Presley, John Lennon, Jim Morrison) sekä 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun Hollywood-elokuvissa. Elokuvaohjaajista esimerkiksi Oliver Stone tai Steven Spielberg palasivat elokuvissaan jatkuvasti takaisin lapsuutensa ja nuoruuteensa, muokaten 60-luvun omien mielikuviansa kaltaiseksi. Erityisesti Spielbergin lapsenomaiset fantasiaelokuvat (mm. Tappajahai, Kolmannen asteen yhteys, E.T, Indiana Jones -elokuvat) vaikuttivat merkittävästi legitiimin populaarikulttuurin nuortumiseen. Vapaa-ajan vieton ja populaarikulttuurin kaupallistuminen mahdollisti sen, että nuoruuden tunnusmerkit kuka tahansa saattoi ostaa markkinoilta, jos oli rahaa ja kompetenssia (Lury 1996, 199-200).

Suomalaisten 60-lukulaisten asenne kaupallisuuteen ja kulutukseen oli ja on edelleen ristiriitainen. Ristiriidan lähteitä voi löytää useita. Ensiksikin 1960-luvun nuorisokulttuuri levisi ja manifestoitui alun alkaen kaupallisesti. Toisaalta 1960- ja 70-lukujen poliittinen radikalismi oli porvarillisen kulutuskulttuurin vastaista. Visa Heinosen mukaan kamppailu kaupallisen ja epäkaupallisen nuorisokulttuurin välillä oli yksi 1970-luvun keskeisistä kulttuurisista rajanvedoista (Heinonen 2003, 464). Kolmanneksi Suomi laajeni 60- ja 70-luvulla kulutusyhteiskuntana voimakkaasti, ja kansalaiset pyrkivät kaikkiin keinoin kohentamaan elintasoaan ja ostamaan kestokulutustavaroita. Suuret ikäluokat olivat kuitenkin perineet sodan ja pulan kokeneilta vanhemmiltaan talonpoikaisen kulutusetiikan, jonka mukaan tuhlaaminen on syntiä,

mutta omaisuuden kertyminen arvostusta herättävää. Nimenomaan protestanttisen etiikan muovaama arvomaailma todennäköisesti vaikutti siihenkin, että monien vasemmistoradikaalien takinkääntö näennäisen konservatiiviseksi taloja ja tavaroita kerääviksi materialisteiksi oli hämmästyttävän nopeaa ja perusteellista. 60-lukulaiset ymmärsivät kuitenkin kulutuksen tarjoaman nautinnon ja epäsovinnainten elämäntyylien viehäytyksen, vaikka he olivat nuoruudessaan todellisuudessa oppineet kuluttamaan melko hillitysti (ks. esim. Wilska 1999; 1995).

Nuoruudesta ajattomaan nuorekkuuteen: suuret ikäluokat 1980- ja 1990-luvun kulutuskulttuureissa

Suuret ikäluokat alkoivat 1980-luvulla tulla väistämättä keski-ikäisiksi. Kuitenkin koska ikäluokan kulutuskyky oli hyvä ja ote taloudesta tiukka, se pystyi paitsi kaupallistamaan nuoruuden myös nuorentamaan kaupallisuuden. Markkinat alkoivat 1980-luvulla pyöriä yhä tiiviimmin nuorekkuus-käsitteen ympärillä. Ikääntymisen paniikissaan suurten ikäluokkien kuluttajat julistivat iän samanlaiseksi konstruktioksi kuin yhteiskuntaluokka, rotu, tai sukupuoli, jotka postmodernissa kulutusyhteiskunnassa ovat väistymässä yksilöllisesti määräytyvien elämäntyylien tieltä (Featherstone 1991; Lury 1996). Näin ”uuden keski-ikäen” edustajat pyrkivät ainakin tiedostamattaan mitätöimään biologisen nuoruuden ja 1980-luvun nuorisokulttuurien olemassaolon ja merkityksen. Ehkä tähän vaikutti myös 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa syntyneiden 1980-luvun nuorten yllättävä taloudellinen menestys 1980-luvun lopulla, joka aiheutti suurissa ikäluokissa pelkoa oman aseman menettämisestä (vrt. Abercrombie 1994, 43, Pantzar 1989, 6). Esimerkiksi liike-elämässä vaikuttivat 1980-luvun lopun ”kasinotalouden” aikana varsin nuoret henkilöt samalla, kun politiikka jätettiin suosiolla vanhemmille sukupolville. Vuosikymmenen lopussa alle 25-vuotiaiden kotitaloudet kuluttivat jo enemmän kuin väestö keskimäärin. 80-lukulaisten nuorten ”city-kulttuurissa” ei myöskään näkynyt suurten ikäluokkien nautinnon ja syällisyyden värittämää ristiriitaisista suhdetta kuluttamiseen, vaan nuoret kuluttivat näkyvästi ja häpeilemättä Yhdysvalloista Suomeenkin rantautuneen urbaanin juppikulttuurin myötä kaikkien nuorten arvomaailma leimattiin materialistiseksi. Tämä vaikutti myös siihen, että nuorilta alettiin odottaa entistä varhaisempaa aikuistumista (Wilska 1995).

Näin rajat nuoruuden ja aikuisuuden välillä alkoivat hämärtyä ja nuorisokulttuurien sijaan alettiin puhua ”kulttuurisesta nuoruudesta” (mm. Hoikkala

1993). Tämä näkyi paitsi populaarikulttuurissa ja taloudessa, myös vaatemuodin muuttumisena. Aikaisemmin nuoret pyrkivät mahdollisimman nopeasti näyttämään ulkoisesti aikuisilta, 80-luvun kuluessa taas keski-ikäiset alkoivat jäljitellä nuoria pukeutumisessaan. Alettiin puhua jopa nuoruuden ulkoisten tunnusmerkkien varastamisesta ”X-sukupolvelta”, joka ei kyennyt luomaan yhtenäisiä kulttuurisia koodeja itselleen, vaan jonka tyyli, arvot ja asenteet vaihtelivat ennalta arvaamattomasti (Baethge 1989; Bell 1993; Redhead 1993). Esimerkiksi 60- ja 70-luvun suosituin nuorisovaate farkut tulivat 1980-luvulla salonkikelpoisiksi myös keski-ikäisillä ja sitä vanhemmilla.

Käytännössä yhteiskunnan kulttuurinen nuortuminen ja nuoruuden ominaisuuksien tuleminen keski-ikänsä mittapuuksi loivat valtavat liikunta-, terveys- ja kauneusmarkkinat. Terveystieteiden vaalimisesta tuli kansallinen projekti paitsi ruokavalion muutosten, myös liikunnan lisääntymisen myötä. Antti Kariston mukaan (1986) liikuntaan ja terveyteen keskittyminen oli myös osoitus kulttuurisen ilmapiirin muuttumisesta 1960- ja 70-lukujen kollektiivisesta 1980-luvun yksilökeskeiseen ilmapiiriin. 1960- ja 1970-luvuilla ruumiinkulttuuri nähtiin opiskelija- ja intellektuellipiireissä henkisen kulttuurin epä-älyllisenä vastakohtana. Karisto kärjistää mielenosoitusmarssien olleen 60-luvun älymystönuorison ainoita liikuntatapahtumia (mt. 107). 1980-luvulla vastakkainasettelu hengen ja ruumiin kulttuurin välillä tasoittui, ja etenkin juoksuharrastus tuli intellektuelleille suorastaan pakolliseksi taiteellisen ja tieteellisen luovuuden välineeksi. Terveystieteistä ja terveellisyydestä tuli vähitellen 1980-luvulla länsimaisen kulttuurin tärkein metafora. Kariston mukaan nuoruus- ja terveyskultti sai uskonnollisen instituution aseman. Terveyttäen vaalivia ihmisiä oli hänen mukaansa 1980-luvulla huomattavasti enemmän kuin aktiivisia kristittyjä. Terveen elämän laiminlyönti tuntui synninteolta samoin kuin entisaikaan kirkossa käymisen laiminlyönti, ja liikuntaharjoitus alkoi olla yhä enemmän ”nykyihmisen ripittäytymistä itselleen, sovitus tervettä elämää vastaan tehdyistä rikkomuksista” (Karisto 1986, 109).

Erityisen tärkeä rooli liikunnalla alkoi olla paitsi terveyden, myös nuorekkaan ulkonäön ylläpitäjänä. Etenkin 1990-luvulle tultaessa ulkonäön merkitys alkoi korostua ja ”ennenaikaisesta” vanhenemisesta tuli ikään kuin tauti, joka pitää parantaa. (Williams – Bendelow 1998, 74). Yksilön ruumiista tuli narsistinen tuote, jonka arvo mitataan sen kauneudella, terveydellä ja nuorekkuudella. (Featherstone 1991b, 177). Lisäksi hyväkuntoisen, kontrolloidun ja nuorekkaan ruumiin alettiin ajatella kertovan paitsi ”oikeanlaisista” harrasteista ja kulutustottumuksista vapaa-aikana, myös oikeanlaisesta asenteesta myös työelämässä. (Williams – Bendelow 1998, 72-75).

1970- ja 1980-luvun vaihteessa alkanut aerobic-boomi ja kaupalliset kuntosalit toivat etenkin keski-ikäisille naisille roolin paitsi muokattavana ruumiina, myös aktiivisena toimijana. Tämä sopi erityisen hyvin 60-lukulaiselle

emansipoituneelle naissukupolvelle, joka oli tottunut aktiivisesti rikkomaan rajojaan, näkymään ja näyttäytymään. Kauneuden ja terveyden markkinoilla suurten ikäluokkien naiset eivät kuitenkaan kelvanneet enää näkyville, vaan mainosten ihannekuivissa nainen oli (ja on edelleen) nuori, kaunis ja hoikka. Erityisen ristiriitaista tämä on silloin, kun mainostettava tuote on selvästi kohdistettu keski-ikäisille tai sitä vanhemmille. 1980-luvulla tätä ristiriitaa ei kuitenkaan vielä kyseenalaistettu, sillä silloin vielä nuoruus oli pikemminkin objekti kuin subjekti. ”Nuori” oli määritelmällisesti ominaisuus, ei yksilö. Nuori nainen sopi mainosten objektiksi, kognitiivisesti nuori ”uuden keski-ikä” edustaja taas ostavaksi ja tekeväksi subjektiksi (ks. Wilska 2002a, 65). Nuoruus ja nuoret subjektina palasivat kulttuurisesti takaisin oikeastaan vasta 1990-luvun lopulla, 1970- ja 1980-luvun vaihteessa syntyneiden nuorten tultua itsenäisiksi kuluttajiksi.

Mikä 1990-luvulla sitten muuttui? Suurimpina kaikkien viimeaikaisten yhteiskunnallisten muutosten aiheuttajina pidetään paitsi 1990-luvun alun lamaa myös laman jälkeen vauhtiin päässyttä uuden teknologian kehitystä ja ”uutta taloutta”. Lama kyykytti perusteellisesti kulutuksen ja ”city-kulttuurin” makuun päässeen 1980-luvun nuorten sukupolven, sillä työelämään siirtyviä 80-lukulaisia oli 1990-luvun alussa vastassa oli talouden syöksykierre ja masatyöttömyys. Asuntoa ostavia tai myyviä nuoria aikuisia vaivasi korkea korkotaso ja asuntomarkkinoiden romahdus. Laman jälkeen 80-lukulaisten oli vaikea päästä vakaalle työuralle, ja monet jäivät pysyvästi pätkätöiden puristukseen (ks. Rantanen 2003). Pudotus oli suuri, sillä vielä 1980- ja 90-lukujen vaihteessa 80-lukulaisia kuvattiin hyvätuloisena ja kansainvälisenä, hedonistisesti kuluttavana ”demografisena eliittinä”, jotka pieninä ikäluokkina tulevat valitsemaan itse työpaikkansa (Siurala 1987; Wilska 1995). Suuria ikäluokkia lama sen sijaan kosketti huomattavasti lievemmin: heidän tulonsa putosivat selvästi vähemmän kuin nuorten tulot. Lisäksi sosiaaliturvan leikkaukset 1990-luvulla (joista päättäneet olivat suurelta osin suuriin ikäluokkiin kuuluvaa poliittista eliittiä) koskivat ennen kaikkea nuoria ja pienten lasten perheitä ja varsin vähän suuria ikäluokkia. Esimerkiksi yksityisten eläkkeiden verovähennysoikeuksiin tai pääomatulojen verotukseen ei puututtu. Laman aikana 1990-1995 suuret ikäluokat olivat työuransa huipulla ja siten heidän riskinsä jäädä työttömäksi oli huomattavasti pienempi kuin nuoremmilla. Heidän lapsensa olivat myös jo vähintään toisella kymmenellä tai jo aikuistumassa ja asuntolainatkin oli yleensä maksettu (Parkkinen 1996, 55-56; Wilska 1999, 69-70).

Lama muodosti käännekohdan, jonka aikana suurten ikäluokkien solidaarisuutta alettiin kyseenalaistaa. Erityisesti laman jalkoihin jääneiden 80-lukulaisten katkeruus oli suurta. Hyvinvointivaltion nähtiin yleisesti pettäneen nuoret, ja suuret ikäluokat poliittisine kulttuureineen nähtiin erityisinä syntipukkeina. Hetken poliittisena puolueenakin vaikuttaneiden, ennen kaikkea 80-lukulaisia

edustaneiden nuorsuomalaisten Ultimatumissa Isänmaalle (1994) 60-lukulaisia arvosteltiin kovin sanoin. Nuorsuomalaisten mukaan suuret ikäluokat ovat ”hyvinvointivaltion savuverhon takana” ryöstäneet Suomen viiteen kertaan:

”Ensin he ostivat asuntonsa halvoilla lainoilla, joiden korot todellisuudessa maksoivat edellisen eli sotasukupolven tallettajat. Toiseksi he ostivat lopun Suomen itselleen lainalla, joka jää pienten ikäluokkien maksettavaksi valtion jättimäisen velan muodossa. Kolmanneksi he säätivät itselleen muhkeat eläkkeet, mutta eivät säästäneet niitä varten juuri mitään, jolloin nekin jäävät pienten ikäluokkien maksettaviksi. Neljäs ryöstö lienee... pankkituki, joka on tulonsiirto tulevaisuuden palkansaajilta tämän hetken tallettajille ja pankkiosakkeiden omistajille. Viides on se, että nyt ja jatkossa rahasta maksetaan reaalikorkoa. Saajapuolella ovat vartuneen väestön tallettajat ja maksajapuolella nuoret opinto- ja asuntovelkaiset” (Penttilä – Tapaninen - Jutila 1994, 55).

Kymmenen vuotta Ultimatumin kirjoittamisen jälkeen pankkituki ja korkeat korot ovat historiaa, mutta keskustelua herättävät edelleen mm. suurten ikäluokkien itselleen turvaamat eläke-etuudet. Yhä yleisemmin argumentoidaan, että suuret ikäluokat rakensivat hyvinvointivaltiota lähinnä itselleen, ja sen purkutalkoot alkoivat heidän itsensä jouduttua maksumiehiksi (Relander 2000, 287; Saksa 2004, 14-17). Katkeruutta on herättänyt etenkin se, että hyvinvointivaltion murentaminen on jatkunut myös laman jälkeen ja nuorten elinoloja kovennetaan taloudellisesti jatkuvasti.

Suuret ikäluokat eivät myöskään kuluttajina ole olleet aivan yhtä merkittäviä kuin mitä heidän nykyiset tulonsa ja varallisuutensa tai nuoruutensa kokemukset antaisivat olettaa. Kun katsoo taaksepäin 60-luvun hedonistiseen nuorisokulttuuriin, voisi kuvitella suurten ikäluokkien kuluttajasukupolvena muodostavan jyrkän vastakohtan esimerkiksi sodan kokeneille sukupolville. Näin ei kuitenkaan ole. Suurten ikäluokkien kulutus poikkeaa määrällisesti sodan kokeneiden ikäluokkien kulutuksesta lähinnä alkoholin käytön ja matkailun sekä viime aikoina myös liikunnan suhteen. Yhteistä suurille ikäluokille ja sotasukupolvelle on asunnon omistamisen tärkeys sekä säästäväisyys yleisenä ihanteena (ks. Toivonen 1992; Wilska 2002b). Erityisesti kotitaloustavaroiden ja isojen kestohyödykkeiden kuten auton kaltainen teknologia on perinteisesti ollut myös heidän ostoslistallaan informaatio- ja kommunikaatioteknologian viehättäessä enemmän nuoria kuluttajia (mm. Wilska 1999; 2003; Pantzar 2003). Suurten ikäluokkien naiset ovat myös pitäneet pystyssä teatterin ja klassisen musiikin konserttien kaltaisia kulttuuripalveluja. (Wilska 2002b; Manninen 2003).

Suomalaisten suurten ikäluokkien nykyisiin kulutustottumuksiin ovat ilmeisesti vaikuttaneet enemmän turvallisuuden kerääminen rahan ja tava-

ran avulla 70-luvulla kuin kaupallinen hedonismi 60-luvulla. Esimerkiksi yksityisiin kotitalouspalveluihin 50-60-vuotiaat kuluttivat Tilastokeskuksen vuoden 2001 Kulutustutkimuksen mukaan vain 38 euroa kotitaloutta kohden vuodessa. Liikunta- ja kauneudenhoitopalveluihin sekä jossain määrin yksityiseen terveydenhoitoon kuluttamista suuret ikäluokat ovat viime vuosina sen sijaan kasvattaneet. Nuorempia keski-ikäisiä (30-50 vuotiaat) suuret ikäluokat eivät tuloistaan huolimatta päihitä millään vapaa-ajan palvelukulutuksen osa-alueella ja nuoretkin (alle 30-vuotiaat) he voittavat ainoastaan kulutuksessa matkailuun (Kulutustutkimus 1998-2001). Matkailuteollisuus tähyää tällä hetkellä suurten ikäluokkien eläkevuosiin samoin kuin muikin vapaa-ajan teollisuus.

”Tavoiteikä seitsemäntoista”: Onko suurille ikäluokille tilaa 2000-luvun markkinoilla?

Suuriin ikäluokkiin viitataan nykyisessä populaarikeskustelussa huomattavasti useammin asemiaan varmistelevana ”eläkepommein” räjäyttäjänä kuin talouden rattaista pyörittävänä kuluttajaryhmänä. Kuluttajina ja markkinoiden kohteena he ovat hyvistä kulttuurisista lähtökohdistaan ja taloudellisista resursseistaan huolimatta kutistuneet lähinnä tulevaisuuden epävarmaksi eläkeläiskohderyhmäksi. Nykymarkkinoille ja -medialle suuret ikäluokat eivät kelpaa, vaikka useimmat (harvoista) heihin kohdistetuista markkinatutkimuksista toteavat heidät laatu- ja bränditietoisiksi sekä kokeilunhaluisiksi kuluttajiksi (Maninen 2003). Toisaalta laatu- ja bränditietoisuudesta huolimatta suurten ikäluokkien kulutusvolyymi ei vastaa heidän tulojansa, ainakaan vielä. Miksi itsekkäille kitsastelijoille siis markkinoidaisiin? Tosin markkinoijien vieroksunta ei toki kokonaan johdu suomalaisten 60-lukulaisten omasta kulutuskäyttäytymisestä. 1990-luvulla kaupan vapautumisen myötä markkinoiden ja kulutuksen trendit ovat tulleet yhä globaalimmiksi ja monikansallisten yritysten säätelemiksi. Etenkin kulutus- ja mediakulttuurin uuteen nuortumiseen liittyvät ilmiöt ovat tulleet – jälleen – Yhdysvalloista.

Naomi Kleinin mukaan (2000) juppikulutuksen ryydittämän 1980-luvun nousukauden jälkeen, 1990-luvun alun taloustaantumassa mainontaan ja brändi-rummutukseen turtuneet suuret ikäluokat alkoivat tulla kriittisemmiksi ja hintatietoisemmiksi. Tämän seurauksena brändien arvot laskivat. Suuret ikäluokat alkoivat ostaa tuotteita halpakaupoista ja purkivat vuosien mittaisen merkkiuskollisuutensa. (Klein 2000, 31). Saman aikaan teini-ikäisten kulutuspotentiaali alkoi kasvaa. Huomattiin, että lapsille ja nuorille suunnatut

merkkituotteet olivat pärjänneet hyvin taloustaantumana läpi. Tuotantosektori ja etenkin viihdeteollisuus totesivat, että oli aika unohtaa ”alennushalleille menetetyt” suuret ikäluokat ja myydä esimerkiksi MTV:tä, Nikeä, Adidasta ja Microsoftia ”teini-ikäisille ja heidän yli-ikäisille jäljittelijöilleen”. Samojen tuotteiden markkinointi pelkäästään nuorille kohderyhmille ei kuitenkaan riittänyt, vaan merkki-identiteetit piti muokata vastaamaan uutta, coolia nuorisokulttuuria. Coolista tuli tuottajille ja brändeille elintärkeä kysymys. Coolius heijastui median yhä ironisemmasta sävystä. Se heijastui myös vaatetuksen ylilyönneistä sekä ekstreemi-kokemusten kaipuusta. Tavoiteikäryhmäksi esimerkiksi Nike julisti seitsemäntoista vuoden iän. Tämän ikäryhmän preferenssien oletettiin pätevän seitsenvuotiaista 47-vuotiaisiin, jotka pelkäävät putoavansa keltasta (Klein 2000, 75-77). Näin ollen kaupallisessa mielessä suurimman osan aktiivi-ikäisestä kuluttajakunnasta arveltiin haluavan olla tyyliltään samanikäisiä.

Vaikka kulutusyhteiskunta Suomessa on huomattavasti amerikkalaista nuorempi ja suurten ikäluokkien kulutus oli tuskin ehtinyt kovin kauas halpahalleista edes 1980-luvulla, jokseenkin edellä kuvatun kaltainen kehitys oli havaittavissa myös suomalaisessa kulutus- ja mediakulttuurissa. Kehitystä vauhditti informaatio- ja kommunikaatioteknologian tuotteiden leviäminen, jossa nuoret, 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla syntyneet ikäluokat olivat avainasemassa (Wilska 2003). Kohderyhmien kokoon tai kulutuskykyyn katsumatta myös Suomessa alettiin markkinointia suunnata yhä nuoremmille. Selvimmin tämä on näkynyt televisioviitteessä. Napakymppi-ohjelma ei ollut cool. Siksi sen piti poistua ja tehdä tilaa uusille kansainvälisille ohjelmaformaateille, kuten esimerkiksi erilaisille tosi-TV- ja kilpailuohjelmille.

Monet keski-ikäiset ja sitä vanhemmat miettivät nykyisin, kuinka näin on päässyt käymään.

Mihin hävisikään markkinoilta ”aikuisuus”, jota on jo alettu varovasti peräänkuuluttaa eri yhteyksissä. Kuten tämän artikkelin alussa mainitsin, asiaa on syytä kysyä nimenomaan suurilta ikäluokilta, jotka kulttuurisesti kuljettivat nuoruutta mukanaan läpi aikuisikänsä. Jukka Relanderin mukaan aikuisuus merkitsee 60-lukulaisille samaa kuin 1990- ja 2000-luvun uusliberalisteille: ”...tupoa ja Brezhneviä, sisäistettyä suunnitelmataloutta ja omahyväistä sosiaalidemokratiaa”. Sekä 1960-lukulaiset että 1990-lukulaiset ”kapinoivat ikuisen nuoruuden puolesta instituutioihin, kompromisseihin ja esikaupunkien pientaloalueille jämähtänyttä aikuisuutta vastaan” (mt. 283). Aikuisuutta karttelevat 60-lukulaiset eivät ole osanneet olla auktoriteetteja lapsilleen eivätkä näin ollen osaa myöskään välittää aikuisuuden malleja. Tämän vuoksi nykynuorisolla ei ole ollut mitään mitä vastaan kapinoida. Sen sijaan suuret ikäluokat ovat halukkaasti myöntäneet oppivansa koko ajan lapsiltaan jatkuvan muutoksen kulttuurissa (mt. 282). Näin ollen he ovat antaneet muutoksen

lapsilleen, joilla taas ei poliittisen vallan puutteessa ole juuri muuta paikkaa toteuttaa muutoksia kuin globaalit markkinat. Toisin sanoen suuret ikäluokat saivat juuri sitä, mitä tilasivat.

Mitä eroa tämän päivän nuoruus-hypessä ja nuoruusmarkkinoissa sitten suurten ikäluokkien nuoruuteen tai lamaa edeltäneen ajan ostettuun nuorekkuteen verrattuna? Olenaisin ero on siinä, ettei nykynuoruus ole siirreltävissä. Useiden tulkintojen mukaan nykynuoruuteen eivät kuulu vahvat sukupolvi-kokemukset, joita voisi kuljettaa mukanaan ja hyödyntää markkinoilla (mm. Ahonen 1998; Mikkola 2002). Nuoruus on tässä ja nyt. Kukin on vain hetken 17-vuotias. Kyseisen iän ohitettuaan saa tottua jäljittelemään uusia 17-vuotiaita. Myös nuorekkuus ja nuoruuden ulkoisten tunnusmerkkien ostaminen markkinoilta on entistä vaikeampaa. Nuoruuden ulkonäkö- ja tyyli vaatimukset ovat tiukentuneet, ja erilaiset tyyllittelyt ja kulutuksella ilmaistavat alakulttuurit brändeineen ovat lisääntyneet räjähdysmäisesti. Uusi teknologia kännyköineen, nettikulttuureineen ja tietokonepeleineen on myös kaivanut laajenevan kulun suurten ikäluokkien ja heidän lastensa ja lastenlastensa välille (mm. Wilska 2003).

Onko nuoruus siis lopultakin vain nuorten? Hieman näyttöä alkaa olla esimerkiksi siitä, että eläkeiän kynnyksellä suuret ikäluokat olisivat viimeinkin hyväksymässä aikuisuutensa. Termit ”aikuisten tanssit”, ”aikuisten muoti” tai ”aikuinen nainen” tarkoittavat nimenomaan yli 50-vuotiaita, eivätkä enää yhtä negatiivisessa sävyssä kuin vielä 1990-luvun alussa (vrt. Hoikkala 1993, Wilska 1995). Tosin aikuisuuteen liittyvää vastuuta esimerkiksi hyvinvointivaltiosta tai nuoremmista ikäluokista suuret ikäluokat eivät vielääkään ole valmiita ottamaan. Aikuisuutta suuret ikäluokat eivät myöskään osaa markkinoilta tai medialta vaatia. Jotta aikuisuus jälleen saavuttaisi perinteisen ideologisen dominanssinsa yhteiskunnassa, se pitäisi, paradoksaalista kyllä, kyetä tavalla tai toisella markkinoimaan nuorisolle.

Lähteet

- Aapola, S. (1999) *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämääritykset*. SKS: Helsinki.
- Abercrombie, N. (1994) *Authority and consumer society*. Teoksessa: *The Authority of the consumer* (toim. R. Keat – N. Whitley – N. Abercrombie). Routledge: London., 43-57.
- Abrams, M. (1959) *The Teenage Consumer*. London Press Exchange Papers No. 5. London.

- Ahonen, S. (1998) Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Suomen historiallinen seura: Helsinki
- Baethge, M. (1989) Individualisation as hope and disaster. Teoksessa: *The Social World of Adolescence: International perspective*. De Gruyter: Berlin.
- Bell, A. (1993) Searching for Generation X. *Restaurant Business* 1993: 10, 50-54.
- Coffield, F. (1987) From the Celebration to the Marginalization of Youth. Teoksessa: G. Cohen (toim.). *Social Change and the Life Course*. Tavistock: London.
- Featherstone, M. (1991). *Consumer culture & postmodernism*. London: Sage.
- Heinonen, V. (2000): Näin alkoi ”kulutusjuhla”. Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakentuminen. Teoksessa Hyvönen, K. & Juntto, A. & Laaksonen, P. & Timonen, P. (toim.): *Hyvää elämää – 90-vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. Tilastokeskus & Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki, 8-22.
- Heinonen, V. (2003) ”James päällä joka säällä”. Suomalaisen nuorisomainonnan historiaa. Teoksessa: S. Aapola, M. Kaarninen (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. SKS ja Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 455-480.
- Hockey, J. – James, A. (1993) Growing up and growing old. Ageing and Dependency in the Life Course. Sage: London.
- Hoikkala, T. (1993) Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus. Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus: Helsinki.
- Hoikkala, T. – Purhonen, S.- Roos, J.-P. (2002) The Baby Boomers, Life’s Turning Points, and Generational Consciousness. Teoksessa: J. Edmunds - B.S. Turner (eds.) *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: Oxford., 145-164.
- Inglehart, R. (1977) The silent revolution. Changing values and political styles among western publics. Princeton University Press: New Jersey.
- Jallinoja R. (2000). Perheen aika. Otava: Helsinki
- Karisto, A. (1986) Suomi juoksee. *Sosiologia* 23 (2).
- Klein, N. (2000) No Logo. Tähtäimessä brändivaltiaat. WSOY: Helsinki. (suom. L. Laaksonen ja M. Tillman)
- Lopez, A. (2002) Youth in the 1990s and Youth in the 1960s in Spain: Intergenerational dialogue and struggle. Teoksessa: J. Edmunds - B.S. Turner (eds.) *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: Oxford., 111-130.
- Lury, C. (1996) *Consumer Culture*. Polity Press: Cambridge.
- Manninen, O. (2003) 50+. *Kuumin kuluttaja*. *Ekonomi* 4:2003.
- Maverick, A. (1998) *The Sixties. Cultural revolution in Britain, France, Italy and the United States 1958-1974*. Oxford University Press: Oxford.
- Mikkola, H. (2002) Sukupolvettomat? Nuoret ikäpolvensa kuvaajina. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 73. Jyväskylä Yliopisto: Jyväskylä.
- Niemi, I. – Pääkkönen, H. (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. *Tilastokeskus. Kulttuuri ja viestintä* 2001:6.

- Pantzar, M. (1989) Paniikin markkinat. TTT: Esitelmiä ja kirjoituksia 9. Helsinki.
- Pantzar, M. (2003) Tools or Toys. Inventing the Need for Domestic Appliances in postwar and Postmodern Finland. *Journal of Advertising* 32, 83-93.
- Parkkinen, P. (1996) Hyvinvoivat keski-ikäiset. *Talous & Yhteiskunta* 1996:3, 55-60.
- Penttilä, R. – Tapaninen, J.– Jutila, J. (1994) Ultimatum isänmaalle. Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista. Otava: Helsinki.
- Pilcher, J. (1995) *Age & Generation in Modern Britain*. Oxford University Press: Oxford.
- Quart, A. (2002) *Branded. The buying and selling of teenagers*. Perseus Publishing. Cambridge, MA.
- Rantanen, M. (2003). Nöyrät ja nääntyneet. *Helsingin Sanomat*. Sunnuntai-liite 21.10.2003.
- Redhead, S. (1993) *Disappearing Youth? A Review Essay on Youth Culture*. *Theory, Culture & Society* 1993, 191-200.
- Relander, J. (2000) Kultainen nuoruus –vuosituhannen vaihteen väkinäisen viriili joukkofantasia. Teoksessa: T. Hoikkala – J.P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Gaudeamus: Helsinki.
- Saksa, M. (2004) Kansanedustaja Osmo Soininvaara pelkää että meillä on pian Ruotsin vero- ja Portugalin sosiaaliturvataso. *Pirkka* 3/2004, Helsinki, 14–17.
- Sauli, H.– Bardy, M. – Salmi, M. (2002) Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa: *Suomalaisten hyvinvointi 2002* (toim. Matti Heikkilä ja Mikko Kautto). Stakes. Helsinki.
- Schiffman, L. – Sherman, E. (1991) Value Orientations of the New Elderly: The coming of Ageless Market. *Journal of Business Research* 22, 187-194.
- Siurala, L. (1987) Nuorten työasenteet. Muuttuvatko iän mukana vai jäävätkö sukupolvea leimaamaan. *Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D- 98*.
- Sulkunen, P. (1988) Raittiit. Teoksessa: J. Simpura (toim.) *Suomalaisten juomatavat*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 4. Helsinki.
- Turner, B. S. (2002) Strategic Generations: Historical Change, Literary Expression, and Generational Politics. Teoksessa: J. Edmunds - B.S. Turner (eds.) *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: Oxford.,13-30.
- Toivonen, T. (1994) Class, Cohort, Period and Housing – A Longitudinal Study Based on Finnish Data. In Toivonen, Timo (Ed.): *Times They Are A-Changing*. Publications of Turku School of Economics and Business Administration. *Series Discussion and Working Papers 11*. Turku School of Economics, Turku.
- Toivonen, T. (1996) Luokat ja kulutus. Episodi massakulutuksen läpimurrosta 1955-1971. *Sociologia* 1/96, 35-48.
- Toivonen, T. (1997) Tourist Consumption, Recession, and Generations. Teoksessa: Toivonen, T. & Suoninen, M. (toim.) *Perspectives in Sociological Research*. Turku University, Sociological Research Reports. Series A 22. Turku.

- Williams, S. – Bendelow, G. (1998) *The Lived Body*. Sociological Themes, Embodied Issues. Routledge: London.
- Wilska, T-A (1995) *Born to be Consumers? Consumption Patterns of Young People between 1981 and 1990*. Publications of Turku School of Economics. Serie D-4: 1995.
- Wilska, T-A (1999) *Survival with dignity? The Consumption of Young Adults during Economic Depression: A Comparative Study of Finland and Britain, 1990-1994*. Publications of Turku School of Economics. Serie A-3:1999.
- Wilska, T-A (2001) *Tuotteistettu nuoruus kulutusyhteiskunnassa*. In: Nuori ruumis (toim. Raili Välimaa and Anne Puuronen). Gaudeamus. Helsinki.
- Wilska, T-A - Eresmaa I. (2002a) *Nuorten toimeentulon subjektiivinen kokeminen –arjen realismia vai tulevaisuuden kuvitelmia?* Teoksessa: Autio ym.: Pakko riittää. Näkökulmia nuorten kulutukseen ja velkaantumiseen. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 24. Helsinki.
- Wilska, T-A (2002b) *Me, A Consumer? Consumption, Identities and Lifestyles in Today's Finland*, Acta Sociologica Vol 45. No.3, 2002.
- Wilska, T-A (2003): "Mobile Phone Use as Part of Young People's Consumption Styles", In: *Journal of Consumer Policy*. 24(3).
- Virtanen, M. (2001) *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. SKS: Helsinki.

Tilastoaineistot:

Kulutustutkimukset 1985-2001. Tilastokeskus.

Taru Virtanen *)

Klassisesta kirjastoon – 60-lukulaisten kulttuuriharrastuneisuus

”There is an economy of cultural goods, but it has a specific logic. Sociology endeavours to establish the conditions in which the consumers of cultural goods, and their taste for them, are produced, and at the same time to describe the different ways of appropriating such of these objects as are regarded at a particular moment as works of art, and the social conditions of the constitution of the mode of appropriation that is considered legitimate.”

Bourdieu 1984, 1

Kulttuuria kuuskytluvun nuorille

Klassiset teoriat joutilaan luokan (Veblen 1899/2003) kulutustottumuksista ovat saaneet uuden ilmeilyn tuoreemmissa kirjoituksissa (mm. Bourdieu 1984; Peterson 1992; López Sintas – García Álvarez 2002), mutta onko mitään uutta ja merkittävää sittenkään kulutuksen muodoissa lopulta tapahtunut? Onko korkeakulttuuria enää olemassa, ja jos on, niin mitä se on? Onko korkeakulttuuri popularisoitunut; kuluttavatko yhä laajemmat kerrokset aiemmin vain eliitille ominaisella pidetyllä tavalla (eliitistä ks. Dubois–Duchesne 1993 luksustuotteiden kulutuksesta)? Tässä artikkelissa pyritään selvittämään korkeakulttuurisena pidettyjen tuotteiden (esittävä taide, kirjallisuus) kulutuksen erityispiirteitä (esim. Lamb 1989; Gartman 1991; Erickson 1996; Richards 1996; Bihagen–Katz–Gerro 2000; Mark 2003; Weiniger 2003). Eri-tyistarkasteluun otetaan 60-lukulaisten eli niin sanottujen suurten ikäluokkien kulttuuriharrastuneisuus ja tämän kohortin¹ erityispiirteet verrattuna muihin ikäryhmiin.

*) Kirjoittaja haluaa kiittää toimittajia hyödyllisistä kommentteista sekä Liikesivistysrahastoa tutkimuksen tukemisesta.

Suurten ikäluokkien kulutustottumusten tutkimuksen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se seikka, että käytännössä nämä 60-luvulla nuoruuttaan eläneet ikäpolvet ovat ensimmäisiä ”löydettyjä” nuoria kuluttajia. Vapaa-ajan ja lisääntyneiden tulojen myötä myös kasvava vapaa-ajankulutus leimasi 60-luvun nuorten elämää ja erotti heidät selkeästi aikaisemmista polvista. Syntyi uusi kuluttajaryhmä kulttuureineen ja uusine tuotteineen. Markkinoille syntyi tuoteperheitä, joiden primäärikuluttajia – jollei jopa ainoita kuluttajia – olivat nuoret ja vallattomat sodanjälkeen syntyneet. (Heiskanen – Mitchell 1986; Wilska – Virtanen 2002, 87–88.)

Nuorisokulttuuri poiki luonnollisesti myös asiaankuuluvaa paheksuntaa, josta muun muassa Toivosen (2003) rockin maihinnousua Suomeen käsittelevä aikalaiskuvaus kertoo. Ei liene epäselvää miksi sodan tuottaman pula-ajan jälkeen purukumiin, seksikkäisiin (?) vaatteisiin, meikkiin, moottoripyöriin, Coca-colaan ja räminärokkiin kuluttava nuoriso ei miellyttänyt vanhempiaan. Toisaalta kaikkea uutta ja kumouksellista on kautta kirjoitetun historian paheksuttu tai penseästi katsottu, ja jokaisella nuorella sukupolvella lienee ollut omat esteensä voitettavanaan. (Heiskanen – Mitchell 1985, 112.)

Artikkelin ei painopiste ole kuitenkaan *nuorison* kuluttamisen historiallisessa tutkimisessa vaan keski-ikäistyneen 60-lukulaisten kohortin nykyisissä kulttuuriin kohdistuvissa kulutustottumuksissa. Artikkelissani tulen tarkastelemaan edellä mainittua siinä valossa, että juuri 60-luvun nuoriin populaarikulttuurin (tai -musiikin) tenho tuntui lyövän vahvan leimansa. Kiinnostavaksi kysymykseksi nouseekin se, miten joskus populaarikulttuurin pioneerit suhtautuvat tai suuntautuvat tänä päivänä korkeakulttuuriin tai populaarikulttuuriin. On kiinnostavaa selvittää liittyvätkö koulutus sekä muut aiemman kirjallisuuden selittävät muuttajat ja kulttuurikulutuksen muodot selkeästi toisiinsa nykysuomalaisia keski-ikäisiä tutkittaessa. Samalla tullee selvitettyksi yleisellä tasolla se, minkälaisen harrastusten parissa nykypäivän keski-ikäiset viihtyvät.

Korkeakulttuurisen kuluttamisen stratifioiva vaikutus?

Korkeakulttuuriset kulutustapahtumat saavat nykyään yhä laajempaa julkisuutta, korkeakulttuurisia tuotteita kootaan yhteen suuremmiksi ”viikoiksi”, ja ainakin näennäisesti vaikuttaa siltä, että yhä suuremmalla osalla yhteiskuntaa on mahdollista osallistua tähän sekulaariin palvontaan. Petersonin ja Kernin (1996) mukaan tämä johtuu sosiaalisessa rakenteessa tapahtuneista muutoksista, joka saa useamman yksilön kilpailemaan sellaisista kulutuksen muodoista, jotka perinteisesti ovat toimineet erottelevasti. Tästä johtuen tietysti tarvitaan hienosyisempiä erottelun välineitä, josta syystä myös perinteisten korkeakulttuuristen muotojen elitistisyyden voi kyseenalaistaa (Hirsch – Fiss 2000).

Toisaalta, mikäli erottelevuuden merkitykseen kulttuurituotteiden kuluksessa luotetaan, olisi luonnollista odottaa, että mitä enemmän julkisuutta jokin tietty muoto saa, eli esimerkiksi mitä enemmän tuotetta markkinoidaan laajemmille markkinoille, sitä vähemmän (ainakin suhteessa markkinoinnin lisäämiseen) kyseistä tuotetta kuitenkaan halutaan kuluttaa sen yhä pienevän distinktiivisyysarvon vuoksi. (Mark 2003.) Tämän kaltainen oletamus ei välttämättä pidä paikkaansa muun kaltaisissa kulutushyödykkeissä kuten esimerkiksi kodinkoneissa tai vastaavissa käytännöllisissä kestokulutushyödykkeissä.

Miksi joistakin ryhmistä sitten tulee esimerkiksi taiteen kuluttajia? Tätä kysymystä on pohdittu jo kauan, niin taiteen tuottajien, markkinoijien, kuin kulutus- ja eriarvoisuustutkijoiden näkökulmista (Bourdieu 1984; DiMaggio 1987; Shrum 1991; Peterson 1992; Peterson–Kern 1996; Mark 2003). Jo Renessanssista lähtien näyttää selvältä, että luokalla on merkityksensä korkeakulttuurina pidettyjen kulutusmuotojen suosimisessa. Tähän liittyy läheisesti nk. Veblen-efekti, yksi kulutussosiologian keskeisimmistä teeseistä ja aikaisimmista lähtökohdista. Sen mukaan omaa varallisuuttaan ja täten myös sosiaalista statustaan voi tuoda esiin kätevimmin ja kiistattomammin kuluttamalla tuotteisiin, joiden yleisesti tiedetään olevan hintavia, ”ekonomisesti kauniita”. Tällä varallisuuden näyttämällä pidetään yllä ja uusinnetaan omaa asemaa. (Dubois–Duquesne 1993, 36; Mäkelä 1994; 248; Toivonen 1996.)

Muun muassa teatterissa käynnillä voidaan näkyvästi ilmaista sekä taloudellista menestystä että käytettävissä olevaa vapaa-aikaa (Shrum 1991, 349). Sama pätee myös muihin näyttävän tai ”näyttäytyvän” kulutuksen korkeakulttuurisiin kohteisiin. Sosiaalisesti konstruoitu jaottelu korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välillä on Bourdieun (1984, 2) mukaan ollut olemassa jo 1600-luvulta lähtien.

Kulttuuriharrastuneisuutta tutkivassa kirjallisuudessa on totuttu pitämään nimenomaan tiettyjä vapaa-ajantoimintoja kulttuuriväritteisinä. Hirschin (1972) määritelmän mukaan kulttuurikulutuksen kohteita (*cultural products*) ovat kaikki kuluttajille suunnatut ei-materiaaliset tuotteet, joiden yleisin tehtävä käyttäjälleen on olla esteettinen tai näyttävä eikä niinkään hyödyllinen. Lukeneisuus (sisältää myös kirjastojen käyttöasteen), erilaisissa esittämissä tapahtumissa, kuten konserteissa ja teattereissa käynti sekä museo- tai monumenttivierailut kuuluvat kulttuurikulutusharrastuksen piiriin.

Edellä mainittujen lisäksi myös itse harjoitettu luovuus lisätään osassa tutkimuksia kulttuuriharrastuksiin. Mikäli käytettävissä olevan aineiston perusteella on mahdollista mennä hienosyisempiin jakoihin, on tavallisesti pyritty luomaan harrastusryppäitä, elämäntapoja tai niche’jä (ks. esim. Mark 2003). Käytännössä kaikissa on kuitenkin kyse samasta asiasta, joskus asiaa

vain lähestytään itse kulutustuotteiden, joskus taas kuluttajien taustamuuttujien kautta.

Musiikkipreferenssien voitaisiin arvella säilyneen vahvimpana muistona nuoruusvuosista, tai vähintäänkin voitaisiin esittää hypoteesi, että joskus omaksuttu musiikkimaku vaikuttaa jossakin määrin yksilöön läpi tämän koko elämän (vrt. Meredith – Schewe 1994). Voisiko tämän perusteella sitten arvioida 60-lukulaisten yhä suosivan eniten juuri niitä musiikkigenrejä, jotka 60-luvulla kuuluivat nuorison suosikkeihin?

Markin (2003) mukaan keskeisimmät muuttujat kulttuurikuluttamisen vaihtelun selittämisessä ovat ikä ja koulutus. Koulutus ja ikä tuntuvatkin esiintyvän usein kulttuurituotteiden kulutusta tutkivien tulosten yhteydessä (Bourdieu 1984; Katz-Gerro–Shavit 1998; Wilska 1999; Räsänen 2003) muttei myöskään yksilön muita ominaisuuksia kuten etnisyyttä, sukupuolta tai asuinalueella olla unohdettu (Bryson 1997, Bihagen–Katz-Gerro 2000, Räsänen 2003). Bourdieun tutkimuksessa koulutuksesta ja sen roolista yhteiskunnassa selviää, ettei koulutus tasoita luokkaeroja kuten tasa-arvoa vaalivissa yhteiskunnissa halutaan usko(tell)a, vaan pikemminkin ylläpitää niitä ja porvariston valta-asemaa. Niin kutsuttu kulttuurinen pääoma syntyy ja kumuloituu erityisesti koulutuksen ja kotikasvatuksen tuottamana, ja sen käyttöä ilmentävät nimenomaan kulttuurituotteiden kulutus ja tiettyihin elämäntapoihin liittyvät ilmiöt. (Bourdieu 1984; Mäkelä 1994, 248, 250–252; Holt 1998; Weininger 2003.)

Vastoin Bourdieun koulutuksen tärkeyden teesiä myötämielisyydestä kulttuurikuluttamista kohtaan onkin kasvatuksen löydetty olevan merkittävän kulttuurituotteiden kuluttamista määräävä tekijä.² van Eijck (1997) esittää tutkimuksessaan, että tutkittaessa kulttuuriharrastuneisuutta muodostuvat vanhempien koulutus ja isän sosioekonominen asema vahvemmitse selittäjiksi kuin itse vastaajan koulutus. Näin ollen kulttuurinen pääoma, joka johdattaa kulttuuriharrastusten pariin näyttäisi muodostuvan nimenomaan kodin sosiaalistavassa vaikutuksessa. Tähän kyetään samalla yhdistämään teoreettinen olettaus kulutuksen homologisuudesta; siitä että luokat ylläpitävät omaa asemaansa kuluttamallaan tavoilla, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle (López Sintas – García Álvarez 2002). Valitettavasti tässä artikkelissa käytettävä aineisto ei tarjoa tietoja vastaajan vanhemmista ja kotitaustoista tarkemmin. Näin ollen on tyytyminen tarkastelemaan vastaajan koulutusta kulttuuripreferenssejä selittäväenä tekijänä.

Kuten Katz-Gerron ja Shavitin artikkelissa, myös aikaisempien tutkimusten (Ericksonin 1996 mukaan Lamont 1992; Peterson 1992) tulokset kertovat siitä, että ylempi statusluokka on kiinnostunut kulttuurin eri muodoista yleensä, eikä heidän kulutustottumuksensa rajoitu pelkkään eliittikulutukseen kulttuurin saralla. Leimaavinta on siis aiempien tutkimusten valossa ollut se, miten ”etu-oikeutetut” ryhmät ”hemmottelevat” itseään monenlaisilla kulttuurimuodoilla

(sitaatit Ericksonilta 1996, 219). Mainitsematta jää yleensä, ehkä itsestäänselvyytenä, että alempien statusryhmien osaksi jää tyytyminen vain yksipuolisemman *low-* tai parhaimmissa tapauksissa *middlebrow-*kulutukseen.

Korkeakulttuuristen tuotteiden kuluttamisesta klassista musiikkia tai musiikkia ylipäättään voidaan ajatella pidettävän kaikkein distinktiivisimpänä, eli sosiaalisia erotteluja tekevimpänä. Bourdieun mukaan ”[t]arvitsee vain pitää mielessä, ettei ole olemassa käytäntöä, joka olisi luokittelevampaa, distinktiivisempää, siis kiinteämmin yhteiskuntaluokkaan ja koulutukselliseen pääomaan liittyvää kuin konserteissa käyminen tai ”jalon” musiikki-instrumentin soittaminen[...].” (Bourdieu 1985, 138). Tämän artikkelin myötä selvinnee myös niin klassisen musiikin, instrumentin soiton kuin konserttienkin asema suurten ikäluokkien kulutuksessa.

Aineisto

Tässä artikkelissa empiiriseen tarkasteluun käytetään Eurobarometri-aineistoa (Christensen 2001), joka on kerätty kyselyhaastatteluin jokaisessa silloisen EU:n viidessätoista jäsenvaltiossa. Aineisto, jonka otos koostuu 16162 havainnosta, on kerätty syyskuussa 2001. Havaintoyksikkönä on henkilö. Aineisto on luonteeltaan poikkileikkaus, ja vaikka Eurobarometri-aineistojen yleiseen luonteeseen kuuluukin pitkittäisanalyysien mahdollistaminen aika ajoin toistuvien kysymyspattereiden samoista aihepiireistä, tarkastellaan tässä artikkelissa vain yhtä ajankohtaa.

Kuten kaikilla aineistoilla, myös kansainvälisellä Eurobarometrillä on vahvuutensa ja heikkoutensa. Sen parhaimpiin puoliin kuuluu ensinnäkin otantamenetelmänä käytetty kansallinen monivaiheinen ositettu otanta, jolla varmistetaan kunkin jäsenvaltion sisällä vallitsevat vastaavuudet populaation keskeisimpien taustamuuttujien kanssa. Näin ollen aineiston ei pitäisi olla vinoutunut sukupuoli-, ikä- tai sosioekonomiselta jakaumaltaan, mikä taas on usein postikyselyillä kerättyjen aineistojen riesana (Toivonen 1999). Toisaalta aineisto on kokonaisuudessaan huomattavan kokoinen, mutta myös jaettuna pienempiin fraktioihin se säilyttää vertailevissa tarkasteluissa analyyseihin tarvittavan riittävän suuren havaintomäärän. Tämä on tärkeää esimerkiksi tarkasteltaessa kulttuurikulutusta eri EU-maiden välillä. Maittaiset havaintomäärät ovat tuhannen vastaajan luokkaa, lukuun ottamatta harvalukuisimpia Pohjois-Irlandia (305) ja Luxemburgia (609). Suomea edustava otos on kooltaan 1023, josta jatkossa käytetään otosta 31–70-vuotiaista, joka koostuu 659 vastaajasta. 60-lukulaisten kohorttiin, joka analyyseissa on vertailukohteena, kuuluu 175 vuosina 1941–1950 syntynyttä vastaajaa. Tulosten tulkinnan kan-

nalta ongelmalliseksi saattaa muotoutua aineistosta käsin se, ettei aineisto ole pitkittäinen, eli näin ollen ei voida seurata 60-luvun nuorten kulttuurikulutustottumusten muotoutumista tähän päivään asti. Tällöin voitaisiin tehdä tulkintoja myös niin ikä- kuin sukupolvivaikutuksista. (ks. ikä-, sukupolvi- ja periodivaikutus, Toivonen 1999; 29–289.) Ikä- ja muihin aikavaikutuksiin pyritään kuitenkin pääsemään käsiksi vertailemalla kohorttien välisiä eroja kulttuurikulutuskäyttäytymisessä.

Analyysi: 60-lukulaisten ja vertailukohorttien kulttuuripreferenssit

Kulttuuriharrastuksia on aineistossa kysytty monella tapaa. Tyypillistä sosiologiselle kirjallisuudelle ja tutkimukselle on pitää vapaa-ajantoimintoja kuten lukemista, musiikkiin ja esittävään taiteeseen liittyviä harrasteita nimenomaan kulttuuriharrastuksina. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita lukemisen määrällisistä piirteistä, sekä musiikki- ja taideharrastusten laadullisten ominaisuuksien linkittymisestä taustamuuttujiin. Yksittäisiä kulttuurikulutusakteja ovat muun muassa teatterissa, oopperassa ja konserteissa käynti, lukeminen, museot sekä monumentit.

Kulttuurin harrastuneisuutta tutkitaan empiirisessä osiossa kolmitahoisesti. Yhtäältä analyysin kohteena on kulttuuriaktiiviteetteihin osallistuminen, esimerkkinä tästä voisi mainita teatterissa tai museossa käynnit. Toisaalta kulttuuriharrastuneisuuden sisältöön ja merkityksiin pyritään pääsemään paremmin kiinni tarkastelemalla musiikkilajipreferenssejä. Kolmanneksi harrastuneisuuteen kuuluu uutta tuottava tai uusinnettava materiaallinen tai immateriaalinen kulttuuri. Näitä luovia kulutusmuotoja edustavat nk. taideharrastukset. Kulttuurikulutustottumuksia selittävinä tekijöinä pidetään aikaisempien tutkimusten tulosten pohjalta sukupuolta, koulutusta, sosioekonomista asemaa sekä asuinpaikan tyyppiä. Iän merkitys kulutuksessa yleensäkin on hyvin merkittävä (ks. esim. Wilska 1999; Räsänen 2003), ja tässäkin artikkelissa tullaan tekemään vertailuja muihin ikäryhmiin jotta 60-lukulaisten kulutuksen ominaispiirteet tulisivat selkeästi esille.

Kulttuuriaktiiviteetit

Aineistossa on tarkasteltu vastaajien kulttuurista aktiivisuutta viimeksi kulu-
neen vuoden sisällä. Taulukko 1 esittää kulttuuriaktiiviteeteiksi luetut vapaa-

	31–40-vuotiaat		41–50-vuotiaat		51–60-vuotiaat		61–70-vuotiaat	
	Ei	1–6 kertaa	Ei	1–6 kertaa	Ei	1–6 kertaa	Ei	1–6 kertaa
Baletti/tanssiesitykset	81	19	84	16	80	17	87	9
Elokuvat	34	60	58	39	61	35	74	23
Teatteri	61	37	58	42	50	48	54	43
Konsertit	60	36	66	33	63	33	71	23
Kirjasto	22	27	26	27	34	25	40	21
Historialliset monumentit	51	40	48	47	53	37	60	39
Museot kotimaassa	61	34	64	33	59	34	54	42
Museot ulkomailla	79	16	74	26	70	22	78	19
Arkeologiset paikat	83	16	83	16	83	13	83	14

Taulukko 1. Kulttuuriharrastukset viimeisen 12 kuukauden aikana syntymäkohortteittain³, suhteelliset osuudet (N=659).

ajan toiminnot sekä niihin osallistumisen viimeisen vuoden aikana. Kulttuurista aktiivisuutta on mitattu käyntikerroilla kuluneen vuoden aikana kussakin tapahtumatyypissä erikseen. Vertailun selkeyttämiseksi kunkin yksittäisen tapahtuman käyntikertoja yhdistettiin, jotta myös saataisiin aikaan jatkossa tarkasteltavien harrastusmuuttujien kanssa yhteensopiva vaihteluväli.

Suosituimmat kulttuuriharrastukset ovat suurten ikäluokkien parissa kirjastossa ja teatterissa käynti. Kirjaston johtoasemaa pönkittää hyvinkin se tosiseikka, että se näyttäneen kuuluvan läheisesti jokapäiväiseen vapaa-ajanviettoon yli seitsemän vuotuisen käyntikerran ollen selvästi tavallisempaa kuin tätä harvemmat käynnit. Toisaalta kirjaston luonteeseen kuuluu olennaisesti syklisyys: tapa, jolla asiakkaat houkuteltaan jatkuvaan käyttöön, on luonnollisesti palautusjärjestelmään sisäänrakennettu, eikä sovi toki unohtaa kirjastossa käynnin maksuttomuutta. Kulttuuriharrastuksista muita ei selvästikään mielletä niin jokapäiväisiksi, vaan niihin osallistutaan lähes pääsääntöisesti harvemmin kuin kerran kahdessa kuussa.

Merkitseviä eroja kohorttien välillä oli vain elokuvissa ja kirjastossa käynnissä. Yllättävästi kirjastossa käynnit eivät olleetkaan sitä todennäköisempiä mitä iäkkäämmästä vastaajasta oli kyse vaan nimenomaan nuorimmat vastaajat käyttivät kirjastoa useimmin.

Taulukossa ei esitetä yli seitsemän vuotuisen käyntikerran saraketta, koska niin useat käynnit ovat marginaalisia lukuun ottamatta kirjastossa käyntiä sekä osalla ikäryhmiä historiallisia monumentteja (suuresta ikäluokasta jopa 5 % ilmoittaa vierailleensa näillä yli 12 kertaa vuodessa) ja elokuvateattereita (31–50-vuotiaat aktiivisimpia, 4 % nuoremmista käynyt 7–12 kertaa kun vastaava luku vanhemmilla on 3 %). Kulttuuriaktiiviteeteissa kuten myös myöhemmin käsiteltävissä taideharrastuksissakin osallistujien määrä vähenee radikaalisti kuuden vuotuisen kerran jälkeen, joten on selkeämpää ja totuutta vastaavampaa

	31–40- vuotiaat	41–50- vuotiaat	51–60- vuotiaat	61–70- vuotiaat
Kuuntelee joka päivä	72	77	71	67
Useita kertoja/ vko	18	15	18	20
Kerran viikossa	6	3	5	3
1-3 kertaa kuussa	2	4	2	2
Harvemmin kuin kerran /kk	2	2	3	5
	100 %	100 %	100 %	100 %
Ei lukenut kirjoja	27	31	33	31
1–3 kirjaa	29	30	29	20
4–7 kirjaa	20	20	20	24
8–12 kirjaa	14	17	14	11
13+ kirjaa	29	31	31	43
Lukenu, muttei osaa sanoa paljonko	8	2	6	2
	100 %	100 %	100 %	100 %

Taulukko 2. Musiikin kuuntelu ja lukeminen⁴, suhteelliset osuudet (N=659).

käyttää jatkossa dikotomisoitua osallistumista kuvaavaa muuttujaa (”on käynyt vähintään kerran” – ”ei ole käynyt viimeisen 12 kk:n aikana”).

Vaikuttaisi siltä, että 60-lukulaiset suosivat hyvin perinteisiä vapaa-ajan harrastuksia, lukemista ja musiikin kuuntelua. Tästä kieli muun muassa kulttuuriharrastuksiin kuuluvan kirjastoissa käymisen korkea suhteellinen osuus (66 % vähintään kerran käynyt), kun seuraavaksi suosituimmassa harrastusmuodossa, teatterissa, kävi vuoden aikana vähintään kerran jo huomattavasti pienempi osuus suuresta ikäluokasta (50 %). Elokuviissa käyntikään ei kiinnostanut kuin noin 39 %:a tarkasteluryhmästä, ja kaikkein vähiten ikäpolvi oli innostunut baletti- ja tanssiesityksistä (80 % ei osallistunut vuoden aikana näihin kertaakaan).

Kulttuuriharrastuneisuutta ei tarvitse välttämättä ”kuluttaa” lähtemällä ja osallistumalla, vaan aiemmin tavalla tai toisella hankituista tuotteista, ja tällöin aktualisoituneista kulutustapahtumista voi nauttia myös moneen otteeseen jälkikäteen. Tätä kulttuuriharrastuneisuuden puolta voidaan mitata lukemisella ja musiikinkuuntelulla.

Lukeminen kuuluu noin kahden kolmanneksen suomalaisen harrastuksiin ja musiikin kuuntelu on vielä yleisempää. Esimerkiksi vain noin 3 % 60-lukulaisista kertoo kuuntelevansa musiikkia harvemmin kuin kerran kuussa, joten musiikin kuuntelun voidaan katsoa lukeutuvan suosituimpiin harrastuksiin. Luettujen kirjojen määrässä mitattuna vanhin vertailtavista ikäryhmistä näyttäisi preferoivan lukemista harrastuksenaan. Tämän uskoisi näkyvän taas toisaalla, eli vähempänä osallistumisena muihin aktiviteetteihin. Toisaalta, tällaisenaan ”analysoituna” emme voi vielä puhua mullistavista tuloksista, joten on hyvä tarkastella lähemmin sitä, minkä tyyppinen musiikki soi 60-lukulaisten ja muidenkin ikäryhmien olohuoneissa.

Musiikin kuuntelu

Musiikkigenre yhdistetään helposti, ja usein hyvin stereotypisesti, kuuntelijansa piirteisiin. Klassinen ja oopperamusiikki nähdään vanhempien tai vähintäänkin koulutettujen ihmisten mielimusiikkina, ja rap sekä hip-hop taas nuorisolakulttuurin osana. Musiikkipreferensseillä katsotaan ilmennettävän omaa elämäntapaa siinä missä vaatteillakin; se on symbolinen erottautumisen ja samaistumisen väline (Bryson 1997).

Aineistossa musiikkigenret esitetään ja kysytään suhteellisen yleisellä tasolla. Musiikkityyppien luokkia on yhteensä vain 11 kappaletta ja vastaajien on oletettu osaavan tehdä itse erottelut tyyliuuntien välillä.

Musiikkilajit tuovat selkeästi esille erot ikäkohorttien välisessä kulttuurin kuluttamisessa. Selvästi suosituinta, eikä ehkä mitenkään yllättävästi, on viisikuusikymppisten parissa iskelmämusiikki. Klassinen musiikki sekä ooppera ovat myös vahvasti edustettuna tässä ikäryhmässä, eikä liene ihmettelyä herrättävää myöskään rock/pop-osaston kuuntelu. Osa tämän genren käyttäjistä kuulune heihin, jotka ovat rockin maihinnoususta asti nuoruudestaan asti olleet vannoutuneita rockin kannattajia. Folk-musiikin suosiota selittää mitä todennäköisemmin myös nuoruuden kokemukset; 60-luvulla nimenomaan rautalankamusiikin ja rock 'n' rollin jäljissä rantautui myös Suomeen folk, jonka esikuvina nuorisolle toimivat ennen kaikkea Dylan ja Donovan (Heiskanen – Mitchell 1985, 270).

Heavy metal/hard rock-, tekno- ja rapmusiikki eivät ole suosittuja keskiikäisten suurten ikäluokkien keskuudessa. Nämä musiikkityylit mielletään yleisesti nuorempien suosikeiksi, ja tällöinkin lienee kyseessä omiin ala-

Musiikin laji	31–40-vuotiaat	41–50-vuotiaat	51–60-vuotiaat	61–70-vuotiaat
Klassinen	29	29	35	38
Ooppera	8	8	19	21
Rock/ Pop	61	38	17	6
Hard rock/ Heavy metal	17	6	3	0
Iskelmä	73	77	83	73
Dance/ House ³	36	44	45	47
Tekno	14	8	4	<1
Rap	10	5	3	<1
Jazz/ blues	25	25	23	14
Folk	19	31	30	46
Maailman musiikki	27	26	20	15

Taulukko 3. Musiikkipreferenssit, suhteelliset osuudet. Mahdollista valita useampi vaihtoehto. Huom. Kursivoituissa lajeissa on ikäryhmien välisiä merkitseviä eroja (N=659).

kulttuureihinsa sijoittuvat genret, jotka eivät ole kovin laajasti tunnettuja ja soitettuja. Rap- ja teknomusiikki ovat nuorimmassa kohortissa huomattavasti suosituimpia kuin muissa ikäryhmissä, mutta kuitenkin vähiten kuunnelluimmasta päästä yhdessä oopperamusiikin kanssa. Suosituinta nuorimmilla on rock- ja popmusiikki kun taas selvästi vanhempien suosikkeja on folkmusiikki. Jatkotarkastelussa musiikkilajit tyypitellään osittain uusiksi luokiksi siten, että toisiaan lähellä olevat kategoriat yhdistetään.

Taideharrastukset

Taideharrastuksiksi kutsuttuja vapaa-ajan toimintoja voidaan aiemman kirjallisuuden perusteella pitää kahdensisältöisenä. Toisaalta osaa taideharrastuksista on totuttu pitämään hieman elitistisinä, ja usein instrumentin soittaminen, laulaminen ja maalaaminen tai muu ns. taidetta aikaansaava toiminta leimataan hieman ”hienommaksi” harrastukseksi. Edeltävien kanssa vastakkain voidaan asettaa yhtä lailla luovat harrastukset, mutta tavallisemmiksi ja yksinkertaisemmiksi harrastuksiksi mielletyt valokuvaaminen, käsitöiden tekeminen ja kirjoittaminen, esimerkiksi kirjeiden tai päiväkirjan muodossa. (Seppänen 1994.)

Aineistoni pohjalta yksiselitteistä jakoperustetta taiteellisiin ja vähemmän taiteellisiin harrastuksiin ei ole, eikä mielestäni aiemman tutkimuksen jako ole täysin perusteltu eikä mielekäskään. Jotta jonkin harrasteen taidesisältö saataisiin selville, pitäisi saada selville myös luovan yksilön tarkoitukset ja ne merkitykset, joita hän harrastuksensa parissa luo. Esimerkiksi valokuvauksessa taiteen tekemisen ja arkipäivän tallentamisen välinen raja on hyvin häilyvä. Näin on varsinkin yhä enenevässä määrin kun on alettu puhumaan jokapäiväisen elämän estetisoitumisesta (ks. esim. Gronow 1997). Näin ollen

	31–40- vuotiaat	41–50- vuotiaat	51–60- vuotiaat	61–70- vuotiaat
Musiikki-instrumentti	20	16	15	13
Laulaminen	33	27	27	27
Näyttelemine	9	7	3	4
Tanssimine	25	24	26	18
Kirjoittaminen	31	24	24	21
Valo(/elo-)kuvaaminen	43	43	35	23

Taulukko 4. Taideharrastuksiin osallistuminen kohorteittain, suhteelliset osuudet. Kursivoidussa on ikäryhmien välisiä merkitseviä eroja (N=659).

tarkastelen luovia harrastuksia yhteisen ”taideharrastusten” nimekkeen alla liittämättä arvolatauksia yksittäisiin harrasteisiin.

Aineistossa kysyttiin taideharrastuksista, joita vastaaja harrastaa yksin tai ryhmässä. Koska osassa harrastuksia osallistujia oli muutenkin vähänlaisesti, päätettiin luokat yhdistää. Tämän johdosta muutama vastaaja tulee mitatuksi kahdesti, mutta tapauksia on siinä määrin vähän, ettei tämä vääristäne tuloksia. Esimerkiksi 60-lukulaisten parissa vain instrumentin soittoa (molempien harrastajia 5 vastaajaa), laulamista (7 vastaajaa) ja valokuvaamista⁶ (1 vastaaja) harrastetaan sekä yksin että ryhmässä.

Taideharrastaminen näyttäisi muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta liittyvän yhteen nuoren iän kanssa. Taulukon ulkopuolelta voidaan mainita, että kohortti 21–30-vuotiaita harrastaa lähes samalla tavalla kuin esitetty nuorin ikäryhmä. Musiikki-instrumentin soitto on selkeästi suosituimpaa näillä nuorilla aikuisilla ja muuten mieltymykset noudattelevat hyvinkin 31–40-vuotiaiden vastaavia. Ainoastaan valokuvaamisessa nuoret aikuiset jäävät samalle tasolle kuin vähiten valokuvaamisesta innostuneet 61–70-vuotiaat. Saattaa olla, että tuloilla olisi selittävä vaikutuksensa erityisesti tämän harrastuksen kohdalla.

Valokuvaaminen näyttäytyy luovista harrasteista eniten ikäsidonnaisena. Valokuvaamisesta voidaan katsoa kasvaneen ajan myötä tietynlainen trendi- ja identiteetinluomisen välineenäkin toimiva harrastus, mitä näkyy ehkä parhaimmin nuoremmissa polvissa. Valokuvaamisen funktio lienee muuttunut radikaaleimmin tarkastelluista taideharrastuksista teknologisen kehityksen myötä. Muiden harrastuksien reunaehdot eivät ole läheskään yhtä teknispainotteisia kuin mitä valokuvaamisen tai elokuvien filmaamisen voi enimmillään olla. Teknologian kuluttamisen ikävaikutuksista voi taas lukea toisaalta (esim. Wilksa 2002).

Kulttuuriharrastukset osana 60-lukulaisten elämäntapoja

Yksittäisten kulttuuriaktiviteettien, musiikkipreferenssien tai taideharrastusten tarkastelusta saamme karkean kuvan tietyn ryhmän toiminnasta. Selkein erotteleva tekijä näytti keski-ikäisten suomalaisten, kuten myös monien muidenkin tutkimusten kohderyhmissä useissa yhteiskunnissa, keskuudessa olevan koulutus. Korkeakoulutus oli läsnä useimmissa korkeakulttuurisena pidetyissä harrastuksissa sekä esimerkiksi klassisen musiikin pitämisessä.

Edellä esitettyjen tulosten pohjalta on hyvä tarkastella kiinnostavimmalta vaikuttaneita kulttuuriharrastuksia lähemmin. Näin saamme kuvan siitä, mitkä tekijät harrastuneisuutta selittävät. Onko kyseessä yleinen suomalainen tapa kuluttaa kulttuuria, vai selittyvätkö jotkut kulutuskäyttäytymisen muodot

paremmin esimerkiksi iästä käsin? Parhaiten tämän selvittämiseen sopii logistinen regressioanalyysi.

Taulukko 5 esittää kiinnostavimpien kulttuuriharrastusten ja musiikkilajien selittäviä tekijöitä. Mallissa selittävinä tekijöinä käytettiin ikää (syntymäkohorttia⁷, johon vastaaja kuuluu, referenssikategoria 61–70-vuotiaat), koulutustasoa (ikää, jolloin koulutus on päättynyt, referenssikategoria 20-vuotiaana tai myöhemmin) sekä sukupuolta (referenssikategoria nainen).

Aineiston pohjalta olisi mahdollista ottaa vertailuun vieläkin vanhempi, 71–80-vuotiaiden kohortti, jossa havaintoja olisi ollut jopa 93. Tällöin kuitenkin todennäköisyys sille, että fyysiset esteet selittävät muita tekijöitä paremmin osallistumattomuutta olisi kasvanut siinä määrin, että mielekkäämmät tulkinnat olisivat tulleet mahdottomiksi.

		V.L	95% L.V.	R ² x100	χ ² (p)
Rock- ja popmusiikin kuuntelu				29,8	157 (.000)
Sukupuoli (ref. nainen)	mies	1,494	1,025 – 2,178		
Ikä koulutuksen päättyessä (ref. 20 tai yli)	–15v	0,431	0,230 – 0,807		
	16–19 v	0,694	0,467 – 1,031		
	31–40	25,473	11,08 – 58,557		
Ikäkohortti (ref 61-70 v.)	41-50	9,318	4,048 – 21,446		
	51-60	3,434	1,449 – 8,139		
Kirjastossa käynti				13,9	67 (.000)
Sukupuoli (ref. nainen)	mies	0,546	0,384 – 0,777		
Ikä koulutuksen päättyessä (ref. 20 tai yli)	–15v	0,258	0,156 – 0,424		
	16–19 v	0,333	0,222 – 0,498		
	31–40	1,693	0,995 – 2,882		
Ikäkohortti (ref 61-70 v.)	41-50	1,444	0,851 – 2,451		
	51-60	1,155	0,701 – 1,905		
Klassisen ja oopperamusiiin kuuntelu				12,7	63 (.000)
Sukupuoli (ref. nainen)	mies	0,432	0,304 – 0,613		
Ikä koulutuksen päättyessä (ref. 20 tai yli)	–15v	0,333	0,199 – 0,557		
	16–19 v	0,450	0,308 – 0,658		
	31–40	0,368	0,219 – 0,618		
Ikäkohortti (ref 61-70 v.)	41-50	0,377	0,223 – 0,638		
	51-60	0,767	0,467 – 1,260		
Valokuvaaminen				10,4	52 (.000)
Sukupuoli (ref. nainen)	mies	0,944	0,676 – 1,319		
Ikä koulutuksen päättyessä (ref. 20 tai yli)	–15v	0,333	0,199 – 0,557		
	16–19 v	0,392	0,273 – 0,564		
	31–40	2,023	1,194 – 3,428		
Ikäkohortti (ref 61-70 v.)	41-50	2,050	1,203 – 3,492		
	51-60	1,698	0,999 – 2,886		
Baletti/ tanssiesitykset				8,1	32 (.000)
Sukupuoli (ref. nainen)	mies	,682	0,443 – 1,050		
Ikä koulutuksen päättyessä (ref. 20 tai yli)	–15v	0,378	0,196 – 0,730		
	16–19 v	0,321	0,195 – 0,529		
	31–40	0,807	0,640 – 2,398		
Ikäkohortti (ref 61-70 v.)	41-50	1,003	0,502 – 1,980		
	51-60	0,636	0,819 – 3,016		

Taulukko 5. Eräiden kulttuuriharrastusten ja musiikkilajien selittäminen logistisella regressiolla, 31–70-vuotiaat (N=659). Vedonlyöntisuhde (V.L), 95 % luottamusväli (L.V.) , Nagelkerken selitysprosentti (R² x100) ja mallin khin neliö (χ²) tilastollisen merkitsevyyden (p) kanssa.

Kulttuurikuluttamista näytti selittävän verraten hyvin malliin sisällytetyt sukupuoli, ikä ja koulutus, kuten oli oletettavaakin aiemman tutkimuksen pohjalta. Koulutus oli selittäjistä selkeästi universaalein ollessaan jokaisessa esimerkkikulutuskohteemme mallissa merkitsevä. Esimerkiksi korkeimmin koulutettu luokka kuuntelee klassista musiikkia kolme kertaa todennäköisemmin kuin vähiten koulutetut, ja samalla naisten todennäköisyys klassisen preferointiin on yli kaksinkertainen miehiin verrattuna. Iällä on yhtä kaikki vaikutusta klassisesta musiikista pitämiseen. Vanhimmat ikäpolvet pitävät tästä musiikkilajista selvästi eniten, ja ero tuleekin merkitsevästi esille vasta verrattaessa yli ja alle 50-vuotiaiden ryhmiä (kaksi ensimmäistä ja kaksi viimeistä kohorttia). 60-lukulaisilla ja heitä vanhemmilla eivät mieltymykset klassisen suhteen juurikaan poikkea toisistaan.

Esitetyistä malleista voidaan huomata, että baletti- ja tanssiesityksissä merkitseviä eroja selittää ainoastaan koulutus, ja kirjastossa käynnin kohdalla sekä koulutus että sukupuoli. Ikä on merkitsevä selittäjä mallissa näin ollen siis vain rock- ja popmusiikin, klassisen musiikin sekä valokuvaamisen kohdalla. (Taulukon ulkopuolelta voidaan mainita myös samainen tendenssi teatterissa käynnin suhteen) Kiinnostava yksityiskohta löytyy kirjaston kuluttamisesta, vaikeivät erot olekaan merkitseviä eikä niitä näin ollen vedonlyöntisuhteita voida *suoraan* soveltaa kirjaston käytön todennäköisyyksiksi. Aineiston pohjalta nimittäin selviää, että mitä nuorempi vastaaja on, sitä taipuvaisempi hän on käyttämään hyväkseen kirjastopalveluja. Kuitenkin naisen ja korkeasti koulutetun voidaan luotettavasti ennustaa käyvän muita huomattavasti enemmän kirjastossa.

Tilastollisesti merkitseviä erotteluja syntyi kaikissa taustamuuttujissa, mutta kuitenkin siten, että erityisesti miessukupuoli vaikutti rockin ja popin kuunteluun (miehet puolitoista kertaa todennäköisemmin) kun taas valokuvausharrastukseen ei sukupuolella liiemmin ollut merkitystä. Taulukon ulkopuolelta voidaan mainita instrumentin soittamisen, ja kirjoittamisen sekä taulukossa esiintyvän valokuvaaminen olevan selkeimmin korkeammin koulutettujen harrastuksia.

Logistisen regressioanalyysin pohjalta voi esittää 60-lukulaisten kulttuuriharrastusten olevan selkeästi poikkeavat nuoremmista sukupolvista klassisen musiikin ja teatterissa käynnin suuntaan. Perinteisesti korkeampina tai vakavampina pidetyt kulttuurituotteet näyttäisivät siten vielä olevan sosiaalisen kädenväännön tärkeitä apuvälineitä ainakin vanhemmilla polvilla.

Analyysissa otettiin huomioon myös koulutuksen ja sukupuolen, sekä koulutuksen ja iän väliset yhteisvaikutukset, mutta minkään kulutuskohteen kohdalla interaktiot eivät tulleet merkittäviksi. Mallit toimivat paremmin ilman yhteisvaikutusta, mistä syystä vain päävaikutukset esitetään tässä artikkelissa.

Taulukosta voi siis todeta, että valitut selittäjät, koulutus, ikä ja sukupuoli selittävät suhteellisen hyvin kulttuurikulutusta, parhaiten valituista kuitenkin popin ja rockin kuuntelua. (Taulukon ulkopuolelta selviää myös samankaltainen malli teatterin kulutusta kohtaan.) Erot tunnusluvuissa on kuitenkin siinä määrin vähäiset, että mallin voidaan ajatella selittävän kaikkia valittuja kulutusakteja suhteellisen hyvin.

Lopuksi

Suuret ikäluokat muistuttavat kulttuurin kulutustavoiltaan jotain sellaista, mitä yleisesti miellämme keski-ikäisten kulutustapojen olevankin. Lievä pettymys kyllä on, ettei suhtautuminen rock- ja popmusiikkiin vaikuta olevan enää yhtä kiihkeää kuin mitä se nelisenkymmentä vuotta sitten saapuessaan oli. Toisaalta on kuitenkin pidettävä mielessä se, ettei aineistomme mahdollisesti paljasta kaikkia hienosyisiä pitämisen kategorioita, vaan tyyllittelyt katoavat karkeiden luokkanimekkeiden taakse. Popmusiikki eroaa nykyään huomattavasti popista neljäkymmentä vuotta sitten, ja sama tilanne on tietysti myös monessa muussa musiikkityypissä.

60-lukulaisista piirtyy aineiston avulla kuva kirjastossa käyvistä ja klassista musiikkia kuuntelevista naisista sekä valokuvaavista että iskelmämusiikkia kuuntelevista miehistä. Jaottelua korkea- ja matalakulttuurisiin kulutuskoh-teisiin on tämän analyysin perusteella lähes mahdotonta tehdä, sillä useiden kulutusobjektien taakse voi kätkeytyä sekä kunnianhimoisen korkeita taiteel-lisia tavoitteita että tavanomaisia arkisia viihdyttäviä elementtejä. Muutamissa kohdin koulutuksen merkitsevyyden voi tulkita merkiksi myös korkeakulttuu-risesta tuotteesta, mutta näiltäkin osin jatkotutkimukselle on paikkansa.

Musiikkilajipreferenssit ovat yllättävän homogeenisiä 60-lukulaisten kes-ken. Merkitseviä eroja musiikin kuuntelussa syntyy huomattavasti kulttuuri-harrastuksia vähemmän. Selkeimpänä erona on klassisen musiikin suosiminen naisten keskuudessa (48 % naisista kun taas vain 20 % miehistä pitää klas-sisesta). Samanlainen sukupuolittain eriytynyt musiikinlaji on jazz ja blues, josta 30 prosenttia naisista ilmoittaa pitävänsä kun taas miehistä vain runsas kymmenesosa (14 %) pitää tästä tyylistä. Muut taustamuuttajat eivät aiheuttaneet tilastollisesti merkitseviä eroja. Tämä on yhtäältä yllättävääkin; teorian pohjalta olisi luullut musiikkilajien erottelevan vielä selvemmin. Toi-saalta, ehkä suomalaisessa yhteiskunnassa erojen löytäminen musiikkikulutuk-sessa ei ole kovinkaan helppoa. Eron tekeminen olisi voinut olla selkeämpää, mikäli musiikkityyppien sijaan luokkia olisi tarkennettu artisti-, yhtye- tai vastaavanlaisen tyylistään mukaan.

Kirjaston käyttö erosi 60-lukulaisten kesken merkittävästi sekä koulutuksen että sukupuolen mukaan. Korkealla koulutuksella oli selkeä positiivinen riippuvuussuhde kirjaston suosimisen kanssa, kuten myös kaikilla muillakin eroja synnyttävillä kulttuurimuodoilla. Samansuuntainen vaikutus oli myös naissukupuolella. Tämä havainto saa tukea aiemmissa tutkimuksissa esitetyistä hypoteeseista ja tuloksista (esim. Bihagen – Katz–Gerro 2000).

Jotta tutkimuskohteena olevien suurten ikäluokkien kulttuuriharrastuneisuus asettuisi oikeaan suhteeseen, päätettiin vertailu kulutusmuotojen yleisyydestä tehdä muihin ikäluokkiin. Mikäli suuria ikäluokkia nuoremmat ja vanhemmat ryhmät noudattelisivat kutakuinkin samanlaista makua kulttuuriharrastustensa suhteen, voitaisiin tämän makutyypin olettaa olevan ominaista suomalaiselle nykypäivän yhteiskunnalle ylipäätään. Tällöin kiinnostavaa olisi tietysti vertailu vaikkapa Euroopan unionin tasolla. Mikäli kuitenkin 60-lukulaiset ovat selvästi omaksuneet aivan uniikit tavat kuluttaa kulttuuria, voidaanakin puretua aikamuuttujien vaikuttavuuteen. Mikä yhteiskunnallinen tapahtuma liittyy yhteen kokonaista suurta ikäpolvea erottaen heidät kuitenkin samalla selvästi muista aiemmin ja myöhemmin syntyneistä kohorteista?

Kun vertailtiin taideharrastuksia ja musiikinkuuntelua iällä (tai sukupuolella) näytti olevan yhteys siihen että koulutuksen aste määrää kulutuskäyttäytymistä. Mitä vanhempi kohortti oli kyseessä, sitä vähemmän koulutus luo eroja kuluttamisessa. Vanhimmassa, 61–70-vuotiaiden vertailuryhmässä vain klassinen musiikki on selkeästi korkeammin koulutettujen väline erottautua. Kun siirrytään nuorempaan ryhmään, 60-lukulaisiin, on käytössä jo selkeästi kaksi distinktiivistä välinettä: valokuvaaminen sekä kirjoittaminen. Klassinen musiikki on myös suurille ikäluokille vielä mieluinen musiikkityyppi ja erotautumisvälineeksi myös luokiteltava kulutuskohde.

Nuoremmiksi vertailukohdiksi otettiin selkeästi aikuisten ikäryhmät, alkaen 31-vuotiaista. Tällä valinnalla on selkeä teoriasta lähtevä selitys: koulutuksen vertailu ei ole mielekäästä joukolle, joista osa vielä rakentaa korkeakoulutuksellista sivistystään.

Kuten jo aiemminkin todettiin, osoittautuivat nämä vireimmässä aikuisiässä olevat yllättävän vähän harrastaviksi. Osaselityksenä tähän saattaisi olla työuran ja lapsiperheen yhteensovittamisen aikaa vievyys. Koulutuksen merkitys kulttuurin kuluttamisessa ja mahdollisesti myös kuluttamisessa yleensä näyttäisi tulevan yhä tärkeämmäksi ajan kuluessa.

Kiinnostavaksi tulokseksi nousikin se, ettei koulutuksen vaikutus kulttuuriharrastuneisuuteen näyttänyt olevan läheskään aina yhtä hyvin erotteluja tekevää kuin sukupuolen. Tätä tukevat Ruotsissa tehdyn Bihagenin ja Katz-Gerron (2000) tutkimuksen samansuuntaiset tulokset. Varsinkin musiikkilajipreferenssien kohdalla olisi ollut odotettavissa suurempaa eriytymistä. Molempien tekijöiden merkitystä korostavia tutkimuksia aiemmasta kulttuurikulutuksen

kirjallisuudesta kuitenkin löytyy, eikä koulutuksen merkitystä tässäkin artikkelissa voida ylenkatsoa.

Koska erot sukupuolten välillä ovat huomattavasti selkeämmät suurten ikäluokkien kuin nuorempien polvien kohdalla, voidaan tulkita, että vanhemmat harrastavat enemmän ”miesten/naisten kesken” kun taas nuoremmilla sukupolvilla on mahdollisesti pariskunnittain yhteisiä harrastuksia. Vaihtoehtoisesti voidaan ajatella, että harrastusten sukupuolittainen jakautuminen on liudentunut ajan myötä, eikä selviä miesten ja naisten harrastuksia enää nykyään ole.

Koulutuksen luonteen muutokset, korkeakoulutuksen laajajohjaistuminen jopa massakoulutus lienevät syitä siihen, miksi nykyään kulttuurikuluttamisella erottautumista pitää etsiä yhä monimutkaisempien harrastusyhdistelmien kautta, joista tosin läheskään kaikki eivät kuulu tässä tutkittuun kulttuurikulutukseen (Kyrö 2002; Jokinen 2003). Samalla kun muodot moninaistuvat, menettävät myös vanhat vahvasti elitistiset kulutusmuodot voimaansa. Nuoremmalla kohortilla harrastukset ovat vähemmän eriytyneitä niin sukupuolittain kuin koulutuksenkin suhteen, eli yksilölliset valinnat ja mieltymykset määrännevät yhä aikaista enemmän. Jokaisella ajalla näyttäisi olevan omat erottelijansa.

Tästä voitaisiin esittää muutama kysymyksen muotoon aseteltu johtopäätös ja jatkotutkimuksen aihe: Kuoleeko klassisen musiikin erotteleva asema samalla kun nykyiset eläkeläiset kuolevat? Voiko erottelevia kulttuuriharrastuksia löytää yksinomaan tarkastelemalla korkeasti koulutettujen kulutusta? Selvältä vaikuttaa se, että voidakseen tulkita harrastusmuodon erottelevaksi pitäisi tutkijalla olla vankka aikalaistuntemus koko tarkastelujoukkonsa elinkaaren aikaisista vuosista. Näin on varsinkin, mikäli Diltheyn (Toivosen 1996, 269–270 mukaan) tunnettua hypoteesia on uskominen, eli avainkokemukset jättävät pysyvän jäljen vain, mikäli ne tapahtuvat vastaanottajalle suotuisaan, sensitiiviseen ja herkkään aikaan nuoruudessa.

Viitteet

- ¹ Tässä artikkelissa viitataan kohortilla nimenomaan syntymäkohorttiin. Kaikille jatkossa mainituille kohorteille pätee se, että ne ovat määritelty vastaajan syntymäajankohdan mukaan siten, että kukin kohortti koostuu kymmenen vuoden sisällä syntyneistä yksilöistä. Keskeisin kohortti artikkelissa on 60-lukulaisten kohortti, joka tässä kyllä vastoin Toivosen (1996, 273) syntymäkohortin määritelmää on nimitys 60-luvulla nuoruutensa eläneistä mutta vuosina 1941–50 syntyneiden joukosta. On perusteltua käyttää termiä ”60-lukulaiset” ja kohorttia toistensa

- yhteydessä, koska yleisesti 60-lukulaisina pidetään juuri näitä 40–50 -lukuilla syntyneitä suuria ikäluokkia.
- ² Toisaalta on pidettävä mielessä, että Bourdieulle kotitausta on kulttuurisen pääoman syntymisen kannalta myös erittäin relevantti; ellei jopa tärkeämpi kuin koulutus, jonka voidaan nähdä olevan suoran seurauksen kasvatuksesta.
- ³ Syntymäkohortit ovat nuorimmasta alkaen: vuosina 1961–70 syntyneiden 31–40-vuotiaiden kohortti (N=183), vuosina 1951–60 syntyneiden 41–50-vuotiaiden kohortti (N=172), vuosina 1941–50 syntyneiden 51–60-vuotiaiden ”suurten ikäluokkien” kohortti (N=175) sekä vuosina 1931–40 syntyneiden 61–70-vuotiaiden kohortti (N=129).
- ⁴ Taulukossa on esitetty ”harrastuslukeminen” eli laskelmista ollaan jätetty huomiotta sekä työ- että opiskelutarkoituksessa luettu kirjallisuus. Lukeminen on mitattu viimeisen 12 kuukauden aikana luettujen kirjojen määrästä. Ei-lukeneiden osuus mitattu kaikista vastaajista, luettujen kirjojen määrä lukeneiden vastaajien joukosta.
- ⁵ Tässä kohdassa suosittelisin olemaan skeptinen ja kääntämään katseen kysymyslomakkeen suomennokseen. Mikäli kategoria ”Dance/House” olisi käännetty tanssimusiikiksi, vaikuttaisivat vastaukset olevan samassa linjassa iskelmämieltyymysten kanssa. Mikäli suomennosta ei olisi tehty, olisi kaksi vaihtoehtoa: Joko osa vastaajista ei ole tuttu genre-terminologian kanssa, tai sitten saamme olla todistamassa paljastusta vähän valoa saanutta suomalaisten keski-ikäisten underground musiikkikulttuurista. Suomenkielisestä lomakkeesta käy ilmi, että käänнос on puolituinen: ”Tanssi/house-musiikki”.
- ⁶ Aineistossa on kysytty sekä valokuvaamisen että filmaamisen, ”elokuvaamisen” harrastamista samalla kysymyksellä. Viitataan jatkossa selkeyden vuoksi *valokuvaamiseen*, vaikka lukijan on hyvä pitää mielessä, että osa harrastajista saattaa valokuvaamisen sijaan esimerkiksi filmata lyhytelokuvia.
- ⁷ Syntymäkohortit ovat nuorimmasta alkaen: vuosina 1961–70 syntyneiden 31–40-vuotiaiden kohortti (N=183), vuosina 1951–60 syntyneiden 41–50-vuotiaiden kohortti (N=172), vuosina 1941–50 syntyneiden 51–60-vuotiaiden ”suurten ikäluokkien” kohortti (N=175) sekä vuosina 1931–40 syntyneiden 61–70-vuotiaiden kohortti (N=129).

Lähteet

- Bihagen, Erik – Katz-Gerro, Tally (2000) Culture Consumption in Sweden: The Stability of Gender Differences. *Poetics*, Vol. 27, Issue 5–6, 327–349.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge: London.
- Bourdieu, Pierre (1985) *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino: Tampere.

- Bryson, Bethany (1997) What about the univores? Musical dislikes and group-based identity construction among Americans with low levels of education. *Poetics*, Vol. 27, Issue 3, 141–156.
- Christensen, Thomas (2001) *Eurobarometer 56.0: Information and Communication Technologies, Financial Services, and Cultural Activities, August-September 2001* [elektroninen aineisto]. European Opinion Research Group EEIG: Brussels [tuottaja], 2001. Zentralarchiv für Emprische Sozialforschung, Cologne: Germany/ Inter-university Consortium for Political and Social Research, Ann Arbor: MI [jakajat], 2003. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto: Tampere [jakaja], 2003.
- DiMaggio, Paul (1987) Classification in Art. *American Sociological Review*, Vol. 52, No. 4, 440–455.
- Dubois, Bernard – Duquesne, Patrick (1993) The Market for Luxury Goods: Income versus Culture. *European Journal of Marketing*, Vol. 27, No. 1, 35–44.
- Erickson, Bonnie H. (1996) Culture, Class and Connection. *The American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 1, 217–251.
- Gartman, David (1991) Culture as Class Symbolization or Mass Reification? A Critique of Bourdieu's Distinction. *American Sociological Review*, Vol. 97, No. 2, 421–447.
- Gronow, Jukka (1997) *The Sociology of Taste*. Routledge:London.
- Heiskanen, Ilkka – Mitchell, Ritva (1985) *Lättähatuista punkkareihin*. Otava: Helsinki.
- Hirsch, Paul M. – Fiss, Peer C. (2000) Doing sociology and culture: Richard Peterson's quest and contribution. *Poetics*, Vol. 28, Issues 2–3, 97–105.
- Hirsch, Paul M. (1972) Processing Fads and Fashions. *American Journal of Sociology*, Vol. 77, No. 4, 639–659.
- Holt, Douglas B. (1998) Does Cultural Capital Structure American Consumption? *Journal of Consumer Research*, Vol 25, June, 1–25.
- Jokinen, Kimmo (2003) Kirjoitetut rockmuistot. Musiikki muistina. Teoksessa: *Hyvää paha rock 'n' roll: sosiologiaa kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista*, toim. Kimmo Saaristo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki
- Kyrö, Matti (2002) *Finnish abstract of the OECD Report "Education at a Glance 2002"*. Ministry of Education: Helsinki.
- Lamb, Stephen (1989) Cultural Consumption and the Educational Plans of Australian Secondary School Students. *Sociology of Education*, Vol. 62, No. 2, 95–108.
- Lamont, Michèle (1992) *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. University of Chicago Press: Chicago.
- López Sintas, Jordi – García Álvarez, Ercilia (2002) Omnivores Show up Again. The Segmentation of Cultural Consumers in Spanish Social Space. *European Sociological Review*, Vol. 18, No. 3, 353–368.
- Mark, Noah (2003) Culture and Competition: Homophily and Distancing Explanations for Cultural Niches. *American Sociological Review*, Vol. 68, No. 3, 319–345.

- Meredith, Geoffrey E. – Schewe, Charles (1994) *Cohort Analysis: A New Marketing Tool*. Working Papers Series, 21:1994, School of Economics and Management. Lund University: Lund.
- Mäkelä, Johanna (1994) Pierre Bourdieu – Erottautumisen teoreetikko. Teoksessa: *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*, toim. Risto Heiskala. Gaudeamus: Tampere.
- Peterson, Richard A. – Kern, Roger M. (1996) Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, Vol. 61, October, 900–907.
- Peterson, Richard A. (1992) Understanding Audience Segmentation: From Elite and Mass to Omnivore and Univore. *Poetics*, Vol. 21, Issue 4, 243–258.
- Richards, Greg (1996) Social Context in Cultural Tourism. Teoksessa: *Cultural Tourism in Europe*, toim. G. Richards, 47–70. CAB International: Oxon.
- Räsänen, Pekka (2002) Imaginäärinen kulutus, rakenteelliset olosuhteet ja luokkaidentifikaatio. Teoksessa: *Tieteellisen sosiologian puolesta. Taloussosiologian tutkimuspäivä 23.11.2001*, 79–99. Turun kauppakorkeakoulun sarja Keskustelua ja raportteja, 3:2002. Turun kauppakorkeakoulu: Turku.
- Räsänen, Pekka (2003) *In the Twilight of Social Structures: A Mechanism-Based Study of Contemporary Consumer Behaviour*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B – Osa 263. Turun yliopisto: Turku.
- Rössel, Jörg – Beckert-Ziegleschmid, Claudia (2002) Die Reproduktion kulturellen Kapitals. *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 31, Heft 6, 497–513.
- Seppänen, Susanna (1994) Creative leisure activities. Teoksessa: *Culture of the Everyday. Leisure and Cultural Participation in 1981 and 1991*, M. Liikkanen ja H. Pääkkönen (toim.), 7–19. Culture and the media 1994: 3. Statistics Finland: Helsinki.
- Shrum, Wesley (1991) Critics and Publics: Cultural Mediation in Highbrow and Popular Performing Arts. *American Journal of Sociology*, Vol. 97, No. 2, 347–375
- Toivonen, Timo (1996) Luokat ja kulutus. Episodi massakulutuksen läpimurrosta 1955–1971. *Sosiologia*, Vol. 33, No. 1, 35–48.
- Toivonen, Timo (1999) Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. WSOY: Helsinki.
- Toivonen, Timo (2003) Kyllä salissa huutaa saa. Suomen ensimmäinen rock 'n' roll –konsertti. Teoksessa: *Hyvää paha rock 'n' roll: sosiologiaa kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista*, toim. Kimmo Saaristo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- van Eijck, Koen (1997) The impact of family background and educational attainment on cultural consumption: a sibling analysis. *Poetics*, Vol. 25, Issue 4, 195–224.
- Veblen, Thorstein (2003) *Joutilas luokka*. Art House: Helsinki. (Alkuper. (1899) *The Theory of the Leisure Class*. Macmillan Company.)
- Weininger, Elliot B. (2003) Class Analysis and Cultural Analysis in Bourdieu. *Economic Sociology - European Electronic Newsletter*, Vol. 4, No. 2. (March), 9–17. [Luettu 3.4.2003 www.siswo.uva.nl/ES/]

- Wilska, Terhi-Anna (1995) *Born to Be Consumers? Consumption Patterns of Young People between 1981 and 1990*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja D, 4:1995. Turun kauppakorkeakoulu: Turku.
- Wilska, Terhi-Anna (1999) *Survival with Dignity? The Consumption of Young Adults during Economic Depression: Comparative Study of Finland and Britain 1990–1994*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A, 3:1999. Turun kauppakorkeakoulu: Turku.
- Wilska, Terhi-Anna (2002) Laiteniilot ja perässähihtäjät. Nuorten kulutustyyliä ja teknologiasuuntautuminen. Teoksessa: *Pakko riittää. Näkökulmia nuorten kulutukseen ja velkaantumiseen*, toim. Minna Autio et al., 144–176. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 24. NTV: Helsinki.
- Wilska, Terhi-Anna – Virtanen, Taru (2002) Tyylittelyä ja tiukkaa taloutta – Nuorten toimeentulo ja kulutus 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa: *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, toim. Heikki Silvennoinen. Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisosiain neuvottelukunta: Helsinki.

Pekka Mustonen, Antti Honkanen
& Janne Ahtola

Suuret ikäluokat muuttuvan matkailun keskiössä

Tässä artikkelissa keskitytään eräaseen kulutuksen keskeiseen osaan, matkailuun ja vapaa-aikaan. Pyrkimyksenä on tarkastella, onko ulkomaanmatkailusta tullut tärkeä osa kaikkien suomalaisten elämää, ja onko eri ikäluokilla erilainen suhde siihen. Ikäluokista erityistä huomiota saavat niin sanotut suuret ikäluokat, joiden nuoruudessa syntyi ilmiö, jonka nykyään tunnemme massaturismina.

Matkailun muuttumista osaksi elämäntapaa on varmasti lisännyt se, että suomalaisten nykyisin ruokaan ja päivittäistavaroihin käyttämä rahamäärä on suhteessa selvästi pienempi kuin aikaisemmin (Tilastokeskus 2003; ks. myös Toivonen 1994). Tällöin kulutuksesta entistä suurempi osuus voidaan käyttää vapaa-ajan toimintaan. Rojekin (1995, 171) mukaan vapaa-aika voidaan nykyään nähdä erottamattomana osana muuta elämää, ei siitä irrotettavissa olevana elementtinä. Matkailusta on tullut osa elämäntapaa, joskaan ei voida sanoa varmasti sitä, onko matkailun merkitys elämäntavan osana kaikille ikä- ja tuloluokille samanlainen.

Matkailun muuttumista tärkeäksi osaksi ihmisten elämää voidaan peilata postmodernin kulutuksen teorioihin, joiden mukaan ihmisen toimintaan vaikuttavat rakenteet, kuten sosiaaliluokka ja ikäluokka, olisivat menettäneet merkitystään. Tällöin voidaan ajatella, että matkailusta on tullut entistä useammille erilaisiin ryhmiin kuuluville ihmisille osa elämäntapaa.

On kuitenkin selvää, että matkailu on joillekin merkittävämpi osa elämäntapaa kuin toisille. Postmodernisoitumisteorian mukaan ihmisten välillä havaittavat erot ovat rakenteellisista taustamuuttujista riippumattomia. Toisaalta esimerkiksi tulotasolla tulee varmasti olemaan aina keskeinen osa kulutusta ohjaavana tekijänä, vaikka sen vaikutus olisikin vähentynyt. Täysin ilman

tuloja olevan henkilön kuluttaminen on tuloja nauttivan henkilön kulutusta pienempää, jolloin postmodernisoitumisen voidaan olettaa koskevan vain osaa riittävän tulotason saavuttaneita ihmisiä.

Tämän tutkimuksen keskeisen muuttujan, ikäluokan, yhteenkään ryhmään kuuluminen ei kategorisesti poista mahdollisuutta matkustaa. Postmodernisoitumisteessin mukaan ikäluokan ei pitäisi kuitenkaan enää vaikuttaa ihmisten matkailukäyttäytymiseen. Rakenteiden merkityksen väitetystä pienenemisestä huolimatta totesimme esimerkiksi tulojen oletettavasti yhä vaikuttavan jossain määrin matkustamiseen, jolloin vakioimalla muita rakenteellisia taustatekijöitä on mahdollista tarkastella, onko matkailusta tullut kaikissa ikäluokissa yhtä tärkeä osa elämäntapaa. Toisaalta jo artikkelimme lähtökohdan mukaan matkailun postmodernisuus on vähintäänkin suhteellista, sillä yhteiskunnan muutoksista huolimatta kuluttaminen matkailuun on yhä joillekin ylellisyyttä.

Matkailu postmodernina kulutuksena

Postmodernin käsitteen ympärillä käytävä keskustelu on syytä aloittaa toteamalla, että yhtä yleistä postmodernin teoriaa ei ole olemassa. Usein postmodernin käsitteellä tarkoitetaan jotain uutta, jotain sellaista, joka ei helposti istu vanhoihin paradigmatteihin. (ks. Best & Kellner 1997, 21–23.) Yleisesti ottaen postmodernin teoriat liittyvätkin siihen, että modernit elämäntavat ovat kokeneet muutoksia, ja uusille ilmiöille on haluttu keksiä yhteisiä nimittäjiä. Lisäksi kaikki tutkijat eivät ole ottaneet postmodernin käsitettä omakseen, vaan kutsuvat muutoksia eri nimillä. Esimerkiksi Beck, Giddens ja Lash (1995) kutsuvat nykyistä yhteiskuntaa, jossa modernin yhteiskunnan rakenteet ovat murentumassa, refleksiiviseksi moderniksi. Yhtä kaikki, oli kyse sitten postmodernista tai refleksiivisestä modernista, taustalla piilevät ajatukset ovat hyvin samankaltaisia. Näiden uusien teorioiden avulla uudet ilmiöt, uudet tavat toimia ja uudet kulutuskulttuurin muodot voidaan helposti niputtaa saman kirjavan sateenvarjon alle.

Beckin (1992) mukaan nyt onkin siirrytty teollistuneesta yhteiskunnasta riskiyhteiskuntaan, jossa maiden rajat ja sosiaaliluokat ovat menettäneet merkitystään ja luokkien väliset raja-aidat ovat muuttuneet sektoreiden välisiksi raja-aidoiksi (Lash & Urry 1994, 33). Näin oletetaan käyneen työn ja vapaa-ajan merkitykselle ihmisten elämässä. Toisin kuin modernissa yhteiskunnassa, postmodernissa maailmassa työn asema elämän keskeisimpänä elementtinä on heikentynyt, kun taas vapaa-aika voidaan nähdä ravintoon ja kotiin verrattavissa olevana välttämättömytenä.

Harri Hautajärveä (1998) siteeraten nykyisen turismin myötä ihmiskunnan historiassa on tultu uuteen, erikoiseen vaiheeseen, jota voidaan nimittää moderniksi globaali-nomadismiksi. Matkailusta on tullut todellinen massailmiö, kulutuksen erikoisalue, joka on suuntautunut maapallon eri tavoin ainutlaatuisille ja luonnonkauniille alueille. Antropologi Claude Lévy-Straussin mukaisesti maailma on käynyt liian pieneksi, eikä matka enää juuri voi tarjota neitseellistä, vaan tahrintunneen kokemuksen. Yhteiskuntateoreetikko Paul Virilion mukaan maailma on loppunut, historioitsija Fransisco Fukuyama on julistanut historian loppuneen, kun sosiologi Jean Baudrillard on painottanut ”vain” matkustamisen loppua. (Varpio 1997, 10.)

Mowforthin ja Muntin (1998, 53) mukaan turismi on muuttunut monella tasolla. Fordistisesta tuotantomallista on siirrytty postfordistiseen tuotantomalliin, ja modernista turismista postmoderniin turismiin. Massojen valmiiksi pakatusta turismista on siirrytty yksilölliseen joustavaan turismiin.

Samalla kun turismin sosiaalista, kulttuurista ja ekologista vastuuta painottava puoli on nostanut päätään, on myös kestävä kehitys saatu mahtumaan tähän muutosten matriisiin. Kirjallisuus onkin tulvillaan uudenlaisen turismin kuvailuja ja määritelmiä. Monet näistä, kuten juuri Mowforthin ja Muntin (mt.) kuvaamat muutokset pohjautuvat selvästi Poonin (1993) Uuden Turistin (*New Tourist*) määritelmiin. Uudet turistit ovat kokeneempia, joustavampia, itsenäisempiä ja ympäristötietoisempia, kun vertailukohtana on ”perinteinen” massaturisti. Uusi turisti on siis aiempaa individuaalisempi ja tietoisempi matkailun olemuksesta. Samankaltaisia adjektiiveja voidaan löytää myös postmodernin turistin määritelmistä.

Teoriaan postmodernista matkailusta kuuluukin keskeisenä osana yksilöllisyyden korostaminen. Postmodernin yksilöllisyyden oletetaan vaikuttavan matkailussa siten, että suurten massojen valmistamattomien vastapainona vaihtoehtoiset matkailumuodot ovat yleistyneet kiihtyvällä vauhdilla. Näin matkailua voidaan ajatella hyvänä esimerkkinä siitä, mihin postmodernille ajallemme ominainen elämysten kaipuu ja kokemusnarkomania lopulta johtavat. Ilmiötä selittää Colin Campbellin käsitys kulutuksen muutoksesta. Silloin kun puute ja tarve ovat arkipäiväisiä asioita, on perustarpeiden tyydytys etusijalla verrattuna mielihyvän etsimiseen. Kun perustarpeet on tyydytetty, aletaan mielihyvää etsiä sen itsensä takia. Perinteinen hedonisti kuitenkin osaa etsiä mielihyvää vain niistä käyttäytymismalleista, joita perinteisten tarpeiden tyydyttäminenkin vaatii. (Campbell 1987, 65–69.) Sen sijaan moderni hedonisti etsii kuluttamisesta ennen kaikkea uutuuden kokemisen viehätystä (mt. 1995, 118).

Nuoria repputuristeja pidetään usein juuri yksilöllisen matkailun esimerkkeinä. Yksilöllisyys on kuitenkin häilyvä käsite, sillä kärkeistetyksi voidaan väittää, että yksilöllisestä matkailusta on tullut muoti-ilmiö (vrt. Wahab & Pigram 1997, 23). Kun modernin turistin massasta erottuneet repputuristit on ennen voitu

nähdä edelläkävijöinä, allosentrikkoina (ks. Plog 2001), jotka ovat avanneet polut valmiiksi massaturisteille, nämä uudet massat kansoittavat nyt kohteita lähes perinteisten etelänmatkailijoiden tavoin (ks. Butcher 2003). Vaikka eri matkustustapojen ja reittivaihtoehtojen pohdiskeleminen ja toisaalta suunnitelmien jatkuva muuttuminen ovat olennaisia osia repputuristien kokemuksissa, ovat nämä kokemukset silti yksilöllisiä vain henkilön itsensä kannalta. Usein matkareitteihin ja valintoihin vaikuttavat nimenomaan toiset repputuristit ja monissa tapauksissa Lonely Planet -kustantamon matkaoppaat.

Edellä esitetyn kaltaiset esimerkit heikentävät matkailun postmodernisoitumista osoittavia teesejä. Jos postmodernin matkailun ajatuksesta halutaan pitää kiinni, ei todisteena sen keskeisenä piirteenä olevan yksilöllisyyden kasvusta voida pitää pelkästään uusien matkailutyyppien syntymistä. 40 vuotta sitten suurten ikäluokkien ollessa nuoria nykyisin massamatkailuksi kutsumamme ilmiö oli ”uutta matkailua”. Jos todella uskomme astuneemme uuteen aikakauteen, postmoderniin aikaan, on keskeisenä piirteenä pidettävä vanhojen rakenteiden murtumista. Postmodernissa ajassa muutoksen merkkinä on pidetty rakenteellisten tekijöiden vaikutuksen vähenemistä ihmisten kulutustottumuksissa.

Keskustelu postmodernista matkailun ympärillä on johtanut jopa siihen, että turistia itsessään on pidetty postmodernin kuluttajan metaforana (Bauman 1993, Featherstone 1995, vrt. Jokinen – Veijola 1997). Yleensä matkailua on perinteisesti pidetty modernille ominaisena ilmiönä (Cohen 1995, Uriely 1997). Toisaalta jo Daniel Bellin esiintuomassa postindustrialismissa, postmodernin teorian edeltäjässä, matkailulla oli tärkeä rooli yhteiskunnallisen muutoksen indikaattorina. Eräs postindustrialistisen yhteiskunnan piirteistä on se, että väestöstä yli puolet ottaa osaa turismiin. (Bell 1974.) Matkailu voidaan liittää myös esteettisiin kulutuksen muotoihin, jotka Inglehartin (1997) mukaan liittyvät postmoderneihin arvoihin. Tällöin matkailu itsessään on postmodernia toimintaa.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella onko oletettu matkailun postmodernisoituminen poistanut iän merkityksen ulkomaanmatkailua synnyttävänä tai rajoittavana tekijänä. Se voidaan näin ollen muotoilla seuraavasti:

Vaikuttaako ikäluokka ulkomaille matkustamiseen todennäköisyyteen, ja poikkeavatko suuret ikäluokat muista ikäluokista?

Koska asiaa lähestyttiin postmodernin kulutusteorian kautta, huomioita kiinnitetään myös muiden rakenteellisten tekijöiden vaikutukseen, koska niiden merkityksen oletetaan poistuneen.

Ikä, sukupolvi ja matkustaminen

Ajassa tapahtuvia sosiaalisen ilmiön muutoksia tarkastellaan usein toimijoiden iän tai sukupolven kautta. Monet sosiologit voidaankin jakaa sen mukaan suuntautuko heidän teoreettinen viitekehelyksensä ikään, kohorttiin eli sukupolveen vai aikakauteen. Myös hypoteesi postmodernisoitumisesta voidaan ymmärtää joko ajankohta- tai sukupolviteorianä. Aikakausiteoriaa edustaa käsitys siitä, että yhteiskunta on muuttunut kokonaisuudessaan niin paljon, että voidaan puhua postmodernista yhteiskunnasta. Esimerkiksi tunnettu Baudrillardin (1983) simulaatioteoria voidaan sijoittaa tähän kategoriaan, sillä sen mukaan nykyinen aikakautemme on johtanut merkin ylivaltaan. Matkailun teorioista perioditeoriaa edustaa John Urryn (1995, 41) käsitys rantakohteiden suosion laskusta. Urry perustelee väitettään sillä, että perinteiset rantakohteet ovat ikääntyessään rapistuneet, jonka seurauksena kävijöiden sosiaalinen asema laskee koko ajan ja näin kohteista tulee aiempaa vähemmän arvostettuja.

Tilastot osoittavat kuitenkin selvästi, että perinteisten rantalomakohteiden kävijämäärät ovat jatkuvasti nousseet. (Ks. myös Vanhove 1997, 50–77). Urryn ajatus voidaan kuitenkin siirtää osittain uuteen massaturismin tyyppiin, reppumatkailuun. Suuri osa repputuristeista kuuluu nuorimpiin ikäryhmiin, mutta samaan aikaan osa etelän kohteiden turistimäärien kasvusta voidaan selittää sillä, että myös nuoremmat ikäryhmät matkustavat näihin kohteisiin. Voi hyvinkin olla, että monet repputurismia harrastaneet siirtyvät vähitellen perinteisen lomailun kannattajiksi joko kyllästymisen tai esimerkiksi ikääntymisen mukanaan tuoman vaivattomuuden kaipuun takia. Näin ollen perinteisiin lomakohteisiin matkustavien demografinen heterogeenisuus kasvaa. Toisaalta myös suurissa ikäluokissa reppumatkailijoille tyypillinen käyttäytyminen on kasvanut. Omatoimista matkanjärjestäjistä riippumatonta toimintaa voi harastaa myös massakohteissa, mutta myös repputuristien suosimissa kohteissa voi törmätä suurten ikäluokkien edustajiin.

Edellä mainituista teorioista sosiologiassa kaikkein yleisimpiä lienevätkin sukupolviteoriat. Sukupolviteorian isänä voidaan pitää Karl Mannheimia. Esimerkiksi Roosin (esim. 1985; 1988) sukupolviluokittelu edustaa suuntausta, jossa sosiaalisia ilmiöitä pyritään selittämään nuoruuden tapahtumien ja niiden seurauksena omaksuttujen arvojen pohjalta. Vastaavasti Ronald Inglehart (1977, 23; 1990, 56) katsoo erääksi keskeiseksi sosiologiseksi olettamukseksi sen, että ihmiset säilyttävät lapsuudessa tai nuoruudessa omaksutut arvot koko aikuisiän läpi. Hänellä on myös empiristä näyttöä sukupolven vaikutuksesta arvoihin: vanhempien sosioekonominen asema on parempi ennustaja modernien/postmodernien arvojen suhteen kuin henkilön oma sosioekonominen asema. Tämä kertoo siitä, että vaikka postmoderneihin arvoihin siirtyminen on ajassa tapahtuvaa kehitystä, lapsuuden ja nuoruuden aikaiset elinolosuhteet vaikut-

tavat niiden omaksumiseen enemmän kuin myöhemmin saavutetut asemat. (Inglehart 1990, 167.) Kuitenkaan ei voida yksinkertaistaa niin, että arvot eivät muuttuisi ikääntymisen myötä, mutta aikuisena todennäköisyys arvojen muuttumiselle pienenee. Voidaanko siis olettaa että nuoruudessa omaksutut matkailutottumukset säilyvät koko aikuisuuden ajan? Ainakin Oppermannin (1995) tutkimuksen mukaan Saksassa sukupolvi vaikuttaa ulkomaanmatkoissa sekä matkustustiheyteen että valittujen kohteiden etäisyyteen kotiin nähden.

Sukupolven vaikutusta ei pitäisi tutkia huomioimatta iän ja tutkimusajan-kohdan merkitystä. Voidaan puhua sukupolvi-, elinvaihe- ja ajankohtavirhepäätelmistä (Siurula 1987, 20–23; Toivonen 1999, 277–278). Sukupolvivirhepäätelmissä jokin ominaisuus nähdään pysyvänä, vaikka se liittyy ikään tai ajankohtaan. Esimerkiksi seikkailumatkojen voidaan olettaa olevan osa nuorempien sukupolvien matkailutottumuksia koko heidän aktiivisen matkustusuransa ajan, vaikka todennäköisesti lapsien saaminen vähentää tämän tyyppisten matkojen määrää. Elinvaihevirepäätelmästä on kyse silloin, kun esimerkiksi nuorten matkailutottumusten oletetaan muuttuvan vanhempien kaltaiseksi, vaikka todellisuudessa he olisivat omaksuneet uudenlaisia matkailutottumuksia, jotka säilyvät läpi elämän. Onkin varsin mielenkiintoista tuleeko esimerkiksi Costa del Sol säilyttämään asemansa eläkeläisten talviasuinpaikkana myös nuorempien sukupolvien vanhenemisen myötä, vai talvehtivatko he esimerkiksi Thaimaassa, josta on tullut varsin suosittu talvikohde. Ajankohtavirhepäätelmä syntyy puolestaan silloin, kun jonkin ominaisuuden oletetaan muuttuneen ajan kulumisen myötä, vaikka ilmiön muuttuminen liittyy uusien sukupolvien omaksumiin tapoihin. Jos esimerkiksi kaukomatkojen suosion nouseminen koskisi pelkästään nuoria, ilmiö ei olisi yhteydessä ajanjaksoon, vaan uusien sukupolvien omaksumiin tapoihin eli sukupolvivaikutukseen. Tässä tutkimuksessa käytetään kuitenkin ainoastaan poikkileikkausaineistoa, minkä vuoksi pystymme tarkastelemaan ainoastaan ikäluokkien välisiä eroja ulkomaille matkustamisessa. Mahdollisista eroavaisuuksista emme pysty vetämään luotettavia johtopäätöksiä siitä, onko kyseessä ikäluokkaan vai sukupolveen liittyvä tekijä (ks. Toivonen 1999).

Sukupolvi-teoriasta tekee erityisen mielenkiintoiseksi suurten ikäluokkien kohdalla useampikin seikka. Ensinnäkin suuret ikäluokkathan muodostavat ensimmäisen sukupolven, jotka ovat viettäneet käytännössä koko lapsuutensa rauhan oloissa. Inglehartin (1990, 162–163) mukaan ikäluokilla, jotka ovat eläneet länsimaissa sodan jälkeen lapsuutensa ja toisaalta niillä, joiden lapsuuden koti on ollut kohtuullisen varakas, on postmoderneja arvoja enemmän kuin muilla. Tällöin on oletettavaa, että sukupolvien väliset erot näkyvät myös matkustuskäyttäytymisessä. Matkustaminen ulkomaille edustaa symbolista elämyksiin perustuvaa kulutusmallia, johon materialistiset taloudelliseen turvallisuuteen pyrkivät ihmiset oletettavasti sijoittavat vähemmän voimavarojaan

kuin postmoderneja arvoja kantavat ihmiset (ks. Inglehart 1977, 42; Inglehart 1990, 74–75, 132–134).

Toiseksi suuret ikäluokat ovat todistaneet suomalaisen massamatkailun nousuja ja karikkoja. Suurilla ikäluokilla matkailun voidaan olettaa tulleen osaksi elämäntapaa toisin kuin heitä vanhemmilla. He ovat todistaneet Suomen vaurastumista, hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista ja saaneet varttua rauhan oloissa. Suurten ikäluokkien aloittellessa koulunkäyntiään Suomen taloudellinen tilanne oli yhä epävakaa. 1950-luku oli vielä sodasta toipumista. Vaikka yhteiskunta toisaalta oli tasa-arvoistumassa, harvalla oli mahdollisuus lähteä matkailemaan ulkomaille. Matkailu lähti pikku hiljaa käyntiin, mutta varsin rajoitetuissa mitoissa. Suomesta kyllä pääsi jo 1950-luvulla seuramatkoille eri puolille maailmaa, kunhan oli aikaa ja rahaa. Karhumäki Airways lensi charterlentoja Kanarialle vuodesta 1956.

Erilaiset seura- ja pakettimatkat syrjäyttivät 1950-luvulla yksilöllisen tavan matkustaa. Etelän lomakohteiden matkailumainontaan liittyivät oleellisen seikkana hehkuva aurinko, kirkaana kimmeltävä meri ja utuiset, karut vuoret. Varsinaisesta massaturismista etelään voitaneen puhua 1960-luvun puolivälin jälkeen, jolloin Las Palmas, Mallorca, Costa del Sol ja Kanariansaaret vetivät puoleensa. ”Tbizalla unohtaa jokainen ikänsä ja estonsa”, voitiin todeta vuonna 1963 (Gadolin 1963, 10). Mikäli Santeri Levasiin on uskominen, suomalaisten tietotaso etelän suosikkikohteista ei vielä tähän aikaan ollut korkea: ”Tavallinen suomalainen tietää yleensä Mallorcasta saman verran kuin mallorcalainen Suomesta, eli tuskin yhtään mitään” (Levas 1963, 25). Muutos oli kuitenkin alkanut. Varsinkin 1965 perustettu Keihäsmatkat hankki mainetta ”koko kansan” etelänmatkoillaan. Massaturismin aika ja seuramatkailun kasvu nostivatkin matkailun aivan uusiin mittakaavoihin.

Suurten ikäluokkien aloittellessa korkeakouluopintojaan Jörn Donner kirjoitti: ”*On oletettavissa, että ihmisten vapaa-ajan viettoa palvelevat teollisuuden alat kuten turismi, viihde, aistinautintojen tarjonta sekä vapaa taiteellinen luomistyö moninkertaistuvat nykyiseen määräänsä verrattuna.*” (Donner 1968, 207) Näin on todellakin tapahtunut.

Aineisto ja menetelmä

Aineisto on kerätty osana Tilastokeskuksen suomalaisten matkailua käsittelevää vuositutkimusta, joskin siihen on tilaajan, Matkailualan verkostoyliopiston toimesta lisätty muutama lisäkysymys¹. Tilastokeskuksen vuositutkimus on nimensä mukaisesti vuosittain tehtävä haastattelututkimus, jonka avulla kerätään tietoja suomalaisten koko vuonna tekemistä matkoista. Tutkimuksen

kohdehenkilöinä ovat Suomessa vakituisesti asuvat iältään 15–74 -vuotiaat henkilöt. Tässä aineistossa otoksen koko oli 2113 henkilöä. Kato oli Tilastokeskukselta saatuun tietojen mukaan vajaat 18 prosenttia, jolloin haastattelu on saatu 1743 henkilöltä. (Tilastokeskus 2001.)

Analyysi on tehty ristiintaulukoinnilla ja logistisella regressioanalyysillä. Logistisella regressioanalyysillä pyritään analysoimaan jonkin tietyn tapahtuman todennäköisyyttä. Kyseisellä menetelmällä saadaan tulostettua kerroinsuhde (*odds ratio*), jota toisinaan kutsutaan myös riskikertoimeksi tai vedonlyöntisuhteeksi (ks. Tabachnick & Fidell 2001, 517–528).

Riippuva muuttuja on koodattu dikotomiseksi sen mukaan, onko vastaaja ollut vähintään neljä yöpymistä sisältäneellä vapaa-ajanmatkalla vuoden 2000 aikana. Riippumattomat muuttujat ovat ikä- ja tuloluokka sekä asuinalue ja sosioekonominen asema. Käytetyt luokitukset perustuvat Tilastokeskuksen noudattamiin jaotteluihin, joita ei ole muutettu kirjoittajien toimesta. Esimerkiksi vastaajien iät on jaettu kuuteen kymmenen vuoden pituiseen jaksoon. Tapani Valkosen (1980) mukaan varsinaisiksi suuriksi ikäluokiksi lasketaan ainoastaan vuosina 1946–1949 syntyneet, jolloin suuret ikäluokat kuuluvat lähinnä ikäluokkaan 45–54-vuotiaat. Mannheimilaista (1952) sukupolvi-vaikutusta pohdittaessa ei yhtä sukupolvea voida määrittellä näin tarkasti, mikäli sukupolvella ymmärretään ihmisryhmää, joka on elänyt nuoruutensa samaan historialliseen aikaan ja samoissa sosiaalisissa oloissa. Ei ole syytä epäillä varsinaisen suuren ikäluokan kokemusten poikkeavan täysin hieman nuoremmista ja vanhemmista ikäluokista. Tällöin suuret ikäluokat on syytä ymmärtää laajempänä kokonaisuutena. Tarkkojen rajojen vetäminen ei olekaan järkevää, sillä sukupolvien väliset rajat ovat aina ongelmallisia ja epätarkkoja (Roos 1988, 31).

Tuloluokka valittiin riippumattomaksi muuttujaksi sen takia, että ulkomaille matkustaminen on kohtuullisen kallis vapaa-ajanharrastus. Toisaalta sen avulla voidaan tarkastella elämäntapaan liittyviä kysymyksiä sen valossa, matkustavatko esimerkiksi nuoremmat ryhmät enemmän ulkomaille kuin heidän tulotonsa ennustaisi; toisin sanoen kuuluuko matkailu elämäntapaan, jolloin sen eteen ollaan valmiita tekemään suuria taloudellisia uhrauksia. Wilskan mukaan ennen 1990-luvun lamaa tilanne oli tällainen (Wilska 1995), joskin lama vähensi tämänkaltaista käyttäytymistä (Wilska 1999).

Tutkimukseen valituista muuttujista myös sosioekonominen asema on varsin tyypillinen (matkailu)kulutusta selittävä tekijä (Toivonen 1993; 1994; 2001), jonka vaikutus ei ole pelkästään taloudellinen. Oletettavasti sosioekonominen asema vaikuttaa kulutukseen myös yhteisesti jaettavien elämäntapojen kautta. Postmodernien teorioiden mukaan sosioekonomiset asemat eivät kuitenkaan ole enää niin määrääviä kulutustottumusten kannalta, vaan tilalle ovat tulleet muut ryhmät, jotka eivät perustu sosioekonomiseen stratifikaatioon (esim. Bo-

cock 1993, 27–28; Lash 1994, 153). Tätä kantaa on myös runsaasti kritisoitu (esim. Räsänen 2003; Scott 2002; Toivonen 1993; Toivonen 1994; Wilska 1995, 2002; Warde 1997).

Alueelliset erot matkustamisessa ovat olleet Suomessa varsin tyypillisiä (ks. Tilastokeskus 1993–2003). Vaikutusmekanismi lienee varsin monitahoinen. Helsingistä on ensinnäkin helpompi matkustaa ulkomaille, sillä valtaosa lennoista lähtee sieltä. Toiseksi kaupunkimaiseen elämäntapaan kuuluvat kontaktit ulkomaalaisiin, joita asuu pääkaupunkiseudulla ja suurissa kaupungeissa muita enemmän. Kynnys matkustaa vieraan kulttuurin pariin voi olla tällöin matalampi. Kolmanneksi suurissa kaupungeissa elämäntapa voi suosia matkailua. Aihetta ei ole juurikaan tutkittu.

Vaikka matkailuharrastus on yleistä kaikkien ikäluokkien keskuudessa, sitä voidaan pitää ylellisyshyödykkeenä, johon voidaan käyttää taloudellisia resursseja vasta sitten, kun välttämättömät hyödykkeet on hankittu. Toisaalta välttämättömän hyödykkeen käsitettä on varsin vaikea määritellä. Esimerkiksi ilman television katselun mahdollistavaa televisiolupaa tai päivän lehteä on fysiologisesti mahdollista elää, mutta juuri kukaan ei vaadi toimentulotuella eläviä olemaan ilman niitä. Välttämättömyys- ja ylellisyshyödykkeen suhde ei ole dikotominen vaan pikemminkin jana, jonka eri pisteisiin hyödykkeet sijoittuvat. Oletettavasti matkailu on lähempänä ylellisyshyödykettä kuin välttämättömyshyödykettä. Joka tapauksessa tulojen jakautuminen elämänskaarelle vaikuttaa ylellisyshyödykkeiden kulutukseen, jolloin voidaan olettaa, että myös matkailukäyttytyminen eroaa eri ikäryhmissä. Analyysissa on siis tarkoituksena tarkastella, onko ikäluokalla vaikutusta ulkomaille matkustamisen todennäköisyyteen ja poikkeavatko suuret ikäluokat mahdollisesti jotenkin muista ikäryhmistä.

Puuttuvia arvoja sisältäneet tapaukset on jätetty analyysin ulkopuolelle. Tuloluokka muodostaa kuitenkin poikkeuksen sikäli, että analyysin on otettu mukaan vaihtoehto EOS (ei osaa sanoa). Tulot ovat tyypillisesti kysymys, johon haastateltavat eivät halua antaa vastausta. Mukaan otettujen tapausten lukumäärä oli näin ollen 1734 ja puuttuvien tapausten määrä 9.

Ulkomaanmatkailu ja rakenteelliset tekijät

Taulukko 1 esittää ulkomaille matkustaneiden osuudet ikäluokittain. Erot ovat varsin vähäiset ja χ^2 -testin mukaan iän ja ulkomaille matkustaneiden välinen yhteys on vain lähes tilastollisesti merkitsevä. Merkittävin, joskaan ei yllättävä havainto on se, että vanhin ikäluokka matkustaa jonkin verran vähemmän ulkomaille kuin muut ikäluokat. Ilmiötä voidaan selittää esimerkiksi sillä,

että vanhimman ikäluokan jäsenillä alkaa olla jo jonkin verran terveydellisiä ongelmia, jotka rajoittavat ulkomaanmatkailua. (Ks. Collins & Tisdell 2002, 141.) Toisaalta matkustamishalukkuuteen negatiivisesti vaikuttavia asenteita, kuten ylellisyyskulutuksen karsastamista, ja elämäntapaakaan ei voida sulkea ulkopuolelle mahdollisista selityksistä. Vaikka muut taulukossa nähtävät luokkien väliset erot ovat varsin pieniä, ovat ne kuitenkin täysin samansuuntaisia kuin Collinsin ja Tisdellin (2002) tutkimuksessa. Ikäluokka 35–44 matkustaa muita vähemmän huolimatta heidän varsin korkeista vapaa-ajan kulutusmenoistaan (Tilastokeskus 2003). Elämänvaiheeseen kuuluneessa tässä ikäluokassa niin paljon muuta aikaa vievää tekemistä, kuten lapsiperheen arjen organisointia ja työhön liittyviä kiireitä, että matkailulle ei ole aikaa niin paljon kuin nuoremmilla.

Ikäluokka	Ulkomaille matkustaneet	N
15-24	27,7%	310
25-34	26,6%	293
35-44	23,7%	346
45-54	28,3%	329
55-64	30,1%	279
65-74	18,8%	186
Kaikki	26,3%	1743

$$\chi^2 = 9,677, df = 5$$

Taulukko 1. Vähintään 4 yöpymistä käsitäneelle ulkomaan vapaa-ajanmatkalle osallistuneet ikäluokan mukaan.

Taulukossa 2 on tarkasteltu ulkomaille matkustamista selittäviä tekijöitä logistisen regressioanalyysin avulla. χ^2 -jakauma suhteessa vapausasteisiin kertoo mallin hyvyydestä, riskikerroin ($\text{Exp}\beta$) ja sen tilastollinen merkittävyys yksittäisten parametrien merkityksestä ja Nagelkerken R^2 selitysteesta, joskin kyseessä on niin sanottu pseudoselityste, joka ei ole suoraan verrannollinen OLS-regressioanalyysissä käytettyyn selitysteeseen (ks. Toivonen 2002).

Myös logistinen regressioanalyysi antaa samankaltaisia tuloksia kuin ristiintaulukointi. Ensimmäiseksi kokeiltiin mallia, jossa oli vakion lisäksi ikäluokka. Itse malli ei ollut tilastollisesti merkitsevä, joskin vanhimman ikäluokan riskikerroin oli sitä. Sen sijaan lisäämällä malliin ensin tuloluokka ja vasta tämän jälkeen ikäluokka, todettiin molempien tekijöiden olevan merkitseviä. Ikäluokan vaikutus ei tule näkyviin ilman tuloluokkaa. Malleja koeteltiin myös niin, että ikäluokan vaikutusta testattiin muiden riippumattomien muuttujien yhteydessä. Ikäluokan tilastollisesti merkitsevä vaikutus oli kuitenkin havaittavissa ainoastaan yhdessä tuloluokan kanssa. Toisaalta kerroinsuhteisiin asuinpaikan lisääminen malliin (2) muutti tilannetta niin, että ikäluokka 45–54-vuotiaat putosi tilastollisesti merkitsevien luokkien joukosta.

	N	Unadj. effects	Malli 1 Exp β	Malli 2 Exp β	Malli 3 Exp β	Malli 4 Exp β
Ikä						
15-24 –vuotiaat	309	(a)	(a)	(a)	(a)	(a)
25-34 –vuotiaat	291	0,94	0,95	0,65*	0,61*	0,61*
35-44 –vuotiaat	343	0,81	0,81	0,51***	0,55**	0,56*
45-54 –vuotiaat	328	1,03	1,03	0,68*	0,76	0,85
55-64 –vuotiaat	277	1,12	1,12	0,90	0,96	1,06
65-74 –vuotiaat	186	0,60	0,60*	0,67	0,81	0,86
Tulot						
EOS	230	0,43		0,33***	0,40***	0,45***
≤ 8000 mk/kk	364	0,23		0,20***	0,21***	0,26***
8001- 13500 mk/kk	413	0,35		0,32***	0,34***	0,43***
13501- 22000 mk/kk	423	0,52		0,51***	0,55***	0,69*
≥ 22001 mk/kk	304	(a)		(a)	(a)	(a)
Asuinalue						
Pääkaupunkiseutu	307	(a)			(a)	(a)
Turku,Tampere,Oulu,Lahti	205	0,60			0,66*	0,70
Muut kaupungit						
Muut kunnat	673	0,35			0,37***	0,41***
	549	0,32			0,34***	0,40***
Sosioek. Asema						
Ylemmät toimihenkilöt	240	(a)				(a)
Alemmat toimihenkilöt	334	0,52				0,71
Työntekijät	345	0,24				0,37***
Opiskelijat/koululaiset	200	0,49				0,79
Eläkeläiset	353	0,34				,60
Kotona	135	0,26				,43**
Yrittäjä/maanviljelijä	127	0,38				,53*
χ^2			10,020	90,208	146,500	185,022
Df			5	9	12	20
Pseudo R ²			0,01	0,07	0,12	0,15

* = p < 0,05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001; (a) = referenssikategoria

Taulukko 2. Vähintään 4 yöpymistä käsittäneelle ulkomaille tehdyille vapaa-ajanmatkalle osallistuneet. Logistinen regressioanalyysi.

Malli 3 ei tuo ikäluokan vaikutukseen mitään lisää, mutta se osoittaa sosioekonomisen aseman merkityksen ulkomaanmatkailun yleisyydessä. Ylemmät toimihenkilöt matkustavat selkeästi todennäköisemmin kuin työntekijät. Sen sijaan alemmilla toimihenkilöillä realisesti pienempi ulkomaanmatkojen todennäköisyys selittyy vähäisemmällä tuloilla. Opiskelijoilla jo esitetyn hypoteesin mukaan ulkomaanmatkat näyttäisivät kuuluvan niin vahvasti elämäntapaan, että he tekevät niitä keskimääräisesti heikommista tuloistaan huolimatta.

Analyysin avulla voitiin todeta, että matkailun oletettu muuttuminen postmoderniksi ei ole poistanut² rakenteellisten tekijöiden merkitystä kokonaan, kuten jo artikkelin alussa esitettiin.

Ikäluokan kannalta merkittävää oli, että sen vaikutus vanhimpia ikäluokkia lukuun ottamatta saatiin esille vain yhdessä tuloluokan kanssa. Näytti myös siltä, että iällä ja tuloluokalla olisi interaktiovaikutuksia, mutta interaktiotermin tyhjät solut estivät tämän tarkastelun. Joka tapauksessa näyttäisi siltä, että suuret ikäluokat ovat ottaneet matkailun osaksi elämäntapaansa.

Lopuksi

Tarkastelimme ikäluokan vaikutusta ulkomaille matkustamiseen, ja erityistä huomiota kiinnitettiin suurten ikäluokkien matkailukulutukseen. Ikäluokan, erään rakenteellisen tekijän, vaikutusta peilasimme suhteessa postmoderniin matkailu- ja kulutusteoriaan. Postmoderni teoria todettiin sangen monitahoiseksi, mutta nimikkeen alla kulkevia teorioita voidaan katsoa yhdistävän usko individualismin kasvuun. Individualismin kasvu ymmärretään matkailun teorioissa usein uusien matkailutyyppien syntymisenä, mitä kuitenkin emme pitäneet riittävänä argumenttina uudenlaisen modernin, postmodernin merkityksestä matkailussa. Toisaalta postmodernit matkailuteoriat korostavat myös rakenteellisten tekijöiden merkityksen katoamista.

Empiirinen analyysimme ei kuitenkaan todistanut tätä, vaan tulot, asuinalue, sosioekonominen asema ja jossain määrin ikäluokka vaikuttavat ulkomaille matkustamiseen. Pitkittäisaineiston puutteen vuoksi emme voineet ottaa kantaa vaikutuksen mahdolliseen pienenemiseen. Toisaalta jos otamme postmoderniin matkailuun yltöliberalistisen asenteen, näyttäisi siltä, että matkailu elämäntapana on varsin yleistä suurten ikäluokkien keskuudessa. Tätä voidaankin pitää tutkimuksen varsinaisena löydöksenä, jolla on seurauksia matkailuelinkeinon tulevaisuuteen.

Matkailuelinkeino uskoo suurten ikäluokkien vähintäänkin säilyttävän nykyiset matkailutottumuksensa eläkkeelle jäätyään. Matkailun kasvun kannalta tämä olisikin tärkeää, sillä MINTEL-tutkimusyhteyden mukaan suurimmat matkailun lähtömaat tulevat vuonna 2015 olemaan yhä ikääntyvät Euroopan unionin valtiot eli Saksa (139,3 miljoonaa ulkomaanmatkaa) ja Iso-Britannia (108,6 miljoonaa ulkomaanmatkaa) sekä Yhdysvallat (86,5 miljoonaa ulkomaanmatkaa). Matkailun suurimmassa lähtömaassa Saksassa 45-54-vuotiaiden ulkomaanmatkailun ennustetaan kasvavan vuoteen 2020 mennessä 61% ja 55-64-vuotiaiden matkailun peräti 97%. Suurinta eli 112% kasvua odotetaan

ikärakenteen muutoksen vuoksi 65 vuotta täyttäneiden ryhmään. (IPK International, Ylkänen 2003.)

Matkailun kasvuodotukset ovat siis suurimmat ikäryhmässä 55–64 vuotta. Suomessa keskimääräinen eläkeikä on 59 vuotta, jonka jälkeen alkaa ns. kolmas ikä. Mikäli eläkeikää ei radikaalisti nosteta, yhä useammalla suomalaisella on odotettavissa noin reilun parinkymmenen vuoden aktiivinen jakso työelämästä pois jäämisen jälkeen. Nuoruutta ja keski-ikää seuraava aktiivinen kolmas ikä merkitsee matkailupalveluiden tuottajille merkittävää kulutuspotentiaalia, joka kuitenkin on demografisten ennusteiden valossa vain lähinnä kaunis ajatus. Puoluejohtaja Osmo Soininvaaran mukaan eläkeiän laskuun ei ole mahdollisuutta ilman, että perheet ja työkäiset ajetaan taloudelliseen ahdinkoon. Suuret ikäluokat syntyivät toisen maailmansodan jälkeen. He maksoivat omille vanhemmilleen huonoa eläkettä päästen siten varsin pienillä eläkemuksilla. Samalla he kuitenkin paradoksaalisesti päättivät, että heidän lapsensa maksavat aikanaan heille paljon parempaa työeläkettä. (Saksa 2004, 17)

Joka tapauksessa ikääntymistä käsittelevät tutkimukset vahvistavat arkitodellisuudesta tutut perusasiat: eläköityneellä ikääntyvällä kansanosalla on jäljellä henkisiä voimavaroja ja pyrkimys riippumattomuuteen. Useimmille tämä elämänvaihe vaikuttaa merkitsevän itsenäisyyden tunteen korostumista. Toisen iän velvollisuudet vastuineen on pääasiassa luovutettu muille ja uudet kiinnostuksen kohteet ovat mahdollisia kunnosta riippuen. Aikaisemmat elämänvaiheet toki vaikuttavat siihen, millaiset voimavarat ja tarpeet ikääntyvällä on. (Ollikainen 2002)

Parhaimmillaanhan kolmas ikä on monien mahdollisuuksien ja itsensä toteuttamisen aikaa. Tässä fokuoituukin ennustettava muutos kulutus- ja ostokäyttäytymisessä varsinkin rauhan aikana kasvaneiden ja matkailuun tottuneiden suurten ikäluokkien eläköityessä. Elämän mielekkääksi kokeakseen suuret ikäluokat matkailevat tottumallaan tavalla, mutta elämänvaiheen muutoksen johdosta aikaa matkailuun on huomattavasti aiempaa enemmän. Matkailuelinkeinon kannalta suuret ikäluokat ovat sikäli hyviä asiakkaita, että Toivosen (2001) mukaan seniorien kuluttajakäyttäytymisessä näyttää korostuvan muita ikäsegmenttejä enemmän se, että kun seniori-ikäinen henkilö saadaan ”houkutelua” matkailemaan, hänen matkailukulutuksensa on mittavampaa kuin monella muulla ikäryhmällä.

Viitteet

- ¹ Joensuun yliopistoon kuuluva Matkailualan verkostoyliopisto on hankkinut aineiston Tilastokeskukselta. Tekijät, jotka ovat toimineet Matkailualan verkostoyliopistossa opetustehtävissä, haluavat kiittää Matkailualan verkostoyliopistoa mahdollisuudesta käyttää aineistoa.
- ² Koska kyseessä oli poikkileikkausaineisto, emme voi ottaa kantaa siihen, onko vaikutus muuttunut ajassa. Emme siis tiedä, onko vaikutus aiemmin ollut vahvempi vai heikompi

Lähteet

- Baudrillard, J. (1983). *Simulations*. Käännös P. Foss, P. Patton & P. Beitchman. Semiotext(e). New York.
- Bauman, Z. (1993). *Postmodern Ethics*. Blackwell. Oxford.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. SAGE. London.
- Beck, U. – Giddens, A. – Lash, S. (1995). *Nykyajan Jäljillä – Refleksiivinen Modernisaatio*. Vastapaino. Tampere.
- Bell, D. (1974). *The Coming of the Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Heinemann. London.
- Best, S. – Kellner, D. (1997). *The Postmodern Turn*. The Guildford Press. London, New York.
- Blaikie, N. (2003). *Analyzing Quantitative Data. From Description to Explanation*. SAGE. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Bocock, R. (1993). *Consumption*. Routledge. London, New York
- Butcher, J. (2003). *The Moralisation of Tourism. Sun, sand ...and saving the world?* Routledge. London, New York.
- Cohen, Erik 1995. Contemporary tourism – trends and challenges. Teoksessa: Butler, Richard - Pearce, Douglas (toim.): *Change in Tourism. People, Places and Processes*. Routledge. London.
- Collins, D. – Tisdell C. (2002). Gender and Differences in Travel Life Cycles. *Journal of Travel Research*, 41: 2.
- Donner, J. (1968). *Maailmankirja*. Otava. Helsinki.
- Featherstone, M. (1995). *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. SAGE. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Hautajärvi, H. (1998). Planeetta leikkikenttänä. – *Arkkitehti* 2/1998. Suomen Arkkitehti-liitto SAFA, http://www.safa.fi/ark/ark2_98/planeetta.html. Helsinki
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press. New Jersey.

- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press. New Jersey.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press. New Jersey.
- Jokinen, E. - Veijola, S. 1997: The Disoriented Tourist. Teoksessa: Rojek, C. - Urry, J. (toim.): *Touring Cultures*. Routledge. London, New York.
- Lash, S. (1994). Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Beck, U. - Giddens, A. - Lash, S.: *Nykyajan jäljillä*. Suomennos L. Lehto. Vastapaino. Tampere, 153-235.
- Lash, S. – Urry, J. 1994. *Economies of Signs and Space*. SAGE. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Levas, S. (1963). *Kultaisen saaren kevät: kirja Mallorcasta ja sen rakastavaisista*. WSOY. Helsinki.
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan. London.
- Mowforth, M. – Munt, I. (1998). *Tourism and Sustainability. New Tourism in the Third World*. Routledge. London, New York.
- Ollikainen, L. (2002). *Kolmas ikä mahdollisuuksien aikana*. Sielunhoidon aikakauskirja 11. <http://www.ev1.fi/kkh/to/ksk/shak11.html>.
- Oppermann, M. (1995). Travel Life Cycle. *Annals of Tourism Research* 22:3, 535-552.
- Plog, S. (2001). Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity. An update of a Cornell Quarterly Classic. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 41:3, 13-24.
- Poon, A. (1993). *Tourism, technology and competitive strategies*. CAB. Wallingford.
- Rojek C. (1995). *Decentring Leisure – Rethinking Leisure Theory*. Sage. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Roos, J. P. (1985). *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J. P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan: elämäntapaa etsimässä*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Räsänen, P. (2003). *In the Twilight of Social Structures: A Mechanism-Based Study of Contemporary Consumer Behaviour*. Turun yliopiston julkaisuja B 263.
- Saksa, M. (2004). Kansanedustaja Osmo Soininvaara pelkää että meillä on pian Ruotsin vero- ja Portugalin sosiaaliturvataso. – *Pirkka* maaliskuu 2004, Helsinki, 14–17.
- Scott, J. (2002). Social Class and Stratification in Late Modernity. *Acta Sociologica* 45:1, 23–35.
- Siurala, L. (1987). *Nuorten työasenteet. Muuttuvatko iän mukana vai jäävätkö sukupolvea leimaamaan*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D 98.
- Tabachnick, B. - Fidell, L. (2001). *Using Multivariate Statistics*. 4. painos. Allyn & Bacon. Boston.

- Tilastokeskus (2001). Suomalaisten matkailu. Liikenne ja matkailu. Elektroninen aineisto. Helsinki. Matkailualan verkostoyliopisto (aineiston haltija). Savonlinna.
- Tilastokeskus (2003). Kotitalouksien kulutusmenojen muutossuunnat. Tulot ja kulutus 21. Helsinki.
- Toivonen, T. (1993). *Consumption Makes Classes?* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Keskustelua ja raportteja 10.
- Toivonen, T. (1994). *Times They Are Changing. Three Studies on Changes in consumption.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Keskusteluja ja raportteja 11.
- Toivonen, T. (1999). *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia.* WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva.
- Toivonen, T. (2001). *You'll Never Walk Alone. Studies on international and National Developments in Tourism.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Keskusteluja ja raportteja 4.
- Toivonen, T. (2002). How to Study Structural Differences in the Holiday Trip Propensity – A methodological comparison. Teoksessa T. Toivonen (toim.): *Tieteellisen sosiologian puolesta. Taloussosiologian tutkimuspäivä 23.11.2001.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja Keskusteluja ja raportteja 3, 101-120.
- Ylkänen, T. (2003). Esitys matkailun neuvottelupäivillä, HAMK, Lepaa 24.4.2003.
- Uriely, N. (1997). Theories of Modern and Postmodern Tourism. *Annals of Tourism Research* 24: 982-985.
- Urry, J. (1995). *Consuming Places.* London & New York: Routledge.
- Valkonen, T. (1980). Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. Teoksessa Valkonen, T. - Alapuro, R. - Alestalo, M. - Jallinoja, R. - Sandlund, T.: *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana.* WSOY. Helsinki.
- Vanhove, N. (1997). Mass Tourism: Benefits and costs. Teoksessa Wahab, S. – Pigram J. (toim.). *Tourism, Development and Growth. The Challenge of Sustainability.* Routledge.London, New York.
- Varpio, Y. (1997). *Matkalla moderniin Suomeen: 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Wahab, S. – Pigram, J. (1997). The Challenge of Sustainable Growth. Teoksessa Wahab, S. – Pigram J. (toim.). *Tourism, Development and Growth. The Challenge of Sustainability.* Routledge.London, New York.
- Warde, A. (1997). *Consumption, Food & Taste.* SAGE. London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Wilksa, T-A. (1995). *Born to Be Consumer?* Publications of the Turku School of Business Administration D4.
- Wilksa, T-A. (2002a). Me – A Consumer? Consumption, Identities and Lifestyles in Today's Finland. *Acta Sociologica*, 45: 2, 195-210.

Heli Marjanen & Jaakko Saviranta

Syntymävuosi kulutusasenteiden sekä
ostopaikan valinnan selittäjänä

Empiirisiä havaintoja vuosituhannen vaihteen Turusta

Ikäluokat tutkimuskohteena

Ei voida yksiselitteisesti määritellä, mikä on ollut tietyn sukupolven elämäkokemukseen eniten vaikuttava tekijä tai mikä on tarkkaan ottaen juuri se ikä, jolloin avainkokemukset syntyvät. Ongelmia aiheuttaa myös sukupolvi-käsitteen yhteys iän ja periodin käsitteisiin. (Toivonen 1999, 269–273). Kulutustutkimuksessa tämä tulee esille erityisen selvästi: sukupolvella saattaa olla vaikutusta sekä kulutusasenteisiin että toteutuneeseen kulutukseen, mutta kulutustarpeet liittyvät vahvasti myös kotitalouden elämänvaiheeseen, joka taas on sidoksissa kuluttajan ikään. Myös ikä ja tulotaso ovat sidoksissa toisiinsa. Periodivaikutus taas liittyy tietylle aikakaudelle tyypillisiin ilmiöihin ja käyttäytymistäipumuksiin, jotka kaikki samassa ympäristössä elävät omaksuvat. Esimerkiksi periodivaikutuksista Toivonen (1999, 297) ottaa television, jonka katsominen lisääntyi merkittävästi vuosina 1950–1970. Vastaavia esimerkkejä ovat itsepalvelumyymälöissä asioinnin yleistyminen 1960-luvulla ja automarketeissa asiointi 1970-luvulla.

Tässä tutkimuksessa kiinnitetään erityisesti huomiota suurten ikäluokkien ja muiden ikäkohorttien välisiin eroihin. Erittäin merkittävä tekijä suurten ikäluokkien nuoruudessa oli maailmanlaajuiseen teollistumiseen liittyvä yhteiskunnallinen murros, joka ilmeni länsimaissa mm. ennen näkemättömänä kulutuksen kasvuna ja jota teollisuudessa kuvataan lähinnä ”fordismin” aikakautena. Suurin osa suuriin ikäluokkiin kuuluvista syntyi maaseudulla varsin yksinkertaisiin oloihin, mutta aikuistui kaupungeissa aikana, jolloin elinolojen ja teknologian murros löi läpi kaikilla elämänaloilla. Tekniikan kehityksellä ja

siihen vahvasti sidoksissa olevalla elintason nousulla ei näyttänyt olevan rajoja. 1940- ja 50-luvuilla syntyneitä onkin usein kutsuttu ”suuren muutoksen” tai ”suuren muuton” sukupolveksi (Toivonen 1994, 9; 1999, 274; Roos 1987).

Suurten ikäluokkien määrittely ei ole ongelmatonta, minkä vuoksi valintoja yleensä joudutaankin perustelemaan lähinnä tarkoituksenmukaisuussyillä (Simpura 2002, 1). Tässä kirjoituksessa kuluttamiseen liittyviä asenteita tarkastellaan ensin biologisesta sukupolvinäkökulmasta; suuria ikäluokkia verrataan edeltävään ja seuraavaan sukupolveen eli niihin kuluttajiin, jotka toisaalta olisivat voineet olla suurin ikäluokkiin kuuluvien vanhempia, ja toisaalta heidän lapsiinsa. Tässä jaottelussa kutsumme suuriksi ikäluokiksi niitä 1940-luvun lopulla syntyneitä ikäluokkia, jolloin syntyvyys oli korkeammalla tasolla kuin koskaan sitä ennen tai sen jälkeen eli vuosina 1946–1950 syntyneitä.

Biologisten sukupolvien välinä pidetään yleensä n. 30 vuotta (Virtanen 2002, 43). Suurten ikäluokkien ”vanhempia” olisivat tällöin vuosina 1916–1920 syntyneet ja heidän ”lapsiaan” vuosina 1976–1980 syntyneet. Käytännön syistä joudumme tässä tutkimuksessa hieman ”typistämään” sukupolvijatkumoa siten, että suurten ikäluokkien vanhempia ovat vuosina 1921–1925 syntyneet ja lapsia vuosina 1971–1975 syntyneet. Valinta on lasten osalta sikäli perusteltu, että esimerkiksi vuonna 1947 syntyneet naiset menivät naimisiin keskimäärin 23-vuotiaina (eli vuonna 1970), miehet kaksi vuotta vanhempina. Ainakin joka kolmas nainen oli raskaana avioliiton solmiessaan (Kartovaara 2002, 9–10) eli jo 60- ja 70-lukujen vaihteessa syntyi varsin paljon suurten ikäluokkien lapsia. Vanhempien osalta valintaa voidaan perustella esimerkiksi sillä, että vuosina 1941–50 synnyttäneistä 55 % oli alle 30-vuotiaita eli vuoden 1921 jälkeen syntyneitä (Suomen tilastollinen vuosikirja 1984).

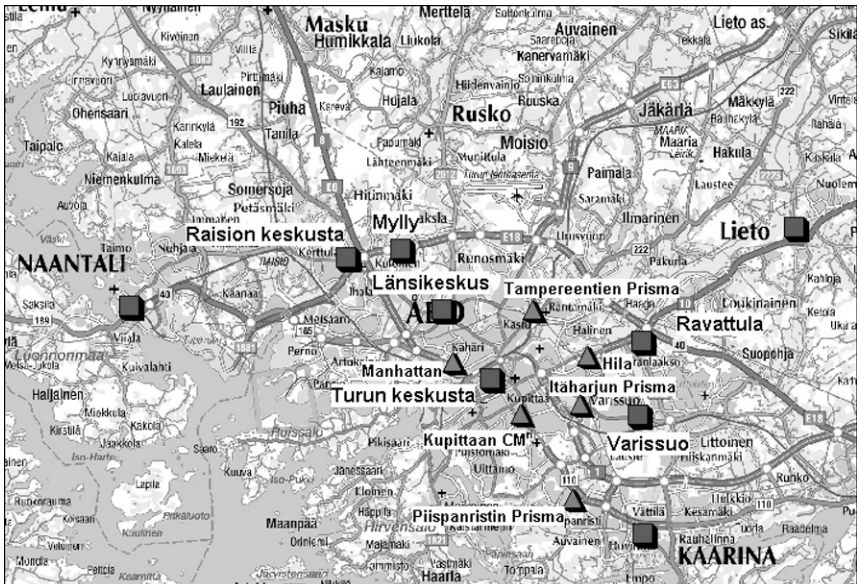
Aineisto ja tutkimusalue

Suuret ikäluokat ovat nykyisin varsin varakasta ja ostovoimaista joukkoa (Säylä 2002). Suurin osa on jo ehtinyt viettää 50-vuotispäivänsä ja monessa perheessä lapset ovat jo muuttaneet kotoa. Mutta eroaako heidän kulutuksensa edellisen tai seuraavaan sukupolven kulutuksesta? Voiko syntymävuodella yleensäkin selittää kulutukseen liittyviä asenteita tai ennustaa ostopaikan valintaa ja ostokäyttäytymistä? Tähän kysymykseen etsitään tässä artikkelissa vastausta Länsikeskus- ja Mylly-tutkimuksissa kerättyjen aineistojen avulla.

Länsikeskus-tutkimus¹ on Turun kauppakorkeakoulun markkinoinnin laitoksella vuonna 1990 käynnistetty laaja tutkimusprojekti, jossa seurattiin turkulaisten ja lähikunnissa asuvien kotitalouksien ostokäyttäytymistä ja siinä tapahtuneita muutoksia seitsemän vuoden (1989–1995) aikana. Tutkimuksen

päätarkoituksena oli kerätä tietoa Turun länsipuolelle asteittain kehittyneen uuden liikekeskuksen, Länsikeskuksen, vaikutuksista Turun alueen vähittäiskauppaan ja kuluttajien ostokäyttäytymiseen. Tutkimuksen rungon muodosti Turun, Raision, Naantalın ja Ruskon kotitalouksista vuonna 1990 muodostettu kuluttajaneeli, jota käytettiin vuosina 1990, 1992 ja 1995 tehdyissä postikyselyissä (ks. esim. Marjanen 1997, Olkkonen 1996). Koska tulokset herättivät suurta mielenkiintoa sekä tutkijoiden, kaupan että julkisen hallinnon piirissä, Länsikeskus-tutkimuksen jatkoksi päätettiin käynnistää Mylly-projekti².

”Muutosagenttia” edustaa jälkimmäisessä tutkimushankkeessa Raisiossa lokakuussa 2001 avattu kauppakeskus Mylly. Perustavoitteena oli toistaa Länsikeskus-tutkimus siten, että aineistot olisivat suurelta osin vertailukelpoisia keskenään. Siksi mm. kysymyslomake säilytettiin pääosin ennallaan. Näin Länsikeskus-tutkimuksessa kerättyä informaatiota voidaan käyttää tausta- ja vertailutietona Mylly-tutkimuksessa. Uudemman tutkimuksen rungon muodostaa Turun, Raision, Naantalın, Maskun, Nousiaisten, Ruskon, Vahdon, Auran, Liedon, Piikkiön ja Kaarinan alueella asuvista kotitalouksista keväällä 2001 muodostettu kuluttajaneeli, jota käytetty syksyllä 2001 ja 2003 toteutetuissa postikyselyissä. Tutkimusalueen keskeiset osat ja tutkimuksessa mainittavat liikekeskukset on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. Mylly-tutkimuksen kyselylomakkeessa mainitut ostospaikkavaihtoehdot (neliö) sekä kohdassa ”muu ostopaikka” useimmin mainitut paikat (kolmio). Auran keskusta jää kartan ulkopuolelle.

Vuonna 2001 kerätyssä aineistossa (Mylly-tutkimuksen ensimmäinen vaihe) biologisen sukupolvinäkökulman mukaisia ”vanhempia” oli yhteensä 92, ”suuriin ikäluokkiin” kuuluvia 265 ja ”lapsia” 245 kpl. Vanhemmat olivat tuolloin 76–80 -vuotiaita, suuriin ikäluokkiin kuuluvat 51–55 -vuotiaita ja lapset 26–30 -vuotiaita. Vuonna 2003 vanhempia oli jäljellä enää 47, suuriin ikäluokkiin kuuluvia 146 ja lapsia 87. Myös Länsikeskus-tutkimuksen paneeli mahdollistaa vanhempien (194 kpl) ja suurten ikäluokkien (370 kpl) vertailun. Lapsia siinä on vain kolme, mutta vuosikohortit 1916–1920 ovat hyvin edustettuina (72 kpl). Tätä aineistoa hyödynnetään kuluttamiseen liittyvien asenteiden ja ostokäyttäytymisen tarkastelussa. Tässä yhteydessä kutsumme vuosina 1921–1925 syntyneitä ensimmäiseksi sukupolveksi, vuosina 1946–1950 syntyneitä toiseksi sukupolveksi ja vuosina 1971–1975 syntyneitä kolmanneksi sukupolveksi. Vuosi 2001 valittiin tarkastelukohteeksi siksi, että paneeliasetelmasta johtuen vuoden 2003 aineisto oli jo huomattavasti pienempi. Vuoden 2001 aineisto sopii siis huomattavasti paremmin tarkasteluun, jossa vastaajia verrataan toisiinsa ryhmien tasolla.

Suurten ikäluokkien kuluttamiseen liittyvien valintojen – asuinalueet, ostopaikat ja kulkutavat – tarkastelu ei ole nyt käytettävissä olevalla aineistolla mahdollista biologisten sukupolvien tasolla, koska aineiston varsin suureesta koosta huolimatta alueittain ja viisivuotiskausittain muodostettuihin luokkiin ei saada riittävästi havaintoja. Siksi suurten ikäluokkien valintoja tarkastellaan tältä osin vertaamalla vuosina 1946–1955 syntyneitä muihin, kymmenvuositain muodostettuihin ikäkohortteihin. Vuonna 1935 ja sitä ennen syntyneet muodostavat ensimmäisen kohortin ja vuonna 1976 ja sitä myöhemmin syntyneet viimeisen kohortin. Ostopaikkoihin ja kulkutapoihin liittyvässä tutkimuksessa asuinympäristö ja sen tarjoamat mahdollisuudet on yhtä olemainen tekijä kuin esimerkiksi periodivaikutukset sukupolvianalyyseissä, joten alueellisia eroja ei voitu sulkea tarkastelun ulkopuolelle.

Ostopaikkoja ja kulkutapoja tarkastellaan käyttäen syksyn 2003 aineistoa, koska tällöin saadaan myös syksyn 2001 kyselyn jälkeen avatun uuden kauppakeskuksen Myllyn vaikutus mukaan tarkasteluun. Havainnot ja niistä tehtävät johtopäätökset ovat yleistettävissä koskemaan alueen koko väestöä. Aineistossa on kaikkiaan 1357 syntymävuotensa ilmoittanutta vastaajaa. Koska otanta tehtiin asukaslukuihin suhteutettuna, on enemmistö vastaajista turkulaisia. Tutkimusalueen kymmenestä muusta kunnasta on yhteensä 527 vastaajaa.

Kuluttamiseen liittyvät asenteet

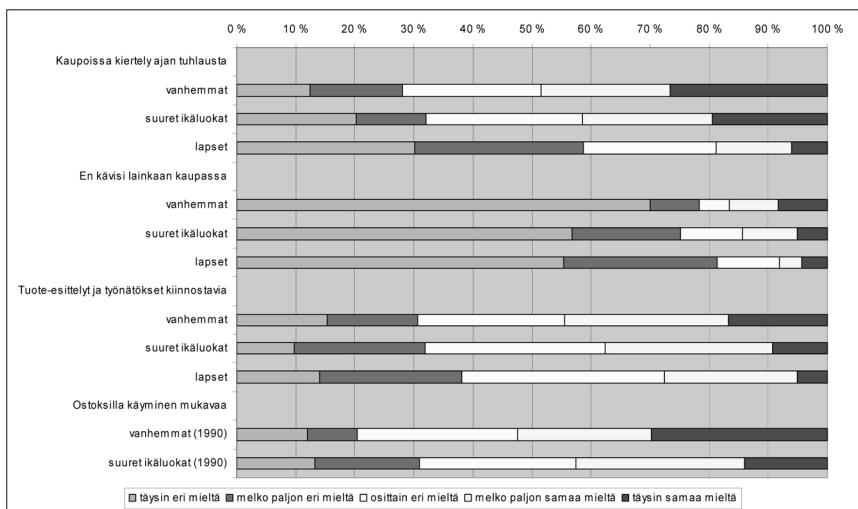
Valintaorientaatiot

”Psykografia” on eräänlainen yhteisnimitys yrityksille kuvata kuluttajan psykologista olemusta. Ostokäyttäytymiseen liittyvän psykografisen tutkimuksen voitaneen katsoa saaneen alkunsa 1950-luvulla, jolloin Stone (1954) määritteli orientaatioon³ perustuvan kuluttajatyypologiansa. Suomessa valintaorientaatioita ovat tutkineet mm. Laaksonen (1981) ja Boedeker (1993, 1997). Boedekerin Länsikeskus-tutkimuksessa kerättyyn aineistoon perustuvassa lisensiaatintutkimuksessa psykografialla tarkoitettiin erityisesti kuluttajan ostamiseen liittyvää elämäntyyliä kuvaavien ulottuvuuksien mittaamista. Saatujen tulosten perusteella Boedeker vetää johtopäätöksen, että ostopaikan valintaorientaatio ei välttämättä olekaan kuluttajan psykografisista ja demografisista (pl. asuinalue) ominaisuuksista riippuva tekijä, vaikka näin on perinteisesti oletettu. Saatu tulos saattaa selittyä osittain sillä, että Länsikeskus-tutkimuksessa kerätty aineisto tarjosi melko niukat mittarit tyypittelyyn ja psykografisten ulottuvuuksien määrittelyyn. Toinen selitys on, että kuluttajan valintaympäristö (käytettävissä olevat vaihtoehdot) muokkaa kuluttajan valintaorientaatiota vahvemmin kuin tämän psykografiset tai demografiset ominaisuudet. (Boedeker 1993, 18–20; 25; 124–125.) Tämän artikkelin kirjoittajien mielestä jälkimmäinen selitys vaikuttaa erittäin todennäköiseltä ja loogiselta.

Edellä mainituista rajoituksista huolimatta asenneväittämät tarjoavat mielenkiintoisen näkökulman eri sukupolvien kuluttamiseen liittyviin asenteisiin. Mylly-tutkimuksen kyselylomakkeessa oli 28 väittämää, joiden avulla pyrittiin luomaan kuva vastaajien suhtautumisesta lähinnä ostoksilla käyntiin, mutta myös yleensä kulutukseen. Näistä kahdeksan esiintyi täysin samassa muodossa Boedekerin tutkimuksessa. Lisäksi viisi väittämää oli asiasisällöltään samoja, mutta sanamuodoltaan erilaisia. Seuraavassa väittämiä on tarkasteltu sukupolvittain vuoden 2001 aineiston perusteella. Tuloksia verrataan vuoden 1990 tuloksiin aina kun se on mahdollista eli silloin, kun väittämä on ollut mukana molemmissa kyselyissä.

Ostoksilla käynti ajanvietteenä

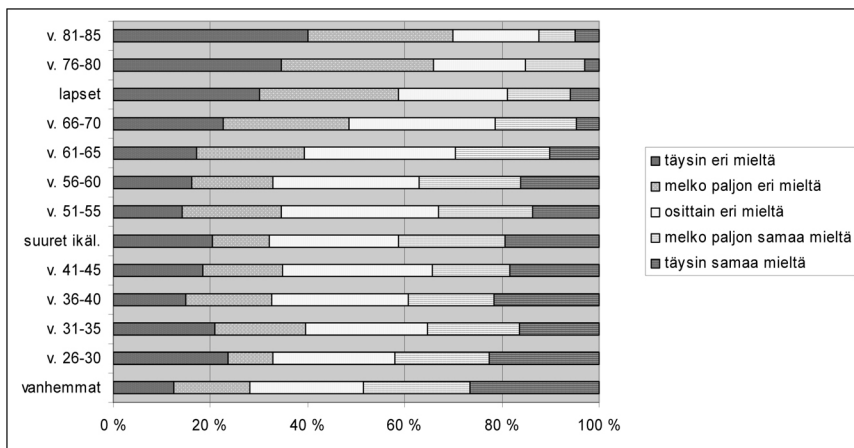
Vuonna 2001 noin 10 % vastaajista arveli, ettei kävisi lainkaan kaupoissa, jos saisi tarvitsemansa tavarat jollain muulla tavalla. Eniten tällä kannalla oli vanhin sukupolvi, mutta heidän suhtautumisensa ei juurikaan eronnut suurista

Kuvio 2. Eri sukupolvien suhtautuminen ostoksilla käymistä koskeviin väittämiin 2001 ja 1990. Vuonna 1990 ”lapsiin” kuuluvia vastaajia oli vain kolme, joten heidän vastauksiin ei ole esitetty kuviossa.

ikäluokista, joista 14 % piti kaupassa käyntiä lähinnä välttämättömän pahana (kuvio 2). Väliin jäävät ikäkohortit eli vuosina 1926–1945 syntyneet suhtautuivat kaupassa käyntiin positiivisemmin, samoin suuria ikäluokkia nuoremmat. Sama ilmiö tulee esille myös useissa muissa väittämässä, esimerkiksi väittämän ”Kaupoissa kiertely on ajan tuhlausta” kohdalla vanhempien ja suurten ikäluokkien vastaukset ovat hyvin samankaltaista, mutta poikkeavat väliin jäävien kohorttien vastauksista. Eniten samaa mieltä väittämän kanssa oli vanhin sukupolvi, mutta myös suuret ikäluokat pitävät kaupoissa kiertelyä ajan tuhlauksena useammin kuin heitä edeltävät tai seuraavat viisivuotiskohortit. Kolmannelta sukupolvesta samaa mieltä oli ainoastaan 19 %, vuosina 1981–1985 syntyneistä enää 12 %. Myös vuonna 1990 vanhin ikäluokka suhtautui ostoksilla käymiseen myönteisemmin kuin suuret ikäluokat, joihin kuuluvat vastaajat olivat tuolloin 40–44 -vuotiaita (kuvio 2).

Vanhemmat sukupolvet ovat selvästi kiinnostuneempia tuote-esittelyistä ja työnäytöksistä kuin nuoremmat. Kahdessa vanhimmissa viisivuotiskohortissa (”vanhemmat” ja sitä seuraava kohortti) on kuitenkin melko paljon myös niitä, joita työnäytökset ja tuote-esittelyt eivät juuri kiinnosta. Myös useissa muissakin väittämässä vanhimmissa ikäluokassa molemmat ääripäät korostuvat. Tämä selittyy ainakin osittain ryhmään kuuluvien vastaajien varsin korkealla iällä (76–80 vuotta): ryhmään kuuluu sekä erittäin hyväkuntoisia että jo varsin heikossa fyysisessä kunnossa olevia.

Kuvio 3. Suhtautuminen väitteeseen ”Kaupoissa kiertely on ajan tuhlausta” viisivuotiskohorteittain vuoden 2001 aineistossa.

Kulutus elämäntapana

Todennäköisyys impulssiostosten tekemiseen kasvaa, kun siirrytään vanhimmasta sukupolvesta nuorimpaan. Vuonna 2001 väitteeseen ”Teen varsin usein ennalta suunnittelemattomia ostoksia” yhtyi vanhimmasta sukupolvesta 10 %, suurista ikäluokista 29 % ja lapsista 46 %. Vuoden 1990 tulokset ovat hyvin samansuuntaisia (taulukko 1). Näiden tulosten valossa näyttäisi siltä, että kyseessä on enemmän elämänvaiheeseen kuin sukupolveen liittyvä ilmiö.

Kolme neljästä vastaajasta yhtyi vuonna 2001 väitteeseen ”Nykyään ostetaan aivan liikaa tarpeettomia tavaroita”, kokonaan eri mieltä oli vain 10 % (taulukko 1). Ensimmäisestä sukupolvesta väitteeseen yhtyi 86 %, toisesta 79 % ja kolmannelta 69 %. Ennen vuotta 1970 syntyneiden osalta eri vastausvaihtoehtojen osuudet ovat lähes samoja kuin vuoden 1990 kyselyssä, ainoastaan ensimmäisen sukupolven suhtautuminen kulutukseen on muuttunut kymmenessä vuodessa jonkin verran kriittisemmäksi. Vuoden 1970 jälkeen syntyneet suhtautuvat kulutukseen huomattavasti vanhempia ikäluokkia myönteisemmin. Koska näihin ikäluokkiin kuuluvia oli vuoden 1990 kyselyssä vain muutama, on mahdotonta sanoa, onko kyseessä periodivaikutus vai liittykö ilmiö sittenkin enemmän ikään tai sukupolveen.

Tuotteen ympäristöystävällisyys oli vuoden 2001 kyselyssä tärkeä valintakriteeri 42 prosentille vastaajista, mutta sen merkitys pienenee siirryttäessä vanhemmista nuorempiin. Erityisen tärkeä valintakriteeri ympäristöystävällisyys oli vuosina 1926–1945 syntyneille. 17 % vastaajista valitsee yleensä luomuvaihtoehdon vaikka se olisi tavanomaista tuotetta kalliimpi. Yllättävää

			Täysin eri mieltä	Meiko paljon eri mieltä	Ostittain eri mieltä	Meiko paljon samaa mieltä	Täysin samaa mieltä	
<i>"Usein ennalta suunnittelemattomia ostoksia."</i>								
2001	Vanhemmat		42	32	16	7	3	100 %
	suuret ikäluokat		16	29	25	23	6	100 %
	Lapset		6	24	24	36	10	100 %
1990	Vanhemmat		30	23	23	13	12	100 %
	suuret ikäluokat		24	28	19	19	11	100 %
<i>"Liikaa tarpeettomia tavaroita."</i>								
2001	Vanhemmat		7	4	3	24	61	100 %
	suuret ikäluokat		2	6	13	29	50	100 %
	Lapset		2	9	20	39	31	100 %
1990	Vanhemmat		12	1	7	12	68	100 %
	suuret ikäluokat		4	5	9	24	59	100 %
<i>"Ympäristöystävällisyys tärkeä valintaperuste." (2001)</i>								
	Vanhemmat		16	14	22	25	23	100 %
	suuret ikäluokat		4	14	33	35	13	100 %
	Lapset		6	22	36	29	8	100 %
<i>"Valitsen luomuvaihtoehdon." (2001)</i>								
	Vanhemmat		28	11	29	23	9	100 %
	suuret ikäluokat		21	28	34	11	5	100 %
	Lapset		29	37	21	9	4	100 %
<i>"Samantekevää, missä maassa valmistettu." (2001)</i>								
	Vanhemmat		45	21	16	8	10	100 %
	suuret ikäluokat		35	33	20	9	4	100 %
	Lapset		24	38	23	12	3	100 %
<i>"Seuraan aikaani, pukeudun muodikkaasti." (2001)</i>								
	Vanhemmat		17	17	44	14	8	100 %
	suuret ikäluokat		11	18	36	29	6	100 %
	Lapset		7	13	35	35	9	100 %
<i>"Muodikas pukeutuminen minulle tärkeää." (1990)</i>								
	Vanhemmat		16	20	24	24	16	100 %
	suuret ikäluokat		16	24	27	24	8	100 %

Taulukko 1. Eri sukupolviin kuuluvien vastaajien suhtautuminen kulutusta elämäntapana koskeviin väittämiin vuosina 2001 ja 1990.

on, että luomuvaihtoehdon valitsevat kaikkein todennäköisimmin ensimmäiseen sukupolveen kuuluvat (32 %). Suurista ikäluokista luomutuotteita suosi vielä 17 %, mutta heidän lapsistaan enää 13 %. Myös tuotteen valmistusmaa oli kolmannelle sukupolvelle vähemmän tärkeä kuin edeltäville sukupolville.

Suhtautuminen väitteeseen ”Seuraan aikaani, ja se näkyy myös pukeutumisessani” oli vuonna 2001 varsin ennako-odotusten mukaista: nuoremmat ikäluokat pukeutuivat vanhempia muodikkaammin. Vuonna 1990 väittämä esitettiin muodossa ”Muodikas pukeutuminen on minulle hyvin tärkeää”. Tällöin muodikas pukeutuminen oli suurille ikäluokille vähemmän tärkeää kuin heidän vanhemmilleen. Yleisesti ottaen erot eri viisivuotiskohorttien välillä eivät vuonna 1990 olleet kovin suuria. Näyttäisi siltä, että ilmiö liittyy

enemmän tutkimusajankohtien mukana muuttuvaan ikään ja elämänvaiheeseen kuin syntymävuoteen ja sitä kautta määräytyvään sukupolveen.

Pyrkimys suorittaa ostokset mahdollisimman nopeasti lisäänty siirryttäessä vanhemmista sukupolvesta nuorempiin, erityisesti arkisiin. Erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Lapset ovat siis vanhempiaan kiireisempiä tai ainakin he ovat haluttomampia käyttämään aikaansa ostosten tekemiseen. Toinen ja kolmas sukupolvi myös tekee ruokaostokset muiden hankintojen yhteydessä useammin kuin ensimmäinen sukupolvi, joka tekee enemmän erillisiä ostosmatkoja. Tilannetekijöiden aiheuttamaan kiireisyyteen viittaa se, että viikonloppuisin kaikkien ryhmien halu käyttää aikaa ostostentekoon lisääntyy selvästi, erityisesti tämä näkyy kolmannen sukupolven kohdalla. Nuoremmat sukupolvet tekevät heräteostoksia vanhempia enemmän, kolmas sukupolvi selvästi eniten. Viikonloppuisin/vapaapäivinä todennäköisyys heräteostoihin kasvaa.

Vanhin sukupolvi jää todennäköisimmin seuraamaan muotinäytöstä tai muuta tapahtumaa, jos sellainen sattuu kohdalle. Pienelle osalle kuluttajista ostoksille lähteminen on myös tapa päästä irti arjesta, nuoremmille useammin kuin vanhemmille. Todennäköisyys käydä syömässä tai kahvilla ostosmatkan yhteydessä kasvaa siirryttäessä vanhimmasta sukupolvesta nuorimpaan, samoin taipumus kierrellä kaupoissa huvin vuoksi eli ”shoppailla”. Nuorin sukupolvi lähtee ostoksille yhdessä ystävien kanssa todennäköisemmin kuin vanhemmat kuluttajat.

Hinta- ja laatutietoisuus

Ensimmäiseen sukupolveen kuuluvista lähes kaksi kolmasosaa vertaili vuonna 2001 tarkasti hintoja ennen kuin osti mitään. Suurten ikäluokkien ja kolmannen sukupolven osalta vastaavat luvut olivat 46 % ja 40 %. Kokonaisuutena ottaen hintavertailuja tehtiin vuonna 2001 huomattavasti vähemmän kuin vuonna 1990 (taulukko 2). Erityisen voimakas muutos on nähtävissä 1950-luvulla tai myöhemmin syntyneiden vastauksissa.

Vanhemmat sukupolvet etsivät edullisinta vaihtoehtoa ja seuraavat kauppojen mainoksia ja ilmoituksia nuorempia tarkemmin. Kaiken kaikkiaan mainonnan seuraaminen on vähentynyt vuodesta 1990 vuoteen 2001, erityisesti nuoremmat ikäluokat seurasivat mainontaa huomattavasti vähemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Iän ja elämänvaiheen lisäksi hintavertailujen ja mainonnan seuraamisessa on nähtävissä voimakas periodivaikutus.

Vuonna 2001 ensimmäisestä sukupolvesta löytyi selkeästi eniten niitä, jotka yhtyivät väitteeseen ”*Edullinen hintataso on minulle palvelua tärkeämpää*”

		Täysin eri mieltä	Meiko paljon eri mieltä	Osittain eri mieltä	Meiko paljon samaa mieltä	Täysin samaa mieltä	
<i>"Vertailen tarkasti hintoja."</i>							
2001	Vanhemmat	8	6	24	29	33	100 %
	Suuret ikäluokat	6	13	35	29	18	100 %
	Lapset	4	23	32	31	10	100 %
1990	Vanhemmat	11	6	11	26	46	100 %
	Suuret ikäluokat	5	15	17	35	28	100 %
<i>"Etsin edullisinta vaihtoehtoa." (1990)</i>							
2001	Vanhemmat	9	9	15	29	39	100 %
	Suuret ikäluokat	12	21	15	31	21	100 %
	Lapset	15	28	19	30	7	100 %
1990	Vanhemmat	12	4	14	20	51	100 %
	Suuret ikäluokat	13	14	12	31	30	100 %
<i>"Edullinen hintataso palvelua tärkeämpää." (2001)</i>							
2001	Vanhemmat	8	7	24	26	35	100 %
	Suuret ikäluokat	7	19	35	28	11	100 %
	Lapset	8	22	29	31	11	100 %
<i>"Palvelu hintoja tärkeämpää." (1990)</i>							
1990	Vanhemmat	12	14	26	26	21	100 %
	Suuret ikäluokat	11	18	27	32	12	100 %
<i>"Laatu hintaa tärkeämpi." (2001)</i>							
2001	Vanhemmat	1	1	20	36	41	100 %
	Suuret ikäluokat	2	3	21	45	29	100 %
	Lapset	2	11	40	33	15	100 %
<i>"Merkkituote laadun tae." (2001)</i>							
2001	Vanhemmat	3	9	19	32	37	100 %
	Suuret ikäluokat	3	11	27	39	20	100 %
	Lapset	3	16	27	43	11	100 %
<i>"Merkkituotteesta kannattaa maksaa." (1990)</i>							
1990	Vanhemmat	27	14	23	18	19	100 %
	Suuret ikäluokat	27	22	20	21	11	100 %

Taulukko 2. Eri sukupolviin kuuluvien suhtautuminen kulutusvalintoja koskeviin väitteisiin 2001 ja 1990.

(61 %). Vuonna 1990 samaa asiaa pyrittiin selvittämään väittämällä ”*Arvostan enemmän hyvää ja asiantuntevaa palvelua kuin edullisia hintoja*”. Kysymys esitettiin siis käänteisessä muodossa. Tällöin palvelun arvostus laski vanhemmista nuorempiin ikäluokkiin siirryttäessä.

Tuotteen laatu oli vuonna 2001 erityisesti vanhimmalle sukupolvelle hintaa tärkeämpi valintaperuste. Suurista ikäluokista tähän väitteeseen yhtyi vielä kolme neljäsosaa mutta kolmannesta sukupolvesta enää vajaa puolet. Vanhemmasta sukupolvesta 69 % oli samaa mieltä väitteen ”*Kun ostaa tunnettuja merkkituotteita, tietää saavansa laatua*” kanssa. Suurista ikäluokista samaa mieltä oli enää 59 % ja kolmannesta sukupolvesta 54 %. Vuonna 1981–1985

syntyneistä merkkituotteiden laadukkuuteen uskoi enää 45 %. Vuonna 1990 väitteeseen ”*Merkkituotteesta kannattaa maksaa*” yhtyivät kaikkiin ikäluokkiin kuuluvat melko tasaisesti (34 %).

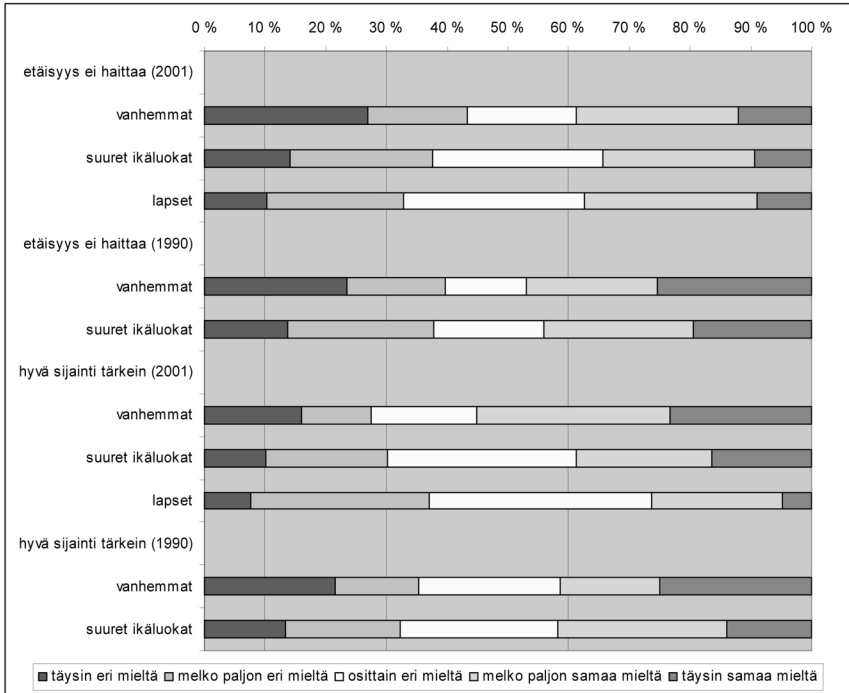
Vuonna 2001 miltei viidennes sekä ensimmäiseen että toiseen sukupolveen kuuluvista ilmoitti tekevänsä lähes aina kotona ”matkasuunnitelman” kauppohen mainosten ja tarjousilmoitusten perusteella. Jos otetaan huomioon myös muut vastauskategoriat (usein, joskus, harvoin, ei koskaan), tarjousmainonta vaikutti suurten ikäluokkien ostopaikan valintaan enemmän kuin ensimmäisen sukupolven. Sen sijaan ainoastaan vajaa 9 % kolmanteen sukupolveen kuuluvista teki ”matkasuunnitelman” tarjousten perusteella. Erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Jos tarkasteluun otetaan mukaan myös sukupolvien väliin jäävät, viisivuotiskausittain muodostetut kohortit, huomataan että eniten ”tarjousten perässä juoksivat” vuosina 1931–1935 syntyneet eli tutkimusajankohtana 65–70 -vuotiaat. Iän ja tarjousten seuraamisen välillä vallitsee käyräviivainen riippuvuus siten, että tarjousmainonta vaikuttaa vähiten vanhimman ja nuorimman sukupolven ostopaikan valintaan.

Väittämään ”*Käyn ainakin kahdessa liikkeessä ennen ostopäätöstä*” yhtyi vuoden 2001 kyselyssä arkisin 16 % kaikista vastaajista ja viikonloppuisin/vapaapäivinä 18 %. Toisen ja kolmannen sukupolven käyttäytymisessä ei arkisin juuri ole eroja, ensimmäinen sukupolvi sen sijaan käy muita harvemmin vähintään kahdessa kaupassa. Myös tässä kysymyksessä vuosina 1931–1935 syntyneet erottuvat ahkerina vertailijoina, mutta nyt erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Sen sijaan viikonloppuisin/vapaapäivinä erot viisivuotiskohorttien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä, todennäköisyys vertailujen suorittamiseen ennen ostopäätöstä korreloi positiivisesti vastaajan iän kanssa.

Ostopaikan saavutettavuus

Vuonna 2001 kaikista vastanneista 35 % oli sitä mieltä, että ”*Ei haittaa, vaikka myymälä olisi kaukanakin, jos se muuten on hyvä ostopaikka*”. Vuonna 1990 väitteeseen yhtyi 45 % kaikista vastaajista, eli hyvään kauppaan oltiin valmiit lähtemään kauemmas kuin vuonna 2001. Erot eri ikäryhmien välillä olivat tuolloin varsin pieniä, yllättäen kuitenkin nuorin ikäluokka arvosti läheisyyttä eniten (kuvio 4).

Samaa asiaa on pyritty selvittämään myös käänteisellä väittämällä ”*Myymälän sijoittuminen sopivasti kulkureittieni varrelle on tärkeämpää kuin laajat valikoimat tai edulliset hinnat*”. Tässä muodossa kysyttäessä kriteerin tärkeys vuonna 2001 pääsääntöisesti laskee vastaajien nuortuessa, eli vanhimmasta sukupolvesta väitteeseen yhtyi 55 %, suurista ikäluokista 39 % ja kolmannelta

Kuvio 4. Eri sukupolviin kuuluvien vastaajien suhtautuminen ostopaikkaa koskeviin väitteisiin 2001 ja 1990.

sukupolvesta 26 %. Vanhimman ikäluokan keskuudessa sijainnin merkitys on kasvanut vuodesta 1990 vuoteen 2001 tultaessa, kun taas suurten ikäluokkien asenteissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia.

Ostomatkatkojen suuntautuminen

Asiointipaikat

Vaihdantataloudessa elävän yhteiskunnan elämänmenoon kuuluu ostoksilla ja asioilla käynnit. Kaupan ja kaupallisten palvelujen aluerakenteessa on Suomen itsenäisyyden aikana tapahtunut suuri muutos. Kaupunkien pienet ”kivijalkamyymälät” ovat kadonneet ja maaseudun tiheä kyläkauppaverkko on harventunut lähes olemattomiin. Nyt lähdetään ostoksille, mieluusti tai vastentahtoisesti, suuriin marketteihin ja ostoskeskuksiin. Seuraavassa tarkastellaan, missä kyselyyn vuonna 2003 vastanneet kotitaloudet asioivat.

tutkimusalueen kunnat

käydyt keskuksset	Turku	Naantali	Raisio	Masku	Nousiai	Rusko	Vahto	Aura	Lieto	Kaarina	Piikkiö
Turun keskusta	42,0	13,9	11,3	10,0	10,0	11,2	11,3	7,1	14,6	17,4	12,4
Länsikeskus	22,8	18,9	22,9	18,3	19,1	38,6	43,2	9,5	9,0	5,6	9,2
Naantalin keskusta	0,6	41,6	3,4	2,5	3,6	1,8	0,9	0,5	0,1	0,1	0,3
Raision keskusta	1,0	4,3	36,3	22,7	17,6	4,9	6,6	2,0	0,6	0,4	0,6
Mylly	5,0	11,7	21,5	23,1	24,6	21,1	19,7	6,0	11,4	4,4	6,7
Auran keskusta	0,3	0,1	0,1	0,0	0,4	0,1	1,6	62,7	0,4	0,2	0,0
Liedon keskusta	0,3	0,1	0,1	0,0	0,4	1,1	0,3	3,5	29,9	0,3	1,6
Ravattula	2,9	1,6	0,6	0,8	1,3	1,1	1,2	2,3	18,6	6,1	9,0
Varissuo	4,1	0,3	0,1	0,1	0,5	1,3	0,3	0,4	2,1	5,8	4,8
Kaarinan keskusta	3,1	0,5	0,9	1,1	0,5	0,5	0,6	0,9	2,4	41,6	25,2
muu keskus	17,9	6,9	2,8	21,3	22,0	18,4	14,3	5,0	11,0	18,0	30,2
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Taulukko 3. Ostosmatkojen suuntautuminen tutkimusalueen kunnista alueen suurimpiin liikekeskuksiin (% vuodessa).

Rationaalinen kuluttaja hankkii tavaransa ja palvelunsa helpoimmin saavutettavasta paikasta. Saavutettavuuden arviointia vaikeuttaa se, että helppoutta mitataan monilla mittareilla: ajan tai rahan kulumisella, pysäköintimahdollisuuksilla, julkisen liikenteen yhteyksillä jne. Lisäksi on muistettava se, ettei kuluttaja ole puhdas ”homo oeconomicus”, vaan hänen päätöksinsä vaikuttavat myös monet tekijät, jotka eivät ole mitattavissa rahana tai aikana (ks. esim. Toivonen 1999, 56–61).

Taulukossa 3 on esitetty kunnittain vastaajien asiointifrekvenssillä painotettu asiointi tutkimusalueen suurimmissa liikekeskuksissa. Kysymyksen ”*Kuinka usein teette ostoksia seuraavissa paikoissa?*” eri vastausvaihtoehdoille annettiin kertoimet, joilla muunnettiin vastaukset käynneiksi vuoden aikana (ks. Marjanen 1993, 92).

Vastaajien valinnat osoittavat kokonaisuutena lähimmän mahdollisuuden priorisointia. Turkulaisten asiointeista yli 40 prosenttia suuntautui kaupungin keskustaan. Toiseksi suurin oli Länsikeskuksen osuus ja ryhmä ”muut”, johon sisältyvät mm. Kupittaa Citymarket sekä Itäharjun ja Tampereentien Prismat, oli kolmas merkittävä kohde. Muissa kunnissa oma kuntakeskus, jos sellainen vastausvaihtoehdoissa oli, keräsi eniten ostoskäyntejä ja niissä kunnissa, joissa omaa kuntakeskusta ei ollut nimeltä mainittu, oli ”muut” ryhmän suuruus tulkittava paljolti kunnan omasta keskuksista johtuvaksi. Länsikeskus ja Mylly olivat hyvin merkittäviä ostospaikkoja läntisten ja erityisesti pohjoisten kuntien alueilla. Runsaasti yli puolet Ruskon ja Vahdon ostosmatkoista suuntautui niihin kahteen keskukseseen.

Turun keskustassa (kaupungin pääliikekeskuksen alueella ja sen välittömässä läheisyydessä) asuvien ostosmatkoista lähes kolme neljäsosaa suuntautui keskustan liikkeisiin. Keskustan asuinalueeseen liittyvät välittömästi läntinen ja itäinen kantakaupunki. Niistä on keskustaan matkaa 1-2 kilometriä. Näiltä alueilta noin puolet ostosmatkoista suuntautui Turun keskustaan. Längisestä

kantakaupungista Länsikeskus sai neljänneksen asioinneista. Itäisessä kanta-kaupungissa sen osuus oli pitemmän matkan ja välissä sijaitsevan pääliikekeskuksen vuoksi selvästi pienempi. Länsikeskus sai lähes puolet Läntisissä esikaupungeissa asuvien ostosmatkoista. Pohjoisissa esikaupungeissa asuvien ostosmatkoista kolmasosa suuntautui Länsikeskukseen. Turun itäisillä esikaupunkialueilla ei ole Länsikeskusta vastaavaa suurta keskusta. Siksi vaihtoehto ”muut”, johon sisältyvät itäisen puolen lukuisat supermarketit, sai yli kolmanneksen alueella asuvien ostoskäynneistä. Lännessä, Raisiossa, sijaitsevan uuden kauppakeskus Myllyn suosio oli suurin sitä lähinnä sijaitsevissa Läntisissä ja Pohjoisissa esikaupungeissa.

Yleiskuva kuluttajien ostopaikkojen valinnoista tukee siis selvästi oletusta rationaalisesta aluekäyttäytymisestä. Suuressa aineistossa on toki yksittäisiä vastaajia, joiden ostopaikan valinta näyttää asunnon sijaintiin nähden ihmeelliseltä. Useimmiten näillekin ”harhaiskuille” löytyy vastauksista järkevä selitys. Hyvin usein se on ostopaikan sijainti työpaikan läheisyydessä tai työmatkan varrella.

Ikäkohorttien välillä on selviä eroja ostopaikan valinnassa. Syyt tähän ovat moninaiset: ajankäyttömahdollisuudet, mahdollisuus tai tottumus käyttää omaa autoa ostosmatkoilla, tuotevalikoimiin ja -lajitelmiin liittyvät tarpeet ja toiveet jne. Kaikkia asuinalueita koskevana yleispiirteenä on vanhimpien ikäluokkien taipumus suosia muita enemmän lähintä mahdollisuutta ja vanhoja totuttuja kauppapaikkoja. Uudet keskukset vetävät voimakkaimmin keski-ikään ehtineitä kohortteja ja niistäkin uusimmat voimakkaimmin kaikkein nuorimpia. Toisaalta nuorin ikäluokka suosii selvästi keski-ikäisiä enemmän Turun keskustaa ostospaikkana. Tämän selittää heidän elämänvaiheensa. Enemmistö heistä on opiskelijoita ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta talouden koko on yksi tai kaksi.

Esimerkkinä ikäluokkien välisistä eroista ostopaikkojen valinnassa ovat tutkimusalueen läntisten kuntien eli Raision, Naantalın, Maskun ja Nousiaisten vastaajat sekä heidän valintansa parhaiksi ostopaikoiksi elintarvikkeille ja muille päivittäistavaroille sekä aikuisten käyttövaatteille.

Käyttövaatteiden ostossa havaitaan nuorempien kohorttien omaksuneen uuden ostopaikan, kyselyn suorittamisen aikaan vasta vajaat kaksi vuotta toimineen Myllyn, selvästi vanhempia kohortteja nopeammin. Tutkimusalueen länsisektorilla käyttövaatteiden ostaminen on hyvin keskittynyttä. Olettaen, että tämän hetken nuoret kohortit säilyttävät vanhetessaan ostopaikan valintatapansa, näyttää sekä Turun liikekeskustan että pienten kuntakeskusten vaatekaupan tulevaisuus synkältä.

Elintarvikkeita ja muita päivittäistavaroita on tarjolla myös liikekeskusten ulkopuolella sijaitsevissa myymälöissä. Omat kyläkaupat, mutta myös esim. Naantalın pikatien ja Rauman valtatieen varteen sijoittuneen supermarket Man-

hattain kaltaiset myymälät saavat nuorinta kohorttia lukuun ottamatta noin 10 % osuuden läntisen sektorin päivittäistavaroiden ostomatkoista. Raision liikekeskuksen tai vaihtoehtoisesti Myllyn valinta päivittäistavaroiden ostopaikaksi näyttää olevan selvä ikäkysymys. Mitä todennäköisimmin se on myös kohorttikysymys, eli nykyiset nuoret kohortit käyttävät vanhetessaankin enemmän Myllyn tapaisia kauppakeskuksia.

Ostomatkojen pituus ja kulkutavat

Ostosmatkalle lähdetään kotoa joko varta vasten tai ostokset kytketään muiden matkojen yhteyteen. Myllytutkimuksessa 2003 tätä asiaa perättiin kysymyksellä: ”*Kun asioitte edellä mainituissa paikoissa, tapahtuuko se yleensä pääasiassa ostosten vuoksi, työmatkan yhteydessä vai muuhun matkaan (esim. harrastukset) liittyen?*”

Suoritetuista matkoista pelkkiä ostosmatkoja oli noin 60 % ja työmatkaan tai muuhun matkaan yhdistettyjä käyntejä molempia n. 20 %. Ostopaikkakohtaisesti pelkkien ostosmatkojen osuus vaihteli Myllyn 80 % ja Liedon keskustan 30 % välillä. Varsinaisiin kauppakeskuksiin ja toisaalta oman asuinalueen liikkeisiin lähdetään varta vasten ostoksille.

Eniten käytettyjä ostospaikkoja olivat Turun keskusta ja Länsikeskus sekä oma asuinalue. Niissä on asiointu yli kolme neljäsosaa kaikista vastaajista. Seuraavina erottuvat Mylly ja keräilyryhmä ”muu paikka”, mihin sisältyvät mm. Kupittaa Citymarket, Itäharjun ja Tampereentien Prisma, Hila ja Manhattan. Näissä asioi vajaa kaksi kolmasosaa vastaajista. Ravattulassa sekä Raision ja Kaarinan keskustoissa asioi kolmasosa ja jäljelle jäävissä keskuksissa alle 20 % vastaajista.

Ostoksille matkustetaan useilla eri kulkutavoilla. Valintaan vaikuttaa mm. matkan pituus ja käytettävissä olevat kulkuneuvot. Eri ikäluokkien mahdollisuudet ja mieltymykset matkan suorittamiseen näkyvät toisaalta itse ostopaikan valinnassa ja toisaalta kulkutavan valinnassa.

Niin kuin olettaa saattaakin, on etäisyys omaan lähikauppaan valtaosalla vastaajista lyhyt. Lähes kahdella kolmasosalla matka on kilometrin tai vähemmän, ja lähes kolmella neljäsosalla matkaan kuluva aika on 5 minuuttia tai vähemmän. Pisin matka ”lähikauppaan” ilmoitettiin 16 km ja 30 minuutin pituiseksi. Turun keskustaa ympäröivien kerrostaloalueiden suuri väestömassa näkyy hyvin selvästi siinä, että suurelle osalle keskustassa asioivista matka on selvästi lyhyempi kuin Länsikeskuksessa ja Myllyssä asioiville. Turun keskustassa viikoittain asioivista lähes 70 % asuu alle viiden kilometrin etäisyydellä sieltä. Länsikeskuksen ja Myllyn osalta vastaavat luvut ovat 40 % ja 20 %.

Tutkimusalueen koosta johtuen vain poikkeustapauksessa matkat ovat yli 30 kilometriä tai 30 minuuttia. Minuuttietäisyyksissä Turun keskusta, Länsikeskus ja Mylly eivät poikkea toisistaan yhtä jyrkästi kuin kilometrietäisyyksissä. Ilmiselvä syy tähän on kahden jälkimmäisen nopeat tieyhteydet ja pysäköinti keskustaan verrattuna.

Omaan lähikauppaan mennään useimmin jalan. Henkilöauton käyttö on kuitenkin yleisempää keskimmaisissa kohorteissa. Vähemmän kuin 10 % ei asioi lainkaan omassa lähikaupassa. Hieman yllättävältä tuntuu se, että lähikaupassa käymättömien osuus kasvaa vanhempiin kohortteihin siirryttäessä. Ei voida sulkea pois ajatusta, että eri-ikäiset ihmiset mieltävät käsitteen lähikauppa eri tavoin.

Turun keskustaan matkaaminen kohtaa erilaisia vastuksia tutkimusalueen eri osissa. Pisimmillään matka on yli 30 kilometriä ja itse keskustassa asuvilla alle kilometrin. Siksi koko tutkimusalueen vastaajien keskustassa asioinnin tarkastelu yhtenä joukkona antaa vain pelkistetyt yleiskuvan kohorttien välisistä eroista kulkutavan valinnassa. Keskimmäiset kohortit osoittautuvat jälleen eniten omaa autoa käyttäviksi. Vanhimmissa kohorteissa linja-auton merkitys on selvästi suurempi ja nuorissa kohorteissa kävely ja pyöräkytyt. Erittäin harvat taloudet eivät asioi lainkaan Turun keskustassa. Eniten tällaisia kotitalouksia on vanhimmissa ikäluokissa.

Omalla autolla keskustassa asioivat kohtaavat pysäköintipaikan valintaongelman. Eri ikäluokat ratkaisevat ongelman kukin omalla tavallaan. Vanhimmat, jotka aikoinaan ovat tottuneet vapaaseen kadunvarsipysäköintiin, etsivät edelleen muita useammin ilmaisen pysäköintipaikan, vaikka joutuvatkin sitten kävelemään pitemmän matkan ostoksille. Nuoremmat käyttävät enemmän maksullisia pysäköintipaikkoja niin kadunvarressa kuin pysäköintilaitoksissakin.

Turun keskustassa asuvista vastaajista kaikki yhtä pyöräilijää lukuun ottamatta kävelevät ostoksille keskustaan. Mutta jo Aurajoen toisella puolella olevilta alueilta, joiden syrjäisemmistä osista matkaa Kauppatorille kertyy kaksi kilometriä, käytetään keskustassa asiointiin vaihtelevia kulkutapoja. Linja-auton käyttö on yleisintä vanhimmassa kohortissa, pyörällä asiointi painottuu vahvasti nuorimpiin kohortteihin ja henkilöauton käyttäjien osalta alueet poikkeavat toisistaan. Itäisestä kantakaupungista joka viides vanhimpaan kohorttiin kuuluva saapuu keskustaan omalla autolla, mutta keskimäärin hieman lähempänä keskustaa asuvista Tuomiokirkon alueen kotitalouksista omaan autoon turvautuvat eniten 1956–75 syntyneet.

Rautatiealueen keskustasta erottamalta Kastu-Pohjola-Raunistula alueelta kertyy matkaa Turun liikekeskustaan 1-2 kilometriä. Alueen vastaajamäärä on pieni ja nuorin kohortti puuttuu kokonaan. Siksi erot kohorttien välillä eivät ole tilastollisesti merkitseviä, mutta voidaan kuitenkin todeta, että van-

hempien kohorttien runsas linja-auton käyttö vaihtuu nuoremmissa pyörällä liikkumiseen.

Turun liikekeskustaan suuntautuvista matkoista tarkastellaan vielä esimerkkinä etäämpänä sijaitsevista ja hyvien linja-autoyhteyksien varrella sijaitsevista alueista Runosmäen–Kärsämäen–Kaerlan aluetta. Matka sieltä keskustaan on 4-5 kilometriä. Oman auton käyttö yleistyy vanhimmasta toiseksi nuorimpaan kohorttiin, mutta nuorin kohortti on sataprosenttisesti linja-auton käyttäjiä. Linja-auto on kaikissa kohorteissa yleisin kulkutapa. Peräti viiden jalankulkijan esiintyminen näinkin pitkän matkan takana olevalta alueelta tuntuu epäuskottavalta. Vastaavia tapauksia on kuitenkin esiintynyt aikaisemmissakin ostosmatkatutkimuksissa. Toinen kirjoittajista on 1970-luvulla henkilökohtaisesti haastatellut marketin kassalta lähteviä asiakkaita, joista muutama eläkeläinen kertoi aikansa kuluksi ja terveydekseen kävelevänsä tarjousten perässä yli viiden kilometrin etäisyydeltä (Saviranta 1976, 382-385).

Suurin osa Turun keskustan ulkopuolella olevista liikekeskuksista kerää asiakkaansa lähiympäristöstä, eli ne ovat paikallisia keskuksia. Turun keskustan lisäksi ainoastaan Länsikeskus ja Mylly ulottavat vaikutuksensa koko tutkimusalueelle. Myös Raision keskustalla ja Ravattulalla on laajempi vaikutusalueensa omalla suunnallaan tutkimusalueetta.

Kaikkiin Turun keskustan ulkopuolella sijaitseviin keskuksiin suuntautuvia ostosmatkoja leimaa oman auton käyttö. Esimerkiksi olemme valinneet Länsikeskuksen ja Myllyn, muissa jakautumat ovat hyvin samankaltaisia. Vanhemmissa kuntakeskuksissa ja Länsikeskuksessa linja-autolla ja jalan kululla on hieman suurempi merkitys kuin pääteiden varteen ”pellolle rakennetuissa” Myllyssä ja Ravattulassa. Keskimmäiset kohortit ovat puhtaimmin oman auton käyttäjiä. Erityisesti Myllyssä näkyy keskuksen nuoruus siinä, että vanhemmat kohortit eivät ole ottaneet sitä omakseen samassa määrin kuin nuoremmat. Myllyä suosivat autoilevat nuoret lapsiperheet.

Suuret ikäluokat – passiivisia sopeutujia vai muutoksen synnyttäjiä?

Suurten ikäluokkien lapsuudessa ja nuoruudessa myös Suomen vähittäiskaupassa tapahtui huomattava rakennemuutos. Vuonna 1939 alkanut säännöstely lopetettiin kokonaan vasta vuonna 1954, sen jälkeenkin eräiden tavaroiden saannissa oli vaikeuksia, mutta kaupan kannalta 1950-luku oli hyvää aikaa. Sekä asiakkaan että kaupan kannalta mullistava uutuus oli 1950-luvun lopulla alkanut ja sen jälkeen nopeasti yleistynyt itsepalvelu. Samalla kaupassa

alkoi siirtymä osastomyymälöistä ja erillisistä maito- ja leipäkaupoista yleis- myymälöihin. Suuret ikäluokat ovat itse asiassa viimeinen ikäluokka, jonka lapsuudessa kaikissa kaupoissa myyjä(tär) haki, pussitti ja punnitsi pyydetty tavarat. (ks. esim. Heinimäki 2002; Kempainen 2002.)

1960-luvulla rakennettiin pääosin nykyisin toiminnassa olevat ns. vanhat ostoskeskukset, joita tarvittiin tyydyttämään kasvavien asukasmäärien ostotarpeita. Uusia betonisia ”nukkumalähiöitä” synnyttivät suuri maaltamuutto sekä elintason nousu. Varsinainen kaupan rakennemuutoksen vuosikymmen oli 1970-luku, jolloin alkoi hypermarkettien (silloiselta nimeltään automarkettien) rakentaminen. 1960-luvulta lähtien auto ja jääkaappi vapauttivat kuluttajan lähimyymälästä ja jokapäiväisestä kaupassakäynnistä⁴. Seuraavalla vuosikymmenellä tulivat kauppakeskukset ja laatikkomyymälät, jotka 2000-luvulla siirryttäessä pääosin hoitivat lähikaupan tehtäviä. Suomen päivittäistavaramyymälöiden lukumäärä oli suurimmillaan vuonna 1964, jolloin maassamme oli 22 566 päivittäistavarakauppaa. (ks. esim. Heinimäki 2002; Kempainen 2002; Lindh 2002; Tulkki 2002.) Vuonna 2002 niitä oli enää 4 163 kpl (ACNielsen 2004).

Suuret ikäluokat tulivat ”parhaaseen kulutusikään” 1970-luvulla. Suuren kokonsa ja aiempia ikäluokkia suuremman kulutuskykynsä takia ne ovat siitä lähtien muodostaneet vähittäiskaupan näkökulmasta erittäin merkittävän kulutussegmentin. Ovatko ne siis itse asiassa ”syyllisiä” viime vuosikymmenien aikana nähtyyn kaupan rajuun rakennemuutokseen ja siihen liittyvään automarkettien syntyyn ja niiden määrän kasvuun?

Tämän artikkelin kirjoittajat ovat työn edetessä useain otteeseen pohjineet ”syyllisyyskysymystä”. Vaativatko kuluttajat todella suurempaa myymäläkokoa ja itsepalvelua, vai lähtikö kehitys sittenkin liikkeelle kaupan rationalisointitarpeista ja hintakilpailusta? Ulkomaiset esimerkit olivat osoittaneet, että rakennemuutos tarjosi mahdollisuuden kustannussäästöihin, joiden avulla tuotteita voitiin tarjota kuluttajille edullisemmilla hinnoilla. Mutta kumpi, kauppa vai asiakkaat, oli prosessissa aloitteellinen osapuoli?

Heinimäki (2002) kyseenalaistaa usein esitetyn syy-seuraussuhteen lähikauppojen määrän ja automarkettien rakentamisen välillä: myymälämäärä kääntyi laskuun jo vuonna 1964, vaikka ensimmäinen automarket avattiin Suomessa vasta vuonna 1970. Automarkettien määrän kasvu on luonnollisesti sidoksissa autotiheyden kasvuun, mutta innovaation leviämisen kannalta ensiarvoisen tärkeää oli, että suuret ikäluokat omaksuivat uuden kaupassakäyntikulttuurin nopeasti ja innokkaasti. Kyseessä lienee aikakauteen ja yleiseen elintason nousuun liittynyt ilmiö (periodivaikutus), jonka nopean laajenemisen suurten ikäluokkien kasvanut kulutuskysyntä mahdollisti. Myös nyt tehdyn tutkimuksen perusteella nuorimmat ikäluokat omaksuivat uuden, aiemmasta poikkeavan ostospaikkavaihtoehdon (Mylly) vanhempia nopeammin. Vuodesta

1990 vuoteen 2001 siirryttäessä niiden osuus, jotka olivat valmiit lähtemään hyvän ostopaikan perässä kauemmaksikin, oli kuitenkin selvästi laskenut.

Monilta osin nyt ”kypsään keski-ikään” ehtineiden suurten ikäluokkien valinnat ja asenteet muistuttavat heitä edeltävän sukupolven valintoja, mutta poikkeavat varsin paljon seuraavan sukupolven vastaavista. Tämä viittaisi ainakin jonkin asteisen sukupolvivaikutuksen olemassaoloon. Nyt käytettävissä olevan aineiston perusteella näyttää siltä, että 1970-luvulla ja sen jälkeen syntyneet ovat kulutusmyönteisempiä, mutta myös kriittisempiä kuluttajia kuin aikaisemmat sukupolvet. Tulokset ovat sopusoinnussa Wilskan (1995) nuorten aikuisten kulutuksesta tekemien havaintojen kanssa. Wilska (1995, 10) kirjoittaa: *”Vaikka suuret ikäluokat yhä pontevammin kieltäytyvät ”aikuistumasta”, on heidän elämäntyyliinsä kuitenkin vahvasti perinteinen. [...] Elämäntyyli, johon toisaalta kuuluu itse tekeminen, päivittäistavaratarjousten perässä juokseminen ja heräteostosten häpeily [...], on nimenomaan ristiriitaisuudessaan hyvin toisenlainen kuin kulutusyhteiskuntaan kasvaneen sukupolven vapautunut ja avoimen nautinnonhakuinen suhde rahaan ja kulutukseen.”* Mylly-projektin tulosten perusteella nuoremmat sukupolvet eivät ole ollenkaan niin kiinnostuneita esimerkiksi tuotteiden ympäristöystävällisyydestä tai tuotteen alkuperämaasta kuin vanhemmat. Myös hintavertailuja tehdään vähemmän ja impulssiostoksia vastaavasti enemmän. Tältä osin aineistossa on havaittavissa sekä sukupolvi-, ikä- että periodivaihteluja.

Mylly- ja Länsikeskus-tutkimuksissa kerättyjen aineistojen perusteella näyttää siltä, että monissa kohdin vanhimman ja nuorimman sukupolven kulutusvalinnat ja asenteet muistuttavat toisiaan, mutta poikkeavat suurten ikäluokkien käyttäytymisestä. Tämä selittyy useimmissa tapauksissa asuinpaikkoihin ja elinvaiheeseen liittyvillä tekijöillä: nuorimpiin ja vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvat asuivat keskimääräistä useammin Turun keskustassa tai sen välittömässä läheisyydessä, kuuluivat alempiin tuloluokkiin, olivat yhden tai kahden hengen talouksia eikä taloudella ollut autoa. Aikaa ostosten tekoon sen sijaan oli käytettävissä yleensä enemmän kuin väliin jääviin ikäluokkiin kuuluvilla, jotka usein olivat autoilevia lapsiperheitä. Kuluttajat siis tekevät valintoja, jotka sopivat heidän kulloiseenkin elämäntilanteeseensa.

Viitteet

- ¹ Tutkimuksen johtoryhmään kuuluivat professori Jorma Taina, professori Jaakko Saviranta ja professori Timo Toivonen. Tutkimusprojektin tuloksena on syntynyt toistaiseksi kaksi lisensiaatintutkimusta ja kaksi väitöskirjaa sekä huomattava määrä muita julkaisuja.

- ² Uuden tutkimuksen johtoryhmään kuuluvat edelleenkin professorit Taina ja Toivonen, eläkkeelle siirtyneen Jaakko Savirannan tilalle on tullut professori Heli Marjanen.
- ³ Orientaatio liittyy yleensä toistuvaan, totunaiseen käyttäytymiseen (esimerkiksi päivittäistavaroiden ostopaikan valinta) eikä niinkään tilanteisiin, joissa kuluttaja on uuden tilanteen edessä ja joutuu todella harkitsemaan eri vaihtoehtoja.
- ⁴ Tosin ainakin nuorempi tämän artikkelin kirjoittajista muistaa oman äitinsä käyneen 60- ja 70-lukujen vaihteessa kaupassa päivittäin – ja kävellen – vaikka perheessä olikin sekä auto että jääkaappi. Mukana oli oma kauppakassi ja maitokannu, johon maito mitattiin kaupan seinässä olevasta automaatista. Tämän pelottavan kapistuksen (*entä jos koneen annosteleva maito ei mahdukaan kannuun?*) korvasivat ensin maitopussit ja sittemmin tölkit. Pusseista leikattiin matonkuteita ja purkkeihin pakastettiin mansikoita.

Lähteet

- ACNielsen (2004) Tiedotteet/Päivittäistavara-kaupan rakenne. <<http://www.acnielsen.fi/>> (haettu 29.3.2004)
- Boedeker, Mika (1997) *Recreational Shopping. The role of basic emotional dimensions of personality*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-9:1997, Turku.
- Boedeker, Mika (1993) *Ostopaikan valintaorientaatio - psykografian ja demografian heijastustako?* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja D 1:1993, Turku.
- Heinimäki, Heikki (2002) Kauppa – vuosisatojen kuluessa toimintaympäristönsä sopeutunut. Teoksessa *Markkinoilta markettiin*, Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:8. Suomen Kotiseutuliitto.
- Kartovaara, Leena (2002) Perhe on paras. Väestötillastollinen tutkimusretki suurten ikäluokkien perheisiin. *Hyvinvointikatsaus* 1/2002, Tilastokeskus.
- Keppinen, Hilikka (2002) Sekatavaruodista markettiin – kauppa on osa asuttua maisemaa. Teoksessa *Markkinoilta markettiin*, Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:8. Suomen Kotiseutuliitto.
- Laaksonen, Martti (1981), *Shopping Orientation. An Attitude Structure Approach*, Acta Wasaensia No. 77, Business Administration No. 21, Marketing, Vaasan korkeakoulun julkaisuja, Vaasa.
- Lindh, Tommi (2002) Ostarit, esikaupunkien keitaat. Teoksessa *Markkinoilta markettiin*, Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:8. Suomen Kotiseutuliitto.
- Marjanen, Heli (1997) *Distance and store choice; with special reference to out-of-town shopping*. Turun kauppa-korkeakoulun julkaisuja. Sarja A-4:1997. Turku.
- Marjanen, Heli (1993) *Store location analysis and the mystery of consumer spatial behaviour - competition between downtown shopping areas and out-of-town shop-*

- ping centres as a special case.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja D 4: 1993. Turku.
- Olkkonen, Rami (1996) *Länsirintamalla jotain uutta: ostokäyttäytymisen muutos Turun seudulla vuosina 1990-95.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja Keskustelua ja raportteja 1:1996. Turku.
- Roos, J.P. (1987) *Life Stories of Social Changes: Four Generations in Finland.* Teoksessa: *Ways of Life in Finland and Poland*, toim. J.P. Roos ja A. Sicinski. Avebury: London.
- Saviranta, Jaakko (1976) Etäisyysvastuksen kokeminen ostosmatkoilla. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja Special Edition 3 – 1976*, 378-398.
- Simpura, Jussi (2002) Massaa, murroksia ja muuttoja. *Hyvinvointikatsaus* 1/2002, Tilastokeskus.
- Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1984* (1985). Tilastokeskus: Helsinki.
- Stone, G.P. (1954) *City Shoppers and Urban Identification: Observations on the Social Psychology of city Life.* *American Journal of Sociology*, Vol. 60, No. 1, 36–45.
- Säylä, Markku (2002) Sukupolvien vauraus. Perittyä vai itse ansaittua? *Hyvinvointikatsaus* 1/2002, Tilastokeskus.
- Toivonen, Timo (1999) *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia.* WSOY: Porvoo.
- Toivonen, Timo (1994) *Times They are Changing. Three Studies on Changes in Consumption.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja Keskustelua ja raportteja 11:1994. Turku.
- Tulkki, Katri (2002) Kaupankäynnin ympäristön muutos – urbaani kauppamatka ennen ja nyt. Teoksessa *Markkinoilta markettiin*, Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A: 8. Suomen Kotiseutuliitto.
- Wilska, Terhi-Anna (1995) *Kulutusjuhla kaikenikäisille? Tutkimus 1980-luvun nuorten kulutuksesta muihin ikäryhmiin verrattuna.* Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja Keskustelua ja raportteja 1:1995.
- Virtanen, Matti (2002) Ovatko suuret ikäluokat sukupolvi? *Hyvinvointikatsaus* 1/2002, Tilastokeskus.

Juha Panula

Markkinoinnin häviämisen ja hallitsevuuden yhteys onnen merkkeihin

Tulkintoja suurten ikäluokkien vuotta 2020 koskevista kuvitelmista

Markkinoinnista onnellisuusmarkkinointiin

Markkinointi, varsinkin mainonta, sijoittuu todellisen ja kuvitteellisen maailman väliin omalle todellisuuden tasolle. Todellisuutta ei kuvata tarkasti, vaan sen värejä ja muotoja vääristellään, jotta kuluttajassa saataisiin aikaan tunneperäinen tulkinta. Mainonta dramatisoi valikoiden todellisuutta, mikä ei ole valehtelua, vaan suostuttelua. Schudson (1986, 210–218) vertaa mainontaa kapitalistiseen realismiin: mainonta ei kuvaa elämää sellaisena kuin se on, vaan sellaisena kuin sen tulisi olla.

Markkinointikulttuuri ja kulutuskulttuuri ovat pitkälti synonyymeja, samoin kuin markkinointi- ja mielikuvayhteiskunta. Mielikuvat ovat jälkimoderneissa ”länsimaisissa yhteiskunnissa” [...] ”keskeinen menestystekijä” organisaatioille, asioille ja henkilöille (Karvonen 1999, 17). Materiaalinen ja ideaalinen ovat mielikuvayhteiskunnan todellisuutta. Kun yhteiskunnat kaupallistuvat, mielikuvien merkitys kasvaa markkinoinnissa. (Karvonen 1999, 17, 23–24.)

Markkinoinnin yhteys onnen merkkeihin voi siis perustua todellisuuteen ja mielikuviiin. Markkinointi ei silti suoraan tuota onnea. Markkinoinnin on ensin saatava ihmiset tuntemaan itsensä vajaiksi, tyytymättömiksi tai onnettomiksi. Sen jälkeen se osoittaa keinot, joilla päästään onnen päämäärään.

Markkinointikäsitteen mukaan liiketoiminnan keskipiste ei ole yritys, vaan kuluttaja, eivät yrityksen tavoitteet, vaan kuluttajien tarpeet, eivät tuotannon,

vaan markkinoinnin ongelmat. Markkinointi tuli tarpeelliseksi, kun siirryttiin tuotantoetiikasta kulutusetiikkaan (Leiss 1978, 96–97). Markkinointi onkin jälkimodernin runsauden yhteiskunnan symboli (Firat & Venkatesh 1993). Suomi lasketaan jälkimoderneihin maihin esimerkiksi Ruotsin, Hollannin, Sveitsin ja Yhdysvaltojen kanssa. (Inglehart 1995, 385, 389, 394.)

Markkinointikäsite yhdistää kuluttajat markkinointiin, jonka tavoitteena on lopulta tuottaa onnellisia kuluttajia, mistä seuraa myös yrityksen pitkän aikavälin taloudellinen kannattavuus. (Abratt & Sacks 1989, 26; Elliott 1990; Kohli & Jaworski 1990). Markkinointikäsite yhdistää kuluttajien tarpeet, markkinoinnin vaikutusteknologian (tuote, hinta, jakelu, viestintä) ja yrityksen voitontavoittelun. Kuluttajien ja yritysten välistä suhdetta ylläpitävät kuluttajien tarpeet ja yritysten voittomotiivit. Suhdetta säädellään vaikutusteknologialla. Markkinointi yhdistää tarvetalouden ja voittotalouden niin, että molemmat osapuolet voittavat. (Panula 2000a). Tämä on ihanne, joka ei välttämättä toteudu (Panula 2000b).

Markkinointikäsite on laajentunut sisällöltään ja sovellusalaltaan. Sisältöön on tullut mukaan taloustieteen lisäksi yhteiskunnallisia, humanistisia ja eettisiä painotuksia. Sovellusalaa on laajennettu yrityksistä kaikkiin organisaatioihin. Markkinointi asuttaa kaikki elämämaailmat (Firat & Venkatesh 1993, 240).

Markkinoinnin sisällön laajentuminen näkyy elämänlaatumarkkinoinnissa. Tavoitteena on lisätä kuluttajien hyvinvointia niin, ettei se haittaa yrityksen muita sidosryhmiä. Elämänlaatumarkkinointi on markkinoinnissa orastava eettinen filosofia. (Sirgy & Lee 1996, 20; Sirgy 1996, 21.) Elämänlaatumarkkinoinnin sijasta voi puhua onnellisuusmarkkinoinnista. Sen mukaan yrityksen tehtävänä on selvittää, mitä kuluttajat tarkoittavat onnellisuudella. Näin kunnioitetaan kuluttajien sisäistä kontrollia. Sen jälkeen yritys kehittää tarjoomia (tuotteita, palveluita ja ohjelmia), jotka edistävät kuluttajien onnellisuutta ja jotka kehittävät yrityksen ja kuluttajien välisiä pitkäaikaisia suhteita. Tarjoomia markkinoidaan vaikutusteknologialla minimoimalla kielteiset sivuvaikutukset kuluttajille ja muille sidosryhmille. Se merkitsee velvollisuus- ja seuraus-eettisten vaatimusten noudattamista vaikutusteknologian käytössä. Lopulta tavoitteena on yrityksen pitkän aikavälin taloudellinen kannattavuus ja koko yhteiskunnan onnen kasvu.

Onnellisuus on länsimaisissa yhteiskunnissa keskeinen elämän tarkoitus, joka yhdistää yksilöitä, jotka muuten ovat irrallaan (Perttula 2001, 8). Onnen salaisuudet ovat Platonista (Pitkänen 1995) ja Aristoteleesta (Knuutila 1995) lähtien olleet tutkimuksen kohteina. Kaikilla on oikeus onneen. Markkinointiin sopivasti Ojanen (2001, 11–12) kirjoittaa, että onnea voi jo ostaa tavarataloista. Tavarasta nauttiminen on taito (Koskijoki 1996).

Eettisen utilitarismin eli onnellisuusteorian mukaan markkinointi on hyvä, jos se on väline ”sellaisen asian hankkimiseksi, jonka tunnustetaan olevan hy-

vää ilman todistuksia” (Mill 2000, 14). Onnellisuusteoriassa ”teot ovat oikein siinä määrin kuin” ne tuottavat onnellisuutta ”ja väärin siinä määrin” kuin ne tuottavat onnettomuutta. Onnellisuus on ”nautintoa ja tuskan puuttumista” ja onnettomuus ”tuskaa ja nautinnon puuttumista”. (Mill 2000, 17.) Markkinointitutkimuksessa välineiden ja päämäärien ketjut ovat paljon käytettyjä (Beatty & Kahle & Homer 1991; Claves & Swinnen & vanden Abeele 1995; Grunert & Grunert 1995; Walker & Olson 1991). Ketjut noudattavat samaa logiikkaa kuin Millin (2000) onnellisuusteoria. Kun onnen merkit tunnetaan, edetään välineisiin, jotka auttavat pääsemään kohti onnea. Se on harkintaa. Toiminnassa edetään päinvastoin, jolloin valitaan väline (markkinointi), joka voi edistää onnen saavuttamista.

Aineisto ja sen jäsentely

Tämän tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty lokakuussa 2000 eläytymismenetelmällä. Siinä vastaajille annetaan lyhyt kehyskertomus, joka saa heidät kirjoittamaan, mitkä tapahtumat ovat johtaneet kehyksessä kuvattuun tilaan. Olennaista menetelmässä on kehysten variointi. (Eskola 1998.) Kehykset ovat vaihdeltavia ärsykeitä ja kirjoittajien tekstit ovat reaktioita ärsykeisiin. Muita reaktioihin vaikuttavia muuttujia kuin kehysten maailmoja voidaan kontrolloida vain rajoitetusti.

Alun perin kehyksissä varioitiin kahta asiaa (Panula 2003). Yhtäältä markkinoinnin asemaa maailmassa: markkinointi oli joko hävinnyt maailmasta tai hallitsi sitä, ja toiseksi elämän onnellisuutta: elämä oli joko sietämätöntä tai onnellista. Kehyksiä oli siten neljä (Panula 2003). Tähän artikkeliin on valittu kaksi kehystä: markkinoinnin asemaa varioidaan, mutta onnellisuus pidetään vakiona. Kehykset ovat seuraavat:

Kehyskertomus 2: Olettakaamme, että tästä päivästä on kulunut 20 vuotta eli että on vuosi 2020. Markkinointi on hävinnyt maailmasta ja ihmisten elämä on varsin onnellista. Mitä oikein on tapahtunut? Eläydy tilanteeseen, käytä mielikuvitustasi ja kirjoita kuluneiden 20 vuoden tapahtumista pieni kertomus.

Kehyskertomus 4: Olettakaamme, että tästä päivästä on kulunut 20 vuotta eli että on vuosi 2020. Markkinointi hallitsee maailmaa ja ihmisten elämä on varsin onnellista. Mitä oikein on tapahtunut? Eläydy tilanteeseen, käytä mielikuvitustasi ja kirjoita kuluneiden 20 vuoden tapahtumista pieni kertomus.

Kehyksessä 2 oletetaan, että markkinoinnin ja onnen yhteys on negatiivinen: mitä vähemmän markkinointia, sitä onnellisempaa on elämä. Kehyksessä 4 ajatellaan, että markkinoinnin yhteys onneen on positiivinen: mitä enemmän markkinointia, sitä onnellisempaa on elämä.

Aineisto rajattiin myös siten, että mukaan otettiin vain suurten ikäluokkien (1945–1950 syntyneiden) kertomukset. Kirjoitushetkellä lokakuussa 2000 kirjoittajat olivat 50–55-vuotiaita. Näin tulkintoihin saatiin 25 kirjoitusta, kun niitä koko aineistossa on 174 (Panula 2003). Kehykseen 2 saatiin 14 kirjoittajaa (7 naista ja 7 miestä) ja kehykseen 4 tuli 11 kirjoittajaa (5 naista ja 6 miestä).

Kehyskertomusten maailmantilat sijoitettiin tulevaisuuteen, vuoteen 2020, jotta kirjoittajilla olisi mahdollisimman suuri vapaus käyttää mielikuvitustaan. Tässä sivutaan tulevaisuudentutkimusta (Mannermaa 1991) ja utopiatutkimusta (Maclaran & Brown 2001; Kellner 2003).

Kirjoittajien kertomukset jäsennellään sen pohjalta, miten niissä selitetään markkinoinnin häviäminen maailmasta tai markkinoinnin pääsy hallitsevaan asemaan maailmassa. Jäsentelyn puitteissa esitetään onnen merkit. Kyse on kulttuuristen jäsenysten näkökulmasta. Tällöin ei ole kyse siitä, kirjoittaako vastaaja rehellisesti ja totuudenmukaisesti vai ei, vaan siitä, miten ”analysoitava teksti kertoo tarinaansa, olipa se sitten totta, rehellistä puhetta, tai keksittyä tarinaa.” Analyysissa etsitään luokituksia, sitä, miten teksti ”jäsentää maailmaa.” (Alasuutari 1993, 84.) Kirjoittajien kertomukset ovat nimenomaan tulevaisuutta koskevia kuvitelmia, keksittyjä tarinoita.

Vaikka kirjoittajien tuottama tekstiaineisto koostuikin kertomuksista, tässä artikkelissa ei noudateta kertomuksellista tutkimustapaa (Hopkinson & Hogarth-Scott 2001; Shankar & Elliott & Goulding 2001). Kertomuksen, narratiivin ja tarinan käsitteitä käytetään kaiken lisäksi monissa ja sekavis-sakin merkityksissä (Valkonen 1997). Tässä tutkimuksessa ei ole tarpeellista määritellä kertomuksen käsitettä. Kertomuksellisuus tulee esiin vain siten, että raportti on kertomus kirjoittajien tulevaisuuden kuvitelmista.

Vuonna 2020 markkinointi on hävinnyt maailmasta ja ihmisten elämä on varsin onnellista

Kehyskertomuksen 2 maailmantilaa määrittävät markkinoinnin häviämisen ja ihmisten elämän onnellisuuden negatiivinen suhde ja myönteinen arvoasema eli onnellisuus. Kertomukset on jäsennelty sen mukaan, miten niissä selitetään markkinoinnin häviäminen maailmasta. Jäsentely on seuraava: 1) katastrofit (4 kertomusta), 2) markkinoinnin itsetuho (3), 3) tahon kielto (3), 4) teknologia

(2) ja 5) kehyksen kieltäminen ja selittämättä jättäminen (2). Tämän jäsentelyn puitteissa tuodaan esiin myös kirjoittajien kuvaamat onnen merkit.¹

1) Katastrofit. Erilaisina markkinoinnin hävittäneinä katastrofeina tuodaan esiin maailmansota (2.11. mies; 2.37. mies)², luonnonmullistukset, tautiepidemiat ja maapallon viljasadon vähyys (2.27. nainen; 2.33. nainen). Maailmansodan seurauksena länsimainen sivistys hävisi. Palattiin pimeään aikaan. Samalla palasi talous, joka valmistaa kaikki hyödykkeet itse. (2.11. mies.) Maailmansota myös vähensi ihmisten määrää maapallolla radikaalisti. Luonnonvarat jaettiin jäljelle jääneiden kesken. Yltäkylläisyyttä riitti kaikille. Kaikkinainen kilpailu ja sen mukana markkinointi loppui. (2.37. mies.) Luonnonmullistukset, kuten valtavat sateet, maanvyörymät, tautiepidemiat ja maapallon viljasadon vähyys karsivat ihmisiä kovalla kädellä. Ihmisistä jäi jäljelle vain murto-osa. Luonnonvarat ovat vähissä. Ei ole sähköä, ei lämpöä. Lehtien ja mainosten valmistaminen loppuu. Markkinointi kuolee. Kaikki tehdään itse, mitään ei osteta kaupasta. (2.27. nainen; 2.33. nainen.)

Näissä kertomuksissa markkinointi kytketään nykyaikaiseen talouteen tai markkinatalouteen. Kun nykytalous sotien ja luonnonmullistusten kautta häviää, katoaa myös markkinointi. Markkinointi on keskeistä runsauden vallitessa, ei puutteen maailmassa.

Katastrofeihin liittyvät onnen merkit on luokiteltu seuraavasti: materiaaliset ja sosiaaliset arvot sekä elämänhallinta (sisäinen kontrolli, omaehtoisuus, pystyvyys). Nämä onnen merkit esitetään ilman viittauksia kirjoittajiin, koska ne on koottu kaikista kirjoittajien kertomuksista. Niissä on suurta päällekkäisyyttä. Luokituksissa päällekkäisyydet on karsittu.

Materiaaliset arvot. Näihin arvoihin otetut kannanotot ovat helpotuksen huokauksia siitä, että ne ovat poissa. Pakkomyynti turhuuden markkinoilla on loppunut, samoin liiallinen tuotanto ja tavaroiden tahallinen vanhentaminen. Materiaan perustuva ihmisten paremmuuden vertailu on hävinnyt. Ihmisillä ei ole tarvetta ylimääräisen tavaran hankintaan, tarpeet ovat pienet ja maapallo tervehtyy. Samoin taloudellisen maailman oman edun tavoittelijat ovat poistuneet maankamaralta. Näistä tiivistetyistä kuvauksista voi lukea, että markkinointiin suhtaudutaan annetussa maailmantilassa varsin kriittisesti, ja että markkinoinnilla on monia nurjia puolia.

Sosiaaliset arvot. Markkinoinnin hävittyä ja maailmantilanteen ollessa kurja sosiaalinen kanssakäyminen, välittäminen, yhteisyys ja yhteistyö lisääntyvät. Ihmisillä on aikaa toisilleen ja itselleen. Markkinointi oli korostanut liaksi menestysarvoja ja liian vähän välittämisarvoja. Mainonnan kannalta tilanne on mielenkiintoinen. Mainonnassa on usein teemana, että jokin tuote auttaa ihmisiä pääsemään arvostettujen ihmisten joukkoon: kun ostat tuotteen X, pääset mukaan sosiaaliseen yhteisöön. Ihmiset eivät tähän usko.

Elämänhallinta. Tässä luokassa korostuvat kiireettömyys, paineettomuus ja stressittömyys, koska markkinointi ja jatkuva kilpailu ovat poissa. Ihmisillä on aikaa sivistää itseään. Markkinointi koetaan kiireen ja paineiden aiheuttajaksi. Tällöin ihmiset eivät koe hallitsevansa omaa elämäänsä, kontrolli on ulkoisilla voimilla. Se voi olla yksi syy mielenterveysongelmiin, henkiseen pahoinvointiin.

2) Markkinoinnin itsetuho. Markkinointi tuhoaa itsensä, kun se menee liiallisuuksiin (2.17. mies), kiihdyttää elämäntahdin sietämättömäksi (2.30. nainen) ja olemalla suoranaista vilinää, melua ja markkinointimelksettä (2.35. nainen). Kertomusten mukaan markkinointi on turha ja sietämätön instituutio.

Tarinat eivät silti yksisilmäisesti katso markkinointia kaiken pahan syyksi. Nykyinen liiallinen markkinointi puskee tuotteita väkisin markkinoille. Tällainen markkinointi häviää. Jäljelle jää asiallinen tuoteinformaatio, kesytetty mainonta. Samoin jäävät jäljelle markkinavoimat, jotka tavoittelevat tasapainoa: tuotteiden laatutaso paranee ja turha roina jää pois markkinoilta. Maailmanlaajuisilla markkinoilla pärjää laadukas tuotanto: ekologinen, tehokas ja kohtuuhintainen. (2.17. mies.) Tässä viitataan paitsi markkinointiviestinnän laadulliseen sisältöön, myös kestävään kehitykseen ja ympäristömarkkinointiin.

Markkinointi ei ole yksin syytä yhteiskunnallisiin ongelmiin, mutta se oli osana sitä, että elämäntahti kiihtyi sietämättömäksi, sosiaaliset kontaktit hävisivät ja ihmiset väsyivät rahan ja kiireen perässä juoksemiseen. (2.30. nainen.) Markkinointi oli lyönyt silmille kaikkialta. Sitä ei päässyt pakoon (2.35. nainen.)

Itsetuhoon liittyvät onnen merkit ovat materiaalisia ja sosiaalisia arvoja sekä elämänhallintaa. Materiaalisten arvojen mukaan puute ja kurjuus ovat poissa maailmasta, kaikilla on tuotteita tarpeen mukaan. Materialismilla on myönteinen merkitys, toisin kuin katastrofikertomuksissa. Materialismi voi tuottaa onnea. Sosiaalisena arvona tuodaan esiin se, että on saavutettu kohtuullinen tasapaino koko ihmiskunnalle. Kohtuullista tasapainoa ei selitetä. Elämänhallintaan ja sisäiseen kontrolliin liittyvät arvot korostuvat, kun markkinointimelkske on poissa. Se merkitsee hiljaisuutta, stressittömyyttä, ihmisten perimmäisten tunteiden ja yksityisyyden kunnioittamista sekä sitä, että ihminen huomaa olevansa oman elämänsä järjestäjä, oman onnensa seppä.

3) Tahon kieltö. Jokin taho, kuten Yhdistyneet Kansakunnat tai Euroopan Unioni, kieltää markkinoinnin lailla. Syynä oli hirvittävä tietotekniikkarumba, mainonta ja muu vilinä. Ihmiset sairastuivat, mielenterveysongelmat räjähtivät käsiin (2.24. mies). Lain perusteluissa todetaan, ”että ihmiset kyllä tietävät mitä tarvitsevat, heille ei pidä mainonnan keinoin luoda lisää tarpeita.” (2.38. nainen). Markkinoinnin kieltämisestä seurannut muutos oli vaikea. Pörssit romahtivat, yritykset joutuivat konkurssiin. Vähitellen tilanteeseen sopeu-

duttiin, jolloin kannatti tuottaa vain tuotteita, joita ihmiset todella tarvitsevat. (2.45. mies.)

Tahon kieltoon liittyvät onnen merkit luokittevat materiaaliin, sosiaaliin ja elämänhallinnan arvoihin. Materiaaliset arvot tuodaan esiin negaatioina. Kun markkinointi on hävinnyt, keinotekoiset tarpeet ovat poissa. Samoin on poistunut mainonnan luoma tunne siitä, että ihmiseltä puuttuu jotakin. Tässä tullaankin siihen, että markkinoinnin tehtävä on tuottaa tyytymättömiä kuluttajia tai ainakin saada heidät huomaamaan vajavaisuutensa, jotta tyytymättömyys voidaan sitten markkinoinnilla poistaa. Sosiaaliset arvot viittaavat sosiaalisen kanssakäymisen lisääntymiseen, yhteisyyteen ja yhteistyöhön. Elämänhallinnassa korostuvat hiljaisuus, kiireettömyys, paineettomuus, yksinkertaisuus ja se, että ihmiset päättävät itse asioistaan, eivätkä välitä siitä, mitä naapurilla on.

4) Teknologia. Teknologia korvaa markkinoinnin. Kaikki kauppa käydään tietoverkoissa, samoin markkinointikommunikaatio. Nykyistä markkinointia ei ole. (2.1. nainen; 2.28. mies.) Markkinointi ei häviä. Se muuttaa muotoaan niin, että kuluttajat hallitsevat sitä. Tämä viittaa teknologiseen determinismiin, joka voi aiheuttaa suuria yhteiskunnallisia muutoksia.

Teknologiaan liittyvät onnen merkit. Materiaalisena arvona nousee esiin se, että tuotteita ostetaan tarpeitten, ei mielikuvien, mukaan. Markkinointi ei kykene luomaan tarpeita. Kaikki tuotteet ovat kierrätettävissä, mikä viittaa kestävään kehitykseen ja ympäristömarkkinointiin. Sosiaalisia arvoja ovat sosiaalisen kanssakäymisen, harrastusten ja vapaa-ajan lisääntyminen. Elämänhallinta on sitä, että yksilö hallitsee teknologialla ulkoista ympäristöä. Kaikki tieto tuotteista ja niiden hinnoista, saatavuudesta ja ominaisuuksista saadaan tietoverkoista.

5) Kehyksen kieltäminen ja selittämättä jättäminen. Kehys kielletään yhdessä kertomuksessa suoraan: ”En osaa kuvitella elämää ilman markkinointia. Täytyyhän ihmisten 20 vuoden kuluttuakin saada tietoa uusista tuotteista. En usko, että markkinoinnin hävittäminen tekee ihmisten elämän onnelliseksi.” (2.41. nainen.) Selittämättä jättämisessä ei anneta mitään syytä markkinoinnin häviämiseksi, vaan koko kysymyksenasettelu ja kehyskertomus lyödään läskiksi (2.40. mies). Näissä kahdessa kertomuksessa ei myöskään esitetä lainkaan onnellisuuden kuvauksia.

Vuonna 2020 markkinointi hallitsee maailmaa ja ihmisten elämä on varsin onnellista

Kehyskertomuksen 4 maailmantilaa määrittävät markkinoinnin hallitsevuuden ja ihmisten onnellisuuden välinen positiivinen suhde ja myönteinen arvoasema eli onnellisuus. Kirjoittajien kertomukset on jäsenelty sen mukaan, miten niissä selitetään markkinoinnin hallitsevaan asemaan pääsy maailmassa. Jäsentely on seuraava: 1) teknologia (5 kertomusta), 2) markkinoinnin muutos (2), 3) markkinatalous (1) ja 4) kehyksen kieltäminen ja selittämättä jättäminen (3). Lähes puolessa kertomuksista teknologia edistää markkinoinnin hallitsevaan asemaan pääsyä, kun kehyksen 2 mukaisessa maailmassa markkinointi hävisi tai muutti muotoaan teknologian takia.

1) Teknologia. Teknologisten selitysten mukaan markkinointi on noussut hallitsevaksi informaatioteknologian ansiosta. Tietotekniikan ja tieteen kehitys kulkevat yhdessä markkinoinnin kanssa kohti parempia aikoja. Tietoliikenteen kehitys on antanut markkinoinnille ja mainonnalle uudet ulottuvuudet. Sähköinen kaupankäynti ja mobiiliteknologia ovat arkea. Kauppa käydään tietoverkoissa. Markkinointi yli valtiorajojen on helppoa Internetin ja uuden teknologian takia. Teknologia on ihmisen palveluksessa. Tiedon siirto on nopeaa, tietolähteitä on valtavasti, tiedon sisältö on parantunut. Printtimainonta on hävinnyt. (4.1. mies; 4.2. nainen; 4.15. mies; 4.30. mies; 4.46. nainen.) Kännykkä on ”kaiken inhimillisen toiminnan ydin”. Kännykällä hoidetaan laskut, tilataan ostokset ja teatteri- ja konserttiliput; kaikki informaatio saadaan kännykällä. (4.1. mies.) Teknologinen kehitys on markkinoinnin palveluksessa.

Teknologiaan liittyvät onnen merkit ovat tutusti materiaalisia, sosiaalisia ja elämänhallintaan liittyviä arvoja. Materialismissa markkinointi vaurastuttaa maailmaa, koska markkinointiosaaminen on kehittynyt. Hyvinvointi maailmassa on lisääntynyt, kaikkea tarvittavaa on saatavilla. Talous on kaikkialla parantunut. Puute ja kateus ovat hävinneet, koska kaikilla on riittävästi kaikkea. Materialismi voi tuottaa onnellisuutta.

Sosiaaliset arvot. Kansojen keskinäinen sopu on parantunut, sotia ei enää käydä. Syynä on se, että vauraus on levinnyt kaikkiin maihin. Aikaa jää myös perheelle, sosiaaliselle kanssakäymiselle ja omille harrastuksille.

Elämänhallinta. Elämä on helppoa ja vaivatonta. Kuluttajat säätelevät itse omaa toimintaansa, eivätkä he ole ulkoisen kontrollin vallassa. Myös henkinen terveys on parantunut. Ihmiset pääsevät virtuaalimaailmaan ja voivat nauttia virtuaalikokemuksista. Kuluttajat nauttivat elämyksistä nojatuoleissaan istuen: ”Ihmiset matkustavat isoihin elämystavarataloihin, joihin on tehty [erilaisilla

ilmastoilla varustettuja] lomakohteita, kaikki saman katon alla” (4.46. nainen).

2) Markkinoinnin muutos. Markkinointi on noussut hallitsevaksi, koska se on muuttunut sisällöllisesti paremmaksi. ”Markkinoinnin ammatillaiset tietävät, että ihmisille annettavan tiedon on oltava rehellistä ja tosiasioihin perustuvaa.” Mainonnan lukutaito on kehittynyt kuluttajien keskuudessa. Mainossanomien on opittu tulkitsemaan kriittisesti. (4.18. nainen.) Lisäksi markkinointi on alkanut korostaa uusia arvoja verrattuna aikaisempiin: välittämisarvot ovat nousseet pärjäämisarvojen ohi. Markkinointi nostaa ihmisten itsetuntoa, ”jolloin ihmiset arvostavat itseään, ei työn, ei arvon, vaan oman ihmisyytensä takia” (4.41. mies.)

Markkinoinnin muutokseen liittyvistä onnen merkeistä suurin osa luokituu sosiaalisiin arvoihin. Välittäminen korostuu, ihmiset elävät yhteisöllisesti toisiaan palvellen. Yhteisöllisyys ja kommunitarismi voimistuvat. Onnen kuvauksissa viitataan myös materiaaliin arvoihin ja elämänhallintaan. Materialismiin liittyy se, että oikeat tuotteet löytävät oikeat asiakkaat helposti ja väärinkäsitykset ovat vähentyneet. Työmarkkinat kehittyvät, palveluammatteihin tarvitaan valtavasti ihmisiä. Elämänhallintaa on elämän helpottuminen, koska markkinointiin voi luottaa; lisäksi tiedontaso on noussut ja kuluttajat ovat valveutuneita.

3) Markkinatalous. Markkinointi on noussut hallitsevaan asemaan, koska yhteiskunnallinen keskustelu ja toiminta perustuvat markkinatalouteen ja sen arvoihin. Markkinointi on keskeinen osa tätä keskustelua ja taloutta. Kuvattu muutos liittyy vain teollisesti pitkälle kehittyneisiin länsimaihin. Kehitysmaat pysyvät kehitysmaina. Markkinatalous ei pelkästään tyydytä ihmisten tarpeita, vaan se myös luo niitä. Se on välttämätöntä, jotta kulutus jatkuvasti kasvaisi, rahankäyttö lisääntyisi ja jotta talouden pyörät pyörisivät täydellä teholla. (4.31. mies.) Kirjoittaja kertoo valinnasta eri talousjärjestelmien välillä. Valinnalla on suora yhteys onnen merkkeihin.

Markkinatalouteen liittyvät onnen merkit. Markkinatalouden saama valta sosiaalisessa yhteiskuntakeskustelussa merkitsee mullistusta ihmisten elämisen laadussa ja arvomaailmassa. Markkinointi ja markkinatalous eivät ole ”kaikeksen pahan alku ja juuri”. Kirjoittaja ottaa onneen itseään koskevan kannan: ”onneksi minulla on varaa elää markkinataloudessa”, jonka vastakohta on ”yleinen puute ja kurjuus kaikilla, jos joutuisimme jakamaan markkinakakun kaikkien kanssa.” Niinpä kirjoittaja toteaa, että ”markkinatalous on minulle parempi vaihtoehto”. (4.31. mies.) Toinen vaihtoehto lukee rivien välissä. Se on suunnitelmatalous tai sosialistinen talous. Kirjoittaja kokee, että onnellisuus tulee talousjärjestelmän kautta. Tässä kuvatut onnen merkit liittyvät puhtaasti materiaaliin arvoihin.

4) Kehyksen kieltäminen ja selittämättä jättäminen. Kehyskertomuksen oletama maailmantila kielletään suoraan: ”En usko, että markkinointi hallitsee maailmaa, vaan uskon, että jonkinlainen ’kyllästymisaste’ on saavutettu ja ihmiset haluavat palata yksinkertaisempaan elämänmuotoon ja niukempaan kulutukseen.” (4.8. nainen.) Markkinoinnin hallitsevuus siis kielletään, mutta ei onnellisen elämän mahdollisuutta. Onni ei vain ole markkinoinnin ansiota.

Selittämättä jättäminen merkitsee sitä, että kertomuksessa ei selitetä, miten markkinointi on päässyt hallitsevaan asemaan maailmassa, vaan tilanne otetaan annettuna. Kovan kilpailun takia markkinointi tarjoaa ihmisille ilmaisia tuotteita, kuten deodoranteja, pesuaineita, vaatteita, lehtiä, puhelimia ja erilaisia herkuja. Ihmisten aineellinen hyvinvointi on noussut kylkiäisten vuoksi. Rahat voi käyttää johonkin muuhun. Samalla kirjoittaja kertoo, että markkinointi kylläkin hallitsee maailmaa, mutta ei ihmistä. Ihmisillä on itsellään kontrolli omasta elämästään ja he käyttävät markkinointia hyväkseen. (4.4. mies.) Se on elämänhallintaa. Toinen kirjoittaja on vähällä kieltää kehyksen maailmantilan, mutta hän päätyy kuitenkin siihen, että ehkä se on jotenkin ymmärrettävissä. Hän ei kuitenkaan selitä, miten markkinointi on noussut hallitsevaan asemaan. Sen sijaan hän kuvaa, millaisia seurauksia siitä on. Nämä kuvaukset liittyvät onnellisuuteen. Kirjoittaja toteaa, että ”kehyskertomuksen oletus tuntuu vähän oudolta, mutta ehkä markkinoinnin ja onnellisuuden välillä on joitakin syy-yhteyksiä.” (4.9. nainen.)

Kehyksen kieltämiseen ja selittämättä jättämiseen liittyvät onnen merkit. Materiaaliset arvot tulevat esille aineellisen hyvinvoinnin lisääntymisen kautta. Sosiaalisissa arvoissa markkinointi pienentää maailmaa ja yhdenmukaistaa ihmisten käyttäytymistä, kieltä ja kulttuuria. Arvot yhdenmukaistuvat. Viestintä helpottuu. Konfliktit vähenevät. Lisäksi sosiaalsiin arvoihin voi liittää sen, että mainonnan lukutaito on saanut ihmiset arvostamaan mainonnan pinnan taakse jääviä perusarvoja, perhettä ja rehellistä työtä. Perusarvojen nousu johtuu siitä, että ihmiset huomasivat, miten kierosti ja häikäilemättömästi markkinointi toimii. Havainnot pakottivat sosiaaliset arvot kunniaansa. Elämänhallintaan viitataan sanomalla, että ihmisten itsetunto on noussut, koska he ovat tajunneet, että markkinointi luulee hallitsevansa heitä, mutta todellisuudessa näin ei ole. Kuluttaja on kuningas, hänellä on valta. Hän on itsevarma ja onnellinen.

Yhteenveto ja pohdinta

Markkinointi hävisi maailmasta erilaisten katastrofien seurauksena. Samalla länsimainen sivistys hävisi, ja palattiin talouteen, joka tuottaa kaikki hyödykkeet itse. Siirryttiin kulutusetiikasta takaisin tuotantoetiikkaan (vrt. Leiss

1978; Holton 1992, 8). Markkinointi menetti merkityksensä, koska se liittyi runsauden maailmaan (Panula 2000a).

Markkinoinnin häviämisen syyksi annettiin myös markkinoinnin itsetuho. Se tuhosi itsensä, koska se oli mennyt liiallisuuksiin, eikä sitä voinut välttää. Liiallinen markkinointi kiihdytti elämän sietämättömäksi, elämä oli melua ja hälinää. Ihmiset väsyivät rahan perässä juoksemiseen. Markkinoinnista jäi jäljelle asiallinen viestintä, kestävä kehitys ja ympäristöä kunnioittava markkinointi. Markkinointiin on sisäänrakennettu taipumus johtaa kestävämpiin ja luontoa tuhoaviin seurauksiin (van Dam & Apeldoorn 1996).

Jokin taho kielsi markkinoinnin ja mainonnan lailla. Syynä kieltoon olivat hirveä tietotekniikkarumba, mainonta, markkinointivilinä, mielenterveydelliset ongelmat ja se, että kuluttajat tietävät omat tarpeensa ilman markkinointiakin. Kriittisissä puheenvuoroissa mainonta on ”Babylonin huora”, saatanan metafora (Robson & Rowe 1997) ja historian voimakkain propagandajärjestelmä, jonka kasautuvat vaikutukset tuhoavat maailman sellaisena kuin me sen nyt tunnemme (Jhally 2003). Markkinointi on ilmestyskirjan peto. Mainonta on tunkeilevaa, se vahvistaa materialismia, kyynisyyttä, itsekkyyttä, voimattomuutta ja ihmisten itsekunnioituksen menettämistä. (Pollay 1986; Pollay 1987; vrt. Holbrook 1987.)

Teknologia korvasi markkinoinnin. Nykymuotoista markkinointia ei enää vuonna 2020 ole, vaan kauppa käydään tietoverkoissa (Rust & Varki 1996). Viestintäteknikan kehitys muuttaa yhteiskuntaa: viestinnän vallankumous voi johtaa yhteiskunnalliseen vallankumoukseen (McQuail 2000, 85–87).

Juuri, kun todettiin, että teknologia korvaa markkinoinnin, on kiinnostavaa, että teknologia on syy markkinoinnin pääsyyllä hallitsevaan asemaan maailmassa. Markkinointi ottaa heti käyttöönsä uudet informaatiotekniikat (Burke 1997; Deighton 1997; Peterson & Balasubramanian & Bronnenberg 1997). Uusi teknologia antaa markkinoinnille ja ihmisille uudet ulottuvuudet (McLuhan 1968). Markkinointi kukoistaa.

Markkinointi voi myös oman sisäisen muutoksen kautta nousta hallitsevaan asemaan maailmassa. Markkinointiviestinnän tieto on tällöin rehellistä ja kuluttajat ovat oppineet kriittisiksi. Lisäksi markkinointi on alkanut korostaa sosiaalisia arvoja materiaalisten pärjäämisarvojen sijasta (vrt. Panula 2000b).

Markkinointi on päässyt hallitsevaan asemaan markkinatalouden rinnalla. Yhteiskunnallinen keskustelu ja toiminta käydään markkinatalouden ehdoin ja arvoin. Markkinointi on laajentunut kaikille inhimillisille elämäalueille, joilla se käyttää omaa kieltään. Jälkmoderni aika on markkinoinnin aikaa (Brown 1994; Firat & Sherry & Venkatesh 1994; Firat & Venkatesh 1993; Venkatesh & Sherry & Firat 1993). Jälkiteollisessa markkinoinnin ajassa korostuvat mielikuvat, symbolit, merkitsijät, viestintä, virtuaalisuus, myöhäiskapitalismi, kulutus, tuotteiden merkkiarvo, humanismi, globaalisuus, monikulttuurisuus.

Onnen merkit markkinoinnin hävittyä ja sen hallitessa on luokiteltu samalla tavalla: a) materiaalisiin, b) sosiaalisiin ja c) elämänhallintaan liittyviin arvoihin. Luokitus vastaa Allardtin (1993) jaottelua materiaalisiin, sosiaalisiin ja henkilökohtaisen kasvun tarpeisiin. Jotta elämänhallinnan merkitys korostuisi, voidaan Allardtin (1993) henkilökohtaisen kasvun tarpeiden paikalle lisätä vielä Eriksonin (1993, 73) resurssinäkökulma, joka painottaa yksilön kykyä ohjata omia elämänolosuhteitaan.

a) Materiaaliset onnen merkit, kun markkinointi on hävinnyt maailmasta, ovat seuraavat: Pakkomyynti ja liiallinen tuotanto ovat loppuneet; tavaroiden tahallinen vanhentaminen on poissa; ei ole tarvetta ylimääräisen tavaran hankintaan; keinoitekoiset tarpeet ovat hävinneet; mainonnan luoma tunne siitä, että ihmiseltä puuttuu jotakin, on loppunut; oman edun tavoittelijat ovat hävinneet; materiaan perustuva ihmisten välinen vertailu on poissa; kaikilla on tuotteita tarpeiden mukaan ja niitä ostetaan tarpeiden, ei mielikuvien, perusteella; suoranainen puute ja kurjuus ovat poissa; kaikki tuotteet ovat kierrätettäviä. Pääsääntöisesti nämä kuvaukset merkitsevät sitä, että maailmassa, jossa ei ole markkinointia, materialististen tarpeiden merkitys vähenee. Sen seurauksena onnellisuus lisääntyy. Materialismi ei ole kuitenkaan poissa, vaan se on onnen välttämätön edellytys, sillä suoranaudessa puutteessa ja kurjuudessa eläminen ei voi olla onnellisuuden merkki (Kanniainen 2000, 343). ”Kärsimys ei jalosta eikä köyhyys tee onnelliseksi” (Ojanen 2001, 152).

Materiaaliset onnellisuuden merkit markkinoinnin hallitessa, ovat seuraavat: Markkinointi ja markkinatalous vaurastuttavat maailmaa; hyvinvointi ja talous ovat huipussaan; kaikkea tarvittavaa on saatavilla; puute, kurjuus ja kateus ovat poissa. Aineellinen hyvinvointi edistää onnellisuutta, toisin kuin joissakin tutkimuksissa on väitetty. Niissä materialismin ja onnellisuuden välille on saatu negatiivinen yhteys (Belk 1984; Belk 1985; Swinyard & Kau & Phua 2002; Burroughs & Rindfleisch 2002). Näissä tutkimuksissa on analysoitu materialististen asenteiden ja onnen määrän yhteyttä. Layard (2003) esittää päinvastaisia tuloksia. Ilmeisesti ristiriitaiset tulokset ovat selitettävissä erilaisilla tutkimustavoilla: negatiivinen yhteys tulee esiin asenteissa, mutta positiivinen yhteys reaalissa tulotasossa. Positiivinen yhteys tulee myös esiin, kun verrataan toisiinsa vauraita ja köyhiä valtioita (Inglehart & Klingemann 2000).

b) Sosiaaliset onnen merkit, kun markkinointi on hävinnyt maailmasta, ovat seuraavat: Ihmisten välinen sosiaalinen kanssakäyminen, välittäminen, yhteisyys ja yhteistyö lisääntyvät; ihmisillä on aikaa toisilleen ja omille harrastuksilleen; saavutetaan kohtuullinen tasapaino koko ihmiskunnalle. Kääntäen, markkinointi on mukana sellaisessa kehityksessä, että sosiaaliset onnen merkit heikkenevät.

Tätä vastaan voi asettaa sosiaaliset onnen merkit, kun markkinointi hallitsee maailmaa: Aikaa jää perheelle, sosiaaliseen kanssakäymiseen, harrastuksiin; välittämisarvot korostuvat; ihmiset ovat oppineet elämään yhteisöllisesti toisiaan palvellen; perhesuhteet korostuvat. Näyttää siis siltä, että sosiaaliset arvot ovat samanlaisia riippumatta siitä, onko markkinointi hävinnyt maailmasta vai hallitseeko se sitä.

Näin ollen ihmiset kaipaavat sosiaalista elämää, riippumatta maailmasta, jossa he elävät. Ihmiset kaipaavat yhteisöllisyyttä. Saattaa olla, että kaipauksessa on kyse modernin tai jälkimodernin yhteiskunnan piirteestä, joka korostaa yksilöä (Inglehart 1995). Modernissa yhteiskunnassa yhteisöllisyyttä on vaikea toteuttaa (Roos 1996, 46). Markkinoinnin luomaa sosiaalista yhteisyyttä ei ehkä koeta aidoksi. Kommunitarismissa korostetaan aitoa yhteisöllisyyttä. Se on ihanne, jota kohden kannattaa pyrkiä. Onnellisuuden tai elämänlaadun ja subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimukseen tämä liittyy siten, että ”hyvinvointi on mitä suurimmassa määrin [...] ihmisten välisiin suhteisiin perustuva asia.” (Roos 1996, 47.) Jos ajatellaan hyvää elämää ja moraalialia, kommunitarismien mukaan ”yhteisöstä riippumaton moraalialia on mahdotonta”. Liberalismin mukainen näkemys ”autonomisesta, riippumattomasta ja vapaasta yksilöstä [...], joka valitsee itse arvonsa, päämääränsä ja käsityksensä hyvästä” elämästä on kestävä. (Hellsten 1993, 245–246.) Ilman sosiaalista sidosta voidaan ajautua massayhteiskuntaan, jossa ihmiset ovat yksinäisiä, vailla kytköksiä muihin ihmisiin (Ilmonen 1996). Ongelmana on Etzionin (1996) mukaan se, miten säilyttää samanaikaisesti omaehtoisuus (autonomia) ja järjestys yhteiskunnassa niin, että ihmisiä voidaan suojella toisiltaan ilman pakkoa.

c) Elämänhallinta onnen merkinä markkinoinnin hävittyä maailmasta tulee esiin seuraavasti: Yksilö hallitsee teknologian avulla ulkoista ympäristöä; ihmiset päättävät itse asioistaan, eivätkä välitä siitä, mitä naapurilla on; ihminen on ajatteleva yksilö, oman elämänsä herra; hiljaisuus, kiireettömyys, stressittömyys, paineettomuus ja yksinkertaisuus pääsevät esiin, kun kilpailu ja markkinointi ovat poissa. Markkinoinnin koetaan estävän elämänhallintaa. On kiinnostavaa, että kuvaukset ovat samankaltaisia markkinoinnin hallitessa maailmaa.

Elämänhallinta onnen merkinä, kun markkinointi hallitsee maailmaa, esitetään kertomuksissa seuraavasti: Kuluttajat säätelevät itse omaa toimintaansa; kuluttaja on kuningas, hänellä on valta, hän on itsevarma; ihmisten itsetunto on noussut, kun he ovat huomanneet hallitsevansa markkinointia, eikä markkinointi hallitse heitä; elämä on yksinkertaista, helppoa ja vaivatonta; ihmiset pääsevät niin halutessaan virtuaalimaailmaan nauttimaan virtuaalisista kokemuksista.

Roos (1985, 41–43) katsoo, että suomalaisten elämäkertojen keskeisin ulottuvuus on juuri elämänhallinta. Elämä voidaan kokea hallituksi, ”vaikka se

ulkopuolisen tarkkailijan silmin ei ehkä sitä olisikaan.” Roos (1985) erottaa toisistaan ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan. Ulkoinen elämänhallinta on sitä, että mitään odottamatonta ei tapahdu, vaan elämä sujuu yksilön tavoitteiden mukaisesti. Sisäinen elämänhallinta on sopeutumista eteen tuleviin tilanteisiin. Kun ulkoinen ja sisäinen hallinta ovat aitoja, ihminen kokee aidosti onnea.

Markkinointi vaikuttaa koettuun elämänhallintaan. Ulkoisena voimana se näyttää luovan kiirettä ja paineita, ja kun se on poissa, elämä on hallinnassa. Silti myös tilanteessa, jossa markkinointi hallitsee maailmaa, ihmiset kokevat, että he hallitsevat elämäänsä. Sisäinen hallinta on silloin keskeistä. Ihmiset sopeutuvat vallitsevaan todellisuuteen. Se on mahdollisuuksien hyväksi käyttämistä.

Elämänhallinta merkitsee samaa kuin sisäinen kontrolli. Sen vastakohta on ulkoinen kontrolli. Jos yksilöllä on tunne, että ympäröivän maailman tapahtumat eivät ole hänen omista käsissään, hän voi tuntea vieraantuneisuutta (Allardt 1993; Panula 2000b). Vieraantuneisuus liittyy ulkoiseen kontrolliin (Vesala 1990). Jos taas yksilö uskoo, että ympäristön tapahtumat ovat hänestä itsestään kiinni, hän uskoo sisäiseen kontrolliin (Vesala 1990). Ihminen on onnellinen kontrolloidessaan elämäänsä ja ulkoisia tapahtumia.

Elämänhallinnassa kannattaa panna erikseen merkille hiljaisuus. Kukkonen (1992; 1991) mukaan ”hiljaisuuden [...] tutkiminen [on] melusaastetta tuottavan kulttuurimme sairaan perustan ymmärtämisen ja muuttamisen [...] apuväline” (Kukkonen 1992, 1). Hiljaisuus on merkki onnesta. Hiljaisuuden vastakohta on melu, mökä, hälinä, vauhti, kiire. Mikään ei ole ”muuttanut ihmisluntoa siinä määrin kuin hiljaisuuden menettäminen” (Kukkonen 1992, 2). Hiljaisuus melun keskellä on vahva merkki, ja hiljaisuuden ”kokemiseen näyttäisi kuuluvan myös tunne henkisestä vapaudesta” (Kukkonen 1992, 3–4). Ihmiset kaipaavat kadottamaansa hiljaisuutta. Se on käynyt ilmi tähän tutkimukseen valittujen, suuria ikäluokkia edustavien, kirjoittajien kertomuksista.

Lopuksi on vielä tarpeen vastata käsiteltävän aiheen kannalta keskeiseen kysymykseen: poikkeavatko suurten ikäluokkien kuvitelmat markkinoinnin ja onnen suhteesta muiden ikäluokkien kuvitelmista? Suuret ikäluokat ovat tässä artikkelissa vuosina 1945–1950 syntyneitä kirjoittajia, jotka kirjoitushetkellä lokakuussa 2000 olivat 50–55-vuotiaita. Kun suurten ikäluokkien kuvitelmia verrataan koko aineistosta tehtyihin tulkintoihin, tulokset ovat identtiset (ks. Panula 2003). Edelleen, kun verrataan keskenään suurten ikäluokkien ja nuorten (18–25-vuotiaiden) tulkintoja, päädytään samaan tulokseen: nuoret ja suuret ikäluokat puhuvat samaa kieltä.

Markkinointia pidetään ikäluokasta riippumatta aktiivisena ja vahvana, mutta epäluotettavana vaikuttajana yhteiskunnassa. Markkinoinnin ja etiikan arvioidaan olevan ristiriidassa keskenään kaikissa ikäluokissa. Markkinointi ja

mainonta ovat epäeettisiä elämänalueita, markkinointi palvelee vain yrityksiä ja niiden voittotavoitteita, ei kuluttajien hyvinvointia. Jokaisessa ikäluokassa nämä käsitykset ovat samanlaisia. Markkinoinnin ja kuluttajien omien arvojen välillä on arvokuilu: kaikki ikäluokat katsovat samalla tavalla, että markkinoinnissa on pulaa välittämisarvoista ja ylitarjontaa pärjäämisarvoista. Markkinoijien eettinen toimintavapaus koetaan vähäisemmäksi kuin muissa ammateissa toimivien ihmisten, ja tulos pätee samalla tavalla kaikkiin ikäluokkiin. Nämä suomalaisiin täysi-ikäisiin kuluttajiin yleistettävissä olevat tulokset kuvaavat eettisten arvojen ja markkinointikulttuurin välistä suhdetta siis yhtäläisesti eri ikäluokissa. (Panula 2000b, 53, 89, 111, 127, 168.)

Niin muodoin suurten ikäluokkien kuvitelmat markkinoinnin ja onnen suhteesta eivät näytä poikkeavan muiden ikäluokkien kuvitelmista. Kyse on enemmänkin markkinointiin liittyvästä yleisestä kulttuurisesta eetoksesta. Voi toki olla, että ikäluokkien erot eivät paljastu tutkimuksessa käytetyn metodin vuoksi. Kuitenkin kvantitatiivisella menetelmällä tehdyn tutkimuksen (Panula 2000b) antama kuva markkinointikulttuurista viittaa kaikissa ikäluokissa samaan suuntaan. Se antaa vahvistusta tässä saaduille kvalitatiivisille tuloksille, ja kääntäen. Markkinoinnin häviämisen ja hallitsevuuden yhteys onnen merkkeihin ei näytä sitoutuvan ikäluokkiin: merkitykset ovat samanlaisia eri ikäluokissa.

Viitteet

- ¹ Empiirisiä tuloksia esiteltäessä ei käytetä lainkaan kirjallisia tai teoreettisia lähteitä. Ne tuodaan mukaan empiiristen tulosten jälkeen luvussa ”yhteenvedo ja pohdinta”.
- ² Esimerkiksi merkintätapa 2.11. tarkoittaa kehyksen 2 kirjoittajaa numero 11.

Lähteet

- Abrott, Russell & Sacks, Diane (1989) Perceptions of the Societal Marketing Concept. *European Journal of Marketing*. Vol. 23, 6/1989, 25–33.
- Alasuutari, Pertti (1993) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Allardt, Erik (1993) Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. Teoksessa: *The Quality of Life*, toim. Martha Nussbaum ja Amartya Sen. Oxford: Clarendon Press.

- Beatty, Sharon E. & Kahle, Lynn R. & Homer, Pamela (1991) Personal Values and Gift-Giving Behaviors: A Study Across Cultures. *Journal of Business Research*. Vol. 22, 2/1991, 149–157.
- Belk, Russell W. (1984) *Three Scales to Measure Constructs Related to Materialism: Reliability, Validity, and Relationships to Measures of Happiness*. Advances in Consumer Research. Vol. 11, 1984.
- Belk, Russell W. (1985) Materialism: Trait Aspects of Living in the Material World. *Journal of Consumer Research*. Vol. 12, December/1985, 265–280.
- Brown, Stephen (1994) Marketing as Multiplex: Screening Postmodernism. *European Journal of Marketing*. Vol. 28, 8-9/1994, 27–51.
- Burke, Raymond R. (1997) Do You See What I See? The Future of Virtual Shopping. *Journal of the Academy of Marketing Science*. Vol. 25, 4/1997, 352–360.
- Burroughs, James E. & Rindfleisch, Aric (2002) Materialism and Well-Being: A Conflicting Values Perspective. *Journal of Consumer Research*. Vol. 29, December/2002, 1–34.
- Clayes, C. & Swinnen, A. & Vanden Abeele, P. (1995) Consumers' Means-End Chains for "Think" and "Feel" Products. *International Journal of Research in Marketing*. Vol. 12, 3/1995, 193–208.
- van Dam, Ynte K & Apeldoorn, Paul A.C. (1996) Sustainable Marketing. *Journal of Macromarketing*. Vol. 16, 2/1996, 45–56.
- Deighton, John (1997) Commentary on "Exploring the Implications of the Internet for Consumer Marketing". *Journal of the Academy of Marketing Science*. Vol. 25, 4/1997, 347–351.
- Elliott, Gregory R. (1990) The Marketing Concept – Necessary, But Sufficient? An Environmental View. *European Journal of Marketing*. Vol. 24, 8/1990, 20–30.
- Erikson, Robert (1993) Descriptions of Inequality: The Swedish Approach to Welfare Research. Teoksessa: *The Quality of Life*, toim. Martha Nussbaum ja Amartya Sen. Oxford: Clarendon Press.
- Eskola, Jari (1998) *Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä*. Tampere: TAJU.
- Etzioni, Amitai (1996) The Responsive Community: A Communitarian Perspective. *American Sociological Review*. Vol. 61, 1/1996, 1–11.
- Firat, A. Fuat & Sherry, John F. Jr. & Venkatesh, Alladi (1994) Postmodernism, Marketing and the Consumer. *International Journal of Research in Marketing*. Vol. 11, 4/1994, 311–316.
- Firat, A. Fuat & Venkatesh, Alladi (1993) Postmodernity: The Age of Marketing. *International Journal of Research in Marketing*. Vol. 10, 3/1993, 227–249.
- Grunert, Klaus G. & Grunert, Suzanne C. (1995) Measuring Subjective Meaning Structures by the Laddering Method: Theoretical Considerations and Methodological Problems. *International Journal of Research in Marketing*. Vol. 12, 3/1995, 209–225.

- Holbrook, Morris B. (1987) Mirror, Mirror, on the Wall, What's Unfair in the Reflections of Advertising. *Journal of Marketing*. Vol. 51, 3/1987, 95–103.
- Holton, Robert J. (1992) *Economy and Society*. London & New York: Routledge.
- Hopkinson, Gillian C. & Hogarth-Scott, Sandra (2001) "What happened was..." Broadening the Agenda for Storied Research. *Journal of Marketing Management*. Vol. 17, 1–2/2001, 27–47.
- Ilmonen, Kaj (1996) Murentuuko Suomi? *Tiedepolitiikka*. Vol. 21, 1/1996, 21–28.
- Inglehart, Ronald (1995) Changing Values, Economic Development and Political Change. *International Social Science Journal*. Vol. 47, 3/1995, 379–403.
- Inglehart, R. & Klingemann, H-D. (2000) Genes, Culture, Democracy and Happiness. Teoksessa: *Culture and Subjective Well-Being*, toim. E. Diener ja E.M. Suh. Cambridge MA: MIT Press.
- Jhally, Sut (2003) *Advertising at the Edge of the Apocalypse*. (<http://www.sutjhally.com/onlinepubs/apocalypse.html>.)
- Kanniainen, Vesa (2000) Missä on talouden moraali? *Kanava*. Vol. 28, 6/2000, 340–347.
- Karvonen, Erkki (1999) *Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kellner, Douglas (2003) *Ernst Bloch, Utopia and Ideology Critique*. (<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/Illumina%20Folder/kell1.htm>.)
- Knuutila, Simo (1995) Aristoteelinen teoria hyvästä elämästä. Teoksessa: *Ovi parempaan elämään. Hyvän elämän avaimet eri kulttuureissa*, toim. Pirkko Pitkänen ja Mikko Telaranta. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Kohli, Ajay K. & Jaworski, Bernard J. (1990) Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications. *Journal of Marketing*. Vol. 54, April/1990, 1–18.
- Koskijoki, Maria (1986) Tavarasta nauttimisen taito. *Hyvinvointikatsaus*. 2/1996, 22–25.
- Kukkonen, Pirjo (1991) Hiljaisuus semioottisesta näkökulmasta. *Tiedepolitiikka*. 1/1991, 9–20.
- Kukkonen, Pirjo (1992) Hiljaisuuden semiotiikkaa. *Synteesi*. Vol. 11, 2/1992, 1–23.
- Layard, Richard (2003) *Happiness: Has Social Science a Clue?* Lionel Robbins Memorial Lectures 2002/3, London School of Economics, 3–5.3.2003. (<http://cep.lse.ac.uk/layard/>).
- Leiss, William (1978) *The Limits to Satisfaction: On Need and Commodities*. London: Marion Boyars.
- Maclaran, Pauline & Brown, Stephen (2001) The Future Perfect Declined: Utopian Studies and Consumer Research. *Journal of Marketing Management*. Vol. 17, 3–4/2001, 367–390.
- Mannermaa, Mika (1991) *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus*. Acta Futura Fennica. 2/1991. Helsinki: Vap-kustannus.
- McLuhan, Marshall (1968) *Ihmisen uudet ulottuvuudet*. Porvoo: WSOY.

- McQuail, Denis (2000) *McQuail's Mass Communication Theory*. London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Mill, John Stuart (2000) *Utilitarismi*. Helsinki: Gaudeamus. (Suomentaneet Kari Saastamoinen, Seppo Sajama ja Marko Järvenpää. Julkaistu alun perin vuonna 1861.)
- Ojanen, Markku (2001) *Ilo, onni, hyvinvointi*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Panula, Juha (2000a) *Hämärän taakse. Marketologian minuutta etsimässä*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Panula, Juha (2000b) *Nelikulmaisen ympyrän arvoitus: markkinointietiikka. Suomalaisen kuluttajien käsityksiä markkinoinnin eettisyydestä*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. A–10: 2000. Turku.
- Panula, Juha (2003) *Markkinointi onnen sanansaattajana ja kurjuuden kuninkaana. Markkinoinnin ja onnellisuuden välinen suhde: Teoreettis-empiristä tarkastelua ja tulkintoja kuluttajien vuotta 2020 koskevista kuvitelmista*. Lapin yliopisto. Taloustieteellisiä julkaisuja. B9: 2003. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Perttula, Juha (2001) *Olenko onnellinen? Psykologista tunnustelua suomalaisen aikuisen onnellisuudesta*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Peterson, Robert A. & Balasubramanian, Sridhar & Bronnenberg, Bart J. (1997) Exploring the Implications of the Internet for Consumer Marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*. Vol. 25, 4/1997, 329–346.
- Pitkänen, Pirkko (1995) Platoninen hyvä elämä. Teoksessa: *Ovi parempaan elämään. Hyvän elämän avaimet eri kulttuureissa*, toim. Pirkko Pitkänen ja Mikko Telaranta. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Pollay, Richard W. (1986) The Distorted Mirror: Reflections on the Unintended Consequences of Advertising. *Journal of Marketing*. Vol. 50, 2/1986, 18–36.
- Pollay, Richard W. (1987) On the Value of Reflections on the Values in "The Distorted Mirror". *Journal of Marketing*. Vol. 51, 3/1997, 104–109.
- Reekie, W. Duncan (1981) *Economics of Advertising*. London: Macmillan.
- Robson, Ian & Rowe, Jim (1997) Marketing – the Whore of Babylon? *European Journal of Marketing*. Vol. 31, 9–10/1997. (<http://www.emerald-library.com/brev/0073lib1.htm>).
- Roos, J.P. (1985) *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. (1996) Yhteisöllisyys ja kommunitarismi. *Tiede & Edistys*. Vol. 21, 1/1996, 45–49.
- Rust, Roland T. & Varki, Sajeev (1996) Rising from the Ashes of Advertising. *Journal of Business Research*. Vol. 37, 3/1996, 173–181.
- Schudson, Michael (1986) *Advertising, The Uneasy Persuasion: Its Dubious Impact on American Society*. New York: Basic Books.
- Shankar, Avi & Elliott, Richard & Goulding, Christina (2001) Understanding Consumption: Contributions from a Narrative Perspective. *Journal of Marketing Management*. Vol. 17, 3–4/2001, 429–453.

- Sirgy, M. Joseph (1996) Strategic Marketing Planning Guided by the Quality-of-Life (QOL) Concept. *Journal of Business Ethics*. Vol. 15, 3/1996, 241–259.
- Sirgy, M. Joseph & Lee, Dong-Jin (1996) Setting Socially Responsible Marketing Objectives. A Quality-of-Life Approach. *European Journal of Marketing*. Vol. 30, 5/1996, 20–34.
- Swinyard, William R. & Kau, Ah-Keng & Phua, Hui-Yin (2002) *A Meta-Analysis of the Relationships Between Happiness, Materialism and Spirituality in the U.S. and Singapore*. *Asia Pacific Advances in Consumer Research*, Vol. 5, 2002, 246–247.
- Valkonen, Jukka (1997) Tarinallisuus kuntoutuksessa. *Psykologia*. Vol. 32. 6/1997, 415–426.
- Venkatesh, Alladi & Sherry, John F. Jr, & Firat, A. Fuat (1993) Postmodernism and the Marketing Imaginary. *International Journal of Research in Marketing*. Vol. 10, 3/1993, 215–223.
- Vesala, Kari Mikko (1990) *Kontrollipremissit sosiaalisessa oppimisessa. Julian Rotterin sosiaalisen oppimisen teorian ja kontrolliodotuksen käsitteen tulkinta Gregory Batesonin oppimisteorian näkökulmasta*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, 2/1990. Helsinki: Yliopistopaino.
- Walker, Beth A. & Olson, Jerry C. (1991) Means-End Chains: Connecting Products With Self. *Journal of Business Research*. Vol. 22, 2/1991, 111–118.

Kirjoittajat

Janne Ahtola, FL, tutkijayliopettaja, Traves - Matkailun osaamiskeskittymän johtaja, Hämeen ammattikorkeakoulu.

Raimo Blom, HTT, sosiologian professori, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto.

Heikki Ervasti, VTT, dosentti, ma. professori, sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto.

Jani Erola, VTM (väit.), tutkija, markkinoinnin laitos, taloussosiologian oppiaine, Turun kauppakorkeakoulu.

Elina Haavio-Mannila, VTT, sosiologian professori (emerita), sosiologian laitos, Helsingin yliopisto.

Pekka Hakkarainen, VTT, dosentti, erikoistutkija, Stakes, alkoholi- ja huume tutkimus.

Antti Honkanen, VTM, matkailun yliopettaja, Vaasan ammattikorkeakoulu.

Kaj Ilmonen, YTT, sosiologian professori, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Juha Kaskinen, VTT, erikoistutkija, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun kauppakorkeakoulu.

Pekka Kosonen, VTT, dosentti, yliopistonlehtori, sosiologian laitos, Helsingin yliopisto.

Ahti Laitinen, VTT, kriminologian ja oikeussosiologian professori, oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto.

Heli Marjanen, KTT, talousmaantieteen professori, markkinoinnin laitos, talousmaantieteen oppiaine, Turun kauppakorkeakoulu.

Harri Melin, YTT, sosiologian professori, sosiologian laitos, Turun yliopisto.

Pekka Mustonen, KTM, tutkija, markkinoinnin laitos, taloussosiologian oppiaine, Turun kauppakorkeakoulu.

Juha Panula, KTT, markkinoinnin professori, kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta, Lapin yliopisto.

- JP Roos**, VTT, sosiaalipolitiikan professori, yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.
- Anna Rotkirch**, VTT, dosentti, yliopistolehtori, yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.
- Hannu Ruonavaara**, VTT, dosentti, yliassistentti, Turun yliopiston sosiologian laitos.
- Pekka Räsänen**, VTT, assistentti, Turun yliopisto, sosiologian laitos.
- Jaakko Saviranta**, FT, talousmaantieteen professori (emeritus), Turun kaupakorkeakoulu, markkinoinnin laitos.
- Taru Virtanen**, KTM, tutkija, markkinoinnin laitos, taloussosiologian oppiaine, Turun kauppakorkeakoulu.
- Terhi-Anna Wilska**, Ph.D. (soc.), dosentti, vastaava tutkija, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos.

